

OBRAZOVNI PAKET ZA UČENJE O TEMI SEKSUALNOG NASILJA NAD DECOM ZA OSNOVNE I SREDNJE ŠKOLE U SRBIJI

OD VRTIĆA
DO FAKULTETA,
IZ UDŽBENIKA
I RAZNIH PREDMETA,
UČIMO DA
SE ODUPREMO
NASILJU NAD DECOM
I ŽENAMA!

Miran Kutak za učenje!

www.incesttraumacentar.org.rs
www.ijasamuztebe.org.rs

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА

World of
Children
Award
SETTING THE GOLD STANDARD
IN CHILD ADVOCACY

Activity supported by the
Canada Fund for Local Initiatives
Activité réalisée avec l'appui du
Fonds canadien d'initiatives locales

R REKONSTRUKCIJA
ŽENSKI FOND

Canada

**Naziv originala: YES I AM Prvi stručni časopis u Srbiji za prevenciju seksualnog nasilja
Broj 6/2016**

**Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom
za osnovne i srednje škole u Srbiji**

Izdaje: Incest Trauma Centar – Beograd

Autorke publikacije: Dr Ljiljana Bogavac, Dušica Popadić i Snježana Mrše

Stručne konsultacije u oblasti seksualne traume pružene autorkama i autorima resursa u okviru pojedinačnih predmeta: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić

Dizajn i prelom: Svetlana Pavlović

Korektura: Stanislava Lazarević

Obrazovni paket se izdaje u elektronskoj formi.

Publikacija je nastala u partnerstvu Incest Trauma Centra – Beograd i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i proizvedena uz finansijsku podršku Canada Fund, Rekonstrukcija Ženskog fonda i World of Children Award.

ISSN 2217-9798 (Online)

SADRŽAJ

UVOD

1. Etika nastavnika/ca u radu - „Crvene niti“ prevencije i intervencije u oblasti seksualnog nasilja nad decom:	
A) Centriranost na dete	9
B) Naglasak na različitostima	10
V) Razumevanje emocionalne komponente same teme.....	11
2. Pojmovnik o rodu – Dr Stanislava Otašević	12
3. Prilagođavanje pristupa obrazovanju učenika i učenica iz osetljivih grupa – Milena Jerotijević i Snježana Mrše	18
4. Strategija u oblasti obrazovanja za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2016-2020).....	30

SRPSKI (MATERNJI) JEZIK

1. Nasilniku se treba odupreti, nasilje treba prijaviti! – Dragan Kuveljić	67
2. Dobre tajne nas usrećuju, loše tajne NE – Dragan Kuveljić	74
3. Dalje ruke od mog doma – dalje ruke od mog tela – Dragan Kuveljić	80
4. Kaži NE – seksualno zlostavljanje od strane osobe koju dete poznaje – Neca Jović	86
5. I JA SE PITAM! – Neca Jović	91
6. Tomova, Haklberijeva i Bekina rodna kutija – Ivana Stjepanović.....	98
7. Nasilje u porodici je loša tajna – Ivana Stjepanović.....	102
8. Rizik da se dogodi seksualno nasilje – Ivana Stjepanović	108
9. Poštuj različitosti i sprečičeš nasilje! – Ivana Stjepanović.....	112
10. „Hasanaginica“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje rodnih uloga koje čine podlogu za odvijanje nasilja u porodici – Anita Ugrenović.....	117
11. „Antigona“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u porodici – Anita Ugrenović.....	122
12. Pričanje događaja na osnovu niza slika kao jedan ponuđeni okvir za prepoznavanje i reagovanje na situaciju seksualnog nasilja– Anita Ugrenović	127
13. „Kad su cvetale tikve“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja i osećanja osoba koje su ga preživele – Anita Ugrenović	141
14. „Novo je da sam bila zlostavljana“ – Anita Ugrenović.....	147
15. Novinski tekst kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u ustanovi/organizaciji – Anita Ugrenović.....	153
16. „Zločin i kazna“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja – Anita Ugrenović.....	160
17-18. Javno govorim protiv seksualnog nasilja nad decom! – Anita Ugrenović	167

SVET OKO NAS

19. Imaš pravo da živiš bez nasilja – Jelena Milenović i Snežana Vujić.....	175
20-21. Dete ima pravo da se oseća sigurno – Ana Zimonjić.....	180
22. Moje telo pripada meni! – Dr Ljiljana Bogavac, Jelena Milenović i Snežana Vujić	191

23. Ko sve može da bude nasilnik – Jelena Milenović i Snežana Vujić.....	197
24. Moj lični sigurnosni plan – Jelena Milenović i Snežana Vujić	203

PRIRODA I DRUŠTVO

25-26. Član 34. Konvencije o pravima deteta – Neca Jović	212
27-28. Tradicija - šta da negujemo, a čega da se odrekujemo – Neca Jović	222
29. Lični stavovi – univerzalna prepreka u zaštiti deteta od seksualnog nasilja – Smiljana Grujić i Gordana Medenica.....	230

FIZIČKO VASPITANJE I ŠKOLSKI SPORT

30. Fizičko vaspitanje u funkciji zaštite dece od seksualnog nasilja – Biljana Lajović i Mr Goran Petrović.....	234
--	-----

MUZIČKO VASPITANJE

31. Muzikom do emocionalne slobode – Aleksandra Kovač	240
---	-----

GRAĐANSKO VASPITANJE

32. Da pobedim tugu – reagujem u situaciji seksualnog nasilja! – Dragan Kuveljić	248
33. Sramota je nasilnikova – ON TREBA DA SE STIDI – Neca Jović.....	254
34. Kad roditelji krše dečija prava – Neca Jović	258
35-36. Ako si ćutala/o da ti se dogodilo seksualno nasilje, znači da si se uplašila/o – Smiljana Grujić i Gordana Medenica	264
37-38. Zaštita od nasilja – Smiljana Grujić i Gordana Medenica	271
39-40. Konvencija o pravima deteta – univerzalni zakon u korist deteta – Ljiljana Jović	277
41-42. Stavovi i vrednosni sistem i Izveštavanje – ŠTA SAM NAUČILA/O – Snežana Rakić	286
43-44. Odgovoran i aktivan građanin/ka – „Nesalomivi“ – Ljiljana Jović i Snežana Rakić.....	292
45-46. Najbolji interes deteta – Snežana Rakić i Ljiljana Jović	300
47-48. Istina o seksualnom zlostavljanju dece – I JA SAM UZ TEBE! – Dušica Đorđević.....	308
49. Odgovornost akterki i aktera školskog života za reagovanje na seksualno zlostavljanje dece – Melita Ranđelović	315
50. Odgovornost akterki i aktera u lokalnoj zajednici za reagovanje na seksualno zlostavljanje dece – Melita Ranđelović	320
51. Pre nego što novine odu u štampu! – Nada Banjanin Đuričić	328
52. Mediji – edukatori u interesu deteta koje je preživelo seksualno nasilje – Melita Ranđelović	334

BIOLOGIJA

53. Sve što ste uvek želeli da saznate o seksualnosti, a niste imali prilike da pitate - Nevenka Kraguljac, Dragana Spasojević, Dr Ljiljana Bogavac, Dr Stanislava Otašević	341
54. Savremeni stil života - Doc. Dr Milica Pejović Milovančević	352
55. O seksualnom zlostavljanju dece – Vesna Brzev-Ćurčić.....	359
56. Nasleđivanje pola – Dr Stanislava Otašević	362
57. Nasledne bolesti vezane za pol – Dr Stanislava Otašević.....	363
58. Nega organa za razmnožavanje – Dr Stanislava Otašević	365
59. Oboljenje i nega reproduktivnih organa – Dr Stanislava Otašević.....	367
60. Oplođenje i trudnoća – Dr Stanislava Otašević	371

SOCIOLOGIJA

61-62. Nasilje nad decom kroz istoriju – prošlost i sadašnjost; Nasilje nad decom kroz istoriju – sadašnjost i budućnost – Nada Banjanin Đuričić.....	374
63-64. SVE ŠTO STE UVEK HTELI DA PITATE O SEKSUALNOM NASILJU NAD DECOM – Nada Banjanin Đuričić.....	380

USTAV I PRAVA GRAĐANA

65. Društveni problem seksualnog zlostavljanja – Izvor: Zaštitnik građana Republike Srbije.....	390
---	-----

PSIHOLOGIJA

66. Emocije: psihička trauma, opasnost po emocionalno zdravlje, stres, trauma – Doc. Dr Milica Pejović Milovančević.....	393
67. O počiniocima seksualnog zlostavljanja dece - Vesna Brzev Ćurčić.....	401
68. Moć SA detetom i moć ZA dete – Danica Rakočević	404
69. I JA SAM UZ TEBE! – Danica Rakočević.....	412
70-71. Uvod u odnos stresa i traume i Geretova priča – Ljiljana Jović.....	418
72-73. Socijalizacija i Položaji i uloge – Ljiljana Jović.....	427
74-75. Šta se krije iza maske – ne postoji profil počinioca seksualnog zlostavljanja dece – Branka Oreščanin.....	436

Literatura – Preporučeni resursi

Lista preporučenih igranih filmova koji imaju za temu nasilje nad decom i ženama.....	446
---	-----

Video i audio produkcija Incest Trauma Centra – Beograd.....	448
--	-----

OTKLJUČAJ BUDUĆNOST DETETA!

Pred vama je *Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji*. Ovim tema seksualnog nasilja nad decom postaje deo redovnog postojećeg nacionalnog kurikuluma, odnosno nastavnog plana i programa. Ne postoji efikasnija prevencija seksualnog nasilja nad decom od učenja od vrtića do fakulteta o tome kako nasilje prepoznati i suprotstaviti mu se.

Obrazovni paket je odraz zajedničkog verovanja i posvećenosti u prepoznavanju značaja rada na temi nasilja sa decom i mladima, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije svojim mandatom i nas, Incest Trauma Centra – Beograd, specijalizovane službe za društveni problem seksualnog nasilja koja beleži 23 godine iskustva u radu. Još jednom, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije ovim jasno šalje poruku zaposlenima u osnovnim i srednjim školama, roditeljima/starateljima i učenicima/ama **O VAŽNOSTI UČENJA O TEMI NASILJA OD VRTIĆA DO FAKULTETA**, a Incest Trauma Centar – Beograd predlaže na koji način govoriti o temi nasilja, posebno seksualnog nasilja.

Pristup, kako će se govoriti o temi seksualnog nasilja, je izuzetno značajan, imajući u vidu da je 2015. godine prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji pokazala da je 49% dece i mladih uzrasta od 10 do 18 godina prvi put sa nekim razgovaralo o ovoj temi upravo u okviru Nacionalne studije. Podaci govore da su odrasli „zaboravili“ ovaj deo svoje odgovornosti. U 37.9% adolescent/kinja koja je preživela seksualno nasilje se obratila drugarici / drugu, zbog čega je posebna pažnja pružena savezništva kroz vršnjačku podršku.

Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preduzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama.

Izvor: Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2015); Incest Trauma Centar – Beograd u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena.

Usvojene i realizovane Preporuke koje je Incest Trauma Centar – Beograd pružio u okviru prve Nacionalne studije:

1. Usvojena Strategija u obrazovanju za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2016-2020); Autorke: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije) i Incest Trauma Centar – Beograd. Novembar 2015.
2. Završeni i objavljeni Obrazovni paketi za učenje o temi seksualnog zlostavljanja dece za predškolske ustanove, osnovne i srednje škole; Incest Trauma Centar – Beograd u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Grupom za zaštitu od nasilja i diskriminacije). Novembar 2016.
3. Preostala preporuka: Potrebno je izvođenje sveobuhvatne Studije o stavovima prema seksualnom zlostavljanju dece.

Sadržaji ovog Obrazovnog paketa su izrađeni tako da „nižu znanja“ o temi seksualnog nasilja nad decom iz razreda u razred, koordinisano kroz 10 predmeta i min. 75 časova, kao sastavni deo odgovarajućih redovnih, postojećih nastavnih jedinica – dakle, i horizontalno iz predmeta u predmet napreduju u okviru istog razreda, kao i vertikalno iz razreda u razred. Takođe, sadržaji odgovaraju i učenicima/ama koji se do svog sadašnjeg uzrasta nisu sretali sa temom, odnosno pristup prati stvarnost u našoj zemlji.

Obrazovni paket uvažava i prati mogućnosti deteta, ali i podstiče učestvovanje svakog deteta. Sadržaj je koncipiran tako da odgovara na potencijalnu brigu odraslih (nastavnika/ce i roditelja/staratelja) da će tema seksualnog nasilja učenike/ce uplašiti ili im uneti nesigurnost. Iskustvo u primeni je pokazalo da deca rado učestvuju u aktivnostima, da ih one jačaju, ulivaju im samopoštovanje, jačaju samopouzdanje da mogu

i smeju da se odbrane od nasilja i nauče kako da to postignu. Istovremeno, **aktivnosti na brižljiv način prate potrebu**

dece da vole i veruju onim odraslima koji ih sa ljubavlju neguju, brinu o njima i vaspitavaju.

Metodološki, radi se o materijalu koji obiluje raznovrsnošću i pravo je bogatstvo resursa koji su se pokazali zanimljivim deci i mladima. Pored osnovnog sadržaja za svaku nastavnu jedinicu / čas koji pruža definisan *Opšti i Specifičan cilj*, detaljno objašnjava *Metod*, obezbeđuje *Radni materijal* kroz priloge i slajdove, publikacije, ukazuje na lako dostupan audio i video materijal, priložen je i pomoćni materijal u vidu *Preporučenih resursa* za nastavnika/cu da ojača svoja znanja, a poseban značaj imaju *Naučene lekcije* koje prenose iskustvo šta je naučeno kad se taj čas izvodio (ili glavni elementi časa). 62% ukupnog materijala Obrazovnog paketa je pilotirano.

Predmeti za koje su izrađene pripreme časova su: 1. Srpski (maternji) jezik 2. Svet oko nas 3. Priroda i društvo 4. Fizičko vaspitanje i školski sport 5. Muzičko vaspitanje 6. Građansko vaspitanje 7. Biologija 8. Sociologija 9. Ustav i prava građana 10. Psihologija. Podsećamo da je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u okviru svojih relevantnih dokumenata prepoznalo da je svaki predmet potencijalno mesto za javni govor o temi seksualnog nasilja nad decom. Naša preporuka je da se upoznate sa sadržajima svih predmeta koji su ovde ponuđeni, jer se radi o pregršt dragocenih načina i brižljivih pristupa učenju o zadatoj temi.

Iza Obrazovnog paketa stoji 27 autorki i autora, od kojih 2/3 njih ima iskustvo rada u redovnoj nastavi i izradili su pripreme časova. Među njima ima učitelja, predmetnih nastavnica/ka, stručnih saradnica. Dugogodišnje angažovanje u oblasti nasilja nad decom i ženama, u formalnom smislu van resora obrazovanja, ima 1/3 autorki i autora i izradili su prateće pisane resurse. Autorke i autori koji su zaposleni u osnovnim i srednjim školama su završili seriju akreditovanih programa o temi nasilja nad decom i ženama i beleže dugogodišnji rad u ovoj oblasti u okviru redovnih školskih aktivnosti.

U skladu sa *Strategijom u obrazovanju za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2016-2020)* (pogledati tačku 4.), deca i mladi kroz ponuđene pripreme časova i prateće pisane, audio i video resurse uče sledeće:

- Vrednosni sistem protiv nasilja i diskriminacije
- Pojam seksualnog zlostavljanja dece i mladih
- Prepoznavanje znakova upozorenja, prepoznavanje rizika i imenovanje seksualnog nasilja nad decom u porodici i od strane pomagača/pomagačica
- Reagovanje kada postoji sumnja ili saznanje da je dete izloženo seksualnom nasilju
- Različitosti
- Rod
- Nasilje nad decom kroz istoriju
- Konvencija UN o pravima deteta
- Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarot Konvencija)
- Osećanja deteta / mlade osobe koja je preživela seksualno nasilje
- Trauma i seksualna trauma
- Dobre i loše tajne, dobri i loši dodiri
- Moj lični sigurnosni plan
- Da dete veruje svojim osećanjima
- Da odrasli veruju u iskaz deteta
- Da vršnjak vršnjaku veruje kad obelodanjuje svoje iskustvo seksualnog nasilja
- Da dete ne odustane u traženju pomoći dok se nešto ne promeni
- Reproktivno i seksualno zdravlje
- Istraživački rad, javno zagovaranje i kampanje podizanja društvene svesti
- Seksualno nasilje nad detetom je krivično delo
- Odgovornost počinioca seksualnog zlostavljanja dece
- Odgovornost posmatrača/ica u situaciji nasilja
- Etičko izveštavanje medija o temi seksualnog nasilja nad decom
- Širi okvir: emocionalno, fizičko, seksualno nasilje nad decom i ženama.

U dugogodišnjoj praksi Incest Trauma Centra – Beograd, delovi ovog Obrazovnog paketa su korišćeni u preventivnim aktivnostima, ali i u radu sa decom koja imaju iskustvo seksualnog nasilja. **Zato što nisu imala ova znanja unapred, deca koja su preživela seksualno nasilje bila su laka meta za počinioce.**

Umesto zaključka - ovo je samo početak!

Ovom Obrazovnom paketu „prethodi“ *Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove u Srbiji*, roditelje i staratelje koji omogućava učenje o temi za decu najmlađeg uzrasta, od 3 do 7 godina. Komplementarni su i neophodnim znanjima korak po korak prate dete od uključenja u predškolsku ustanovu do završetka srednje škole. Ukoliko vaši učenici/e mlađih razreda nisu imali prilike da uče u predškolskoj ustanovi o temi seksualnog nasilja nad decom, preporuka je da uz ovaj materijal, na času odeljenjskog starešine primenjujete i Obrazovni paket za predškolske ustanove.

Drugi komplementarni resurs Obrazovnom paketu za osnovne i srednje škole je *„Zdravi izbori za decu“ Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd*. Sledeći „Zlatno pravilo prevencije“, namenjen je nastavnicama i nastavnicima, roditeljima / starateljima i deci za primenu na času odeljenjskog starešine, za osmišljavanje i realizaciju školskih akcija i akcija u lokalnoj zajednici.

Pažljivim proučavanjem ukupno izrađenih resursa, uočićete da je za decu koja sada polaze u predškolsku ustanovu postavljen temelj upravo u tom periodu koji se ojačava tokom mlađih razreda osnovne škole. Kasnije se razrađuju pojedine podteme i realizuju praktični sadržaji koji vode građanskoj odgovornosti, ličnom aktivizmu putem školskih akcija i akcija u lokalnoj zajednici u cilju uticaja na promenu stavova neophodnih za najbolji interes deteta.

Postoje 3 specijalistička akreditovana treninga Incest Trauma Centra – Beograd po rešenju ministra, koji su dostupni kao pomoć zaposlenima u (pred)školskim ustanovama da razviju klimu stalnog javnog govora protiv seksualnog nasilja i uspešno primene Obrazovne pakete:

- Osnovni nivo: „Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz ugla dece i odraslih osoba koje su preživele traumu“ (2016-); ranije akreditovanje u periodu 2010-2014. po rešenju ZUOV);
- Napredni nivo: „Zdravi izbori za decu“ Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd (2016-); ranije akreditovanje u periodu 2010-2014. po rešenju ZUOV);
- Napredni nivo: „Priprema nastavnika/ca za rad u učionici na temi seksualnog nasilja“ (2013-);

Svi navedeni sadržaji su izrađeni sa željom da budu početak i inspiracija da tokom vremena, postepeno, nastaju novi sadržaji od koleginica i kolega koji će od sada Obrazovni paket primenjivati svakodnevno u nastavi. Jer, ima još puno kvalitetnih načina kako se o seksualnom nasilju može javno govoriti da bi se ono sprečilo!

Zato, otključajte budućnost deteta! Primenite Obrazovni paket!

Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije i Incest Trauma Centar - Beograd

1. ETIKA NASTAVNIKA/CA U RADU - „CRVENE NITI“ PREVENCIJE I INTERVENCIJE U OBLASTI SEKSUALNOG NASILJA NAD DECOM SU:

- A) Centriranost na dete
- B) Naglasak na različitostima
- V) Razumevanje emocionalne komponente

Navedeno (A-V) čini deo standarda kompetencija za kolegice i kolege koji su angažovani u ovoj oblasti i na međunarodnom nivou.

A) PEPELJUGIN ZAKON

U okviru „crvene niti“ koja se tiče **neophodne centriranosti na dete**, započecemo pružanjem pravilne perspektive bolu deteta uzrokovanom emocionalnim zlostavljanjem.

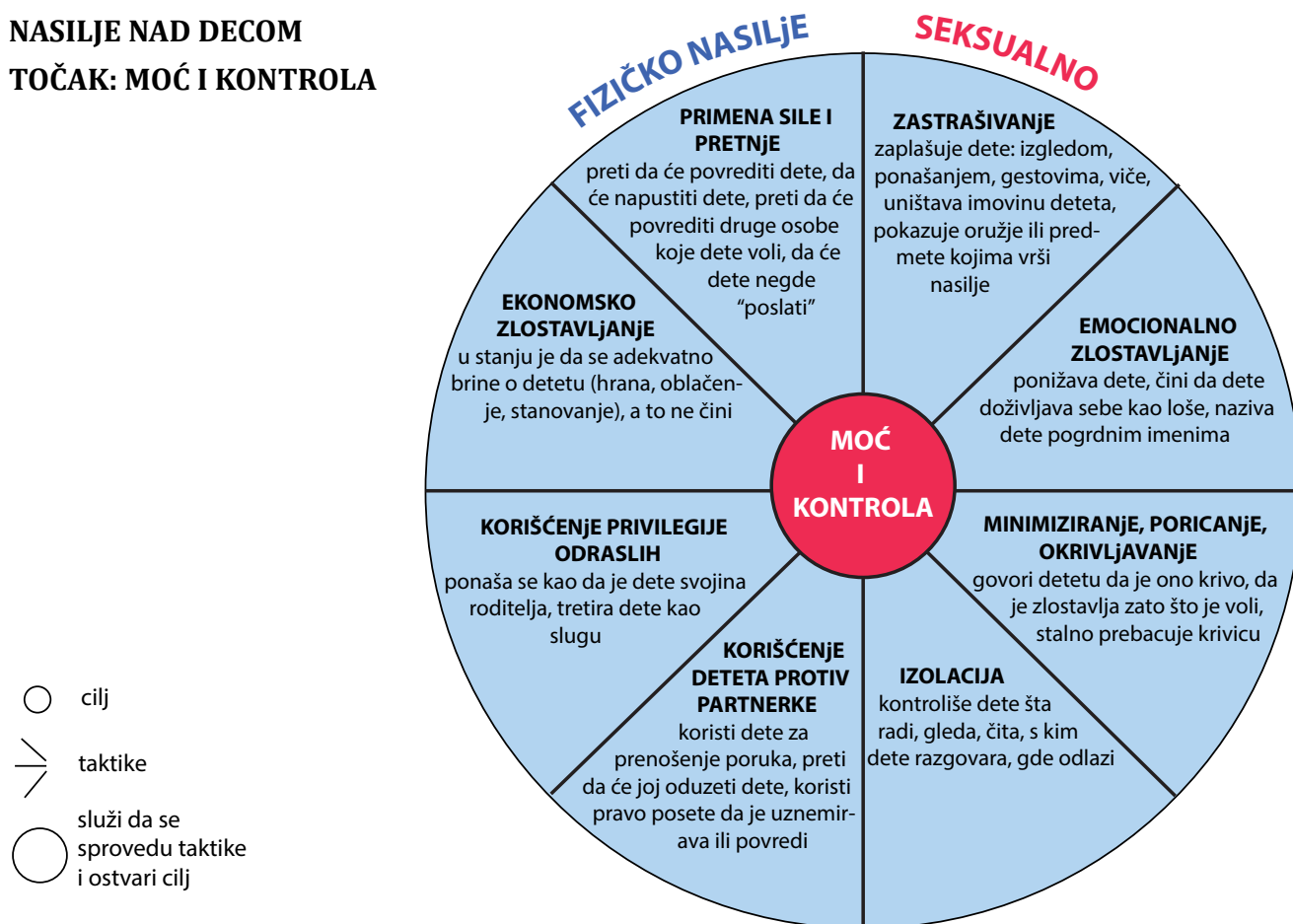
Seksualno nasilje nad detetom uvek uključuje emocionalno zlostavljanje. Počinilac uvek manipuliše osećanjima deteta. Emocionalno zlostavljanje ide ruku pod ruku sa seksualnim. U našoj zemlji, još uvek se emocionalno zlostavljanje shvata i tretira kao manje ozbiljno.

Prema Posebnom protokolu za zaštitu dece i učenika/ca od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, obavezujućem dokumentu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, emocionalno zlostavljanje deteta je jasno definisano kao ponašanje koje dovodi do trenutnog ili trajnog ugrožavanja psihičkog i emocionalnog zdravlja i dostojanstva deteta/učenika. Odnosi se i na situacije u kojima se propušta obezbeđivanje prikladne i podržavajuće sredine za zdrav emocionalni i socijalni razvoj u skladu sa potencijalima deteta/učenika.

I u Krivičnom zakonu Srbije, emocionalno zlostavljanje je još od 2002. godine definisano u okviru krivičnog dela „Nasilje u porodici“ gde se u 1. stavu govorilo o emocionalnom, odnosno duševnom bolu i predviđeno je kažnjavanje za ovaj čin.

NASILJE NAD DECOM

TOČAK: MOĆ I KONTROLA

U Velikoj Britaniji, koja se smatra jednim od uzora kvalitetne zaštite deteta od nasilja, u junu 2014. godine je u okviru tradicionalnog Kraljičinog govora javnosti predstavljen „Pepeljugin zakon“. Iz toga, jasno vidimo koji se značaj daje sprečavanju i kažnjavanju emocionalnog zlostavljanja dece.

„Pepeljugin zakon“ (Cinderella Law) definiše da roditeljima u Velikoj Britaniji koji namerno lišavaju ljubavi svoju decu, prethodi kazna do 10 godina zatvora. U okviru edukativnih programa Incest Trauma Centra – Beograd, govori se o jednakim tragovima emocionalnog, fizičkog i seksualnog zlostavljanja dece. Iz iskustva u svakodnevnom radu to znamo. Ovo najčešće u prvom trenutku nailazi na oklevanje polaznica/ka, jer ranije naučeni stavovi prevladavaju i unesu se sopstveni doživljaji vidova nasilja pri čemu je uobičajena sklonost gradiranju traume. Trauma se nikako ne sme meriti svojim „učitavanjem“, jer će dete znati da ga ne razumemo. Britanski „Pepeljugin zakon“ upravo to potcrtava time što se emocionalna surovost izjednačava sa postojećim zločinima fizičkog i seksualnog nasilja nad detetom. I tamo su do ovog koraka došli na osnovu prijavljenih slučajeva Nacionalnoj asocijaciji za prevenciju surovosti nad decom / National Society for the Prevention of Cruelty to Children (NSPCC, UK).

Opšta javnost u Srbiji još uvek beleži nedovoljnu praksu prijavljivanja emocionalnog zlostavljanja zbog toga što se najpre ne prepoznaje ili, i kada je prepoznato, ne smatra se značajnim (čitaj: „tako strašnim“) kao fizičko i seksualno nasilje. Neophodno je znati da seksualno zlostavljanje deteta ne ide ruku pod ruku sa fizičkim nasiljem (u Srbiji, prema podacima Incest Trauma Centra – Beograd, u samo 18% je prisutna fizička sila) – ali je zato emocionalno zlostavljanje sastavni deo svakog drugog vida zlostavljanja deteta, i fizičkog i seksualnog. Počinilac uvek manipuliše osećanjima deteta. Kao što britanski zakon u jednom od svojih stavova kaže, „emocionalno zlostavljanje uključuje uveravanje deteta da je bezvredno ili nevoljeno ili vrednovano isključivo u meri u kojoj ispunjava potrebe druge (odrasle) osobe“.

U Srbiji, najčešći edukatori o pitanju nasilja su, na žalost, mediji neobrazovani za ovu oblast. Zatim, drugo mesto zauzimaju obrazovno-vaspitne ustanove na kojima je da prenesu jasnu poruku da emocionalno zlostavljanje nije manje važno krivično delo već jednako ozbiljan zločin. **Kako preneti ovu poruku? Isključivo prijavljivanjem emocionalnog zlostavljanja deteta!** Ono je najčešće unutar porodice, od strane roditelja, i Posebni protokol Ministarstva prosvete obavezuje na postupanje.

B) RAZLIČITOSTI

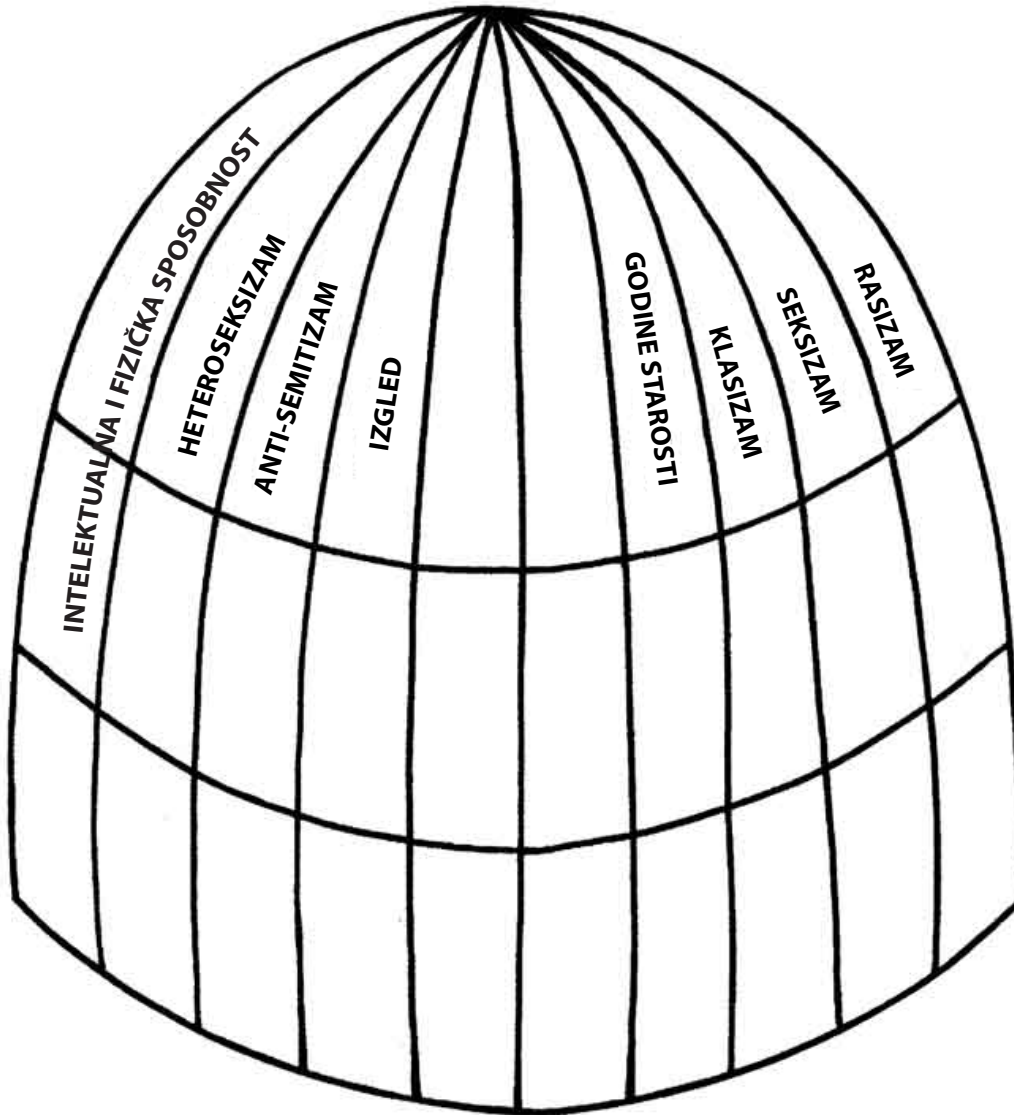
BEZ ZNANJA O RAZLIČITOSTIMA, TEMA SEKSUALNOG NASILJA NAD DECOM SE NE MOŽE OBRAĐIVATI

Vrednosni sistem u oblasti seksualnog nasilja mora počivati na najboljem interesu deteta / učenice / učenika izloženog nasilju. Lični stavovi u oblasti različitosti određuju rad nastavnika/ce na sprečavanju seksualnog nasilja i zaštiti od seksualnog nasilja (prevenciji i intervenciji). Da biste kvalitetno primenjivali ovaj Obrazovni paket, neophodno je preispitati sopstvene stavove, prepoznati svoje predrasude, ne prenositi predrasude dalje kao „istine“ (a zapravo mitove), oslušivati svoje učenike/ce i razvijati se zajedno sa njima.

Iako to ne imenujemo tako, nažalost, tokom odrastanja smo najčešće učeni da diskriminišemo osobu koja je različita, drugačija od većine.

Prepoznajte na koje konkretne načine uvažavate sve različitosti. Uloga nastavnika/ce je da kroz svoje stavove i ponašanje javno bude uzor svojim učenicima/ama.

KAVEZ OPRESIJE

© jona olsson 1988 cultural bridges to justice

V) EMOCIONALNA KOMPONENTA

Da, tema seksualnog nasilja nad decom u nama dotiče različita osećanja.

To važi i za celokupnu oblast nasilja nad decom i ženama. Za pravilno postupanje, svaki segment ove oblasti traži da poznamo svoja osećanja i da njima upravljamo.

Prepoznajte na koji način vaša predistorija utiče na to kakav ste danas nastavnik/ca. Statistički podaci u Srbiji pokazuju da svako od nas ima u najbližoj okolini osobu koja je preživela neki vid nasilja: emocionalno, fizičko, seksualno.

Prepoznajte kada vam vaša predistorija ili predistorija u vašoj porodici „postavlja prepreke“ u prepoznavanju nasilja ili hitnom i uspešnom reagovanju.

Prekinite moguću predistoriju nereagovanja na nasilje u vašoj ustanovi.

Često je odraslima prioritet sopstvena zona komfora. Umesto toga, u centru naše pažnje mora biti dete.

Obezbedite svom Timu za zaštitu dece od nasilja i sebi profesionalnu podršku u vidu intervizije i supervizije. Nemojte ostati izolovani.

POJMOVNIK O RODU

Autorka: Dr Stanislava Otašević, Centar za promociju zdravlja žena

*Rodna subordinacija ne nastaje iz siromaštva po sebi,
iako se često pravi snažna asocijacija između roda i siromaštva*

Žene čine većinu siromašnih

*'Siromaštvo ima lice žene – od 1.3 milijarde ljudi koji žive u siromaštvu,
70 procenata su žene'*

Rodna ravnopravnost nije »žensko« već društveno pitanje

*Fokus na siromaštvo u oblasti ženskog zdravlja
pruža mogućnost da se proširi razumevanje
šta čini zdravstvene potrebe žena
sveobuhvatnijim od aktuelnog fokusa na reproduktivno zdravlje*

*»Ženom se ne rađa, ženom se postaje
Nije zadatak društva da razvija
potencijale žena,
već je zadatak žena da razvijaju
potencijale društva.»
Simon de Bovoar (20. vek)*

POJMOVNIK O RODU

Ljudi su rođeni ženskog ili muškog pola, a zatim nauče da budu devojčice i dečaci koji izrastaju u žene i muškarce. Ovo naučeno ponašanje određuje naše rodne uloge. Pol se odnosi na karakteristike koje su biološki determinisane. Reč „rod“ se koristi da se opišu karakteristike žena i muškaraca koje su društveno konstruisane. Rodna jednakost označava jednaki tretman žena i muškaraca u zakonu i politikama i jednak pristup resursima i uslugama u okviru porodice, zajednice i društva u celini – odsustvo diskriminacije na osnovu pola osobe, u mogućnostima i alokaciji resursa ili dobiti ili pristupa uslugama.

DEFINICIJA RODA

Svetska zdravstvena organizacija: Reč „rod“ se koristi da opiše karakteristike, uloge i odgovornosti žena i muškaraca, dečaka i devojčica, koje su društveno konstruisane. Rod je povezan s tim kako nas drugi percipiraju i kako se očekuje da - kao žene i muškarci - razmišljamo i ponašamo se, zbog načina na koji je društvo organizovano a ne zbog svojih bioloških razlika.

Health Canada: Rod se odnosi na oblast društveno konstruisanih uloga i odnosa, crte ličnosti, stavove, ponašanja, vrednosti, relativnu moć i uticaj koje društvo pripisuje polovima na osnovu njihovih razlika. Rod je relacijska kategorija – rodne uloge i karakteristike ne egzistiraju u izolaciji, već su definisane jedno s drugim u odnosu i kroz odnose između žena i muškaraca, devojčica i dečaka.

RODNE ULOGE

Društveno konstruisane uloge i društveno naučena ponašanja i očekivanja povezana sa muškim i ženskim položajem u društvu.

Tri vrste:

Reproduktivne uloge - konstrukt počiva i izrastao je na biološkom kapacitetu žena da rađaju – podrazumeva da je podizanje dece i održavanje domaćinstva posao žene.

Produktivne uloge – neformalne ekonomske aktivnosti koje se ne smatraju produktivnim, ali ipak doprinose društvu – kroz ovaj konstrukt se prepoznaje termin „nevidljivi ženski rad“ žena čiji se posao odvija u kući u ulozi domaćica koje brinu o porodici.

Društvene uloge – muškarci uglavnom dominiraju u liderstvu i političkim ulogama, dok žene obično obavljaju uslužne ili sredinom definisane delatnosti – konstrukt neravne raspodele moći je jednostavan za prepoznavanje.

Ove uloge i ponašanja su naučene, promenljive tokom vremena i imaju široke varijacije u okviru jednog ili različitih kulturoloških obrazaca.

RODNA OSETLJIVOST

Proces prepoznavanja razlika, nejednakosti i specifičnih potreba žena i muškaraca i postupanje u skladu sa ovom svešću.

RODNA DISKRIMINACIJA

Било које разликовање, искључивање или ограничење учињено на основу друштвено конструисаних родних улога и норми које спречавају особу да ужива пуна људска права.

„Zakon zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu, a naročito po osnovu rase, boje kože, državljanstva, nacionalne pripadnosti ili etničkog porekla, jezika, verskih ili političkih ubeđenja, **vpola, rodnog identiteta**, seksualne orijentacije, imovnog stanja, rođenja, genetskih osobenosti, zdravstvenog stanja, invaliditeta, bračnog i porodičnog statusa, osuđivanosti, starosnog doba, izgleda, članstva u političkim, sindikalnim i drugim organizacijama po drugim stvarnim, odnosno pretpostavljenim ličnim svojstvima.“

RODNA JEDNAKOST

Označava pravičnost i pravdu u raspodeli dobiti i odgovornosti između žena i muškaraca. Koncept prepoznaje da žene i muškarci imaju različite potrebe i moć i da te razlike treba da budu identifikovane i obrađene na način koji ispravlja neravnotežu između polova. To često zahteva specifične programe okrenute ženama i politike koje imaju za cilj da okončaju postojeće nejednakosti.

Rodna jednakost se tiče i podrazumeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti za žene i muškarce, devojčice i dečake. Ovim pojmom se podrazumeva da se uzimaju u obzir interesi, potrebe i prioriteti i žena i muškaraca – priznavajući različitost različitih grupa žena i muškarca. Takođe znači i jednaku prisutnost, jačanje i učešće oba pola u svim oblastima javnog i privatnog života.

RODNA RAVNOPRAVNOST

Rodna ravnopravnost je osnovna vrednost koja mora da se odražava u mogućnostima izbora pojedinaca/ki, razvoja i institucionalnih praksi.

Rodna ravnopravnost nije »žensko« već društveno pitanje.

Rodna ravnopravnost je u suprotnosti sa rodnom nejednakošću, a ne sa rodnim razlikama.

RODNA ANALIZA U ZDRAVLJU

Proces prikupljanja informacija po polu, često nazvanih "podaci razdvojeni po polu" (sex-disaggregated data)

Svetska zdravstvena organizacija: Rodna analiza „identifikuje, analizira i informiše o akciji kojom se radi na nejednakosti proistekloj iz različitih uloga žena i muškaraca, ili nejednakih odnosa moći između njih, te i posledicama ovih nejednakosti na njihov život, zdravlje i blagostanje. Način na koji je raspodeljena moć u većini društava označava da žene imaju manje pristupa resursima i kontrole nad istim, a u cilju zaštite sopstvenog zdravlja, i manje je verovatno da su uključene u donošenje odluka. Rodna analiza u zdravlju često rasvetljava na koji način nejednakosti nepovoljno utiču na zdravlje žena, ograničenja s kojim se suočavaju u postizanju zdravlja i pokretanju pitanja ovih ograničenja i prevazilaženja istih. Rodna analiza takođe otkriva rizike po zdravlje i probleme s kojima se muškarci suočavaju kao rezultat društvene konstrukcije njihovih uloga.

Health Canada ima politiku rodne analize: „Rodno-zasnovana analiza je analitički instrument. Koristi pol i rod kao princip organizovanja ili način konceptualizacije informacija – kao način gledanja na svet. Pomaže napredak i razjašnjenje u vezi sa razlikama između žena i muškaraca, prirodom njihovih društvenih odnosa i njihovim različitim socijalnim realnostima, životnim očekivanjima i ekonomskim okolnostima. Identifikuje kako uslovi pogađaju zdravstveni status žena i muškaraca, kao i njihov pristup sistemu zdravstvene zaštite i interakciju sa istim.“

RODNO PLANIRANJE

Proces primene rezultata rodne analize da bi se premostio identifikovani jaz koji oslikava rodnu nejednakost.

DŽENDER MEINSTRIMING (GENDER MAINSTREAMING)

Proces doslednog ugrađivanja osetljivosti na rodne razlike u politici, planiranju, budžetiranju i sprovođenju programa i projekata u cilju prevazilaženja nejednakosti između žena i muškaraca, dečaka i devojčica.

Gender mainstreaming u zdravlju ima potencijal da transformiše postojeće politike i pružanje zdravstvenih usluga u one koje će osigurati da se nikome ne poriče fundamentalno pravo na zdravlje zbog roda.

Ekonomski i socijalni savet Ujedinjenih nacija (ECOSOC), kao odgovor na *Pekinšku platformu za akciju donetu 1995*, prihvatio je definiciju mainstreaming gender kao „...proces procene implikacija na žene i muškarce u vezi sa koje planirane akcije, uključujući zakonodavstvo, politike i programe, u ma kojoj oblasti i na svim nivoima. To je strategija kojom se brige i iskustva žena, kao i muškaraca, smatraju integralnom dimenzijom u dizajnu, implementaciji, monitoringu i evaluaciji politika i programa u svim političkim, ekonomskim i socijalnim sferama kako takva nejednakost između muškaraca i žena ne bi bila perpetuirana. Konačni cilj je postizanje rodne jednakosti.”

Svetska zdravstvena organizacija: „Termin **gender mainstreaming** je skraćeni naziv koji se odnosi na strategije i procese koji mogu promeniti način na koji institucije funkcionišu u odnosu na moć i privilegiju koji se povezuju sa stvarima učinjenim od strane države i za muškarce i žene.“

Koristimo reč „**mejnstrim**“ (**mainstream**) da pokažemo da na pitanjima rodne nejednakosti treba raditi u svakom aspektu organizacione strukture i programiranja, a ne kao posebnoj, dopunskoj aktivnosti.

Drugim rečima, **rodnu jednakost treba uvesti kao mejnstrim organizacije i programiranja**. Puna formulacija treba da glasi:

„mejnstriming pažnja na rodne jednakosti u institucionalnim strukturama i njihovom programiranju.”

„**Mainstreaming gender** je i tehnički i politički proces koji zahteva promene u organizacionoj kulturi i načinima razmišljanja, kao i u ciljevima, strukturama i alokaciji resursa Mejnstriming zahteva promene na različitim nivoima u institucijama, postavljanju agende, kreiranju politike, planiranju, implementaciji i evaluaciji. Instrumenti za napor u ostvarenju mejnstriming-a uključuju nove kadrovske i budžetske prakse, trening programe, procedure u okviru politika i smernice.”

RODNA NEJEDNAKOST I SIROMAŠTVO

DFID, 1999: „Rodna nejednakost je strukturalna smetnja za eliminaciju siromaštva. U interesu je svakoga da se ono ukloni“.

Siromaštvo i pristup zasnovan na ljudskim pravima opisan u *Beloj knjizi o međunarodnom razvoju Vlade Velike Britanije (DFID, 1997)*, pruža jasnu posvećenost rodnoj jednakosti kao centralnom pitanju u okviru strategije za eliminaciju siromaštva. Prepoznato je da i žene i muškarci moraju doprinositi u potpunosti i biti pod jednakim uslovima učesnice/i u procesu razvoja i borbi protiv siromaštva. Siromaštvo je multidimenzionalno i, uprkos ograničavajućim merama, manjku prihoda i linijama siromaštva, maskira pravu meru siromaštva, naročito za žene i decu.

„Ljudski razvoj” treba shvatiti kao **proces uvećavanja izbora ljudi**.

Rodna subordinacija ne nastaje iz siromaštva po sebi, iako se često pravi snažna asocijacija između roda i siromaštva. Žene čine većinu siromašnih.

„Siromaštvo ima lice žene – od 1.3 milijarde ljudi koji žive u siromaštvu, 70 procenata su žene.“

Često se uočava da se događa „**feminizacija siromaštva**” - da siromaštvo među ženama raste brže nego siromaštvo među muškarcima.

Standardni podaci o prihodima/rashodima ne uspevaju da obuhvate složenost rodnih razlika u vezi sa siromaštvom. Zbog toga, može biti od pomoći da se istraže širi indikatori blagostanja:

Zakon o zabrani diskriminacije Republike Srbije, 2009:

- indikatori zdravlja, npr. ishrana, prosečan ljudski vek, mortalitet majki
- pristup resursima npr. participacija u zapošljavanju i zarade, imovinska prava, pristup pijaćoj vodi, sanitetsko-zdravstvene mere

Standardni podaci odražavaju više rezultate odluka koje se tiču prihoda / rashoda nego načina na koje je blagostanje postignuto, a merenje siromaštva koje je zasnovano na prihodima nije u korelaciji sa rodno-diferenciranom procenom blagostanja.

Podaci Svetske banke pokazuju:

- 70% najsiromašnijih na zemljinoj kugli čine žene
- Dve trećine radnih sati čovečanstva daju žene
- Jednu desetinu svetskog prihoda poseduju žene
- Jedan procenat svetske imovine poseduju žene
- Sadašnji politički i ekonomski trendovi doprinose ženskom siromaštvu i njihovoj izloženosti raznim društvenim i ekonomskim problemima
- Društveni uslovi u kojima žene obavljaju proizvodnu i reproduktivnu ulogu nameću im vrlo često siromaštvo, teške radne obaveze, ugrožavaju im zdravlje, itd.

Determinante zdravlja:

1. Prihod i socijalni status
2. Zapošljavanje
3. **Obrazovanje**
4. **Društveno okruženje**
5. Fizičko okruženje
6. **Zdrav dečiji razvoj**
7. Lične zdravstvene prakse i načini izlaženja na kraj sa životnim situacijama
8. Zdravstvene službe
9. Mreže društvene podrške
10. Biološka i genetska predispozicija
11. **Rod**
12. Kultura

RODNA PERSPEKTIVA

Podrazumeva implementaciju propisa, zakona, politika i programa koji su rodno osetljivi i koji vode ka obezbeđivanju jednakosti i pravednosti u svim oblastima života.

Evo samo dva razloga zašto je rodna perspektiva izuzetno važna:

- prepoznaje potrebu podjednako učešća žena i muškaraca u odlučivanju
- daje podjednaku vrednost znanju, vrednostima i iskustvu žena i muškaraca

PRILAGOĐAVANJE PRISTUPA OBRAZOVANJU UČENIKA I UČENICA IZ OSETLJIVIH GRUPA

MILENA JEROTIJEVIĆ I SNJEŽANA MRŠE

SADRŽAJ

- 1.1 SMETNJE IZ SPEKTRA AUTIZMA
- 1.2 HIPERAKTIVNOST I DEFICIT PAŽNJE (ADHD)
- 1.3 SMETNJE U INTELEKTUALNOM FUNKCIONISANJU
- 1.4 FIZIČKI INVALIDITET
- 1.5 OŠTEĆENJE SLUHA
- 1.6 OŠTEĆENJE VIDA
- 1.7 SPECIFIČNE TEŠKOĆE U UČENJU
- 1.8 TEŠKOĆE USLED ŽIVOTA U SOCIJALNO NESTIMULATIVNOJ SREDINI
- 1.9 OSTALE SMETNJE I TEŠKOĆE

**U ovom tekstu termin „učenik“ obuhvata termine „učenica“ i „učenik“ i termin „nastavnik“ obuhvata termine „nastavnica“ i „nastavnik“.*

1.1 Smetnje iz spektra autizma

- UTIČU PRVENSTVENO NA KOMUNIKACIJU I SOCIJALNU INTERAKCIJU
- ISPOLJAVAJU SE RAZLIČITO - OD BLAGIH DO IZRAŽENIH FORMI.

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- UČENIK MOŽE USPEŠNO DA FUNKCIONIŠE U ŠKOLI, UKOLIKO JE OBEZBEĐENA USTALJENOST I RUTINA.
- NEOPHODNO JE PLANIRATI UČENJE VEŠTINA SOCIJALNE INTERAKCIJE, NA ISTI NAČIN NA KOJI SE UČE I DRUGE ŠKOLSKE VEŠTINE.
- OVAJ UČENIK ZNANJA I VEŠTINE NE STIČE UOBIČAJENIM POSTUPCIMA I REDOSLEDOM, NITI IH ISPOLJAVA NA NAČIN NA KOJI TO ČINI VEĆINA VRŠNJAKA.
- REAKCIJE UČENIKA UVEK SU ODGOVOR NA SITUACIJU I UVEK NOSE VAŽNU PORUKU ZA NAS – RAZLOG NEKOG PONAŠANJA POTRAŽITI U SITUACIJI KOJA GA JE IZAZVALA (A NE PRIPISIVATI GA SMETNJI).

Učenik se može prepoznati po tome što često:

- Ima teškoću da se uključi u socijalnu situaciju i da razume njena pravila i smisao. Izbegava interakciju i ne uključuje se u grupne aktivnosti. Lakše ostvaruje kontakt sa odraslima nego sa vršnjacima.
- Ima slabije razvijen govor, koristi ga povremeno i u skraćanim formama. Ne reaguje na duge i složene verbalne iskaze, kao ni na mimičke i gestovne znake. Bukvalno shvata izrečeno, ne razume prenosno značenje i ne prepoznaje ono što nije izrečeno, a podrazumeva se (npr. Ako se učeniku kaže „skvasi sunđer“, on ga samo skvasi a ne iscedi.)
- Čvrsto se drži uputstva i teško može da se „odlepi“ od započetog, da promeni usmerenje, pristup ili da pređe na novu aktivnost dok ne završi prethodnu
- Jako ga uznemiri promena ustaljenog redosleda ili rutine
- Plaše ga jaki i neprijatni zvuci
- Posebno ga privlače svetli i svetlucavi predmeti
- Voli da se vrti, klata, ljulja, leprša rukama, poskakuje...

Istovremeno, učenik sa smetnjama iz spektra autizma često:

- Ranije od svojih vršnjaka nauči brojeve i slova i nauči da čita (čak i kada ne govori)
- Vešto rukuje računarom i spontano i samostalno ga koristi za otkrivanje i saznavanje sadržaja koji ga interesuju
- Pokazuje izuzetnu istrajnost i preciznost kada se bavi domenom njegovog interesovanja
- Veoma rano samostalno i tačno nauči strani jezik - gledajući omiljene TV emisije (od crtanih filmova, preko zabavnih emisija i serija, do naučno dokumentarnih programa)
- Ima natprosečnu sposobnost uočavanja detalja (i najmanjih promena) na slikama, mapama ili u prostoru
- Ima izuzetno razvijenu orijentaciju u prostoru i nepogrešivo pamti put kojim jednom prođe
- Ima sklonost (a mnogi i talenat) prema muzici ili slikarstvu.

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- Omogućiti da učenik u potpunosti upozna novi prostor
- Omogućiti učeniku da se prošeta, izvede neku od svojih ritualnih radnji i da se nakon toga vrati aktivnosti koja je u toku. Vremenom će biti moguće da se unapred dogovarate o pravilima kada može da se prekine aktivnost.
- Uspostaviti pravila ponašanja, raspored i redosled aktivnosti i dosledno ih se pridržavati (postaviti raspored na vidno mesto)
- Najaviti svaku promenu ili odstupanje od uobičajenog toka i pripremiti učenika za to

- Koristiti jednostavne, kratke rečenice (naloge) i davati nalog po nalog (a ne celo uputstvo odjednom), a po potrebi koristiti i vizuelne oznake ili grafičke simbole
- Omogućiti da se aktivnost koju je učenik započeo ne prekida, a ako je to baš neophodno, navoditi ga da je ubrzano završi.

1.2 Hiperaktivnost i deficit pažnje

- **NASTAJU ZBOG TEŠKOĆA DA SE RAZUMEJU, PRIHVATE I DOSLEDNO PRIMENJUJU ZAHTEVI I PRAVILA KOJE POSTAVLJA SOCIJALNO OKRUŽENJE**
- **MOGU BITI RAZLIČITOG INTENZITETA, A JAVLJAJU SE VEĆ NA NAJRANIJEM UZRASTU.**

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- *UČENIK TREBA DA STEKNE OSEĆANJE DA JE PRIHVACEN OD STRANE VRŠNJAKA I DA JE DEO ODELJENJA, GRUPE.*
- *POTREBNO JE KREIRATI USLOVE U KOJIMA ĆE UČENIK MOĆI DA ISKAŽE SVOJE POTENCIJALE I OSTVARI ZAPAŽEN USPEH*
- *KAŽNjAVANJE I GRDNJA KOD OVIH UČENIKA NE DAJU REZULTAT - UVEK ISTAĆI ONO ŠTO UČENIK DOBRO URADI, I ŠTO BI TREBALO I UBUĐUĆE DA PONOVI.*
- *UČENIK TREBA DA OSETI DA NASTAVNICI IMAJU POVERENJE U NJEGA I DA MU DODELJUJU ODGOVORNE ULOGE I ZADATKE.*

Učenik se može prepoznati po tome što je:

- stalno u pokretu, preleće iz jedne aktivnosti/sadržaja na drugu - često je nespretno, ruši, pravi štetu, povređuje se.
- ne može da se zainteresuje za određene aktivnosti/sadržaje, dok za neke druge pokazuje interesovanje i istrajnu pažnju
- teško odlaže potrebe i ono što je naumio da uradi - otud sporo uči pravila i ne može uvek da ih se pridržava
- burno i impulsivno reaguje na uskraćivanja - brzo se naljuti, negoduje, odustaje, ali brzo i zaboravi
- u kratkom vremenskom periodu menja raspoloženja
- nije osetljiv na fizičko povređivanje, kao da ga manje boli nego druge - to mu otežava da izvlači pouke iz sopstvenog iskustva
- teško prepoznaje tuđa osećanja i teško nauči da saoseća
- na mlađem uzrastu ne shvata opasnosti i ne plaši se visine, mraka, saobraćaja, ili ako se izgubi u nepoznatom prostoru. Na starijem uzrastu, da bi bio prihvaćen od vršnjaka, ulazi u neprilike (lakoverni su i povodljivi).

Istovremeno, učenik sa hiperaktivnošću često:

- u odnosu na vršnjake pokazuje natprosečne sposobnosti za vizuelne i konstruktivne aktivnosti, kao što su snalaženje u prostoru, na kartama i mapama, sklapanje lego kocki, pazla isl.
- ima izuzetno faktografsko pamćenje – npr. sadržaj koji ga interesuje u potpunosti zapamti nakon samo jednog čitanja
- spontano i direktno izražava svoje mišljenje i stavove, nije sklon obmanama, prevarama ili lažima.
- pokazuje izuzetnu zainteresovanost za neki poseban sadržaj i istrajno se bavi time (npr. bube, junaci nekog stripa, istorijski događaji, gradovi i države isl.).

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- stvoriti uslove u kojima učenik može da ustane, prošetata, promeni mesto, a da se time ne remeti tok časa - navoditi ga da postepeno uspostavlja samokontrolu
- na vidno mesto staviti dnevni plan rada, a svaku promenu najaviti i dati vremena da završi prethodnu aktivnost
- ustanoviti područja interesovanja učenika i koristiti ih kao polazni sadržaj u što više predmeta.
- postavljati pravila ponašanja u odeljenju ugrađujući u njih i ona koja uvažavaju posebne sklonosti ovog učenika i koristiti neverbalne znake (kartice, trubice, pokret ruke isl.) za predupređivanje neželjenog

ponašanja

- ustanoviti posebne dogovore za postupke i ponašanja koja želimo da ne čini i pomoći mu da razume koje su posledice različitih socijalno neprihvatljivih ponašanja
- omogućiti mu da kroz različite radionice i vežbe nauči da prepoznaje sopstvena i tuđa osećanja.

1.3 Smetnje u intelektualnom funkcionisanju

- **ODNOSE SE NA TEŠKOĆE U UČENJU KOJE SE ODRAŽAVAJU NA SVE SAZNAJNE DOMENE**
- **NASTAJU ZBOG NEUROLOŠKIH I DRUGIH ORGANSKIH PROBLEMA KOJI USPORAVAJU I OGRANIČAVAJU SAZNAJNI I SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ.**

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- *VAŽNO JE UVEK UOČITI I OTKRIVATI ONO ŠTO UČENIK MOŽE – NAŠE UVERENJE DA NEŠTO NE MOŽE VODIĆE I TAKVOM ISHODU!*
- *NAUČENA ZNANJA I VEŠTINE IMAJU SMISLA, SAMO AKO SU PRIMENJIVA U ŽIVOTU I AKO DOPRINOSE UKLJUČIVANJU U ZAJEDNICU.*
- *ODRASTANJE U PRIRODNOJ VRŠNJAČKOJ GRUPI, U KOJOJ JE DETE PRIHVAĆENO OD ODRASLIH I VRŠNJAKA, USLOV JE BEZ KOGA NEMA PUNOG RAZVOJA*
- *PRI DONOŠENJU ODLUKE O IZRADI IOP-A NA MLAĐIM UZRASTIMA TREBA BITI IZUZETNO OBAZRIV - PREPORUKA JE DA SE TO RADI TEK PRI KRAJU MLAĐEG OSNOVNOŠKOLSKOG CIKLUSA.*

Učenik se može prepoznati po tome što:

- sporije ovladava gradivom i postiže niža obrazovna postignuća
- pokazuje manju samostalnost u svakodnevnim životnim situacijama
- sporije ovladava veštinama u socijalnoj interakciji i komunikaciji
- teško generalizuje stečena znanja, teško usvaja apstraktne pojmove i predviđa posledice sadašnjeg događaja kao i buduće događaje
- sporije uči da odloži sopstvenu potrebu, kao i da razume i uvaži potrebe drugih.

Istovremeno, učenik sa intelektualnim smetnjama je često:

- neposredan i do naivnosti iskren u komunikaciji sa vršnjacima i odraslima
- istrajan i marljiv u ispunjavanju dogovorenih zadataka i obaveza
- svestan svoje pozicije u vršnjačkoj grupi - veoma je ponosan na svaki, pa i najmanji, napredak u učenju i pokazuje veliku radost ako mu i drugi za to odaju priznanje (aplauz vršnjaka, dobra ocena ili pohvala nastavnika i sl.)
- druželjubiv, željan iskrenog odnosa i uvažavanja od strane vršnjaka
- saradljiv, rado učestvuje u zajedničkim poslovima - sa zadovoljstvom i tačno obavlja zaduženja koja je dobio i raduje se pohvali za ono što je dobro učinio

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- proceniti jake strane i interesovanja učenika i u skladu sa tim postaviti ciljeve učenja za svaki predmet (a po potrebi prilagoditi i standarde postignuća)
- postaviti ciljeve i za učenje socijalnih i komunikacijskih veština, kao i samostalnosti i brige o sebi
- prilikom definisanja ciljeva učenja (znanja i veštine) voditi računa o njihovoj primenjivosti i značaju za svakodnevni život učenika
- sistematično prilagođavati pristup (uslove, organizaciju, nastavu i dr.), pratiti rezultate i revidirati postupke
- koristiti iskustveno aktivno učenje i učenje korak po korak
- učestalo koristiti rad na očiglednim, konkretnim materijalima i situacijama - isprobati različite materijale (bombone, novčanice, figure životinja, junaka i sl.) i raditi sa onim koji dovodi do napretka (ili pri učenju pravila ponašanja koristiti realne situacije kroz priče, dramatizaciju, skečeve i sl.)

- kontinuirano pružati podršku za svaki napredak u učenju i stvarati uslove za dobijanje takve podrške i od vršnjaka.

1.4 Fizički invaliditet

- MOŽE DA POSTOJI OD ROĐENJA ILI DA JE STEČEN NA RANOM ILI KASNIJEM UZRASTU
- NAJČEŠĆE SE JAVLJA KAO: NEDOSTATAK JEDNE/OBE RUKE/NOGE ILI TEŠKOĆE PRI KORIŠĆENJU RUKU/NOGU (KRETANJE SA INVALIDSKIM KOLICIMA); KOMBINOVANE TEŠKOĆE (NAJČEŠĆE KAO POSLEDICA CEREBRALNE PARALIZE ILI BOLESTI/POVREDA) .

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- *KADA SE UKLONE SVE SPOLJAŠNJE PREPREKE, INVALIDITET NIJE SMETNJA ZA UČENJE (PA I SPORTSKIH VEŠTINA I SL.)*
- *VAŽNO JE DA DOŽIVE USPEH U DOMENIMA KOJIMA SU SKLONI, A ISTO TAKO I DA SE UKLJUČE U AKTIVNOSTI ZA KOJE NEMAJU PREDISPOZICIJE - UČEŠĆE U NJIMA JE VEĆ USPEH PO SEBI*
- *OBIČNO IM NE MANJKA ZNANJE I INTELEKTUALNI STIMULANSI, VEĆ REDOVNO DRUŽENJE, UČEŠĆE U DRUŠTVENIM DOGAĐAJIMA I JAVNIM NASTUPIMA*
- *INSISTIRANJE NA KOREKTIVNIM AKTIVNOSTIMA I ISCRPLJUJUĆIM VEŽBAMA NAJČEŠĆE DELUJE SUPROTNO OD OČEKIVANOG.*

Učenici se mogu prepoznati po tome što često:

- Mogu biti nesamostalni u obavljanju svakodnevnih aktivnosti samoposluživanja (lična higijena, ishrana, oblačenje-svlačenje, pakovanje i nošenje školskog pribora, dolazak u školu i sl.)
- Mogu biti tihi, povučeni, nesigurni, čak i uplašeni (posebno ako prethodno nisu nailazili na prihvatanje okruženja)
- Sporije izvode različite veštine i aktivnosti (zavisno od vrste invaliditeta), neke aktivnosti mogu da izvedu samo uz pomagala ili asistenta.
- Mogu da imaju različite teškoće u govoru. Govor može da im bude tih, spor, nerazgovetan, nerazumljiv ili da ga uopšte nema.
- Mogu da budu usamljeni zbog okolnosti koje su ih stalno izdvajale od drugih.

Istovremeno, učenik sa fizičkim invaliditetom često :

- Imaju prosečne ili natprosečne intelektualne sposobnosti i uspešni su tokom školovanja i tokom profesionalne karijere.
- Ukoliko su daroviti u nekom domenu, pronalaze alternativne načine da izgrade i ostvare svoju darovitost (npr. osoba koja nema ruke slika nogama ili ustima, arhitektonski projektuje i tehnički crta uz pomoć pomagala i sl.)
- Mogu da se opismene iako nemaju govor i da sa okolinom komuniciraju pisanim putem.
- Vole društvo vršnjaka, druželjubivi su i komunikativni, vole da prisustvuju i učestvuju u kulturnim ili sportskim događajima, ukoliko im je obezbeđena dostupnost.

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- prilagoditi prilaz školi (npr. oboreni ivičnjaci, rampa za stepenice, rukohvati za stepenice i hodnike i sl.) kao i ukupan školski prostor u kome se učenik kreće i obavlja aktivnosti (npr. nabaviti odgovarajući sto i stolicu, razmaknuti nameštaj i koristiti ga za oslanjanje i pridržavanje, spustiti tablu i sl.).
- ukoliko je potrebno, obezbediti ličnog pratioca za aktivnosti za koje je to baš neophodno.
- obezbediti adekvatna pomagala za kretanje (kolica, hodalica, stolica na točkiće) i druge asistivne tehnologije i učila.
- stvoriti uslove u kojima će se učenik osetiti dobrodošao i prihvaćen kako od strane vršnjaka i svih zaposlenih u školi.
- za izvođenje pojedinih aktivnosti planirati potrebnu podršku, kao i produženo vreme izvođenja
- prilagoditi zadatke i način ispitivanja i planirati produženo vreme za odgovaranje - za ocenjivanje

odabrati onaj vid izražavanja u kome je učenik najjači (a druge podržavati).

1.5 Oštećenje sluha

- MOŽE DA SE ISPOLJI KAO NAGLUVOST ILI GLUVOĆA KOJA POSTOJI OD ROĐENJA ILI NASTAJE KASNIJE
- DIREKTNO SE ODRAŽAVA NA RAZVOJ GOVORA KOJI MOŽE POTPUNO DA IZOSTANE ILI DA SE NEPOTPUNO RAZVIJE (ZAVISNO OD STEPENA OŠTEĆENJA I UZRASTA KADA SE JAVI).

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- MIŠLJENJE, POJMOVI, ČAK I PROSTORNA ORIJENTACIJA, RAZVIJAJU SE PRE SVEGA POSREDSTVOM GOVORA, ODNOSNO SLUŠANJA - OŠTEĆENJE SLUHA JE NAJVEĆA PREPREKA SAZNAJNOM RAZVOJU.
- PAŽLJIVA PROCENA I DOSLEDNA PRIMENA MERA PRILAGOĐAVANJA JE KLJUČ USPEHA - SVE ŠTO JE ZNAČAJNO MORA DA SE „ČUJE“
- UČENICI KOJI TEŽE ČUJU ČESTO DAJU POGREŠAN ODGOVOR ILI UOPŠTE NE ODGOVORE – NAJPRE SE UVERITE DA JE RAZUMEEO PITANJE
- ZBOG NEDOSTATKA SLUHA RAZUMEVANJE I USVAJANJE NOVOG IDE ZNATNO SPORIJE – PRESUDNO JE DA NOVI POJAM UVEK BUDE POVEZAN SA PRETHODNO POZNATIM POJMOVIMA
- NASTAVNIK NE TREBA DA SE UPLAŠI AKO U POČETKU NE RAZUME UČENIKA – TE PREPREKE SE VREMENOM GUBE.

Učenik se može prepoznati po tome što:

- Manje ili više govori nerazumljivo za širu okolinu, većinu glasova izgovara nerazgovetno, može da govori glasnije i po pravilu glas nema zvonkost
- često okreće ili nagnje glavu na jednu stranu, ne započinje odmah sa radom već posmatra šta drugi učenici rade, kod dužih usmenih uputstava uporno gleda u nastavnika ili se isključuje, ne smeje se kada se pričaju vicevi, često traži da se nešto ponovi ili da se glasnije govori
- kada je u manjoj grupi i kada su sagovornici blizu i okrenuti prema njemu aktivniji prati i učestvuje u radu
- pažljivije i sa većom tačnošću odgovara na pisane zadatke
- može da bude povučen, vrlo tih, izbegava da učestvuje u govornim aktivnostima ili tvrdoglav i napet jer teško prati događanja oko sebe ili ga uznemiruju određeni zvuci (npr. klima uređaj, zvuci sa ulice i dvorišta, eho i sl.)
- može često da se žali na bolove u uhu, prehlade, upale grla ili angine.

Istovremeno, učenik sa oštećenjem sluha često :

- dobro tumači izraze lica, pokrete tela i druge signale u okruženju, što mu omogućuje da razume neku situaciju, a često i da dođe do zaključaka do kojih se samo na osnovu govora ne može doći
- vremenom, do te mere razvije čitanje govora sa usana da može potpuno i u kontinuitetu da prati i učestvuje u komunikaciji
- voli muziku i može da nauči sve vrste plesa osećajući ritam na osnovu vibracija
- svoju darovitost (ukoliko je ima) može, uz prilagođavanja, u potpunosti da ostvari, uključujući i u domenu muzike (npr. sviranje nekog instrumenta, pevanje u horu ili solo pevanje).

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- eliminisati uznemiravajuće zvuke iz pozadine
- pre obraćanja privući pažnju učenika i uveriti se da prati
- obezbediti da učenik vidi lice i usta osoba koje govore i da sam bira i menja mesto sedenja
- ukazati na osobu koja govori – da zna gde da se usmeri
- ukoliko neko govori okrenut leđima učeniku - obavezno ponoviti rečeno ili obezbediti način na koji on može da prati
- što više koristiti vizuelna sredstva - pregledno i bez preklapanja i zaklanjanja (npr. pisanje na tabli, računar,

PPT i sl.)

- unapred dati učeniku materijal za rad i obezbediti mu dobre beleške – ne može istovremeno da čita sa usana i beleži
- govoriti polako, prirodno i jasno, a nove termine ponoviti više puta u različitom kontekstu
- obezbediti da uspešno učestvuje na času i u verbalnim aktivnostima
- ispitivanje i ocenjivanje bazirati na pismenom odgovaranju, a druge vidove izražavanja podržavati

1.6 Oštećenje vida

- **MOŽE DA SE ISPOLJI KAO SLABOVIDOST ILI SLEPILO, KOJE POSTOJI OD ROĐENJA ILI NASTAJE KASNIJE**
- **NAJVIŠE SE ODRAŽAVA NA SAMOSTALNO SNALAZENJE U PROSTORU I SAMOSTALNO OBAVLJANJE SVAKODNEVNIH ŽIVOTNIH AKTIVNOSTI.**

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- *VAŽNO DA, UZ ŠKOLSKO GRADIVO, UČENICI NAUČE I VEŠTINE KOJE IM OMOGUĆAVAJU SAMOSTALNO KRETANJE I BRIGU O SEBI*
- *NE USKRAĆIVATI IM VIZUELNE DOŽIVLJAJE - UZ DETALJAN USMENI OPIS ONI IM PRUŽAJU VAŽNE PODATKE*
- *KAKO VIZUELNU PREDSTAVU IZGRAĐUJU NA OSNOVU DODIRA - OBEZBEDITI TRODIMENZIONALNE MODELE ILI STVARNE PREDMETE, ISPUPČENE LINIJE CRTEŽA, RELJEFNE SLIKE, TABELE/GRAFIKONE I SL.*
- *REČI KAO ŠTO SU: TAMO, OVDE, OVO, OVAKVO I NAZIVI BOJA, ZA NJIH NE NOSE ZNAČENJE I NE TREBA IH KORISTITI - ČESTO KORISTITI REČI KOJE ODREĐUJU PRAVAC KRETANJA ILI MESTO GDE SE NEŠTO NALAZI.*

Učenik se može prepoznati po tome što često:

- knjigu/svesku prinosi blizu očiju, zatvara ili pokriva jedno oko, naginje ili okreće glavu i gleda pod posebnim uglom, dok čita ili radi nešto što zahteva precizan vid, često trlja oči, žmirka, trepće, mršti se, kada je na stolu više predmeta teško izdvaja onaj koji se traži, teško može da uoči i uhvati sitan predmet
- može da mu smeta uobičajena svetlost pa zatvara oči ili žmirka
- pri pisanju nije u stanju da se drži linije ili da piše u okviru datog prostora
- teško se orjentiše u velikom i na otvorenom prostoru - stoga izbegava igrališta, terene, velike sale, ulice
- zbog smanjene fizičke aktivnosti često ramena drži opuštenu (ima nepravilno držanje tela) - znak slabljenja mišićne snage.

Istovremeno, učenik sa oštećenjem vida često :

- brzo upozna prostor u kome boravi i nauči da se samostalno kreće u njemu, a vremenom, uz pomoć asistivne tehnologije i ukoliko su uklonjene fizičke barijere, može da ovlada i samostalnim kretanjem u velikom gradu
- vremenom, do te mere razvije sluh da na primer nepogrešivo prepozna ko dolazi, samo na osnovu koraka te osobe
- voli muziku i može da nauči da svira različite instrumente
- često voli da čita, bez ili uz pomoć asistivne tehnologije, pa neretko studiraju jezike i književnost
- uz prilagođavanja može da ostvari svoju darovitost (npr. slika, vaja, kroji, šije).

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- važna mesta u školi obeležiti Brajevim ili reljefnim znakom, napraviti ustaljen raspored prostora – upoznati učenika sa tim
- pronaći mesto za sedenje sa odgovarajućim osvetljenjem i udaljenošću od table – da učenik uz najmanji napor prati nastavu
- oglasiti se pri dolasku/odlasku iz učionice i obratiti mu se imenom kada mu se postavlja pitanje ili mu se usmerava pažnja na nešto
- sav vizuelni materijal, i ono što drugi rade, pratiti verbalnim opisom, sve što se piše pročitati, a nove

pojmove i reči ponoviti više puta, razgovetno i u različitom kontekstu

- slične predmete, koji se taktilno ne razlikuju (npr. sveske), obeležiti Brajevim slovima ili reljefnim znakom
- omogućiti korišćenje različite asistivne tehnologije (npr. kompjuteri sa zvučnim softverima, Brajevo pismo, diktafon, lupe, dodatna osvetljenja, krupna štampana slova na kontrastnoj podlozi, bubreće boje, šablони i sl.)
- prilagoditi način pismenog ispitivanja - korišćenje asistivne tehnologije, velikih slova i više prostora za pisanje idr.

1.7 Specifične teškoće u učenju

- **ODNOSE SE NA TEŠKOĆE U ČITANJU, PISANJU I RAČUNANJU**
- **TEŠKOĆE U ČITANJU I PISANJU (DISLEKSIJA) ZNATNO SU ČEŠĆE OD TEŠKOĆA U RAČUNANJU (DISKALKULIJA).**

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- *DISLEKSIJA SE ISPOLJAVA TEK SA POLASKOM U ŠKOLU, KADA POČNE UČENJE ČITANJA/PISANJA - TEK JE ODNEDAVNO PRIZNATA*
- *IAKO SMETNJE DELUJU MINORNO, UČENIK ZBOG NJIH ZNAČAJNO TRPI - JAČATI IM SAMOPOUZDANJE*
- *VELIKO OLAKŠANJE U RADU DONOSI KORIŠĆENJE KRUPNIJIH SLOVA, VELIKOG PROREDA I KRATKIH TEKSTOVA*
- *PRI ISPITIVANJU/OCENJIVANJU, KORISTI USMENO IZRAŽAVANJE TJ. OBLIK KROZ KOJI UČENIK NAJBOLJE POKAZUJE STEČENA ZNANJA I VEŠTINE, DATI DODATNO VREME ZA RAD I DOZVOLITI UPOTREBU POMOĆNIH SREDSTAVA.*

DISLEKSIJA

Učenik se može prepoznati po tome što:

- ima teškoće u sticanju veštine čitanja i pisanja (od sporog čitanja i/ili pisanja, do neprepoznavanja slova)
- nesiguran u čitanju i pisanju slova koja su slična po obliku (npr. b/d, p/l, E/Z i druga)
- ima problem sa pisanjem i čitanjem dužih reči, menja mesto slovima/ciframa (npr. po – op; 78 – 87), različito piše istu reč koristi veliko slovo usred reči/rečenice, meša ćirilicu i latinicu
- piše samo u jednom delu papira (gornja ili donja, leva ili desna), neuredno piše (npr. precrtava, briše, ne piše po liniji i sl.)
- ima krupan rukopis sa loše oblikovanim slovima ili sitan rukopis sa nečitljivim slovima
- ispoljava napetost/tremu pri glasnom čitanju, sporo čita i ne zna sadržaj pročitano, ne zna gde je stao, čita isti red dva puta ili preskoči ceo red
- ne snalazi se u crtanju tabela i dijagrama, ima teškoće sa desno - levo orijentacijom
- teško pamti informacije date u nizu (npr. telefonski broj, tablica množenja, azbuka, dani u nedelji ili meseci u godini)
- jednog dana uspešno uradi zadatak, ali ne i sledećeg
- ima problem sa pamćenjem instrukcija u nizu
- loše se orijentiše i organizuje u vremenu pa zbog toga npr. ne uspeva da završi pismeni zadatak na vreme
- ulaže veliki napor i koncentraciju da prevaziđe ove teškoće - previše se zamara, lako iznervira, a nekad i odustaje

Istovremeno, učenik sa disleksijom:

- najčešće nema nikakvih smetnji u mišljenju, razumevanju jezika i usmenom izražavanju (čak i kada ima izražene teškoće u čitanju i/ili pisanju)
- može jako brzo i u potpunosti da ovlada gradivom samo slušajući predavanja, diskusije ili kada mu neko čita
- njegova školska postignuća su znatno niža nego što se može očekivati na osnovu njegovih postignuća na testovima inteligencije

- može da ima izuzetne sposobnosti u nekom domenu, koje obično tek na starijem uzrastu, kada nauči da se nosi sa svojim teškoćama, uspeva i da realizuje (npr. osoba koja zbog disleksije nije uspela da završi srednju školu danas uspešno piše pesme, osoba sa istim teškoćama danas predaje na fakultetu i bavi se prevodilaštvom, učenik koji ima značajne teškoće u pisanju postiže izuzetne rezultate iz matematike).

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- osmisliti različite modalitete početnog opismenjavanja (npr. da oblikuje slova od gline, od štapića..., boji već napisana slova, usmeno vežba izdvajanje početnog glasa/slova u reči, prvo čita reči od dva slova, pa od tri... i sl.)
- u procesu učenja čitanja i pisanja planirati rad tako da učenik ima dovoljno vremena da bez napetosti i neizvesnosti ovlada svakim korakom
- prvo prihvatiti specifičan izgled pisanog teksta, a potom postepeno i obazrivo korigovati - zajedno sa učenicom otkrivati i isprobati razne ideje i postupke (npr. iscrtavanje margina isl.)
- omogućiti da učenik čita pred odeljenjem tek kada je dobro uvežbao čitanje teksta, pri čitanju koristiti graničnik (lenjir)
- instrukcije i zadatke davati korak po korak i redovno proveravati da li ih je učenik zapisao ili zapamtio
- ocenjivanje bazirati na usmenom odgovaranju, a pri pismenoj proveri prilagoditi formu zadataka i/ili dati više vremena
- omogućiti učeniku da koristi ispisanu tablicu množenja, kalendare, digitron, diktafon, kao i računar
- kad god je to moguće koristiti vršnjačku podršku, kako prilikom učenja, tako i prilikom ispitivanja i ocenjivanja

DISKALKULIJA

Učenik se može prepoznati po tome što:

- ima teškoće u obavljanju osnovnih računskih operacija (sabiranje, oduzimanje, množenje i deljenje), kojima ovladava daleko sporije od vršnjaka i na način koji je njemu svojstven i drugačiji od uobičajenog.

Istovremeno, učenik sa diskalkulijom često:

- nema nikakvih drugih smetnji, pa čak ni u matematičkom rezonovanju. On razume zadatak i šta treba da uradi da bi ga rešio ali, zbog opisanih smetnji, ne može da ga izvede.

1.8 Teškoće usled života u socijalno nestimulativnoj sredini

- NASTAJU ZBOG SIROMAŠTVA, ŽIVLJENJA U ZABAČENIM SEOSKIM SREDINAMA, IZOLOVANOSTI USLED OSOBENOG JEZIKA/OBIČAJA, ODSUSTVA RODITELJA (DOMSKA DECA) I ZANEMARIVANJA ILI ZLOSTAVLJANJA
- ŽIVOT NA MARGINAMA DRUŠTVA DOVODI TU DECU U NERAVNOPRAVAN POLOŽAJ U ODNOSU NA DRUGU.

ŠTA TREBA POSEBNO IMATI NA UMU

- *JEDINI ISPRAVAN PRAVAC DELOVANJA JE STVARANJE PODSTICAJNIH USLOVA ZA UČENJE I NAPREDOVANJE U ŠKOLI – NE SME SE UPASTI U GREŠKU PRIPISIVANJA UČENIKU SMETNJI KOJE ON NEMA.*
- *FAKTORI KOJI SU DOVELI DO OVIH TEŠKOĆA ČESTO NE MOGU DA SE OTKLONE – PODRŠKA MORA DA BUDE PAŽLJIVO PLANIRANA, SISTEMATSKA I KONTINUIRANA*
- *ŠKOLA JE ZA OVE UČENIKE ČESTO JEDINO MESTO SA RAZNOVRSNIM PODSTICAJIMA ZA RAZVOJ – OMOGUĆITI UČENIKU DA SE OPROBA U RAZNIM SITUACIJAMA, UPOZNA NOVE TEHNOLOGIJE - I DA DOŽIVI USPEH!*
- *ZBOG PREDRSUDA OVI UČENICI ČESTO NISU PRIHVAĆENI OD VRŠNJAKA – UČINITI DA BUDU POŽELJNI ZA DRUŽENJE.*

Učenik se može prepoznati po tome što:

- često je uplašen, nesiguran, povučen, teško se priključuje drugoj deci, ne javlja se na času ili jedva čujno odgovara... retko, može da ometa čas i da zadirkuje drugu decu
- ima drugačije navike u odnosu na ostalu decu (npr. svima se obraća sa TI, odbija hranu ili pomoć i sl.) ili nema iskustva
- ima veoma mali fond znanja i siromašan rečnik - u školi se po prvi put sreće sa mnogim pojavama (npr. struja, TV, igračke)
- iako nema smetnje u razvoju, sporo stiče veštinu čitanja, pisanja jer se sa tim veštinama po prvi put sreće u školi
- često ne donosi, odnosno nema udžbenike i pribor za školu i ne radi domaće zadatke
- sa povećavanjem školskih zahteva sve više zaostaje za vršnjacima – netačno se zaključuje da ima niže sposobnosti
- na odmorima je sam, ne uključuje se u igre i aktivnosti
- može često da izostaje sa nastave (siromaštvo, kućne obaveze i sl.) i ukoliko je neuklopljen u odeljenje radije ostaje kod kuće
- po pravilu, veoma rano ispada iz obrazovanja

Istovremeno, učenik iz nestimulativne sredine:

- želi da bude uspešan, baš kao i svaki drugi učenik
- kada se nađe u stimulatívnoj i podržavajućoj sredini, brzo uči i napreduje - nekada i brže od vršnjaka
- može da se ističe u logičkom rasuđivanju i diskusijama
- u praktičnim životnim situacijama pokazuje veći stepen samostalnosti i veština od svojih vršnjaka
- rado prihvata odmerenu i iskrenu podršku i poštuje sve dogovore
- može da ima izuzetne sposobnosti u nekom domenu, koje zbog života u nestimulativnim uslovima teško iskazuje

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- obezbediti da učenik stekne osećanje pripadnosti grupi, u kojoj vlada solidarnost i saradnja – uključivati ga u sve aktivnosti
- osmisliti nenametljiv način upoznavanja sa školskim prostorom i ovladavanja upotrebom različitih sredstava i aparata sa kojima se prvi put sreće
- kroz prihvaćenost i niz malih uspeha, povećavati učenikovo samopouzdanje i poverenje u okruženje
- osmisliti radionice, igre i situacije kroz koje će učenik upoznavati i usvajati navike koje do tada nije imao
- pratiti i uočiti one sposobnosti, znanja i veštine koje učenik ima i pružiti mu podršku i pohvalu za to
- planirati zanimljivu i motivišuću dopunsku nastavu (po principu korak po korak i aktivne nastave) da bi nadoknadio propuštenu znanja
- osmisliti različite modalitete početnog opismenjavanja
- uključiti učenika u dodatnu nastavu kako bi isprobao svoje mogućnosti i istražio svoje sklonosti.

Problemi u ponašanju (1) - najčešće se ispoljavaju kao:

- agresivno ponašanje i agresivne reakcije prema drugima
- šikaniranje, pretnje ili zastrašivanje drugih
- fizička i seksualna zloupotreba ili zlostavljanje drugih
- namerno uništavanje ili krađa tuđe imovine.

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- pružiti učeniku iskrenu i neposrednu povratnu informaciju o ponašanju i stvoriti priliku da sam ispravi svoju grešku
- zajedno sa učenicima dogovarati pravila i omogućiti ocenjivanje i samoocenjivanje u pogledu pridržavanja pravila

- kada je primereno, obezbediti da učenik vežba poželjna ponašanja, ponuditi aktivnosti koje smanjuju agresivnost
- biti strpljiv, osetljiv, fer i dosledan prema svim učenicima
- pokazati poštovanje i poverenje u učenikove sposobnosti
- planirati aktivnosti i davati sve odgovornije zadatke u kojima će učenik biti uspešan, pohvaliti dobro ponašanje i napredak
- obezbediti i podršku i priznanje od drugih učenika
- ne očekivati brze promene u ponašanju, raditi na duge staze
- nagrađivati više nego kažnjavati i menjati neefikasne nagrade
- uložiti napor da učenik prevlada odbojnost prema nekim aktivnostima, ona obično potiče iz straha ili neiskustva

Emocionalne smetnje (2) - najčešće se ispoljavaju kao:

- razdražljivost, impulsivnost, loša samokontrola
- blokade u pojedinim oblastima, posebno u učenju
- bezvoljnost, nezainteresovanost, umor i sl.
- povlačenje, izostajanje iz škole, isključivanje iz društva.

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- biti osetljiv, staložen i obazriv u postupcima prema učeniku
- emitovati osećanje sigurnosti u izvesnost rešenja, koje se ne nudi kao gotov recept - već se zajedno sa učenikom kreira i tokom vremena usklađuje sa situacijom
- obezbediti pojačano vršnjačko podučavanje i podršku, a po potrebi organizovati delotvorne dopunske časove
- redovno pratiti napredovanje učenika i odmah reagovati na svaki znak zastoja
- koristiti različite oblike prilagođavanja ispitivanja i ocenjivanja, a po potrebi omogućiti i dodatne načine završavanja razreda (npr. razredni ispit se polaže u delovima ili u vreme koje pogoduje učeniku).

Zdravstveni problemi (3) - najčešće se ispoljavaju kao:

- duže izostajanje sa nastave ili skraćeno prisustvovanje nastavi
- otežano praćenje svih ili samo nekih predmeta, lošija postignuća

Akcije koje nastavnik može da preduzme:

- prilagoditi uslove i organizaciju rada, uključujući i raspored časova, tako da se terapijski režim neometano sprovodi i da učenik što manje propušta nastavu
- organizovati efektivnu dopunsku nastavu, a po potrebi obezbediti i vršnjačko podučavanje i podršku ili organizovati nastavu u bolnici ili kod kuće
- uvesti nastavu na daljinu (on lajn) tako da učenik koji mora da ostane kod kuće može virtuelno da prisustvuje časovima u svom odeljenju. On lajn nastava je ekonomičan vid učenja - jednokratno se ulaže u pripremu, a može se izvoditi mnogo puta i daje dobre rezultate.
- koristiti sve oblike prilagođavanja ispitivanja i ocenjivanja, a po potrebi omogućiti i dodatne načine završavanja razreda (npr. polaganje razrednog ispita u delovima ili u vreme koje pogoduje učeniku).

U svrhu izrade Nacrta Strategije u oblasti obrazovanja za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, realizovana je Javna rasprava u periodu septembar-oktobar 2015. kojom su obuhvaćeni sledeći gradovi: Beograd, Subotica, Prijepolje, Nova Varoš, Tutin, Novi Pazar, Niš, Zrenjanin, Kragujevac, Kruševac, Novi Sad. Učešće je uzelo 392 zaposlenih u različitim resorima i 161 učenik/ca (ukupno 553 osobe). Nacrt je bio dostupan za dostavljanje komentara zainteresovane i stručne javnosti putem interneta u periodu 04-11. novembar 2015.

**STRATEGIJA U OBLASTI OBRAZOVANJA
ZA SPREČAVANJE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DECE
U REPUBLICI SRBIJI
(2016-2020. god.)**

Autorke:

Biljana Lajović
Smiljana Grujić
Gordana Medenica
Dr Ljiljana Bogavac
Dr Stanislava Otašević
Dušica Popadić
Snježana Mrše

Uvod

1. Polazne osnove
2. Definicije osnovnih pojmova
 - Definicija deteta
 - Definicija seksualnog zlostavljanja dece
3. Vizija i principi Strategije
 - Vizija
 - Osnovni principi
4. Opis i analiza stanja
 - Demografski podaci o deci u Republici Srbiji
 - Podaci obrazovno-vaspitnog sistema o nasilju nad decom
 - Podaci o prijavljenim slučajevima seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji
 - Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije
 - Iskustvo Zaštitnika građana Republike Srbije
 - Statistički podaci i analiza Incest Trauma Centra – Beograd
5. Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji
 - Ciljevi, osnovni rezultati i osvrt na kontekst
 - Preporuke u sferi obrazovanja
6. Zakonski okvir
7. Zaštita dece od nasilja u Republici Srbiji
 - Nacionalni institucionalni mehanizmi
 - Obrazovanje kao sektorski mehanizam za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece
 - Domaće i međunarodne nevladine organizacije
8. Sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece
 - Pojam primarne, sekundarne i tercijarne prevencije
 - Efektivni preventivni programi i vrednosni okvir Strategije
 - Pojam efektivnog preventivnog programa
 - Vrednosni okvir Strategije
 - Multisektorski pristup prevenciji
 - Povezanost prevencije i zaštite
 - Prioritetni zadaci
 - Ciljevi Strategije za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece
 - Opšti i specifični ciljevi
 - Opšti cilj
 - Specifični ciljevi i mere za njihovo ostvarivanje
 - Praćenje i evaluacija realizacije ciljeva
9. Odgovorne ustanove i organizacije
10. Izvori finansiranja i troškovi realizacije Strategije
11. Izrada Akcionog plana Strategije

1. Polazne osnove

Zlostavljanje dece je društveni problem koji postoji u svim društvima, svim kulturama i svim regionima sveta. Milioni dece svakodnevno su izloženi zlostavljanju. Zlostavljanje dece predstavlja grubo kršenje prava deteta, koje izaziva patnju deteta, ozbiljno ugrožava razvoj, dobrobit, pa i sam život deteta, a efekti su ozbiljni i dugotrajni.

U Republici Srbiji prevencija i suzbijanje seksualnog zlostavljanja dece regulisani su i sprovode se kroz više zakonskih i strateških dokumenata, koji se oslanjaju na nedovoljnu istraživačku građu, nedovoljne i ne uvek transparentne podatke. Validni podaci o prevalenci seksualnog nasilja nad decom u Republici Srbiji po prvi put su dobijeni 2015. godine, u okviru prve Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2015©Incest Trauma Centar – Beograd). Nacionalna studija predstavlja prvo sistemsko istraživanje seksualnog zlostavljanja dece, koje obuhvata, pored podataka o učestalosti seksualnog zlostavljanja dece i ispitivanje stavova dece, mladih, i roditelja o seksualnom zlostavljanju. Nacionalna studija istovremeno informiše opštu i stručnu javnost o rasprostranjenosti seksualnog zlostavljanja dece i njegovim karakteristikama kao fenomena koji je u našoj sredini još uvek nedovoljno prepoznat.

U Republici Srbiji ne postoji jedinstven sistem evidentiranja i praćenja ovog društvenog problema, a institucije čiji je zadatak da se bave ovim problemom koriste različite parametre za sagledavanje i registrovanje seksualnog zlostavljanja dece, što čini poređenje i upotrebu podataka složenim.

Uz to, do sada su razvijeni brojni nacionalni dokumenti koji se tiču najpre zaštite deteta od različitih vidova nasilja, dok je sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece najmanje praktikovana oblast. Prepoznaje se da se prevencija u društvu još uvek ne razume kao ozbiljna mera ne samo u cilju podizanja svesti javnosti, već i kao mera u cilju suzbijanja seksualnog nasilja, dakle interventna mera. Njeni načini praktične realizacije su nepoznanica i zahtevaju definisanje, učenje ove oblasti i ulaganje u istu, kao i pravnu obaveznost primene.

Kao prirodno mesto u okviru kojeg se odvija rast i razvoj dece i učenika/ca, vaspitno-obrazovni sistem je prvo mesto gde je neophodno sistemskim rešenjima sprečavati seksualno zlostavljanje dece. U tom cilju, donosi se Strategija u oblasti obrazovanja za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji kao prva strategija u zemlji sa ovim ciljem.

Strategija u oblasti obrazovanja za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (u daljem tekstu Strategija) oslanja se na postojeće međunarodne i nacionalne dokumente. Seksualno nasilje je jedan vid rodno zasnovanog nasilja i definiše kao zločin iz mržnje.

Pravo na zaštitu od svih oblika nasilja predstavlja osnovno pravo svakog deteta utvrđeno Konvencijom o pravima deteta i drugim dokumentima Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i ostalih međunarodnih organizacija, koje je država Srbija ratifikovala kao članica ovih organizacija.

Potvrđivanjem (ratifikovanjem) Konvencije o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija) naša zemlja je, 1990. godine, preuzela obavezu da preduzima mere za sprečavanje zlostavljanja dece i da obezbedi zaštitu deteta od svih oblika nasilja u porodici, institucijama i široj društvenoj sredini. Srbija je preuzela obaveze koje proističu iz Konvencije u okviru koje su date posebne odredbe o pravima deteta koje se odnose na fizički, psihički i moralni integritet: zaštita deteta od fizičkog i mentalnog zlostavljanja, zloupotrebe i zanemarivanja (član 19), zaštita od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (član 34), otmice i trgovine decom (član 35), svih drugih oblika iskorišćavanja štetnih po bilo koji vid detetove dobrobiti (član 36), nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37). Takođe, odredbom člana 39. Konvencije, određena je obaveza države da obezbedi mere podrške za fizički i psihički oporavak deteta koje je preživelo nasilje i njegovu socijalnu reintegraciju.

2002. godine ratifikovan je Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji i Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima, čime je Republika Srbija preuzela obaveze koje proističu iz ovih protokola.

Poseban značaj ima Opšti komentar Komiteta za prava deteta br. 13 - Pravo deteta na zaštitu od nasilja¹

Član 19. Konvencije o pravima deteta propisuje: "Države članice će preduzeti sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zloupotrebu, dok je na brizi kod roditelja, zakonitih staratelja ili nekog drugog lica kome je poverena

1 usvojen 10.04.2011. godine

briga o detetu“. Formulacija „će preduzeti“ je izraz „koji ne ostavlja slobodnog prostora za postupanje po nahođenju države...već su države pod strogom obavezom da preduzmu „sve odgovarajuće mere“ da ostvare pravo deteta na zaštitu od nasilja².

- Odgovarajuće mere obuhvataju i pravne i to na svim nivoima i u svim oblastima, uključujući i budžet i propise za izvršenje i sprovođenje. „One obuhvataju nacionalne, pokrajinske i opštinske zakone i sve relevantne propise kojima se definišu okviri, sistemi, mehanizmi i uloge i odgovornosti određenih agencija i nadležnih službenika“³.
- Neke od mera koje države, po oceni Komiteta, moraju neodložno uvesti su
 - obezbeđivanje zaštite dece žrtava i svedoka i efikasan pristup pravnoj zaštiti i odšteti,
 - obezbeđivanje adekvatne zaštite dece u vezi sa medijima i informacionim i komunikacionim tehnologijama, i
 - adekvatno raspoređivanje sredstava za sprovođenje propisa i mera za zaustavljanje nasilja nad decom⁴.
- Komitet insistira na obavezi države da uspostavi
 - „bezbedne, jasno objavljene, poverljive i dostupne mehanizme podrške za decu i njihove predstavnike i ostale kako bi prijavili nasilje na decom⁵ ,
 - sistem istraživanja slučajeva nasilja koji je „zasnovan na pravima deteta i okrenut je detetu jer procedure istraživanja koje su stroge ali okrenute detetu pomoći će da se osigura da je nasilje tačno identifikovano i pomaže u pružanju dokaza za administrativne, civilne postupke, postupke zaštite i krivične postupke“⁶ ,
 - sistem istraživanja „koji izbegava da izlaže dete daljem povređivanju kroz postupak istraživanja“⁷ ,
 - sistem praćenja deteta u kome je jasno ko ima odovornost za dete i porodicu, ciljevi svakog postupka, detalji, rokovi, mehanizmi revizije⁸ itd.
- Komitet predlaže država članicama usvajanje nacionalnog okvira zaštite deteta od nasilja koji je zasnovan na pristupu okrenutom detetu, uvažavanju rodne dimenzije nasilja nad decom, odgovornosti, prevenciji, primarnoj ulozi porodice u zaštiti deteta, razumevanju faktora rizika, otpornosti i zaštitnih faktora, posebnoj pažnji deci u potencijalno ranjivim situacijama. Nacionalni okvir mora imati osnov u dobrim finansijskim i drugim resursima i sadržati funkcionalne mehanizme koordinacije⁹ .

Republika Srbija je ratifikovala 2010. godine Konvenciju Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, donetu 2007. god. (Lanzarot Konvencija). U Poglavlju II ove Konvencije - „Preventivne mere“ (članovi 5, 6, 8, 9. i 12.) i Poglavlju IV – Zaštita i mere pružanja pomoći (član 12.) date su smernice za prevenciju i zaštitu dece od seksualnog zlostavljanja koje obavezuju članice potpisnice da preduzmu zakonske i druge mere u njihovoj realizaciji.

Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici koja je doneta 2011. godine, a Republika Srbija ju je ratifikovala 2013. godine, u Poglavlju II – Integrisanje politika i prikupljanje podataka (član 11.) i Poglavlju III (član 13. i 14.), takođe obavezuje na prikupljanje podataka i istraživanje u oblasti nasilja kao i podizanju svesti i obrazovanju iz ove oblasti.

Poštovanje ljudskih prava, a posebno prava deteta, i iskorenjivanje svih vidova nasilja nad decom, istaknuti su i kao prioriteta Saveta Evrope na Trećem samitu šefova država u Varšavi i operacionalizovani u programu “Izgradnja Evrope za decu i sa decom”.

Strategija se oslanja i na prioritete, zahteve i preporuke Evropske unije¹⁰.

Posvećenost države Srbije poštovanju prava i unapređenju položaja dece, a posebno sprečavanju i zaštiti dece od

2	tačka 37
3	tačka 40
4	tačka 41
5	tačka 49
6	tačka 51
7	tačka 51
8	tačka 53
9	tačka 72

10 *EIDHR Strategy Paper; EU guidelines on: HR defenders, Recommendations for Gender-Specific Implementation of the EU Guidelines on Human Rights Defenders; EU guidelines on HR dialogues with third countries, on children and armed conflict; Guidelines on Promoting compliance with International Humanitarian Law; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; EU Treaties (Art. 6, 11.1), ECT (181a and 177.2); Regulation (EC) No 1889/2006; Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms((Protocols ETS No. 005, 1 (ETS No. 009), 4 (ETS No. 046), 6 (ETS No. 114), 7 (ETS No. 117), 12 (ETS No. 177), 13 (ETS No. 187, 14 (CETS No.194)); CEDAW - Framework for a human rights approach to women's health.

zlostavljanja, ogleda se i u brojnim strateškim dokumentima Vlade i zakonima koje je Narodna skupština Republike Srbije usvojila, kao i u reformskim procesima u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, pravosuđa i policije i drugim oblastima.

U Nacionalnom planu akcije za decu, koji je Savet za prava deteta izradio, a Vlada Republike Srbije usvojila 2004. god., i u kome se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. god., zaštita dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja istaknuta je kao jedan od prioriteta ciljeva.

Kada je u pitanju nacionalni kontekst, politika države prema nasilju nad decom jedan od prioriteta Nacionalnog plana akcije za decu (2004-2015. god.) U Nacionalnom planu akcije za decu, koji je Savet za prava deteta izradio, a Vlada Republike Srbije usvojila 2004. god., i u kojem se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. god., zaštita dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja istaknuta je kao jedan od prioriteta ciljeva.

Krajem 2007. godine, Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije formirao je Radnu grupu sa zadatkom da izradi Nacrt Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja. Izradom i usvajanjem Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja (2008-2015. god.), ("Sl. glasnik RS", br. 122/2008) kao jednog od važnih dokumenata, izdvojeni su prioritetni problemi i utvrđena dva opšta strateška cilja: 1. razvoj bezbednog okruženja za rast i razvoj dece i 2. uspostavljanje nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece od svih oblika zlostavljanja, zanemarivanja i iskorišćavanja, sa definisanjem mehanizama za multisektorski pristup ovom problemu.

U 2007. godini donet je dokument pod nazivom Nacionalni milenijumski ciljevi razvoja u Republici Srbiji. Za svaki globalni Milenijumski cilj, ustanovljeno je osam nacionalnih ciljeva, odnosno zadataka koji treba da budu dostignuti do 2015. godine. U okviru Milenijumskog cilja 3. koji se odnosi na unapređenje rodne ravnopravnosti i poboljšanje položaja žena, kao jedan od specifičnih ciljeva postavljeno je smanjivanje nasilja nad ženama i decom, s preporukom da se usvoji i sprovodi Nacionalni plan akcije protiv nasilja u svakodnevnom životu i uvede vođenje rodno osetljive statistike o žrtvama nasilja.

Vlada je, po prvi put, 2008. godine, usvojila Nacionalnu strategiju za mlade kao prvi korak ka sistemskom rešavanju položaja mladih i jedan od prioriteta Vlade i Ministarstva omladine i sporta. Februara 2015, Vlada je usvojila novu Nacionalnu strategiju za mlade (2015 – 2025. god.) koja definiše osnovne principe za unapređenje društvenog položaja mladih i stvaranje uslova za ostvarivanje prava i interesa mladih u svim oblastima, a u kojoj je jedan deo posvećen i zaštiti dece i mladih od nasilja (tačka 4.5. Bezbednost mladih, Specifični cilj 4: Unapređeni programi rada sa mladima koji su žrtve nasilja).

Pored ovih dokumenata, važno je pomenuti i: 1. Strategiju za smanjenje siromaštva; 2. Strategiju socijalne zaštite (2005. god.) koja je usmerena ka poboljšanju socijalnog statusa građana na ličnom, porodičnom i širem socijalnom planu; 3. Strategiju prevencije i zaštite od diskriminacije (2013-2018. god.), čiji je cilj zabrana diskriminacije, prema licu odnosno grupi lica s obzirom na njegovo/njeno lično svojstvo, a posebno zabrana diskriminacije osetljivih društvenih grupa i dece; 4. Akcioni plan za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije Republike Srbije (2014-2018. god.).

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije (2013-2018. god.) predstavlja usaglašen sistem mera, uslova i instrumenata javne politike koje Republika Srbija treba da sprovede radi sprečavanja odnosno smanjenja svih oblika i posebnih slučajeva diskriminacije, posebno prema određenim licima odnosno grupama lica s obzirom na njihovo lično svojstvo, među kojima su prepoznata i deca kao jedna od osetljivih društvenih grupa koja se nalaze u povećanom riziku, sa pratećim Akcionim planom koji je usaglašen sa relevantnim akcionim planovima u procesu pregovora Republike Srbije o pridruživanju Evropskoj uniji (sa pregovaračkim poglavljima 23 i 24). Savet za praćenje realizacije Akcionog plana za primenu Strategije prevencije i zaštite od diskriminacije obrazovan je kao povremeno radno telo Vlade, sa zadatkom da prati napredak u izvršenju mera, sprovođenju aktivnosti, poštovanju predviđenih rokova i da blagovremeno upozorava na izazove u izvršenju mera u okviru realizacije Akcionog plana.

U cilju ostvarivanja prava deteta predviđenih Konvencijom, ali i ciljeva predviđenih Nacionalnim planom akcije za decu, Vlada Republike Srbije je 2005. godine, usvojila Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja. Dužnost je organa da postupaju po ovom protokolu koji pruža smernice za postupanje svim pružaocima usluga koji se bave decom i porodicom, kako bi svi zajedno mogli da rade na zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja, a u skladu sa najboljim interesom deteta. U skladu sa Opštim protokolom sačinjen je niz posebnih protokola u kojima su razrađeni interni postupci i procedure u okviru pojedinačnih ustanova i to: Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja (2006. god.), Posebni protokol o postupanju policijskih službenika

u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2012. god.), Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007. god.), Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2009. god.) i Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2009. god.).

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije je 2010. godine učinilo sledeći napredak i donelo Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, čime je Posebni protokol u svom resoru podiglo na nivo pravno obavezujućeg akta – propisa.

Usvojen je takođe i niz zakona čija primena uređuje oblast zaštite prava deteta (Porodični zakon, Izmene Krivičnog zakona i Zakonika o krivičnom postupku, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o zaštiti od diskriminacije osoba sa invaliditetom, Zakon o policiji, Zakon o socijalnoj zaštiti, Zakon o pravima pacijenata, Zakon o zdravstvenom osiguranju, Zakon o javnom informisanju i medijima, Zakon o elektronskim medijima, Zakon o oglašavanju). U svim ovim dokumentima, zlostavljanje dece se pojavljuje kao jedan od prioriternih problema. Međutim, seksualno zlostavljanje dece se tretira samo kao deo problema nasilja nad decom.

Značajno je donošenje Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, u javnosti poznatog kao „Marijin zakon“, koji svojom upućujućom odredbom vezuje odredbe za krivična dela protiv polne slobode. Iako se radi o krivičnim delima seksualnog karaktera, vanbračna zajednica sa maloletnim licima i rodoskrvnenje nisu krivična dela u okviru ove grupe krivičnih dela, što zahteva menjanje „organizacije“ krivičnih dela, a do tada se Zakon na ova dva krivična dela ne primenjuje. „Marijin zakon“ reguliše da ne postoji zastarevanje seksualnog delikta nad detetom, što je zajedničkom inicijativom Ženske parlamentarne mreže i Incest Trauma Centra – Beograd postignuto 2013. godine, čime je Republika Srbija, posle Velike Britanije, druga zemlja u Evropi koja na ovaj način prepoznaje i uvažava dugoročne efekte traume kod deteta i obezbeđuje mogućnost pokretanja krivičnog postupka, a sve u cilju oporavka deteta.

Republika Srbija je pristupila 2012. godine Globalnoj alijansi protiv seksualnog zlostavljanja dece preko interneta. Cilj Alijanse je da se donosioci odluka širom sveta uspostavljanjem međunarodne saradnje ujedine u efikasnijoj i efektivnijoj identifikaciji žrtava, povećavanju šanse za njihovo spašavanje i zaustavljanje ponovne viktimizacije, kao i pronalaženja i procesuiranja počililaca. To se postiže aktivnostima na više nivoa, kao što su povećavanje svesti dece i odraslih o rizicima na internetu, smanjenje dostupnosti materijala na internetu koji predstavlja zlostavljanje dece, smanjenje reviktimizacije dece, obezbeđivanje potrebne pomoći, podrške i zaštite žrtava.

Pored zakonskog okvira, u Republici Srbiji uspostavljeni su i različiti mehanizmi za zaštitu dece od nasilja: Savet za prava deteta (ponovo konstituisan 2014. godine), Zaštitnik građana, Nacionalni mehanizam za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima, resorna ministarstva i sektorski mehanizmi (Opšti i posebni protokoli) koji su detaljno opisani i u Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja.

Vlada radi na ispunjavanju svojih obaveza koje proističu iz međunarodnih dokumenata donetih pod okriljem Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope koje je Republika Srbija ratifikovala. Ipak, u Izveštaju Evropske unije o napretku Srbije za 2014. godinu, navodi se sledeće kao predmet daljeg unapređenja:

Poglavlje 23

Str. 80-81, Prava žena i rodna ravnopravnost – Istanbulska konvencija Saveta Evrope i „ne postoje centri za žrtve seksualnog nasilja (koje finansira država)“

Str. 81, Prava deteta – „Trebalo bi izraditi novu nacionalnu strategiju za sprečavanje nasilja nad decom i zaštitu dece od nasilja“

U okviru **Akcionog plana za Poglavlje 23**, skreće se pažnja na sledeće tačke:

3.6 – Načelo nediskriminacije i položaj društveno ranjivih grupa

3.6.2.24 Analiza postignutih rezultata i identifikacija prepreka u sprovođenju Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od zlostavljanja (2008-2015. god.)

3.6.2.25 Izrada novog višegodišnjeg strateškog okvira za prevenciju i zaštitu dece od nasilja

3.6.2.26 Izrada novog nacionalnog programa i nadzornih mehanizama za njegovo sprovođenje

3.6.2.27 Unapređenje Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja

3.6.2.28 Izrada novih posebnih protokola i strategije pretpostavki za njihovu obaveznost u pravosudnom sistemu, policiji, obrazovanju, zdravstvu i socijalnoj zaštiti

I dalje, u oblasti postizanja pravde kroz sistem koji je prijateljski okrenut detetu*¹¹

3.6.2.15 Definisanje praktičnih smernica zasnovanih na primenama dobre prakse EU i obezbeđenje uslova za jednoobraznu primenu zaštite u cilju zaštite dece žrtava/svedoka u krivičnom postupku od sekundarne viktimizacije

3.6.2.16 Sprovođenje obuke o zaštiti dece žrtava/svedoka u krivičnom postupku za pripadnike policije, javne tužioce, zamenike tužioca, CSR i distribucija edukativnog materijala u cilju izbegavanja sekundarne viktimizacije

3.6.2.21 Uvođenje post-traumatskog savetovanja i podrška za decu žrtve/svedoke u krivičnom postupku u okviru službe za pomoć i podršku svedocima

2. Definicije osnovnih pojmova

Definicija deteta

Ustav Republike Srbije nije pružio definiciju pojma dete, niti takva definicija postoji u domaćem zakonodavstvu. U Ustavu stoji da „Lice punoletstvom stiče sposobnost da samostalno odlučuje o svojim pravima i obavezama. Punoletstvo nastupa sa navršениh 18 godina. (Član 37). Zbog toga što se međunarodni ugovori u Srbiji neposredno primenjuju i imaju jaču pravnu snagu od zakona, u Republici Srbiji je u primeni definicija Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih nacija.

Definicija deteta je data u Članu 1. Konvencije: „Svaka osoba ispod 18 godina smatra se detetom, ukoliko ta starosna granica nije prema nacionalnim zakonima niža.“

U odnosu na ovu definiciju, posmatraju se i Porodični zakon, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o radu, Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Prema odredbama člana 64. st. 1, 3. i 5. Ustava Republike Srbije (“Službeni glasnik RS”, broj 98/06) proklamovano je da deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti. Deca su zaštićena od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja. Deca mlađa od 15 godina ne mogu biti zaposlena niti, ako su mlađa od 18 godina mogu da rade na poslovima štetnim po njihovo zdravlje ili moral, prema članu 66. stav 4. Ustava.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja je donet 2009. godine (Sl. glasnik RS br. 72/09, 52/11, 55/13, 35/15 – dr. propis, 68/15), prepoznaje razliku između pojma dete i učenik/ca.

Prema krivičnom zakonodavstvu Republike Srbije, postoje tri pojma: „maloletno lice” obuhvata osobe od 0 do 18 godina; pojam „dete” obuhvata osobe od 0 do 14 godina; pojam „maloletnik” obuhvata osobe od 14 do 18 godina.

Definicija seksualnog zlostavljanja dece

U prvoj Nacionalnoj studiji o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (u daljem tekstu: Nacionalna studija), korišćena je definicija Saveta Evrope koja pod seksualnim nasiljem nad decom podrazumeva sledeće:

a) seksualni odnos sa detetom koje prema relevantnoj regulativi ili državnom zakonu nije dostiglo zakonsku dob za seksualnu aktivnost;

b) stupanje u seksualne odnose sa detetom je urađeno: pod prisilom, korišćenjem sile ili pretnje; ili je zloupotreba učinjena od strane lica kojem dete veruje, autoriteta ili koje ima uticaj nad detetom, uključujući i one unutar porodice; zloupotreba je izvršena nad detetom koje se nalazi u posebno osetljivoj situaciji, s posebnim naglaskom na mentalne i fizičke nesposobnosti ili zavisnu poziciju.

c) dečiju prostituciju i dečiju pornografiju kao npr.: upošljavanje deteta u prostituciju ili uzrokovanje dečije prostitucije; prisiljavanje deteta na prostituciju ili sticanje dobiti ili na drugi način iskorištavanje deteta za takve svrhe; primanje naknade od dečije prostitucije; izradu dečije pornografije; nuđenje ili činjenje

11 *Koncept postizanja pravde kroz sistem koji je prijateljski okrenut detetu (Child-friendly justice) je međunarodno preuzeta obaveza Republike Srbije.

dostupnom dečije pornografije; distribucija ili prenošenje dečije pornografije; nabavljanje dečije pornografije za sebe ili za drugo lice; posedovanje dečije pornografije; svestan pristup putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija dečijoj pornografiji.

Sa ciljem da obuhvati sve oblike seksualnog nasilja nad decom, Nacionalna studija je operacionalizovala definiciju izborom većeg broja obeležja i definisala da prisustvo svakog pojedinačnog od njih predstavlja seksualno nasilje nad detetom.

Operacionalizovana obeležja definisana Nacionalnom studijom su sledeća i pojavljuju se u poglavlju osnovnog upitnika za decu i mlade gde se istražuje koje nasilne seksualne radnje je dete preživelo: Odrasla osoba ili osoba koja je više od 2 godine starija od deteta, tražila je da dete učini jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to:

- Da je gleda razgoličenu odnosno njene polne organe;
- Da se dete skinu i pokaže svoje polne organe;
- Zahtevala da dete dodiruje njene polne organe;
- Da je dete posmatra kako masturbira;
- Da je dete miluje po telu ili da ona miluje dete;
- Da dete stane golo pred fotoaparata, kameru ili mobilni telefon te osobe (ili za srednjoškolke/ce, da stane zajedno sa partnerkom/partnerom);
- Da zajedno sa njom gleda slike, filmove, časopise sa pornografskim sadržajem;
- Slala pisma, cedulje, poruke sa seksualnim sadržajem putem SMS-a, internetom (e-mail, Fejsbuk i druge društvene mreže);
- Zahtevala ili prisilila dete da stavi prste ili predmet u polni organ deteta;
- Primenjivala pretnje, ucene i slično i primoravala dete na seksualni odnos tako što je došlo do kontakta dva polna organa;
- Primenom sile izvršila seksualni odnos nad detetom;
- Dala detetu alkohol i/ili drogu i tako ga primorala na seksualni odnos;
- Dala drugima alkohol i/ili drogu i podsticala ih na seksualni odnos sa detetom;
- Nudila detetu novac za seksualni odnos;
- Kupovala i davala detetu poklone za seksualni odnos sa njom ili nekim drugim osobama;
- Drugo.

3. Vizija i principi Strategije

Vizija

Vizija Strategije u obrazovanju za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (u daljem tekstu: Strategija) je da sve obrazovno-vaspitne ustanove u Republici Srbiji uvedu i primenjuju preventivne programe i mere koje omogućavaju da svako dete odrasta u okruženju bezbednom od bilo kog vida seksualnog nasilja.

Osnovni principi

U izradi Strategije poštovana je suštinska poruka Studije generalnog sekretara Ujedinjenih nacija „Nasilje nad decom“, da nijedan vid nasilja nad decom nije opravdan i da se sve vrste nasilja nad decom mogu sprečiti.

Osnovni principi na kojima se zasniva Strategija proizlaze iz vrednosnog sistema sadržanog u Konvenciji o pravima deteta i Ustavu Republike Srbije. To su:

1. Pravo deteta na život, opstanak i razvoj;
2. Nediskriminacija;
3. Najbolji interes deteta;
4. Participacija deteta.

Strategija se odnosi na svu decu, bez diskriminacije, odnosno, bez obzira na porodični status, etničko poreklo i bilo koje

druge socijalne ili individualne karakteristike deteta (pol, jezik, veroispovest, nacionalnost, mentalne, fizičke ili druge specifičnosti deteta i njegove porodice), a u punom skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije i posebnom pažnjom za zaštitu prava dece iz marginalizovanih društvenih grupa.

Strategija se odnosi na decu u svim sredinama: u porodici (biološkoj, hraniteljskoj, usvojiteljskoj), u ustanovama gde deca borave privremeno ili trajno (škole, predškolske ustanove, letovališta, dnevni boravci, školski internati, domovi za decu i druge ustanove), na ulici, sportskim ili drugim priredbama i drugim mestima gde se deca nalaze i/ili borave.

Vrednosni pojam najboljeg interesa deteta podrazumeva da interes deteta ima prednost nad interesom roditelja, odnosno staratelja, ustanove ili zajednice, u situacijama kada se ovi interesi razlikuju od interesa deteta.

Participacija deteta podrazumeva obezbeđivanje uslova da deca budu pitana, da dobiju primerene informacije i mogućnost da slobodno izraze svoje želje, stavove i mišljenje o svim pitanjima koja ih se tiču i u svim fazama procesa zaštite (među kojima je i preduzimanje preventivnih mera u cilju zaštite), i to na način koji odgovara njihovom uzrastu i razvojnim mogućnostima.

4. Opis i analiza stanja

1. Demografski podaci o deci u Republici Srbiji

Za osnovnu školu podaci na početku školske 2014/15
Za srednju školu podaci na početku školske 2013/2014

	Ukupno	Učenice (Ž)	Učenici (M)
Osnovna škola	558869	271875	286994
Srednja škola	270356	134092	136264

Procenjen broj stanovnika Srbije prema starosnim grupama i polu na dan 30. juna 2014.

Starosne grupe	Muško	Žensko	Ukupno
0-6	238778	224533	463311
7-10	143135	135528	278663
11-14	145233	137219	282452
15-19	193464	182061	375525
	720610	679341	1399951

2. Podaci obrazovno-vaspitnog sistema o nasilju nad decom

Istraživanje o rasprostranjenosti rodno zasnovanog nasilja (RZN) u osnovnim i srednjim školama u Srbiji koje je sprovedeno u decembru 2013. godine (u saradnji Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, UNICEF-a, Instituta za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu), dalo je sledeće rezultate:

- U osnovnoj školi, učenice su najčešće izložene vulgarnim pokretima kao obliku RZN-a 55%, a posebno zabrinjava i to da se izloženost fizičkom seksualnom uznemiravanju povećava, tako da su učenice 6. razreda izložene ovom obliku nasilja 25%, u 7. 35% a u 8. 37%, i da prema tome izloženost ovom obliku RZN-a raste u starijim razredima osnovne škole. Učenici u osnovnoj školi su takođe izloženi vulgarnim pokretima- 51% ali posebno zabrinjava to što su izloženi i nasilnom skidanju odeće, koje je najrasprostranjenije u 8. razredu - 29%
- U srednjoj školi najveći procenat učenika 40% i učenica 50% je izloženo seksualnoj objektivaciji kao obliku RZN-a. Izloženost vulgarnim pokretima je velika i u srednjoj, kao i u osnovnoj školi i odnosi se na 43%

učenika i 39% učenica. I u srednjoj školi zabrinjava fizičko seksualno uznemiravanje koje je najveće u 3. razredu srednje škole (mladići češće od devojaka izloženi ovom obliku nasilja u srednjoj školi - mladići 26% a devojke 14%). U istom periodu, prisilnom ljubljenu kao obliku RZN-a u približno istom procentu izloženi su učenici 24% i učenice 25%.

- 75% zaposlenih u osnovnim školama i 68% zaposlenih u srednjim školama izrazilo je spremnost da učestvuje u stručnom usavršavanju na temu RZN-a i rodne ravnopravnosti. Istovremeno 77% učenika i učenica u osnovnoj, a 69% učenika i učenica u srednjoj školi, složilo se sa predlogom da se o ovoj temi više govori u školi.

Celokupno istraživanje o rodno zasnovanom nasilju u školama u Srbiji može se preuzeti sa sajta www.sbn.rs

3. Podaci o prijavljenim slučajevima seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji

Podaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije

Seksualno iskorišćavanje, zlostavljanje i trgovina maloletnim licima i zloupotrebe maloletnih lica u seksualne svrhe

Krivična dela sa elementom seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja dece i maloletnika obuhvataju krivična dela protiv polne slobode dva krivična dela - „vanbračna zajednica sa maloletnikom“ i „rodoskrvnjenje“ iz grupe dela protiv braka i porodice, a ukoliko je bilo seksualne eksploatacije i krivično delo „Trgovina ljudima“ iz grupe dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom.

Četvrtina krivičnih dela iz ove grupe jesu nasilnog karaktera, odnosno učinjena su primenom nasilja ili uz pretnju nasiljem. Ostalih 75% krivičnih dela vrši se zloupotrebom odnosa poverenja, zavisnosti ili iskorišćavanjem raznih fizičkih stanja nemoći žrtve, njenog psihičkog stanja, stepena razvoja ili loših porodičnih prilika. U pogledu najtežeg oblika seksualnog nasilja, treba istaći da **od ukupnog broja žrtava silovanja - trećinu odnosno 33% čine maloletna lica.**

Na godišnjem nivou registruje se **200-250 maloletnih žrtava seksualnih delikata, oko 100 maloletnica iskorišćenih za vanbračnu zajednicu i u slučajevima trgovine ljudima - 10 do 15 žrtava seksualne eksploatacije** (za prostituciju ili prinudni brak.). Sporadični su slučajevi incesta (prema policijskoj evidenciji - nema svake godine prijavljenih ili otkrivenih slučajeva rodoskrnavljenja).

Najviše krivičnih dela protiv polne slobode na štetu maloletnih lica prijavljeno je na području Beograda (15 do 20%) i Novog Sada (oko 10%), kao i Smedereva (6.4%), ali i na području policijskih uprava u Nišu, Pančevu, Kikindi, Sremskoj Mitrovici, Šapcu (od 4% do 4.2%); Leskovcu i Požarevcu (po 3.6%).

Analiza starosne strukture prijavljenih učinilaca krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih na štetu maloletnih lica, pokazuje da maloletni učinioци čine oko 17.8% (za maloletne učinioce karakteristično je da seksualne delikte uglavnom vrše, takođe na štetu dece ili maloletnika i u proseku godišnje učine oko 5-10 silovanja, 10-12 obljudba nad detetom i izvestan broj nedozvoljenih polnih radnji i dr.) a punoletni 82.2% (18-30 godina - 31.5%, 30-50 godina - 27% i preko 50 - 23.7%).

U slučaju krivičnog dela „vanbračna zajednica sa maloletnikom“, najzastupljeniji su učinioци starosti 18 do 30 godina života, koji čine skoro 85% i učinioци starosti 30 do 50 godina - 15% (ovde treba imati u vidu da se krivične prijave podnose ne samo protiv lica koja su živela u vanbračnoj zajednici sa maloletnikom, već i protiv roditelja/usvojioca ili staraoca koji je omogućio maloletniku da živi u vanbračnoj zajednici ili ga je na to naveo). Regionalno posmatrano, najviše ovih dela prijavljeno je na prostoru policijskih uprava u Novom Pazaru (11.8%), Zrenjaninu (9.5%), Šapcu (8.7%), kao i Vranju, Nišu i Požarevcu (oko 6%).

U navedenom periodu, na širem području Novog Sada, zbog izvršenja krivičnog dela „rodoskrvnjenje“, prijavljeno je jedno lice. Radilo se o ocu koji je u dužem vremenskom periodu (od osam godina) seksualno iskorišćavao svoju ćerku (kada je započeto seksualno iskorišćavanje žrtva je imala osam godina). Inače, u periodu od šest proteklih godina, odnosno od 2010. godine, u policiji su prijavljena tri krivična dela rodoskrnavljenja.

Najviše slučajeva trgovine ljudima na štetu maloletnih lica izvršeno je u Beogradu i Novom Sadu, a tokom 2013.godine

i na području Smedereva. Među žrtama seksualne eksploatacije najbrojnije su starije maloletnice (uzrasta od 16-18 godina).

Seksualno zlostavljanje i iskorišćavanje maloletnog lica u krugu porodice

Posebnu težinu imaju seksualni delikti u kojima su žrtve maloletnici a izvršioci članovi porodice. Na osnovu „Analize seksualnog zlostavljanja maloletnih lica u porodičnoj sredini“ (MUP, Uprava za analitiku, 2014.), u petogodišnjem periodu od 2009. do 2013. godine, evidentirano je 181 maloletno lice kao žrtva krivičnih dela protiv polne slobode i krivičnog dela rodoskrvnjenja, izvršenih u porodici. Oko 60% ovih krivičnih dela učinjeno je u gradskim, a 40% u seoskim sredinama. U pogledu mesta izvršenja, u 87,5% slučajeva, krivično delo je izvršeno u kućama ili stanovima, a ostatak u dvorištima, vozilima i hotelima. Krivično delo jednom je izvršeno u 42% slučajeva, dok je u 38% slučajeva ponovljeno više puta, a u 20% slučajeva izvršenje je trajalo duži vremenski period.

Analizom okolnosti u kojima su ova dela vršena, utvrđeno je da je u 50% slučajeva iskorišćena situacija, što se odnosi na zloupotrebu položaja koja se ogleda u neobavljanju svoje roditeljske dužnosti, što naprotiv u korišćenju bliskih odnosa sa žrtvom kako bi se one seksualno zloupotrebile. Slična situacija je i sa korišćenjem poverenja žrtve, koje je registrovano u 20% slučajeva. Važno je napomenuti da je u 10% slučajeva korišćena psihofizička nezrelost žrtve, što daje veći stepen odgovornosti izvršiocima. Oko 85% svih posledica odnosi se na pretrpljen duševni bol, a ostalih 15% su posledice direktnog fizičkog nasilja (lake i teške telesne povrede).

Na osnovu podataka kojima rasplažemo u poslednjih pet godina, doneta je 71 presuda izvršiocima krivičnih dela iz grupe krivičnih dela protiv polne slobode i krivičnog dela rodoskrvnjenja, izvršenih prema maloletnicima u porodici.

Krivična dela protiv polne slobode izvršena na štetu maloletnih lica u Republici Srbiji

		Ukupno KD protiv polne slobode	Član 178 KZ		čl. 179	čl. 180	čl. 181	čl. 182	čl. 183	čl. 184	čl. 185	čl. 185a	čl. 185b
			Svršeno KD	KD u pokušaju									
R. Srbija	2012	254	39	6	7	51	11	112	1	3	12	11	1
	2013	195	25	7	3	44	7	87	1	6	7	7	1
	2014	202	55	4	6	49	6	95	4		15		1
	I-IX 2015	151	20	8	4	24	3	70	2		14	3	2

Krivična dela protiv polne slobode (XVIII glava Krivičnog zakonika (u daljem tekstu KZ))

Silovanje (član 178. KZ)

Obljuba nad nemoćnim licem (član 179. KZ)

Obljuba nad detetom (član 180. KZ)

Obljuba zloupotrebom položaja (član 181. KZ)

Nedozvoljene polne radnje (član 182. KZ)

Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (član 183. KZ)

Posredovanje u vršenju prostitucije (član 184. KZ)

Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. KZ)

Navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama (član 185a. KZ)

Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (član 185b. KZ)

Ostala krivična dela sa elementom seksualnog iskorišćavanja
maloletnih lica u Republici Srbiji

		KD protiv braka i porodice		KD protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom
		Vanbračna zajednica sa maloletnikom čl. 190 KZ	Rodoskrnavljenje čl. 197. KZ	Trgovina ljudima čl. 388 KZ (slučajevi seksualne eksploatacije- prostitucija ili prinudni brak)
Republika Srbija	2012	112		15
	2013	109	1	17
	2014	101		8
	I-IX 2015	57		3

Broj maloletnih lica na čiju štetu su izvršena krivična dela protiv polne slobode i druga krivična dela sa elementom seksualnog iskorišćavanja u Republici Srbiji

Republika Srbija		2012			2013			2014			I-IX 2015		
KD protiv polne slobode (od čl. 178. do 185b KZ)		Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž
		Deca do 14. godina	146	19	127	114	11	103	129	21	108	85	15
	Maloletnici od 14-18 godina	113	16	97	69	3	66	67	5	62	65	7	58
	Ukupno maloletnih lica	259	35	224	183	14	169	196	26	170	150	22	128
Krivična dela protiv braka i porodice		Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž
Član 190.KZ „Vanbračna zajednica sa maloletnikom“	Deca do 14. godina	10		9	7		7	10		70	2		2
	Maloletnici od 14-18 godina	95		95	99	2	97	83	1	82	53		53
	Ukupno maloletnih lica	105		104	106	2	104	93	1	92	55		55
Član 197. KZ „rodoskrnavljenje“	Deca do 14. godina				1								
	Maloletnici od 14-18 godina												
	Ukupno maloletnih lica				1								
KD protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom		Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	M	Ž
Član 388. KZ „trgovina ljudima - radi seksualne eksploatacije“	Deca do 14. godina	4		4	6		6						
	Maloletnici od 14-18 godina	10		10	11		11	7		7	4		4
	Ukupno maloletnih lica	14		14	17		17	1		7	4		4

Iskustvo Zaštitnika građana Republike Srbije

Zaštitnik građana je nezavisan državni organ koji štiti prava građana i kontroliše rad organa državne uprave, organa nadležnog za pravnu zaštitu imovinskih prava i interesa Republike Srbije, kao i drugih organa i organizacija, preduzeća i ustanova kojima su poverena javna ovlašćenja (u daljem tekstu: organi uprave). On se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih i manjinskih sloboda i prava (čl. 1. Zakona o Zaštitniku građana („Sl. glasnik RS“ br. 79/2005 i 54/2007; u daljem tekstu ZoZg); Ovlašćen je da kontroliše poštovanje prava građana, utvrđuje povrede učinjene aktima, radnjama ili nečinjenjem organa uprave, ako se radi o povredi republičkih zakona, drugih propisa i opštih akata. On je ovlašćen da kontroliše zakonitost i pravilnost rada organa uprave, a nema ovlašćenje da kontroliše rad Narodne skupštine, predsednika Republike, Vlade, Ustavnog suda, sudova i javnih tužilaštava (čl. 17. ZoZg).

Kontrolu zakonitosti i pravilnosti rada Zaštitnik građana vrši postupajući po pritužbama građana ili po sopstvenoj inicijativi (čl. 24. ZoZg) kada na osnovu sopstvenog saznanja ili saznanja dobijenih iz drugih izvora, oceni da je aktom, radnjom ili nečinjenjem organa uprave došlo do povrede ljudskih sloboda ili prava (čl. 32. ZoZg). Zaštitnik građana je ovlašćen da pristupi svim podacima kojima raspolažu organi uprave a koji su od značaja za postupak koji vodi odnosno za ostvarenje cilja njegovog preventivnog delovanja, bez obzira na stepen njihove tajnosti, osim kada je to u suprotnosti sa zakonom (čl. 21. ZoZg). Organi uprave su dužni da odgovore na sve zahteve Zaštitnika građana, kao i da mu dostave sve tražene informacije i spise u roku koji on odredi (čl. 28. ZoZg).

Podaci iz kontrolnih postupaka koje je Zaštitnik građana vodio radi ocene zakonitosti i pravilnosti rada organa u zaštiti dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, ukazuju da proces uspostavljanja funkcionalnog, multidisciplinarnog i efikasnog sistema zaštite dece od nasilja, koji je započet donošenjem Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, nije okončan i da zahteva ulaganje dodatnih napora u zakonodavnoj oblasti i praksi. Odgovor sistema nadležnih za zaštitu deteta unapređen je u odnosu na neke oblike zlostavljanja deteta (pre svega, fizičko), dok je u odnosu na druge oblike zlostavljanja (seksualno zlostavljanje, elektronsko nasilje) opterećen brojnim nedostacima. Činjenica da je seksualno zlostavljanje dece nasilje koje se, zbog svojih karakteristika, teško otkriva, dodatni je otežavajući faktor i zahteva specifičniji pristup u izgradnji sistema njegovog prepoznavanja i delovanja u skladu sa razornim štetnim uticajem koji ima po dete.

Praksa Zaštitnika građana pokazala je da se seksualno zlostavljanje ne prijavljuje uvek kada postoji sumnja da se dogodilo ili događa, često zbog uverenja da samo materijalni tragovi i dokazi mogu potvrditi seksualno zlostavljanje. Iz istih razloga, dešava se da prijave budu odbačene i neprocesuirane i pored postojanja sumnje profesionalaca o postojanju zlostavljanja. Stručna lica koja postupaju u zaštiti dece i lica koja rade sa decom često nemaju dovoljna znanja o seksualnom nasilju nad decom i njegovoj rasprostranjenosti, pojavnim oblicima seksualnog nasilja, merama zaštite i rehabilitacije. Seksualno nasilje često ostaje neprepoznato, a postupanje stručnjaka često je opterećeno predrasudama i stereotipima, (posebno u odnosu na marginalizovanu decu) i nepoverenjem u ono što deca iznose (kada to čine) kao svoje iskustvo. U velikom broju slučajeva, mehanizmi seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja nisu poznati stručnjacima koji rade sa decom žrtvama, pa se ono često ne prepoznaje ukoliko nije praćeno tragovima i dokazima fizičke sile, već mu se daje kvalifikacija dobrovoljnosti čak i u uzrastu ispod granice davanja dobrovoljnog pristanka na seksualni odnos.

Propisi Republike Srbije sadrže odredbe koje se odnose na zaštitu deteta žrtve od sekundarne traumatizacije. One nisu dovoljne za adekvatnu zaštitu, a čak i njihova primena je retka. Dete se retko saslušava izvan prostora suda, retko se koriste savremena sredstva komunikacije i posebne prostorije namenjene uzimanju deteta žrtve, saslušanje deteta pred nadležnim organima se po pravilu vrši više puta. Nisu razvijeni postupci stručne pripreme deteta za sudski postupak, niti usluge podrške za dete pre, tokom i nakon postupka, kao ni specifične usluge rehabilitacije deteta u cilju umanjenja štetnih posledica trpljenog zlostavljanja. Nije retkost da slučaj seksualnog zlostavljanja deteta dospe u javnost putem medija na način koji ne obezbeđuje zaštitu detetovog identiteta, integriteta i dostojanstva, a dete izlaže novoj traumi. Takav način izveštavanja po pravilu ostaje bez reakcije organa nadležnih za kontrolu i nadzor nad primenom medijskih zakona koji – sa svoje strane – sadrže brojne odredbe o zaštiti deteta.

Normativni sistem zahteva brojna dodatna unapređenja, kako bi se uskladio sa Konvencijom o pravima deteta, Fakultativnim protokolom o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta, Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, drugim međunarodnim dokumentima koje je potvrdila Republika Srbija i međunarodnim prihvaćenim standardima. Ova unapređenja treba da otklone postojeće nedostatke koji sprečavaju funkcionalnu i efikasnu zaštitu deteta od seksualnog zlostavljanja i iskorišćavanja, kao što su: blaga kaznena politika, neadekvatno definisanje krivičnog dela, dugotrajni sudski postupci i nepovoljan položaj deteta u njima, različit položaj i stepen zaštite deteta žrtve u zavisnosti od uzrasta, izostanak mera

podrške i rehabilitacije, izostanak mera zaštite tokom postupka, nedovoljna zaštita identiteta, integriteta i dostojanstva deteta žrtve, izostanak multidisciplinarnog pristupa i drugi.

Statistički podaci i analiza Incest Trauma Centra – Beograd

SAŽETAK STATISTIČKIH PODATAKA Incest Trauma Centra – Beograd koji se tiču prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja preživljenog u detinjstvu sa teritorija Srbije u periodu 2009-2014. god.

Incest Trauma Centar – Beograd je imenovan, za Republiku Srbiju, za zvaničnog nosioca Kampanje Saveta Evrope, koja nosi naziv “1 OD 5”. Reč je o potpisanom Sporazumu između Saveta Evrope u Strazburu i Incest Trauma Centra - Beograd koji se tiče vođenja Kampanje Saveta Evrope protiv seksualnog zlostavljanja dece, zasnovane na Lanzarot Konvenciji. Naziv Kampanje, “1 od 5” (“JEDNO OD PETORO”), dat je u skladu sa zvaničnim podatkom Saveta Evrope da je jedno od petoro dece u Evropi preživelo seksualno nasilje. Incest Trauma Centar – Beograd, ženska nevladina specijalizovana služba za društveni problem seksualnog nasilja sa 21 godinom iskustva u radu – najstarija ove vrste u Srbiji - imenovana je za zvaničnog nosioca u punom trajanju Kampanje. U svom sastavu ima krizni centar, trening centar i centar za prevenciju seksualnog nasilja. Trajni strateški fokus je prevencija seksualnog nasilja. Više na www.incestrauamacentar.org.rs i www.ijasamuztebe.org.rs.

** Uzorak je reprezentativan i zasnovan na proseku od 7 prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja nedeljno. Uzrast osoba koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu se kreće od 2 godine i 5 meseci do 63 godine. Navedeni podaci predstavljaju proseku u naznačenom periodu za redovno praćene parametre. Tekst je preuzet iz Izveštaja za period 2009-2014. god.*

** Za period 1994-2009 god. Sažetak statističkih podataka Incest Trauma Centra – Beograd koji se tiču prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja preživljenog u detinjstvu sa teritorije Srbije uvršten je u Nacionalnu strategiju za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama i nasilja u porodici Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku Republike Srbije u junu 2011. god. Pogledati www.incestrauamacentar.org.rs/Statistika.*

Baza podataka Incest Trauma Centra – Beograd pokazuje da su od petoro dece koja su seksualno zlostavljana četvoro ženskog pola i jedno muškog pola. Dečaci su preživeli seksualno nasilje u 16.78%. Polna struktura počinitelaca seksualnog zlostavljanja dece: u 90.19% u pitanju su osobe muškog pola i 9.81% ženskog pola. U 42.15% počinitelac seksualnog nasilja nad detetom je biološki otac (najčešći vid incesta je otac-kćerka), dok je u 50.64% počinitelac figura oca (zbirno, redosledom učestalosti: otac, očuh, hranitelj, usvojitelj). U 21.61% počinitelac je osoba van porodice poznata detetu (porodični prijatelj, komšija, „privatni“ profesor), dok su 10.02% činili maloletni počinioci seksualnog nasilja (prevažodno vršili zlostavljanje unutar vršnjačke grupe, zatim unutar porodice i unutar ustanova socijalne zaštite gde su deca na trajnom smeštaju). U periodu 2009-2014, 100% počinitelaca su bile osobe poznate detetu. Korišćene su sledeće nasilne seksualne radnje: opsceni telefonski pozivi, pokazivanje inače pokrivenih delova tela, voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečija prostitucija. Iako je najčešće zlostavljanje vršeno prema jednom detetu od strane jednog počinioca i jedan počinitelac je najčešće zlostavljao jedno dete, neophodno je obratiti pažnju na to da je jedno dete bilo zlostavljano od strane 3 i više počinitelaca u 7.48% i da je jedan počinitelac zlostavljao dvoje dece u 6.17% i troje i više dece (serije) u 9.22%. Uzrast prvog incidenta seksualnog nasilja je u proseku 5 godina i 4 meseca. Trajanje je zabeleženo kao višemesečno u 30.73% i višegodišnje 69.27%. Višegodišnje zlostavljanje je u proseku iznosilo iznad šest godina. Fizička prinuda je korišćena u 23.07% i to prema adolescentima ili u okviru porodica u kojima je figura oca nasilna emocionalno i fizički prema majci. U 57.69% prijavljivanje je izvršeno iz akutne situacije (seksualno nasilje u toku). Period između prvog incidenta zlostavljanja i prijavljivanja iznosi 8 godina i 5 meseci. Prijavu seksualnog nasilja su najčešće izvršili: u 54.34% sama osoba koja je preživela i majka deteta u 30.60%. Majke najčešće prijavljuju za decu mlađu od 12 godina, prijavljuju iz akutne situacije i to ima za rezultat zaustavljanje nasilja. Osobe van porodice su seksualno nasilje nad detetom prijavile u 5.33%. Obračanje državnim ustanovama pre dolaska u Incest Trauma Centar - Beograd je zabeleženo u 44.35% i to su, prema redosledu učestalosti, ustanove: centar za socijalni rad, policija, tužilaštvo, zdravstvo, i dr. Incest Trauma Centar – Beograd je pružio svoje usluge psihološke asistencije u 84.13% kroz lični kontakt u kratkom ili dugom vremenskom periodu, 7.08% telefonskim putem i 8.79% putem elektronske pošte/skajpa. Usluge su pružene detetu / odrasloj osobi koja je zlostavljana u detinjstvu, kao i osobi koja je od podrške detetu (nenasilna).

OPŠTA OCENA INCEST TRAUMA CENTRA – BEOGRAD BAZIRANA NA OBJAVLJENIM STATISTIČKIM PODACIMA (2009-2014. GOD.)

U periodu septembar 2009 – septembar 2014, Incest Trauma Centar – Beograd je zabeležio u proseku 7 prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja nad decom nedeljno. U 100% počinitelj je bio detetu poznata osoba (jednako za period 2005-2009). U 78.39% počinitelj je član porodice, najčešće biološki otac. Devojčice su najčešće mete 83.22%. U 55.65%, ovo je služba koja je predstavljala prvo mesto kojem su slučajevi prijavljeni. U 92.11 % slučajeva nije započet krivični postupak. Za slučajeve koji su presuđeni i svi se odnose na decu ispod 12 godina, krivični postupak je u proseku trajao 3 godine i 3 meseca. U proseku, kazna je iznosila 1 godinu i 2 meseca. Uzrast osoba koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu se kreće od 2 godine i 5 meseci do 63 godine. 48.42 % ukupnog broja osoba koje su se obratile Incest Trauma Centru - Beograd da prijave seksualno nasilje u ovom petogodišnjem periodu, činile su punoletne osobe koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu. Za 31.41% punoletnih osoba koje su se obratile, period između prvog incidenta zlostavljanja i prijavljivanja iznosio je 13 godina i 7 meseci.

61.28% ukupnog broja prijavljenih slučajeva je sa područja Beograda. U odnosu na geografsko područje, obrazovanje, rasu ili ma koju drugu različitost, ne može se naglasiti bilo koja specifičnost ili veća rasprostranjenost seksualnog nasilja nad decom. Jednako kao od 1994. godine, od kada Incest Trauma Centar – Beograd objavljuje godišnje statističke podatke koji su uvršteni u više državnih dokumenata, i u ovom petogodišnjem periodu podaci isključivo ukazuju da se u urbanim sredinama i, uslovno rečeno, visoko intelektualnim slojevima – tajna duže krije i duže se o seksualnom nasilju čuti pre nego što je obelodanjeno, a ne da je u ma kojoj sredini rasprostranjenije i ne da se češće dešava.

U periodu septembar 2012 – septembar 2014., 36.26% su činili slučajevi zlostavljanja dece do 10 godina. U proseku, zlostavljanje dece najmlađeg uzrasta je trajalo 3 godine i 2 meseca (gotovo trećina njihovog života i ovo su slučajevi koji su kasnije najčešće bili u krivičnom postupku koji izuzetno dugo traje, čime se direktno sprečava da dete nastavi život). Ove slučajeve najčešće karakteriše prethodno prisutno nasilje u partnerskom odnosu gde je majka deteta bila izložena nasilju od strane partnera i u izvesnom trenutku odlučuje da izađe iz partnerske zajednice i zaštititi sebe i dete. Na žalost, u praksi je preživljeno nasilje na strani majke za nju otežavajuća okolnost, na primer, na sudu, jer se u njen iskaz u vezi zlostavljanja deteta manje veruje.

U ovom periodu je nastupio porast prijavljivanja seksualnog zlostavljanja koje se događa u okviru vršnjačke grupe (u pitanju su maloletni počinioci) i ovaj vid zlostavljanja je potpomognut modernim tehnologijama i društvenim mrežama. U 4.15% se radilo o (ponovljenom) grupnom silovanju devojčice od strane vršnjaka koji su joj poznate osobe, a da je zid ćutanja izuzetno snažan zbog njenog straha od osude okoline. Da li će obelodaniti zlostavljanje, devojčice najpre procenjuju na osnovu prethodnog poznavanja reakcija okoline upravo putem društvenih mreža, kao i reakcija članova porodice na drugu životnu teškoću u vezi sa kojom su im se ranije obraćale. U obe opcije, saopštavaju da očekuju okrivljavanje i to ih sprečava da obelodane odgovornost počinitelja i potraže pomoć, čime ostaju u ranjivom položaju da se viktimizacija ponovi.

Za 6.19% prijavljenih slučajeva zlostavljanja u okviru hraniteljskih i usvojiteljskih porodica, beležimo da se prevashodno radilo o slučajevima gde je jedno dete na hraniteljstvu i da je nedostajalo blagovremeno informisanje hraniteljki da dete ima predistoriju seksualnog nasilja, a o čemu saznaje: A) kad se završi period adaptacije deteta u novoj sredini i ono počne da se oseća kao član(ica) porodice i dovoljno bezbedno da saopšti ili B) hraniteljka uočava znake upozorenja, mahom kroz promene u ponašanju deteta. Tada najčešće, iako u sasvim novoj situaciji, hraniteljke odmah prijavljuju centrima za socijalni rad i traže pomoć. U slučajevima gde je prijavljeno seksualno nasilje među decom koja su na hraniteljstvu u okviru iste porodice, radilo se o zlostavljanju devojčica od strane dečaka i u rešavanju ovih slučajeva, neophodno je jasno i dosledno rešavanje slučajeva od strane centara za socijalni rad. I dalje, u okviru procesa pripreme porodica za hraniteljstvo i usvajanje izostaje: 1. Detaljna procena budućih staratelja, da li su u stanju da zlostavljaju decu (instrument matrice procene rizika u redovnoj upotrebi) i 2. Edukovanje budućih staratelja o temi nasilja nad decom i ženama. U socijalnoj zaštiti je neophodno da se stremiljenje da se proces deinstitutionalizacije po svaku cenu prikaže kao uspešan model, zameni za odgovorno procenjivanje i praćenje budućih staratelja (hranitelji, usvojitelji). Zaštićeno dete čini model uspešnim.

U ovom petogodišnjem periodu, zabeleženo je da su se odrasle osobe koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu dodatno ohrabrile da saopšte svoje iskustvo i aktivno rade na oporavku, često navodeći da im je u tome kao podsticaj

bio dragocen film Incest Trauma Centra – Beograd „Novo je da sam bila zlostavljana“ zasnovan na istinitim svedočenjima osam odvažnih žena koje su se ranije obraćale ovoj službi. Film je ustupljen na trajno emitovanje RTV B92, redovno se reprizira i koristi se u redovnoj nastavi u srednjim školama u Srbiji. Podsećamo da je 2010. godine, Incest Trauma Centar – Beograd za svoj film primio državnu nagradu „za poseban doprinos podizanju svesti o neprihvatljivosti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“ od Ministarstva za socijalnu politiku Srbije.

Činjenicu da je prijavljena većina slučajeva (78.39%) gde je počilnac bio član porodice, Incest Trauma Centar – Beograd razume kao neprocenjivo poverenje svojih klijentkinja i klijenata.

U aprilu 2013, Parlament Republike Srbije je usvojio Inicijativu Incest Trauma Centra – Beograd ZA ukidanje zastarevanja seksualnih delikata počinjenih prema deci, čime je, nakon Velike Britanije, Srbija postala druga zemlja u Evropi gde zakonodavac prepoznaje dugotrajne efekte seksualne traume (za razliku od dotadašnje regulative koja je nametala da počilnac može biti procesuiran samo šest godina nakon poslednjeg incidenta seksualnog nasilja nad detetom) i omogućava osobi koja je preživela seksualno nasilje u detinjstvu da onda kada ima psihičku snagu i društvenu moć za ravnopravnije učešće u krivičnom postupku – to i učini. Incest Trauma Centar - Beograd je podneo zvanično svoju Inicijativu i intenzivnim radom doprineo ovoj istorijskoj promeni zakona. U saradnji sa Ženskom parlamentarnom mrežom, Odborom za ljudska i manjinska prava i ravnopravnost polova i Odborom za prava deteta, postignuto je da je mera ukidanja zastarevanja uneta u *Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (u javnosti poznat kao “Marijin zakon”)*. Prisutna je zabrinutost zbog nedostatka informisanja javnosti o sprovođenju ovog Zakona.

Vanbračna zajednica sa maloletnim licem i rodoskrvnjenje nisu krivična dela u okviru grupe krivičnih dela protiv polne slobode. Ovo izuzimanje nije opravdano, jer je reč o kažnjivim aktivnostima seksualnog karaktera. Pored neopravdanosti, postoji i ozbiljna implikacija ovakve „organizacije“ krivičnih dela, jer se zbog toga na ova dva krivična dela „Marijin zakon“ ne primenjuje, jer svojom upućujućom odredbom vezuje odredbe za krivična dela protiv polne slobode. Time među njima nisu vanbračna zajednica sa maloletnim licem i rodoskrvnjenje.

Reforme u obrazovanju

Ne postoji efikasnija prevencija seksualnog nasilja od učenja o ovom društvenom problemu od vrtića do fakulteta. U narednom periodu, Incest Trauma Centar – Beograd nastaviće angažovanje u okviru naše Inicijative za uvođenje teme seksualnog nasilja u dnevni život predškolskih ustanova, školski nastavni plan i program osnovnih i srednjih škola i relevantne udžbenike, a u skladu i podržavajući Poseban protokol Ministarstva prosvete za zaštitu dece i učenika od zlostavljanja i zanemarivanja. Ovo je sfera u kojoj je potrebna redovna nadzorna funkcija Parlamenta Srbije – jer se radi o sistemskom rešenju koje vreme i praćenje u kontinuitetu - kako bi u narednim školskim godinama od predškolskih ustanova ustanova do fakulteta bilo postignuto sistemsko rešenje da kad dete u Srbiji pođe u predškolsku ustanovu, osnovnu i srednju školu redovno uči da prepozna seksualno nasilje i suprostavi mu se. U svrhu primene ove konkretne mere u obrazovanju, Incest Trauma Centar – Beograd je, počev od 2007. godine, prikupio u pisanoj formi oficijelno, potpisano savezništvo ukupno 121 državne ustanove i nevladine organizacije (od toga 59 državnih ustanova, među kojima 5 ministarstava). Pored toga, na redovnoj osnovi, u skladu sa Posebnim protokolom Ministarstva prosvete Srbije, proizvodi resurse za korišćenje u okviru 11 redovnih predmeta u osnovnim i srednjim školama, kao i resurse za korišćenje u predškolskim ustanovama, obzirom da su deca najmlađeg uzrasta najlakše mete za seksualno zlostavljanje. U tom smislu, od velikog je značaja uspostavljanje Jedinice za prevenciju nasilja u okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije (u prvom kvartalu 2012. god.) čijim je dosadašnjim radom prvi put u zemlji tema seksualnog nasilja stavljena na javnu agendu osnovnih i srednjih škola. Sadašnji naziv Jedinice za prevenciju nasilja je Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije.

Medijsko izveštavanje

Neophodno je od strane medija:

- Da razumeju da su glavni edukatori u društvu o temi seksualnog nasilja zajedno sa obrazovnim ustanovama i da nose odgovornost
- Da uče o etičkom izveštavanju – što je moguće samo ako učite o traumi
- Etički izveštavati – znači da medij zaštiti dete / odraslu osobu koja je preživela seksualno nasilje
- Etički izveštavati – znači učiti javnost o traumi, znacima upozorenja, rizicima, pravilnoj prvoj reakciji na

- obelodanjivanje deteta, izvorima pomoći i oporavku
- Da izveštavaju u kontinuitetu o temi seksualnog nasilja – stalno (a ne kad se već dogodilo zlostavljanje)
- Da obaveste javnost o ishodu krivičnih postupaka krivičnih postupaka (presudi i eventualnoj kazni čije saopštavanje ima i preventivni karakter) – do sada je informisanje javnosti ograničeno na otkrivanje slučajeva
- Da nauče javnost da je oporavak moguć (a ne suprotno)
- Izveštavati:
 - Bez otkrivanja identiteta žrtve i njenih najbližih
 - Bez otkrivanja i detaljnog navođenja koje nasilne seksualne radnje je počinilac koristio (to je posebno surovo i ponižavajuće po žrtvu i njene najbliže osobe od podrške)
 - Ne eksploatisati u javnosti pojedinačne slučajeve
 - Bez senzacionalizma, jer to odbija građanke i građane da razmišljaju o temi seksualnog nasilja i angažuju se protiv seksualnog nasilja.

Obaveza prijavljivanja

U periodu 2009-2014., osobe van porodice su seksualno nasilje nad detetom prijavile u 5.33%. Dakle, ponovljen je isti podatak iz perioda do 2009. godine da je samo 5% građanki i građana u Srbiji spremno da prijavi seksualno zlostavljanje deteta u porodici koju poznaju. Naznačenih 5% obuhvata i stručnu javnost.

Obraćanje državnim ustanovama pre dolaska u Incest Trauma Centar - Beograd je zabeleženo u 44.35%. Prema redosledu učestalosti, osobe koje su preživele zlostavljanje obraćale su se sledećim ustanovama: centar za socijalni rad, policija, tužilaštvo, zdravstvo, i dr. Nedostaje pozitivna praksa prevashodnog prijavljivanja policiji da bi se seksualno zlostavljanje zaustavilo, izrekla mere bezbednosti za dete i počinilac kaznio. Umesto toga se, prijavljivanjem najpre centru za socijalni rad, pokretanje krivičnog postupka odlaže ili stavlja pod znak pitanja da li će uopšte biti izvršena prijava policiji. Isti nedostatak prakse je na strani zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama, zdravstvenim i drugim ustanovama socijalne zaštite. Neophodno je da svi – i građanke i građani i zaposleni u ustanovama gde su deca poverena na negu i staranje – najpre prijave seksualno nasilje policiji, jer se radi o krivičnom delu.

Zakonodavac u vezi sa obavezom prijavljivanja i sankcionisanja neispunjenja ove obaveze, nalaže sledeće:

- **Odredbom člana 263. stav 3 Porodičnog zakona („Službeni glasnik Republike Srbije, broj 18/059“)** propisano je pravo i dužnost svih dečijih, zdravstvenih i obrazovnih ustanova ili ustanova socijalne zaštite, pravosudnih i drugih državnih organa, udruženja i građana da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o razlozima za zaštitu prava deteta. Zakonik o krivičnom postupku („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 46/06, 49/07) u članu 253 govori da su svi državni organi, organi teritorijalne autonomije ili organi lokalne samouprave, javna preduzeća i ustanove dužni da prijave krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavesteni ili za njih saznaju na drugi način. Dužnost iz stava 1. ovog člana imaju sva fizička i pravna lica, koja na osnovu zakona poseduju određena javna ovlašćenja ili se profesionalno bave zaštitom i obezbeđenjem ljudi imovine, lečenjem i zdravstvenom zaštitom ljudi, odnosno poslovima čuvanja, vaspitanja ili obrazovanja maloletnih lica, ako su za krivično delo saznala u vezi sa svojom delatnošću.

- **Neprijavlivanje krivičnog dela i učinioca (Član 332.)**

(1) Ko zna da je neko lice učinilo krivično dela za koje se po zakonu može izreći zatvor od trideset do četrdeset godina ili zna samo da je takvo delo učinjeno pa to ne prijavi pre nego što su delo, odnosno učinilac otkriveni, kazniće se zatvorom do dve godine. (2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se i službeno ili odgovorno lice koje svesno propusti da prijavi krivično delo za koje je saznalo u vršenju svoje dužnosti, ako se za to delo po zakonu može izreći pet godina zatvora ili teža kazna. (3) Službeno ili odgovorno lice koje svesno propusti da prijavi krivično delo svog podređenog koje je on učinio pri vršenju svoje službene, vojne ili radne obaveze, ako se za to delo po zakonu može izreći zatvor od trideset do četrdeset godina, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. (4) Za neprijavlivanje krivičnog dela ili učinioca iz st. 1. i 2. ovog člana neće se kazniti lice kojem je učinilac bračni drug ili sa kojim živi u trajnoj vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u pravoj liniji, brat ili sestra, usvojilac ili usvojenik, kao i bračni drug nekog od navedenih lica, odnosno lice koje sa nekim od njih živi u trajno vanbračnoj zajednici, kao i branilac, lekar ili verski ispovednik učinioca.

5. Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji

*2015. god.; Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (vlasnik, nosilac i naručilac Incest Trauma Centar – Beograd; partneri: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Jedinica za prevenciju nasilja / Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije) i Centar za promociju zdravlja žena iz Beograda (www.centarzdravljezena.org.rs)). Tekst koji sledi je preuzet iz istoimene publikacije čiji je izdavač Incest Trauma Centar – Beograd.

CILJEVI, OSNOVNI REZULTATI I OSVRT NA KONTEKST

Opšti cilj Nacionalne studije se ticao procene stepena prisutnosti seksualnog nasilja nad decom i mladima u Srbiji kroz definisanje incidence i prevalence istog u ciljanoj grupaciji školske dece. Dakle, interesovalo nas je koliko dece u Srbiji tokom života preživi seksualno nasilje (prevalenca) i koliko je dece u Srbiji bilo izloženo seksualnom zlostavljanju u poslednjih godinu dana (incidenca).

Specifični ciljevi su se ticali:

A) Identifikacije:

- Faktora okoline i drugih faktora koji se mogu povezati sa rizikom za seksualno nasilje
- Najčešćih oblika i dužine trajanja seksualnog nasilja nad decom
- Ko su najčešći počinioci / počiniteljke seksualnog nasilja nad decom
- Učestalosti i vrste posledica seksualnog nasilja po dete, prema iskazu deteta
- Učestalosti traženja pomoći od strane deteta
- Broja dece koja su se obraćala nekome za pomoć u vezi sa seksualnim nasiljem
- Načina reagovanja osoba kojima se dete obratilo za pomoć
- Broja osoba koje su prijavile seksualno nasilje nakon obraćanja deteta
- Stepenu informisanosti dece o problemu seksualnog nasilja
- Stavova roditelja i dece o seksualnom nasilju

B) Pružanja preporuka u oblasti prevencije i zaštite dece od seksualnog nasilja, posebno namenjenih sferi obrazovanja.

OSVRT NA OSNOVNE REZULTATE – ŠTA JE POKAZALA NACIONALNA STUDIJA?

Nacionalna studija je urađena na reprezentativnom uzorku od 2053 dece uzrasta od 10 do 18 godina iz 97 škola, 61 osnovne i 36 srednjih škola iz 51 grada u Srbiji. Uzorak je izrađen uz korišćenje baze podataka Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Korišćeno je ukupno 11 instrumenata rada u celokupnom procesu rada u cilju intervjuisanja dece od četvrtog razreda osnovne škole zaključno sa trećim razredom srednje škole (npr. informacija o Nacionalnoj studiji, obrazac informisane saglasnosti/pristanaka, Upitnik, Skala stavova, Zahvalnica). Pored osnovnog upitnika o iskustvu seksualnog nasilja (ličnom i drugih) - u osnovnim školama, doprinos ispitivanju stavova o temi seksualnog nasilja su pružili i roditelji čija su deca učestvovala u Nacionalnoj studiji, a u srednjim školama mladi koji su učestvovali i u osnovnom delu intervjuisanja.

Osnovni upitnik za decu i mlade

Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili

drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preduzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama.

Neprocenjivo je važno da je Nacionalna studija kroz čitav niz rezultata jasno pokazala rodnu komponentu, odnosno na koji način seksualno nasilje pogađa devojčice, a na koji dečake, i da je jasno potvrđeno pravilno razumevanje seksualnog nasilja kao jednog od vidova rodno zasnovanog nasilja gde su devojčice češće mete. Od 5 dece koja su preživela seksualno zlostavljanje, 4 su devojčice i 1 je dečak.

Deca su preživela nasilne seksualne radnje gore navedene u operacionalizaciji definicije pod „Osnovni pojmovi“. **Odrasla osoba ili osoba koja je više od 2 godine starija od deteta, tražila je da dete učini jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to.**

Nalazi ukazuju da je, od svih pitanja, deci najteže bilo da saopšte ko je počinitelj seksualnog nasilja. 62.1% dece koja su preživela nasilje odlučilo je da ne identifikuje počinioca. Ovo nije neobično, obzirom na iskustvo Incest Trauma Centra - Beograd u praktičnom radu koje pokazuje snažno prisutna osećanja stida, straha, krivice i niskog samopoštovanja. Štaviše, deca su ovde „lakše“ saopštavala koje nasilne seksualne radnje su preživela. U polovini slučajeva, nasilje se ponavljalo.

Najčešće mesto gde se nasilje događa je kuća u 32%, a svakako stvaraju zabrinutost i društvene mreže sa 22% na kojima je dete primilo i bilo izloženo eksplicitnom seksualnom sadržaju. Podaci pokazuju da je akutno seksualno nasilje (nasilje sada traje) češće kod dece u osnovnim školama. Takođe, skreće pažnju podatak da je u srednjim školama, u 7.4% škola označena kao mesto događaja, čime nas mladi alarmiraju da razvijamo mere sprečavanja npr. silovanja na ljubavnom sastanku i drugih vidova seksualnog nasilja.

Prosečan uzrast kada se seksualno nasilje dogodilo je 14 godina i deca su se odvažila da u prosečnom periodu do 2 godine nakon zlostavljanja nama saopšte da su preživela traumu. Anketarski tim je tokom intervjua i na samom kraju izrazio posebnu zahvalnost svakom detetu koje je obelodanilo svoje iskustvo ili iskustvo drugarice/dругa.

Nacionalna studija snažno potvrđuje da deca itekako govore o preživljenom seksualnom nasilju i uporno tragaju za osobom od poverenja. S tim u vezi, visoka je zabrinutost da osoba kojoj se dete poveri – najčešće ne preduzme ništa da je zaštiti. Jednako upozorenje je u tome da članovi porodice nisu prva adresa od poverenja za dete koje uvek ima najbolju procenu kome može da kaže.

Važan podatak je i da deci nije lako da govore o efektima seksualnog nasilja, odnosno na koji način je nasilje ostavilo traga na njih. Jedna trećina se izjasnila da o tome ne bi ništa rekla. Od onih koji su pružili odgovore, mladi najčešće navode ljutnju i bes kao efekte (74.1%), a zatim i kod dece i mladih slede osećanja straha (69.3%), stida i krivice (55.8%).

Edukativni karakter Nacionalne studije se ogleda i u nalazu da je 49% dece prvi put o temi seksualnog nasilja razgovaralo tokom našeg intervjua.

S druge strane ovaj podatak ukazuje na zabrinjavajuću praksu dugogodišnjeg ćutanja i upornog čuvanja tabu teme tokom (može biti i celokupnog) odrastanja deteta. Oni koji čuvaju tabu, podaci pokazuju, su i roditelji (51.1% nije otvaralo ovu temu) i obrazovni sistem (10.2% škola je otvaralo temu). Za decu koja su o seksualnom nasilju razgovarala sa roditeljima, u skladu sa patrijarhalnim obrascem, majka se pojavljuje kao glavna osoba koja informiše dete (48.6%) i dalje nosi glavno breme odgovornosti o dobrobiti deteta. Nakon majki, edukatorke su i bake i sestre – dakle, proširen je stari obrazac odgovornosti žena. Dete sa kojim su razgovarale, podaci pokazuju, naučilo je punu informaciju o tome da seksualno nasilje mogu vršiti i članovi porodice i porodični prijatelji i da, ako se nasilje dogodi, treba da obavezno obavesti osobu u koju ima najviše poverenja. Van porodice, najčešći sagovornici/e su drugovi i drugarice (30.2%), što iznova potvrđuje značaj edukovanosti đaka i vršnjačke podrške.

U cilju odgovornog, preventivnog postupanja, kao deo redovne procedure izvođenja Nacionalne studije ustanovljen je mehanizam pomoći u vidu „osobe za vanredne situacije“ koji se aktivira u slučaju eventualne trenutne potrebe za pomoć detetu tokom ili nakon intervjua. Ovaj mehanizam nije uopšte korišćen tokom celokupnog trajanja anketarskog rada u školama, jer se nije javila potreba.

Istovremeno, bez obzira da li bi neko dete zatražilo pomoć ili ne, deo redovne procedure Nacionalne studije je edukativni

karakter informacija koje je anketarski tim pružio svakom detetu ponaosob tokom intervjua, bez obzira da li se izjasnilo da ima ili nema iskustvo nasilja. U korpusu pruženih informacija je u osnovnom početnom predstavljanju dete saznalo koja je osnovna delatnost Incest Trauma Centra – Beograd, a na kraju razgovora je svako dete primilo Zahvalnicu sa našim kontakt podacima i ohrabrenje da uvek može da se javi i zbog sebe i/ili drugarice i druga koje poznaje, a zateknu se u situaciji nasilja.

O stepenu ugodnosti dece i mladih tokom intervjuisanja svedoče podaci da je 80.4% njih reklo da se tokom razgovora osećalo opušteno, 13.9% je bilo iznenađeno temom i 7.1% imalo nelagodnost. Zaključak je da, uz pravilan pristup koji je rezultat edukovanosti, tema seksualnog nasilja nije bauk i o njoj je sasvim moguće pričati sa decom u školskom kontekstu.

Skala stavova – roditelji i mladi

Ukupno je 1039 mladih u srednjim školama i 532 roditelja dece iz osnovnih škola popunilo Skalu stavova (pogledati Poglavlje 4).

Termin „pravilan stav“ (kasnije, istraživački termin „poželjan odgovor“) znači da kod osobe koja ga izražava postoji prepoznavanje specifičnosti egzistencije deteta koje je preživelo seksualno zlostavljanje i da stav odražava savezništvo u vidu razumevanja dinamike nasilja, ohrabrenja i preduzimanja akcije u cilju zaštite deteta.

Vrlo je važno naglasiti da su, među ukupno 23 ponuđena stava za izjašnjavanje, u većini stavova roditelji pružili poželjnije odgovore, odnosno imali nešto pravilnije stavove od mladih.

I mladi i roditelji upadaju u zamku okrivljavanja deteta-žrtve, stigmatizuju devojčice i već ranjive društvene grupe dece koja žive u domu i na ulici, kao i decu sa smetnjama u razvoju.

Postoje odgovori i jednih i drugih da „Seks između odrasle osobe i deteta nema posledica po dete“, kao i „Ako je dete seksualno zrelo, u redu je da odrasla osoba ima seks sa njom/njim“.

Mladi jasnije od roditelja prepoznaju da su počinioci seksualnog nasilja najčešće osobe muškog pola. Roditelji u značajnoj meri ne prepoznaju devojčice kao glavne mete počinilaca. Uočava se da postoji spremnost za prijavljivanje nadležnim službama u stavovima „Kad sumnjate ili znate da je dete seksualno zlostavljano, uvek treba prijaviti policiji“ (roditelji 91.6%; mladi 83.4%;) i „Osobe koje seksualno zlostavljaju decu treba da idu u zatvor“ (roditelji 91.1%; mladi 90.8%;), dok istovremeno, podsećamo (pogledati gore), glavni deo intervjua putem upitnika za decu i mlade neumitno opominje da je samo 7.1% osoba koje su saznale za seksualno nasilje nad detetom, krivično delo i prijavilo. Spremnost za prijavljivanje se javlja kao deklarativna.

Podaci pokazuju da roditelji manje veruju od mladih da je oporavak deteta koje je preživelo seksualno nasilje moguć. U vrlo visokom procentu, i mladi i roditelji se slažu da „O temi seksualnog zlostavljanja dece treba učiti od vrtića do fakulteta da dete prepozna nasilje i zaštititi se“.

OSVRT NA KONTEKST

Kontekst u kojem se odvijala Nacionalna studija je karakterisalo sledeće:

- Većina škola je zaposlenima, roditeljima i deci pravilno predstavila cilj, korisnost i proceduru sprovođenja Nacionalne studije, i proceduru u potpunosti ispratila.
- Unutar školskog sistema postoji potreba za dodatnim razvijanjem svesti o neophodnosti javnog govora o temi seksualnog nasilja nad decom i sprovođenja Nacionalne studije u Srbiji (44 škole su odbile učešće, čime su prevashodno njihovi zaposleni onemogućili deci participaciju i izražavanje (17 u Vojvodini, 12 u Beogradu, 2 u Valjevu, 2 u Čačku, 2 u Kraljevu, 2 u Novom Pazaru, u 7 osnovnih škola je, po proceduri, održan uvodni roditeljski sastanak koji je imao rezultat 0 pristanaka roditelja ili do 5 što je za te školske sredine bilo nedovoljno)). Beležimo česta objašnjenja „da takvi slučajevi nisu zabeleženi u našoj sredini, tako da nema potrebe da se Nacionalna studija radi kod nas“, „imamo školsko takmičenje za mesec dana“, na samom kraju perioda anketiranja i „počinje nam testiranje prvaka“, i sl.). Važno je napomenuti da je maksimum zabeleženog vremena 6 radnih sati potrebnih da anketarski timovi od po 3 članice/a završe ukupno intervjuisanje jednog selektovanog odeljenja u svakoj pojedinačnoj školi.
- Složene okolnosti u društvenom smislu, npr. dugotrajan štrajk u školama, reakcije zaposlenih na nedavno

smanjenje plata.

- U izvesnom broju škola koje su uzele učešće je bila prisutna nesigurnost kako predstaviti temu školskom kolektivu, roditeljima i deci. Incest Trauma Centar – Beograd i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije) su pružili asistenciju u sadržajnom smislu.
- U izvesnom broju škola je, i pored postignutog dogovora u skladu sa instruktažom za školske koordinator(k) e i pisanim pravilima, bilo teškoća u obezbeđivanju uslova za nesmetan rad (ulaženje u prostorije tokom trajanja intervjua, požurivanje đaka i anketarskog tima, zahtev za premeštanje u drugu prostoriju dok anketiranje traje, i dr.). Pored toga, događalo se da je anketarski tim zaticao situaciju da je deci rečeno da će učestvovati u „testiranju“, „ispitivaće vas...“, „biće teško...“, „to je čudna tema“ do slike da je istraživanje bauk i dr.

U školama gde deca govore mađarski, intervjuisanje je sprovedeno na mađarskom jeziku.

PREPORUKE U SFERI OBRAZOVANJA

Incest Trauma Centar – Beograd, u svojstvu zvaničnog nosioca Kampanje Saveta Evrope za Republiku Srbiju, koja nosi naziv “1 OD 5”, pružio je Preporuke na osnovu rezultata Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, realizovane u proleće 2015. godine. Preporuke imaju za cilj da se hitno postigne da nadležna državna tela u stvarnom životu - prevashodno Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije - tretiraju seksualno zlostavljanje dece kao prioritetni društveni problem.

1. Neophodno je da Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije razvije prvu dugoročnu Nacionalnu strategiju prevencije seksualnog nasilja nad decom u okviru obrazovno-vaspitnog sistema. Nacionalna strategija treba da isprati specifičnosti za našu zemlju, služeći se rezultatima Nacionalne studije. Posebne segmente predstavljaju: a) angažovanje u razvijanju i primeni mehanizama za rano otkrivanje seksualnog nasilja u okviru obrazovnog sistema, kao i b) usvajanje postupaka prijateljskog zastupanja dece u procesuiranju počinitelaca / počiniteljki seksualnog nasilja nad decom - čime se postiže i interresorno povezivanje u prevenciji i zaštiti dece od seksualnog nasilja.
2. Ne postoji efikasnija prevencija seksualnog zlostavljanja dece od integrisanja tematskih sadržaja iz oblasti prevencije, kao i prepoznavanja seksualnog nasilja i zaštite dece koja su preživela seksualno nasilje, u programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja i redovne nastavne programe nacionalnog kurikuluma školskih ustanova, kao i redovnih relevantnih udžbenika i drugih materijala koji se koriste u obrazovno-vaspitnom sistemu. Zbog toga, potrebno je da se Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja još aktivnije angažuje u ispunjavanju međunarodno preuzetih obaveza u okviru Lanzarot Konvencije, kao i obaveza propisanih postojećim nacionalnim regulativama, od kojih svaka sadrži ovo usmerenje.
3. Potrebno je izvođenje sveobuhvatne Studije o stavovima prema seksualnom zlostavljanju dece. Rezultati će se koristiti u cilju praktikovanja i promovisanja primarne prevencije seksualnog nasilja nad decom, i u cilju promene navika, ponašanja i postojećih društvenih stereotipa.

6. Zakonski okvir

SPROVOĐENJE PREPORUKA OZNAČAVA POŠTOVANJE I PRAKTIČNU PRIMENU MEĐUNARODNIH KONVENCIJA I DOMAĆIH ZAKONSKIH REŠENJA

Republika Srbija je svojim potpisom ili ratifikacijom uvela obaveznost poštovanja i implementacije svakog pravnog dokumenta navedenog u nastavku. Ovde namenski fokusirano i posebno prikazujemo izvode koji regulišu uvođenje i sprovođenje mera prevencije seksualnog nasilja u sferi obrazovanja.

Obzirom da pravilna realizacija preventivnih mera uvek podstiče obelodanjivanje seksualnog nasilja, uključene su i osnovne napomene u vezi sa zakonskom obavezom prijavljivanja seksualnog nasilja bez koje nema zaustavljanja nasilja.

Svaki od niže navedenih dokumenata sadrži više nego značajne smernice za sve odgovorne za prevenciju i zaštitu dece od seksualnog nasilja, a Nacionalna studija je značajan izvor podataka iz kojih se može izvući niz preporuka za svaki od nadležnih resora.

Naglašavamo da ovim nije iscrpljen korpus regulativa, međunarodnih i domaćih, koje ukazuju na obaveznost postupanja u interesu deteta koje je preživelo seksualno nasilje.

LANZAROT KONVENCIJA

Lanzarot Konvencija (Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja) je doneta 2007. god, Republika Srbija je ratifikovala 2010. god.

POGLAVLJE II – PREVENTIVNE MERE

Član 5. Zapošljavanje, edukacija i podizanje svesti lica koja rade sa decom

1. Članica potpisnica će preduzeti potrebne zakonske i druge mere za podsticanje svesti o zaštiti i pravima dece među licima koja imaju redovan kontakt sa decom u obrazovanju, zdravlju, socijalnoj zaštiti, pravosudnom i policijskom sektoru i u oblasti koje se odnose na sport, kulturu i aktivnosti u slobodno vreme.
2. Članica potpisnica će preduzeti potrebne zakonske i druge mere da lica iz paragrafa 1 steknu adekvatno znanje o seksualnom iskorišćavanju i seksualnoj zloupotrebi dece, o načinu njihove identifikacije i mogućnosti spomenutoj u Članu 12, paragraf 1: Članica potpisnica će preduzeti potrebne zakonske i druge mere, u skladu sa svojim lokalnim zakonom, kako bi se obezbedilo da pristup tim zanimanjima, čije obavljanje posla podrazumeva redovan kontakt sa decom imaju kandidati koji nisu osuđivani za dela seksualnog iskorišćavanja ili seksualne zloupotrebe dece.

Član 6. Obrazovanje za decu

Članica potpisnica će preduzeti potrebne zakonske i druge mere kako bi se obezbedilo da deca, tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja, dobiju informacije o rizicima seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe, kao i o načinima na koje mogu da se zaštite, prilagođene njihovom uzrastu. Ova informacija, pripremljena u saradnji sa roditeljima kada je to moguće, prezentovaće se u okviru opšteg konteksta informacija o seksualnosti i posvetiće se posebna pažnja situacijama rizika, naročito rizika koji su uključeni u korišćenje novih informacijskih i komunikacijskih tehnologija.

Član 8. Mere za opštu javnost

1. Članica potpisnica će raditi na unapređenju i vođenju kampanja za podizanje svesti u opštoj javnosti sa informacijama o fenomenu seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe dece i preventivnim merama koje se mogu preduzeti.
2. Članica potpisnica će preduzeti potrebne zakonske i druge mere na sprečavanju i zabrani rasturanja materijala kojim se propagiraju krivična dela utvrđena u skladu sa ovom Konvencijom.

Član 9. Učešće dece, privatni sektor, mediji i civilno društvo

1. Članica potpisnica će podsticati učešće dece, prema njihovom uzrastu, u razvoju i implementaciji državne politike, programa ili drugih inicijativa koje se odnose na borbu protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe dece.
2. Članica potpisnica će podsticati medije da daju odgovarajuće informacije koje se odnose na sve vidove seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe dece, uz dužno poštovanje nezavisnosti medija i slobode štampe.

Član 12.

1. Članica potpisnica će preduzeti potrebne zakonske ili druge mere kako bi se obezbedilo da pravila tajnosti, nametnuta internim zakonom određenim profesionalnim licima koja su pozvana da rade u kontaktu sa decom, ne predstavljaju prepreku za mogućnost da ti profesionalci podnose izveštaje službama odgovornim za zaštitu dece o svakoj situaciji kada imaju osnova da veruju da je dete žrtva seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe.

POGLAVLJE IV – ZAŠTITNE MERE I PRUŽANJE POMOĆI

Član 12. Izveštavanje sumnje u seksualno iskorišćavanje ili seksualne zloupotrebe

3. Članica potpisnica će preduzeti potrebne zakonske ili druge mere kako bi podstakla svako lice koje zna ili sumnja, u dobroj nameri, u seksualno iskorišćavanje ili seksualnu zloupotrebu dece, da prijavi te činjenice nadležnim službama.

ISTANBULSKA KONVENCIJA

Istanbulska Konvencija (Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici) je doneta 2011. god, a Republika Srbija ju je ratifikovala 2013. god.

POGLAVLJE II – INTEGRISANJE POLITIKA I PRIKUPLJANJE PODATAKA

Član 11. Prikupljanje podataka i istraživanje

- 1b. Podržavati istraživanja na terenu svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom radi proučavanja osnovnih uzroka i posledica, učestalosti i stope osude, kao i efikasnosti mera koje se preduzimaju u primeni ove Konvencije.
2. Članice će nastojati da sprovede ankete među stanovništvom u redovnim vremenskim razmacima radi procene prevalencije i trendova svih oblika nasilja obuhvaćenih Konvencijom.

POGLAVLJE III – PREVENCIJA

Član 13. Podizanje svesti

1. Članice će promovisati odnosno sprovoditi, redovno i na svim nivoima kampanje, programe podizanja svesti, uključujući i saradnju sa državnim institucijama za ljudska prava i telima za rodnu ravnopravnost, civilnim društvom i nevladinim, posebno ženskim organizacijama, prema potrebi, a u cilju podizanja svesti i razumevanja u široj javnosti različitih manifestacija svih vidova nasilja obuhvaćenih Konvencijom, njihovih posledica po decu i potrebe da se takvo nasilje spreči.

Član 14. Obrazovanje

1. Članice će preduzeti, prema potrebi, neophodne korake za uvođenje nastavnog materijala o pitanjima poput jednakosti žena i muškaraca, nestereotipnih rodni uloga, uzajamnog poštovanja, rodno zasnovanog nasilja nad ženama i prava na lični integritet prilagođenog sposobnostima učenika u zvanične nastavne planove na svim nivoima obrazovanja.
2. Članice će preduzeti sve neophodne korake da bi promovisale načela iz Stava 1. u neformalnim obrazovnim ustanovama, kao i u sportu, kulturnim i rekreativnim ustanovama i u sredstvima javnog informisanja.

STRATEGIJA PREVENCIJE I ZAŠTITE OD DISKRIMINACIJE REPUBLIKE SRBIJE (2013 - 2018. GOD.)

Zabrana diskriminacije prema deci i maloletnim licima rešena je: Porodičnim zakonom (2005. god.), Zakonom o osnovnom sistemu obrazovanja i vaspitanja (2009. god.), Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2009. god.), Zakonom o ravnopravnosti polova (2009. god.) i Zakonom o mladima (2011. god.).

AKCIONI PLAN ZA PRIMENU STRATEGIJE PREVENCIJE I ZAŠTITE OD DISKRIMINACIJE REPUBLIKE SRBIJE (2014.-2018. GOD.)

IV – POSEBNE OBLASTI

4.1. Obrazovanje i profesionalna edukacija

Cilj: Značajno smanjenje i eliminisanje slučajeva diskriminacije u sistemu obrazovanja na nivou preduniverzitetskog i univerzitetskog obrazovanja i sprovedena edukacija zaposlenih u javnom sektoru radi sprečavanja slučajeva diskriminacije pri/u opštenju pripadnika osetljivih društvenih grupa sa organima javne vlasti

4.1.1 Uvesti u obrazovni sistem različite sadržaje i oblike rada koji promovišu antidiskriminaciono ponašanje i vrednosti i razvijaju kompetencije za život u demokratskom društvu

NACIONALNA STRATEGIJA ZA MLADE REPUBLIKE SRBIJE (2015-2025. GOD.)

4.5 BEZBEDNOST MLADIH

Specifični cilj 1

- Razvijati i podržati aktivnosti za prevenciju i suzbijanje rodno zasnovanog, seksualnog i partnerskog nasilja nad mladim ženama.
- Podržati istraživanja koja obrađuju rodnu uslovljenost rizika i pretnji, kao i specifične rizike za mlade žene i muškarce.

Specifični cilj 2

- Unapređivati programe poštovanja ljudskih i manjinskih prava, rodne ravnopravnosti, prihvatanja različitosti i razvijanje tolerancije.
- Podržati istraživanja, aktivnosti i programe koji obuhvataju razne, a najčešće stereotipe i predrasude u društvu.

AKCIONI PLAN ZA SPROVOĐENJE NACIONALNE STRATEGIJE ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA I UNAPREĐIVANJE RODNE RAVNOPRAVNOSTI U REPUBLICI SRBIJI (2010 - 2015. GOD.)

Poseban cilj 5: Prevencija i suzbijanje nasilja nad ženama i unapređenje zaštite žrtava

5.2.2.2 Obezbeđivanje odgovarajućih prosvetnih kadrova za uvođenje edukacije o nedopustivosti nasilja u obrazovni sistem

5.4.2 Uvođenje znanja o problemu nasilja nad ženama u obrazovne programe na svim nivoima

Obuke kadrova koji se školuju za prosvetna zvanja na svim nivoima obrazovanja, kao i uz stalno stručno usavršavanje u oblasti rodno zasnovanog nasilja nad ženama, rodne ravnopravnosti, nenasilne komunikacije i (ženskih) ljudskih prava

5.4.2.1 Uvođenje obavezne edukacije o nedopustivosti nasilja i kurseva za nenasilnu komunikaciju u formalni obrazovni sistem kroz sve nivoe školovanja radi pravilnog formiranja stavova kod dece i mladih

5.4.2.2 Uvođenje programa o ljudskim pravima, pravima dece i ravnopravnosti polova u sve nivoe vaspitno-obrazovnog rada, kao i specifične informacije o osobama i institucijama koje pružaju pomoć žrtvama nasilja

ZAKONSKA OBAVEZNOST PROPISANA DOKUMENTIMA MINISTARSTVA PROSVETE, NAUKE I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA REPUBLIKE SRBIJE (usvojeni 2007-2010. god.)

Zakonski obavezujuća dokumenta su: Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV; god.), Posebni protokol Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007. god.), Priručnik za primenu Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2009. god.) i Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (2010. god.).

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je prevenciju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja propisalo Pravilnikom o stalnom stručnom usavršavanju i napredovanju nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika za jedan od prioriteta u ostvarivanju obrazovno-vaspitanog rada i odredilo da se ona planira razvojnim planom i sastavni je deo godišnjeg plana rada.

Takođe, prioritetne oblasti vezane za stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovanju, od značaja za sprovođenje Preporuka Nacionalne studije, su: prevencija nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, prevencija diskriminacije i inkluzija dece;

Priručnikom za primenu Posebnog protokola za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2009. god; str. 21-22) stoji navedeno 11 predmeta u redovnoj nastavi osnovnih i srednjih škola za koje je predviđeno da se koriste za prevenciju nasilja:

„Srpski (maternji) jezik i strani jezici, Svet oko nas, Fizičko vaspitanje i školski sport, Građansko vaspitanje, Verska nastava, Geografija, Istorija, Biologija, Filozofija i sociologija, Ustav i državno uređenje i Psihologija. Navedeni su samo pojedini primeri predmeta, s tim da se u svakom sadržaju može naći prostor za preventivne aktivnosti”. Do danas, ovaj proces nije započet na sistemski način i neophodno je da bude predmet najskorijeg budućeg napora od strane resornog ministarstva.

ZAKLJUČAK

Sprovođenjem Preporuka proizašlih iz Nacionalne studije, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije će pokazati spremnost da u stvarnom životu dece, mladih, roditelja i (pred)školskog osoblja, praktično ispunjava već preuzete obaveze Republike Srbije u okviru potpisanih ili ratifikovanih odgovarajućih međunarodnih konvencija i nacionalnih regulativa. Rezultati i Preporuke Nacionalne studije stoje na raspolaganju za upotrebu svim društvenim akterima odgovornim za prevenciju i zaštitu dece od seksualnog nasilja.

7. Zaštita dece od nasilja u Republici Srbiji

1. Nacionalni institucionalni mehanizmi

1. Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije - savetodavno telo Vlade, formirano je 2002. god. Nakon prekida u radu, sednica Saveta za prava deteta Vlade Republike Srbije u novom sazivu održana je novembra 2014. god. i odlučeno je da se pokrene inicijativa za donošenje Zakona o Zaštitniku prava deteta 2015. god. Zadaci Saveta su iniciranje mera za usklađivanje politike Vlade u oblastima koje se odnose na decu i mlade (zdravstvo, obrazovanje, kultura, socijalna pitanja), iniciranje mera za izgrađivanje celovite i koherentne politike prema deci i mladima, definisanje preporuka za ostvarivanje važnih socijalnih indikatora u oblasti brige o deci i predlaganje politike ostvarivanja prava dece u skladu sa Konvencijom UN o pravima deteta, analiziranje efekata preduzetih mera nadležnih organa po decu, mlade, porodice sa decom i natalitet, praćenje ostvarivanja i zaštite prava deteta u našoj zemlji.

2. Zaštitnik prava građana, Ombudsman, koji se stara o zaštiti i unapređenju ljudskih sloboda je ustanovljen kao deo pravnog sistema u Republici Srbiji od 2005. godine. On bira jednog od zamenika/ca za oblast zaštite prava deteta. U AP Vojvodini, nezavisni nadzor nad zaštitom prava deteta obavlja i specijalizovani zamenik ombudsmana za prava deteta. Takođe, Odlukom o građanskom braniocu za grad Beograd propisano je da građanski branilac određuje svog zamenika/cu koji poseduje specijalizaciju za obavljanje poslova koji se odnose na zaštitu prava deteta.

3. Na osnovu Zakona o zabrani diskriminacije iz 2009. godine, formiran je institut Poverenika za zaštitu ravnopravnosti. Zadaci ovog državnog organa su sprečavanje svih vidova, oblika i slučajeva diskriminacije, zaštita ravnopravnosti fizičkih i pravnih lica u svim oblastima društvenih odnosa, nadzor nad primenom propisa o zabrani diskriminacije, kao i unapređivanje ostvarivanja i zaštite ravnopravnosti.

4. Nacionalni mehanizam za koordinaciju aktivnosti i kreiranje politike borbe protiv trgovine ljudima je formiran 2003. god. Čine ga Savet za borbu protiv trgovine ljudima, Koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i Republički tim za borbu protiv trgovine ljudima (strateški nivo) i Služba za koordinaciju zaštite žrtava trgovine ljudima (osnovana 2004. god.) zajedno sa policijom i pravosudnim organima (operativni nivo). Savet koordinira nacionalne i regionalne aktivnosti za borbu protiv trgovine ljudima, razmatra izveštaje relevantnih tela međunarodne zajednice o trgovini ljudima, zauzima stavove i predlaže mere za sprovođenje preporuka međunarodnih tela u borbi protiv trgovine ljudima.

5. Vlada Republike Srbije je 2012. god. osnovala Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, Beograd, dežurni telefon dostupan 24 časa: 063/610 590.

Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, osnovan kao ustanova socijalne zaštite, obavlja poslove procene stanja, potreba, snaga i rizika žrtava trgovine ljudima, vrši poslove identifikacije i obezbeđuje odgovarajuću pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima, u cilju njihovog oporavka i reintegracije. Centar koordiniše aktivnosti pružanja usluga socijalne zaštite žrtvama trgovine ljudima, saraduje sa centrima za socijalni rad, ustanovama za smeštaj korisnika/ca, drugim organima, službama i organizacijama, s ciljem obezbeđivanja najboljeg interesa i bezbednosti žrtava trgovine ljudima.

Zatim:

Republički zavod za statistiku predstavlja instituciju od posebnog značaja koja prikuplja podatke na nacionalnom nivou; u toku je reforma ove oblasti i primena koncepta rodno osetljive statistike.

Resorna ministarstva za oblast socijalne politike, zdravstva, obrazovanja, unutrašnjih poslova, pravosuđa, omladine i sporta, kulture, lokalne samouprave predstavljaju značajne mehanizme za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, svako iz okvira svoje nadležnosti.

Mehanizmi za zaštitu dece od nasilja u Republici Srbiji postoje u svim relevantnim sektorima, u većoj ili manjoj meri, ali se multisektorski pristup intenzivno razvija tek u sklopu reformskih procesa u oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, pravosuđa i policije, i drugim oblastima.

Ustanove obrazovnog sistema su na osnovu propisa važećih u obrazovno-vaspitanom sistemu obavezne da grade spoljašnju zaštitnu mrežu, što znači da treba blisko i intenzivno da saraduju u okviru preventivnih, kao i interventnih aktivnosti sa ostalim sistemima relevantnim za zaštitu dece: policijskim upravama, tužilaštvima, centrima za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama i organizacijama civilnog društva.

Usluga koja se finansira iz budžetskih sredstava: SOS Nacionalna dečija linija, NaDeL, 0800/123456 ili 0800/116111. (specijalna numeracija za pomoć deci SOS telefon - harmoniziran broj sa ostalim državama u svetu koje imaju ovaj broj kao SOS broj), besplatan poziv sa svih fiksnih telefona i telefonskih govornica u Republici Srbiji koju su formirali 2005. godine Ministarstvo za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i sporta, Narodna kancelarija predsednika Republike Srbije, Fondacija princeze Katarine Karađorđević i Telekom Srbija. Započela je svoj rad kao projektna aktivnost, koja je prerasla u uslugu koja se finansira iz budžetskih sredstava (Ministarstvo rada i socijalne politike), kao jedina telefonska linija ove vrste na nacionalnom nivou. Ova linija obezbeđuje dvadesetčetvoročasovnu savetodavnu uslugu deci starijoj od četiri godine i mladima, kao i odraslima zabrinutim za decu, i dostupna je 365 dana u godini. Na pozive odgovaraju posebno obučeni telefonski savetnici/e, koji su po osnovnoj profesiji iz različitih oblasti: psihologije, (specijalne) pedagogije, socijalnog rada, prava i zdravlja.

2. Obrazovanje i vaspitanje kao mehanizam za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece

Prevenција nasilja u obrazovno-vaspitanim ustanovama ima za cilj unapređivanje bezbednosti i sigurnosti učenika/ca, povećanje kvaliteta rada u obrazovno-vaspitanim ustanovama i dugoročno, sticanje socijalno-emocionalnih veština svih koji rade sa decom.

Potrebna je zajednička, efikasna akcija obrazovno-vaspitanog sistema za smanjenje nasilja u institucijama i ustanovama u kojima će se aktivirati svi potrebni resursi društva (efikasni programi za prevenciju, sistemski i institucionalni mehanizmi i mere) kako u obrazovanju tako i u drugim sektorima koji treba da podrže ove aktivnosti (policija, socijalna zaštita, zdravstvo, lokalna samouprava, civilni sektor).

Na osnovu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV; „Sl glasnik RS“, 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015) učenici i učenice imaju pravo na: zaštitu od diskriminacije, nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, informaciju o pravima i obavezama, ostvarivanje svih prava, zaštitu na pravično postupanje škole prema učeniku i učenici kada utvrdi povredu utvrđenu zakonom.

Na osnovu ZOSOV-a, Opšteg i Posebnog protokola donet je Pravilnik o protokolu postupanja u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje („Službeni glasnik RS“, broj 30/10).

Ovaj Pravilnik je obavezujući za postupanje svih zaposlenih u ustanovama obrazovno – vaspitanog sistema.

U primeni Pravilnika o protokolu ustanova je dužna da obezbedi uslove za sigurno i podsticajno odrastanje i razvoj deteta i učenika/ca, zaštitu od svih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja i socijalnu reintegraciju deteta i učenika/ca koje je izvršilo, odnosno bilo izloženo nasilju, zlostavljanju ili zanemarivanju. Svaka ustanova obavezna je da formira Tim za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, da donese program zaštite i da dokumentuje analizira i izveštava o slučajevima nasilja nad decom i zaposlenima u svojoj ustanovi.

Zabrana nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u ustanovi odnosi se na svakog – decu, učenike, zaposlene, roditelje, ali i na treća lica, tako da je obrazovna ustanova sigurno mesto za boravak sve dece i učenika/ca i za rad zaposlenih.

Pravilnikom o protokolu propisuje se obaveznost postupanja obrazovne ustanove uvek kada postoji sumnja ili saznanje da dete ili učenik/ca trpi nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, bez obzira ko ga vrši, gde se ono dogodilo, događa ili se priprema.

Pravilnik prepoznaje seksualno nasilje i zlostavljanje kao „ponašanje kojim se dete i učenik/ca seksualno uznemirava, navodi ili primorava na učešće u seksualnim aktivnostima koje ne želi, ne shvata ili za koje nije razvojno odrastao/la ili se koristi za prostituciju, pornografiju i druge oblike seksualne eksploatacije“.

U Priručniku za primenu posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, u obrazovno-vaspitanim ustanovama navedeni su primeri za 11 redovnih predmeta i nastavnih sadržaja koji se mogu koristiti za prevenciju nasilja (Ministarstvo prosvete i nauke, UNICEF i Britanski savet, 2009. god., str. 21-22). Čas odeljenske zajednice i odeljenskog starešine su pogodne forme za realizaciju sadržaja za prevenciju seksualnog nasilja nad decom i osnaživanje dece za reagovanje. Slobodne i vannastavne aktivnosti treba prilagoditi potrebama i interesovanjima dece, a treba da budu usmerene ka konstruktivnom i stvaralačkom razvoju i da doprinose kvalitetnom korišćenju slobodnog

vremena i van ustanove. Slobodne i vannastavne aktivnosti su značajan resurs za rad na prevenciji seksualnog, ali i svih drugih oblika nasilja.

U okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, februara 2012. god., formirana je Jedinica za prevenciju nasilja, koja je 2015. god. u okviru Pravilnika o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Ministarstvu, sistematizovana kao Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije. Grupa ima zadatak da koordiniše, planira, razvija, sprovodi i prati aktivnosti koje će ojačati sistemsku zaštitu od nasilja i diskriminacije u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Grupa koordiniše i program „Škola bez nasilja” koju je do osnivanja Jedinice za prevenciju nasilja realizovao UNICEF. Program pruža konkretna znanja o tome kako se problem nasilja može rešiti učenjem tehnika ponašanja i procedura u prevazilaženju konflikta. Program doprinosi stvaranju bezbedne i nenasilne sredine za odrastanje dece, podstiče izgradnju i negovanje prijateljskih odnosa, tolerancije i zdravih stilova života. Do sada su u program uključene 274 osnovne i srednje škole. U okviru obuke u programu “Škola bez nasilja”, roditelji dobijaju Priručnik za roditelje: Šta je danas bilo u školi. Za sve druge roditelje, Priručnik je dostupan na sajtu www.sbn.rs i služi da se roditelji osnažuju za razvijanje roditeljskih veština koje su u funkciji prevencije i zaštite dece/učenika/ca od nasilja.

Otvorena je i SOS linija za prijavu nasilja 0800/200 201 u obrazovno-vaspitnom sistemu gde učenici/e i mladi, roditelji i zaposleni mogu prijaviti nasilje i u okviru koje će dobiti informacije o procedurama na nivou obrazovno-vaspitnih ustanova i psihološku podršku za prevazilaženje teškoća.

Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, u okviru Centra za profesionalni razvoj, donosi Katalog programa stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju u kome se nalaze akreditovani programi koji su u funkciji razvijanja nenasilne komunikacije, poštovanja različitosti i zaštite dece od nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja.

U osnovnim i srednjim školama učenici/e mogu izabrati izborni predmet Građansko vaspitanje. Predmet sadrži nastavne jedinice koje se odnose na razvijanje kulture nenasilja i razvijanje veština socijalno-emocionalnog učenja koje su u funkcije zaštite učenika/ca od svih oblika nasilja.

Pored toga, školama je omogućeno da se kroz fakultativne delove programa same opredele za realizovanje sadržaja koji su u skladu sa potrebama dece i zahtevima sredine.

Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije priredila je Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja koji je namenjen zaposlenima u obrazovno-vaspitnim ustanovama, roditeljima i učenicima i učenicama u osnovnim i srednjim školama 2015. god. Priručnik je nastao u okviru projekta „Integrisani odgovor na nasilje nad ženama u Srbiji” koji je sproveden pod okriljem Ujedinjenih nacija.

Uspostavljena je i nova onlajn usluga - SOS preko Fejsbuk-a, gde deca / učenici/e i mladi koji su izloženi nasilju putem društvenih mreža, mogu prijaviti nasilje i gde će dobiti podršku za prevazilaženje poteškoća koje imaju.

Više programa sa ciljem unapređivanja bezbednosti dece realizuju se u saradnji sa različitim Ministarstvima, Fakultetima, Institutima, udruženjima i civilnim sektorom.

3. Domaće i međunarodne nevladine organizacije

Brojne domaće i međunarodne nevladine organizacije posvećene su pitanju zaštite dece i učenika/ca od svih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja. Osim toga što nevladine organizacije sve više ostvaruju saradnju sa vladinim sektorom u Srbiji, one čine i značajan izvor podataka o nasilju nad decom u Srbiji.

Osnovni fokus rada nevladinih organizacija odnosi se na osnaživanje učenika/ca da nasilje prepoznaju i prijavljuju, kao i osnaživanje stručnjaka i stručnjakinja koji rade sa decom da jačaju svoje kompetencije za pravovremeno reagovanje u situacijama nasilja.

Prve SOS linije za podršku onima koji su izložene nasilje trpe, kao i skloništa za žene i decu koja su izložena nasilju, upravo su osnivanja zahvaljujući doprinosu domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija.

Nevladine organizacije aktivno učestvuju u iniciranju donošenja zakonskih i podzakonskih akata, standarda koji se zasnivaju na pravima deteta i zastupaju primenu donetih međunarodnih konvencija, kao i drugih zakonskih mera u situacijama nasilja ili kršenja prava deteta.

Danas, veliki broj nevladinih organizacija daje svoj doprinos naporima vladinog sektora da obezbedi dugoročna rešenja u oblasti sprečavanja nasilja i zlostavljanja dece i učenika/ca. Osim toga, doprinos nevladinog sektora je i u sprovođenju različitih vrsta istraživanja u ovoj oblasti i osnivanjem različitih resursa stavljenim na raspolaganje onima koji su izloženi nasilju, zlostavljanju i zanemarivanju.

U ovom trenutku, veliki broj organizacija sprovodi aktivnosti u vezi sa zaštitom učenika/ca i razvija različite resurse za podršku u slučaju izloženosti nasilju (Autonomni ženski centar je ženska nevladina organizacija koja se bavi osnaživanjem žena u prevazilaženju traume nasilja u porodici, partnerskog nasilja i/ili seksualnog nasilja kroz psihološku i pravnu profesionalnu podršku, te senzibilisanjem i edukacijom profesionalaca i profesionalki u institucijama o nasilju nad ženama, ženskim ljudskim pravima i institucionalnim procedurama zaštite od nasilja, prevencijom svih vidova nasilja nad ženama i promocijom ženskih ljudskih prava; Savetovalište za borbu protiv nasilja u porodici pruža zaštitu putem telefonskih razgovora, neposrednih razgovora sa ženama, uz besplatnu advokatsku i psihoterapeutsku pomoć, vodi Sigurnu kuću za smeštaj žrtava nasilja, te učestvuje u borbi protiv trgovine ljudima kao deo Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima; ASTRA (Anti-trafiking akcija) je nevladina organizacija posvećena iskorenjivanju svih oblika trgovine ljudima, a naročito ženama i decom, i radi na kreiranju društva slobodnog od svih vrsta eksploatacije, nasilja, diskriminacije, ekonomskih i socijalnih nejednakosti; Centar za prava deteta se zalaže za poštovanje dečijih prava i za cilj ima ostvarivanje Konvencije o pravima deteta i ostvarivanje prava deteta kroz direktan rad sa profesionalnim licima, zatim je realizovao znatan broj važnih projekata s ciljem da se izmeni zakonodavna praksa, da se proširi ideja o zaštiti prava deteta, istraži stanje dece i stanje ranjivih grupa dece, itd.; Incest Trauma Centar – Beograd je ženska nevladina organizacija koja je posvećena pružanju psihološke podrške deci i ženama koji su preživeli seksualno nasilje, prevenciji seksualnog nasilja i obučavanju profesionalki i profesionalaca koji rade na zaštiti dece i žena od nasilja u porodici i seksualnog zlostavljanja; ATINA je angažovana na programima sveobuhvatnog socijalnog uključivanja žrtava trgovine ljudima i drugih vidova eksploatacije, edukacije i jačanju kapaciteta profesionalaca i profesionalki, kao i institucija za kreiranje politika u ovoj oblasti i ostvarivanja mogućih mehanizama dobrih praksi u oblasti socijalnog uključivanja; CENTAR E8 kao omladinska organizacija usmerena je na rad sa mladima u cilju razvijanja zdravih životnih stilova i unapređenja mentalnog i reproduktivnog zdravlja, rodne ravnopravnosti kroz programe rada sa mladićima, prevencije nasilja i značaja participacije mladih u različite društvene sfere; kao i mnoge druge nevladine organizacije širom Republike Srbije).

Kao i u prethodnom periodu, važno je istaći da je dobra saradnja između vladinog i nevladinog sektora od presudne važnosti za obezbeđivanje adekvatne podrške svima koji su izloženi rodno zasnovanom nasilju, ali i za pružanje snažnog i doslednog institucionalnog odgovora u situacijama nasilja.

8. Sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece

1. Pojam primarne, sekundarne i tercijarne prevencije

Prevencija seksualnog zlostavljanja može se odvijati na 3 stepena:

a) **Primarna prevencija** - uključuje rad na podizanju svesti javnosti, putem medijskih poruka da je seksualno zlostavljanje, kao i svi oblici seksualnog zlostavljanja dece odgovornost svakog od nas i društveni problem celokupne zajednice. Jednako je važna i edukacija roditelja i dece o zdravom razvoju seksualnosti i osnovnim pravilima seksualnog ponašanja.

b) **Sekundarna prevencija** - usmerena je na društvene grupe koje su pod visokim rizikom, poput dece čiji su se roditelji razveli, čiji su roditelji ovisnici, dece koja su doživela različite stresne situacije, koja se nalaze u sukobu sa zakonom, koja su izložena ranim seksualnim odnosima... Sastoji se u stvaranju grupa podrške za ranjivu decu i ranjive odrasle osobe, npr. u centrima za socijalni rad, domovima zdravlja, domovima za decu bez roditeljskog staranja, centrima za porodični smeštaj i dr.

c) **Tercijarna prevencija** - odnosi se na tretman, i za žrtve i za počiniocce, kako bi se prekinuo krug zlostavljanja. Izrazito je važno integrisati programe prevencije u predškolske i školske ustanove, postojeće socijalne i zdravstvene službe.

2. Efektivni preventivni programi i vrednosni okvir Strategije

Pojam efektivnog preventivnog programa

Efektivan program sprečavanja seksualnog zlostavljanja dece je efektivan kada sadrži učenje o ključnim konceptima koji jačaju moć i kontrolu na strani deteta i odlikuje se dizajnom koji na razumljiv način služi učenju i evaluaciji procesa i stečenih znanja. Program cilja pojedinke, odnose, zajednicu i društvo i razvija se na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou. Poštuje se „zlatno pravilo prevencije“ koje nalaže da u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama znanja i veštine stižu prvo zaposleni u ovim ustanovama, zatim roditelji i staratelji i na kraju deca i mladi. Ovo pravilo obezbeđuje spremnost odraslih da iskažu pun saveznički stav detetu.

Efektivan program predstavlja učenje o:

- Zdravim odnosima i zdravim izborima, uključujući učenje o autonomiji u odlučivanju, razlikama u moći (između polova) i pojmu pristanka / saglasnosti
- Ključnim konceptima, kao što su „tvoje telo pripada tebi“, „reci NE“, o telu, o seksualnosti, o ličnim granicama, o nasilju i da je faktor rizika da se nasilje dogodi pol (seksualno nasilje je jedan vid rodno zasnovanog nasilja), o verovanju u svoju intuiciju, o dobrim i lošim tajnama, o dobrim i lošim dodirima, da je oporavak od seksualne traume moguć, da dete nikad nije krivo i odgovorno za seksualno nasilje kojem je izloženo
- Višestrukom riziku pod kojim se nalaze deca iz društvenih marginalizovanih grupa i brizi o specifičnostima različitih egzistencija
- Izvorima pomoći koji su bezbedni za dete i pružaju poverenje u iskaz deteta, uključujući kriterijume za izbor odrasle osobe od poverenja kojoj dete može da se poveri
- Veštinama kako da dete odgovori na različite životne situacije koje zahtevaju očuvanje moći na strani deteta i kontrole, odnosno upravljanje nad sopstvenim životom
- Obelodanjivanju seksualnog nasilja u bezbednom kontekstu
- Bezbednosti u sajber prostoru

Dizajn efektivnog programa sadrži:

- Brigu o osećanjima deteta
- Prilagođenost uzrastu deteta i kontekstu u kojem živi
- Različite metode učenja, sa naglaskom na aktivno učešće dece
- Kontinuitet od minimum četiri školska časa tokom školske godine
- Pristup koji je razumljiv roditeljima i starateljima i zaposleni u obrazovanju ih u kontinuitetu informišu

(pre, tokom i nakon izvođenja programa)

- Zaposleni u obrazovanju su kompetentni za planiranje, izvođenje i evaluaciju programa, posebno evaluaciju društvenih stavova od značaja za razumevanje teme seksualnog nasilja
- Zaposleni u obrazovanju su blagovremeno informisali nadležne službe za zaštitu dece o planiranju, izvođenju i evaluaciji programa, a da bi ove službe na vreme planirale i pripremile svoje adekvatno reagovanje u slučaju obelodanjivanja seksualnog nasilja nad decom
- Zaposleni u obrazovanju su kompetentni da pruže intervenciju kada dete obelodani da je preživelo seksualno nasilje
- Mehanizam povezivanja predškolske ustanove i škole sa službama odgovornim za zaštitu deteta i obezbeđivanje specijalizovane pomoći odmah.

Efektivan program sprečavanja seksualnog nasilja nad decom u svom fokusu ima:

1. Pojedinke (najpre deca i mladi kao potencijalne žrtve, a zatim odrasle osobe, mladi i deca za koje postoji rizik da će počiniti seksualno nasilje ili su ga već počinili)
2. Odnose (posmatračice/ice, odnose unutar vršnjačke grupe, roditelje)
3. Zajednicu (sprečavanje situacionog kriminala)
4. Društvo (medijska kampanja koja angažuje opštu i stručnu javnost)

Programi koji se obraćaju navedenim ciljnim grupama, neophodno je razviti na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou. Dodatno, bezbednost dece u sajber prostoru predstavlja nit kroz više oblasti matrice prevencije.

Primeri programa prevencije nasilja nad decom koji po strukturi odgovaraju gore navedenim kriterijumima su „Škola bez nasilja“ dubinski o temi nasilja unutar vršnjačke grupe (UNICEF) i „Zdravi izbori za decu“ koji sveobuhvatno obrađuje teme roda, nasilja u porodici, različitosti, izgrađivanja samopoštovanja i samopouzdanja (Incest Trauma Centar – Beograd).

Strategijom se posebno ohrabruje dizajn, praktična primena i evaluacija različitih programa u cilju razmene iskustava.

VREDNOSNI OKVIR STRATEGIJE

Strategija je fokusirana na seksualno nasilje nad detetom:

1. U porodici
2. U predškolskoj ustanovi i školi, od strane zaposlene osobe
3. Unutar vršnjačke grupe

Dok se o seksualnom nasilju u društvu i od strane države ne govori jasno i otvoreno, ne može se govoriti o rodnoj ravnopravnosti.

Vrednosni okvir Strategije odgovara na potrebe uspostavljanja i realizacije efektivne prevencije.

Nacionalna studija je potvrdila da su elementi uspešne prevencije seksualnog nasilja sledeći:

A) Razumevanje ozbiljnosti značaja i uticaja preventivnih mera i aktivnosti

- Aktivno i kontinuirano kreiranje politike od strane donosilaca odluka, koja je u interesu deteta koje je preživelo seksualno nasilje
- Volja kreatora politike i donosilaca odluka za planiranje, izvođenje i evaluaciju preventivnih mera i aktivnosti
- Volja kreatora politike i donosilaca odluka za finansijsko ulaganje u preventivne mere i aktivnosti
- Kontinuirano učenje svih društvenih aktera kako se planira, izvodi i evaluira prevencija
- Aktivno učešće zaposlenih u obrazovanju u menjanju zakonodavstva u interesu deteta koje je preživelo seksualno nasilje
- Aktivno učešće zaposlenih u obrazovanju u iniciranju promena za postizanje pravde kroz sistem koji je prijateljski okrenut detetu
- Aktivno učešće zaposlenih u obrazovanju u oblasti odnosa s medijima, učenje o odnosima s javnošću, kao i zaposleni u obrazovanju u ulozi edukatora/ki za medije
- Integrisanje tematskih sadržaja iz oblasti seksualnog nasilja u programe predškolskih ustanova i kurikulume

redovnih predmeta osnovnih i srednjih škola, propisanim u okviru drugih dokumenata Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

- Učenje o različitostima, posebno o rodnoj komponenti
- Učenje o rodnoj komponenti seksualnog nasilja i da je seksualno nasilje zločin iz mržnje
- Učenje o vezi mizoginije i a) okrivljavanja deteta koje je preživelo seksualno nasilje b) savezničkog stava koje imaju osobe iz okruženja deteta prema počiniocu seksualnog nasilja
- Učenje o štetnosti nasilnih seksualnih radnji po dete
- Učenje o efektima okrivljavanja po dete, o štetnosti „mita o uzajamnosti“ između počinioca i žrtve,
- Učenje da se seksualno nasilje može dogoditi svakome i u svakoj porodici
- Ohrabivanje samoorganizovanja dece i roditelja, i aktivna asistencija ovom procesu (naglasak na izgrađivanju savezničkih stavova svih aktera koji su u okruženju deteta koje je preživelo seksualno nasilje)
- Kontinuirani rad na promeni ličnih stavova, navika, ponašanja i postojećih stereotipa u svrhu izvođenja prevencije i zaštite u interesu deteta koje je preživelo seksualno nasilje
- Poseban rad na promeni ličnih stavova koji izražavaju deklarativno zastupanje interesa deteta koje je preživelo seksualno nasilje
- Proučavanje stavova koji vladaju u društvu i njihovog značaja kroz sistemski, sveobuhvatna istraživanja

B) Preventivne mere i aktivnosti podstiču obelodanjivanje i stoga je neophodno:

- Angažovanje u razvijanju i primeni mehanizama za rano otkrivanje seksualnog nasilja u okviru obrazovnog sistema
- Kontinuirani rad na podizanju svesti opšte i stručne javnosti o ispunjavanju zakonske obaveze prijavljivanja sumnje i/ili saznanja da je dete preživelo seksualno nasilje
- Primena Lanzarote Konvencije Saveta Evrope u punoj meri, posebno Poglavlja II (Preventivne mere), Član 12. kojim se stavlja tačka na čuvanje „profesionalne tajne“ na štetu deteta.
- Primena Lanzarote Konvencije Saveta Evrope u punoj meri u delu koji se tiče zakonske obaveze prijavljivanja i procesuiranja krivičnih dela iz oblasti seksualnih delikata nad decom
- Aktivno učešće zaposlenih u obrazovanju u postizanju pravde za dete kroz sistem koji je prijateljski okrenut detetu
- Usvajanje postupaka prijateljskog zastupanja dece u procesuiranju počinitelaca / počiniteljki seksualnog nasilja nad decom čime se postiže i interresorno povezivanje u prevenciji i zaštiti dece od seksualnog nasilja.

3. Multisektorski pristup prevenciji

Da bi se prava deteta na zaštitu od seksualnog zlostavljanja i zanemarivanja ostvarila, neophodno je uspostaviti efektivan i efikasan sistem u smislu sprečavanja seksualnog zlostavljanja dece i istovremeno omogućiti brz i koordinisan postupak intervencije da se zlostavljanje hitno prekine i obezbedi oporavak i bezbedan kasniji razvoj deteta.

Službe iz svih resora su jednako odgovorne za prevenciju i zaštitu dece od nasilja. Svim društvenim akterima angažovanim u ovim oblastima je neophodno omogućiti uslove za rad koji doprinose ispunjenju ciljeva njihovog delovanja i ličnu bezbednost. Važno je podizanje svesti zaposlenih u svim resorima o njihovom aktivnom učešću u kreiranju i sprovođenju preventivnih mera, aktivnosti i programa, kao i podizanje svesti o međuresornom povezivanju. Neki od pravaca povezivanja mogu biti u cilju zagovaranja zakonodavnih promena koje podstiču prevenciju ili ukazivanje na praćenje sprovođenja ustanovljenih procedura i mera (na primer, pooštavanje kazni za izvršioce seksualnog nasilja, i dr.).

Povezanost prevencije i zaštite

Prevencija i intervencija su uvek povezane. Sveobuhvatan pristup je složen proces koji zahteva uspostavljanje dobre i kontinuirane multisektorske saradnje stručnjakinja i stručnjaka iz svih oblasti koje su odgovorne za dobrobit deteta u okviru obrazovanja i vaspitanja, socijalne zaštite, zdravstva, policije, pravosuđa, nevladinih organizacija i medija. Obzirom da preventivni programi otvaraju prostor za obelodanjivanje iskustava zlostavljanja, potrebno je podizanje kapaciteta svih resora i kontinuiran proces učenja u cilju specijalizacije u ovoj oblasti.

Da bi se međusektorska saradnja na sprečavanju seksualnog zlostavljanja dece ostvarila i funkcionisala pravilno, što znači u interesu deteta, neophodno je da: 1. svi učesnici/e imaju jasno definisan cilj i ulogu u sprečavanju seksualnog zlostavljanja dece; 2. dobro poznaju i na pozitivan način praktikuju: 2.1 svoju i uloge drugih sektora u prevenciji i zaštiti; 2.2 profesionalne obaveze i ovlašćenja u okviru svoje uloge u sistemu, osnovne uloge ostalih učesnika/ca u lancu i

postojeću regulativu, i 2.3 komunikaciju i u okviru toga načine razmene informacija unutar i između sektora (pisani dokumenti, povratne informacije i sl.).

Dosadašnja praksa je pokazala da su osnovne prepreke za efikasnu zaštitu dece nedovoljno poznavanje profesionalnih obaveza / koraka u procesu prevencije i zaštite, nejasno definisanje uloga zaposlenih u navedenim sektorima i neprimenjivanje propisanih regulativa usled izostanka zakonom regulisanih sankcija za nepostupanje u interesu deteta.

U aktuelnom trenutku, može se smatrati da glavni uzrok neadekvatnog postupanja u okviru prevencije i zaštite dece od nasilja, time i seksualnog zlostavljanja, nije više nedostatak regulativa, već izostanak njihove primene u okviru sistema. Drugi po redu uzrok je potreba za dodatnim podizanjem svesti opšte javnosti kako bi se seksualno zlostavljanje deteta kao društveni problem prepoznalo i adekvatno reagovalo, u skladu sa zakonskim procedurama. U vezi sa oba uzroka, Nacionalna studija je pokazala da su koren duboko internalizovani lični stavovi na strani opšte i stručne javnosti, a koji ne prate interes deteta koje je izloženo seksualnom zlostavljanju.

U cilju sprečavanja sekundarne traumatizacije koja može nastati neodgovarajućim tretmanom deteta i njegovih osoba od podrške, a od strane ustanova kojima se obraćaju za pomoć, potrebno je razvijati multisektorski pristup prevenciji i zaštiti dece od nasilja, time i seksualnog zlostavljanja, što znači da je na sistemskom nivou neophodna izrada cene nasilja - kalkulacije koliko državu košta nasilje nad decom / seksualno zlostavljanje dece. U zemljama EU i SAD, izrada kalkulacije je prekinula predrasudu da je cena prevencije visoka, a pokazala da su finansijska sredstva koja se od strane sistema i same žrtve ulažu nakon što se zlostavljanje deteta već dogodilo - zabrinjavajuće visoka. Prema Evropskom izveštaju o zaštiti dece od nasilja, svaki uloženi dolar na prevenciji nasilja daje dobit od 2 do 17 dolara kroz „ušteđu“ u vidu odsustva potrebe za angažovanjem različitih zaštitnih i rehabilitacionih sistema.*¹²

Slučajevi zabeleženog zlostavljanja dece i seksualnog zlostavljanja dece u Srbiji su slučajevi prvog reda hitnosti. Situacija nasilja je krizna situacija i zahteva trenutno rešavanje sa osnovnim ciljem zaustavljanja nasilja i trajno zbrinjavanje deteta na bezbedan način. Slučajevi pokazuju da na visoku cenu nasilja posebno utiču teškoće na strani nadležnih službi u ispunjavanju načela hitnosti. Neophodno je da svi resori, u roku koji je propisan zakonskim i drugim odgovarajućim aktima i procedurama postupanja, ispune u punoj meri svoja ovlašćenja, bez čekanja da to druge službe i/ili drugi resori učine. Posebno se ukazuje na neophodnost ispunjavanja zakonske obaveze prijavljivanja sumnje i/ili saznanja da je dete seksualno zlostavljano, i to na prvom mestu policiji, bez čijeg učešća nema zaustavljanja i trajnog prekida situacije nasilja. Praksa prijavljivanja policiji se naročito napominje za zaposlene u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama i učeničkim domovima koji su prva linija svakodnevnog rada sa decom. U okviru ispunjavanja svojih ovlašćenja, svaki resor je jednako odgovoran za razvijanje i izgrađivanje kulture komunikacije i kulture saradnje.

Dobrobit deteta je prioritet svake preventivne i interventne mere. Zbog toga je važno da se koriguju prethodne navike u međuresornoj komunikaciji i saradnji koje nisu pratile najbolji interes deteta, posebno deteta koje je preživelo seksualno zlostavljanje.

Svaki segment međuresorne saradnje je predmet rada u cilju izgrađivanja ličnih stavova zaposlenih u najboljem interesu deteta. Ipak, svaki zaposleni je dužan i odgovoran da postupa po zakonu, što znači da hitno primenjuje propisane postupke i procedure, pri čemu njegovi ili njeni lični stavovi ne smeju da imaju uticaj na primenu ovlašćenja i ostvarivanje zakona.

Utvrđivanje cene nasilja za državu i društvo, posebno cene seksualnog zlostavljanja dece, je preventivna mera kojom se utiče na intervenciju koja je ekonomski isplativa, odnosno isplativa u odnosu na uložena sredstva. U domen efikasnih preventivnih mera se ubraja i primena članova zakona koji povlače odgovarajuće sankcionisanje kada rodno zasnovano nasilje od strane nadležnih službi nije tretirano kao slučaj hitnosti prvog reda.

U okviru multisektorskog pristupa prevenciji, posebno se naglašava uloga medija u etičkom izveštavanju o temi seksualnog nasilja koje znači punu zaštitu deteta, sa posebnim akcentom na redovnom izveštavanju o aktivnostima u cilju sprečavanja seksualnog nasilja (npr. kampanje podizanja svesti, učešće nastavnica, roditelja i dece), kao i izveštavanju u kontinuitetu, a ne ad hoc i senzacionalistički, uz odavanje ličnih podataka žrtve i drugih aktera slučaja. Važno je podizanje svesti medijskih kuća i njihovih zaposlenih da je minimum jednako važna vest koja utiče da se spreči nasilje nad decom u odnosu na vest kad se nasilje nad detetom već dogodilo. Uloga medija se prepoznaje, između ostalog, i kroz njihovo izveštavanje o dosuđenim kaznama za počinioce i merama predviđenim *Zakonom o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (u javnosti poznat kao "Marijin zakon")*, donetim 2013. god.

12 http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/217018/European-Report-on-Preventing-Child-Maltreatment.pdf?ua=1 str 70;

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja daje model multisektorske saradnje kroz formulisanje uloge svih aktera u procesu zaštite kao i korake u okviru ovog procesa.

Posebним protokolima uređeni su interni postupci unutar sistema i unutar ustanova, kao što su predškolske ustanove i škole, centri za socijalni rad, policija, pravosuđe i zdravstvene ustanove, kao i postupci u odnosu na ostale učesnike/ce u procesu.

U resoru obrazovanja, Pravilnikom donetim 2010. god., Posebni protokol je podignut na nivo pravno obavezujućeg akta – propisa.

4. Prioritetni zadaci

U skladu sa aktuelnim stanjem u ovoj oblasti u Republici Srbiji, izdvajaju se sledeći prioriteti u sprečavanju seksualnog zlostavljanja dece:

- Podizanje nivoa svesti građanki i građana o rasprostranjenosti seksualnog zlostavljanja dece i njegovim karakteristikama, nultoj toleranciji na različite oblike nasilja nad decom i posebno na seksualno zlostavljanje dece;
- Usvajanje sveobuhvatnih strategija, sistemskih mehanizama i instrumenata za prevenciju i reagovanje u slučajevima seksualnog zlostavljanja dece;
- Jačanje kompetencija zaposlenih u obrazovanju u oblasti prevencije i zaštite dece i učenika/ca od nasilja i diskriminacije
- Puna primena Preporuka prve Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, kao instrumenata za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece:
 1. Integrisanje tematskih sadržaja iz oblasti prevencije kao i prepoznavanja seksualnog nasilja i zaštite dece koja su preživela seksualno nasilje, u programe predškolskog vaspitanja i obrazovanja i redovne nastavne programe nacionalnog kurikuluma školskih ustanova, kao i redovnih relevantnih udžbenika i drugih materijala koji se koriste u obrazovno-vaspitnom sistemu.
 2. Izvođenje sveobuhvatne Studije o stavovima prema seksualnom zlostavljanju dece, radi sticanja reprezentativne slike na nacionalnom nivou, a u cilju promene navika, ponašanja i postojećih društvenih stereotipa.
- Na sistemskom nivou, utvrđivanje cene nasilja za državu i društvo, posebno cene seksualnog zlostavljanja dece, kao preventivna mera kojom se utiče na intervenciju koja je ekonomski isplativa, odnosno isplativa u odnosu na uložena sredstva.
- Organizovanje budućih istraživanja u oblasti seksualnog zlostavljanja dece koja uključuju osoblje vaspitno-obrazovnih ustanova, roditelje i decu/učesnike/ce
- Razvijanje informacionog sistema za prikupljanje podataka o nasilju nad decom, posebno o seksualnom zlostavljanju dece, i razvijanje procedura opšteg i međusektorskog povezivanja u prevenciji i izveštavanju o stanju;
- Dalje razvijanje zakonodavstva u ovoj oblasti, mehanizama za njegovo sprovođenje i monitoring, definisanje i usvajanje relevantnih instrumenata za prevenciju i zaštitu prava deteta;
- Razvijanje vodiča / priručnika za prevenciju seksualnog zlostavljanja dece u različitim sektorima kako bi se obezbedila efikasna međusektorska saradnja;

Ciljevi Strategije za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece

1. Opšti i specifični ciljevi

Opšti cilj: Poboljšanje pravne regulative i uvođenje obrazovno-vaspitnih programa i mera za sprečavanje seksualnog nasilja nad decom i mladima od strane odraslih osoba i seksualnog nasilja među vršnjacima.

Specifični ciljevi:

Specifični cilj 1: Unapređivanje zakonskih okvira i institucionalnih pravila i procedura koji regulišu brigu o deci, zaštitu prava dece i odnos različitih obrazovnih institucija i profesija prema deci.

Mere za ostvarenje specifičnog cilja 1:

- 1.1 Uspostavljanje Kodeksa ponašanja zaposlenih u obrazovanju osjetljiv za temu seksualnog zlostavljanja dece
- 1.2 Uvođenje obavezne procedure provere kandidata pri zapošljavanju u obrazovno-vaspitnim ustanovama u vezi sa rizikom za vršenje seksualnog nasilja
- 1.3 Izrada Posebnog uputstva za obrazovno-vaspitne ustanove o postupanju različitih aktera u slučaju sumnje i/ili saznanja o seksualnom zlostavljanju dece u porodici i van nje
- 1.4 Unapređenja politika i regulatornih okvira koji treba da osiguraju da prevencija i zaštita dece od zloupotrebe putem interneta budu adekvatno zastupljeni u strateškim dokumentima (strategije), sektorskom zakonodavstvu (zaštita dece, obrazovanje, zdravstvo, pravosuđe, policija, mediji) i mehanizmima za njihovo sprovođenje (opšti i posebni protokoli).

Specifični cilj 2: Unapređivanje znanja, veština i stavova ključnih aktera obrazovanja i vaspitanja – a prvenstveno zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama, roditelja i dece / učenika i učenica – o rodnim ulogama, seksualnom nasilju, različitostima i diskriminaciji.

Mere za ostvarenje specifičnog cilja 2:

- 2.1 Kontinuirano učenje za sve zaposlene, a posebno vaspitače/ice i nastavnike/ce, o oblicima i kažnjivosti seksualnog zlostavljanja dece u porodici i van nje
- 2.2 Kontinuirano učenje za sve roditelje i staratelje/ke o oblicima i kažnjivosti seksualnog zlostavljanja dece u porodici i van nje
- 2.3 Kontinuirano učenje za svu decu i učenike/ce o oblicima i kažnjivosti seksualnog zlostavljanja dece u porodici i van nje
- 2.4 Kontinuirano učenje za lokalne i nacionalne medije o oblicima i kažnjivosti seksualnog zlostavljanja dece u porodici i van nje
- 2.5 Unapređenja kapaciteta za borbu protiv zanemarivanja, nasilja, zlostavljanja i zloupotrebe dece putem interneta, sa posebnim fokusom na zaštiti dece od digitalnog seksualnog nasilja, sprovođenje aktivnosti informisanja i podizanja svesti o mogućnostima i rizicima koje donosi prisustvo dece na internetu.

Specifični cilj 3: Unapređivanje preventivnih obrazovnih programa i mera (akreditovane obuke za vaspitače/ice i nastavnike/ce, programi radionica sa roditeljima i učenicima/ama i dr.), kao i kompetencija vaspitno-obrazovnih ustanova da ih primenjuju, prate i unapređuju njihovu primenu.

Mere za ostvarenje specifičnog cilja 3:

- 3.1 U PU, OŠ i SŠ, u okviru Tima za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, formiranje i osposobljavanje tročlane jedinice posebno zadužene za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece koju čine osobe od poverenja za decu i mlade
- 3.2 U PU, OŠ i SŠ, usvajanje Posebnog uputstva o postupanju u slučaju sumnje i/ili saznanja o seksualnom zlostavljanju nad detetom / učenicom/com u porodici i van nje
- 3.3 Akreditovanje najmanje dva obavezna programa osnovnog nivoa za zaposlene u PU, OŠ i SŠ o sprečavanju seksualnog zlostavljanja nad detetom / učenicom/com u porodici i van nje
- 3.4 Osmišljavanje obrazovnog paketa radionica za roditelje i staratelje/ke o sprečavanju seksualnog zlostavljanja nad detetom / učenicom/com u porodici i van nje
- 3.5 Osmišljavanje obrazovnog paketa radionica za učenike/ce uključenih u 11 redovnih predmeta u skladu sa Priručnikom za primenu Posebnog protokola Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Osmišljavanje obrazovnog paketa koji bi bio sastavni deo redovnih aktivnosti u predškolskoj ustanovi. Osposobljavanje najmanje 20 odabranih članica/članova Timova za vođenje obaveznih programa osnovnog nivoa za zaposlene u PU, OŠ i SŠ (Trening trenera i trenerica za vođenje obaveznih programa)

3.6 Osmišljavanje obrazovnog paketa radionica za učenike/ce, roditelje i staratelje/ke o mogućnostima i opasnostima na internetu i o tome kako da prijavi digitalno nasilje, sa posebnim fokusom na seksualno nasilje; izrada stručno-metodološkog uputstva.

Specifični cilj 4: Unapređivanje znanja i veština zaposlenih u obrazovanju, roditelja i dece / učenika i učenica o sprečavanju seksualnog zlostavljanja dece (kako bi umeli da kreiraju bezbedan ambijent od rizika za seksualno zlostavljanje, prepoznaju namere i rizike i adekvatno reaguju)

Mere za ostvarenje specifičnog cilja 4:

4.1 Osposobljavanje odeljenskih starešina, predmetnih nastavnika/ca i stručnih saradnika/ca kroz obavezne akreditovane programe osnovnog nivoa za zaposlene u obrazovanju

4.2 Informisanje roditelja / staratelja o temi seksualnog zlostavljanja dece u porodici i načinima reagovanja minimum jednom godišnje (radionicu vodi razredni starešina i/ili stručni saradnik/ca)

4.3 Informisanje dece i učenika/ca tokom svakog polugodišta o temi seksualnog zlostavljanja dece u porodici i načinima reagovanja (radionicu vodi razredni starešina i/ili stručni saradnik/ca)

4.4 Informisanje učenika/ca u okviru svakog od propisanih 11

redovnih predmeta u skladu sa Priručnikom za primenu Posebnog protokola Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, tokom svakog polugodišta o temi seksualnog zlostavljanja dece u porodici

4.5 Osposobljavanje odeljenskih starešina, predmetnih nastavnika/ca i

stručnih saradnika/ca kroz obavezne akreditovane programe osnovnog nivoa za zaposlene u obrazovanju o mogućnostima i opasnostima na internetu i o tome kako da prijavi digitalno nasilje, sa posebnim fokusom na seksualno nasilje.

Specifični cilj 5: Unapređivanje sprečavanja seksualnog nasilja među vršnjacima i seksualnog nasilja nad decom i mladima od strane odrasle osobe kroz vršnjačko učenje i mobilizaciju mladih u lokalnoj zajednici.

Mere za ostvarenje specifičnog cilja 5:

5.1 U OŠ i SŠ, formiranje i edukovanje Učeničkog parlamenta i/ili Vršnjačkog tima protiv seksualnog nasilja od strane edukovane odrasle osobe koja je član/ica Tima za zaštitu

5.2 U okviru odeljenskih i školskih pravila dodati i pravila koja regulišu vršnjačke odnose u oblasti seksualnosti (proces realizuje Učenički parlament i/ili Vršnjački tim protiv seksualnog nasilja)

5.3 Informisanje svih učenika/ca škole o temi seksualnog nasilja među vršnjacima (realizuje Učenički parlament i/ili Vršnjački tim protiv seksualnog nasilja)

5.4 Realizovanje najmanje dve akcije godišnje u cilju sprečavanja seksualnog nasilja među vršnjacima i seksualnog nasilja nad decom i mladima od strane odrasle osobe (realizuje Učenički parlament i/ili Vršnjački tim protiv seksualnog nasilja)

5.5 Informisanje svih učenika/ca škole o temi digitalnog nasilja među vršnjacima putem promocije servisa za prijavu i podršku ove vrste nasilja.

2. Praćenje i evaluacija realizacije ciljeva

Za praćenje dostignuća u realizaciji postavljenih ciljeva Strategije, preporučuje se da se prate na nacionalnom nivou, u godišnjim intervalima, **najmanje sledeći pokazatelji**, odnosno podaci o deci razvrstani prema uzrastu i polu, kao i drugi podaci koji pospešuju sprečavanje nasilja nad decom, **sa naglaskom na seksualno zlostavljanje dece**:

- Broj zabeleženih slučajeva nasilja nad decom, prema vrstama nasilja, polu i uzrastu deteta;
- Broj dece evidentirane kao žrtve nasilja (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva, izraženo u procentima) prema mestu gde se nasilje događa (kuća, škola i drugo) i prema učiniocima nasilja (odrasli, vršnjaci) i polu učinioca;
- Broj zabeleženih slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja dece (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva, izraženo u procentima) koji su rezultirali sudskim odlukama ili drugim merama;
- Broj dece žrtava zlostavljanja i zanemarivanja (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva, izraženo u procentima) koja su dobila pomoć, odnosno savetovanje u toku oporavka i ko je pružio uslugu;
- Broj dece žrtava seksualnog zlostavljanja, seksualne eksploatacije, prostitucije, pornografije i trgovine ljudima;
- Broj dece žrtava seksualnog zlostavljanja, seksualne eksploatacije (od ukupnog broja zabeleženih slučajeva,

- izraženo u procentima) koja su u procesu oporavka dobila pomoć i savetovanje i ko je pružio uslugu;
- Broj dece koja su iskorišćena kao dečija radna snaga;
 - Broj dece koja žive na ulici - “deca ulice”;
 - Broj prijavljenih krivičnih dela izvršenih od strane osoba mlađih od 18 godina;
 - Broj osoba mlađih od 18 godina koje su prijavljene zbog izvršenja krivičnih dela;
 - Broj izrečenih mera nadzora nad vršenjem roditeljskog prava;
 - Broj roditelja delimično i potpuno lišenih roditeljskog prava;
 - Broj sprovedenih postupaka za porodičnopravnu zaštitu dece od nasilja u porodici;
 - Broj procesuiranih krivičnih dela izvršenih protiv dece, sa naglaskom na krivična dela iz oblasti seksualnih delikata;
 - Broj zlostavljane i zanemarene dece kojoj je postavljen kolizijski staratelj, odnosno privremeni zastupnik.

Treba, takođe, obezbediti i pratiti na godišnjem nivou podatke o funkcionisanju mehanizama za prevenciju i zaštitu dece od nasilja koji su predviđeni Strategijom.

Značajan pokazatelj koji treba pratiti na godišnjem nivou jesu i finansijska sredstva koja se izdvajaju za prevenciju i zaštitu dece iz budžeta, kako na nacionalnom tako i na lokalnim nivoima, sa naglaskom na prevenciju i zaštitu dece koja su preživela seksualno nasilje.

Neophodno je sprovoditi periodičnu evaluaciju postignutih rezultata u realizaciji ciljeva Strategije, a svakako prvu sveobuhvatnu posle dve godine, i na osnovu toga vršiti dalje usklađivanje mera i aktivnosti sa postavljenim ciljevima Strategije. Finalna evaluacija će se vršiti na kraju perioda koji je predviđen za sprovođenje Strategije (2020. god).

9. Odgovorne ustanove i organizacije

Odgovornost države za primenu Strategije i preduzimanje svih potrebnih mera proizlazi iz obaveza preuzetih ratifikovanjem Konvencije o pravima deteta Ujedinjenih nacija i drugih međunarodnih i domaćih dokumenata.

S obzirom na to da se prevencija i zaštita dece od nasilja može uspešno sprovoditi samo u partnerstvu svih sektora društva - državnih institucija, međunarodnih i domaćih nevladinih udruženja, organa lokalne samouprave, naučnih institucija, javnih glasila i sredstava javnog informisanja - neophodno je da se u proces sprovođenja Strategije uključe i podrže ga svi relevantni sektori. Koordinativnu funkciju u tom procesu treba da ima Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

10. Izvori finansiranja i troškovi realizacije Strategije

Sredstva za realizaciju mera i aktivnosti predviđenih Strategijom obezbediće se iz budžeta Republike Srbije. Takođe će se stimulisati izdvajanje sredstava iz budžeta jedinica lokalne samouprave, od donatora i međunarodnih partnera, uključujući i privatni sektor. Za koordinativnu funkciju Saveta za prava deteta Vlade, sredstva će se obezbediti iz budžeta Republike Srbije. Postupaće se u skladu sa Opštim komentaram Komiteta za prava deteta br. 13.

11. Izrada Akcionog plana Strategije

Buduće aktivnosti na razradi dokumenta Strategije uključice izradu Akcionog plana koji definiše konkretne mere, aktivnosti, nosioce aktivnosti, rokove za realizaciju aktivnosti i potrebna sredstava. Sprovođenjem Akcionog plana realizovaće se ciljevi postavljeni ovim dokumentom.

PREDMET: SRPSKI JEZIK

1. Nasilniku se treba odupreti, nasilje treba prijaviti! – Dragan Kuveljić
2. Dobre tajne nas usrećuju, loše tajne NE – Dragan Kuveljić
3. Dalje ruke od mog doma – dalje ruke od mog tela – Dragan Kuveljić
4. Kaži NE – seksualno zlostavljanje od strane osobe koju dete poznaje – Neca Jović
5. I JA SE PITAM! – Neca Jović
6. Tomova, Haklberijeva i Bekina rodna kutija – Ivana Stjepanović
7. Nasilje u porodici je loša tajna – Ivana Stjepanović
8. Rizik da se dogodi seksualno nasilje – Ivana Stjepanović
9. Poštuj različitosti i sprečićeš nasilje! – Ivana Stjepanović
10. „Hasanaginica“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje rodnih uloga koje čine podlogu za odvijanje nasilja u porodici – Anita Ugrenović
11. „Antigona“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u porodici – Anita Ugrenović
12. Pričanje događaja na osnovu niza slika kao jedan ponuđeni okvir za prepoznavanje i reagovanje na situaciju seksualnog nasilja – Anita Ugrenović
13. „Kad su cvetale tikve“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja i osećanja osoba koje su ga preživele – Anita Ugrenović
14. „Novo je da sam bila zlostavljana“ – Anita Ugrenović
15. Novinski tekst kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u ustanovi/organizaciji – Anita Ugrenović
16. „Zločin i kazna“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja – Anita Ugrenović
- 17-18. Javno govorim protiv seksualnog nasilja nad decom! – Anita Ugrenović

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	PRVI
TEMA:	KNJIŽEVNOST – EPIKA
NASTAVNA JEDINICA:	Toma Slavković: Zec i vuk
NASLOV ČASA:	Nasilniku se treba odupreti, nasilje treba prijaviti
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Razumevanje pročitano teksta.• Osposobljavanje za doživljavanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književno-umetničkih dela.• Zauzimanje vlastitog stava prema postupcima likova.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e znaju šta je nasilje i koje vrste nasilja postoje2. Učenici/e su ohrabreni da kažu NE i adekvatno reaguju u situacijama nasilja3. Učenici/e znaju da su devojčice češće u opasnosti od seksualnog nasilja
SADRŽAJ	<p>A/1 – Nasilje i vrste nasilja</p> <ul style="list-style-type: none">• Analiza teksta „Zec i vuk“ i pronalaženje rečenica koje govore o nasilju• Analiza priče sa naglaskom na prepoznavanje nasilje u njoj i vrste nasilja kroz rečenice: <p><i>Šta tražiš ovde; Govori odmah, ili ću ti iščupati uši; Jao, mustro, znam ja tebe; Mnogo lažeš drugar; Zato ga povuče malo za uvo; Beži mi s očiju i da te više nisam video.</i></p> <p>Učitelj/ica dopunjava da postoje ponašanja od strane odrasle osobe, koja nas zbunjuju i čine nam nelagodu, a koja definišemo kao seksualno nasilje.</p> <p>A/2 - Igranje uloga, forumovanje</p> <p>Forum teatar, na tekst „Zec i vuk“ i na situacije u kojima se deca osećaju nesigurno, uplašeno i neprijatno.</p> <p>A/3- Osmišljavanje načina reagovanja u situacijama seksualnog nasilja odraslih nad decom (devojčicama).</p>
METOD	<p>Deca sve vreme sede u malim grupama.</p> <p>A/1 – Nasilje i vrste nasilja</p> <p>Nakon što deca saslušaju tekst „Zec i vuk“ – porazgovarati o prvim utiscima.</p> <p>Kakva osećanja budi u njima ova priča. Koje su karakteristike likova, kakav je zec u priči, a kakav vuk.</p> <p>Zadatak za grupe: <i>Sada ćete pronaći rečenice u tekstu koje govore o nasilju.</i></p> <p><i>- Učenici/e, prvo svako za sebe, podvlače u tekstu a onda, usaglašavaju u okviru grupe, rečenice koje govore o nasilju. Podvučene, zajednički, usaglašene rečenice, grupe beleže na listu papira.</i></p> <p><i>- Grupe čitaju sa listića (svaka grupa po jednu u krug), odabrane rečenice, učitelj/ica čitajući tekst podstiče, ako ima propuštenih i beleži na tabli ili velikom papiru, svrstavajući ih u odgovarajuću vrstu nasilja.</i></p>

Pozvati decu da, ako se sete dodaju još neki vid nasilnog ponašanja za koje su možda čuli, a nije opisano u tekstu i da ga razvrstaju. Ako nema predloga s obzirom da su u pitanju prvaci, učitelj/ica navodi primere seksualnog nasilja nad decom.

A/2 – Igranje uloga, Forum teatar

Učenici/e se, u okviru grupa, dogovaraju kako najbolje da dramatizuju (odglume) ovaj tekst. Zatim svaka grupa predstavlja svoju zamisao.

Zadatak za sve učenike/ce: Pažljivo pratite dešavanja na maloj sceni. Svaki učenik/ca u momentu kada se u radnji pojavi nasilje, ako ima rešenje, ideju, kako bi mogao da reaguje lik koji trpi nasilje, ili da mu pomogne, može da kaže stop, da uđe na scenu i da odglumi svoje rešenje! *Rešenje treba da sadrži pozitivan nenasilan način. Tako sve do kraja, dok ne nađemo prijateljsko rešenje za svaku nasilnu situaciju.*

A/3 - Osmišljavanje načina reagovanja u situacijama seksualnog nasilja

Kroz razgovor sa decom učitelj/ica naglašava poruku priče koja nas uči da i slabiji (zec) mogu da se odupru jačima (vuk) i da je to naročito **važno u slučajevima kada je dete u opasnosti od seksualnog nasilja od strane odrasle osobe. Najčešće su to osobe poznate detetu i mogu biti i iz porodice.** Kada odrasla osoba nešto radi, govori ili dodiruje dete tako da je ono zbunjeno, uplašeno ili mu je neprijatno, tada se dešava seksualno zlostavljanje dece, koje češće trpe devojčice nego dečaci.

Na osnovu gore stečenih iskustava učenici/e u okviru svojih grupa, **navode načine kako reći NE, odbraniti se, izbeći i prijaviti seksualno nasilje, u situacijama,** primerima koje je učitelj/ica napisao/la na tabli.

- Kada ih neko dodiruje po privatnim delovima tela
- Kada ih neko snima ili gleda ili zahteva da budu golišavi
- (nastavak niza nasilnih seksualnih radnji preuzeti iz [Uvoda](#))

Učitelj/ica koristi komentare dece, kako bi naglasio/la moguće načine reagovanja, koji doprinose da se seksualno nasilje zaustavi, npr:

- **Da pobegnem sa mesta događaja**
- **Da pozovem starije, osobe od poverenja u pomoć**
- **Da se obratim roditeljima (pod uslovom da neko od njih nije počinilac)**
- **Da se obratim učitelju/ici**
- **Dežurnom nastavniku/ci, članu tima za zaštitu od nasilja, čije ime je jasno istaknuto u holu.**
- **Da izbegavam rizična mesta, situacije, ljude**
- **Da na rizičnim mestima, situacijama, ljudima ne budem sami**
- **Da umeju da kažu NE, to je hrabrost**
- **I da sva neprijatna iskustva PRIJAVE**
- **Da ne odustanem dok ne pronađem odraslu osobu koja će im poverovati**

***Pre prikazivanja liste mogućih načina reagovanja, proverite da li je školski tim za zaštitu dece od nasilja jasno istakao imena svojih članica i članova u holu, zajedno sa brojevima mob. telefona na koje deca i roditelji / staratelji mogu najbrže da stupe u kontakt sa Timom.**

VRSTE NASILJA

FIZIČKO: Zato ga povuče malo za uvo

PSIHIČKO: Govori odmah ili ću ti iščupati uši! Jao mustro znam ja tebe... Daj ličnu kartu! A imaš li bar đaćku knjižicu?

VERBALNO: Je li, momče, šta tražiš ovde? Ama šta ti meni ovaj, onaj...Mnogo lažeš drugar!

SOCIJALNO: Nemoj me pojesti biću dobar! Zecu bi žao. Beži mi s očiju i da te više nisam video!

SEKSUALNO: Gledanje razgolićenog deteta, odnosno njene polne organe. Da se dete skine i pokaže svoje polne organe, i dalje [preuzeti iz Uvoda](#).

NAUČENE LEKCIJE:

Vidovi nasilja se prepliću: emocionalno / psihičko, verbalno, socijalno i seksualno. Iskustvo u radu pokazuje da je emocionalno uvek prisutno. Teško je nasilje svrstati samo u jednu kategoriju, tako da se od učitelja/ice, očekuje da budu osetljivi, po ovom pitanju..

RADNI MATERIJAL

- Čitanka sa pričom „Zec i vuk“, za svakog učenika/cu
- List za ispisivanje rečenica iz teksta koje govore o nasilju
- Pano / Slajd koji upućuje na vrste nasilja i moguće načine reagovanja u situaciji seksualnog nasilja

Seksualno nasilje je vid rodno zasnovanog nasilja

Vidovi seksualnog nasilja nad decom ili seksualno nasilje je kada:

Odrasla osoba ili osoba koja je dve ili više godina starija od deteta, tražila da dete učini, jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to:

- Da je gleda razgolićenu odnosno njene polne organe
- Da se dete skine i pokaže svoje polne organe
- Zahtevala da dete dodiruje njene polne organe
- Da je dete posmatra kako masturbira
- Da je dete miluje po telu ili da ona miluje dete
- Da dete stane golo pred kameru, fotografski aparat ili mobilni telefon te osobe
- Da zajedno sa njom gleda slike, filmove, časopise sa pornografskim sadržajem
- Slala pisma, cedulje, poruke sa seksualnim sadržajem putem SMS-a, internetom
- Zahtevala ili prisilila dete da stavi prste ili predmet u polni organ deteta
- Primenjivala pretnje, ucene i slično i primoravala dete na seksualni odnos tako što je došlo do kontakta dva polna organa
- Primenom sile izvršila seksualni odnos nad detetom
- Dala detetu alkohol i – ili drogu i podsticala ih na seksualni odnos sa detetom
- Nudila detetu novac za seksualni odnos
- Kupovala i davala detetu poklone za seksualni odnos sa njom ili nekim drugim osobama

MOTIV nasilja je: MOĆ i KONTROLA!!!
***SEKSUALNO NASILJE JE RODNO ZASNOVANO NASILJE**
NASILJE nad ŽENAMA i DECOM su uzrok
NEJEDNAKE RASPODELE MOĆI

„Ogledalo stanja jednog društva je položaj ženskog deteta u njemu, a kasnije i odrasle žene.”

*Ksenija Atanasijević (Beograd, 05.02.1894 - 28.09.1981.)
filozofkinja, prevoditeljka i prva docentkinja u Kraljevini SHS koja je doktorirala na
Beogradskom univerzitetu (1922.)*

DECA IMAJU PRAVO DA ODLUČE KO MOŽE, A KO NE MOŽE DA DODIRNE NJIHOVO TELO

- da u situaciji kada ih neko dodirne protiv njihove volje ili na način koji čini da im je neprijatno, ona mogu da kažu “NE”
- da napuste / pobegnu i kažu odrasloj osobi od poverenja
- da za seksualno zlostavljanje nikada dete ne snosi krivicu
- da ako ih neko dodiruje na način koji im je neprijatan, trebalo bi da kažu osobi od poverenja
- da ne treba da čuvaju tajnu o onome ko ih neprijatno dodiruje
- da pronađu pouzdane odrasle osobe koje će da poveruju u seksualno zlostavljanje deteta i da ga zaštite
- da će mu odrasli poverovati i da će dete i dalje biti voljeno i ako kaže
- da koristi nazive za delove tela tako da može tačno da opiše šta mu se desilo...

DECA TREBA DA REAGUJU

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko dodiruje nepriстойno
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo
- i da ne prestanu da govore dok se nešto ne promeni i osete se dobro!

U slučajevima rodno zasnovanog nasilja, delovanje obrazovno-vaspitnih ustanova ogleda se i u prepoznavanju i efikasnom i adekvatnom reagovanju i u slučajevima kada postoji sumnja da je dete izloženo nasilju. U procesu zaštite od nasilja obrazovno vaspitne ustanove su dužne da deci pruže adekvatnu pomoć i da u tom procesu ostvare konstruktivnu i kvalitetnu saradnju sa porodicom deteta i drugim relevantnim službama.

Reagovati na seksualno zlostavljanje u najboljem interesu deteta znači verovati mu kad se poveri, jer deca ne lažu o seksualnom nasilju!

Kada radimo sa decom, treba da reagujemo na nasilje u porodici:

- Zato što kuća i porodica nisu uvek bezbedno mesto za decu.
- Zato što je seksualno nasilje krivično delo. Zato što je nasilje u porodici problem društva a ne problem žrtve.
- Zato što ne postoji opravdanje za nasilje nad ženama i decom.
- Zato što nasilje u porodici dugo ostaje nevidljivo.
- Zato što je naša obaveza da ako radimo u obrazovno - vaspitnoj ustanovi, umemo da saslušamo dete i da prepoznamo znake nasilja.
- Pružanje podrške detetu, odnosno učeniku ili učenici treba da se odvija planski i sistematično. Imajući u vidu delikatnost problema, u izradi plana, tokom njegove realizacije i praćenja, neophodno je voditi računa o poverljivosti podataka, o najboljem interesu deteta, o čuvanju dokumentacije.

PREPORUČENI RESURSI

1. Augusto Boal – osnivač Teatra potlačenih | Okvir
www.okvir.org/augusto-boal-osnivac-teatra-potlacenih/
2. Duhaček, dr Daša (2015): Istraživanje rodno zasnovanog nasilja u školama Srbije. Beograd: Centar za studije roda i politike, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu
3. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	DRUGI
TEMA:	KNJIŽEVNOST – LIRIKA
NASTAVNA JEDINICA:	Miroslav Antić: Tajna
NASLOV ČASA:	Dobre tajne nas usrećuju, loše tajne NE
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Razumevanje pročitano teksta.• Razumevanje namere i osećanja sadržanih u tekstu.• Zauzimanje vlastitog stava prema postupcima likova.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e uočavaju da postoje dobre (korisne) i loše (štetne) tajne.2. Učenici/e prepoznaju situacije seksualnog nasilja kada je važno da kažu „NE“.3. Učenici/e uviđaju da su devojčice češće u opasnosti od seksualnog nasilja.4. Učenici/e znaju kako da reaguju u situacijama seksualnog nasilja.
SADRŽAJ	<p>A/1 - Dobre i loše tajne</p> <ul style="list-style-type: none">• Analiza pesme „Tajna“ i pronalaženje reči koje govore o tome kakve sve tajne mogu biti• Razvrstavanje tajni u kategoriju DOBRE TAJNE i u kategoriju LOŠE TAJNE <p>A/2 - Situacije u kojima se deca osećaju zbunjeno i neprijatno</p> <ul style="list-style-type: none">• Analiza priče o ponašanju odrasle osobe, koja sadrži oblike seksualnog nasilja prema devojčici• Osmišljavanje načina reagovanja u situacijama seksualnog nasilja odraslih nad decom
METOD	<p>Deca sve vreme sede u malim grupama.</p> <p>A/1 – Dobre i loše tajne</p> <p>Kada deca saslušaju pesmu „Tajna“ – porazgovarati o prvim utiscima, kakva osećanja budi u njima ova pesma i da li ima nešto što nisu razumeli.</p> <p>Zadatak za grupe: Sada ćete pronaći reči u pesmi koje opisuju kakve sve tajne postoje.</p> <ul style="list-style-type: none">• Podelićete posao tako da svaki učenik/ca dobije po jednu od prvih 5 strofa u kojoj će podvući reči koje se odnose na tajnu.• Prepišite reči koje ste podvukli, tako da svaki opis bude na posebnom listiću.• Sada ćete zajedno razvrstati ispisane listiće-opise tajni u dve kolone, u jednoj će biti one koje su DOBRE, a u drugoj koloni one koje su LOŠE. <p>Sada grupe čitaju naizmenično po jedan opis iz kolone DOBRE, a zatim i LOŠE TAJNE. Pozvati decu da, ako imaju ideju, dodaju neki svoj opis – kakve još postoje DOBRE / LOŠE TAJNE ...</p> <p>Dobre tajne mogu da se čuvaju, loše treba da se kažu. Kada hoćeš da saopštiš lošu tajnu o nasilju, nemoj da odustaneš dok ne pronađeš odraslu osobu koja ti veruje. To je tvoja osoba od poverenja. Ako prva odrasla osoba nije odmah uz tebe, rekla je ili uradila nešto posle čega se ne osećaš dobro, potraži drugu, treću, sve dok ne pronađeš onu kojoj kad kažeš – osetiš se dobro!</p>

A/2 – Situacije u kojima se deca osećaju zbunjeno i neprijatno

Podeliti grupama po jednu različitu priču – kratak opis ponašanja odrasle osobe, koji sadrži oblike seksualnog nasilja prema devojčici NN (Prilog 1). Svaka od priča se različito završava: *devojčica je tajnu obelodanila kad se majka razvela od očuha; *devojčica bi da ispriča, dvoumi se kome i kako; *devojčica još uvek čuva tajnu, jer misli da je i sama kriva za to što joj se desilo; *devojčica ne sme da kaže, jer se boji da je niko više neće voleti; devojčica koju su roditelji tretirali kao manje vrednu i važnu je postala laka meta za nasilnika, a ipak uspela da se poveri baki.

U razgovoru o svakoj od ovih situacija, **obavezno je naglasiti da se ponašanje prema deci kao da su manje važna u porodici i društvu zove diskriminacija. Nekada je ovo ponašanje prema deci sa smetnjama u razvoju, deci bez roditeljskog staranja, deci romske nacionalnosti, deci siromašnih roditelja, deci koja ne žive sa oba roditelja, deci koja žive na ulici, i dr.**

Zadatak za grupe: Pažljivo pročitajte dati opis i prokomentarišite unutar grupe, kakva osećanja izaziva u vama ova priča.

- Šta sve u priči nije u redu. Osmislite strategiju, šta biste savetovali detetu iz date priče. Možete koristiti i neke od ideja koje se nalaze na ovom panou / slajdu...

DECA TREBA DA REAGUJU

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko dodiruje neprirodno
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo
- i da ne prestanu da govore dok se nešto ne promeni i osećate se dobro!

Pozvati decu da, pre izveštavanja, kažu svi u glas ko je njihov lik iz priče: devojčica ili dečak?

Pošto će sva deca reći da je devojčica – učitelj/ica komentariše da je seksualno nasilje vid rodno zasnovanog nasilja – što znači da devojčice češće trpe seksualno nasilje od dečaka.

Sada jedna po jedna grupa počinje sa izveštavanjem, tako što pročita priču, a onda iznese svoje strategije koje bi ponudila devojčici.

Učitelj/ica koristi komentare dece, kako bi naglasio/la moguće načine reagovanja, koji doprinose da se seksualno nasilje zaustavi, npr.:

DECA IMAJU PRAVO DA ODLUČE KO MOŽE, A KO NE MOŽE DA DODIRNE NJIHOVO TELO

- da u situaciji kada ih neko dodirne protiv njihove volje ili na način koji činida im je neprijatno, ona mogu da kažu "NE"
- da napuste / pobegnu i kažu odrasloj osobi od poverenja
- da za seksualno zlostavljanje nikada dete ne snosi krivicu
- da ako ih neko dodiruje na način kojiim je neprijatan, trebalo bi da kažu osobi od poverenja
- da ne treba da čuvaju tajnu o onome ko ih neprijatno dodiruje
- da pronađu pouzdane odrasle osobe koje će da poveruju u seksualno zlostavljanje deteta i da ga zaštite
- da će mu odrasli poverovati i da će dete i dalje biti voljeno i ako kaže
- da koristi nazive za delove tela tako da može tačno da opiše šta mu se desilo...

Priče o seksualnom zlostavljanju devojčica

1. priča

J.S. je devojčica od 8 godina. Živi sa očuhom i majkom. Majka radi, pa J.S. često ostaje u kući samo sa očuhom. Očuh se uvek nađe u poslu da uđe u kupatilo dok se devojčica tušira. Insistira da joj pomaže da se obriše i pri tom je dodiruje tako da je devojčici neprijatni i zbunjena je. Očuh je to primetio i rekao joj je da je to samo igra o kojoj nikome ne sme da priča. To je trajalo više godina, sve dok se majka nije razvela, jer su se često svađali.

Devojčica je tajnu ispričala majci kada se razvela od očuha.

2. priča

B.T. je devojčica koja živi sa ocem i majkom. Ide u prvi razred. Roditelji su veoma brižni prema njoj. Otac je često mazi držeći je u krilu. Jednom kada je bila sama sa njim, on ju je milovao po telu i govorio da je voli najviše na svetu. Dodirivao je po mestima za koje je učila u školi da su to „privatni delovi tela“. Nije znala šta da radi, jer je verovala da je otac voli.

Devojčica ne sme da kaže šta joj se dogodilo, jer se boji da je ni tata ni niko drugi više neće voleti.

3. priča

M.R. je devojčica koja ima 8 godina. Živi sa ocem i majkom. U goste im je došla rođaka iz drugog grada. Donela je devojčici M.R. puno lepih poklona. Najviše je bilo lepršavih haljinica.

Kada su roditelji otišli na posao, rođaka je zamolila devojčicu da proba haljinice, a ona će da je snima. Devojčica je pristala. Međutim, rođaka je sada predložila da je snima i bez odeće. Devojčica je bila zbunjena, nije znala kako da reaguje.

Rođaka je otišla, a devojčica još uvek čuva tajnu, jer misli da je sama kriva za to što joj se desilo.

4. priča

V.Š. ima 9 godina i živi samo sa majkom. Majka brine o devojčici i pruža joj svu pažnju. Primetila je da ima talenta za muziku.

Otišle su zajedno kod profesora koji je bio ljubazan i veoma strpljiv. Predložio joj je da svira violinu. Majka je ostavila devojčicu i dogovorili su se da dođe po nju za sat vremena.

Kada su ostali sami, profesor je devojčicu stavio u krilo, kako bi joj najbolje pokazao kako se drži violina. Pri tome je stiskao i dodirivao tako da je devojčici bilo jako neprijatno.

Devojčica je bila veoma zbunjena, razmišljala je kome da kaže i kako.

5. priča

G.A. ima 8 godina, živi sa roditeljima i nije srećna. Često joj govore da je debela, zbog okvira naočara koje su joj oni kupili da je ružna, smeju joj se što ne uspeva da nauči da pliva i da je se stide, jer nije odličan đak. Komšija sa sprata ispod njih rekao je devojčici da je nastavnik fizičkog u penziji, da mu je žao što se roditelji tako ponašaju prema njoj i predložio da počnu da rade vežbe za mršavljenje. Svaki put kada je „radila sveću“, čula je kako on čudno stenje, a kad joj je tražio da skinje majicu, pomislila je „ovo nešto nije u redu“ i odgurnula ga je.

Uveče je to baki ispričala telefonom, jer nije mogla da sačeka da je vidi.

NAUČENE LEKCIJE

Deca reaguju znatiželjno, aktivni su, lako prihvataju i razumeju šta nije u redu u zadatim situacijama. Razumeju da „lošu tajnu“ ne treba čuvati i to primenjuju u pronalaženju „rešenja“ za decu koja su učesnici/e situacijama iz kojih se uči tokom časa.

RADNI MATERIJAL

- Čitanka sa pesmom „Tajna“, za svakog učenika/cu
- Stikeri za ispisivanje reči iz pesme koje govore kakve sve tajne mogu biti
- Priče – kratak opis ponašanja odrasle osobe, koji sadrži oblike seksualnog nasilja (Prilog 1)
- Pano / slajd koji upućuje na moguće načine reagovanja u situaciji seksualnog nasilja

Seksualno nasilje je vid rodno zasnovanog nasilja

Vidovi seksualnog nasilja nad decom ili seksualno nasilje je kada:

Odrasla osoba ili osoba koja je dve ili više godina ??? starija od deteta, tražila da dete učini, jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to:

- Da je gleda razgolićenu odnosno njene polne organe
- Da se dete skine i pokaže svoje polne organe
- Zahtevala da dete dodiruje njene polne organe
- Da je dete posmatra kako masturbira
- Da je dete miluje po telu ili da ona miluje dete
- Da dete stane golo pred kameru, fotografski aparat ili mobilni telefon te osobe
- Da zajedno sa njom gleda slike, filmove, časopise sa pornografskim sadržajem
- Slala pisma, cedulje, poruke sa seksualnim sadržajem putem SMS-a, internetom
- Zahtevala ili prisilila dete da stavi prste ili predmet u polni organ deteta
- Primenjivala pretnje, ucene i slično i primoravala dete na seksualni odnos tako što je došlo do kontakta dva polna organa
- Primenom sile izvršila seksualni odnos nad detetom
- Dala detetu alkohol i – ili drogu i podsticala ih na seksualni odnos sa detetom
- Nudila detetu novac za seksualni odnos
- Kupovala i davala detetu poklone za seksualni odnos sa njom ili nekim drugim osobama

Baza podataka Incest Trauma Centra – Beograd pokazuje da su od petoro dece koja su seksualno zlostavljana četvero ženskog pola i jedno muškog pola. Dečaci su preživeli seksualno nasilje u 16.78%. Polna struktura počinitelaca seksualnog zlostavljanja dece: u 90.19% u pitanju su osobe muškog pola i 9.81% ženskog pola. U 42.15% počinitelac seksualnog nasilja nad detetom je biološki otac (najčešći vid incesta je otac-kćerka), dok je u 50.64% počinitelac figura oca (zbirno, redosledom učestalosti: otac, očuh, hranitelj, usvojitelj). U 21.61% počinitelac je osoba van porodice poznata detetu (porodični prijatelj, komšija, „privatni“ profesor), dok su 10.02% činili maloletni počinioci seksualnog nasilja (prevashodno vršili zlostavljanje unutar vršnjačke grupe, zatim unutar porodice i unutar ustanova socijalne zaštite gde su deca na trajnom smeštaju). U periodu 2009-2014, 100% počinitelaca su bile osobe poznate detetu.

MOTIV nasilja je: MOĆ i KONTROLA!!!
***SEKSUALNO NASILJE JE RODNO ZASNOVANO NASILJE**
NASILJE nad ŽENAMA i DECOM su uzrok
NEJEDNAKE RASPODELE MOĆI

„Ogledalo stanja jednog društva je položaj ženskog deteta u njemu, a kasnije i odrasle žene,,
Ksenija Atanasijević (Beograd, 05.02.1894 - 28.09.1981.)
filozofkinja, prevoditeljka i prva docentkinja u Kraljevini SHS koja je doktorirala na Beogradskom univerzitetu (1922.)

U slučajevima rodno zasnovanog nasilja, delovanje obrazovno-vaspitnih ustanova ogleda se i u prepoznavanju i efikasnom i adekvatnom reagovanju i u slučajevima kada postoji sumnja da je dete izloženo nasilju. U procesu zaštite od nasilja obrazovno vaspitne ustanove su dužne da deci pruže adekvatnu pomoć i da u tom procesu ostvare konstruktivnu i kvalitetnu saradnju sa porodicom deteta i drugim relevantnim službama.

Reagovati na seksualno zlostavljanje u najboljem interesu deteta znači verovati mu kad se poveri, jer deca ne lažu o seksualnom nasilju!

Kada radimo sa decom, treba da reagujemo na nasilje u porodici:

- Zato što kuća i porodica nisu uvek bezbedno mesto za decu.
- Zato što je seksualno nasilje krivično delo. Zato što je nasilje u porodici problem društva a ne problem žrtve.
- Zato što ne postoji opravdanje za nasilje nad ženama i decom.
- Zato što nasilje u porodici dugo ostaje nevidljivo.
- Zato što je naša obaveza da ako radimo u obrazovno - vaspitnoj ustanovi, umemo da saslušamo dete i da prepoznamo znake nasilja.
- Pružanje podrške detetu, odnosno učeniku ili učenicu treba da se odvija planski i sistematično. Imajući u vidu delikatnost problema, u izradi plana, tokom njegove realizacije i praćenja, neophodno je voditi računa o poverljivosti podataka, o najboljem interesu deteta, o čuvanju dokumentacije.

PREPORUČENI RESURSI

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	DRUGI
TEMA:	KNJIŽEVNOST – EPIKA
NASTAVNA JEDINICA:	Lav Tolstoj: Vrabac i laste
NASLOV ČASA:	Dalje ruke od mog doma - dalje ruke od mog tela
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Razumevanje pročitano teksta.• Razumevanje namere i osećanja sadržanih u tekstu.• Zauzimanje vlastitog stava prema postupcima likova.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju da su dom i telo vlasništvo, koje ne sme niko da dira, bez njihove saglasnosti2. Učenici/e znaju da je nasilje nad domom i telom zločin, koji se kažnjava.3. Učenici/e uviđaju da su devojčice češće u opasnosti od seksualnog nasilja.
SADRŽAJ	<p>A/1 - Dom i telo su svetinje, koje se čuvaju i brane</p> <ul style="list-style-type: none">• Analiza teksta „Vrabac i laste“ i pronalaženje rečenica koje govore o nasilnom useljenju u lastin dom i nasilnom preuzimanju istog.• Korišćenje analogije između doma i tela kao privatnog vlasništva <p>A/2 – Nasilje nad domom i telom je zločin iz mržnje koji se kažnjava</p> <ul style="list-style-type: none">• Analiza rečenica koje govore o kažnjavanju vrapca (zaziđivanje vrapca u otetom gnezdju)• Bojenje na crtežu delova doma i tela koji su privatni, lični, intimni... <p>A/3 - Lasta /ženska osoba/ je žrtva, vrabac /muška osoba/ je nasilnik</p> <ul style="list-style-type: none">• Analiza rečenica koje određuju ponašanja vrapca (onog koji vrši nasilje) i lasta (onih koje trpe nasilje). Ukazati da su češće devojčice - potencijalne žrtve.
METOD	<p>Deca sve vreme sede u malim grupama.</p> <p>A/1 – Dom i telo su svetinje, koje se čuvaju i brane</p> <p>Kada deca saslušaju tekst „Vrabac i laste“ – porazgovarati sa svim učenicima/ama o prvim utiscima, kakva osećanja budi u njima ova priča i da li ima nešto što nisu razumeli.</p> <p>Zadatak za grupe: Sada ćete olovkom podvući rečenice u tekstu koje opisuju nasilno useljenje vrapca u lastino gnezdo.</p> <p>Učenici/e, podvlače prvo svako za sebe u svojim čitankama, a onda razmenjuju u okviru grupe. Grupe izveštavaju, nabrajaju rečenice u tekstu koje govore o nasilnom ponašanju vrapca i komentarišu, kako doživljavaju ponašanje vrapca, a kako laste/a.</p> <p>Novi zadatak za grupe: „Za i Protiv“ – Decu podeliti u dve grupe: one koji zastupaju ponašanje vrapca i oni koji zastupaju ponašanje lasta. Učesnici/e sučeljavaju argumente i činjenice, zastupajući odnosno osporavajući ponašanje vrapca i lasta u tekstu. Zaključiti na kraju da NEMA opravdanja za nasilje (za ponašanje vrapca)!!!</p>

A/2 – Nasilje nad domom i telom je zločin iz mržnje koji se kažnjava

Učenici/e svako za sebe, na pripremljenom listu papira, boje „privatne delove tela“ koje niko ne sme da dodiruje bez njihovog pristanka. Deca dobijaju Telesne mape. Devojčice dobijaju konture ženske siluete, a dečaci konture muške siluete (Prilog 1).

Zatim, učenici/e u grupama, navode koje prostorije u domu ne dele sa drugima. One, koje im omogućavaju zaštitu privatnosti (Prilog 2).

Učitelj/ica, usmerava rad dece, podstiče ih, motiviše i ohrabruje.

A/3 Lasta/ženska osoba/ je žrtva, vrabac/muška osoba/ je nasilnik

Učenici/e u okviru grupa, a na osnovu dešavanja u tekstu i drugih iskustava u „moždanoj oluji“ - nabrajaju ponašanja onoga koji vrši nasilje i onoga koji trpi nasilje. Učitelj/ica beleži na tabli, ili panou. Svi zajedno čitaju i komentarišu. Učitelj/ica koristi komentare da naglasi ponašanje nasilnika i ponašanje žrtve. Ukazati na to da devojčice češće trpe nasilje od dečaka i da je važno uvek verovati detetu koje trpi nasilje. Dete može da dodiruje na neprimeren način i odrasla osoba koja brine o detetu, kao što je roditelj, nastavnik/ca, kum, kućni prijatelj, i dr. **I slušaj i veruj svom unutrašnjem glasiću koji kaže „to nije u redu“.**

Završna igra: Ruke, ruke

Učitelj/ica tapše rukama tri puta, pa onda stavi ruke na određeni deo tela (ruke na ruke, ruke na glavu, na kolena, kukove, uši, stomak). Zatim, učitelj/ica daje glasnu instrukciju, ali radi nešto drugo. Na primer, kaže: „Ruke na glavu“, a stavi ruke na kolena. Zadatak za decu je da rade ono što učitelj/ica kaže, a ne ono što ona uradi.

NAUČENE LEKCIJE

Iskustvo pokazuje da će deca odmah posle čitanja priče imenovati da je vrabac nasilnik, jer je upao u tuđu (lastinu) kuću. Tokom razmene će se kolebati: „možda je zalutao“, „sломio krilo, pa je morao da uđe bolestan“, „nije imao gde da se skloni“. Primećuje se da je to isto kao kada i odrasli počnu da opravdavaju i žale nasilnika. Važno je o tome iskazati jasan stav i preneti priču odmah na ljude. Objasnite deci da je najvažnije da razmišljaju kako se oseća neko ko trpi nasilje, umesto da je fokus na onome koji vrši nasilje i njegovim osećanjima. Pojasnite deci da upravo u ovu zamku upadnu i odrasli.

Deca rado obeležavaju privatne delove tela na Telesnoj mapi, uz povremeno smejanje koje je sasvim očekivano za ovaj uzrast. Tome ne treba posvećivati posebnu pažnju i postavljati dodatna pitanja.

RADNI MATERIJAL

- Čitanka sa pričom „Vrabac i laste“, za svakog učenika/cu
- Telesne mape (Prilog 1)

Seksualno nasilje je vid rodno zasnovanog nasilja

Vidovi seksualnog nasilja nad decom ili seksualno nasilje je kada:

Odrasla osoba ili osoba koja je dve ili više godina starija od deteta, tražila da dete učini, jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to:

- Da je gleda razgoličenu odnosno njene polne organe
- Da se dete skine i pokaže svoje polne organe
- Zahtevala da dete dodiruje njene polne organe
- Da je dete posmatra kako masturbira
- Da je dete miluje po telu ili da ona miluje dete
- Da dete stane golo pred kameru, fotografski aparat ili mobilni telefon te osobe
- Da zajedno sa njom gleda slike, filmove, časopise sa pornografskim sadržajem
- Slala pisma, cedulje, poruke sa seksualnim sadržajem putem SMS-a, internetom
- Zahtevala ili prisilila dete da stavi prste ili predmet u polni organ deteta
- Primenjivala pretnje, ucene i slično i primoravala dete na seksualni odnos tako što je došlo do kontakta dva polna organa
- Primenom sile izvršila seksualni odnos nad detetom
- Dala detetu alkohol i – ili drogu i podsticala ih na seksualni odnos sa detetom
- Nudila detetu novac za seksualni odnos
- Kupovala i davala detetu poklone za seksualni odnos sa njom ili nekim drugim osobama

Baza podataka Incest Trauma Centra – Beograd pokazuje da su od petoro dece koja su seksualno zlostavljana četvero ženskog pola i jedno muškog pola. Dečaci su preživeli seksualno nasilje u 16.78%. Polna struktura počinitelaca seksualnog zlostavljanja dece: u 90.19% u pitanju su osobe muškog pola i 9.81% ženskog pola. U 42.15% počinitelac seksualnog nasilja nad detetom je biološki otac (najčešći vid incesta je otac-kćerka), dok je u 50.64% počinitelac figura oca (zbirno, redosledom učestalosti: otac, očuh, hranitelj, usvojitelj). U 21.61% počinitelac je osoba van porodice poznata detetu (porodični prijatelj, komšija, „privatni“ profesor), dok su 10.02% činili maloletni počinioci seksualnog nasilja (prevažodno vršili zlostavljanje unutar vršnjačke grupe, zatim unutar porodice i unutar ustanova socijalne zaštite gde su deca na trajnom smeštaju). U periodu 2009-2014, 100% počinitelaca su bile osobe poznate detetu.

MOTIV nasilja je: MOĆ i KONTROLA!!!
***SEKSUALNO NASILJE JE RODNO ZASNOVANO NASILJE**
NASILJE nad ŽENAMA i DECOM su uzrok
NEJEDNAKE RASPODELE MOĆI

„Ogledalo stanja jednog društva je položaj ženskog deteta u njemu, a kasnije i odrasle žene.“

Ksenija Atanasijević (Beograd, 05.02.1894 - 28.09.1981.)
filozofkinja, prevoditeljka i prva docentkinja u Kraljevini SHS koja je doktorirala na Beogradskom univerzitetu (1922.)

DECA IMAJU PRAVO DA ODLUČE KO MOŽE, A KO NE MOŽE DA DODIRNE NJIHOVO TELO

- da u situaciji kada ih neko dodirne protiv njihove volje ili na način koji čini da im je neprijatno, ona mogu da kažu “NE”
- da napuste / pobegnu i kažu odrasloj osobi od poverenja
- da za seksualno zlostavljanje nikada dete ne snosi krivicu
- da ako ih neko dodiruje na način koji im je neprijatan, trebalo bi da kažu osobi od poverenja da ne treba da čuvaju tajnu o onome ko ih neprijatno dodiruje
- da pronađu pouzdane odrasle osobe koje će da poveruju u seksualno zlostavljanje deteta i da ga zaštite
- da će mu odrasli poverovati i da će dete i dalje biti voljeno i ako kaže
- da koristi nazive za delove tela tako da može tačno da opiše šta mu se desilo...

DECA TREBA DA REAGUJU

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko dodiruje nepriстойno
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo
- i da ne prestanu da govore dok se nešto ne promeni i osete se dobro!

U slučajevima rodno zasnovanog nasilja, delovanje obrazovno-vaspitnih ustanova ogleda se i u prepoznavanju i efikasnom i adekvatnom reagovanju i u slučajevima kada postoji sumnja da je dete izloženo nasilju. U procesu zaštite od nasilja obrazovno vaspitne ustanove su dužne da deci pruže adekvatnu pomoć i da u tom procesu ostvare konstruktivnu i kvalitetnu saradnju sa porodicom deteta i drugim relevantnim službama.

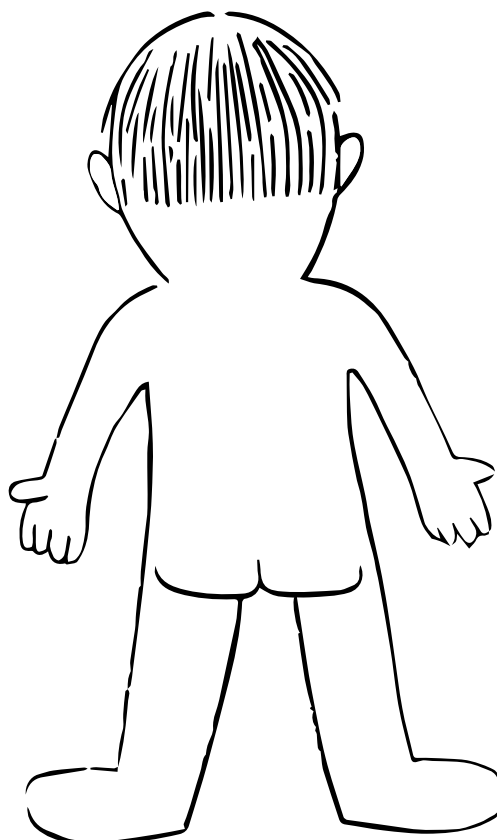
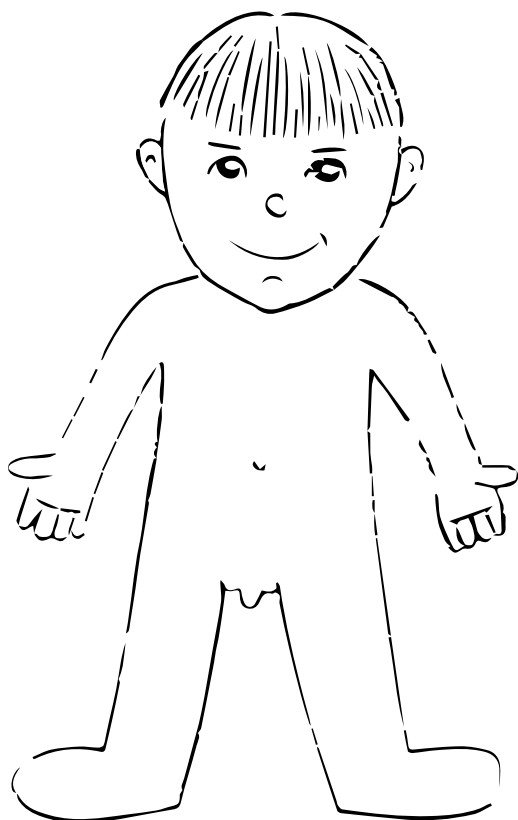
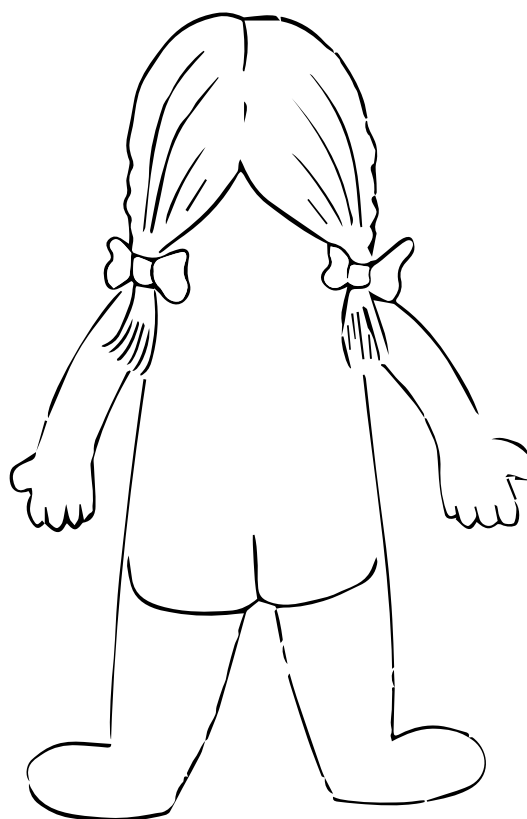
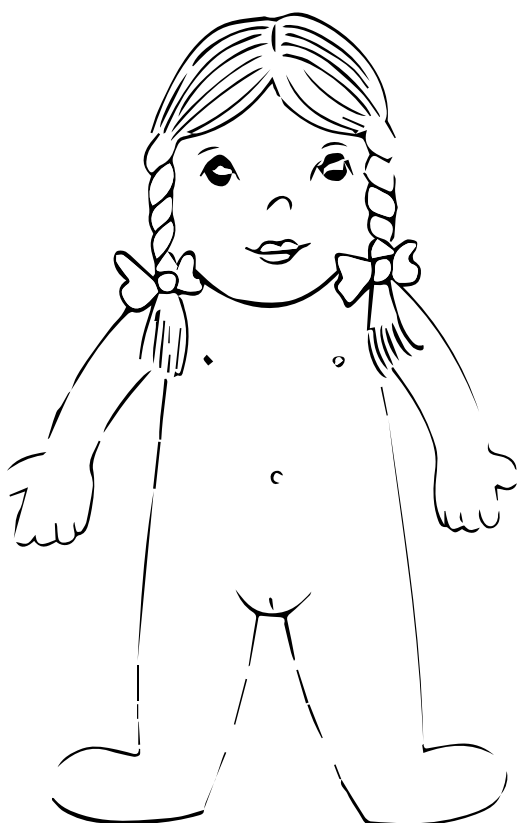
Reagovati na seksualno zlostavljanje u najboljem interesu deteta znači verovati mu kad se poveri, jer deca ne lažu o seksualnom nasilju!

Kada radimo sa decom, treba da reagujemo na nasilje u porodici:

- Zato što kuća i porodica nisu uvek bezbedno mesto za decu.
- Zato što je seksualno nasilje krivično delo. Zato što je nasilje u porodici problem društva a ne problem žrtve.
- Zato što ne postoji opravdanje za nasilje nad ženama i decom.
- Zato što nasilje u porodici dugo ostaje nevidljivo.
- Zato što je naša obaveza da ako radimo u obrazovno - vaspitnoj ustanovi, umemo da saslušamo dete i da prepoznamo znake nasilja.
- Pružanje podrške detetu, odnosno učeniku ili učenici treba da se odvija planski i sistematično. Imajući u vidu delikatnost problema, u izradi plana, tokom njegove realizacije i praćenja, neophodno je voditi računa o poverljivosti podataka, o najboljem interesu deteta, o čuvanju dokumentacije.

PREPORUČENI RESURSI

1. Grujić, Smiljana (2015): Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i UNICEF.
2. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	TREĆI
TEMA:	KNJIŽEVNOST – EPIKA
NASTAVNA JEDINICA:	Narodna basna: Vuk i jagnje
NASLOV ČASA:	Kaži NE - Seksualno zlostavljanje od strane osobe koju dete poznaje
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Razumevanje pročitano teksta.• Zapažanje karakteristika detalja u ponašanju likova.• Razumevanje namere i osećanja sadržanih u tekstu.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razvijaju osetljivost za prepoznavanje namere počinioca seksualnog nasilja.2. Učenici/e poznaju poželjne načine reagovanja u situacijama seksualnog nasilja.3. Učenici/e znaju kome mogu da se obrate i dobiju zaštitu i pomoć.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>1. korak: Prepoznavanje opasnosti od potencijalnog nasilnika</p> <p>Razgovor o likovima. Deca koriste prethodna znanja o likovima koji se pojavljuju u basni i na osnovu toga procenjuju njihove namere i izloženost riziku.</p> <p>2. korak: Uočavanje poželjnog načina reagovanja u situacijama nasilja</p> <p>Analiza postupaka likova u tekstu koji ukazuju na skrivene namere nasilnika i poželjne načine reagovanja u cilju zaštite, u situacijama koje mogu biti opasne.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>Deca, učestvuju u razgovoru, vođena pitanjima učitelja/ice, a zatim, radeći u malim grupama, prevode basnu na teren odnosa među ljudima, onih - od kojih preta opasnost i onih - koji ne/umeju da se zaštite.</p> <p>1. korak: Prepoznavanje opasnosti od potencijalnog nasilnika</p> <p>Nakon upoznavanja sa sadržajem basne i tumačenjem, eventualno, nepoznatih reči - učitelj/ica podstiče diskusiju kroz pitanja:</p> <p><i>Šta ste vi od ranije naučili o vuku, a šta o jaganjcima? Zašto su jaganjci zaštićeni ogradom i čuva ih čobanin? Koga vuk i jaganjci predstavljaju u svetu ljudi? Procenite namere likova i izloženost riziku!</i></p> <p>Tekst koji sledi služi učitelju/ici kao orijentacija, u pronalaženju veze sadržaja basne sa temom o opasnostima i načinu reagovanja na seksualno zlostavljanje:</p> <p>Deca ZNAJU da je vuk opasan po bezbednost jaganjaca. Jaganjci su MALI I NE MOGU SAMI da se izbore sa opasnim zlim vukom. Onaj ko brine o njima ih je DONEKLE ZAŠTITIO – postavio je OGRADU. Vuk koristi to što ga jaganjci POZNAJU i pokušava da im se PRIBLIŽI NA LEP NAČIN. Jaganjci SU NAUČENI DA od vuka PRETI OPASNOST i štite se tako što će o SVEMU ISPRIČATI onom ko BRINE O NJIMA/onome ko može da KAZNI počinioca</p> <p>Najaviti temu: Seksualno zlostavljanje od strane osobe koju dete poznaje - koristeći sledeći sadržaj:</p> <p><i>Da li ste čuli/ Verovatno ste čuli/ Znae - da postoje odrasli koji koriste poznanstvo i bliskost sa decom, kao i svoju moć autoriteta da se približe deci preko granica pristojnosti... Da nešto govore, pokazuju ili dodiruju decu – tako da se ona osećaju neprijatno i da su zbunjena!</i></p>

Takvi postupci se definišu kao **seksualno zlostavljanje dece** i to je KAŽNJIVO jer je to KRIVIČNO DELO!

***Žrtva i Počinilac – može biti BILO KO i BILO KADA!
***Seksualno nasilje se može desiti BILO KOME od BILO KOGA!!

Počinioci mogu biti, na primer, roditelji, bebisiterka, nastavnici/e, kućni prijatelji, rođaci, sveštenici, treneri i ma koja druga osoba kojoj dete veruje i koja brine o detetu.

Mesto gde se događa seksualno zlostavljanje može biti kuća, škola, sportski klub, park, kod drugarice, vrtić, itd.

Seksualno nasilje se može dogoditi bilo kom detetu. Najčešće se dešava devojčicama. Nekada se dešava i dečacima kojima je teško da kažu, zato što svi od njih očekuju da budu jaki i snažni, nikada da ne plaču i ne žale se. Postoje deca koja teže mogu da se odbrane: deca sa smetnjama u razvoju, deca romske nacionalnosti. To je zato što u društvu i porodici nisu tretirana kao jednako vredna i važna, a zbog: boje kože, fizičkih i/ili intelektualnih smetnji, drugačije izgledaju od većine ili drugačije govore, drugačije se kreću, ne vide, ne čuju. Jednaku nepravdu doživljavaju i deca bez roditeljskog staranja, deca siromašnih roditelja, deci koja ne žive sa oba roditelja, deci koja žive na ulici, i dr.

2.korak: Uočavanje poželjnog načina reagovanja u situacijama nasilja

Deca sada dobijaju zadatak da, unutar malih grupa, povežu deo teksta iz basne sa datim tekstom koji se odnosi na realnu životnu situaciju u kojoj se dešava seksualno nasilje nad decom.

Svaka grupa dobija po 3 + 3 tj. svaki član/ica grupe dobija po jedan listić ili zeleni ili crveni, i treba da ih povežu tako što će sparivati likove i sadržaje, koje se odnose na istu situaciju: VUK – NASILNIK; JAGNJJE - DETE.

Svaka grupa u svojoj kombinaciji ima po dva pitanja koja ukazuju na to da je dete *zbunjeno, u neverici, nesigurno, nevešto, neiskusno, nesamostalno...* Kroz odgovore, koje deca pokušavaju da daju - razvija se diskusija koja vodi ka osveščivanju potrebe za osnaživanjem dece da prepoznaju nasilnu osobu u svom okruženju i da pravilno reaguju u situacijama nasilja.....

Trake za grupu (A)

(A) VUK ima nameru da nađe jaganjce i da utoli glad!	(A) NASILNA osoba ima nameru da nađe dete koje će seksualno zlostavljati!
(A) JAGNJJE nije zbunjeno ponašanjem vuka!	(A) Da li je DETE zbunjeno ponašanjem nasilnika?
(A) JAGNJJE je sigurno da će mu osoba kojoj se obrati, poverovati i zaštititi ga!	(A) Da li DETE strepi da li će mu osoba kojoj se obrati, poverovati i zaštititi ga?

Trake za grupu (B)

(B) VUK zna gde može naći pogodan plen, a to je avlija u kojoj su zatvoreni jaganjci!	(B) NASILNA osoba zna gde može naći dete, a to je najčešće: vlastita kuća, kod rodbine, prijatelja, na radnom mestu (ako radi sa decom)!
(B) JAGNJJE je zaštićeno u svom staništu!	(B) Da li je DETE zaštićeno u svom domu?
(B) JAGNJJE zna da prepozna namere vuka!	(B) Da li DETE zna da prepozna namere nasilne osobe?

Trake za grupu (C)

(C) VUK koristi poznanstvo sa jaganjcima i poziva se na dobre odnose!	(C) NASILNA osoba koristi poznanstvo sa detetom i poziva se na dobre odnose!
(C) JAGNJJE zna da od vuka pretil opasnost!	(C) Da li DETE zna od koje osobe pretil opasnost?
(C) JAGNJJE ume da odbije zahtev vuka!	(C) Da li DETE ume da odbije pristup nasilniku i da kaže „Ne“?

Trake za grupu (D)

(D) VUK se predstavlja kao dobronameran i, na početku, traži uslugu koja je prihvatljiva!	(D) NASILNA osoba se predstavlja kao dobronamerna i na početku traži uslugu koja je prihvatljiva!
(D) JAGNJJE je malo i ne može samo da se izbori sa vukom!	(D) Da li je DETE malo i da li može samo da se izbori sa nasilnom osobom?
(D) JAGNJJE tačno zna kome se može obratiti za pomoć!	(D) Da li DETE zna kome se može obratiti za pomoć?

NAUČENE LEKCIJE

Kad se razgovara o žrtvi i nasilniku, uvek je važno zadržati prioritet i fokus na detetu koje je izloženo nasilju i osećanjima deteta. Česta je zamka u koju upadnu odrasli, a tu poruku onda prenesu i deci, da je vrlo intenzivno i dugotrajno „bavljenje“ nasilnikom, zašto vrši nasilje, kako se on oseća. Neophodno je izbeći ovu zamku kojom se pruža legitimitet za nasilno ponašanje, a nisko vrednuju osećanja deteta.

RADNI MATERIJAL

- Tekst basne iz Čitanke, za svakog učenika/cu
- Trake za grupe (A) / (B) / (C) / (D) koje će biti isečene svaka na 6 delova

Pomoćni materijal za osnaživanje učitelja/ice u realizaciji ove teme:

Tekst basne i paralela sa realnim životom u kome se dešava seksualno zlostavljanje dece

Likovi iz basne <i>Vuk i jagnje</i>	Likovi u realnom životu u kome se dešava seksualno nasilje nad decom
VUK „jednom ogladni i nigde nije mogao za sebe uloviti ručka...	Opasna NASILNA osoba, najčešće muška, hoće da seksualno zlostavlja dete, najčešće devojčicu, i traži žrtvu...
...privuče se k jednoj avliji u kojoj su bila zatvorena jagnjad...	NASILNA osoba zna gde može naći POGODAN PLEN - žrtvu, najčešće je to u nekoj „zaštićenoj zoni“ - U VLASTITOJ KUĆI ili kod RODBINE, PRIJATELJA ili tamo GDE RADI, a gde ima dece ...
...nikako nije mogao da uskoči, nego ih je zvao: „O, jagnjići, moji mladunčići! Tako nam lijepo naše ljubavi, neka dođe jedan od vas da mi izvadi kost što mi je zapala u grlo.	NASILNA osoba pronalazi strategije kako DA SE PRIBLIŽI DETETU na najbezbedniji način, pozivjući se na ljubav – na prijateljski odnos, očekujući da se dete neće opirati jer ga moli za pomoć...
JAGNJJE: - Mi bismo drage volje, da je avlija otvorena, nego idemo zvati čobane da otvore i ono će ti najbolje i najveštije kost izvaditi.	DETE – potencijalna žrtva, BI TREBALO DA ZNA kada preta OPASNOST, da UME DA REAGUJE samopouzdan, da se OSEĆA ZAŠTIĆENO i trebalo bi da prepozna POUZDANU OSOBU kojoj se MOŽE POVERITI i koja će ga ZAŠTITITI!

PREPORUČENI RESURSI

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	ČETVRTI
TEMA:	KNJIŽEVNOST – EPIKA
NASTAVNA JEDINICA:	Hans Kristijan Andersen: Ružno pače
NASLOV ČASA:	I JA SE PITAM!
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Razumevanje i tumačenje teksta.• Zapažanje karakteristika detalja u ponašanju likova.• Razumevanje namere i osećanja sadržanih u tekstu.• Zauzimanje vlastitog stava prema postupcima likova.• Otkrivanje i tumačenje poruka u tekstu.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razvijaju osetljivost za rodne uloge.2. Učenici/e prepoznaju uzroke i različite oblike nasilja3. Učenici/e razumeju da je rizik od seksualnog nasilja pol.4. Učenici/e poznaju pravilne načine reagovanja u situacijama seksualnog nasilja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>1. korak: Uočavanje rodni uloga</p> <p>Nakon jednog časa obrade bajke, na ovom času nastaviti analizu kroz razgovor sa decom – usmeravajući diskusiju u pravcu uočavanja i tumačenje rodni uloga koje se pojavljuju u tekstu.</p> <p>2. korak: Uočavanje uzroka i različitih vidova nasilja</p> <p>Pronalaženje / analiza događaja u tekstu koji ukazuju na uzroke i različite vidove nasilja koje je trpelo „ružno pače“.</p> <p>3. korak: Pol kao faktor rizika da se dogodi seksualno nasilje</p> <p>Pokrenuti temu seksualnog nasilja i ukazati na to da je faktor rizika da se dogodi nasilje pol – jer je seksualno nasilje jedan vid rodno zasnovanog nasilja.</p> <p>4. korak: Kako odgovoriti na različite životne situacije</p> <p>Povezati događaje iz bajke sa odgovarajućim reakcijama i ishodom u realnom životu:</p> <ul style="list-style-type: none">• Nepristajanje „ružnog pačeta“ da trpi nasilje;• Pozitivan ishod – „ružno pače“ postaje beli labud; <p>Putem panoa / slajda preneti informacije u vezi sa temom i usmeriti decu na pravilan način reagovanja u situacijama seksualnog nasilja.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>Ovaj čas se ne može uraditi, a da učitelj/ica nije detaljno proučila/o tekst iz Uvodnog dela o Različitostima.</p> <p>Deca sve vreme rade u malim grupama i dogovaraju se o stavovima koje će izneti, osim kada ih učitelj/ica pita da svako za sebe po/kaže šta misli...</p>

1. korak: Uočavanje rodnih uloga

Diskusiju započeti postavljanjem sledećih zadataka:

- Prvi zadatak:

a) Pronađite deo u tekstu koji sugeriše da se: **Žena se divi mužu, uprkos tome što on ne učestvuje u brizi o potomstvu!**

b) Šta vam govore rečenice iz teksta: *...A pogledaj druge. To su najlepší pačići koje sam ikad videla! Svi liče na oca, nevaljalca, koji me ni obištiao nije!....)*

Šta zaključujete iz ovih rečenica – da li se patka divi ocu svojih pačića i da li očekuje brigu oca o deci... Šta vi mislite o tome...?

- Sledeći zadatak:

a) Pronađite deo u tekstu koji govori o tome da: **Devojčice mogu uspeti u životu samo ako su lepe, dok za dečake to ne važi, oni mogu uspeti jer imaju drugih kvaliteta!**

b) Šta vam govore rečenice iz teksta: *...Nije lep, ali je dobrog srca i pliva vrlo lepo kao i ostali... Sem toga je patak, pa mu to neće mnogo smetati. Mislim da će lepo ojačati i probiće se nekako kroz život!*

Šta zaključujete iz ovih rečenica – šta se očekuje od dečaka da poseduju da bi uspeli u životu, a šta od devojčica... Šta vi mislite o tome...?

2. korak: Uočavanje uzroka i različitih oblika nasilja

Nastavak analize bajke kroz diskusiju - sa zadacima koji ukazuju na vrste nasilja koje je pače doživljavalo.

Pokrenuti diskusiju sa pitanjem:

Zašto je pače bilo izloženo nasilju od strane okoline? Zašto ga nisu prihvatili ni u porodici, niti u bližem okruženju?... Da li se to deštava i u svetu ljudi? Da li je to u redu?

- Sledi zadatak:

a) Pronađite delove u tekstu koji govori o tome da: **Ružno pače trpi različite oblike nasilja...**

b) Podeliti deci, u malim grupama, po tri lista na kojima su napisane dole navedene rečenice iz bajke i dati im stikere u različitim bojama - na kojima su ispisane vrste nasilja, fizičko, psihičko, socijalno, plus seksualno nasilje - da „pridruže“ uz odgovarajući deo teksta.

- Pozvati decu da izveste o tome šta su uradili i koji stiker je ostao „nepridružen“...

...Ali siroto ružno pače su tukli, udarali....Patke su ga grizle, kokoši tukle, a devojkaga je gurala nogom – (fizičko nasilje)

... i pravili ga budalom i patke i kokoši... Jadno pače nije znalo ni šta će ni kud će, bilo je očajno što je tako ružno i služi na porugu celom pačijem društvu... Jadno pače su svi gonili... (psihičko nasilje)

...čak su i njegova braća bila vrlo zla prema njemu i uvek su govorila: Kad bi te samo mačka uhvatila, ti rugobo! I majka bi ponekad rekla: Dabogda te ne bilo! (socijalno nasilje)

Grupa može da ti se ruga ili te ismeva i vređa zbog nekog tvog ličnog svojstva po kojem si drugačija / drugačiji i po kojem se razlikuješ od većine: mala / mali si (dete si i uz to si možda i niskog rasta), nosiš naočare, zovu te pogrđnim imenima, jer nećeš da se tučeš a dečak si, ili igraš fudbal a devojčica si, punačka / punačak si, nemaš skup mobilni telefon, nemaš veliki džeparac, itd.

3. korak: Pol kao faktor rizika da se dogodi seksualno nasilje

Nadovezati se na to da je "ružno pače" trpelo različite vrste nasilja, od fizičkog, preko socijalnog do psihičkog... i kroz sledeća pitanja pokrenuti temu seksualnog nasilja:

- Koju vrstu nasilja bi još moglo da doživi „ružno pače“ da je bilo **ženskog pola**!?!
- Od čega strahuje ženska osoba kada se nađe sama i nezaštićena na nepoznatom mestu?
- Da li se seksualno zlostavljanje češće događa devojčicama ili dečacima?

Da li ste čuli/ Verovatno ste čuli/ Znete - da postoje odrasli koji koriste svoju moć autoriteta da se približe deci preko granica pristojnosti... Da nešto govore, pokazuju ili dodiruju decu – tako da se ona osećaju neprijatno i da su zbunjena!!!

- Takvi postupci se definišu kao **seksualno zlostavljanje dece** i to je KAŽNJIVO jer je to KRIVIČNO DELO!!!

***Žrtva i Počinilac – može biti BILO KO i BILO KADA!
***Seksualno nasilje se može desiti BILO KOME od BILO KOGA!

4. korak: Kako odgovoriti na različite životne situacije

Prikazati deci panoe / slajdove sa sledećim sadržajem:

Pano / Slajd 1.

Paralela sadržaja bajke sa realnom situacijom u životu

- Pače nije htelo da trpi nasilje, odvažilo se i otišlo u svet = **Dete ne treba da trpi nasilje, već treba da preuzme kontrolu nad sopstvenim životom!**

- Pače je prolazilo kroz različite nedaće, ali je na kraju ipak izraslo u belog labuda = **Oporavak od seksualne traume je moguć, uz podršku onih koji dete razumeju i poštuju!!!**

***Izborni zahtev:** zamoliti decu da sadržaj Slajda 1 - prepisu u sveske ili bar deo koji se odnosi na realnu situaciju u životu...

Pano / Slajd 2.

Niko nema pravo da vas dodiruje na način da se osećate NEPRIJATNO!!!

Seksualna zloupotreba dece je ZLOČIN!
Zlostavljanje postaje HRONIČAN PROBLEM, ako dete ne dobije pomoć!
Deca trpe POSLEDICE od seksualnog zlostavljanja!
Deca NE PRISTAJU DOBROVOLJNO na seksualne aktivnosti sa odraslima

Tokom prikazivanja Panoa / Slajda 2, reći deci da će pojedinačno procenjivati da li je za njega/nju svaka od datih informacija: NOVA ili je već POZNATA - i to tako što će: ako je NOVA –podići dva prsta, ako je POZNATA – mahnuće obema rukama.... Dete koje je podiglo dva prsta ima pravo, ako želi, da postavi dodatno pitanje u vezi sa datom informacijom koju je procenjivalo...)

Pano / Slajd 3.

Deca imaju pravo da ODLUČE ko može, a ko ne može da dodiruje njihovo telo!

Da li je u redu, kada ti je neprijatno, da kažeš „NE“ i da POBEGNEŠ?

Da li je seksualno zlostavljanje KRIVICA DETETA?

Da li treba da PRIJAVIŠ šta ti se dešava, nekome u koga imaš poverenja?

*Da li treba da ČUVAŠ TAJNU o onome ko čini stvari koje su ti neprijatne?!

Tokom prikazivanja Panoa / Slajda 3, reći deci da će svako od njih odgovoriti na postavljeno pitanje: ako misle da je DA – treba da stanu; a ako misle da je odgovor NE – treba da ostanu da sede i da prekrste ruke. Za svako pitanje ponuditi deci mogućnost da, ako žele, mogu da obrazlože zašto tako misle!

(Naročito pitati za argument, ako je neko rekao / pokazao pokretom, suprotno od očekivanog odgovora!)

NAUČENE LEKCIJE

Iskustvo pokazuje da su deca otvorena za temu. Poneko dete se nekad „smejulji“ kad se kaže reč „seksualno“. Tome ne treba pridavati važnost, jer tokom radionice uviđaju koliko je tema značajna za njihovo odrastanje i prihvataju je ozbiljno i zainteresovano.

RADNI MATERIJAL

- Tekst bajke iz čitanke za svaku grupu po jedan
- Po 3 listića za svaku grupu na kojima su ispisane rečenice/svaka grupa rečenica je ispisana na posebnom listiću / iz bajke o nasilju koje je pače trpelo (korak 2/varijanta b)
- Stikeri različitih boja na kojima su ispisani vidovi nasilja: **fizičko, socijalno, psihičko, seksualno**, takođe za svaku grupu
- **Pano / Slajd 1** - Paralela sadržaja bajke sa realnom situacijom u životu (korak 4)
- **Pano / Slajd 2** - Niko nema pravo da vas dodiruje na način, da se osećate NEPRIJATNO!!! (korak 4)
- **Pano / Slajd 3** - Deca imaju pravo da ODLUČE ko može, a ko ne može da dodiruje njihovo telo! (korak 4)

• **Rodne uloge – šta je ROD a šta POL**

Pol – biološke, anatomske i fiziološke osobine po kojima se razlikuju žene i muškarci

Rod – skup društveno uslovljenih osobina pripadnika/ca jednog pola, nastao verovatno s prvobitnom podelom rada, opstao i kada je izgubio originalnu funkciju i to kao instrument politike polova pri čemu se, zahvaljujući prividnoj prirodosti, obnavlja u svakoj jedinki u procesu odrastanja i vaspitanja.

ROD	POL
*žena koja vodi decu u šetnju	*žena koja je u drugom stanju
*žena koja sprema ručak	*žena koja doji bebu
*muškarac koji vozi auto/bavi se politikom	*muškarac koji mutira / ima bradu
RODNE uloge:	Polne uloge:
- se uče	- se donose rođenjem
- su nametnute od okoline:	- su biološki date:
*roditelja, *vršnjaka, *ŠKOLSKOG SISTEMA, *medija, *zakona tržišta, *religije, *umetnosti	*hromozomi, *hormoni, *spoljašnje i unutrašnje genitalije

• **Seksualno nasilje je vid rodno zasnovanog nasilja**

Baza podataka Incest Trauma Centra – Beograd pokazuje da su od petoro dece koja su seksualno zlostavljana **četvoro ženskog pola i jedno muškog pola**. Dečaci su preživeli seksualno nasilje u 16.78%. Polna struktura počinitelja seksualnog zlostavljanja dece: u 90.19% u pitanju su osobe muškog pola i 9.81% ženskog pola. U 42.15% počinitelj seksualnog nasilja nad detetom je biološki otac (najčešći vid incesta je otac-kćerka), dok je u 50.64% počinitelj figura oca (zbirno, redosledom učestalosti: otac, očuh, hranitelj, usvojitelj). U 21.61% počinitelj je osoba van porodice poznata detetu (porodični prijatelj, komšija, „privatni“ profesor), dok su 10.02% činili maloletni počinioci seksualnog nasilja (prevažodno vršili zlostavljanje unutar vršnjačke grupe, zatim unutar porodice i unutar ustanova socijalne zaštite gde su deca na trajnom smeštaju). U periodu 2009-2014, 100% počinitelja su bile osobe poznate detetu.

META nasilja su RANJIVE OSOBE po nekom svojstvu, kao što je:

Različitost	Dominantna grupa	Ranjiva grupa
IZGLED	„Lepi“	„Ružni“
POL	Muški (48%)	Ženski (52%)
RASA	Bela	Romi, Kinezi, emigranti
RELIGIJA	Pravoslavna	Islamska, katolička, ateisti
SEKSUALNA ORIJENTACIJA	Heteroseksualna	LGBTIQ...
NACIONALNOST	Srpska	Ostali
FIZIČKA/ INTELEKT.SPOSOB.	Uobičajene	Fizičke i intelektualne teškoće
IMOVINSKO STANJE	Imućni /moćni	Siromašni
GODINE STAROSTI	Od 18 – 65 god.	Ispod 18 / preko 65 godina

MOTIV nasilja je: MOĆ i KONTROLA!!!
***SEKSUALNO NASILJE JE RODNO ZASNOVANO NASILJE**
NASILJE nad ŽENAMA i DECOM su uzrok NEJEDNAKE RASPODELE MOĆI

MUŠKA DOMINACIJA je prisutna u većini sfera života:

PORODICA, PRAVNI SISTEM, RELIGIJA...
ta dominacija je OSNOVA NASILJA

DECA TREBA DA REAGUJU

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko dodiruje nepristojno
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo
- i da ne prestanu da govore dok se nešto ne promeni i osete se dobro!

DECA IMAJU PRAVO DA ODLUČE KO MOŽE, A KO NE MOŽE DA DODIRNE NJIHOVO TELO

- da u situaciji kada ih neko dodirne protiv njihove volje ili na način koji činida im je neprijatno, ona mogu da kažu "NE"
- da napuste / pobegnu i kažu odrasloj osobi od poverenja
- da za seksualno zlostavljanje nikada dete ne snosi krivicu
- da ako ih neko dodiruje na način kojiim je neprijatan, trebalo bi da kažu osobi od poverenja
- da ne treba da čuvaju tajnu o onome ko ih neprijatno dodiruje
- da pronađu pouzdane odrasle osobe koje će da poveruju u seksualno zlostavljanje deteta i da ga zaštite
- da će mu odrasli poverovati i da će dete i dalje biti voljeno i ako kaže
- da koristi nazive za delove tela tako da može tačno da opiše šta mu se desilo...

PREPORUČENI RESURSI

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	PETI
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	„Doživljaji Toma Sojera“ Mark Tven
NASLOV ČASA:	Tomova, Haklberijeva i Bekina rodna kutija
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">Analiza pročitano romana, književnoteorijski pojmovi, osvrt na glavne i sporedne likove <p>OBRAZOVNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">Čitanje, razumevanje, doživljavanje pročitanoUsvajanje novih književnoteorijskih pojmova (književni rod: epika, književna vrsta:roman, glavni likovi, sporedni likovi)Povezivanje životne realnosti sa predmetnošću književnog dela <p>FUNKCIONALNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">Osposobljavanje učenika/ca za čitanje, razumevanje, doživljavanje i tumačenje romanaOsposobljavanje učenika/ca za odvajanje bitnog od sporednog <p>VASPITNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">Razvijanje ljubavi prema čitanju romanaOsposobljavanje učenika/ca za logičko shvatanje i kritičko procenjivanje postupaka likova u romanuRazvijanje kritičkog mišljenja, radoznalosti i istraživačkog duha kod učenika/ca
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">Učenici/e su upoznati sa pojmom rodni ulogaUčenici/e razumeju da su stereotipne rodne uloge podloga za odvijanje svih vidova rodno zasnovanog nasilja, uključujući seksualno nasilje
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Uvodni deo časa</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa romanom „Doživljaji Toma Sojera“ - poznaju temu dela, glavne i sporedne likove, osnovni motiv.</p> <p>A/2 Razgovor o situacijama nasilja u romanu - glavni deo časa</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa pojmom rodni uloga i razumeju da su stereotipne rodne uloge podloga za odvijanje svih vidova rodno zasnovanog nasilja</p> <p>A/3 Neravnopravnost među polovima vodi nasilju – zaokruživanje časa (5')</p> <p>- Učenici/e razumeju da nema svaki pol u svojoj „rodnoj kutiji“ jednaku moć i da ta neravnopravnost među polovima vodi nasilju.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>A/1 Uvodni deo časa (10 min)</p> <p>- Nastavnik/ca upoznaju učenike/ce sa nastavnom jedinicom koja se obrađuje.</p> <p>- Na tabli zapisuje naziv romana i autora. Razgovor o prvim utiscima. Odrediti temu dela, glavne i sporedne likove, osnovni motiv.</p> <p>A/2 Razgovor o rodni ulogama u romanu - glavni deo časa (30 min)</p>

A/2 .1 Rodne uloge

- Ko je glavni junak u romanu? O čemu govori roman? Kako se ponaša glavni junak? Ko mu je najbolji drug? Zašto su stalno upadali u nevolje?

- Učenicima/ama objasniti da pojam roda i pola nisu isto. Pol je biološka karakteristika određena rođenjem, a **rod su načini ponašanja koje učimo u porodici, školi, sredini u kojoj odrastamo, verskoj zajednici...**

Rodne uloge su usko povezane sa nasiljem. Žrtve nasilja su najčešće i u najvećem broju devojčice i žene, a prema statistikama nasilnici su najčešće dečaci / muškarci. **Obavezno naglasiti učenicima/cama da nisu svi muškarci nasilnici i da nisu sve žene žrtve.**

A/2 .2 Stereotipne rodne uloge

- Dečaci su nemirni, nestašni, provode vreme napolju. Avanturističkog i istraživačkog duha (Tom i Haklberi).

- Devojčice su fine, sede kod kuće, pomažu majkama u kućnim poslovima (Beki).

Privlačenje pažnje grubim ponašanjem i vređanjem, sukob između Beki i Toma. (fizičko i emocionalno nasilje.)

- **Objasniti učenicima/ama da su ovi obrasci ponašanja zapravo kalupi, odnosno „rodne kutije“ koje nameću i ograničavaju da se ponašamo, osećamo, odlučujemo samo „kao dečak“ ili „kao devojčica“. Njih usvajamo od najranijeg detinjstva i kasnije ih primenjujemo u životu kao odrasli.**

- Nastavnik/ca nacrtala na tabli dve „rodne kutije“. Jednu nazove „Bekina kutija“, a drugu „Tomova i Haklberijeva“.

Postavlja pitanja:

„Kako se ponašaju Tom i Haklberi, šta rade i šta im je dozvoljeno?“

„Kako se ponaša Beki, šta ona radi i šta joj nije dozvoljeno?“

- Deca daju odgovore i „napune rodne kutije“. Nastavnik/ca beleži odgovore o Tomu i Haklberiju u „rodnu kutiju“ sa njihovim imenima, a o Beki u „rodnu kutiju“ sa njenim.

- Ponavlja šta sve stoji u Tomovoj i Haklberijevoj kutiji i kaže da je to **rodna kutija za dečake**. Ta kutija nam kaže: „E, tako mogu da se ponašaju dečaci!“

- Ponavlja šta sve stoji u Bekinoj kutiji i kaže: „Bekina kutija se zove **rodna kutija za devojčice**.“ A ta kutija nam kaže: „Tako mogu i smeju da se ponašaju devojčice.“

- Ukazujući na kutije, nastavnik/ca pita: „Ko je ovde moćniji?“

Očekivano je da deca kažu da su to Tom i Haklberi.

A/3 Neravnopravnost među polovima vodi nasilju – zaokruživanje časa (5')

- Nastavnik/ca zaokružuje: „Nema svaki pol u svojoj „rodnoj kutiji“ jednaku moć.

Dečaci imaju više moći, devojčice manje moći. „Rodne kutije“ su nekad tako jake, kao gvozdene su, i ostanu u njima sve dok ne porasteš i, kad porasteš, tako nastaviš da se ponašaš. Ova neravnopravnost među polovima vodi nasilju.“

Izgled table:

„Doživljaji Toma Sojera“ Mark Tven (1835-1910)

Književni rod: epika

Književna vrsta: roman

Tema: Doživljaji Toma Sojera

Glavni likovi: Tom, Haklberi, Beki

Sporedni likovi: tetka Pola, Tomov brat, Indijanac, učitelj

NAUČENE LEKCIJE

Kada se pokrene tema nasilja učenici/e se potpuno posvete tome i nastavnik/ca ih usmerava i drži u okvirima teme, vodi računa da se ne rasplinu. Neophodno je da nastavnik/ca pre realizacije teme rodni uloga preispita svoje stavove u ovoj oblasti, prepozna svoje predrasude koje je stekao/la kroz odrastanje i bez bojazni, kao uzor deci, podeli ih u odeljenju i time postane njihov uzor da je promena stavova pozitivno i poželjno iskustvo koje utiče da postanete autentični saveznik/ca svim društvenim grupama koje su marginalizovane.

Napomena: O rodni ulogama – Važno je da nastavnik/ca podseti učenike/ce da u epskoj poeziji ženski likovi najčešće nemaju ime, bezlični su ili ih zovu po imenu oca ili supruga. One pripadaju prvo ocu, a kada se udaju, suprugu. U epskoj poeziji, ženska osoba je vlasništvo muškarca i često se tretira kao „roba“. Ako je majka, postoji samo kao majka. U tom smislu, epska poezija pruža puno mogućnosti za analizu rodni uloga i uticaj na stereotipe. kako bi se oni promenili u sadašnjem vremenu.

Česti su primeri da epska poezija podržava da se na nasilje odgovara nasiljem (dela iz šestog, sedmog i osmog razreda: „Hasanaginica“, „Marko Kraljević ukida svadbarinu“, „Mali Radojica“, „Smrt Majke Jugovića“, i dr.).

RADNI MATERIJAL

- Roman „Doživljaji Toma Sojera“ M. Tven

PREPORUČENI RESURSI:

1. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	PETI
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	„Kad otac bije“ B. Radičević
NASLOV ČASA:	Nasilje u porodici je loša tajna
CILJEVI:	<p>Književnoteorijsko tumačenje pesme.</p> <p>OBRAZOVNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">• Čitanje, razumevanje, tumačenje i izražavanje stavova i osećanja• Usvajanje novih književnoteorijskih pojmova (rima, ukrštena i obgrljena rima, katren)• Povezivanje životne realnosti sa predmetnošću književnog dela• Uočavanje razlike između lirskog subjekta i pesnika (autora) <p>FUNKCIONALNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca za čitanje, razumevanje, doživljavanje i tumačenje lirske pesme• Vežbanje izražajnog čitanja stihova <p>VASPITNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">• Razvijanje ljubavi prema poeziji• Osposobljavanje učenika/ca za tumačenje romana• Razvijanje kritičkog mišljenja, radoznalosti i istraživačkog duha kod učenika/ca
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razlikuju pojmove dobre i loše tajne.2. Učenici/e razlikuju vrste nasilja.3. Učenici/e razumeju pojam nasilja u porodici.4. Učenici/e znaju kako da reaguju i kome da se obrate u situaciji nasilja u porodici.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Uvodni deo časa</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa pesmom „Kad otac bije“ B. Radičevića</p> <p>A/2 Razgovor o tajnama i nasilju u porodici - glavni deo časa</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa pojmovima tajne i nasilja u porodici i razumeju kakva je veza između nasilja i roda.</p> <p>A/3 Reagovanje na nasilje – završni deo časa</p> <p>- Učenici/e razumeju da je vrlo važno da ne čuvaju tajnu, da uvek postoji neko ko može da im pomogne.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>A/1 Uvodni deo časa (5 min)</p> <p>- Nastavnik/ca upoznaju učenike/ce sa nastavnom jedinicom koja se obrađuje. Na tabli zapisuje naziv pesme i autora. U par rečenica govori o autoru i njegovoj zbirci pesama.</p> <p>- Izražajno čitanje pesme. Razgovor o pesmi.</p> <p>- Objasniti pojam lirskog subjekta. Uočiti stilske figure, vrstu rime.</p>

A/2 Razgovor o tajnama i situacijama nasilja - glavni deo časa (35 min)

A/2.1 Pojam tajne

- *Kako počinje pesma? Zašto pesnik kaže da ruka koja je bila gruba postaje fina? Da li ruka koja bije može da bude fina?*

- Nastavnik/ca naglašava da **nasilje nikada nije izraz ljubavi prema detetu i nikada nije za njegovo dobro. Ruka koja tuče dete nikada nije fina.**

- Razmislite o stihovima:

„ Ali kad već mora da se krije:
Otac u stvari i ne bije.
Tajna je tajna...“

- Nastavnik/ca pita:

„Šta sve mogu da budu razlozi da neko ko trpi nasilje, to krije?“

Odgovore beleži na tabli.

- Podsticajnim pitanjima usmeriti učenike/ce da nauče pojam tajne (dobre i loše).

Da li se često dešava da deca kriju šta se zapravo dešava u kući? Da li je ta vrsta tajne dobra? Ko nas uči da krijemo tajne?

- Ukazati učenicima/ama da **postoje dobre i loše tajne**. Da nikako ne treba da kriju ukoliko ih neko na bilo koji način zlostavlja, jer to nije dobra nego loša tajna. **Ukazati im da nisu sami u tome, da je nasilje nešto što se može desiti bilo kome.**

- Posebno istaći da **žrtva nasilja nije kriva i odgovorna, jedina odgovorna osoba je ona koja vrši nasilje**. Nasilnici često koriste fizičko nasilje da bi zastrašili žrtvu i time je primorali da čuva tajnu.

A/2.2 Nasilje u porodici

- *Gde se dešava nasilje u ovoj pesmi? Ko bije sina? Ko je češće grub u porodici, a ko zaštitnički nastrojen? Da li su vas učili da dečaci ne plaču, a da se devojčice ne biju? Da li je pol bitan za određenu vrstu ponašanja?*

(Podsticajnim pitanjima učenici/ce uočavaju da je nasilje u vezi sa rodom. Objasniti pojam roda.)

- **Ukazati im da se neretko dešava da upravo u porodici deca trpe nasilje, ali da ih od malih nogu uče da ne pričaju o tome.** Ukazati im da su prema statističkim podacima nasilnici češće muškarci nego žene. Takođe, prema statistici žene i deca su najčešće žrtve nasilja.

- Kako se završava pesma? Da li očevi umeju i drugačije da reaguju?

(Učenici/ce navode stihove u kojima se vidi da postoje očevi koji se ponašaju „zaštitnički“ i brižno - „Nisam šaljivčina da bih je za sebe čuvo: nekada se očevi nepovratno pomajče, oprostite sinu, a sebe – povuku za uvo“).

- Šta pesnik hoće da kaže sa stihovima:

„ Isto bi se tako proveo,
Majčin sine,
Kad bi se iznenada
preobukla tvoja mati...“

- Da li se dešava da majke „biju“ svoju decu?

- Jako je važno da ovde nastavnik/ca istakne da je **majka koja tuče decu**:

- Često žrtva nasilja od strane svog partnera (nasilje nad ženama se krije; kao što majka krije svoju lošu tajnu, tako su i deca naučena da kriju lošu tajnu o nasilju)
- Neke majke tuku decu, jer su trpele nasilje od strane svojih tate i mame i tada su već naučile da se čuva loša tajna koja ne treba da izađe iz kuće
- Nisu sve majke koje su same trpele nasilje nasilne prema svojoj deci.

A/2.3 Vidovi nasilja

- Za koje vidove nasilja ste vi čuli? Šta je u stvari nasilje?

Svaka vrsta jednom ili više puta učinjenog oblika verbalnog ili neverbalnog ponašanja koje ima za posledicu stvarno ili potencijalno narušavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva deteta je nasilje.

- Za koje vidove nasilja ste vi čuli?

- Nakon dobijenih odgovora objasniti učenicima/ama koji sve vidovi nasilja postoje: verbalno, fizičko, emocionalno, seksualno, socijalno, elektronsko (objasniti u jednoj rečenici svaki oblik nasilja)

A/3 Reagovanje na nasilje – završni deo časa (5 min)

- Ukazati učenicima/ama da je neophodno da se obrate osobi od poverenja. Da je vrlo važno da ne čuvaju tajnu, da uvek postoji neko ko može da im pomogne. **Istaći da je potrebna hrabrost da se nekome obrate, ali da je to jedini pravi put za njih.**

- Takođe, **reći da pomagači/ce ne smeju da izigraju poverenje.** Dete uvek treba da se obrati odraslim osobama u koje imaju poverenje, da ne pokušavaju sami da reše problem, da nikako ne ismevaju žrtvu ili da pričaju drugima ono što im je rečeno u poverenju, osim stručnim licima u školi ili van nje.

Uvek mogu da se obrate nekome iz škole, policiji, Centru za socijalni rad, Incest Trauma Centru – Beograd.

Izgled table:

„Kad otac bije“ Branko V. Radičević (1925-2001)

Lirski subjekt je junak umetničkog sveta i on nije isto što i pesnik.

Rima: glasovno podudaranje reči na kraju stiha

Parna

Ukrštena

Obgrljena

Domaći zadatak: Odrediti temu, pesničke slike, stilske figure u pesmi

NAUČENE LEKCIJE

Kada se pokrene tema nasilja učenici/e se potpuno posvete tome i nastavnik/ca ih usmerava i drži u okvirima teme, vodi računa da se ne rasplinu. Neophodno je da nastavnik/ca pre realizacije teme rodnih uloga preispita svoje stavove u ovoj oblasti, prepozna svoje predrasude koje je stekao/la kroz odrastanje i bez bojazni, kao uzor deci, podeli ih u odeljenju i time postane njihov uzor da je promena stavova pozitivno i poželjno iskustvo koje utiče da postanete autentični saveznik/ca svim društvenim grupama koje su marginalizovane.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Napomena: O rodnim ulogama – Važno je da nastavnik/ca podseti učenike/ce da u epskoj poeziji ženski likovi najčešće nemaju ime, bezlični su ili ih zovu po imenu oca ili supruge. One pripadaju prvo ocu, a kada se udaju, supruge. U epskoj poeziji, ženska osoba je vlasništvo muškarca i često se tretira kao „roba“. Ako je majka, postoji samo kao majka. U tom smislu, epska poezija pruža puno mogućnosti za analizu rodnih uloga i uticaj na stereotipe. kako bi se oni promenili u sadašnjem vremenu.

Česti su primeri da epska poezija podržava da se na nasilje odgovara nasiljem (dela iz šestog, sedmog i osmog razreda: „Hasanaginica“, „Marko Kraljević ukida svadbarinu“, „Mali Radojica“, „Smrt Majke Jugovića“, i dr.).

RADNI MATERIJAL

- Tekst iz čitanke Umetnost reči, str. 166–168
- 2. Z. Mrkalj, Nastavna teorija i praksa 1, Izdavačka kuća Klett, Beograd, 2008.
- 3. B. V. Radičević, Pesme o majci, Nolit, Beograd, 1991.

PREPORUČENI RESURSI:

1. KIKO poster Incest Trauma Centra – Beograd „Dobre tajne vas usrećuju, loše tajne ne“ (ištampani za svako dete ili dostaviti svakome putem elektronske pošte)

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	ŠESTI
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	„Vanjka“ A. P. Čehov
NASLOV ČASA:	Rizik da se dogodi seksualno nasilje
CILJEVI:	<p>Analiza pročitanog odlomka, književnoteorijski pojmovi.</p> <p>OBRAZOVNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">• Čitanje, razumevanje, doživljavanje pročitanog• Usvajanje novih književnoteorijskih pojmova (književni rod: epika, književna vrsta: pripovetka, pripovedanje u prvom licu)• Povezivanje životne realnosti sa predmetnošću književnog dela <p>FUNKCIONALNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca za čitanje, razumevanje, doživljavanje i tumačenje pripovetke• Osposobljavanje učenika/ca za odvajanje bitnog od sporednog <p>VASPITNI ZADACI</p> <ul style="list-style-type: none">• Razvijanje ljubavi prema čitanju• Razvijanje kritičkog mišljenja, radoznalosti i istraživačkog duha kod učenika/ca
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju pojmove fizičkog i seksualnog nasilja.2. Učenici/e razumeju rizik da se dogodi seksualno nasilje3. Učenici/e znaju kako stereotipne rodne uloge utiču na obelodanjivanje seksualnog nasilja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Uvodni deo časa	<p>- Učenici/e su upoznati sa pripovetkom „Vanjka“ A. P. Čehova.</p>
A/2 Razgovor o tajnama i nasilju u porodici - glavni deo časa	<p>- Učenici/e su upoznati sa pojmovima tajne i nasilja u porodici i razumeju kakva je veza između nasilja i roda.</p>
A/3 Reagovanje na seksualno nasilje – završni deo časa	<p>- Učenici/e razumeju da se seksualno nasilje mora prijaviti i da se o tome ne sme ćutati..</p>
METOD	
A/1 Uvodni deo časa (10 min)	<p>- Nastavnik/ca upoznaju učenike/ce sa nastavnom jedinicom koja se obrađuje.</p> <p>- Na tabli zapisuje naziv pripovetke i autora. Razgovor o prvim utiscima. Odrediti književni rod, vrstu, pripovedača, osnovni motiv.</p>
A/2 Razgovor o fizičkom i seksualnom nasilju - glavni deo časa (30 min):	
A/2.1 Fizičko nasilje	<p>- Nakon pročitanog odlomka sa učenicima/ama započeti razgovor o prvim utiscima.</p>

O čemu govori odlomak? Ko priča priču? U kom obliku? O čemu govori Vanjka?

- Šta mislite o delu:

„A sinoć sam dobio batine. Gazda me je uhvatio za kosu i izvukao u dvorište, istukao obućarskim remenom zato što sam ljuljao njihovo detence u kolevci i nehotice zaspao. A prošle nedelje mi gazdarica naredila da očistim haringu, ja počeo s repa, kad ti ona dohvati haringu, pa počne njenu glavu da mi tura u nos...“

- Da li je ponašanje gazde i gazdarice u redu? Kako se naziva ova vrsta nasilja? (Odgovor: fizičko)

- Da li postoji opravdana situacija u kojoj se primenjuje fizičko nasilje?
(Odgovor: ne)

- Šta mislite o rečenici „To je za tvoje dobro...“
(Odgovor: za nasilje nikad ne postoji opravdan razlog i povod i nasilje nikad ne donosi dobro).

- Da li znate nekog ko trpi fizičko nasilje? Zna li da žrtva treba uvek da potraži pomoć i da je važno da ne ćuti? Da li je Vanjkino pismo dedi poziv u pomoć? Zašto on piše dedi?

(Odgovor: Učenici/e treba da zaključe da je neophodno zatražiti pomoć odrasle osobe od poverenja.)

A/2.2 Seksualno nasilje

- Deca koja su u situaciji kao Vanjka (koji je izložen već jednom vidu nasilja, da nema ko da ga zaštiti i da mu se kao detetu ne veruje) laka su meta za počinioc seksualnog nasilja. To su najčešće devojčice, međutim i dečaci mogu biti žrtve seksualnog nasilja.

Dečacima se u društvu nameće da moraju da budu snažni i jaki, da se nikada ne žale i ne plaču, što im otežava da mogu da ispričaju ako im se dogodi seksualno nasilje.

- Seksualno nasilje je, u petini slučajeva, praćeno fizičkim nasiljem. Dete se zastrašuje batinama, kako ne bi otkrilo tajnu. Nasilnik koristi svoju moć i strah deteta. Seksualno nasilje na žalost deo je svakodnevice i dešava se „sad i ovde“.

Bilo koja vrsta obraćanja detetu sa seksualnom sadržinom, dodirivanje intimnih delova, prikazivanje pornografskih sadržaja (može biti i putem mobilnog telefona i na društvenim mrežama je seksualno nasilje. Prema statističkim podacima u Evropi, svako peto dete je na neki način žrtva seksualnog nasilja, a četvero od petoro dece su devojčice.

- Objasniti učenicima/ama da su upravo odrasle osobe te koje vrše seksualno nasilje, u početku im deca veruju, jer su to osobe iz najbližeg okruženja. Mnogo ređe se dešava da su nasilnici „nepoznate čike i tete koje nude bonbone“.

A/3 Reagovanje na seksualno nasilje – završni deo časa (5 min)

Seksualno nasilje je krivično delo i neophodno ga je sankcionisati.

- Seksualno nasilje se mora prijaviti, o tome se ne sme ćutati.

- Dete nikada nije krivo za seksualno nasilje. Krivica je uvek na strani onog ko vrši nasilje.

- Neophodno je da se dete obrati odrasloj osobi od poverenja i to može biti i neko iz škole.

- Službe čija je odgovornost da štite decu od nasilja su policija, tužilaštvo, centar za socijalni rad, sud, Nacionalna dečija linija 116 111 (poziv je besplatan), Incest Trauma Centar – Beograd, i dr.

Izgled table:

„Vanjka“ A.P.Čehov

Književni rod: epika

Književna vrsta: pripovetka

Tema: pismo dečaka dedi

Pripovedanje u prvom licu

NAUČENE LEKCIJE

Kada se pokrene tema nasilja učenici/e se potpuno posvete tome i nastavnik/ca ih usmerava i drži u okvirima teme, vodi računa da se ne rasplinu. Neophodno je da nastavnik/ca pre realizacije teme rodni uloga preispita svoje stavove u ovoj oblasti, prepozna svoje predrasude koje je stekao/la kroz odrastanje i bez bojazni, kao uzor deci, podeli ih u odeljenju i time postane njihov uzor da je promena stavova pozitivno i poželjno iskustvo koje utiče da postanete autentični saveznik/ca svim društvenim grupama koje su marginalizovane.

Napomena: O rodni ulogama – Važno je da nastavnik/ca podseti učenike/ce da u epskoj poeziji ženski likovi najčešće nemaju ime, bezlični su ili ih zovu po imenu oca ili supruga. One pripadaju prvo ocu, a kada se udaju, suprugu. U epskoj poeziji, ženska osoba je vlasništvo muškarca i često se tretira kao „roba“. Ako je majka, postoji samo kao majka. U tom smislu, epska poezija pruža puno mogućnosti za analizu rodni uloga i uticaj na stereotipe. kako bi se oni promenili u sadašnjem vremenu.

Česti su primeri da epska poezija podržava da se na nasilje odgovara nasiljem (dela iz šestog, sedmog i osmog razreda: „Hasanaginica“, „Marko Kraljević ukida svadbarinu“, „Mali Radojica“, „Smrt Majke Jugovića“, i dr.).

RADNI MATERIJAL

- Tekst „Vanjka“ iz Čitanke.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Detaljno proučiti Uvod.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	OSMI
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	„Deca“ Ivo Andrić
NASLOV ČASA:	Poštuj različitosti i sprečićeš nasilje!
CILJEVI:	
Analiza pročitane pripovetke.	
OBRAZOVNI ZADACI	
<ul style="list-style-type: none">• Čitanje, razumevanje, doživljavanje pročitano• Usvajanje novih književnoteorijskih pojmova (književni rod: epika, književna vrsta: pripovetka, motiv, likovi)• Povezivanje životne realnosti sa predmetnošću književnog dela	
FUNKCIONALNI ZADACI	
<ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca za čitanje, razumevanje, doživljavanje i tumačenje narodne pripovetke• Osposobljavanje učenika/ca za odvajanje bitnog od sporednog	
VASPITNI ZADACI	
<ul style="list-style-type: none">• Razvijanje ljubavi prema čitanju književnih dela• Razvijanje kritičkog mišljenja, radoznalosti i istraživačkog duha kod učenika/ca	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju pojam rodnih uloga.2. Učenici/e proširuju znanje o pojmu rodnih uloga i seksualnog nasilja.3. Učenici/e razumeju povezanost različitosti i rizika da se dogodi seksualno nasilje i da počinitelj koristi ranjivost deteta uslovljenu njegovom različitosti da bi ga zlostavljao.4. Učenici/e znaju kako da reaguju da spreče nasilje, kome da se obrate kada se dogodi nasilje i da nikako ne ostanu u ulozi posmatrača.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Uvodni deo časa	
- Učenici/e su upoznati sa pripovetkom „Deca“ I. Andrića.	
A/2 Razgovor o različitostima i seksualnom nasilju - glavni deo časa	
- Učenici/e su upoznati sa pojmom različitosti i seksualnog nasilja i razumeju kakva je veza između seksualnog nasilja i roda.	
A/3 Reagovanje na seksualno nasilje – završni deo časa	
- Učenici/e razumeju da je seksualno nasilje krivično delo i da ga je neophodno sankcionisati.	
METOD	
A/1 Uvodni deo časa (10 min)	
- Nastavnik/ca upoznaje učenike/ce sa nastavnim jedinicom koja se obrađuje. Na tabli zapisuje naziv priče. Razgovor o prvim utiscima. Odrediti književni rod, vrstu, odrediti likove, osnovni motiv.	
A/2 Razgovor o različitostima i seksualnom nasilju - glavni deo časa (30 min):	

Nakon pročitane priče, sa učenicima/ama započeti razgovor o prvim utiscima.

O čemu govori priča? Ko je glavni lik ?

A/2.1 Rodne uloge u priči

- Ranije smo pominjali prilikom obrade književnih dela značaj rodnih uloga, odredili smo njihovu povezanost sa određenim stereotipnim ponašanjima.

- U ovoj priči akteri su grupa dečaka, koji se prema naučenim rodним ulogama ponašaju kao snažni, moćni, neustrašivi, spremni da se fizički obračunaju sa svakim ko im se ne dopada. Dane provode napolju, tražeći priliku da maltretiraju decu koja su različita od njih.

Kako se zove ovaj vid nasilja?

- Učenicima/ama se ukazuje da ne postoji opravdanje za fizičko nasilje. Nasilnik koristi svoju fizičku nadmoć da bi zastrašio žrtvu, a samim tim i uspostavio moć nad njom. Žrtva oseća strah, koji joj dodatno otežava da izađe iz kruga nasilja.

A/2.2 Različitosti u priči

- Koga je ova grupa dečaka odabrala da napadne? Da li je to što je dečak Jevrej razlog da bude šikaniran i fizički napadnut? Poštujemo li mi različitosti? Da li se dešava da se nekome rugate zato što je drugačiji? U kojim situacijama ste pronalazili razloge da nekog zadirkujete, jer ima lošije patike ili telefon? Kako se zove ovaj vid nasilja?

(uvesti važeće pojmove: **socijalno nasilje / diskriminacija / buling**).

- Objasniti da počinitelj (bez obzira kog je uzrasta) koristi ranjivost deteta uslovljenu njegovom različitošću da bi ga zlostavljao.

- Da li ste nekad bili svedoci da je dete dobilo batine, samo zato što ima drugačiju boju kože (u Srbiji, meta napada su Romi, Kinezi, migranti)?

- Objasniti učenicima/ama da to što se neko razlikuje od većine po bilo kom ličnom svojstvu znači da je osoba kao i svako drugi. **Zakon o zabrani diskriminacije** nalaže da ne sme biti meta bilo kog vida nasilja i da je to krivično delo.

- Postoje pojedinci koji umeju da se nose sa teretom svoje različitosti i za svaku pohvalu je njihova hrabrost. Nije nikakva hrabrost i lako je utopiti se u masu i kriti se iza grupe kada povređuješ drugog koji čini manjinu u društvu i slabiji je od dominantne većine.

- Ovde je posebno važno naglasiti **ulogu posmatrač(ic)u u vršnjačkoj grupi**, jer ova uloga nosi ogromnu odgovornost.

Posmatrač(ice) mogu da spreče nasilje i da zaustave nasilje kad je već počelo. Posmatrač(ice) mogu da budu saveznici/e detetu koje je izloženo nasilju tako što će zajedno s njim potražiti pomoć od odraslih osoba da se seksualno nasilje prijavi policiji i da budu sa njim tokom procesa oporavka.

- Pomoć nije da se čuva „loša tajna“, već da se obelodani seksualno nasilje i prijavi da bi počinitelj bio kažnjen i ne povredi sledeću osobu. Važno je da deca koja pomažu deci koja su izložena nasilju, u ulozi saveznika/ca i pomagač(ice) a, budu otvoreno i javno u toj ulozi, da svi znaju da su uz drugaricu ili druga i da su protiv nasilja.

A/2.3 Seksualno nasilje

- Pronađite u tekstu deo koji se odnosi na ožiljke iz detinjstva.

- Navesti sledeće rečenice:

„Mali ljudi, koje mi zovemo „deca“ imaju svoje velike bolove i duge patnje, koje posle kao odrasli i mudri ljudi zaboravljaju... Tamo dole, pod tim uglom ti bolovi i te patnje žive i dalje i postoje kao i svaka stvarnost.“

Pokušajte da zamislite bol deteta koje je pretrpelo seksualno nasilje. Kako se oseća? Kako izlazi na kraj sa svojim osećanjima?

- Prikazati **Slajd 1.**

- Iako na prvi pogled deluje nestvarno i mislimo da se seksualno nasilje ne dešava nad decom, kao i unutar vršnjačke grupe (naziva se gang rape, odnosno silovanje unutar vršnjačke grupe), ono je deo svakodnevice i dešava se sad i ovde, a ne negde u nekim dalekim zemljama na Zapadu.

- Prikazati **Slajd 2.**

- O ovoj temi se kod nas vrlo malo priča i malo saznanja se ima o tome. Ukoliko se ne priča, nasilje se ne može sprečiti, žrtva neće znati kako da reaguje i kome da se obrati. Neretko se dešava, da deca koja su žrtve seksualnog nasilja misle da se to dešava i u drugim porodicama, jer ih nasilnik konstantno ubeđuje da je to normalno i da nije ništa sramotno i da se oni u stvari samo tako igraju. Činjenica je da seksualno nasilje nad decom nedopustivo, kao i nad bilo kim drugim i da se o tome ne sme ćutati.

- Seksualno nasilje može da se dogodi svakome, nije povezano sa obrazovanjem, godinama, intelektualnim ili fizičkim sposobnostima, klasom, rasom.

Bilo koja vrsta obraćanja detetu sa seksualnom sadržinom, dodirivanje intimnih delova, prikazivanje pornografskih sadržaja (može biti i putem mobilnog telefona i na društvenim mrežama) je seksualno nasilje.

Prema statističkim podacima u Evropi, svako peto dete je na neki način žrtva seksualnog nasilja, a četvoro od petoro dece su devojčice.

A/3 Reagovanje na seksualno nasilje – Završni deo časa (5 min)

- **Seksualno nasilje je krivično delo i neophodno ga je sankcionisati. Važno je postaviti granice, reći NE.**

- **Vi sada ulazite u period kada ćete stupati u veze i jako je važno da umete da prepoznate svaki vid nasilja i da pravilno reagujete, kako bi se zaštitili i izvukli iz nasilne veze.**

- Službe čija je odgovornost da štite decu od nasilja su policija, tužilaštvo, centar za socijalni rad, sud, Nacionalna dečija linija, Incest Trauma Centar – Beograd, i dr.

Izgled table:

„Deca“ Ivo Andrić

Književni rod: epika

Književna vrsta: pripovetka

NAUČENE LEKCIJE

Ovaj čas je ogromna šansa da doprinesete vrednosnom sistemu svojih učenika/ca. Zgrabite šansu i iskoristite je. Naučite ih da je svako biće jednako vredno.

Napomena: O rodnim ulogama – Važno je da nastavnik/ca podseti učenike/ce da u epskoj poeziji ženski likovi najčešće nemaju ime, bezlični su ili ih zovu po imenu oca ili supruga. One pripadaju prvo ocu, a kada se udaju, suprugu. U epskoj poeziji, ženska osoba je vlasništvo muškarca i često se tretira kao „roba“.

Ako je majka, postoji samo kao majka. U tom smislu, epska poezija pruža puno mogućnosti za analizu rodnih uloga i uticaj na stereotipe. kako bi se oni promenili u sadašnjem vremenu.

Česti su primeri da epska poezija podržava da se na nasilje odgovara nasiljem (dela iz šestog, sedmog i osmog razreda: „Hasanaginica“, „Marko Kraljević ukida svadbarinu“, „Mali Radojica“, „Smrt Majke Jugovića“, i dr.).

RADNI MATERIJAL

- Tekst „Deca“ iz Čitanke
- Slajd 1
- Slajd 2

Sadržaj Slajda 1 i Slajda 2 je potrebno ištampati i obezbediti ličnu kopiju za svakog učenika/cu koju će poneti kući.

Slajd 1

Socijalno nasilje /diskriminacija /buling može imati kao jedan od svojih činilaca seksualno nasilje. Seksualno nasilje označava ponižavanje žrtve na svirep način i naziva se i zločinom iz mržnje (čl. 54 Zakona o zabrani diskriminacije Republike Srbije).

Slajd 2

Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji nam skreće pažnju da je u srednjim školama u 7.4% - upravo škola označena kao mesto gde se događa seksualno nasilje čime nas mladi alarmiraju da razvijamo mere sprečavanja npr. silovanja na ljubavnom sastanku i drugih vidova seksualnog nasilja. (2015 Incest Trauma Centar – Beograd; u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena;)

Godišnji statistički podaci Incest Trauma Centra – Beograd za period 2009-2014. god. na osnovu prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja pokazuju da je u ovom periodu nastupio porast prijavljivanja seksualnog zlostavljanja koje se događa u okviru vršnjačke grupe (u pitanju su maloletni počinioci) i ovaj vid zlostavljanja je potpomognut modernim tehnologijama i društvenim mrežama. U 4.15% se radilo o (ponovljenom) grupnom silovanju devojčice od strane vršnjaka koji su joj poznate osobe, a da je zid ćutanja izuzetno snažan zbog njenog straha od osвете i osude okoline. Da li će obelodaniti da je preživela seksualno nasilje, devojčice najpre procenjuju na osnovu prethodnog poznavanja reakcija okoline upravo putem društvenih mreža, kao i reakcija članova porodice za drugu životnu teškoću u vezi koje im se ranije obraćala. U obe opcije, devojčice saopštavaju da očekuju okrivljavanje i to ih sprečava da obelodane odgovornost počinilaca i potraže pomoć, čime ostaju u ranjivom položaju da se viktimizacija/nasilje ponovi.

PREPORUČENI RESURSI:

1. **Zakon o zabrani diskriminacije Republike Srbije**
2. **Čl. 54 Zakona o zabrani diskriminacije Republike Srbije (ZLOČIN IZ MRŽNJE)**
3. Incest Trauma Centar – Beograd (2014). Kako da sprečite nasilje u adolescentnoj ljubavnoj vezi – Vodič za tinejdžerke i tinejdžere i odrasle koji o njima brinu. Priručnik za primenu u redovnom nastavnom programu osnovnih i srednjih škola. Autorke: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	PRVI - srednja škola
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	Hasanaginica
NASLOV ČASA:	„Hasanaginica“ kao jedan ponuđen okvir za sagledavanje rodni uloga koje čine podlogu za odvijanje nasilja u porodici
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Sticanje znanja o posebnostima narodne balade.• Upoznavanje sa prevodilačkom i interpretativnom istorijom Hasanaginice.• Čitanje, tumačenje i razumevanje balade Hasanaginica.• Osposobljavanje učenika/ca za razlikovanje narodnih balada od ostalih vrsta usmenog stvaralaštva.• Usavršavanje izražajnog čitanja .• Približavanje savremenog čitaoca / čitateljke specifičnostima patrijarhalnih konvencija i morala.• Moralno vrednovanje postupaka junakinja i junaka.• Podsticanje učenika/ca da samostalno čitaju, doživljavaju i tumače književno delo.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju različite oblike nasilja2. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.3. Učenici/e upoznaju pojam rodni uloga i njihov uticaj na mogućnost pojave nasilja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Hasanaginica - Uvod	<p>- Učenici/e su upoznati sa temom i osnovnim činjenicama o pesmi „Hasanaginica“.</p>
A/2 Rodne uloge i nasilje u pesmi Hasanaginica - glavni deo časa	<p>- Učenici/e su upoznati sa pojmom rodni uloga i njihovim uticajem na mogućnost pojave nasilja kroz analizu pesme „Hasanaginica“.</p>
A/3 Glas protiv nasilja nad decom i ženama - završni deo časa	<p>- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se stereotipnim rodni ulogama na kojima počiva nasilje nad decom i ženama.</p>
METOD	<ul style="list-style-type: none">• Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv prema učenicima, voditi računa o njihovim reakcijama; imajte u vidu statistike koje pokazuju koliko je dece u svakom školskom odeljenju u našoj zemlji preživelo seksualno zlostavljanje - neko od učenika je možda žrtva nekog oblika nasilja!• Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja se očekuju odgovori sa DA ili NE.
A/1 Hasanaginica - Uvod (5-10 minuta)	<p>- Upoznajemo učenike/ce sa osnovnim znanjima o pesmi „Hasanaginica“:</p> <ul style="list-style-type: none">• naša najpoznatija narodna balada• prva pesma našeg usmenog stvaralaštva koja je prevedena na strane jezike i o čijoj lepoti se pisalo najviše, kao o biseru naše narodne književnosti• prvi put je objavljena 1774. godine u knjizi italijanskog putopisca Alberta Fortisa Putovanja po Dalmaciji

- prevodili su je i Gete, Puškin, Ana Ahmatova

- Pitanja za učenike/ce:

- *Kako je Vuk Stefanović Karadžić podelio narodnu (usmenu) poeziju?*

Odgovor: Vuk je, kao što je učenicima poznato, podelio narodne pesme na **junačke (epske), ženske (lirske) i pesme na međi (lirsko-epske pesme).**

Ovo je i odgovarajući trenutak da razgovarate sa učenicima/ama na koji način je Vuk ovu podelu opteretio rodnim stereotipima!

- *Šta odlikuje pesmu koja se zove balada? Možete napraviti analogiju sa pojmom balada koji koristimo za savremenu muziku.*

Odgovor: Za balade je karakterističan tužan kraj.

- *Gde biste svrstali balade: u lirske, epske ili lirsko-epske pesme?*

Odgovor: Nakon različitih učeničkih odgovora, sažimamo: to su pesme na međi, odnosno lirsko-epske pesme. Njihova radnja je prožeta emocijom, što balade čini srodnim lirskim pesmama. Takođe, imaju razvijenu radnju, mnoštvo likova, bogate su dijalozima i monolozima, što ih približava i epskoj poeziji.

- Izražajno čitanje pesme „Hasanaginica“ (5 minuta)

A/2 Rodne uloge i nasilje u pesmi „Hasanaginica“ - glavni deo časa (25 minuta)

- Kroz grupnu diskusiju traže se odgovori na sledeća pitanja:

P 1 - Kakva osećanja ste doživeli dok ste slušali pesmu? Šta je najviše uticalo na vas? Kako počinje Hasanaginicina tragedija? Šta se zapravo dogodilo?

Ovde je često potrebno pojasniti učenicima/ama sam početak pesme - Hasanagicu muž tera od kuće, jer ga nije posetila na bojištu, uprkos tome što zna da krute patrijarhalne norme ne dozvoljavaju ženi tog doba da dođe bez poziva i dozvole.

P 2 - Šta mislite o tome? Kakav je bio položaj žene sudeći po ovoj pesmi? Po čemu to zaključujete?

(Hasanaginica od stida nije smela među muškarce na bojištu, bez pogovora odlazi od kuće nakon Hasanagine poruke da ga ne čeka u dvoru bijelomu, ni u dvoru ni u rodu momu, brat je na silu udaje...)

P 3 - Prepoznajete li da u ovoj pesmi ima nasilja nad Hasanagicom? Pronađite stihove.

(Veoma oštra pretnja Hasanagine – emocionalno nasilje, nema pravo glasa niti izbora, mora da napusti decu zbog straha od muževljevog gneva - emocionalno nasilje, strah je toliki da kad pomisli da čuje bat Hasanaginih konja vrat lomi kule niz pendžere – emocionalno nasilje, bratovo postupanje prema njoj kao prema predmetu – udaje je za bogatog kadiju iz sopstvenih interesa, protiv njene volje – emocionalno nasilje, Hasanaga je vređa kad prolazi pored dvora, dira u najbolnije mesto Hasanagicino – decu – emocionalno nasilje.

P 4 - Kako se Hasanaginica oseća kao žrtva nasilja?

(Očajna je, nemoćna, strah, krivica, bol.)

P 5 - Koje su posledice njenog trpljenja?

(Na samom kraju umire, slomljena tugom).

- Nastavnik/ca poziva decu da razgovaraju o tome kako poruke koje primamo u detinjstvu utiču na našu spremnost da se odupremo nasilju u porodici. Da li ove poruke otežavaju ili olakšavaju da se odupremo? Predlaže da zajedno sakupe uobičajene poruke koje se često čuju i u formi poslovice ili izreka. Zapisuje na tabli.

- Da bi podstakla proces, započinje primerima. Paralelno kako dete navede primer, pita ga da objasni koju konkretnu poruku nosi za dete ili ženu koji su izloženi nasilju i dopunjava pravilno razumevanje u kontekstu nasilja i dinamike nasilja.

- **Poruke koje primamo u detinjstvu, a podržavaju nasilje (neki primeri):**

- *Problemi se ne iznose iz kuće. („Prljav veš“ ostaje u porodici.)* – potpomaže dugo čuvanje loše tajne o nasilju.
- *Ko se bije, taj se voli.* – potpomaže „mit o uzajamnosti“, implicira kao da se žrtva i počinitelj zajedno tuku, umesto toga da kad postoji nasilje, postoji jasna „tačka nasilja“ gde se uvek tačno zna ko je žrtva a ko počinitelj, ko tuče a kome je slomljena vilica.
- *Ćuti i trpi!* – potpomaže dugotrajno čuvanje loše tajne i poslušnost.
- *Batina je iz raja izašla. To (nasilje) je za tvoje dobro, da kad porasteš budeš dobar čovek. „I mene su tukli, pa šta mi fali.“* – promovisanje i legitimna dozvola fizičkog kažnjavanja sa „opravdanim“ ciljem.
- *Dok si u mojoj kući, biće onako kako ja kažem.* – odrasla osoba/staratelj kao gospodar života deteta.
- *Mesto je ženi pored muža.* – potpomaže promovisanje dužnosti trpljenja.
- *Morao sam da je udarim, jer je pustila jezik do patosa.* – „mit o uzajamnosti“ (pogledati gore), uvođenje „uzročnosledičnosti“ da „zato što je ona bilo šta uradila, ON je „morao“...“ čime se podržava stav nasilnika da je on ispravan, da je žena (ili dete) nešto učinila zbog čega je opravdano da je on ugrozi i kazni.
- *Usta da ima, jezik da nema.* – potpomaže poslušnost.
- *Tuci dete da posle ono tebe ne tuče.* – potpomaže i promoviše fizičko kažnjavanje dece, normalizuje nasilje kao vid ponašanja koje ima „opravdani“ cilj.
- *Žensko dete, tuđa kuća.* – potpomaže nisko vrednovanje ženskog deteta i nakon udaje roditelji se odriču odgovornosti za njen život.

- **Sačinjenu listu poruka koje primamo u detinjstvu, a podržavaju nasilje preneti na poster i čuvati na vidnom mestu u Školi, gde najčešće prolaze zaposleni, roditelji / staratelji i učenici/e.**

- **Rodne uloge su stereotipi u društvu koji propisuju: 1. kako da se osećaju, 2. kako da razmišljaju i 3. kako da se ponašaju devojčice i dečaci, žene i muškarci.** To su vrlo uski okviri koji ne pružaju i ne obezbeđuju iste mogućnosti za oba pola, već jednom polu (muškom) omogućavaju više moći u društvu nego drugom (ženskom). Rodne uloge uključuju i mogućnost i društvenu dozvolu da muški pol koristi svoju veću moć na štetu ženskog pola. Rodna uloga nameće da devojčice i žene treba da prihvate ovo ugrožavanje i budu poslušne.

- Stereotipne rodne uloge potpomažu odvijanje svih vidova nasilja tako što određuju (mušku) „glavu kuće“, šta sve može osoba muškog pola u porodici (otac, brat, i dr.) i šta ne mogu devojčice i žene u porodici, da se nasilje koje najčešće čine osobe muškog pola ne iznosi javno i traži pomoć van kuće, da se odgovornost prebacuje na ženu i dete iako je za nasilje uvek odgovoran samo nasilnik.

- Ako je u pitanju (seksualno) nasilje u porodici, rodne uloge utiču na osećanje niske sopstvene vrednosti, nisko samopoštovanje, nisko samopouzdanje. Teže je sebi dati dopuštenje da ispričaš nekome da ti se nasilje događa i da potražiš pomoć.

- Nastavnik/ca pokazuje **Slajd 1** koji je unapred pripremljen i na papiru, po kopija za svako dete, koju će poneti kući. Sadržaj slajda samo pročita.

A/3 Glas protiv nasilja nad decom i ženama - završni deo časa (5 minuta)

- Nastavnik/ca zaokružuje čas time što zaključuje da je uvek važno suprotstaviti se staromodnim rodnim ulogama na kojima počiva, koje potpomažu, opravdavaju i promovišu nasilni odnos.

- Poziva svako dete da naglas u krug dovrši započetu rečenicu „Neću da trpim da...“, i da time podigne svoj glas protiv nasilja nad decom i ženama.

NAUČENE LEKCIJE

Poster „Poruke koje primamo u detinjstvu, a podržavaju nasilje“ je snažan instrument podizanja svesti o potrebi formiranja i iskazivanja stavova u interesu deteta i žene koji su izloženi nasilju. Stavovi su neophodan mehanizam sprečavanja nasilja, kao i zaustavljanja istog. Stavovi određuju i našu odgovornost i učešće u procesu oporavka.

RADNI MATERIJAL

- Pisma „Hasanaginica“.

Slajd 1

**NASILJE NE SME DA SE DOGAĐA, TO JE KRIVIČNO DELO!
ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK!**

OSEĆANJA ŽRTVE SU OZBILJNA, MOGUĆE JE PREVAZÍĆI IH UZ OSOBE KOJE VERUJU, BRINU, SPREMNE SU DA POMOGNU.

POSLEDICE NASILJA SU OZBILJNE, MOGU DA BUDU I KOBNE PO ŽIVOT OSOBE KOJA TRPI UKOLIKO SE NASILJE NE PREKINE.

VAŽNO JE POTRAŽITI POMOĆ.

UVEK POSTOJI NEKO KO ĆE MOĆI I ŽELETI DA POMOGNE.

POTREBNO JE MNOGO SNAGE DA OSOBA KOJA TRPI NASILJE GOVORI O TOME.

AKO VAM SE NEKO POVERIO, BUDITE ZAHVALNI JER VAM JE POKLONIO VELIKO POVERENJE.

NAŠA GRAĐANSKA DUŽNOST JE DA PRIJAVIMO AKO ZNAMO DA NEKO TRPI NASILJE.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Tekst iz Čitanke sa književnoteorijskim pojmovima za I razred srednje škole.
2. Milija Nikolić, Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
3. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	PRVI - srednja škola
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	Analiza antičke tragedije Antigona
NASLOV ČASA:	„Antigona“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u porodici
CILJEVI:	
OBRAZOVNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Upoznavanje učenika/ca sa mitom o Edipu• Tumačenje mitskih uporišta tragedije• Tumačenje suštine dramskog sukoba	
FUNKCIONALNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Snaženje navike da učenici/e svoje tvrdnje i utiske povodom dela potkrepljuju primerima iz teksta• Razvijanje sposobnosti kod učenika/ca da povezuju ranije usvojeno gradivo o drami sa novim saznanjima o tragediji• Proširivanje znanja o mitovima	
VASPITNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Moralno vrednovanje postupaka junaka tragedije• Otkrivanje univerzalnih značenja ovog dela i univerzalnih poruka u mitovima• Motivisanje učenika/ca za čitanje drugih dela antičke književnosti• Razvijanje literarnog senzibiliteta učenika/ca.	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja.2. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.3. Učenici/e prepoznaju situacije neravnopravne raspodele moći kao ključnog faktora za mogućnost pojave i odvijanja nasilja.4. Učenici/e znaju kako reagovati u situacijama seksualnog nasilja.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Antigona - Uvod	
- Učenici/e su upoznati sa temom i osnovnim činjenicama o tragediji „Antigona“.	
A/2 Mit o Edipu i seksualno nasilje - glavni deo časa	
- Učenici/e su upoznati sa mitom o Edipu koji čini osnovu „Antigone“ i sa pojmom seksualnog nasilja.	
A/3 Seksualno nasilje - završni deo časa	
- Učenici/e su upoznati sa postupcima reagovanja u situacijama seksualnog nasilja.	
METOD	
<ul style="list-style-type: none">• Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv prema učenicima/ama, voditi računa o njihovim reakcijama; imajte u vidu statistike koje pokazuju koliko je dece u svakom školskom odeljenju u našoj zemlji preživelo seksualno zlostavljanje - neko od učenika/ca je možda žrtva nekog oblika nasilja!• Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja se očekuju odgovori sa DA ili NE.	

A/1 Antigona - Uvod (5 minuta):

- Kako je ovo drugi čas obrade nastavne jedinice, učenici/e su već upoznati sa temom i osnovnim činjenicama o tragediji Antigona. Ponavljamo pojedinosti sa prethodnog časa tražeći odgovore na sledeća pitanja:

Šta je glavna tema tragedije „Antigona“? Odakle vodi poreklo tragedija kao književna vrsta i kad je nastala? Zbog čega stradaju junaci antičkih tragedija?

Antigona prikazuje tragičnu sudbinu kao posledicu neograničene vladavine jednog čoveka, oličenog u liku Kreonta, koji se suprotstavlja božanskim zakonima. Kreont predstavlja državnu vlast i svojom odlukom da se Polinik, kao protivnik Tebe, ne sahrani kako dostoji, on se suprotstavlja starijim i važnijim zakonodavcima Divu i Pravdi. Dramski sukob do kog dolazi predstavlja, u stvari sukob zakona i pravde, koji nisu nužno jedno te isto. U ovoj tragediji se, međutim, prikazuje i sukob dva načela: princip neprikosnovene nerazumne vlasti (muški princip), oličen u liku Kreonta, i načelo ljubavi (ženski princip), koju predstavlja Antigona. Tragedija je vezana za nastanak pozorišta u Grčkoj, u petom veku pre nove ere. Uzroci zbog kojih su stradali tragični junaci antičkih tragedija najčešće nisu bili rezultat nekog moralnog prestupa, već posledica neke pogreške (*hybris*-a), nesvesnog prestupa ili uverenja porema kome se postupa ili koje se jednostavno saopšava. Najznačajniji antički tragičari bili su Eshil, Sofokle i Euripid.

A/2 Mit o Edipu i seksualno nasilje - glavni deo časa (35 minuta)

- Kroz grupnu diskusiju traže se odgovori na sledećih **8 pitanja**:

P 1 - Odakle su grčki dramski pisci uzimali građu za svoje tragedije?

Građu za svoje tragedije grčki pisci najčešće su pronalazili u Homerovim ili Hesiodovim mitovima.

P 2 - Šta su to mitovi? Znaite li još neki mit?

Mit (grčki - *mythos* = priča) je osnovni oblik ideološkog stvaralaštva u doklasnom društvu.

Dok legenda izlaže doživljaje heroja i ljudskih bića koja su bilo čim obdarenija od običnih ljudi, mit se više drži božanskih bića. Kod naroda u fazi lovačke i sakupljačke privrede najčešće predstavlja priču, čija je tema poreklo sveta, bogova, nekih predmeta, prirodne pojave, nebeskog tela, životinje, biljke, verskog obreda, značajnije društvene ustanove.

Helenski mit je prvi i osnovni oblik u kojem su mislila helenska plemena; sjajna poezija u Homerovom i Hesiodovom imenu očuvala je glavne helenske mitove i dala polet mnogim drugim.

Za pesnikinju / pesnika i umetnicu/ umetnika, mit je idealno ogledalo ljudskog života. Kako se njegovo bogatstvo ne može iscrpsti, on je nepresušan izvor gradiva za nova umetnička uobličavanja.

P 3 - Koji mit je osnova Sokfokleove „Antigone“?

Osnovu Antigone čini mit o Edipu.

Učenik/ca koji je prethodnog časa dobio zaduženje da pročita mit o Edipu priča ostalim učenicima/ama sadržaj.

P 4 - Kako završava Edip, a kako Jokasta nakon saznanja o incestu?

Edip sebi vadi oči, a Jokasta oduzima sebi život vešanjem.

*P 5 - Kakav je vaš utisak o mitu koji ste upravo čuli? Šta je Edipova pogreška (*hybris*)?*

Edipova nesvesna pogreška je u tome što je ne znajući ubio svog oca i oženio se svojom majkom, dobio sa njom decu.

P 6 - Kako bismo danas nazvali to što se dogodilo Edipu sa majkom?

To se naziva *incest ili rodoskrnavljenje*.

Incest je zakonom kažnjivo krivično delo. O incestu se nedovoljno govori u našem društvu, on je i dalje tabu tema. Postane tema onda kad se detetu već dogodi.

P 7 - Šta podrazumevamo pod pojmom incest?

Postoje dve definicije incesta: zakonska i iz perspektive traume za dete.

Druga po redu definicija je postulat u radu pomagač(ic)a u ovoj oblasti i zasnovana je na razumevanju seksualne traume za dete.

1. U Krivičnom zakoniku Republike stoji: Rodoskrvnjenje - Punoletno lice koje izvrši obljubu ili sa njom izjednačen polni čin sa maloletnim srodnikom po krvi u pravoj liniji ili sa maloletnim bratom, odnosno sestrom, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. (U pravoj liniji: otac, majka, deda, baba; Bočna linija: rođeni brat ili sestra;).

Međutim, decu ne zlostavljaju samo krvni srodnici i to nije jedini ili presudan faktor da se odredi ozbiljnost traume. Decu najčešće seksualno zlostavljaju odrasle osobe koje dete poznaju i dete im je lako dostupno. **Odrasla osoba koja ima nameru da zlostavlja dete, uspostavlja odnos privrženosti UPRAVO ZATO da bi taj odnos kasnije zloupotrebila.**

2. Iz perspektive traume, incest je seksualno zlostavljanje deteta od strane odrasle osobe koja ima moć, autoritet i poverenje deteta.

Ključne komponente su demonstracija moći i autoriteta i izdaja poverenja.

Ovu definiciju su u svetu sačinile same osobe koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu.

P 8 - Incest je jedan vid seksualnog zlostavljanja dece. Zna li šta podrazumevamo pod seksualnim zlostavljanjem?

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg 18 god. u cilju seksualnog zlostavljanja i uživanja odrasle osobe. Obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela, voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečju prostituciju.

Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u RS (2015©Incest Trauma Centar – Beograd) je pokazala da:

- Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 deteta iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju.
- Srednjoškolci/ke koji su preživeli seksualno nasilje najčešće svoje iskustvo obelodane, ispričaju, vršnjaku ili vršnjakinji. Drug/drugarica bili su osobe kojima se dete najčešće poveravalo (37.9%). To iziskuje da tinejdžerke i tinejdžeri znaju kako da postupe u tom trenutku, da veruju drugarici / drugu i saveznički, zajedno, potraže pomoć odrasle osobe od poverenja.

A/3 Seksualno nasilje - završni deo časa (5 minuta)

NASILJE NE SME DA SE DOGAĐA, TO JE KRIVIČNO DELO!
ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK!

OSEĆANJA ŽRTVE SU OZBILJNA, MOGUĆE JE PREVAZÍCI IH UZ OSOBE KOJE VERUJU, BRINU, SPREMNE SU DA POMOGNU.

POSLEDICE NASILJA SU OZBILJNE, MOGU DA BUDU I KOBNE PO ŽIVOT OSOBE KOJA TRPI UKOLIKO SE NASILJE NE PREKINE.

VAŽNO JE POTRAŽITI POMOĆ.

UVEK POSTOJI NEKO KO ĆE MOĆI I ŽELETI DA POMOgne.

POTREBNO JE MNOGO SNAGE DA OSOBA KOJA TRPI NASILJE GOVORI O TOME.

AKO VAM SE NEKO POVERIO, BUDITE ZAHVALNI JER VAM JE POKLONIO VELIKO POVERENJE.

NAŠA GRAĐANSKA DUŽNOST JE DA PRIJAVIMO AKO ZNAMO DA NEKO TRPI NASILJE.

NAUČENE LEKCIJE

Objasniti učenicima/ama da je zakonodavac u našoj zemlji uveo krivično delo rodoskrvnjenja kako bi sprečio zdravstvene posledice seksualnih odnosa između članova porodice. Podsetiti ih da se, zbog niskog stepena svesti u društvu, i književnim delima događa da su ovi seksualni kontakti prikazani romantizovano, uz seksualizaciju i kao da je reč o "ljubavnoj priči", a da se zapravo radi o neprimerenim književnim sadržajima koji zanemaruju zloupotrebu moći unutar porodice proisteklu iz rodnih uloga i godina starosti kao obeležja različitosti.

RADNI MATERIJAL

- Književno delo „Antigona“.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Milija Nikolić, Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
2. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	DRUGI – srednja škola
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	Pričanje događaja na osnovu niza slika
NASLOV ČASA:	Pričanje događaja na osnovu niza slika kao jedan ponuđen okvir za prepoznavanje i reagovanje na situaciju seksualnog nasilja
CILJEVI:	
OBRAZOVNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Razvijanje i povezivanje sadržaja• Vežbanje gramatički ispravnog izražavanja• Vežbanje logičkog povezivanja manjih misaonih celina• Tumačenje izraznog ponašanja	
FUNKCIONALNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca da uspešno nastupaju kao govornici/e• Osposobljavanje učenika/ca da improvizuju na zadatu temu• Osposobljavanje učenika/ca da se u govoru od konkretnih kreću ka apstraktnim temama	
VASPITNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Podsticanje učenika/ca na vrednovanje valjanog i uspešnog govorenja• Snaženje navike kod učenika/ca da se samokritički osvrću na svoje rezultate• Intelektualno i emotivno određivanje učenika/ca prema društveno značajnim temama• Jačanje govorne kulture učenika/ca	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja.2. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.3. Učenici/e razumeju situacije neravnomerne raspodele moći (uticaj rodnih uloga) kao ključnog faktora za mogućnost pojave i odvijanja nasilja.4. Učenici/e znaju kako da reaguju kada se radi o seksualnom nasilju.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Uvod	
- Učenici/e su upoznati sa temom i načinom rada.	
A/2 Razgovor o društvenom problemu nasilja - glavni deo časa	
- Učenici/e su upoznati sa vidovima nasilja, situacijom neravnomerne raspodele moći usled strogo definisanih stereotipnih rodnih uloga i time šta se podrazumeva pod seksualnim nasiljem i kako reagovati na seksualno nasilje nad decom i ženama.	
A/3 Pričam priču o seksualnom nasilju - završni deo časa	
- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se nasilju i nasilniku – i da uvek postoji neko ko će umeti i moći da pomogne.	

METOD

Dijaloška, monološka, metoda rada na tekstu.

Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv/a prema učenicima/ama, voditi računa o njihovim reakcijama; imajte u vidu da su u svakom odeljenju u osnovnim i srednjim školama u Srbiji četiri deteta uzrasta od 10 do 18 godina nekada tokom svog života preživela seksualno nasilje, još četiri poznaju drugaricu ili druga koji imaju ovo iskustvo, a dva deteta u svakom odeljenju su u poslednjih 12 meseci izložena seksualnom nasilju (nasilje se dešava sada) - neko od učenika/ca je možda žrtva nekog oblika nasilja!

Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja je moguće odgovoriti sa DA ili NE, ona su korisna jedino kada poentiramo u vezi sa zlostavljanjem: Da li je dete ikad zaslužilo ovo? NE! i dr..

A/1 Uvod (5 minuta):

- Na današnjem času bavićemo se usavršavanjem kulture usmenog izražavanja kroz razgovor o jednom veoma važnom društvenom problemu.

- Svaki par u klupi dobiće set od 3 crteža koji su označeni brojevima, tako da znate redosled.

- Razmislite o tim crtežima.

Šta vidite na svakom crtežu pojedinačno? Šta se događa?

Kako po vašem mišljenju teče ova priča?

Ko su osobe sa crteža? Kakav je njihov odnos?

Šta se dešava na crtežu broj 1, šta na crtežu br. 2? Šta se dešava na poslednjem crtežu?

Kako se osećaju osobe sa slika? Zašto?

Zapišite svoja zapažanja i ispričajte priču.

Delimo učenicima/ama papire sa crtežima, na svaku klupu set od 3 crteža, i zapisujemo ključna pitanja na tabli. Imamo 3 grupe po tri crteža (A, B, V), pa ćemo dobiti i 3 grupe učenika/ca, u zavisnosti od priče koju su smišljali. Crteži predstavljaju **Prilog 1**.

A/2 Razgovor o društvenom problemu nasilja - glavni deo časa (35')

Nakon 10 minuta počinjemo razgovor sa učenicima/ama na osnovu pitanja koja smo postavili na početku časa.

Nekoliko učenika/ca usmeno izražava sadržaj priče koju su smislili na osnovu niza crteža (15 minuta).

Svaki učenik/ca pre nego što počne kaže koju grupu crteža je imao.

Dok on/a govori, nastavnik/ca pronosi crteže da ih vide i drugi učenici/e, ili, ukoliko postoje mogućnosti, prikazuje crteže uz pomoć projektora, kako bi svi učenici/e mogli da ih vide.

Nakon razmene mišljenja i analize osećanja koja zaključujemo na osnovu slika, počinjemo razgovor o nasilju (10 minuta).

- *Da li je na crtežima iz grupe A u pitanju scena nasilja?*

Učenici/e mogu imati različita, čak i oprečna mišljenja. To je dobro, jer će i razvijanje priča ići u različitim pravcima. Kad govorimo o nasilju, nastavnik/ca pojašnjava ukoliko je potrebno: u grupi A nije predstavljeno nasilje. Majka spašava sina od opasne igre vatrom i objašnjava mu šta se moglo dogoditi.

- Da li je na crtežima iz grupe B u pitanju scena nasilja?

Dečak je uzeo sestri lutku. Trebalo mu je objasniti da je pogrešio i da igračke treba deliti. Otac ga je jako udario i dečaku je ostala na licu masnica. U pitanju je fizičko nasilje.

Nastavnik/ca treba pažljivo da prati učeničke odgovore i da sumira sve ono što učenici/e kažu, a važi za nasilje (osećanja žrtve su teška, osoba pati, plaši se da potraži pomoć....).

KAD SE DOGAĐA NASILJE, UVEK POSTOJI NERAVNOPRAVNA PODELA MOĆI IZMEĐU NASILNIKA I ŽRTVE, ŠTO OMOGUĆAVA DA SE NASILJE DOGODI.

ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK. ŽRTVE ČESTO IMAJU OSEĆAJ KRIVICE, ALI NIKAD NISU KRIVE.

NASILJE JE KRIVIČNO DELO.

VAŽNO JE DA SE NASILJE ZAUSTAVI.

- Da li je na crtežima iz grupe V u pitanju scena nasilja?

Čovek sa crteža želi da dodiruje devojčicu zato jer mu se to sviđa. Nagovara je i kaže da će i njoj biti lepo, iako zna da će je to uznemiriti i povrediti. U zamenu za ćutnju donosi poklone. Ovo je seksualno nasilje.

- Da li između devojčice i čoveka na slici postoji neravnomerna raspodela moći ili su jednako moćni?

Ni blizu nisu jednako moćni. Čovek je odrastao i odgovoran za svoje postupke, a ona je dete.

NIJE SAMO SILOVANJE I SEKSUALNI ČIN KOJI UKLJUČUJE FIZIČKU SILU SEKSUALNO NASILJE. POD SEKSUALNIM NASILJEM PODRAZUMEVA SE I SVAKO NAVOĐENJE, UCENA, NAGOVARANJE NA SEKSUALNU AKTIVNOST PROTIV NEČIJE VOLJE.

OSOBE KOJE VRŠE SEKSUALNO NASILJE U VELIKOM PROCENTU (90%) SU OSOBE OD POVERENJA I NEKO BLIZAK ŽRTVI, ZATO SE ŽRTVA TEŠKO SAMA ODLUČUJE DA PRIJAVI NASILJE (KRIVICA, POMEŠANA OSEĆANJA PREMA NASILNIKU, STRAH DA JOJ NEĆE VEROVATI).

OSEĆANJA ŽRTVE SU OZBILJNA, MOGUĆE JE PREVAZIĆI IH UZ OSOBE KOJE VERUJU, BRINU, SPREMNE SU DA POMOgnu.

POSLEDICE NASILJA SU OZBILJNE, MOGU DA BUDU I KOBNE PO ŽIVOT OSOBE KOJA TRPI UKOLIKO SE NASILJE NE PREKINE.

- Kako bi, po vašem mišljenju, trebalo da se završi ova priča? Kako biste vi pomogli ovoj osobi da ste jedan od likova?

VAŽNO JE POTRAŽITI POMOĆ.

UVEK POSTOJI NEKO KO ĆE MOĆI I ŽELETI DA POMOGNE.

POTREBNO JE MNOGO SNAGE DA OSOBA KOJA TRPI NASILJE GOVORI O TOME.

AKO VAM SE NEKO POVERI, BUDITE ZAHVALNI JER VAM JE POKLONIO VELIKO POVERENJE.

NAŠA GRAĐANSKA DUŽNOST JE DA PRIJAVIMO AKO ZNAMO DA NEKO TRPI NASILJE.

A/3 Pričam priču o seksualnom nasilju - završni deo časa (5 minuta)

Učenicima/ama dajemo zadatak da priču koju su sastavili zapišu kod kuće dodajući svoju verziju kraja. Talentovaniji i vredniji učenici/e mogu dodati i slike koje bi ilustrovale njihovo viđenje završetka.

Radove sačuvati i prikazati ih na izložbi koju Škola organizuje povodom 18. novembra, *Evropskog dana protiv seksualnog nasilja nad decom*, kao i postaviti ih na internet stranicu Škole. Radovi su uvek dobrodošli da budu izloženi na oficijelnoj internet stranici Incest Trauma Centra – Beograd www.incesttraumacentar.org.rs.

Izgled table:

Pričanje događaja na osnovu niza slika

Istraživačka pitanja:

- šta vidite na svakom crtežu pojedinačno?
- šta se događa, kako po vašem mišljenju teče ova priča?
- ko su likovi sa crteža; kakav je njihov odnos?
- šta se dešava na crtežu broj 1, šta na crtežu br. 2; šta se dešava na poslednjem crtežu?
- kako se osećaju osobe sa crteža?

NAUČENE LEKCIJE

Iskustvo pokazuje da deca koja su talentovana za crtanje i slikanje mogu ubuduće značajno da doprinesu da se tema nasilja prikaže na inovativan način i skrene pažnju velikog broja ljudi. Nekada su pisanje, slikanje i druge kreativne tehnike jednostavniji način izražavanja kada se dete odluči da obelodani da je preživelo traumu.

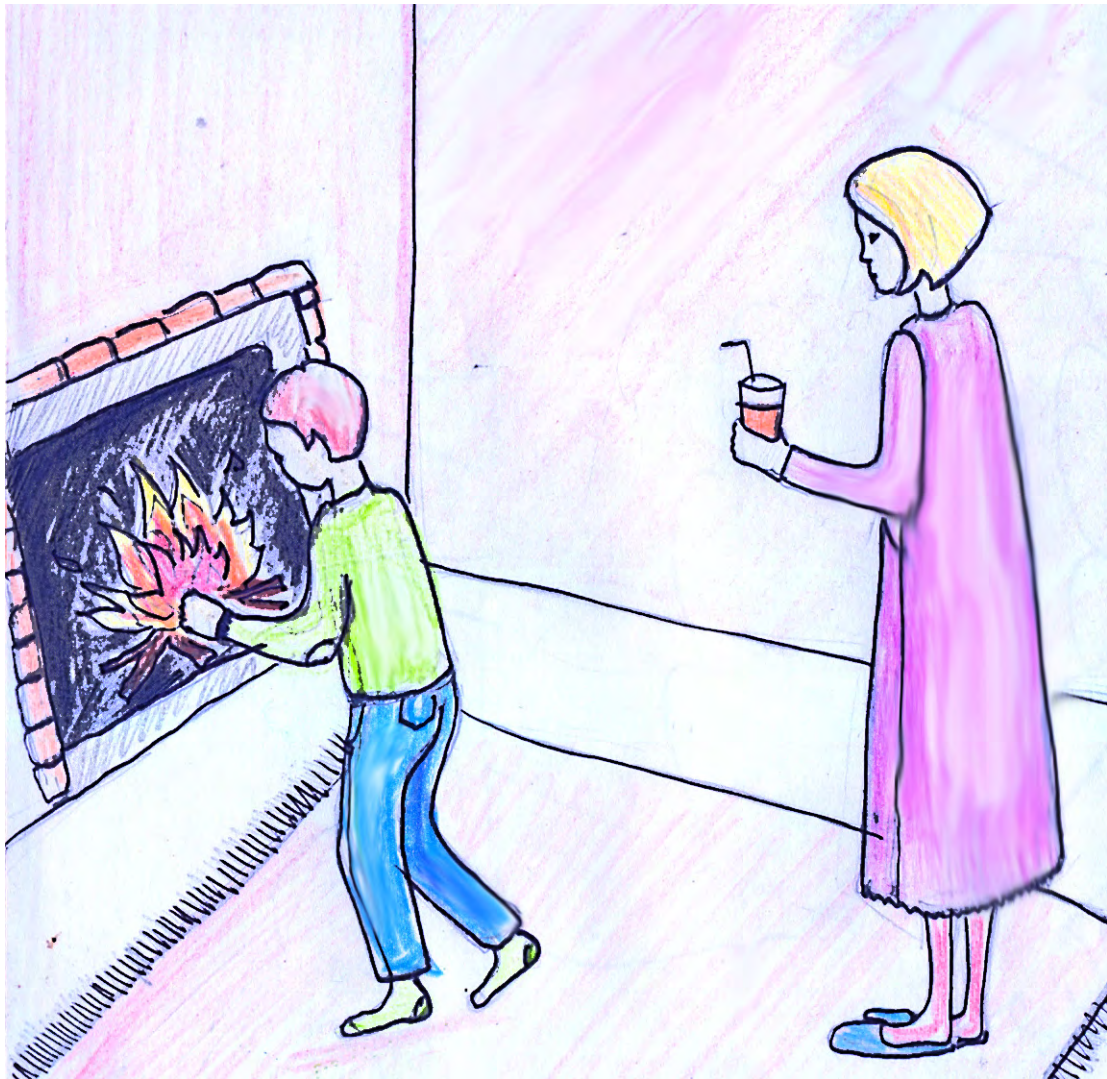
RADNI MATERIJAL

- Milija Nikolić, Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
- **Prilog 1:** Crteži koji se koriste na ovom času (1-9); Autorka: Aleksandra Momaković Bednar, diplomirana dizajnerka tekstila.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić.

Prilog 1

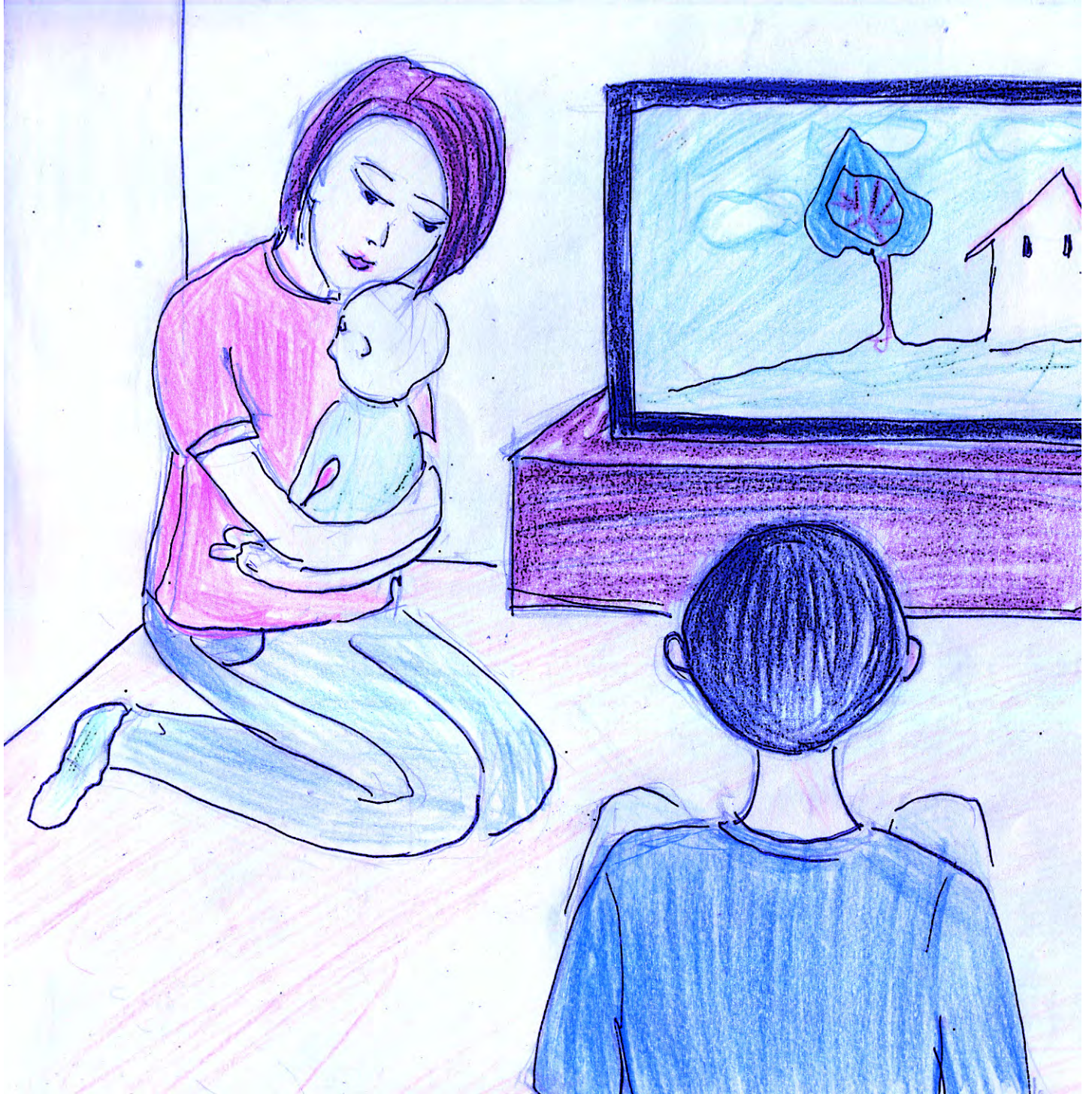

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK
RAZRED:	DRUGI – srednja škola
TEMA:	Književnost
NASTAVNA JEDINICA:	Kad su cvetale tikve – Dragoslav Mihajlović
NASLOV ČASA:	„Kad su cvetale tikve“ kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja i osećanja osoba koje su ga preživele
CILJEVI:	
OBRAZOVNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca za racionalno uviđanje i kritičko sagledavanje ispoljenih karaktera, postupaka, ideja, stavova, pogleda na svet• Analiza idejno-tematskog sloja (individualni, psihološki i opšti, socijalno-društveni aspekti tumačenja dela)• Podsticanje učenika/ca da samostalno čitaju, doživljavaju i tumače književno delo	
FUNKCIONALNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Snaženje navike da se umetnički utisci potkrepljuju primerima iz teksta• Osposobljavanje učenika/ca za argumentovano analiziranje književnog teksta• Osposobljavanje učenika/ca za primenu naučenog kroz konkretnu analizu teksta• Osposobljavanje učenika/ca za formalnu analizu dela	
VASPITNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Kritičko sagledavanje ispoljenih karaktera, postupaka, ideja, stavova, pogleda na svet• Kritičko sagledavanje uticaja porodice i sredine na karakter i odnos prema životu• Podsticanje učenika/ca na otkrivanje univerzalnih značenja dela• Moralno vrednovanje postupaka likova• Motivisanje učenika/ca na kontinuiran rad na proučavanju književnosti• Podsticanje učenika/ca na iskazivanje vlastitih stavova i osećanja povodom književnog dela• Razvijanje čitalačkog interesovanja prema delima srpske književnosti.	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju različite oblike nasilja.2. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja.3. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje seksualno nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.4. Učenici/e znaju kako da reaguju kada se radi o seksualnom nasilju.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Uvod	
- Učenici/e su upoznati sa glavnim likom dela „Kad su cvetale tikve“.	
A/2 Razgovor o situacijama nasilja u romanu - glavni deo časa	
- Učenici/e su upoznati sa vidovima nasilja, šta se podrazumeva pod pojmom seksualnim nasiljem, i posebno sa raznim situacijama koje spadaju u seksualno nasilje, koji su njegovi efekti / tragovi, te kako reagovati na seksualno nasilje nad decom i ženama.	
A/3 Reci NE seksualnom nasilju - završni deo časa	
- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se nasilju i nasilniku – i da uvek postoji neko ko će umeti i moći da pomogne.	

METOD

Dijaloška, monološka, metoda rada na tekstu.

*Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv/a prema učenicima/ama, voditi računa o njihovim reakcijama; imajte u vidu statistike koje pokazuju koliko je dece u svakom školskom odeljenju u našoj zemlji preživelo seksualno zlostavljanje –neko od učenika/ca je možda žrtva nekog oblika nasilja!

*Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja se očekuju odgovori sa DA ili NE.

A/1 Uvod (10 minuta):

Kako je ovo drugi čas obrade dela „Kad su cvetale tikve“, nastavljamo analizu i ponavljamo ključne pojmove. Na prethodnom času govorili smo o piscu, o njegovom radu, o pravcu kom delo pripada (modernizam i postmoderna); učenici/e su iznosili utiske o delu, o temi i motivima, postupcima pripovedanja, kompoziciji, vremenu i lokalizaciji.

- *Razgovaraćemo o porodici LJube Šampiona. Kakav uticaj porodica ima na njegov život?*

LJuba potiče iz radničke porodice. Otac Andra i brat Vlada politički su aktivni, revolucionari. Bivaju uhapšeni zbog odanosti svojim idejama komunizma od strane nekadašnjih istomišljenika. U pozadini su prikazani ženski likovi: majka i sestra. Zbog hapšenja oca i brata, LJuba se sukobljava sa predsednikom bokserskog kluba i biva poslat u vojsku na tri godine. Za to vreme u porodici se dešavaju strašne promene.

- *Koje je najupečatljivije LJubino sećanje iz detinjstva?*

Najupečatljivije LJuba opisuje scenu grupnog silovanja koje je organizovao Stole Apaš (Apaš – mangup, razbojnik, lopov).

- *Kako je opisan život Beograda 40-ih i 50-ih godina HH veka? Kako je izgledala noć na ulicama?*

Nabrajanje popularnih noćnih klubova, tuče i svađe oko devojaka, vreme Stoleta Apaša: nasilništvo, rivalstvo, zakon ulice – pravo jačeg, napastvovanje devojaka koje se nađu same na ulici.

- *Šta mislite, kako su takve društveno-istorijske prilike uticale na formiranje našeg junaka LJube Šampiona?*

Od najranijeg detinjstva je naučio surovo da se bori za opstanak, usvojio je princip zakon jačeg; sve to uticalo je na siromašne međuljudske odnose - površan odnos prema devojkama i nepovezanost, usamljenički život gde je svako prepušten sam sebi, pa kako se snađe.

A/2 Razgovor o situacijama nasilja u romanu - glavni deo časa (30 minuta)

- *Zaključujemo da je u romanu prikazan surov život na ulicama Beograda u posleratnim godinama. Prikazano je mnogo nasilja i gola borba za opstanak.*

- *Razmišljajte o situacijama nasilja prikazanim i pomenutim u romanu. **Pokušajte da se setite i zapišite na papir situacije nasilja koje ste prepoznali.***

- *Red klupa do prozora biće prva grupa, srednji red druga, red do vrata treća grupa. Svaka grupa će doći do papira u jednom kraju učionice i zapisivati situacije nasilja kojih se seća iz romana. Imate 5 minuta za ispisivanje. Izaberite u svakoj grupi učenika/cu koji će pisati. Nakon 5 minuta najaviću da se grupe pomere u smeru kazaljke na satu do drugog papira. Tako ćete svi imati priliku da dopišete na papir svoja zapažanja, ukoliko grupe pre vas već nisu iznele sve.*

Na velikim papirima ispisano je: **EMOCIONALNO NASILJE, FIZIČKO NASILJE, SEKSUALNO NASILJE**. Nastavnik/ca papire raspoređuje u tri ugla učionice, kako bi grupe imale dovoljno prostora. Nastavnik/ca pojašnjava sa učenicima/ama njihove nedoumice u vezi sa situacijama koje žele da navedu.

Nakon 15 min. učenici/e sedaju na svoja mesta. Po jedan predstavnik/ca iz svakog odeljenja čita šta su učenici/ca zapisali.

- *Kao što ste imali priliku da primetite, postoji više oblika nasilja.*
- *Koja ponašanja bismo još svrstali u emocionalno nasilje? Koja u fizičko?*
- *Zadržaćemo se na pojmu seksualnog nasilja. O njemu se u društvu nedovoljno govori i uglavnom se pomisli jedino na najočigledniji oblik - silovanje, kakve primere imamo i u ovom romanu. Koja ponašanja još ubrajamo u seksualno zlostavljanje?*

Ukoliko učenici/e ne navedu, nastavnik/ca pojašnjava:

NIJE SAMO SILOVANJE I SEKSUALNI ČIN KOJI UKLJUČUJE FIZIČKU SILU SEKSUALNO NASILJE. POD SEKSUALNIM NASILJEM PODRAZUMEVA SE I SVAKO NAVOĐENJE, UCENA, NAGOVARANJE NA SEKSUALNU AKTIVNOST PROTIV NEČIJE VOLJE, DODIRIVANJE PO INTIMNIM DELOVIMA TELA.

OSOBE KOJE VRŠE SEKSUALNO NASILJE U VELIKOM PROCENTU (90%)

SU OSOBE OD POVERENJA I NEKO BLIZAK ŽRTVI, ZATO SE ŽRTVA TEŠKO SAMA ODLUČUJE DA PRIJAVI NASILJE (OSEĆANJE KRIVICE, POMEŠANA OSEĆANJA PREMA NASILNIKU, STRAH DA JOJ NEĆE VEROVATI).

- *Kakve su posledice seksualnog zlostavljanja na osobu koja je žrtva? Šta se dogodilo sa Ljubinom sestrom Dušicom?*

Dušica se obesila u šumi iste noći nakon što je bila silovana.

Osećanja: stid, krivica, strah, očaj.

ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK. ŽRTVE ČESTO IMAJU OSEĆANJE KRIVICE, ALI NIKAD NISU KRIVE.

- *Ko su najčešće žrtve nasilja?*

Slabiji, žene, deca.

KAD SE DOGAĐA NASILJE, UVEK POSTOJI NERAVNOPRAVNA PODELA MOĆI IZMEĐU NASILNIKA I ŽRTVE, ŠTO OMOGUĆAVA DA SE NASILJE DOGODI. ZA ZLOČIN KOJI JE POČINIO, NASILNIK MORA BITI ZAKONSKI KAŽNjen.

- *Kakav je bio položaj žena u vreme koje se opisuje u romanu Kad su cvetale tikve? Na osnovu čega to zaključujete?*

Ženski likovi u porodici Ljube Šampiona prikazani su kao sporedne ličnosti. Žene tog vremena nemaju važnu ulogu ni u kući, ni u društvenom životu. Bile su nezaštićene i prepuštene slučaju (situacija grupnog silovanja konobarice iz Ljubinog detinjstva, napastvovanja devojaka na ulici). O njihovom potresnom položaju najbolje svedoče reči Ljubine majke koje ona upućuje njemu i ocu kada je oni posećuju u duševnoj bolnici:

„Imala sam jedno dobro dete: i njega sam izgubila. I to sve zato što sam bila glupa. Moja ženska pamet mi kaže: gledaj muške, oni su prvi. Muške gledaj: oni su budale, pameti nemaju, slabi su, ali ipak glavni. Kako ćeš bez njih u kući? I samo blenem u vas i u ovoga matoroga. Mislim, ono je žensko, lepo, pametno, izvući će se samo... Završiće, mislim se, školu, naći će sebi muža. I eto ti. Muški mi je i pokvarili. Nisam pazila.“

NERAVNOPRAVAN POLOŽAJ ŽENA U DRUŠTVU OMOGUĆAVA DA SE DOGAĐA NASILJE, JER POSTOJI NERAVNOPRAVNA PODELA MOĆI.

ŽIVOTNA PITANJA S KOJIMA SE SUSREĆE OSOBA KOJA JE PREŽIVELA SEKSUALNO NASILJE

- POVERENJE
- (GUBITAK) KONTROLE
- GRANICE
- OSEĆANJE KRIVICE
- OSEĆANJE STIDA
- NISKO SAMOPOŠTOVANJE
- NISKO SAMOPOUZDANJE
- MINIMIZIRANJE / PORICANJE
- STRAH, FOBIJE
- KONFUZIJA
- IZOLACIJA
- AMBIVALENCIJA
- SLIKA O SEBI (SELF IMAGE)
- SLIKA O SOPSTVENOM TELU (BODY IMAGE)
- LJUTNJA / BES
- POREMEĆAJI U ISHRANI (BULIMIJA, ANOREKSIIJA)

- POREMEĆAJI U SPAVANJU
- NESANICE
- KOŠMARNI SNOVI, NOĆNE MORE

- FLEŠBEKOVI (FLASHBACKS)

- VIDOVI AUTODESTRUKTIVNOSTI:
- SAMOPOVREĐIVANJE
- SUICIDALNE MISLI / POKUŠAJI
- KORIŠĆENJE PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI

- PROBLEMI U SFERI:
- INTIMNOSTI
- SEKSUALNOSTI
- ULAZAK U NEADEKVATNE ODNOSI (IZBOR PRIJATELJA, PARTNERKI / PARTNERA)
- GRAĐENJE ODNOSA ZAVISNOSTI

- REVIKTIMIZACIJA
- PONAVLJANJE ISTOG VIDA NASILJA:
- SILOVANJE U ADOLESCENTOM DOBU, SILOVANJE U BRAKU

- ODNOS PREMA DECI
- VEŠTINE RODITELJSTVA

- *POTISKIVANJE SEĆANJA

A/3 Reci NE seksualnom nasilju - završni deo časa (5 minuta)

NASILJE NE SME DA SE DOGAĐA, TO JE KRIVIČNO DELO!
ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK!

OSEĆANJA ŽRTVE SU OZBILJNA, MOGUĆE JE PREVAZIĆI IH UZ OSOBE KOJE VERUJU, BRINU, SPREMNE SU DA POMOgnu.

POSLEDICE NASILJA SU OZBILJNE, MOGU DA BUDU I KOBNE PO ŽIVOT OSOBE KOJA TRPI UKOLIKO SE NASILJE NE PREKINE.

VAŽNO JE POTRAŽITI POMOĆ.

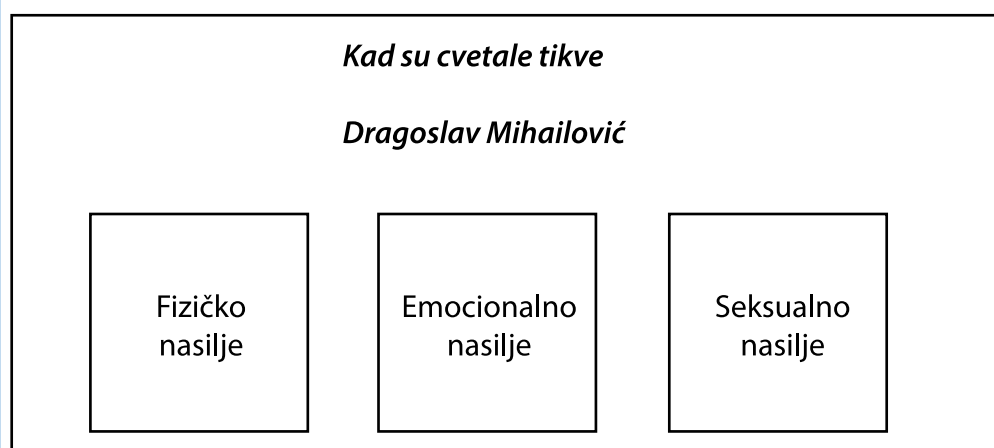
UVEK POSTOJI NEKO KO ĆE MOĆI I ŽELETI DA POMOgne.

POTREBNO JE MNOGO SNAGE DA OSOBA KOJA TRPI NASILJE GOVORI O TOME.

AKO VAM SE NEKO POVERIO, BUDITE ZAHVALNI JER VAM JE POKLONIO VELIKO POVERENJE.

NAŠA GRAĐANSKA DUŽNOST JE DA PRIJAVIMO AKO ZNAMO DA NEKO TRPI NASILJE.

Izgled table:

NAUČENE LEKCIJE

Način na koji je postavljen čas značajno doprinosi nedvosmislenom vrednosnom sistemu u korist dece i žena koji su preživeli nasilje.

RADNI MATERIJAL

- Dragoslav Mihailović, Kad su cvetale tikve, Zavod za udžbenike: NIN, Beograd, 2007.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Miodrag Pavlović, Čitanka – Udžbenik za drugi razred gimnazija i srednjih stručnih škola, Klett, Beograd, 2013.
2. Miodrag Pavlović, Književnost u drugom razredu gimnazije i srednje stručne škole, Klett, Beograd, 2014.
3. Milija Nikolić, Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
4. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
RAZRED:	TREĆI - srednja škola
TEMA:	Kultura izražavanja
NASTAVNA JEDINICA:	Prikaz filmskog dela
NASLOV ČASA:	„Novo je da sam bila zlostavljana“
CILJEVI:	
OBRAZOVNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Proširivanje znanja o vrstama novinskih tekstova• Uvežbavanje novinarskog stila• Utvrditi da li su učenici/e uradili domaći zadatak	
FUNKCIONALNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Razvijanje sposobnosti učenika/ca da usvojena znanja primene u pisanoj formi• Upućivanje učenika/ca na pažljivu upotrebu jezičkih izraza• Razvijanje razmišljanja prilikom primene naučenog• Buđenje interesovanja prema filmskim delima sa kojima se upoznajemo posredno	
VASPITNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Razvijanje interesovanja prema kvalitetnim filmskim ostvarenjima• Podsticanje učenika/ca da svoja znanja podele sa drugima	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja.2. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.3. Učenici/e upoznaju pojam rodnih uloga i njihov uticaj na mogućnost pojave nasilja.4. Učenici/e razumeju situacije neravnomerne raspodele moći kao ključnog faktora za mogućnost pojave i odvijanje nasilja i znaju kako reagovati kada se radi o seksualnom nasilju.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Film „Novo je da sam bila zlostavljana“ - Uvod	
- Učenici/e su upoznati sa temom i osnovnim činjenicama filma „Novo je da sam bila zlostavljana“ (2009©Incest Trauma Centar - Beograd).	
A/2 Učenički prikazi filma - glavni deo časa	
- Učenici/e timski izrađuju skicu prikaza filma „Novo je da sam bila zlostavljana“.	
A/3 Ključne reči protiv seksualnog nasilja -- završni deo časa	
- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se nasilniku, potražiti pomoć i zaustaviti nasilje.	
NAPOMENA: Ovaj čas je moguće raditi kao dvočas. Drugi čas se može realizovati tako što će u školi biti organizovano gostovanje Incest Trauma Centra – Beograd u formi razgovora, tribine za decu, roditelje, školsko osoblje.	
METOD	
<ul style="list-style-type: none">• Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv prema učenicima/ama, voditi računa o njihovim reakcijama; imajte u vidu statistike koje pokazuju koliko je dece u svakom školskom odeljenju u našoj zemlji preživelo seksualno zlostavljanje - neko od učenika/ca je možda žrtva nekog oblika nasilja!	

- Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja se očekuju odgovori sa DA ili NE

A/1 Film **Novo je da sam bila zlostavljana** - Uvod (5 minuta):

- Učenici/e su imali domaći zadatak da pogledaju dokumentarno-igrani film „Novo je da sam bila zlostavljana“. Film je moguće pogledati na sajtu Incest Trauma Centra - Beograd, a svi učenici/e mogli su ga preuzeti i od nastavnika/ce putem fleš memorije.

- Nastavnik/ca će dati domaći zadatak tako što će film najaviti na sledeći način:

Ovo je film o seksualnom nasilju nad decom i zasnovan je na istinitim svedočenjima stvarnih osoba koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu. One žive u našoj zemlji, ovde negde, među nama.

Film „Novo je da sam bila zlostavljana“ je 2009. godine uradio Incest Trauma Centar – Beograd. Ovoj organizaciji su se devojke o kojima je reč u filmu obratile za psihološku pomoć. Nakon toga su se odvažile da kroz film javno progovore o svom iskustvu, a u želji da promene svet.

U cilju zaštite identiteta, njihova iskustva od reči do reči prenele su studentkinje u klasi glumice i profesorke Mirjane Karanović. U filmu su podelile i kako su lično „osvajale uloge“ i proživljavale svaki lik. Zbog toga, film je dokumentarno-igranog karaktera.

Incest Trauma Centar – Beograd je za ovaj film dobio državnu nagradu „za poseban doprinos podizanju svesti javnosti o neprihvatljivosti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“ koja je 2010. godine prvi put ikada dodeljena u našoj zemlji.

- Učenici/e su došli na čas i očekuje se da je većina uradila domaći zadatak.

- Pitanja za učenike/ce:

- *Koje su odlike novinarskog stila?*
- *Koje vrste novinskih tekstova poznajete?*

A/2 Učenički prikazi filma - glavni deo časa (30 minuta)

- Ispisujemo na tabli misao Miroslava Krležę:

“Pisati ne znači drugo nego misliti. Nered u rečenicama je posledica nereda u mislima, a nered u mislima je posledica nereda u glavi, a nered u glavi je posledica nereda u sredini i stanju te sredine. Ako je netko odlučio vršiti kritiku, a to znači da hoće od nereda u rečenicama, u mislima, u glavama, u ljudima i u sredinama stvarati red, onda takav subjekt ne smije biti neuredan ni u rečenicama ni u glavi ni u mislima.”

Miroslav Krleža

- *Da li ste pogledali film koji smo zadali kao domaći zadatak? U grupama od po troje pisaćete prikaz filma koji ste pogledali.*

- Učenike/ce delimo u grupe tako da oni učenici/e koji možda nisu pogledali film takođe budu uključeni.

- Obratite pažnju na redosled i sadržaj prikaza. Na isti način možete pisati prikaz pozorišne predstave.

- Dajemo svakoj grupi odštampan papir sa uputstvima za pisanje prikaza filma, pozorišne predstave:

Prikaz filma treba da sadrži:

1. Dobar naslov
2. Osnovne informacije o filmu (reditelj/ka, glumice/glumci, godina proizvodnje, vrsta filma, zašto je ovaj film zanimljiv za publiku...)
3. Zaplet (šta je osnov priče u filmu, ko je glavni lik, ko su sporedni, gde se radnja dešava...)
4. Tema, motivi (koja je osnovna tema, koji su sve motivi prikazani)
5. Likovi (karakterizacija, odnosi među likovima)
6. Film i glumice/glumci (nešto o glumicama/glumcima, kako su odigrali ulogu, scenografija, kostimi, kako je dočaran ambijent)
7. Poruka (šta si naučio/la iz ove priče, šta će ostali naučiti)
8. Namera rediteljke/reditelja i publika (koja je bila namera i da li je reditelj/ka uspeo, kojoj grupi ljudi će se film svideti)
9. Preporuka (šta ti se sviđa u filmu, a šta ne; zašto; navedi scene i detalje; da li je film vredan gledanja, kome bi ga preporučio/la)
10. Zaključak (ocena filma - da li je dobar ili ne; istakni argumente, iznesi svoj utisak, bez ponavljanja onog što je već rečeno; šta je važno da budući gledaoci i gledateljke znaju).

- Učenici/e imaju 15 minuta da sastave skicu prikaza odgledanog filma. Nekima će uspeti da napišu kompletan prikaz.

- Vraćamo se svi u veliku grupu, razgovaramo (15 minuta) o tome kako su se snalazili, šta je bilo lako, šta teško.

- Šta je tema filma? Kakav je vaš utisak? Kako ste se osećali dok ste gledali film? Šta je na vas ostavilo najjači utisak?

- Nastavnik/ca sluša i sabira utiske učenika/ca. Potrebno je biti veoma osetljiv/a prema grupi, jer je tema veoma ozbiljna, a film potresan.

- **Seksualno nasilje je veoma važna tema o kojoj se nedovoljno govori.**

- Šta ste čuli u filmu: na koje načine počinioci seksualno zlostavljaju decu?

Nastavnik/ca dopunjava ukoliko učenici/e nisu pomenuli sve oblike seksualnog nasilja.

- Šta ste naučili iz ovog filma o seksualnom nasilju? Ko su najčešće počinioci? Kako se osećaju žrtve? Da li je lako poveriti se ako smo preživeli seksualno nasilje?

A/3 Ključne reči protiv seksualnog nasilja - završni deo časa (10 minuta)

- Zapisujemo na tabli važne rečenice koje učenici/e izdvajaju. Nastavnik/ca dopunjava ključnim informacijama. Učenici/e predaju napisane prikaze koje će nastavnik/ca pismeno komentarisati i vratiti sledećeg časa.

- Čas zaokružuje time što pokazuje **Slajd 1** čiji sadržaj ima i unapred pripremljen na papiru, po kopiju za svako dete da ponese kući.

Izgled table:

„Novo je da sam bila zlostavljana“ - prikaz filma-

- Dokumentarni-igrani film
- Produkcija: Incest Trauma Centar – Beograd (2009.)
- 2010. god. dobitnik državne nagrade, prvi put ikada dodeljene u našoj zemlji, „za poseban doprinos podizanju svesti javnosti o neprihvatljivosti seksualnog i rodno zasnovanog nasilja“
- NASILNIK JE SKORO UVEK NEKO POZNAT
- ŽRTVE SE PLAŠE DA PRIJAVE SEKSUALNO NASILJE
- STRAH, KRIVICA, BEZNAĐE
- VAŽNO JE VEROVATI OSOBI KOJA GOVORI O NASILJU

NAUČENE LEKCIJE

Gledanje filma „Novo je da sam bila zlostavljana“ predstavlja jedno od najdragocenijih iskustava koje osoba može da stekne u procesu učenja o temi seksualnog zlostavljanja preživljenog u detinjstvu.

RADNI MATERIJAL

- 2009©Incest Trauma Centar – Beograd. Film „Novo je da sam bila zlostavljana“ (93 min.).

Slajd 1

SEKSUALNO NASILJE JE KRIVIČNO DELO.

OSOBE KOJE VRŠE SEKSUALNO NASILJE U VELIKOM PROCENTU (90%) SU OSOBE OD POVERENJA I NEKO BLIZAK ŽRTVI, ZATO SE ŽRTVA TEŠKO SAMA ODLUČUJE DA PRIJAVI NASILJE (KRIVICA, POMEŠANA OSEĆANJA PREMA NASILNIKU, STRAH DA JOJ NEĆE VEROVATI).

ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK. ŽRTVE ČESTO IMAJU OSEĆAJ KRIVICE, ALI NIKAD NISU KRIVE.

KAD SE DOGAĐA NASILJE, UVEK POSTOJI NERAVNOPRAVNA PODELA MOĆI IZMEĐU NASILNIKA I ŽRTVE, ŠTO OMOGUĆAVA DA SE NASILJE DOGODI.

VAŽNO JE POTRAŽITI POMOĆ.

UVEK POSTOJI NEKO KO ĆE MOĆI I ŽELETI DA POMOGNE.

OSEĆANJA ŽRTVE SU UVEK TEŠKA, MOGUĆE JE PREVAZIĆI IH UZ OSOBE KOJE VERUJU, BRINU, SPREMNE SU DA POMOGNU.

POTREBNO JE MNOGO SNAGE DA OSOBA KOJA TRPI NASILJE GOVORI O TOME.

AKO VAM SE NEKO POVERIO, BUDITE ZAHVALNI, JER VAM JE POKLONIO VELIKO POVERENJE.

NAŠA GRAĐANSKA I ZAKONSKA DUŽNOST JE DA PRIJAVIMO AKO ZNAMO DA NEKO TRPI NASILJE.

PREPORUČENI RESURSI:

1. V. Lompar, A. Antić, Gramatika za treći razred srednje škole, Klett, 2015.
2. Milija Nikolić, Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
3. www.ijasamuztebe.org.rs Posetite Vršnjački klub Incest Trauma Centra – Beograd u 3D formatu!
4. Brošura Incest Trauma Centra – Beograd „I ja sam uz tebe!"; 2015.
5. Film Incest Trauma Centra – Beograd „Hajde da pričamo o seksualnom nasilju“ (8 min.); 2015.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
RAZRED:	TREĆI - srednja škola
TEMA:	Kultura izražavanja
NASTAVNA JEDINICA:	Vrste novinskih tekstova
NASLOV ČASA:	Novinski tekst kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u ustanovi/organizaciji
CILJEVI:	
OBRAZOVNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Utvrđivanje i unapređivanje znanja o publicističkom stilu• Upoznavanje učenika/ca sa različitim vrstama novinskih tekstova• Pripremiti učenike/ce za prepoznavanje određenih vrsta novinskog teksta	
FUNKCIONALNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Razvijanje sposobnosti učenika/ca da usvojena znanja prepoznaju u pisanoj formi• Upućivanje učenika/ca na pažljivu upotrebu jezičkih izraza• Zauzimanje kritičkog stava prema pročitanoj	
VASPITNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Negovanje pisane kulture• Negovanje čitalačke kulture	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja.2. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.3. Učenici/e razumeju situacije neravnomerne raspodele moći (uticaj rodnih uloga) kao ključnog faktora za mogućnost pojave i odvijanja nasilja.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Uvod	
- Učenici/e su se podsetili pravila pisanja i vrsta novinskih tekstova.	
A/2 Informisanje javnosti o seksualnom nasilju - glavni deo časa	
- Učenici/e su detaljnije upoznati sa vrstama novinskih tekstova i kako se oni mogu koristiti za informisanje javnosti o društvenom problemu seksualnog nasilja nad decom i ženama.	
A/3 Kako se u medijima piše o seksualnom nasilju - završni deo časa	
- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se nasilju i nasilniku – i da je važno da o seksualnom nasilju govore u javnosti.	
METOD	
<ul style="list-style-type: none">• Dijaloška, monološka, metoda rada na tekstu.• Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv/a prema učenicima/ama, voditi računa o njihovim reakcijama; imajte u vidu statistike koje pokazuju koliko je dece u svakom školskom odeljenju u našoj zemlji preživelo seksualno zlostavljanje – neko od učenika/ca je možda žrtva nekog oblika nasilja!• Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja se očekuju odgovori sa DA ili NE.	

A/1 Uvod (5 minuta):

Obnavljamo prethodna znanja sa učenicima/ama:

- *Koje su odlike novinarskog (publicističkog) stila?*
- *Koja pravila važe u pisanju novinskih tekstova?*
- *Koje vrste novinskih tekstova poznajete?*

A/2 Informisanje javnosti o seksualnom nasilju - glavni deo časa (35 minuta)

- U današnjem novinarstvu, najčešći tekstovi su: vest, članak, intervju, izveštaj i kolumna. To su prozna dela koja služe za informisanje javnosti o različitim temama.

Pitamo učenike/ce da definišu svaku vrstu teksta, pa sažimamo odgovore:

- **Vest** predstavlja najnesubjektivniji vid iskazivanja informacija. Da bi bila potpuna, vest mora da odgovori na šest osnovnih pitanja, utvrđenih na osnovu pravila za dobro pripovedanje koja je Ciceron predstavio 86. godine pre nove ere u svom delu „De inventione“: quis (ko), cur (zašto), ubi (gde), quando (kada), quemadmodum (kako), quibus adminiculis (kojim sredstvima). Danas je takođe uobičajen i princip 5W+H: what - šta se dogodilo, where - gde se dogodilo, when - kada se dogodilo, who - ko je učestvovao, why - zašto se dogodilo, how - kako se dogodilo. Vest teži da na koncizan način prezentuje određenu informaciju.
- **Članak** predstavlja tekst objavljen u dnevnim ili nedeljnim novinama, naučnim ili književnim časopisima, stručnim publikacijama ili leksikografskim izdanjima. Članak je delo objektivne prirode, koje pobliže obrađuje neku činjenicu ili temu, ili može biti reakcija na neki aktuelni problem. Imajući u vidu da se radi o tekstu koji se bavi detaljima neke tematike, uglavnom obuhvata stranu ili više.
- **Intervju** u novinarstvu služi da bi se javnost informisala o nekoj temi iz ugla gledanja neke osobe, koja je najčešće stručna da komentariše tu oblast. Sastoji se iz pitanja i odgovora, pri čemu postoji niz pravila pristojnosti i načina formulisanja pitanja uopšte, koja se moraju ispoštovati da bi jedan intervju bio valjan.
- **Izveštaj** je novinski tekst koji služi za informisanje auditorijuma o nekom događaju. Pri pisanju izveštaja je ključno prisustvovati događaju od početka do kraja, kako bi izveštavanje bilo kompletno i sveobuhvatno. Najčešća tehnika pisanja izveštaja je tzv. WHAT pravilo o izveštavanju: W (what) - šta se dogodilo napisati u uvodu, H (how) - kako je do toga došlo (dati pozadinu događaja, navesti svedoke i/ili učesnike), A (amplify) - ukratko opisati glavne tačke događaja i hronološki ih poredati, T (tie up) - dovesti u vezu sve prethodne delove teksta.
- **Kolumna** se žanrovski svrstava u članke mišljenja i predstavlja tekst pisan u prvom licu jednine, prožet subjektivnim stavovima autora. Columna na latinskom znači stub i ova vrsta novinskog teksta je dobila taj naziv zbog svog stubačnog formata u listu. Karakteristika kolumne je periodičnost u njenom objavljivanju, kao i ustaljene teme iz oblasti društvenih prilika koje kolumnista tretira u svojim tekstovima.

Dajemo učenicima/ama odštampan primerak sa definicijama svih novinskih tekstova (**Prilog 1**).

Dajemo učenicima/ama pripremljen članak za analizu – intervju iz dnevnog lista Danas - Kako me je trener seksualno zlostavljao. Svi učenici/e dobijaju isti članak, po jedan za svaku klupu (**Prilog 2**).

U parovima pročitajte novinski članak. Želim da vas unapred obavestim da je u pitanju situacija nasilja, o kojoj ćemo nakon analize teksta razgovarati. Na raspolaganju imate 10 minuta. Zajednički odgovorite na pitanja (dok učenici/e čitaju tekst nastavnik/ca ispisuje pitanja na tabli):

- *Koja vrsta novinskog teksta je u pitanju?*
- *Kako ste zaključili, koje parametre iz definicije primećujete?*
- *O kojoj temi želi novinarka da informiše javnost?*

U velikoj grupi razgovoramo o pitanjima koja su ispisana na tabli. Nakon razmene, nastavljamo razgovor uz pomoć pitanja:

- *Zašto je odabrana ova osoba za razgovor?*
- *Da li su poštovana pravila pristojnosti prilikom postavljanja pitanja?*
- *Da li je ravnopravna raspodela moći u odnosu trener-igrač?*

KAD SE DOGAĐA NASILJE, UVEK POSTOJI NERAVNOPRAVNA RASPODELA MOĆI IZMEĐU NASILNIKA I ŽRTVE, ŠTO OMOGUĆAVA DA SE NASILJE DOGODI.

- *Postoje li još neke situacije u kojima dolazi do seksualnog nasilja, ili do drugih oblika nasilja (emocionalnog, fizičkog) gde je takođe neravnopravna raspodela moći?*

Ukoliko učenici ne navedu, pominjemo različite slučajeve: mlađi/stariji; zaposleni/šef, učenik/nastavnik; žena/muškarac, dete/odrasli.

- *Koja ponašanja, izuzev navedenog, su takođe seksualno nasilje?*

NIJE SAMO SILOVANJE I SEKSUALNI ČIN KOJI UKLJUČUJE FIZIČKU SILU SEKSUALNO NASILJE. POD SEKSUALNIM NASILJEM PODRAZUMEVA SE I SVAKO NAVOĐENJE, UCENA, NAGOVARANJE NA SEKSUALNU AKTIVNOST PROTIV NEČIJE VOLJE, DODIRIVANJE PO INTIMNIM DELOVIMA TELA.

OSOBE KOJE VRŠE SEKSUALNO NASILJE U VELIKOM PROCENTU (90%) SU OSOBE OD POVERENJA I NEKO BLIZAK ŽRTVI, ZATO SE ŽRTVA TEŠKO SAMA ODLUČUJE DA PRIJAVI NASILJE (OSEĆANJE KRIVICE, POMEŠANA OSEĆANJA PREMA NASILNIKU, STRAH DA JOJ NEĆE VEROVATI).

- *Šta saznajemo iz intervjua, kakva su osećanja osobe koja trpi seksualno nasilje? Kakve su posledice?*

POTREBNO JE MNOGO SNAGE DA OSOBA KOJA TRPI NASILJE GOVORI O TOME. AKO VAM SE NEKO POVERIO, BUDITE ZAHVALNI JER VAM JE POKLONIO VELIKO POVERENJE.

OSEĆANJA ŽRTVE SU OZBILJNA, MOGUĆE JE PREVAZIĆI IH UZ OSOBE KOJE VERUJU, BRINU, SPREMNE SU DA POMOGNU.

POSLEDICE NASILJA SU OZBILJNE, MOGU DA BUDU I KOBNE PO ŽIVOT OSOBE KOJA TRPI UKOLIKO SE NASILJE NE PREKINE.

- *Šta mislite, treba li više govoriti o ovoj temi?*

O SEKSUALNOM NASILJU SE NEDOVOLJNO GOVORI U JAVNOSTI. VAŽNO JE DA GOVORIMO I UČIMO O TOJ TEMI, JER NA TAJ NAČIN OHRABRUJEMO I ONE KOJI TRPE DA PREKINU ZLOSTAVLJANJE. DAJEMO IM PODRŠKU I MOŽEMO NA PRAVI NAČIN DA IM POMOGNEMO.

A/3 Kako se u medijima piše o seksualnom nasilju - završni deo časa (5 minuta)

NASILJE NE SME DA SE DOGAĐA, TO JE KRIVIČNO DELO!

ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK!

VAŽNO JE POTRAŽITI POMOĆ.

UVEK POSTOJI NEKO KO ĆE MOĆI I ŽELETI DA POMOGNE.

NAŠA GRAĐANSKA DUŽNOST JE DA PRIJAVIMO AKO ZNAMO DA NEKO TRPI NASILJE.

Domaći zadatak za učenike/ce: Pronađite primere iz novina za preostale vrste novinskih tekstova. (Kako bi se sprečilo promovisanje neetičkog izveštavanja o nasilju nad decom i ženama, uputiti učenike/ce da pretražuju internet stranice sledećih novina: Dnevnog lista „Danas“, nedeljnika „NIN“ i „Vreme“. Ukoliko postoje učenici/e koji nemaju mogućnost pretraživanja putem interneta, preporuka je da nastavnik/ca to premosti: npr. da išta izvestan broj priloga sa navedenih internet stranica među kojima će biti i zadati sadržaji o različitim vidovima nasilja i podeli učenicima/ama da bi mogli da urade zadatak.)

NAUČENE LEKCIJE

Za učenje je ključan izbor medijskih objava koje promovišu etičko izveštavanje. Preplavljeni smo medijskim objavama koje vređaju dostojanstvo i integritet žrtve nasilja, bilo da je ona dete ili žena. Naročito se neetički izveštava kada je u pitanju seksualno nasilje. Važno je naučiti pravila izveštavanja u ovoj oblasti i dosledno ih se pridržavati.

RADNI MATERIJAL

- V. Lompar, A. Antić - Gramatika za treći razred srednje škole, Klett, 2015.
- J. Diković (2015), Kako me je trener seksualno zlostavljao, Danas, 19. 11. 2015. godine, str.5 (rubrika: Društvo).

PREPORUČENI RESURSI:

1. Detaljno proučiti poglavlje Obrazovnog paketa za predmet Fizičko vaspitanje.
2. Čas pod nazivom: „Pre nego što novine odu u štampu!“ u poglavlju Obrazovnog paketa za predmet Građansko vaspitanje, 4. razred srednje škole.
3. Čas pod nazivom: „Mediji – edukatori u interesu deteta koje je preživelo seksualnu traumu“ u poglavlju Obrazovnog paketa za predmet Građansko vaspitanje, 4. razred srednje škole.
4. www.incesttraumacentar.org.rs (posebna pažnja za rubriku “Najčešće postavljana pitanja” – FAQ)
5. www.ijasamuztebe.org.rs

Prilog 1

Vrste novinskih tekstova

- **Vest** predstavlja najnesubjektivniji vid iskazivanja informacija. Da bi bila potpuna, vest mora da odgovori na šest osnovnih pitanja, utvrđenih na osnovu pravila za dobro pripovedanje koja je Ciceron predstavio 86. godine pre nove ere u svom delu „De inventione“: quis (ko), cur (zašto), ubi (gde), quando (kada), quemadmodum (kako), quibus adminiculis (kojim sredstvima). Danas je takođe uobičajen i princip 5W+H: what - šta se dogodilo, where - gde se dogodilo, when - kada se dogodilo, who - ko je učestvovao, why - zašto se dogodilo, how - kako se dogodilo. Vest teži da na koncizan način prezentuje određenu informaciju.
- **Članak** predstavlja tekst objavljen u dnevnim ili nedeljnim novinama, naučnim ili književnim časopisima, stručnim publikacijama ili leksikografskim izdanjima. Članak je delo objektivne prirode, koje pobliže obrađuje neku činjenicu ili temu, ili može biti reakcija na neki aktuelni problem. Imajući u vidu da se radi o tekstu koji se bavi detaljima neke tematike, uglavnom obuhvata stranu ili više.
- **Intervju** u novinarstvu služi da bi se javnost informisala o nekoj temi iz ugla gledanja neke osobe, koja je najčešće stručna da komentariše tu oblast. Sastoji se iz pitanja i odgovora, pri čemu postoji niz pravila pristojnosti i načina formulisanja pitanja uopšte, koja se moraju ispoštovati da bi jedan intervju bio valjan.
- **Izveštaj** je novinski tekst koji služi za informisanje auditorijuma o nekom događaju. Pri pisanju izveštaja je ključno prisustvovati događaju od početka do kraja, kako bi izveštavanje bilo kompletno i sveobuhvatno. Najčešća tehnika pisanja izveštaja je tzv. WHAT pravilo o izveštavanju: W (what) - šta se dogodilo napisati u uvodu, H (how) - kako je do toga došlo (dati pozadinu događaja, navesti svedoke i/ili učesnike), A (amplify) - ukratko opisati glavne tačke događaja i hronološki ih poređati, T (tie up) - dovesti u vezu sve prethodne delove teksta.
- **Kolumna** se žanrovski svrstava u članke mišljenja i predstavlja tekst pisan u prvom licu jednine, prožet subjektivnim stavovima autora. Columna na latinskom znači stub i ova vrsta novinskog teksta je dobila taj naziv zbog svog stubačnog formata u listu. Karakteristika kolumne je periodičnost u njenom objavljivanju, kao i ustaljene teme iz oblasti društvenih prilika koje kolumnista tretira u svojim tekstovima.

Patrik Sjeberg, bivši svetski rekorder u skoku u vis, otvoreno za Danas govori o tome kako je preživio nasilje u detinjstvu

Kako me je trener seksualno zlostavljao

ENSLUZIVINU

Beograd - To se desilo kada sam prvi put išao na takmičenje van mog rodnog grada. Bilo mi je čudno što sam delio sobu sa njim. Uveče je skinuo dres sa sebe, šorc i majicu, a potom me je uhvatio za međunožje. Bio sam užasno uplašen... Mislio sam, nije moguće da mi se to dešava - priča za Danas nekadašnji svetski rekorder u skoku u vis, Patrik Sjeberg, o seksualnom zlostavljanju koje je preživio od strane svog tadašnjeg trenera Vilje Nousijainena. Autobiografiju pod nazivom „Ono što niste videli“, u kojoj govori o tome, objavio je 2011. Sjeberg je u Beograd došao kao gost Incest Trauma Centra - Beograd povodom nastupajuće Nedelje prevencije seksualnog nasilja.

Mnogi ga pitaju, ističe naš sagovornik, zašto nije reagovao tada kada mu se to desilo prvi put, vrisnuo ili pobeo, a on uvek odgovara da je imao samo 10 godina i da je bio prestravljen. Na pitanje kako je odlučio da o svom iskustvu govori javno, kaže da je odluku doneo nakon što ga je kontaktirao jedan sportista, koji se zove Kri-

Rekorder

Od 1985. do 1992. Patrik Sjeberg je bio nosilac svetskog rekorda u skoku u vis (2.42 cm) i svetskog rekorda u dvorani (2.41 cm), a bio je i evropski rekorder. Ima tri olimpijske medalje i do danas je jedini skakač u vis koji je osvojio medalje na više od dve olimpijade. Danas ima 50 godina i njegov svetski rekord iz 1987. godine je četvrti najbolji skok u istoriji ovog sporta.

stijan i pitao ga da li zna da je Nousijainen pedofil.

• Šta vam je rekao taj sportista?

- Rekao mi je šta je radio njemu i drugima, da je zlostavljao više od 200 dečaka. Osetio sam bes i mržnju. Saznao sam da je koristio moje ime kod drugih dečaka, pošto im je pričao da ako budu radili sve što sam i ja da će postati svetski rekord

Razumem i one koji o tome ne žele da govore. To je privatna stvar: Patrik Sjeberg

ri. Kada sam prestao, samo sam hteo da zaboravim sve to. Inače, preferirao je mlađe dečake, a ja sam naglo izrastao, pa je zato prestao. Rekao sam mu da ću ga prijaviti i da ću ga prebiti.

• Pa, jeste li ga pretukli?

- Jesam, dva puta. Bilo je trenutaka kada sam hteo i da ga ubijem. Srećan sam što nisam. Mada, pošto je umro 1999, pre nego što sam rekao šta mi je radio, nije platio cenu svojih zlodela. Kada sam objavio autobiografiju, pitali su me da li mi je OK što tako govorim o nekome ko je odavno mrtav, nekome ko

Uveče je skinuo dres sa sebe, a potom me je uhvatio za međunožje. Bio sam užasno uplašen

grafiju, saznao da nikada nije po- hađao trenersku školu, da nema diplomu, da je o svemu lagao... Ceo njegov život je enigma. Kontaktirao sam i njegovu porodicu, koja je htela da me tuži zbog svega što sam napisao, ali nakon što sam im poslao pitanja, poput toga šta je radio od 1966. do 1970. i da li su tačne glasine da je zlostavljao jednog rođaka, odustali su od tužbe i izvinili mi se.

• U kom trenutku ste odlučili da napišete autobiografiju?

- Kada sam prvi put držao ćerku u naručju. Počeo sam da se prisećam svega i pomislio na koji način bih nju zaštitio od toga.

• Šta ona misli o vašem iskustvu?

- Ona sada ima 15 godina i nismo puno o tome pričali. Čak ni knjigu nije pročitala. Znam da joj je bilo teško što sam koristio drogu, kokain, jer su joj u školi govorili da sam narkoman.

• Koliko je važno pričati javno o takvim strašnim iskustvima?

- Mislio sam da ako doprem do jedne osobe, uspeo sam. Međutim, dobio sam na hiljade pisama. Jedan 92-godišnjak mi je prišao na potpisivanju knjige, zaplakao se i rekao da će knjigu dati ženi i sinovima i da će im potom ispričati šta mu se desilo kada je bio mali. To me je baš dirnulo. Međutim, razumem i one koji o tome ne žele da govore. To je privatna stvar i nije lako.

• Kako zaštititi dečake i devojčice u sportu?

- Potrebni su nam jači zakoni, proveravanje trenera, da se osiguraju stadioni, sportski klubovi... Roditelji da budu oprezniji. **Jelena Diković**

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
RAZRED:	ČETVRTI - srednja škola
TEMA:	KNJIŽEVNOST
NASTAVNA JEDINICA:	F. M. Dostojevski: Zločin i kazna
NASLOV ČASA:	“Zločin i kazna” kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja
CILJEVI:	
OBRAZOVNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Uočavanje elemenata psihološkog romana• Analiza idejno-tematskog sloja (religijski, psihološki, socijalno-društveni aspekti tumačenja dela)• Stav autora prema predmetu dela. Moto romana• Razvijanje istraživačkog i kritičkog odnosa prema svetu• Razvijanje istraživačkog i kritičkog odnosa prema književnoumetničkim delima• Analiza sistema likova (motivacije, karaktera)	
FUNKCIONALNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Osnaživanje navike da se umetnički utisci potkrepljuju primerima iz teksta• Osposobljavanje učenika/ca za arumentovano analiziranje književnog teksta• Osposobljavanje učenika/ca za primenu naučenog kroz konkretnu analizu teksta• Osposobljavanje učenika/ca za formalnu analizu dela	
VASPITNI CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Razvijanje estetskog senzibiliteta• Podsticanje učenika/ca na otkrivanje univerzalnih značenja dela• Moralno vrednovanje postupaka likova• Motivisanje učenika/ca na kontinuiran rad na proučavanju književnosti• Podsticanje učenika/ca na iskazivanje vlastitih stavova i osećanja povodom književnog dela.• Razvijanje čitalačkog interesovanja prema delima evropskog realizma	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja.2. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.3. Učenici/e razumeju situacije neravnomerne raspodele moći (uticaj rodnih uloga) kao ključnog faktora za mogućnost pojave nasilja i znaju kako reagovati kada se radi o seksualnom nasilju	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Zločin i kazna - Uvod	
- Učenici/e su upoznati sa temom i osnovnim činjenicama o delu „Zločin i kazna“.	
A/2 Seksualno nasilje u delu „Zločin i kazna“ - glavni deo časa	
- Učenici/e su upoznati sa uticajem rodnih uloga na mogućnost pojave seksualnog nasilja kroz analizu likova u delu „Zločin i kazna“.	
A/3 Seksualno nasilje je zločin kome sledi kazna - završni deo časa	
- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se nasilniku i prijaviti seksualno nasilje nad decom i ženama.	
METOD	

- Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv prema učenicima/ama, voditi računa o njihovim reakcijama; imajte u vidu statistike koje pokazuju koliko je dece u svakom školskom odeljenju u našoj zemlji preživelo seksualno zlostavljanje - neko od učenika/ca je možda žrtva nekog oblika nasilja!
- Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja se očekuju odgovori sa DA ili NE.

A/1 Zločin i kazna - Uvod (5 minuta):

- Ponavljamo ono što smo na prethodnim časovima rekli o delu „Zločin i kazna“ (književnoteorijske odrednice – pravac, društvene prilike, o piscu, osnovna tema...)

- Ovo je treći čas obrade. Učenici/e su na kraju prethodnog časa dobili cedulje sa istraživačkim zadacima koje ćemo koristiti na današnjem času.

- *Na današnjem času posvetićemo se detaljnijoj analizi likova. Oni su nosioci piščevih misli i najvažnijih poruka u delu. Koji likovi nose najvažnije piščeve poruke?*
- *Koji ženski lik je na vas ostavio poseban utisak?*
- *Razmišljaćemo o Sonji Semjonovnoj Marmeladovoj i kroz njen lik razgovaraćemo o još jednoj veoma važnoj temi.*

A/2 Seksualno nasilje u delu „Zločin i kazna“ - glavni deo časa (35 minuta)

A/2.1 – Domaći zadatak: Delimo učenike/ce u 2 grupe prema tome koja pitanja su dobili kao domaći zadatak. Svaka grupa diskutuje o tome kako su odgovorili na pitanja, razmenjuju citate koje su pripremili. (6 min)

I grupa - pitanja:

- *Šta vam se dopada u Sonjinom karakteru, koje osobine?*

Obrazložite, navedite situaciju iz romana koja potkrepljuje vašu tvrdnju; pronađite citat.

- *Šta vam se dopada u Sonjinom ponašanju?*

Obrazložite, navedite situaciju iz romana koja potkrepljuje vašu tvrdnju; pronađite citat.

II grupa - pitanja:

- *Ko i kako je Sonju naveo na prostituciju?*

Obrazložite, navedite situaciju iz romana koja potkrepljuje vašu tvrdnju; pronađite citat.

- *Kako je njen otac, stari Marmeladov, reagovao na Sonjino bavljenje prostitucijom kako bi prehranila celu porodicu?*

Obrazložite, navedite situaciju iz romana koja potkrepljuje vašu tvrdnju; pronađite citat.

- Povratak u veliku grupu. Svaka grupa čita svoje beleške. Sumirane, nastavnik/ca upisuje na flip čart. (5 min)

A/2.2 – Drugi zadatak: Učenici/e se vraćaju u svoju grupu i dobijaju isti zadatak:

- *Kako se Sonja oseća; koja Sonjina osećanja su plod situacija koje ste naveli? (5 min)*

- Povratak u veliku grupu. Izlistavamo osećanja na flip čart. Diskusija. (5 min)

- *Da li primećujete situaciju nasilja u priči o Sonji?*
- *Kakav je odnos moći u slučaju maćeha-pastorka? Ko ima veću moć?*
- *Kakav je odnos moći u slučaju otac-kćerka? Ko ima veću moć?*

Sonja je bila dete u toj porodici. Maćeha je nagovorila da se prostituiše kako bi prehranila braću i sestre. Otac je uzimao novac koji Sonja donese i trošio ga u kafani. On je takođe svojim nereagovanjem i nebrigom navodio da se bavi prostitucijom protiv svoje volje.

- *Sonja je žrtva nasilja. Kako se zove taj oblik nasilja?*

- Nastavnik/ca sažima sve odgovore, ustanovljavamo da postoje različiti oblici nasilja: emocionalno, fizičko, seksualno. **Ovo je seksualno nasilje.**

A/2.3 – Treći zadatak: Učenike/ce sada delimo u 3 grupe. Svaka grupa odlazi u jedan kraj učionice gde je papir sa pitanjima na koje će beležiti odgovore. Svaka grupa ima 3 minuta za zapisivanje.

Kad nastavnik/ca kaže da je isteklo vreme, smenjuju se u pravcu kazaljke na satu i odlaze do drugog papira, tako da svaka grupa ima priliku da odgovara na sva pitanja i dopisuje svoje odgovore.

Svaka grupa ima različit flomaster, pa je tako vidljivo ko je šta napisao.

Grupa A

- *Šta sve podrazumevamo pod pojmom seksualno zlostavljanje dece? Navedite sve oblike ponašanja koje smatrate da spadaju u seksualno zlostavljanje dece.*

Grupa B

- *Koja osećanja može imati dete / odrasla osoba koja je preživela seksualno zlostavljanje u detinjstvu?*

Grupa C

- *Koji mogu biti efekti / tragovi koji se javljaju kod osoba koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu?*

- Diskusija u velikoj grupi (5 min).

Izlistavamo sve što su učenici/i zapisali. Nastavnik/ca dopunjava ukoliko se učenici/e nisu nečeg setili.

- Npr. osim silovanja, pominjemo i druge oblike seksualnog nasilja: dodirivanje genitalija, nagovaranje na seksualni čin, izlaganje pornografskom materijalu, ucenu, fotografisanje, slanje lascivnih poruka...;

- **navodimo osećanja** ukoliko su preskočena: krivica, strah, stid;

- **moguće efekte / tragove:** izolacija, seksualizovano ponašanje, samopovređivanje, prostitucija, suicid, zloupotreba droga, ponovljeno silovanje u odraslom dobu...

Za grupu A, nastavnik/ca koristi zvaničnu definiciju Seksualnog zlostavljanja dece koja je korišćena u ovom predmetu u I razredu (književno delo „Antigona“).

Za grupu C, nastavnik/ca koristi **Prilog 1** čiji sadržaj na papiru ima unapred pripremljen i svakom detetu daje kopiju da ponese kući.

U povratnom odgovoru, koristi **Slajd 1**.

A/3 Seksualno nasilje je zločin kojem sledi kazna - završni deo časa (5 minuta)

- Nastavnik/ca zaokružuje čas pitanjem:

- *Da li je Sonji neko pomogao? Šta mislite, ko je trebalo da joj pomogne?*

Učenici/e mogu imati različita mišljenja, ali na kraju nastavnik nedvosmisleno pojašnjava i pokazuje **Slajd 2**.

- Deca na kraju časa **nose kući celokupan Radni materijal** tako što nastavnik/ca unapred pripremi za svako dete kopiju.

NAUČENE LEKCIJE

Odgovornost je nastavnika/ce da prenese svoja znanja koja čine pravilno razumevanje dinamike nasilja i utiče na ma koje stavove potencijalnog okrivljavanja žrtve koji se mogu javiti u različitim formama.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1** - Životna pitanja sa kojima se susreće osoba koja je preživela seksualno nasilje
- **Slajd 1**
- **Slajd 2**
- **Prilog 2**
- **Prilog 3**

PREPORUČENI RESURSI:

1. Tekst iz Čitanke sa književnoterorijskim pojmovima za IV razred srednje škole
2. Milija Nikolić, Metodika nastave srpskog jezika i književnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
3. www.ijasamuztebe.org.rs

Prilog 1

ŽIVOTNA PITANJA S KOJIMA SE SUSREĆE OSOBA KOJA JE PREŽIVELA SEKSUALNO NASILJE

- POVERENJE
- (GUBITAK) KONTROLE
- GRANICE
- OSEĆANJE KRIVICE
- OSEĆANJE STIDA
- NISKO SAMOPOŠTOVANJE
- NISKO SAMOPOUZDANJE
- MINIMIZIRANJE / PORICANJE
- STRAH, FOBIJE
- KONFUZIJA
- IZOLACIJA
- AMBIVALENCIJA
- SLIKA O SEBI (SELF IMAGE)
- SLIKA O SOPSTVENOM TELU (BODY IMAGE)
- LJUTNJA / BES
- POREMEĆAJI U ISHRANI (BULIMIJA, ANOREKSIJA)

- POREMEĆAJI U SPAVANJU
- NESANICE
- KOŠMARNI SNOVI, NOĆNE MORE

- FLEŠBEKOVI (FLASHBACKS)

- VIDOVI AUTODESTRUKTIVNOSTI:
- SAMOPOVREĐIVANJE
- SUICIDALNE MISLI / POKUŠAJI
- KORIŠĆENJE PSIHOAKTIVNIH SUPSTANCI

- PROBLEMI U SFERI:
- INTIMNOSTI
- SEKSUALNOSTI
- ULAZAK U NEADEKVATNE ODNOSI (IZBOR PRIJATELJA, PARTNERKI / PARTNERA)
- GRAĐENJE ODNOSA ZAVISNOSTI

- REVIKTIMIZACIJA
- PONAVLJANJE ISTOG VIDA NASILJA:
- SILOVANJE U ADOLESCENTOM DOBU, SILOVANJE U BRAKU

- ODNOS PREMA DECI
- VEŠTINE RODITELJSTVA

- *POTISKIVANJE SEĆANJA

Slajd 1

KAO ŠTO SMO VIDELI NA PAPIRIMA KOJE STE NAPISALI, NIJE SAMO SILOVANJE I SEKSUALNI ČIN KOJI UKLJUČUJE FIZIČKU SILU SEKSUALNO NASILJE. POD SEKSUALNIM NASILJEM PODRAZUMEVA SE I SVAKO NAVOĐENJE, UCENA, NAGOVARANJE NA SEKSUALNU AKTIVNOST PROTIV NEČIJE VOLJE.

OSOBE KOJE VRŠE SEKSUALNO NASILJE U VELIKOM PROCENTU (90%) SU OSOBE OD POVERENJA I NEKO BLIZAK ŽRTVI, ZATO SE ŽRTVA TEŠKO SAMA ODLUČUJE DA PRIJAVI NASILJE (KRIVICA, POMEŠANA OSEĆANJA PREMA NASILNIKU, STRAH DA JOJ NEĆE VEROVATI).

Slajd 2

ŽRTVA NIKAD NIJE KRIVA, UVEK JE KRIVAC NASILNIK. ŽRTVE ČESTO IMAJU OSEĆAJ KRIVICE, ALI NIKAD NISU KRIVE.

KAD SE DOGAĐA NASILJE, UVEK POSTOJI NERAVNOPRAVNA PODELA MOĆI IZMEĐU NASILNIKA I ŽRTVE, ŠTO OMOGUĆAVA DA SE NASILJE DOGODI. ZA ZLOČIN KOJI JE POČINIO, NASILNIK MORA BITI ZAKONSKI KAŽNJEN.

Prilog 2

- U kojim situacijama se nasilje može događati, gde imamo slučajeve neravnopravne raspodele moći?

Odgovor: Porodica (neravnopravan položaj žene i muškarca usled rodni uloga); ustanova – škola, radna organizacija (nejednaka moć: profesor-učenik, zaposleni-šef).

- *Ko su najčešće žrtve nasilja?*

Odgovor: Slabiji, žene, deca.

- *Ko su počinitelji? Najčešće muškarci.*

U ovom slučaju to je maćeha. Postoje žene koje su nasilne. Međutim, statistika govori da su od 5 zlostavljača 4 muškarca i 1 žena. Nasilje se događa zbog neravnopravne raspodele moći između muškaraca i žena.

Prilog 3

NASILJE NE SME DA SE DOGAĐA, TO JE KRIVIČNO DELO!

VAŽNO JE POTRAŽITI POMOĆ.

UVEK POSTOJI NEKO KO ĆE MOĆI I ŽELETI DA POMOGNE.

OSEĆANJA ŽRTVE SU UVEK TEŠKA, MOGUĆE JE PREVAZIĆI IH UZ OSOBE KOJE VERUJU, BRINU, SPREMNE SU DA POMOGNU.

POTREBNO JE MNOGO SNAGE DA OSOBA KOJA TRPI NASILJE GOVORI O TOME.

AKO VAM SE NEKO POVERIO, BUDITE ZAHVALNI JER VAM JE POKLONIO VELIKO POVERENJE.

NAŠA GRAĐANSKA I ZAKONSKA DUŽNOST JE DA PRIJAVIMO AKO ZNAMO DA NEKO TRPI NASILJE.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SRPSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST
RAZRED:	ČETVRTI - srednja škola
TEMA:	Kultura izražavanja
NASTAVNA JEDINICA:	Govor (beseda)
NASLOV ČASA:	Javno govorim protiv seksualnog nasilja nad decom! (DVOČAS)

CILJEVI:

OBRAZOVNI CILJEVI:

- Vežbanje uspešnog držanja zadate teme
- Vežbanje gramatički ispravnog izražavanja
- Vežbanje logičkog povezivanja manjih misaonih celina
- Vežbanje uopštavanja konkretnih zapažanja vezanih za zadatak temu
- Vežbanje vremenski limitiranog govornog nastupa

FUNKCIONALNI CILJEVI:

- Osposobljavanje učenika/ca da uspešno nastupaju kao govornici/e
- Osposobljavanje učenika/ca da improvizuju na zadatak temu
- Osposobljavanje učenika/ca da se u govoru od konkretnih kreću ka apstraktnim temama

VASPITNI CILJEVI:

- Podsticanje učenika/ca na vrednovanje valjanog i uspešnog govorenja
- Snaženja navike kod učenika da se samokritički osvrću na svoje rezultate
- Intelektualno i emotivno određivanje učenika/ca prema društveno značajnim temama
- Jačanje govorne kulture učenika/ca.

SPECIFIČNI CILJEVI:

1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja.
2. Učenici/e su upoznati sa efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena.
3. Učenici/e razumeju situacije neravnomerne raspodele moći kao ključnog faktora za mogućnost pojave i odvijanje nasilja i znaju kako reagovati kada se radi o seksualnom nasilju.

SADRŽAJ

PRETČAS

A/1 Istraživanje teme seksualnog nasilja nad decom – domaći zadatak

- Učenici/e su timski istražili temu seksualnog nasilja nad decom i prikupili činjenice i podatke potrebne za pripremu javnog govora/besede.

PRVI ČAS

A/1 O retorici i besedništvu - Uvod

- Učenici/e su upoznati sa karakteristikama dobre besede.

A/2 Priprema besede o seksualnom nasilju - glavni deo časa

- Učenici/e timski pripremaju, pišu i uvežbavaju petominutnu javnu besedu o seksualnom nasilju nad decom namenjenu roditeljima / starateljima, vršnjacima i vršnjakinjama i nastavnicima/ama.

DRUGI ČAS

A/1 Izvođenje besede o temi seksualnog nasilja - glavni deo časa

- Učenici/e timski izvode pripremljene petominutne javne besede o seksualnom nasilju nad decom namenjene roditeljima / starateljima, vršnjacima i vršnjakinjama i nastavnicima/ama.

A/2 Zajednička analiza beseda - glavni i završni deo časa

- Učenici/e, kroz zajedničku analizu izvedenih beseda, uočavaju karakteristike dobre besede i značaj postojanja i stalnog slanja glasnih poruka protiv seksualnog nasilja nad decom.

METOD

- Tokom celog časa potrebno je biti naročito osetljiv prema učenicima/ama, voditi računa o njihovim reakcijama - neko od učenika/ca je možda žrtva nekog oblika nasilja!
- Postavljajte otvorena pitanja, sa što većom mogućnošću odgovora koje je potrebno obrazložiti; izbegavajte pitanja na koja je moguće odgovoriti sa DA ili NE.

PRETČAS

A/1 Istraživanje teme seksualnog nasilja nad decom – domaći zadatak

- Za ovaj čas deca se pripremaju tako što im nastavnik/ca na prethodnom času objasni zadatak koji ih očekuje.

- Naša naredna tema je govor, beseda. Obradićemo je tako što ćemo javno govoriti protiv seksualnog nasilja nad decom. To je ozbiljan problem u našem društvu i pripremićemo se da o tome obratimo pažnju svojim vršnjakinjama i vršnjacima, roditeljima / starateljima i nastavnicima/ama.
- Podelićemo se u timove od 3 do 5 učenika/ca. Po jedan ili dva tima će spremati govor za vršnjak(inj)e, po jedan ili dva za roditelje / staratelje i jedan ili dva za nastavnike/ce. (Pri odlučivanju, zavisno od ukupnog broja učenika/ca, može se dopustiti da ostane samo jedan za nastavnike/ce, a jednak prioritet dati formiranju timova za obraćanje roditeljima / starateljima i vršnjakinjama/vršnjacima.
- **Važno je da budete kreativni, a da sve o čemu govorite bude zasnovano na činjenicama i podacima i da se jasno zalažete za promenu u društvu koja će poboljšati položaj dece koja su preživela seksualno nasilje i to ćete učiniti najpre u svom najbližem okruženju na koje možete da utičete.**
- Kao tim, zajedno pripremate govor koji će trajati 5 minuta. U trenutku kada ga završite i treba da ga izvedete pred drugima, svaka članica i član grupe govori deo koji je preuzela/o. Znači, svi aktivno učestvujemo!
- Potrebno je da se dogovorimo ko želi da bude u kom timu. Neka se jave oni koji žele da učestvuju u timu koji priprema govor za nastavnike/ce / za roditelje/staratelje / za vršnjak(inj)e.

- Da se pripremite, sada ćete dobiti Radni materijal. Podeli im Radni materijal (pogledati šta ga sve čini u istoimenoj rubrici niže).
- Odmah na početku sledećeg časa, sešćete svako u svoj tim i početi da pripremati govore. Do tada, jako je važno da pročitate Radni materijal i budete spremni da ga koristite.

PRVI ČAS

A/1 O retorici i besedništvu - Uvod (5 minuta)

- Podsećamo se sa učenicima/ama osnovnih pojmova o retorici i besedništvu.

- Šta je retorika?

Retorika je veština lepog govorenja, tehnika govorništva, deo stilistike koji se bavi govorom u reči i pismu. Aristotel je smatrao retoriku teorijom, znanjem, a besedništvo – praksom.

- Podstičemo učenike/ce da razmišljaju šta bi to bilo važno za govornika/cu.

- Šta čini dobrog govornika/cu? Za koje prilike pišemo govore (besede)? Da li ste nekada čuli neki govor? Da li vam se dopao? Zašto?

A/2 Priprema besede o seksualnom nasilju - glavni deo časa (40 minuta)

A/2.1 - Upoznajemo učenike/ce sa nekim činjenicama o tome šta dobar govor treba da sadrži (10 minuta).

Dobar govor bi trebalo da zadovolji sledeće kriterijume:

- treba da razvija etičku dimenziju, da podstiče ljude na nešto moralno i važno
- mora biti logički i argumentovan, tok misli mora biti jasan i vidljiv, kako bi se mogla razaznati poruka (ideja) koju autor/ka želi da saopšti
- treba da prikazuje govornika/cu kao elokventnog, kao nekog ko može stilski i estetski uobličiti izraze, dati im lepotu; govori su umetnička dela i samo lepim rečima pripremljene ljudske duše mogu usvojiti logičke i moralne sudove
- mora postojati dramski naboj, kojim govornik/ca pridobija slušaoce/slušateljke, ubeđuje ih u svoje stavove (ne vulgaran)
- govor se izvodi usmeno – govornik/ca treba da pokaže lepotu verbalnog izražavanja uz odgovarajuću mimiku i gestove, kako bi bio što ubedljiviji publici kojoj se obraća
- redosled:
 1. napišite siže: uvod, razreda, zaključak
 2. odaberite glavnu poruku – koja se provlači od početka do kraja
 3. proverene informacije i činjenice
 4. budite jasni i jednostavni.

A/2.2 - Bavićemo se veoma važnom temom: seksualno nasilje – kako ga prepoznati, koji su uzroci, kako reagovati.

- Nastavnik/ca ponavlja šta je zadatak i na koji način će raditi. Obraća se već formiranim timovima i podseća na upotrebu Radnog materijala koji su dobili na prethodnom času.

- Zavisno od broja dece, svaku ciljnu grupu kojoj je namenjen govor obrađivaće jedan ili dva tima. Svakoj grupi dajemo različitu ciljnu grupu za koju će pripremati govor o seksualnom nasilju:

1. Govor za vršnjak(inj)e

Nastavnik/ca naglašava da je njihov cilj da objasne svojim vršnjacima/vršnjakinjama da je važno da dete uvek veruje svojim osećanjima, da ono nikad nije krivo za seksualno nasilje, da je važno da ispriča odrasloj osobi od poverenja, da ne odustane dok ne pronađe onu koja je prava saveznica i potraži joj pomoć.

2. Govor za roditelje/staratelje svojih vršnjak(in)ja

Nastavnik/ca naglašava da je njihov cilj da objasne kako se oseća dete koje je preživelo seksualno nasilje, na koji način ovo iskustvo dugotrajno utiče na njegov život i šta je detetu potrebno od odrasle osobe koja o njemu brine u cilju zaštite od nasilja.

3. Govor za nastavnike/ce

Nastavnik/ca naglašava da je njihov cilj da objasne nastavnicima/ama kakav nastavnik/ca bi bio pouzdana osoba od poverenja kojoj dete može da ispriča da je izloženo seksualnom nasilju i potraži joj pomoć. Neophodno je da navedu kriterijume (osobine) prema kojim će određeni nastavnik/ca zaslužiti poverenje deteta, biti nedvosmisleno na strani deteta i zaštititi ga.

- Podstičemo ih da budu kreativni, slobodni. Vežbaćemo najpre pisanje, a zatim i izvođenje govora. Kada sastave govor, podele ga između sebe tako da svi u određenom trenutku govore. Imaju 20 minuta da napišu siže i 20 minuta da vežbaju govorenje.
- Svi podaci o temi seksualnog nasilja koji se nalaze u prilogu su u potpunosti tačni i stvarni. Ukoliko im je potrebna neka sugestija ili pojašnjenje u vezi sa temom nastavnik/ca je tu da pomogne.
- Nastavnik/ca ohrabruje decu da mogu da vežbaju govorenje i između dva časa, dok se naredni put i „zvanično ne obrate svojoj publici, odnosno imaju svojih 5 minuta“.

DRUGI ČAS

A/1 Izvođenje besede o seksualnom nasilju - glavni deo časa (25 minuta)

- Svaki tim koristi svojih 5 minuta za govorenje (ukupno 25 minuta).
- Nastavnik/ca i pre početka izvođenja i tokom, pažljivo vodi računa da ništa ne remeti koncentraciju govornica i govornika.
- U vremenu kad se timovi smenjuju, važno je da nema nikakvih razmena već da svi budu pomažući jedni drugima da se održi usredsređenost na zadatak.

A/2 Zajednička analiza beseda - glavni i završni deo časa (20 minuta)

- Kad su svi govori završeni, nastavnik/ca otvara razgovor time što svaki tim ima mogućnost da kaže kako su se osećali tokom pripreme i izvođenja govora i kako je tekla saradnja u timu.
- Analiziramo zajedno da li su zadovoljeni kriterijumi dobrog govora.
- Nastavnik/ca potcrtava da je seksualno nasilje krivično delo, da je važno prijaviti i pomoći da nasilje prestane.
- Zahvaljuje se svakom ponaosob što je poslao/la gromoglasnu poruku protiv seksualnog nasilja nad decom. „Svoju besedu“ zaokružuje time što ih motivise da nastave da je prenose u stvarnom životu svojim vršnjacima, roditeljima, nastavnicima/ama i drugim odraslim osobama koje brinu o njima.

Izgled table:

Govor (beseda)

Retorika : besedništvo

Govor:

- etički
- argumentovan
- jasna poruka
- dramski naboj
- lepota verbalnog izražavanja, govor kao umetničko delo

NAUČENE LEKCIJE

Vrlo je nadahnjujuće čuti učenike/ce koji se uz pravilno razumevanje rodних uloga, dinamike nasilja i oblasti različitosti zalažu da njihovi najbliži postanu pravi ili budu što bolji saveznici osobi koja je preživela seksualno nasilje.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1** čini paket koji uključuje sledeće materijale:
- Prilozi i slajdovi iz „Zločin i kazna“
- Važni statistički podaci
- Incest Trauma Centar – Beograd (2015). „I ja sam uz tebe!“ Brošura Vršnjačkog tima protiv seksualnog nasilja.
- 2015©Incest Trauma Centar – Beograd. Film „**Hajde da pričamo o seksualnom nasilju**“ (8 min.)

VAŽNI STATISTIČKI PODACI

(Prva nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji; 2015©Incest Trauma Centar – Beograd; Nacionalna studija je realizovana u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena)

Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preduzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama.

Neprocenjivo je važno da je Nacionalna studija kroz dugi niz rezultata jasno pokazala rodnu komponentu, odnosno na koji način seksualno nasilje pogađa devojčice, a na koji dečake, i da je jasno potvrđeno pravilno razumevanje seksualnog nasilja kao jednog od vidova rodno zasnovanog nasilja gde su devojčice češće mete. Od 5 dece koja su preživela seksualno zlostavljanje, 4 su devojčice i 1 dečak.

Najčešće mesto gde se nasilje događa je kuća u 32%, a svakako stvaraju zabrinutost i društvene mreže sa 22% na kojima je dete primilo i bilo izloženo eksplicitnom seksualnom sadržaju. Podaci pokazuju da je akutno seksualno nasilje (nasilje sada traje) češće kod dece u osnovnim školama. Takođe, skreće pažnju podatak da je u srednjim školama u 7.4% škola označena kao mesto događaja čime nas mladi alarmiraju da razvijamo mere sprečavanja npr. silovanja na ljubavnom sastanku i drugih vidova seksualnog nasilja.

Važan podatak je i da deci nije lako da govore o efektima seksualnog nasilja, odnosno na koji način je nasilje ostavilo traga na njih. Jedna trećina se izjasnila da o tome ne bi ništa rekla. Od onih koji su pružili odgovore, najčešće, mladi navode ljutnju i bes kao efekte (74.1%), a zatim i kod dece i mladih slede osećanja straha (69.3%), stida i krivice (55.8%).

Edukativan karakter Nacionalne studije se ogleda i u nalazu da je 49% dece prvi put o temi seksualnog nasilja razgovaralo tokom našeg intervjua, a s druge strane ovaj podatak ukazuje na zabrinjavajuću praksu dugogodišnjeg ćutanja i upornog čuvanja tabu teme tokom (može biti i celokupnog) odrastanja deteta. Oni koji čuvaju tabu, podaci pokazuju, su i roditelji (51.1% nije otvaralo ovu temu) i obrazovni system (10.2% škola je otvaralo temu).

Među osobama kojima se dete poverilo, a koje su van porodice, najčešći sagovornici/e su drugovi i drugarice (37.9%), što iznova potvrđuje značaj edukovanosti đaka i vršnjačke podrške.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Milan Šipka, *Kultura govora*, Prometej, Novi Sad, 2008.
2. Milija Nikolić, *Metodika nastave srpskog jezika i književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1992.
3. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET: SVET OKO NAS

- 19. Imaš pravo da živiš bez nasilja – Jelena Milenović i Snežana Vujić
- 20-21. Dete ima pravo da se oseća sigurno – Ana Zimonjić
- 22. Moje telo pripada meni! – Dr LJiljana Bogavac, Jelena Milenović i Snežana Vujić
- 23. Ko sve može da bude nasilnik – Jelena Milenović i Snežana Vujić
- 24. Moj lični sigurnosni plan – Jelena Milenović i Snežana Vujić

PREDMET:	SVET OKO NAS
RAZRED:	PRVI
TEMA:	Ja i drugi
NASTAVNA JEDINICA:	Dečija prava
NASLOV ČASA:	Imaš pravo da živiš bez nasilja
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Utvrđivanje znanja o dečijim pravima.- Proširivanje znanja o dečijim pravima.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e znaju šta je nasilje i koji vidovi nasilja postoje.2. Učenici/e znaju da je neophodno zaštititi se od seksualnog zlostavljanja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Nasilje nad decom u Konvenciji o pravima deteta</p> <p>- Učenici/e se upoznaju sa postojanjem UN Konvencije o pravima deteta i njenim članovima koji se tiču teme nasilja nad decom.</p> <p>A/2 Imenovanje različitih vidova nasilja i članova Konvencije</p> <p>- Učenici/e se upoznaju sa vidovima nasilja nad decom (fizičko, emocionalno, seksualno) kroz čitanje članova 19, 34 i 37 i pesmica iz Bukvara građanskog vaspitanja „Deca su narod poseban“ koje se odnose na ta tri člana.</p> <p>A/3 Neophodno je zaštititi se od seksualnog nasilja</p> <p>- Učenici/e razumeju da se nasilje nad decom najčešće događa u porodici, da ima puno dece koja se osećaju usamljeno i teško im je da o nasilju govore, da je važno da veruju svojim osećanjima, da znaju da nisu odgovorna za nasilje i da potraže pomoć.</p>
METOD	<p>A/1 Nasilje nad decom u Konvenciji o pravima deteta</p> <p>- Učitelj/ica unapred pripremi Radni materijal koji čine tri člana Konvencije o pravima deteta, svaki ilustrovan po jednom pesmom iz Bukvara građanskog vaspitanja „Deca su narod poseban“. Kopiju Radnog materijala dobija svako dete i kasnije nosi kući.</p> <p>- Na početku časa informiše decu da postoji dokument Ujedinjenih nacija koji štiti prava deteta, da ima 42 različita člana i svaki član obavezuje odrasle da se ophode prema deci s poštovanjem.</p> <p>- Usredsređuje se na 3 člana koji se tiču teme nasilja nad decom. Predstavlja redom Član 19., zatim Član 34. i Član 37. To čini tako što najpre pročita pesmicu koja se tiče Člana 19. (svako dete ima ispred sebe pesmicu). Zamoli decu da podvuku u pesmici one reči koje opisuju zašto se dete oseća nesrećno.</p> <p>A/2 Imenovanje različitih vidova nasilja i članova Konvencije</p> <p>- Deca pročitaju šta su podvukla i učiteljica imenuje vidove nasilja.</p> <p>„bije“, „maltretira“, „tuče“ – fizičko nasilje. „Ovo je fizičko nasilje, prepoznajete li još neki primer fizičkog nasilja?“</p>

Učiteljica može da pomogne deci tako što će ih podsetiti na primere navedene u Točku nasilja nad decom (**Prilog 2** služi učiteljici)

„Kako se dečak oseća?“ - „nesrećan“, „nema ko da me zaštiti“ (i kako se oseća dete kada nema ko da ga zaštiti)

Ovde učiteljica dodaje primere emocionalnog zlostavljanja navedene u Točku nasilja nad decom (**Prilog 2** služi učiteljici)

Zatim, pročitaj kako glasi **Član 19.** i imenuje još jednom emocionalno i fizičko nasilje.

- Započinje o Članu 34. tako što pročitaj pesmu o temi seksualnog nasilja nad decom.

Učitelj/ica objašnjava deci: „Kad neko gleda ili dodiruje tvoje privatne delove tela, čak i kad su oni pokriveni odećom, govori ti ili radi stvari od kojih se osećaš da imaš lošu tajnu zbog koje se stidiš i osećaš uznemireno, to se zove seksualno nasilje. To može da radi tako da bude nežno, da te miluje i govori ti lepe reči ili da te nekad boli, ali sve je to seksualno nasilje.“

Zatim, pročitaj kako glasi **Član 34.**

- Učiteljica nastavlja čitanjem pesme koja je u vezi sa **Članom 37.**

Odmah po završetku, predstavlja i **Član 37.**

A/3 Neophodno je zaštititi se od seksualnog nasilja

- Učiteljica dodatno, naglašava:

„Važno je da obratimo pažnju na poslednju strofu pesme zato što se nasilje nad decom najčešće dešava u porodici. O tome se ne priča puno, ali je važno da znate da ima puno dece koja se osećaju usamljeno i teško im je da o tome pričaju. Ona misle da se jedino njima na svetu to dešava. To nije tačno i baš zbog toga su odrasli koji brinu o deci napravili našu Konvenciju o pravima deteta - da deca budu zaštićena.“

- Učitelj/ica završava čas tako što prikazuje **Slajd 1.** kojim želi da ohrabri decu da veruju svojim osećanjima, da znaju da nisu odgovorna za nasilje i da potraže pomoć.

NAUČENE LEKCIJE

Korišćenje pesama olakšava predstavljanje teme nasilja. Pesme se mogu izgovarati zajedno naglas i učitelj/ica može ohrabriti decu da to čine sve glasnije i glasnije, čime deca vežbaju samopouzdanost. Delujući kao grupa, jača se vršnjačka podrška.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1** (služi deci i dobijaju svako svoju kopiju): 2004 LJubivoje Ršumović: *Deca su narod poseban; Bukvar građanskog vaspitanja*; Izdavač: Narodna knjiga.
- Konvencija o pravima deteta (**Član 19.**) glasi: **Države potpisnice će zaštititi decu od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, maltretiranja ili eksploatacije.**

Ja moram nesrećan biti
Jer nisam miš ni kuće
Nema ko da me zaštiti
Kada me odrasli tuče

Al sa zakonom šale nije
Moja su prava sve šire
Niko ne sme da me bije
Ni da me maltretira

Počinje i tata da shvata
Suštinu dečijih prava
Među nama je sve manje rata
Moj se stav uvažava

Konvencija o pravima deteta (**Član 34.**) glasi: Države potpisnice se obavezuju da štite decu od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualne zloupotrebe.

Ne volim kako me gledaju
Matorci koji me pipkaju
Pogledom me opsedaju
A prstima me štipkaju

Ne volim kako mi tepaju
Bezobrazno me gurkaju
I stihove mi klepaju
I slatkiše mi nutkaju

Ne volim kako se smeškaju
I gluposti trtljaju
Jer znam da grozno greškaju
Jednom će da nadrljaju

Konvencija o pravima deteta (**Član 37.**) glasi: Države potpisnice će obezbediti da nijedno dete ne bude podvrgnuto mučenju, ili drugim neljudskim i ponižavajućim postupcima ili kazni.

U školi života se uči
Nauka lepa i prava
Niko ne sme da me muči
Ni da me ponižava

Ko uživa u tuči
Nek čarka tigra i lava
Nek vuka malo muči
A slona nek kažnjava

Na mene sestru il brata
Na našu radost il muku
Čak ni mama i tata
Ne smeju dići ruku

- **Prilog 2** (služi učiteljici): Nasilje nad decom - Točak moć i kontrola
- **Slajd 1**

Dete nikada nije krivo za nasilje.

Veruj svom unutrašnjem glasiću kad ti nešto ne prija. Tvoj unutrašnji glasić ti uvek najbolje kaže kad nešto nije u redu. Slušaj ga i veruj mu!

Uvek kaži lošu tajnu!

Pronađi svoju odraslu osobu od poverenja i ispričaj joj šta ti se događa.
Ako je reagovala tako da se ne osećaš baš dobro, pronajdi sledeću!

PREPORUČENI RESURSI:

1. Ršumović, LJ. (2004). Bukvar građanskog vaspitanja „Deca su narod poseban“. Izdavač: Narodna knjiga.

TOČAK: MOĆ I KONTROLA

○ cilj

➤ taktike

○ služi da se sprovedu taktike i ostvari cilj

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SVET OKO NAS
RAZRED:	PRVI
TEMA:	JA I DRUGI- Slični smo i različiti
NASTAVNA JEDINICA:	Zadovoljavanje svojih potreba i osećanja uvažavajući potrebe i osećanja drugih
NASLOV ČASA:	Dete ima pravo da se oseća sigurno (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Uočavanje sličnosti i razlika među pojedinkama i pojedincima po izgledu, uzrastu i interesovanju.- Razlikovanje svojih osećanja i potreba i osećanja i potreba drugih.- Razvijanje odgovornog odnosa prema sebi i uvažavanje drugih.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju vidove nasilja i znake upozorenja da postoji seksualno nasilje.2. Učenici/e su upoznati sa pravilnim načinima reagovanja u situacijama seksualnog nasilja
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Aktiviranje znanja učenika/ca	<ul style="list-style-type: none">- Učenici/e iskazuju osećanja pantomimom kroz igru „Danas se osećam...“
A/2 Uočavanje i prepoznavanje osećanja	<ul style="list-style-type: none">- Učenici/e prepoznaju neverbalne znake različitih osećanja koristeći kartice sa nacrtanim „licima osećanja“: sreća, tuga, ljutnja, strah, stid, zbunjenost (Prilog 1).
A/3 Upoznavanje sa pojmom rodnih uloga	<ul style="list-style-type: none">- Učenici/e uočavaju različite načine na koje se dečaci i devojčice uče da iskazuju svoja osećanja kroz prepoznavanje očekivanja i poruka od strane odraslih. Učenici/e uviđaju i druge razlike u očekivanjima od dečaka i devojčica kroz koje im se pojasni pojam rodnih uloga. <p><i>I devojčice i dečaci imaju ista prava da iskazuju svoja osećanja i ostvaruju svoje potrebe. Međutim, u društvu se često dešava da je propisano šta pripada devojčicama, a šta dečacima, šta treba da osećaju, kako da razmišljaju i kako treba da se ponašaju.</i></p> <ul style="list-style-type: none">- Učitelj/ica naglašava da su potrebe dece iste bez obzira na pol.... <p><i>Jedna od najvažnijih potreba za svako dete je potreba za ljubavlju i nežnošću kroz lepe reči pohvale i dodire, ali ne dodire koji bole ili izazivaju loša osećanja: stid, krivicu i strah.</i></p>
A/4 Prepoznavanje vidova nasilja i osećanja – ruku pod ruku	<ul style="list-style-type: none">- Učenici/e uočavaju različite vidove nasilja: emocionalno, fizičko, seksualno, socijalno koristeći fotografije iz Priloga 2 Radnog materijala i kroz prikazivanje „KIKO i ruka“ spota (30 sek.) i „KIKO i ruka“ kratkog filma (4 min.).
METOD	

A/1 Aktiviranje znanja učenika/ca

- Igra „Danas se osećam...“ Učenici/e stoje u krugu i jedan / jedna od njih započinje tako što pokaže bez reči, samo izrazom lica i pokretima (pantomimom) kako se danas oseća. Druga deca pogađaju o kom se osećanju radi. Onaj / ona ko pogodi je sledeći/a koji pokazuje kako se danas oseća. U slučaju da neko dete pogodi dva puta, izaći će dete koje sledeće želi da pokaže kako se danas oseća. Ovaj proces ce događa brzim tempom, deca se smenjuju i postupak ponoviti maksimum 5 puta.

A/2 Uočavanje i prepoznavanje osećanja

- Učiteljica unapred pripremi **Prilog 1** Radnog materijala koji čine „lica osećanja“ prikazana na 2 načina: 1. nacrtana na papiru koje dobija svako dete i 2. „STOPko znak“ za 6 izabranih osećanja koje učiteljica naizmenično pokazuje. „STOPko znake“ mogu deca na nekom od prethodnih časova likovnog da samostalno naprave.

- Zamoli decu da kažu koja osećanja prepoznaju kroz „lice osećanja“. Pokazuje, jedno za drugim, „lica osećanja“: sreća, tuga, ljutnja, strah, stid, zburjenost. Deca imenuju osećanja i opisuju kako ih prepoznaju po izgledu lica.

Na primer, kako izgledaju oči (široko otvorene kad se iznenadiš, smeju se kad si srećna/srećan), šta rade usta (smeju se sa očima, pa ti se vide i zubi; skupe se kao crta kad si ljut/a), šta radi nos (namreška se kad ti se nešto ne sviđa, kad nešto ne miriše lepo), šta radi kosa (nakostreši se kad si ljut/a, digne se na glavi od straha), obrve (podignu se kad se čudiš), obrzi (zacrvene se kad se stidiš), kako se mrda čelo (namršti se i pridruži ustima i kosi, pa se s njima ljuti zajedno), itd.

- Svakom detetu se zahvali, uputi pohvalu i ponovi o kojim osećanjima su do sada razgovarali.

A/3 Upoznavanje sa pojmom rodni uloga

- Učitelj/ica najavljuje da će u ovom koraku biti reči o tome da li su sva osećanja jednako dozvoljena i devojkama i dečacima, a da, u stvari, i devojčice i dečaci imaju jednake potrebe.

„Hajde sada da pričamo da li je na isti način devojkama i dečacima dozvoljeno da pokazuju osećanja!

Rađamo se kao devojčice ili dečaci, odnosno kao osobe ženskog ili muškog pola. Ali, ono što se očekuje od devojčica i dečaka, koja zanimanja da izaberu, koje kućne poslove da rade, koji hobi da imaju, na koji način smeju da iskazuju svoja osećanja - sve je to nešto što određuju odrasli i naša okolina. Često se čuje:

„dečaci ne plaču“, „suze su za devojčice“, „dečaci su snažni i jaki“, „devojčice treba da su lepe, fine, tihe“, „bes nije dozvoljen za devojčice“, i dr.

Šta se očekuje od devojčica, a šta od dečaka, kad porastu? Koje kućne poslove da rade? Kojim zanimanjima da se bave?“

Deca koja žele, ponude svoje odgovore koje učiteljica zapisuje na tabli.

Šta su to rodne uloge je važno pokazati deci kroz primere:

Devojčica je tužna što joj ne daju da igra fudbal.

Dečak je srećan što ide u školu plesa.

- Učitelj/ica naglašava da su potrebe dece iste bez obzira na pol. Neki primeri potreba: potreba za „sigurnom bazom“ - potreba za povezanošću za važnom osobom / osobama u okolini u kojoj dete živi i raste, potreba za prihvaćenošću, za pripadanjem, za predvidivošću, za stabilnošću, za sigurnošću; potreba za samostalnošću, potreba deteta da bude uvaženo, da ima slobodu izbora, potreba za ovladavanjem znanjima i veštinama, i dr.

- I devojčice i dečaci imaju ista prava da iskazuju svoja osećanja i ostvaruju svoje potrebe. Međutim, u društvu se često dešava da je propisano šta pripada devojčicama, a šta dečacima, šta treba da osećaju, kako da razmišljaju i kako treba da se ponašaju.

- Jedna od najvažnijih potreba za svako dete je potreba za ljubavlju i nežnošću kroz lepe reči pohvale i dodire, ali ne dodire koji bole ili izazivaju loša osećanja: stid, krivicu, strah.

A/4 Prepoznavanje vidova nasilja i osećanja – ruku pod ruku

- Prikazati deci fotografije iz **Priloga 2** Radnog materijala. Pitati decu „Šta vidite na slici i kako se oseća dete?“ Posle svakog odgovora, učiteljica imenuje vid nasilja.

- Zatim, pokazati i objasniti **Slajd 1** čiji sadržaj svako dete dobija i kao svoju kopiju na papiru koji će poneti kući.

- Čas završiti prikazivanjem „KIKO i ruka“ spotom (30 sek.) i „KIKO i ruka“ kratkim filmom koji su uradila deca PU pri OŠ „Đura Daničić“ iz Beograda (4 min.).

Učiteljica na kraju najavljuje da će sledeći čas biti posvećen KIKU (i koristi Treći deo iz Obrazovnog paketa za vrtiće).

NAUČENE LEKCIJE

Svaki od instrumenata za rad na ovom času pruža obilje povratnih informacija o deci. Koristite ih posvećeno, bez žurbe. Osećanja su važna lekcija za decu na ovom uzrastu koju ih možete naučiti.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** „Lica osećanja“ 1. nacrtana na papiru koje dobija svako dete i 2. „STOPko znak“ za 6 izabranih osećanja
- **Prilog 2:** Izvori: poster za zdravstvene radnike/ce Instituta za mentalno zdravlje, Beograd (2013)
- **Slajd 1**

DETE NIKADA NIJE KRIVO ZA NASILJE.

VERUJ SVOM UNUTRAŠNJEM GLASIĆU KAD TI NEŠTO NE PRIJA. TVOJ UNUTRAŠNJI GLASIĆ TI UVEK NAJBOLJE KAŽE KAD NEŠTO NIJE U REDU. SLUŠAJ GA I VERUJ MU!

UVEK KAŽI LOŠU TAJNU!

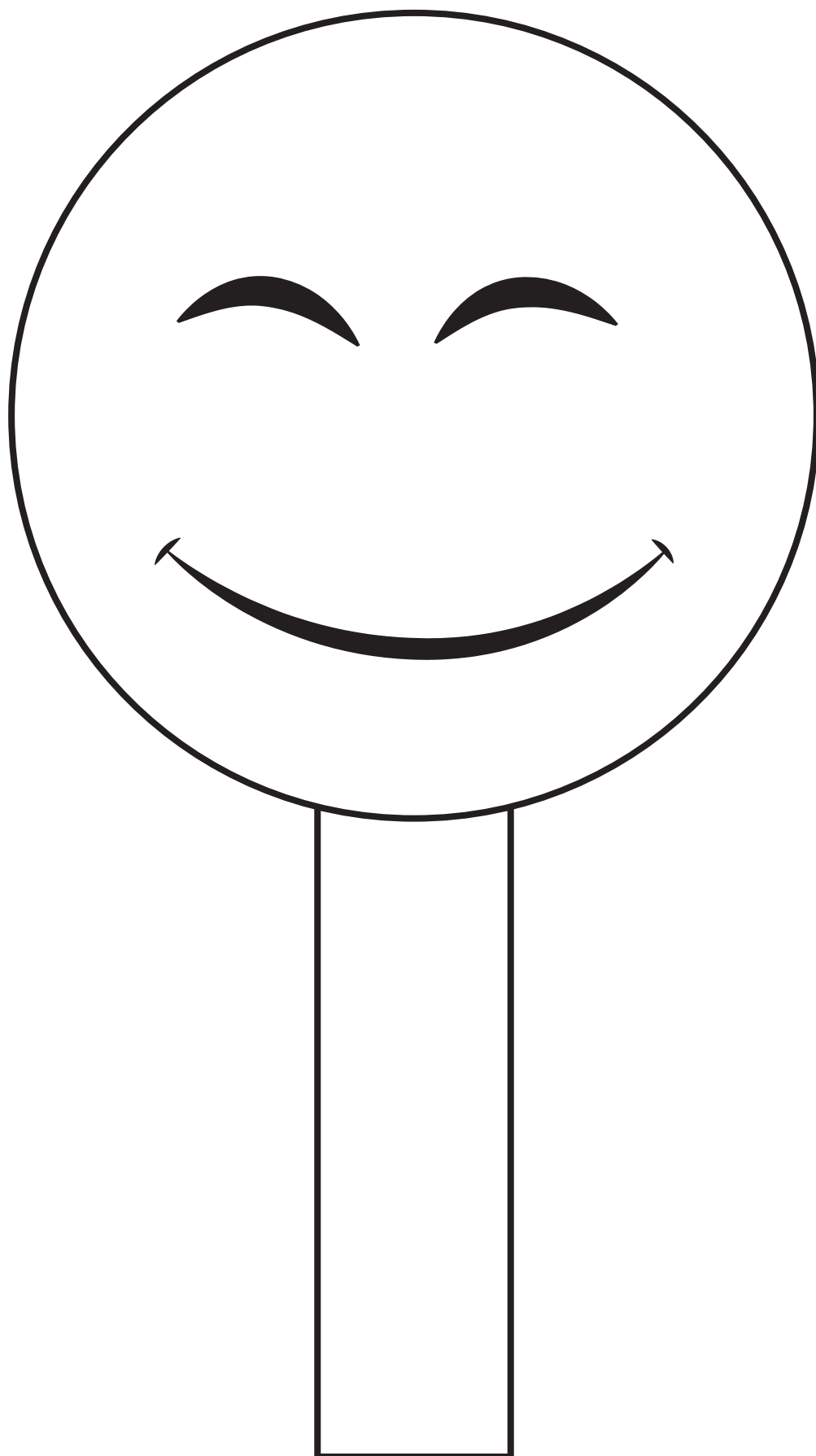
PRONAĐI SVOJU ODRASLU OSOBU OD POVERENJA I ISPRIČAJ JOJ ŠTA TI SE DOGAĐA. AKO JE REAGOVALA TAKO DA SE NE OSEĆAŠ BAŠ DOBRO, PRONAĐI SLEDEĆU!

- **Spot „KIKO i ruka“** (30 sek.)
- **Film „KIKO i ruka“** koji su uradila deca PU pri OŠ „Đura Daničić“ iz Beograda (4 min.)

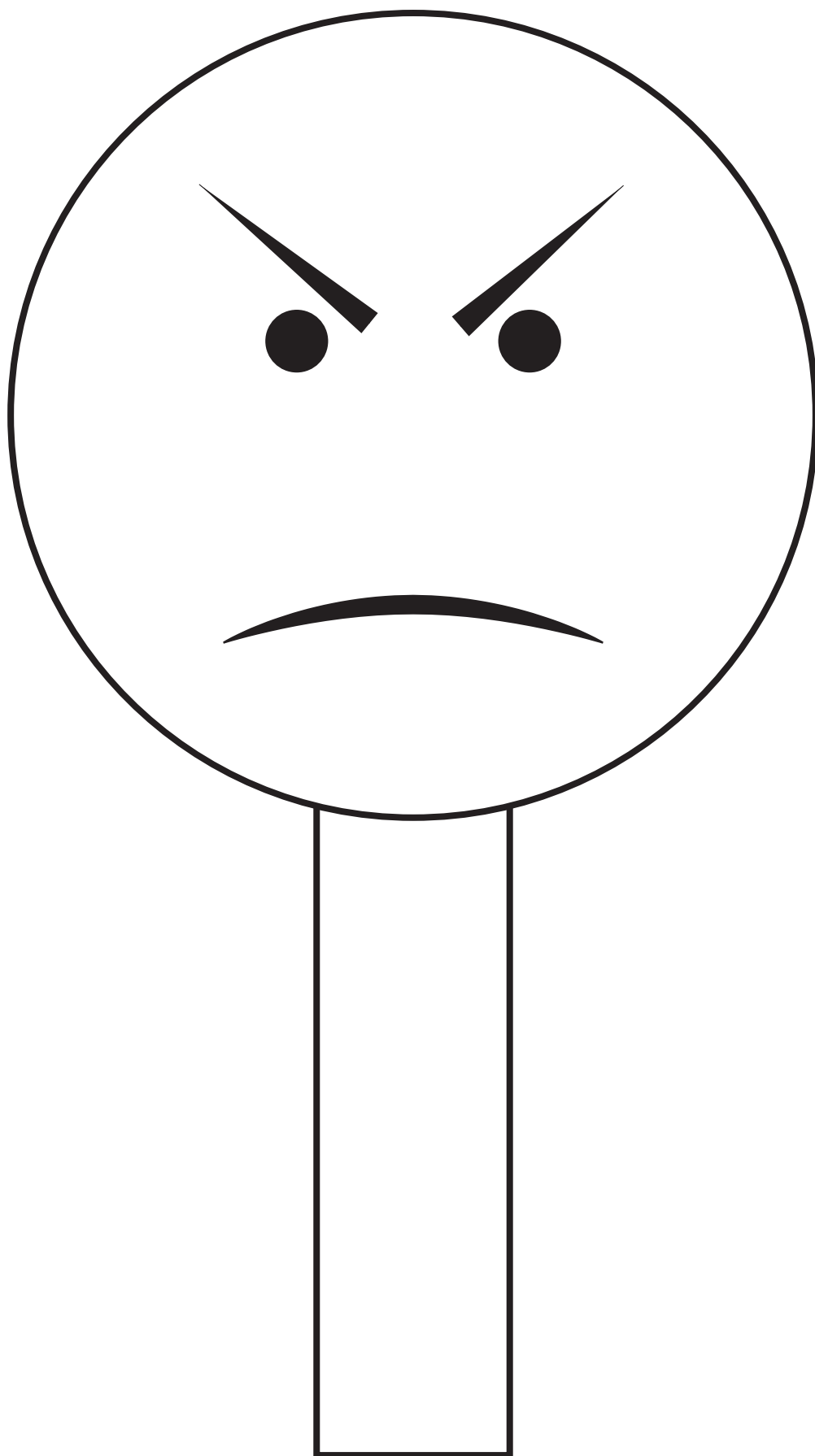
PREPORUČENI RESURSI:

1. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove u Srbiji, roditelje i staratelje. Autorka: Dr LJiljana Bogavac.

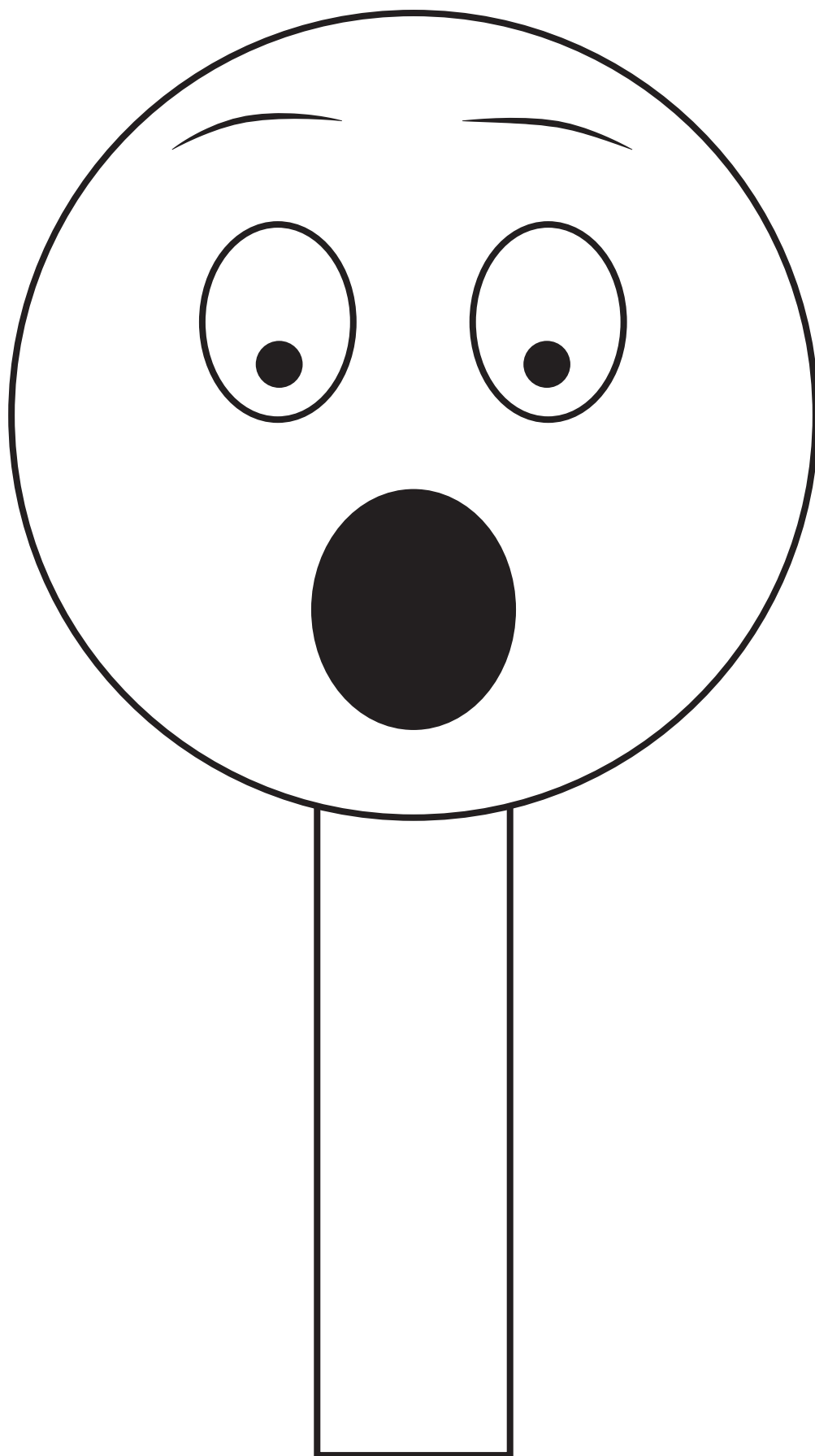
SREĆA

LJUTNJA

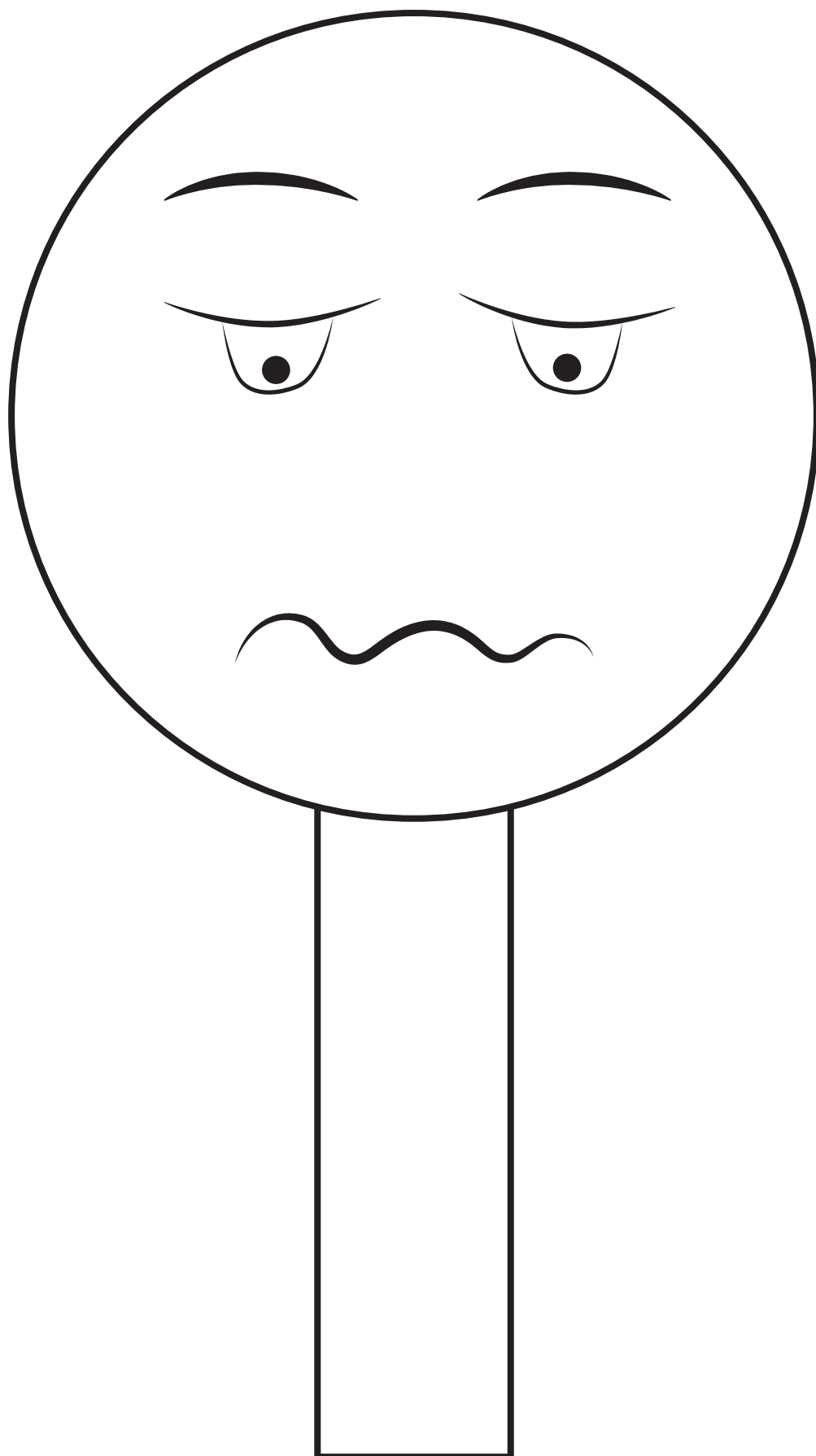
STRAH

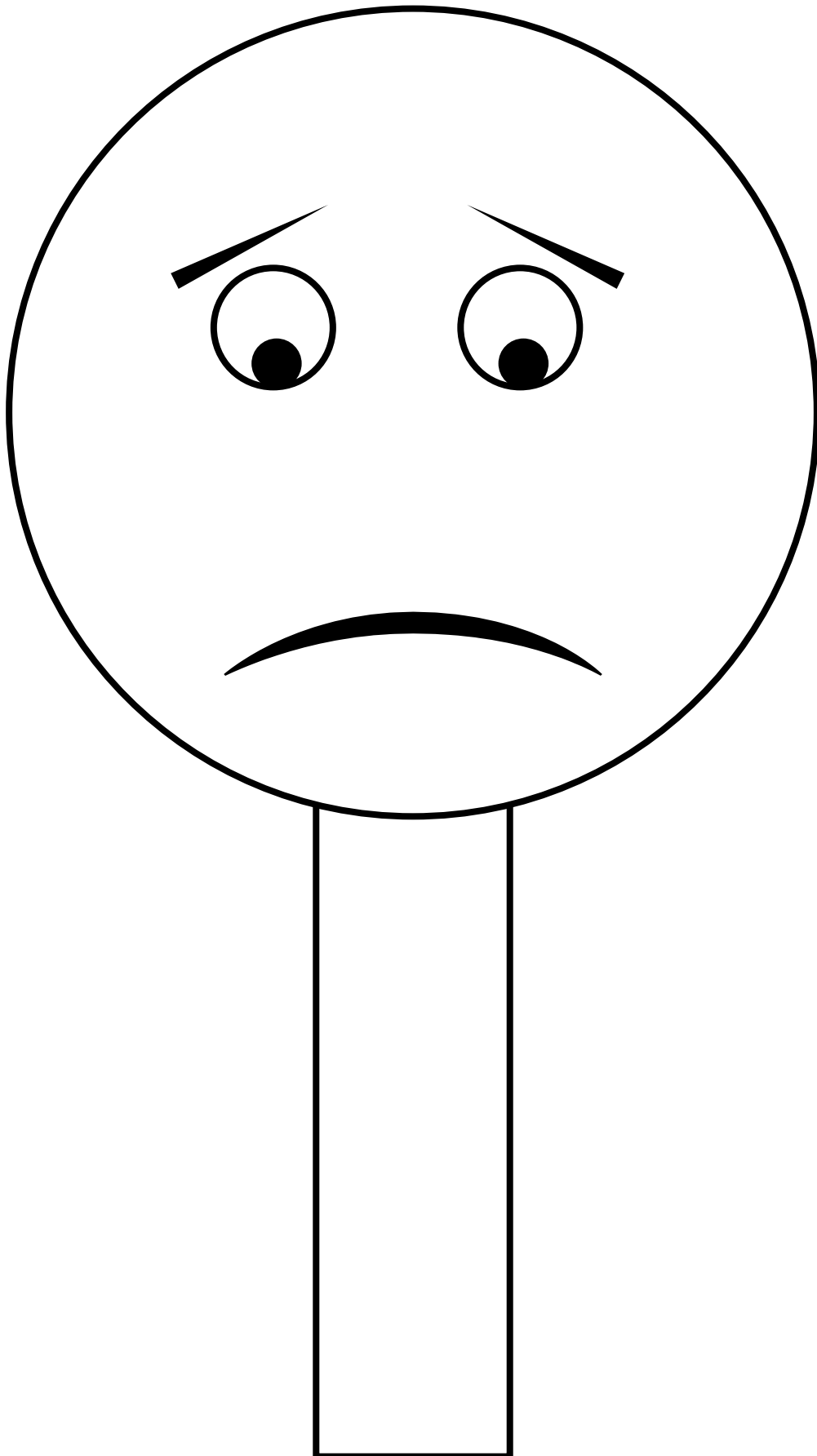
TUGA

ZBUNJENOST

STID

KADA TE ODRASLI TUKU

KADA TE ODRASLI ISKORIŠČAVAJU

KADA TE ODRASLI ISMEVAJU

KADA TE ODRASLI VERBALNO ZLOSTAVLJAJU (VIČU NA TEBE ILI TE VREĐAJU)

KADA SE RODITELJI JAKO SVAĐAJU I BIJU U TVOM PRISUSTVU

KADA TE ODRASLI OSTAVLJAJU BEZ NADZORA

KADA TE ODRASLI IGNORIŠU ILI ZANEMARUJU

KADA TE TERAJU ILI PODSTIČU DA SKITAŠ, PROSIŠ ILI PRODAJEŠ SVOJE TELO

KADA ODRASLI OMALOVAŽAVAJU TVOJ TRUD

KADA ODRASLI ZANEMARUJU TVOJE ZDRAVSTVENE POTREBE

KADA TI NEKO POKAZUJE PORNOGRAFSKI MATERIJAL

KADA TI ZABRANJUJU DA IDEŠ U ŠKOLU

KADA TE ODRASLI TERAJU DA IH DODIRUJEŠ NA NEPRIMERENIM MESTIMA

KADA TE ODRASLI OSTAVLJAJU, GLADNOG, PRLJAVOG ILI NEADEKVATNO OBUČENOG

KADA TE NEKO DODIRUJE TAMO GDE NE ŽELIŠ DA BUDEŠ DODIRIVAN

AKO SE TEBI MOŽDA DEŠAVA NEŠTO OD OVOGA, ISPRIČAJ TO SVOM LEKARU ILI MEDICINSKOJ SESTRI, ONI ĆE ZNATI KAKO DA TI POMOGNU.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Dr Ljiljana Bogavac, Incest Trauma Centar - Beograd

Jelena Milenović, socijalna radnica

Snežana Vujić, defektološkinja-tiflološkinja

PREDMET: SVET OKO NAS

RAZRED: PRVI

TEMA: Živa priroda

NASTAVNA JEDINICA: Naše telo. Slični smo, ali se i razlikujemo

NASLOV ČASA: Moje telo pripada meni!

CILJEVI:

- Upoznati ljudsko telo: sličnosti i razlike između devojčica i dečaka.
- Uočiti opasnosti koje prete telu i mogućnosti zaštite.
- Dobri i loši dodiri, dobre i loše tajne.

SPECIFIČNI CILJEVI:

1. Učenici/e prepoznaju privatne delove tela.
2. Učenici/e razlikuju dobre i loše dodire i znaju da privatne delove tela niko ne sme da dira.

SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)

A/1 Kako se odnosimo prema svom telu

- Učenici/e prepoznaju aktivnosti koje čuvaju naše telo i zdravlje.

A/2 Privatni delovi tela devojčica i dečaka

- Učenici/e se upoznaju sa privatnim delovima tela dečaka i devojčica.

A/3 Tvoje privatne delove tela NIKO NE SME DA DIRA!

- Učenici/e razlikuju dobre od loših dodira i znaju da nikom ne treba da dopuste loše dodire.

METOD

A/1 Kako se odnosimo prema svom telu

- Utvrditi kako bi trebalo da se odnosimo prema svom telu.

- Razgovarati o aktivnostima koje čuvaju naše telo i zdravlje - lična higijena, pravilna i zdrava ishrana, bavljenje sportom, boravak u prirodi, zaštita od sunca, redovan odlazak lekaru, zubaru...

- Iz unapred pripremljenog Radnog materijala, učitelj/ica daje svakom detetu na papiru (**Prilog 1**).

„U nizu slika obeleži one koje pokazuju šta je dobro za naše telo i zdravlje.“

A/2 Privatni delovi tela devojčica i dečaka

- Učitelj/ica otvara ovaj korak: „Naše telo može biti ugroženo od strane drugih ljudi i njihovih postupaka.“

- Pokazuje sliku dve identične čiča Gliše. (**Prilog 2**)

Zamoli decu da kažu kako znaju ko je dečak, a ko devojčica. Očekivano je da će deca reći da su isti i da ne možemo tačno da znamo. U ovom trenutku, može da ih pita da li znaju po čemu se razlikuju devojčica i dečak. Zapisuje na tabli odgovore.

Zatim, pokazuje **Telesne mape (Prilog 3)**. „Ovo su dva deteta koja su upravo izašla iz kade posle kupanja. Ko je ovde devojčica, a ko je dečak?“ Očekivano je da će deca sada znati odgovor. Učiteljica pita:

„Ako bi dečak imao dugu kosu, da li bi onda on bio devojčica?“ i
„Ako bi devojčica imala kratku kosu, da li bi onda ona bila dečak?“

Očekivano je da će deca dati negativne odgovore.

- Ovo je trenutak kada učitelj/ica otvara pitanje privatnih delova tela.

Svako dete dobija Telesnu mapu u skladu sa svojim zvaničnim polom. **Na crtežu učitelj/ica pokazuje i zaokružuje predeo genitalija i kod dečaka i devojčica i kaže „Ovo su privatni delovi tela.“**

Podstiče decu da isto zaokruže na svojoj Telesnoj mapi. **Ohrabruje ih da kažu znaju li koji su još privatni delovi tela. Ako deca okolišaju ili ne znaju, učitelj/ica pokazuje, imenuje i zaokružuje grudi, pupak i predeo guze.**

Naglašava **„Privatni delovi tela su oni koji su pokriveni gaćicama, kupaćim kostimom i pupak.“**

A/3 Tvoje privatne delove tela NIKO NE SME DA DIRA!

- Učitelj/ica pokazuje i objašnjava **Slajd 1**.

- U nastavku, učitelj/ica treba **da nauči decu pesmu „MOJE TELO PRIPADA MENI“ (Prilog 4)** koja služi za jačanje njihovog samopouzdanja i samoodbranu u slučaju napada na njihovo telo.

Važno je da stihove govore glasno, odsečno, u ritmu sa naglašavanjem poslednjih reči u svakom stihu. Deca mogu da ustanu, da pokazuju rukama značenje svakog stiha. Pjesma je kratka, tako da se očekuje da će je zapamtiti i samostalno recitovati posle nekoliko ponavljanja. „Za domaći“ ostaje da ponesu svoju kopiju pesme, da se do narednog časa podsete i učitelj/ica najavljuje da će naredni čas svi zajedno simbolično otvoriti ovom pesmom.

NAPOMENA: U slučaju da se deca do sada nisu sretala sa KIKOM - Čas se završava tako što će deca na kraju pogledati film „KIKO i ruka“ koji je uradila PU pri OŠ „Đura Daničić“, Beograd.

NAUČENE LEKCIJE

Noseći deo ovog časa koji se tiče teme seksualnog nasilja nad decom je detaljno i široko obrađen u okviru Specijalističkog treninga Incest Trauma Centra – Beograd naprednog nivoa „Zdravi izbori za decu“. Istovremeno, Telesne mape su uvek koristan instrument rada koji je lako prilagodljiv i za predškolski uzrast, ali i za školski.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** Niz slika koje pokazuju šta je dobro za naše telo i zdravlje.

- **Prilog 2:** Dve čiča Gliše
- **Prilog 3:** Telesne mape
- **Slajd 1**

Postoje dobri i loši dodiri.

Ako ti bilo ko nešto kaže ili uradi što ima veze sa tvojim i/ili njegovim telom,

A ONDA KAŽE DA TO NIKOME NE ISPRIČAŠ – TO JE CRVENA ZASTAVICA!

Ako te ljubi u kosu ili vrat i govori o seksu
 Ako te neko ljubi u usta jezikom
 Ako traži od tebe da skineš gaćice
 Ako te dira na bilo koji način da se osećaš nelagodno

ODMAH ISPRIČAJ ODRASLOJ OSOBI KOJOJ VERUJEŠ!

- **Prilog 4:** MOJE TELO PRIPADA MENI!

MOJE TELO PRIPADA MENI

NIJE TVOJE!!!

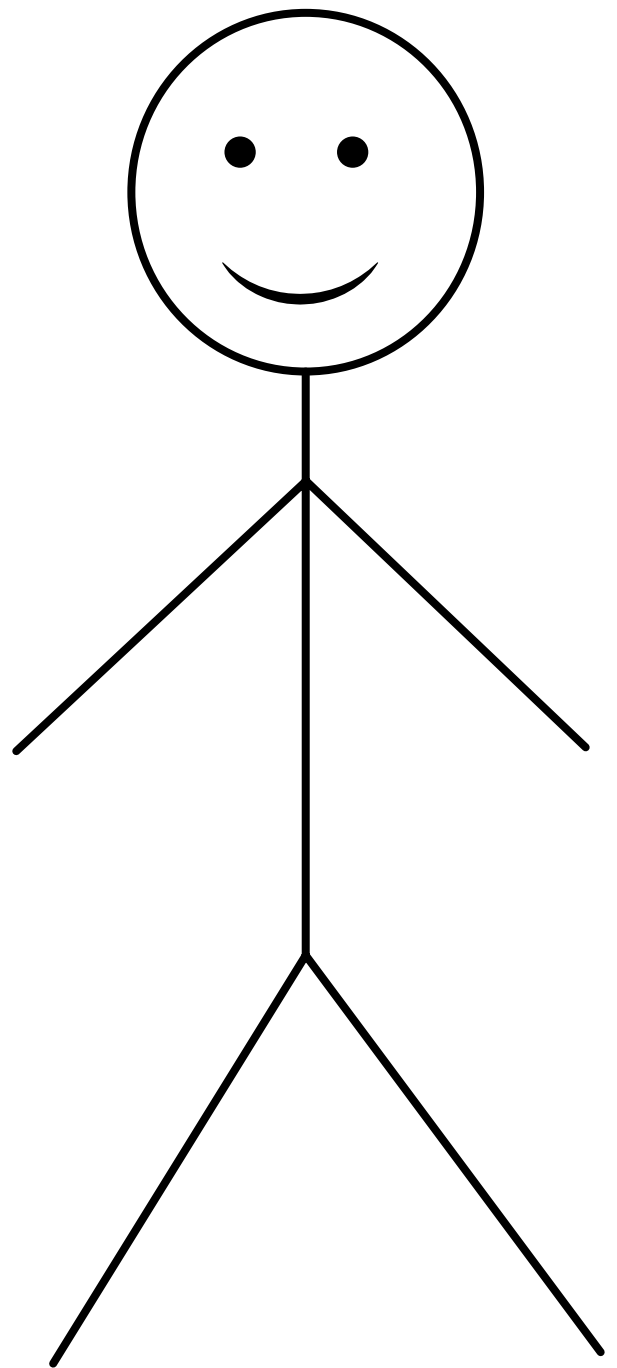
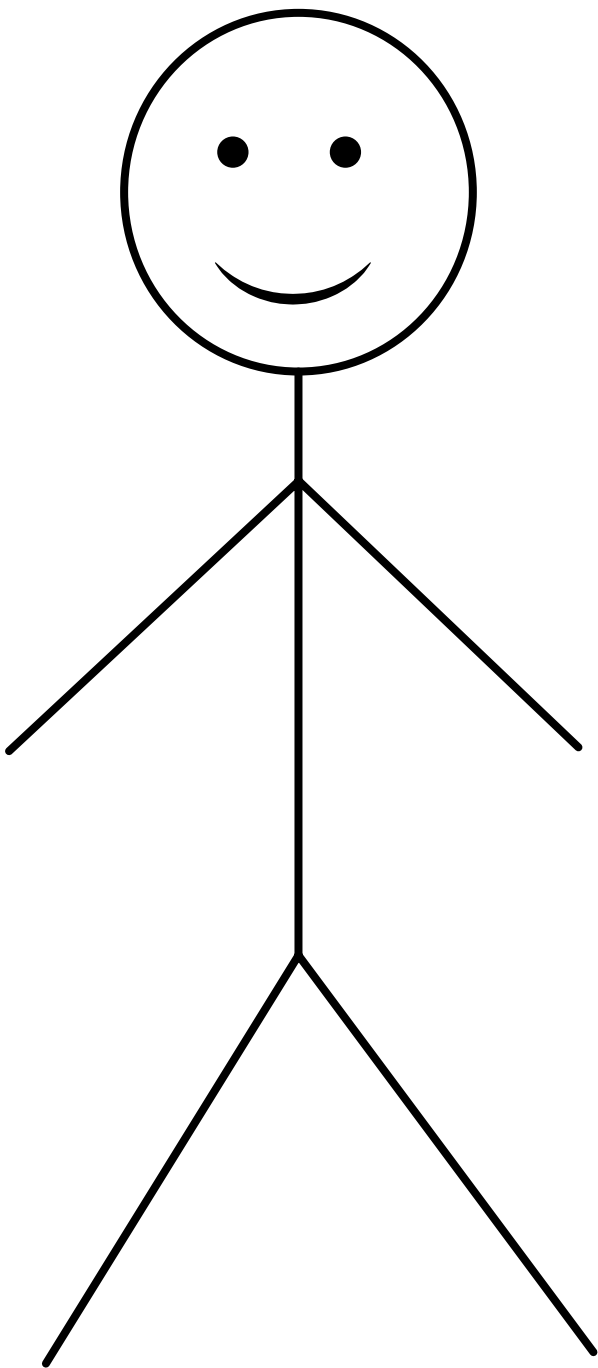
OD GLAVE DO PETE

JA IMAM PRAVO DA ME POŠTUJETE!!!

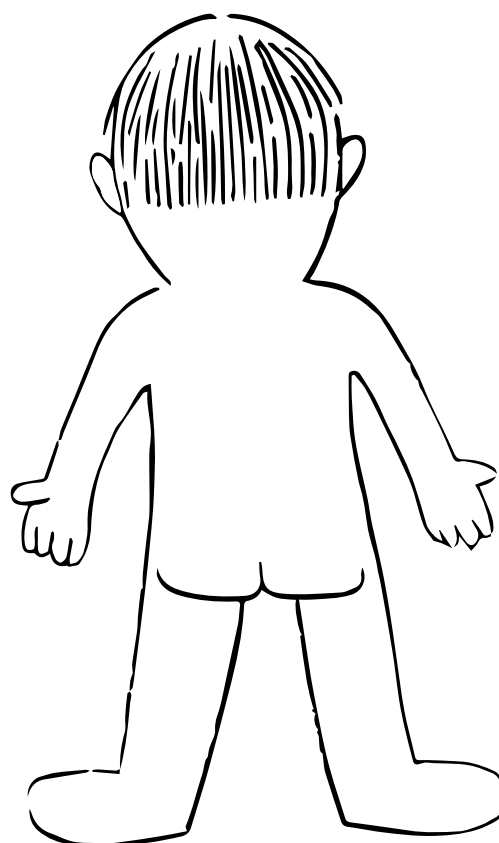
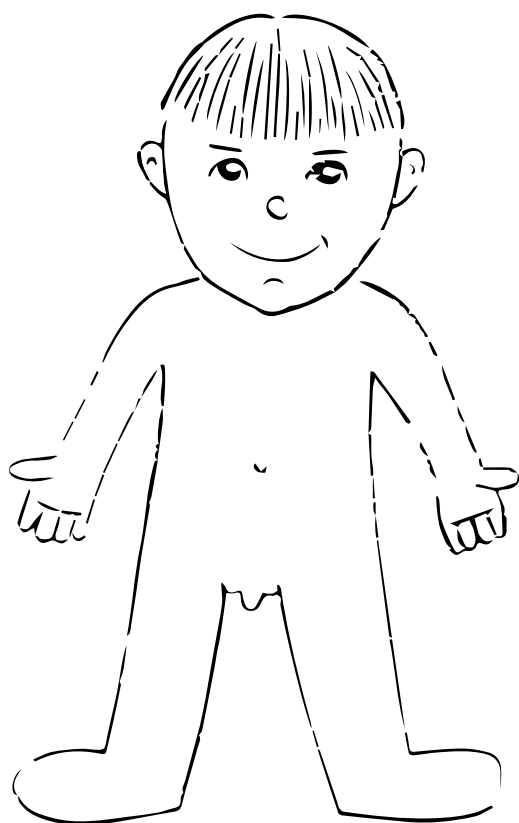
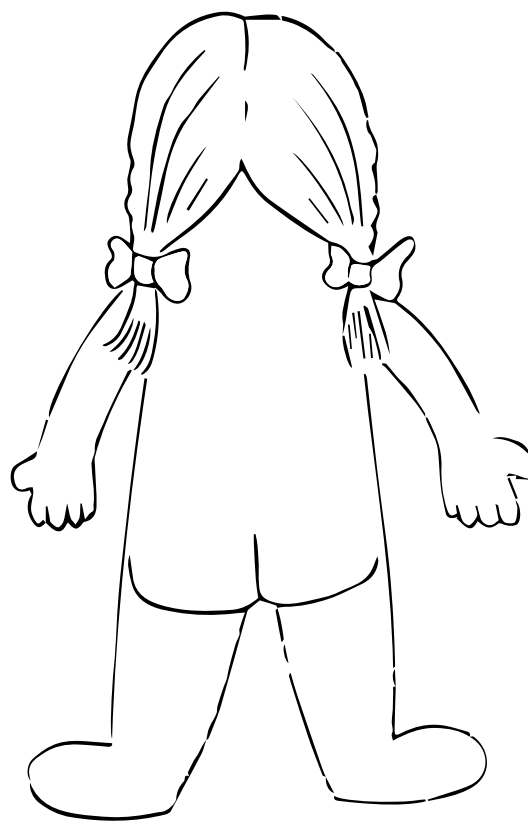
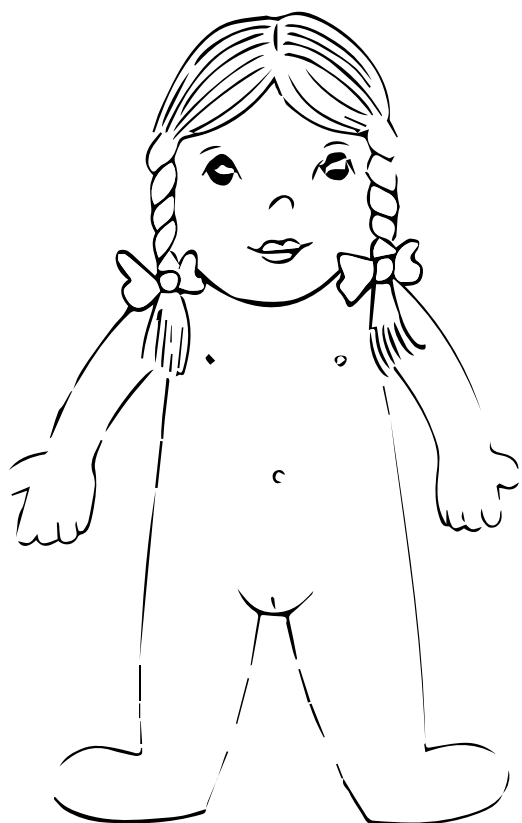
- **Prilog 5:** KIKO i ruka“ spot (30 sek.)
- **Prilog 6:** Film „KIKO i ruka“ (4 min.) koji je uradila PU pri OŠ „Đura Daničić“, Beograd.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove u Srbiji, roditelje i staratelje. Autorka: Dr Ljiljana Bogavac.
2. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). Zdravi izbori za decu; Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za nastavnike/ce, roditelje/staratelje i decu (Priručnik i Specijalistički trening naprednog nivoa). Autorke: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić.

Telesne mape

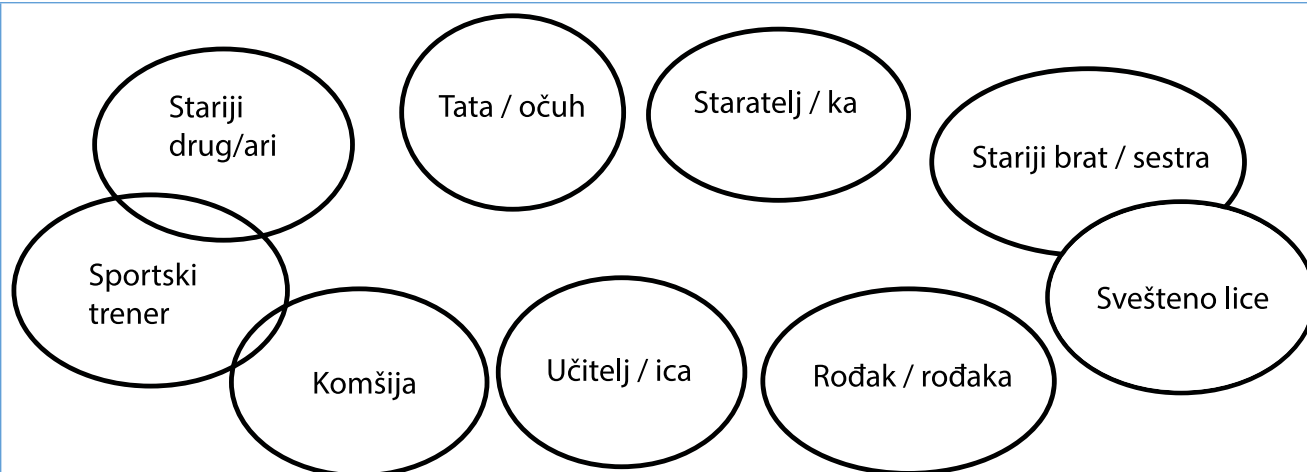
Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Jelena Milenović, socijalna radnica

Snežana Vujić, defektološkinja-tiflološkinja

PREDMET:	SVET OKO NAS
RAZRED:	PRVI
TEMA:	Ja i drugi
NASTAVNA JEDINICA:	Drugi ljudi i ja
NASLOV ČASA:	Ko sve može da bude nasilnik
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Uočavanje sebe kao članice/člana društvene zajednice i pripadnice/ka različitih društvenih grupa.- Procenjivanje svojih iskustava sa ljudima iz okruženja.- Procenjivanje iskustava drugih i zauzimanje adekvatnih stavova prema pojavama u okruženju.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju da je seksualno nasilje opasno i da mu se treba suprotstaviti.2. Učenici/e znaju ko sve može da bude počinitelj seksualnog zlostavljanja
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Mapiranje učešća (grupacije u okruženju)	<p>- Učenici/e se upoznaju sa različitim grupacijama koje čine njihovo okruženje i kojima oni direktno ili indirektno pripadaju (porodica, odeljenje, škola, vršnjačka grupa, timovi, klubovi i sl.).</p>
A/2 Imenovanje bitnih predstavnika/ca grupacija u okruženju	<p>- Učenici/e se upoznaju sa važnim predstavnicima/ama različitih grupacija i pozitivnim i negativnim iskustvima sa njima.</p>
A/3 Ko sve može da bude nasilnik	<p>- Učenici/e razumeju da svako može da bude počinitelj seksualnog nasilja nad decom i da se takvo nasilje mora obelodaniti.</p>
METOD	
A/1 Mapiranje učešća (grupacije u okruženju)	<p>- Kratak razgovor o odnosima sa drugim ljudima - Koji ljudi čine naše okruženje i kojim sve grupama pripadamo? (Očekuje se da deca uoče da su deo svoje porodice, svog odeljenja, članovi neke sekcije u školi, grupe vršnjak(inj)a sa kojima provode vreme van škole, članovi/ice nekog sportskog tima i dr.)</p>
A/2 Imenovanje bitnih predstavnika/ca grupacija u okruženju	<p>- Proceniti svoja iskustva sa ljudima iz okruženja tako što će u krugove upisati prijatne događaje i iskustva (ili bar jedan prijatan događaj), a izvan krugova ono što su doživeli kao loše i neprijatno (ili bar jedan neprijatan događaj). Krugovi sa ispisanim nazivima su Prilog 1 (učiteljica ovaj Radni materijal priprema unapred).</p> <p>Očekivano je da deca navedu vrlo različita iskustva i zadatak učiteljice je da izjave grupiše u nekoliko kategorija. Osnovno razgraničenje je između prijatnih i neprijatnih iskustava, a zatim unutar toga i prema vrsti događaja.</p> <p>Ne očekuje se da će deca jednostavno, u grupi, saopštavati ma koje iskustvo seksualnog nasilja, te je neophodno da ga učiteljica uvede kao jedno od mogućih.</p>

A/3 Ko sve može da bude nasilnik

- „Sve su ovo osobe u koje dete ima poverenje, koje dete voli i često su to njegovi uzori. Pomažu im kad im nešto treba. Nasilnik može da bude bilo ko!

Nekada neko ko brine o detetu koristi poverenje i ljubav deteta da ga povredi na seksualan način.

Dete ne zna zašto se to baš njemu događa. Zbunjeno je, jer voli nasilnika, ali ne voli nasilje.“

Razlika između odrasle osobe od poverenja i nasilnika je:

- Odrasla osoba od poverenja je tvoja „SUNCE OSOBA“, a nasilnik je „OSOBA KIŠNI OBLAK“
- Sa odraslom osobom od poverenja, dete se oseća srećno, bezbrižno, bezbedno.
- Sa nasilnikom, dete se oseća uplašeno, zbunjeno, tužno, nebezbedno.
- **Više o razlici između odrasle osobe od poverenja i nasilnika, pogledati: Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove u Srbiji, roditelje i staratelje.**

- Učitelj/ica završava čas tako što pokazuje Slajd 1 koji upućuje dete da veruje sebi i obelodani zlostavljanje.

NAUČENE LEKCIJE

Posebnu pažnju je potrebno posvetiti razlikovanju nasilnika od osobe od poverenja i naglasiti da i u grupi u koje dete inače ima poverenje može biti nasilnik.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** Krugovi iz koraka 1
- **Prilog 2** (služi učiteljici): Proces seksualnog zlostavljanja deteta od strane odrasle osobe (materijal sa specijalističkog treninga Incest Trauma Centra – Beograd)
- **Prilog 3:** Krug seksualnog zlostavljanja (materijal sa specijalističkog treninga Incest Trauma Centra - Beograd)
- **Slajd 1**

DETE NIKADA NIJE KRIVO ZA NASILJE.

VERUJ SVOM UNUTRAŠNjem GLASIĆU KAD TI NEŠTO NE PRIJA. TVOJ UNUTRAŠNji GLASIĆ TI UVEK NAJBOLJE KAŽE KAD NEŠTO NIJE U REDU. SLUŠAJ GA I VERUJ MU!

UVEK KAŽI LOŠU TAJNU!

PRONAĐI SVOJU ODRASLU OSOBU OD POVERENJA I ISPRIČAJ JOJ ŠTA TI SE DOGAĐA. AKO JE REAGOVALA TAKO DA SE NE OSEĆAŠ BAŠ DOBRO, PRONAĐI SLEDEĆU!

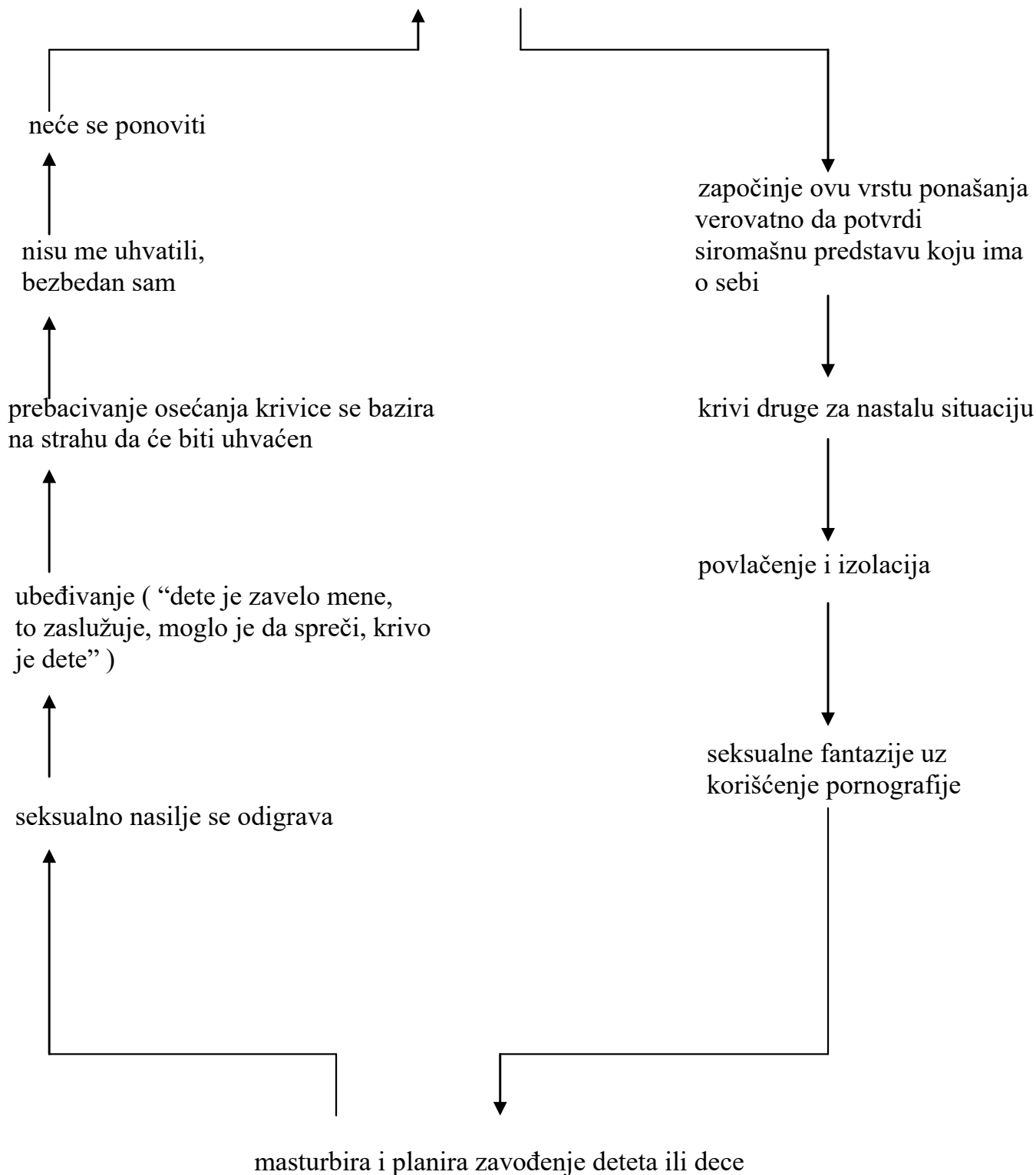
PREPORUČENI RESURSI:

1. Pohađanje specijalističkih treninga Incest Trauma Centra – Beograd osnovnog nivoa.
2. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove u Srbiji, roditelje i staratelje. Autorka: Dr Ljiljana Bogavac.

KRUG SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

POČINILAC

siromašni društveni kontakti, siromašna predstava o samom sebi, samosažaljenje, “niko me ne razume”

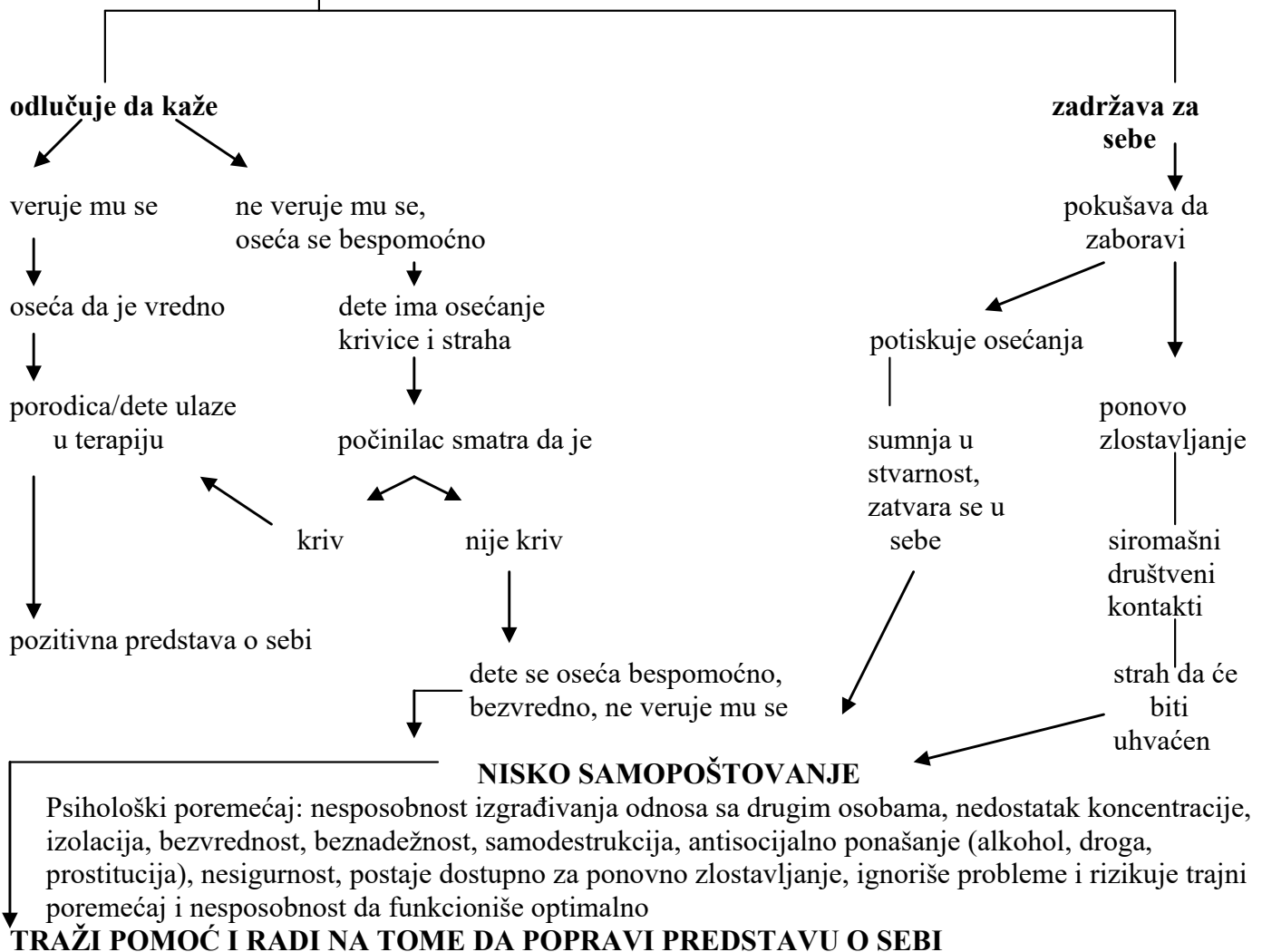
PROCES SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DECE OD STRANE POZNATIH OSOBA

POČINILAC

- bira dete-žrtvu i planira proces zlostavljanja
- izgrađuje odnos sa detetom
- koristi se trikovima, mitom, ucenama
- započinje seksualnu aktivnost
- počinje s pretnjama, tajnošću, moguće nasiljem
- izoluje dete od drugih ljudi
- pojačava osećanje bespomoćnosti kod deteta
- razvija osećanje krivice kod deteta

DETE

- oseća se konfuzno, zbunjeno, šokirano
- oseća da je u klopki zbog tajne
- plaši se da će upasti u veliku nevolju ako kaže, zato što je to neprijatno, tajna i čudno, označava da si "loša/loš" i niko te ne voli
- testira reakcije odraslih osoba od poverenja

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Jelena Milenović, socijalna radnica

Snežana Vujić, defektološkinja-tiflološkinja

Autorka crteža: Aleksandra Momaković Bednar, diplomirana dizajnerka tekstila

PREDMET:	SVET OKO NAS
RAZRED:	PRVI
TEMA:	Kultura življenja
NASTAVNA JEDINICA:	Opasne situacije po život, zdravlje i okolinu – prevencija i pravilno ponašanje
NASLOV ČASA:	Moj lični sigurnosni plan
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Uočavanje različitih situacija iz okruženja koje nas mogu ugroziti- Uočavanje mogućnosti i načina zaštite
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju seksualno zlostavljanje kao vid opasnosti i ugroženosti.2. Učenici/e znaju načine zaštite u slučaju seksualnog zlostavljanja i da sačine Lični sigurnosni plan.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Bezbednost i ugroženost</p> <ul style="list-style-type: none">- Učenici/e se upoznaju sa pojmovima bezbednosti i ugroženosti. <p>A/2 Moguće opasnosti u okruženju</p> <ul style="list-style-type: none">- Učenici/e se upoznaju sa mogućim opasnostima u okruženju (saobraćaj, nepravilno korišćenje kućnih aparata, alata i različitih materijala, elementarne nepogode). <p>A/3 Izrada ličnog sigurnosnog plana</p> <ul style="list-style-type: none">- Učenici/e osmišljavaju lični sigurnosni plan za situaciju seksualnog nasilja .
METOD	<p>A/1 Bezbednost i ugroženost</p> <ul style="list-style-type: none">- Utvrditi da li i koliko su deca upoznata sa pojmom bezbednosti kroz kratak razgovor o tome šta znači biti bezbedan, a šta ugrožen, i u kojim situacijama su se osetili ugroženo. <p>A/2 Moguće opasnosti u okruženju</p> <p>Odrediti koje su moguće opasnosti u okruženju kroz sledeće aktivnosti:</p> <ul style="list-style-type: none">- Aktivnost spajanja parova: predmet-opasnost (Prilog 1) <p>Učiteljica poziva decu da odgovore:</p> <p><i>„Šta se može dogoditi ako: nepažljivo rukujemo šibicama ili nožem/zaboravimo da zatvorimo česmu?“</i></p> <p>Očekivani odgovori su šibica-opekotina/požar, noževi-posekotina i česma-poplava.</p> <p>Zatim, ističe: <i>„Možemo da povredimo sebe ili izazovemo štetu. Nekada ljudi mogu da izgube život.“</i></p>

- **Aktivnost:** Razjasniti koje su moguće opasnosti ako nismo pažljivi u saobraćaju i o čemu bi sve trebalo voditi računa da ne bismo ugrozili svoju ili tuđu bezbednost.

Pokazati slike (Prilog 2) iz kojih deca treba da prepoznaju ugrožavajuće situacije i kako da ih izbegnu.

„Uvek prelaziti ulicu na pešačkom prelazu kad je zeleno svetlo, a pre toga uvek proveriti pogledom levo i desno, pa ako nema vozila, tek onda preći ulicu.“

„Nikad ne prelaziti ulicu van pešačkog prelaza.“

„Auto je uvek oružje u rukama vozača. Zbog nesavesnih vozača, lako je izgubiti život. Zbog toga su vozači obavešteni posebnim znakom da je u blizini škola. Ipak, uvek pogledaj semafor, pa levo i desno, i nikad ne žuri da pređeš na drugu stranu ulice.“

Učiteljica zaokružuje ovaj korak time što ponavlja da ima puno različitih opasnosti u saobraćaju.

A/3 Izrada ličnog sigurnosnog plana

„Možeš se naći u nekim opasnim situacijama koje izazivaju odrasle osobe, najčešće one koje poznaješ i veruješ im. Sad ćemo razgovarati o tome šta možeš da uradiš da se zaštitiš.“

Situacija 1: Vraćaš se iz škole. Pored tebe usporava auto. Vozač otvara vrata i kaže da je pošao kod tvoje komšinice sa drugog sprata i pošto već ide u tom pravcu, nudi da te poveze.

Situacija 2: Na času si engleskog kod svog privatnog profesora. Sediš za stolom i pišeš rečenice koje ti je zadao. Stao je iza tebe, počeo da te ljubi u vrat i stavio ruku pozadi u tvoje gaćice. Svi kažu da si veliki dečak, a sad si se uplašio.

Situacija 3: Ujak je došao u goste i svi se lepo zabavljate. Kao i prošli put, dok sedite za stolom, opet te uzme na krilo i zato što tada niko ne vidi, pomera tvoju guzu i čuješ kako neobično diše. To je jako tiho, tako da samo ti znaš.

„Uplašila/uplašio si se. Šta ćeš uraditi u ovom slučaju?“

- Učiteljica vodi razgovor sa decom o navedenim situacijama sa ciljem da svako dete izradi svoj Lični sigurnosni plan (Prilog 3).

Na njemu je neophodno da se nađu brojevi telefona policije (192), hitne pomoći (194) i vatrogasne službe (193), kao i broj telefona učiteljice da deca mogu sama direktno da je pozovu u svakom trenutku.

U oblačice dete treba da ubeleži šta da uradi ako je uplašeno.

Neki predlozi:

„Viknem glasno „NE“!“

„Pobegnem!“

„Kažem da mi se ide u toalet!“

„Ustanem, pomerim se (odem u drugu sobu gde je još neko)!“

„Kažem da moram da javim drugu za domaći.“ i dr.

UVEK JE VAŽNO DA U OBLAČIĆ UNESE SLEDEĆE: „Ispričaću odrasloj osobi kojoj verujem.“

- Na kraju časa, učitelj/ica napominje da je Lični sigurnosni plan važno uvek nositi sa sobom, npr. staviti ga u pregradu u školskoj torbi i koristiti ako zatreba.

NAUČENE LEKCIJE

Potrebno je jasno pružiti razgraničenje šta/ko je uzrok različitih vidova ugrožavanja deteta. To je nit kojom je neophodno postepeno se kretati.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** Spajanje parova: predmet-opasnost

poplava

posekotina

opekotina

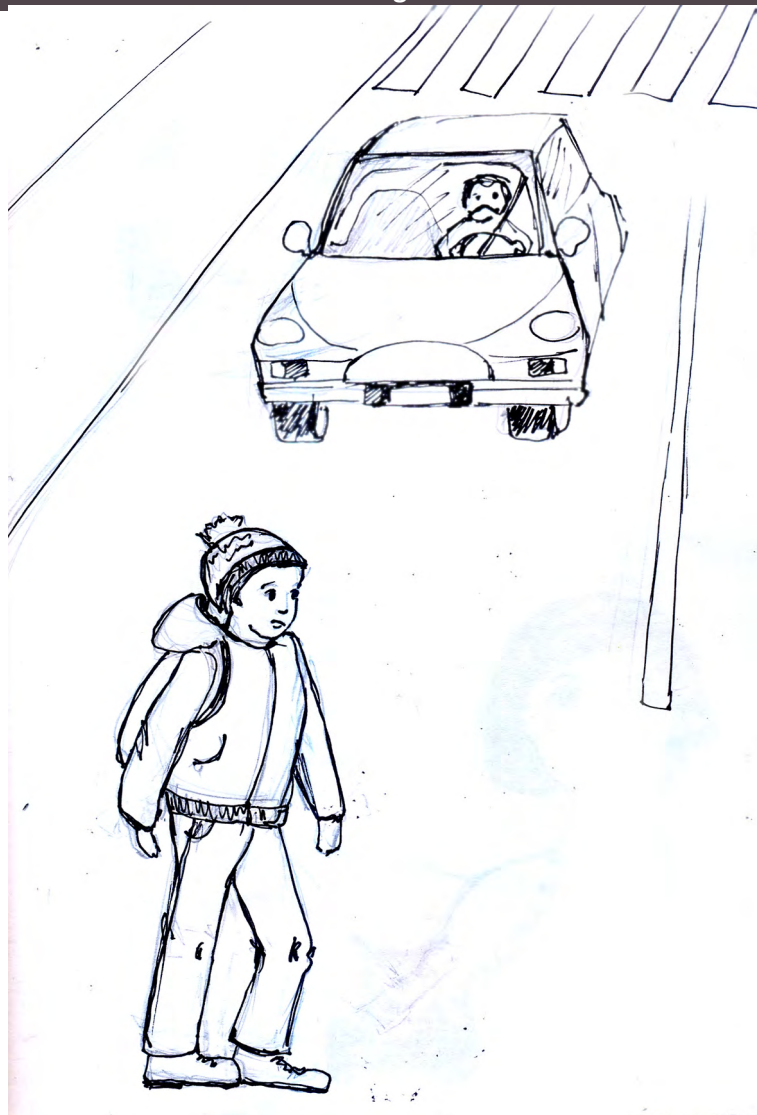
požar

- **Prilog 2** Slike-saobraćaj
- **Prilog 3:** Moj lični sigurnosni plan

PREPORUČENI RESURSI:

1. Nacionalna dečija linija (NADEL) 116 111 – besplatan poziv.

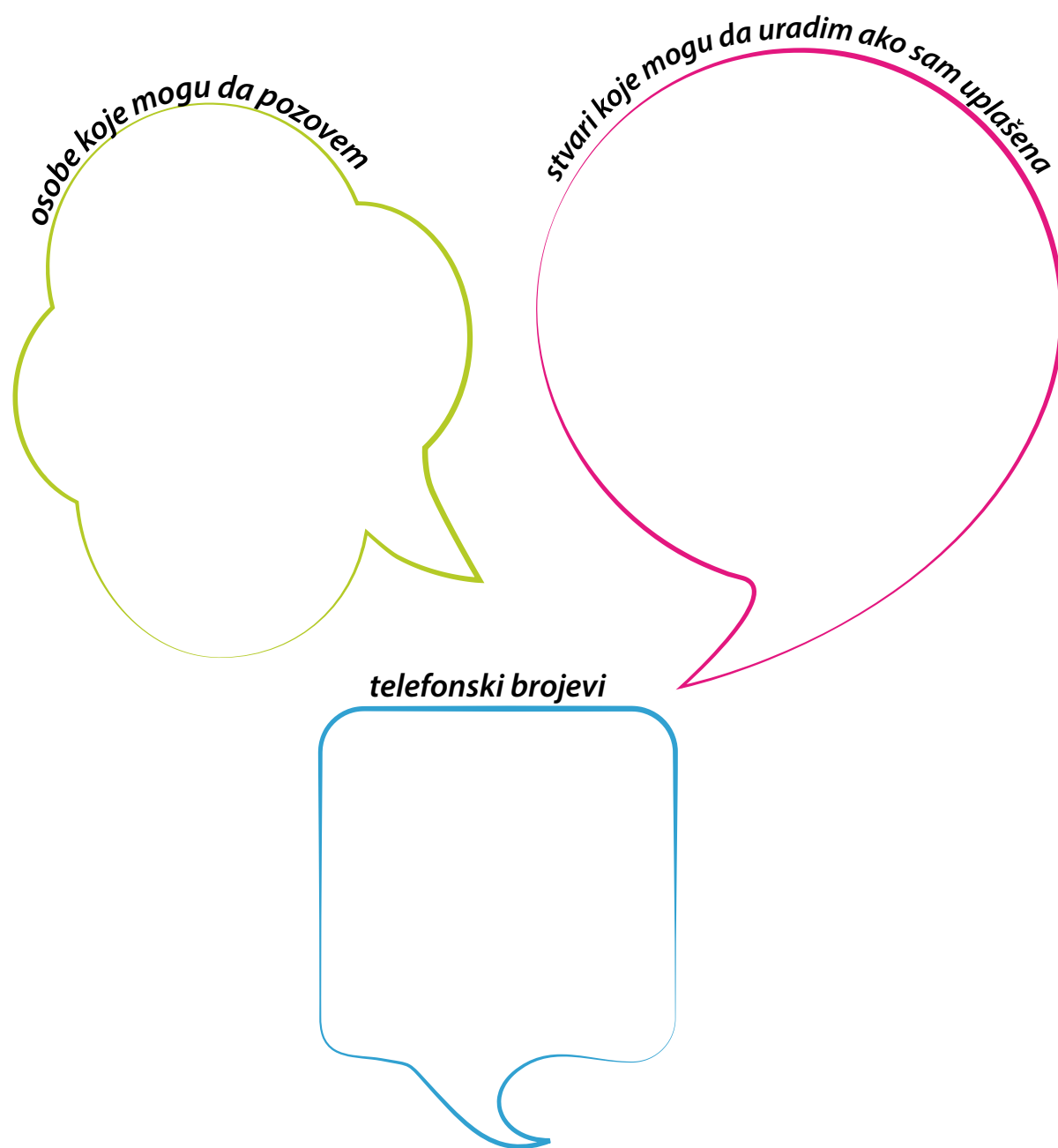

LIČNI BEZBEDNOSNI PLAN ZA DEVOJČICE

osobe koje mogu da pozovem

stvari koje mogu da uradim ako sam uplašena

telefonski brojevi

Ja znam da imam pravo da budem bezbedna.

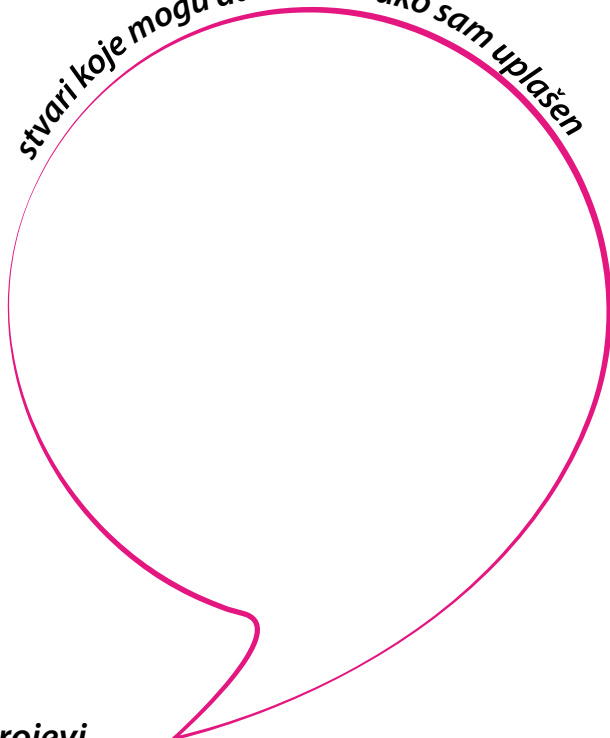

LIČNI BEZBEDNOSNI PLAN ZA DEČAKE

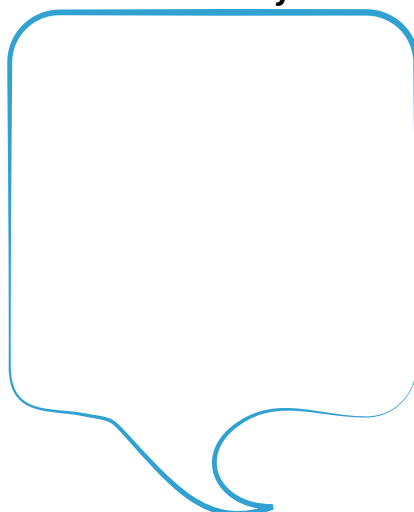
osobe koje mogu da pozovem

stvari koje mogu da uradim ako sam uplašen

telefonski brojevi

Ja znam da imam pravo

da budem bezbedan.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET: Priroda i društvo

25-26. Član 34. Konvencije o pravima deteta – Neca Jović

27-28. Tradicija - šta da negujemo, a čega da se odrekujemo – Neca Jović

29. Lični stavovi – univerzalna prepreka u zaštiti deteta od seksualnog nasilja – Smiljana Grujić i Gordana Medenica

PREDMET:	PRIRODA I DRUŠTVO
RAZRED:	TREĆI
TEMA:	LJUDSKA DELATNOST
NASTAVNA JEDINICA:	Prava deteta – poznavanje, uvažavanje i življenje u skladu sa njima
NASLOV ČASA:	Član 34. Konvencije o pravima deteta (DVOČAS)
CILJEVI:	
- Razvijanje odgovornog odnosa prema sebi i okruženju. - Razvijanje sposobnosti da menja okruženje i prilagođava ga sopstvenim potrebama i potrebama grupa kojima pripada.	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog zlostavljanja. 2. Učenici/e uočavaju odgovarajući način reagovanja u situacijama nasilja. 3. Učenici/e umeju da prepoznaju odraslu osobu od poverenja koja će ih zaštititi.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
1. korak: Grupa ZAŠTITNIH PRAVA	
Izdvajanje grupe zaštitnih prava od ponuđene 24 Bobove kartice prava, čiji je sadržaj inspirisan Konvencijom o pravima deteta (ima ukupno 6 takvih kartica – koje se odnose na: pravo da budem zaštićen/a od...)	
2. korak: Situacije u kojima se prava ne/poštuju	
Prepoznavanje situacija u kojima se prava poštuju i onih u kojima su prava deteta ugrožena i povezivanje sa karticom prava na koje se situacija odnosi.	
3. korak: Razvijanje strategija reagovanja na seksualno nasilje	
Identifikovanje adekvatnog načina reagovanja na situaciju – koja se odnosi na seksualno zlostavljanje dece.	
4. korak: Ko je za mene osoba od poverenja	
Prepoznavanje odrasle osobe od poverenja, kojoj bi dete ispričalo, u slučaju da se nađe u opasnosti od seksualnog nasilja ili da ima saznanje da se to nekome događa.	
METOD	
Učitelj/ica prati tempo dece u svom odeljenju i u skladu sa tim donosi odluku do koje mere će izvesti sadržaj na prvom času, a šta je preostalo za drugi čas.	
Deca rade u grupama po šestoro, a zatim kada svako uzme po jednu karticu koja se tiče zaštitnih prava po Konvenciji o pravima deteta, rade individualno i sedaju u krug - noseći sa sobom svoju karticu; na kraju se opet vraćaju u grupe...	
1. korak: Grupa ZAŠTITNIH PRAVA	
Svaka mala grupa dobija komplet od 24 Bobove kartice prava. Deca su se već u drugom razredu upoznala sa pravima i sada obnavljaju to znanje čitajući, u okviru malih grupa, tekst sa kartica. Njihov zadatak je da izdvoje one kartice koje u sebi sadrže reč: zaštićen/a – to je grupa ZAŠTITNIH PRAVA – po Konvenciji o pravima deteta. Svaki član grupe će uzeti po jednu karticu zaštitnih prava (6 kartica za 6 članova grupa)	

informacija za učitelja/icu:

Kartica, koje se odnose na zaštitu, ima 6, to su pravo na: - zaštitu od nasilja (čl.19); - zaštitu u tuđem kraju (čl.22); - zaštitu od droge (čl.33); -**zaštitu od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja (čl.34)**; - zaštitu od otmice, prodaje i trgovine decom (čl.35); - zaštitu od mučenja, ponižavanja i kažnjavanja (čl.37) – Konvencija o pravima deteta.

2. korak: Situacije u kojima se prava ne/poštuju

- Svako dete u ruci sada ima po jednu karticu zaštitnih prava i svi sedaju u krug.

- Učitelj/ica čita neku od situacija (poslednju će pročitati situaciju koja se odnosi na seksualno iskorišćavanje i zlostavljanje). Zadatak učenika/ca je da pažljivo prate šta učitelj/ica čita kako bi mogli da prepoznaju da li se radi o poštovanju ili kršenju prava deteta. Deca, koja smatraju da se govori o kršenju prava – čučnuće i pokriti glavu rukama, a ako se prava poštuju – ustaće i veselo mahati rukama. Kratko prokomentarisati o čemu je reč, onda deca koja imaju odgovarajuću karticu, treba da je podignu i kažu koji je broj člana Konvencije. Ako su svi podigli odgovarajuću karticu, neko od njih će pročitati tekst sa kartice. A ako ne, treba objasniti šta je ispravno, kako bi deca razumela na šta se situacija odnosi. Opisi situacija se nalaze u Radnom materijalu – **Prilog 1**.

- Na kraju, učitelj/ica čita situaciju koja se odnosi na kršenje prava na zaštitu od seksualnog nasilja. Prvo pita učenike/ce, da li se ovde radi o poštovanju ili kršenju prava deteta? (Očekuje se da će sva deca čučnuti i pokriti glavu rukama). Zatim, kada se slože da je ovde reč o kršenju prava, deca koja imaju odgovarajuću karticu će podići i u glas reći koji je broj člana Konvencije. Neko od njih treba da pročita tekst sa kartice.

3. korak: Razvijanje strategija reagovanja na seksualno nasilje

- Nakon što su povezali situaciju sa preostalom karticom, ponovo se vraćaju u svoje grupe. Na stolu ih čeka lista mogućih načina reagovanja u situaciji seksualnog nasilja. Njihov zadatak je da se dogovore i osmisle šta bi dete trebalo da uradi, kako da reaguje, šta da preduzme – kada se nađe u opasnosti od seksualnog nasilja...

LISTA MOGUĆIH NAČINA REAGOVANJA NA SEKSUALNO NASILJE

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko nepristojno dodiruje
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo

- Svaka grupa će predstaviti svoj način reagovanja na situaciju koja se odnosi na seksualno zlostavljanje.

4. korak: Ko je za mene osoba od poverenja

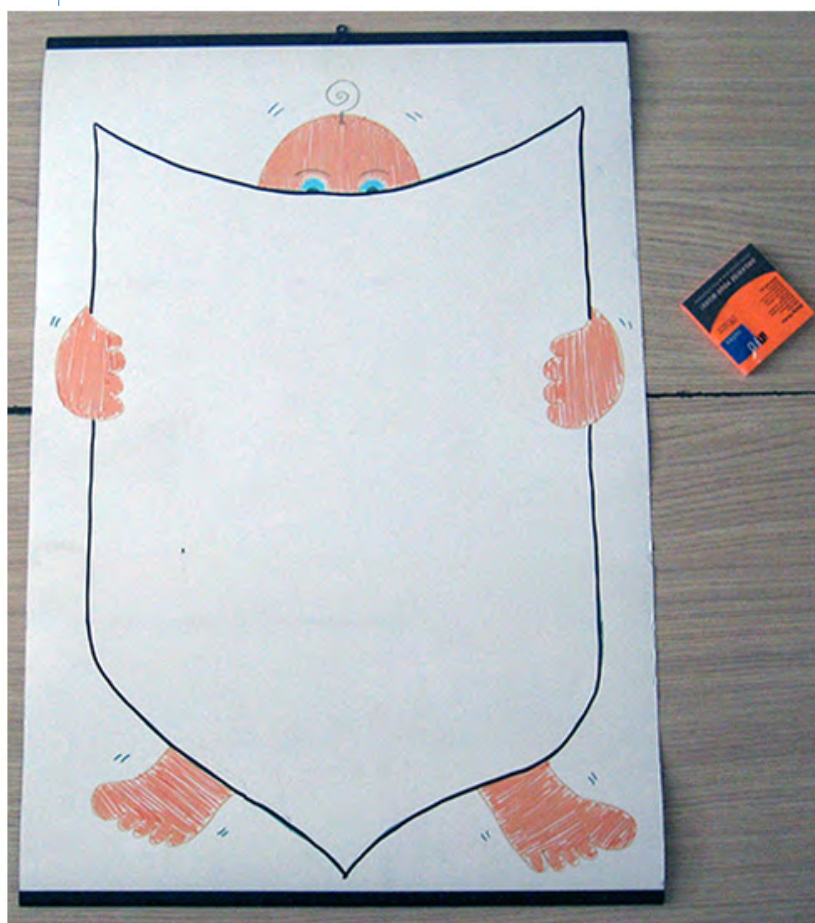
- Svako dete piše na stikeru koja bi bila njegova osoba od poverenja u slučaju da se nađe u opasnosti od seksualnog nasilja ili da ima saznanje da se to nekome dešava. Svoju osobu od poverenja navodi po imenu i ulozi koju ima u njenom/njegovom životu (npr. ujna Vera, pedagoškinja Maja, dr Zoran, i dr.). Učitelj/ica pokupi stikere i zalepi ih na pano na kome je nacrtan štit koji simbolizuje sigurnost i zaštićenost. Zatim pročita ko je sve za njih „štit“.

- Učitelj/ica pita decu koje osobine treba da krasi odraslu osobu da bi postala njihova osoba od poverenja. To zapisuje na štitu između stikera, tako da štit na kraju sadrži bogatstvo imena, uloga i osobina koje čine kriterijume dece za izbor odrasle osobe od poverenja.

Naglasiti važnost da ako neko ima svoje iskustvo seksualnog nasilja ili zna da se to nekome dešava, da se to MOŽE PREKINUTI, ako se kaže ODRASLOJ OSOBI OD POVERENJA!

NAUČENE LEKCIJE

Iskustvo pokazuje da deca umeju da prepoznaju situacije u kojima se krše prava deteta i da to jasno imenuju. Aktivni su, veseli i „borbeni“ u reagovanju na seksualno nasilje. Saopštavaju da je važno prijaviti nasilje, ispričati odrasloj osobi kojoj veruju ili da bi pobjegli da se spasu.

RADNI MATERIJAL

- Kompleti Bobovih kartica prava deteta - za svaku grupu po jedan komplet od 24 kartice
- Prilog 1 - situacije ne/poštovanja prava deteta na zaštitu od ...
- Lista mogućih načina reagovanja na seksualno nasilje (za svaku grupu po jedna)
- Stikeri za pisanje: ko je osoba od poverenja
- Pano sa nacrtanim štitom na koji će se lepiti stikeri

Član Konvencije o pravima deteta na koji se opis odnosi	Prilog 1 – situacije ne/poštovanja prava deteta na zaštitu od... (situacije čita učitelj/ica)
34 (ugrožava)	Dete se nalazi u društvu poznate, bliske osobe. Ta osoba započinje „igru“, tako što miluje dete po celom telu (i po mestima koja su pokrivena „donjim vešom“). Zahteva od deteta da uzvрати milovanje. Dete je zbunjeno, uplašeno, oseća se neprijatno!!!
19 (poštuje)	Kad se dete požali da ga neko ismeva, plaši, vređa, preti mu ili ga tuče, uznemirava ili odbacuje – odrasli odmah reaguju, kako bi zaštitili dete!
37 (poštuje)	U školi postoje pravila ponašanja. Uz njih se donose i mere, koje se preduzimaju ako neko ne poštuje pravila. Ove mere ne smeju da povređuju dostojanstvo deteta i da ga ponižavaju. Tako treba da bude i u porodici!
22 (poštuje)	Dete nikad ne ostavljamo samo na nepoznatom mestu. Sa njim je uvek neko ko ga može zaštititi od opasnih situacija. Bezbednost dece je važna za pravilno odrastanje.
33 (poštuje)	Deci u školi često pričaju o opasnostima od droge. Prikazuju im filmove u kojima mogu videti kakve se sve strašne stvari događaju onima koji koriste drogu.
35 (poštuje)	Dete je sigurno uz svoje roditelje. Oni brinu o njegovom zdravlju, vaspitanju, obrazovanju... Čuvaju ga, tako da ga niko ne može oteti ni prodati.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar.

Član 1

Pravo da budem dete
do osamnaeste godine

Član 15

Pravo da se slobodno družim sa drugom decom

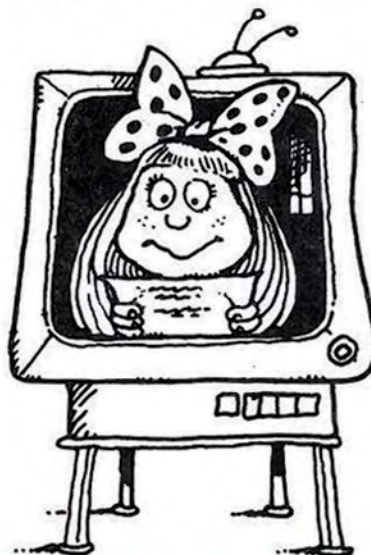
Član 28

Pravo da idem u školu
i da se obrazujem

Član 12

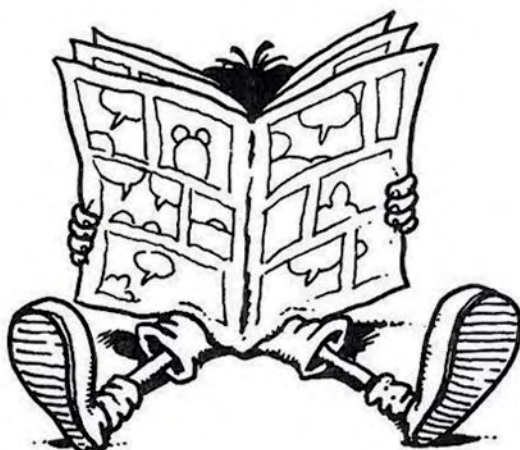
Pravo da svoje mišljenje slobodno izrazim

PARTICIPATIVNA PRAVA

Član 17

Pravo da budem informisan
i da čitam novine i knjige za decu

Član 42

Pravo da znam
koja su
moja prava

Član 30

Pravo na svoju kulturu, veru i jezik
u zemlji u kojoj živim

Član 2

Pravo da se
poštuje
ko sam,
kakav sam
i odakle sam

Član 7

Pravo na svoje ime i svoje roditelje

Član 14

Pravo
da verujem i da imam svoju veru

LIČNA PRAVA

Član 16

Pravo da budem
svoj
i da čuvam
svoju čast
i ugled

Član 11

Pravo da živim u svojoj zemlji

Član 27
Pravo
na
standard
i
život
koji
odgovara
detetu

Član 31
Pravo na igru, odmor, slobodno vreme i slobodne
aktivnosti

Član 32
Pravo da ne radim ono što je opasno i što me
ometa u školovanju i razvoju

Član 6
Pravo
da živim,
rastem
i da se
razvijam

PRAVO NA RAZVOJ

Član 24
Pravo da me leče ako sam bolestan

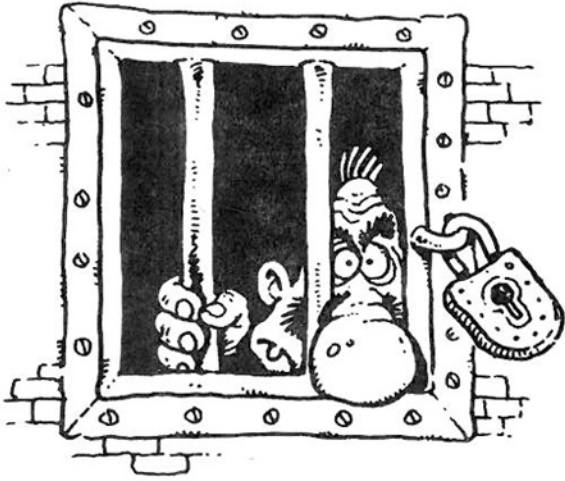

Član 9
Pravo da budem sa svojim roditeljima

Član 19

Pravo da budem zaštićen od nasilja

Član 33

Pravo da budem zaštićen od droge

Član 22

Pravo da, iako nisam kod kuće
ili u svom kraju,
budem zaštićen

Član 37

Pravo da budem zaštićen
od mučenja, ponižavanja
i kažnjavanja

PRAVO na ZAŠTITU

Član 35

Pravo da budem zaštićen od otmice, prodaje i
trgovine decom

Član 34

Pravo da budem zaštićen
od svih oblika
seksualnog
iskorišćavanja
i zlostavljanja

Postoje odrasli koji koriste poznanstvo i bliskost sa decom, kao i svoju moć autoriteta da se približe deci preko granica pristojnosti... Da nešto govore, pokazuju ili dodiruju decu – tako da se ona osećaju neprijatno i da su zbunjena!!!

- Takvi postupci se definišu kao **seksualno zlostavljanje dece** i to je KAŽNJIVO jer je to KRIVIČNO DELO!!!

Žrtva i Počinilac – može biti BILO KO i BILO KADA!
Seksualno nasilje se može desiti BILO KOME od BILO KOGA!!!

STRATEGIJA U OBLASTI OBRAZOVANJA ZA SPREČAVANJE SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DECE U REPUBLICI SRBIJI (2016-2020. god.)

Pravo na zaštitu od svih oblika nasilja predstavlja osnovno pravo svakog deteta utvrđeno Konvencijom o pravima deteta i drugim dokumentima Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i ostalih međunarodnih organizacija, koje je država Srbija ratifikovala kao članica ovih organizacija. Potvrđivanjem (ratifikovanjem) Konvencije o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija) naša zemlja je, 1990. godine, preuzela obavezu da preduzima mere za sprečavanje zlostavljanja dece i da obezbedi zaštitu deteta od svih oblika nasilja u porodici, institucijama i široj društvenoj sredini. Srbija je preuzela obaveze koje proističu iz Konvencije u okviru koje su date posebne odredbe o pravima deteta koje se odnose na fizički, psihički i moralni integritet: zaštita deteta od fizičkog i mentalnog zlostavljanja, zloupotrebe i zanemarivanja (član 19), **zaštita od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja** (član 34), otmice i trgovine decom (član 35), svih drugih oblika iskorišćavanja štetnih po bilo koji vid detetove dobrobiti (član 36), nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37). Takođe, odredbom člana 39. Konvencije, određena je obaveza države da obezbedi mere podrške za fizički i psihički oporavak deteta koje je preživelo nasilje i njegovu socijalnu reintegraciju. 2002. godine ratifikovan je Fakultativni protokol o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji i Fakultativni protokol o učešću dece u oružanim sukobima, čime je Republika Srbija preuzela obaveze koje proističu iz ovih protokola. Poseban značaj ima Opšti komentar Komiteta za prava deteta br. 13 - Pravo deteta na zaštitu od nasilja - **Član 19. Konvencije o pravima deteta propisuje: "Države članice će preduzeti sve odgovarajuće zakonodavne, administrativne, socijalne i obrazovne mere radi zaštite deteta od svih oblika fizičkog ili mentalnog nasilja, povreda ili zloupotrebe, zanemarivanja ili nemarnog odnosa, maltretiranja ili eksploatacije, uključujući i seksualnu zloupotrebu, dok je na brizi kod roditelja, zakonitih staratelja ili nekog drugog lica kome je poverena briga o detetu".** Formulacija „će preduzeti“ je izraz „koji ne ostavlja slobodnog prostora za postupanje po nahođenju države...već su države pod strogom obavezom da preduzmu „sve odgovarajuće mere“ da ostvare pravo deteta na zaštitu od nasilja...

Vidovi seksualnog nasilja nad decom ili seksualno nasilje je kada:

Odrasla osoba ili osoba koja je dve ili više godina starija od deteta, tražila da dete učini, jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to:

- Da je gleda razgolićenu odnosno njene polne organe
- Da se dete skine i pokaže svoje polne organe
- Zahtevala da dete dodiruje njene polne organe
- Da je dete posmatra kako masturbira
- Da je dete miluje po telu ili da ona miluje dete
- Da dete stane golo pred kameru, fotografski aparat ili mobilni telefon te osobe
- Da zajedno sa njom gleda slike, filmove, časopise sa pornografskim sadržajem
- Slala pisma, cedulje, poruke sa seksualnim sadržajem putem SMS-a, internetom
- Zahtevala ili prisilila dete da stavi prste ili predmet u polni organ deteta
- Primenjivala pretnje, ucene i slično i primoravala dete na seksualni odnos tako što je došlo do kontakta dva polna organa
- Primenom sile izvršila seksualni odnos nad detetom
- Dala detetu alkohol i – ili drogu i podsticala ih na seksualni odnos sa detetom
- Nudila detetu novac za seksualni odnos
- Kupovala i davala detetu poklone za seksualni odnos sa njom ili nekim drugim osobama

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	PRIRODA I DRUŠTVO
RAZRED:	TREĆI
TEMA:	NAŠE NASLEĐE – Nekad i sad
NASTAVNA JEDINICA:	Određivanje bliže i dalje prošlosti – život u porodici i školi nekad i sad
NASLOV ČASA:	Tradicija - šta da negujemo, a čega da se odrekujemo (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Upoznavanje sa odnosima u tradicionalnoj porodici nekad i sad.- Upoznavanje sa načinom rada u našim školama nekad i sad.- Razvijanje odgovornog odnosa prema sebi, okruženju i kulturnom nasleđu.- Korišćenje različitih socijalnih veština, znanja i umeća u neposrednom okruženju.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e uočavaju dobre i loše strane naše tradicije.2. Učenici/e ne pristaju na tradiciju koja im nanosi bol/štetu već znaju kako sve mogu da reaguju u situacijama seksualnog nasilja.3. Učenici/e umeju da prepoznaju osobu od poverenja kojoj se mogu obratiti.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>1. korak: Tradicija – šta mi se dopada, a šta me ugrožava</p> <ul style="list-style-type: none">- Uočavanje onoga što je dobro i onoga što im se ne dopada u našoj tradiciji.- Uočavanje rodni uloga i nasilja u opisima života u porodici i školi nekad i sad.- Uočavanje neravnopravne raspodele moći kao uzroka pojave i odvijanja nasilja nad ženama i decom. <p>2. korak: Strategije za prevazilaženje onoga što me ometa u rastu i razvoju</p> <ul style="list-style-type: none">- Osmišljavanje mogućih načina razgovora u situaciji seksualnog nasilja odraslih nad decom. <p>3. korak: Mapiranje odraslih osoba od poverenja koje me mogu zaštititi</p> <ul style="list-style-type: none">- Izbor odrasle osobe ili osoba, kao pomagača/ice-štita, u situaciji kada je dete izloženo seksualnom nasilju ili ima saznanje o seksualnom nasilju odraslih nad decom.
METOD	<p>Deca rade u grupama, učestvuju u diskusiji i individualno vrše izbor osobe od poverenja.</p> <p>1. korak: Tradicija – šta mi se dopada, a šta me ugrožava</p> <p>A/1 - Podeliti po grupama kartice na kojima je prikazano ono što čini našu tradiciju u odnosima u porodici i odnosima u školi - u prošlosti. Jedna kartica – jedan podatak (Prilog 1).</p> <p>Podeliti svakoj grupi i još nekoliko praznih stikera iste veličine kao što su kartice – na kojima deca mogu da dopišu, ako ima još nešto što su oni saznali, u razgovoru sa svojim ukućanima o životu u porodici i školi nekad, a da se već NE nalazi na karticama!</p> <p>Dati deci priliku da razmene / pročitaju ostalima u velikoj grupi – šta su još dodali na blanko karticama...</p> <p>A/2 – Razvrstavaju kartice u dve kolone: DOPADA MI SE i NE DOPADA MI SE</p> <p>A/3 - Grupe razmenjuju sa ostalima šta su izdvojili da im se NE DOPADA i obrazlažu zašto...</p>

Učitelj/ica zatim vodi razmenu oko dve vrste kartica – **RODNE ULOGE** i **NASILJE** i kako bi to moglo da bude ugrožavajuće... Pokreće diskusiju sledećim pitanjima:

- *Da li i danas odrasli koriste silu da bi decu „naučili pameti“?*
- *Da li je korišćenje sile/batina, dobar način da deca odrastu kao dobri ljudi?*
- *Kako batine utiču na decu? (mogu da probude u njima bunt i inat, a mogu i da utiču na to da deca postanu ponizna, nesigurna, uplašena...)*
- *Koje su posledice toga? (bunt i inat ima za posledicu sukobe sa okolinom u porodici i školi, a nizak nivo samopouzdanja – ima za posledicu to, da dete ne ume da se izbori sa lošim stvarima koje mogu da mu se dogode...)*
- *Da li i danas postoje odnosi u porodici u kojoj muškarac ima veću moć i vodi „glavnu reč“?*
- *Da li to, što je „muškarac glavni u kući“, podržava većina i muškaraca i žena, kao i društvo u kome živimo?*
- *Kako to utiče na položaj žena i dece u porodici? (postoji opasnost da žene i deca, u takvoj porodici, postanu žrtve nasilja...)*

Zadržati se na komentarima o odnosima neravnopravne raspodele moći – koja je i uzrok nasilja, svih vidova, i seksualnog nad ženama i decom (češće devojčicama) u porodici i na svakom drugom mestu.

Sada se otvara tema o vidovima nasilja i najavljuje - da ćemo se baviti seksualnim nasiljem nad decom... (Sadržaj za najavu teme može da crpe iz Radnog materijala: Pomoćni materijal za osnaživanje učitelja/ice u realizaciji ove teme.)

2. korak: Strategije za prevazilaženje teškoća koje me ometaju u rastu i razvoju

A/1 – Deca će dobiti jednu situaciju koja se odnosi na seksualno nasilje odraslih nad decom - **Prilog 2**.

Grupe sada treba da osmisle načine, šta bi devojčica mogla da uradi da bi se zaštitila u datoj situaciji. Svi predlozi reagovanja treba da vode istom cilju: da dete što pre ispriča da je izložena nasilju odrasloj osobi od poverenja.

Učitelj/ica pročita situaciju, podeli decu u 3 grupe i za svaku grupu obezbedi cedulju na kojoj je scenario ove situacije. Obilazi grupe i daje dodatna uputstva i usmerava rad učenika/ca.

A/2 – Grupe predstavljaju rezultate svog rada.

Kratak komentar učitelja/ice na ono što su uradili – **sa fokusom na to, da ako neko ima svoje iskustvo seksualnog nasilja ili zna da se to nekome dešava, da se to MOŽE PREKINUTI, ako se kaže OSOBI OD POVERENJA!** U sumiranju, koristi **Slajd 1**.

3. korak: ŠTIT JOŠ JEDNOM! - Mapiranje osoba od poverenja koje me mogu zaštititi

A/1 – Pozvati decu da još jednom pogledaju „Štit“ koji su izradili na času „Član 34. Konvencije o pravima deteta“. Pozvati ih da zabeleže **domaći zadatak**. U narednih 7 dana, „Štit“ sačinjen od osoba od poverenja (imena, uloge i osobine) će stajati na vidljivom mestu u učionici. Deca treba još jednom da pogledaju izbor osoba koje su naveli i odluče da li bi neku osobu dodali ili precrtali. **Za učitelja/icu je ovo važna povratna informacija.**

NAUČENE LEKCIJE

Ovo je važan čas na kojem se uči da pojam tradicije može imati pozitivan predznak, ali da se nasilje i diskriminacija nikada ne smeju ignorisati “pod kapom” tradicije. Nasilje i diskriminacija su krivična dela i zakonski kažnjiva.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** Kartice na kojima je prikazano ono što čini našu tradiciju u odnosima u porodici i odnosima u školi - u prošlosti (jedna kartica – jedan opis).
- Stikeri u veličini kartica za dopisivanje podataka o našim tradicionalnim odnosima u prošlosti u porodici i u školi.
- **Prilog 2:** Opis situacije koja se odnosi na seksualno nasilje odraslih nad decom.
- **Prilog 3:** „Štit“.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar.

Prilog 1

1. otac je bio glavni u kući i svi su morali da rade ono što on kaže	2. majka je bila obavezna da obavlja sve kućne poslove i da bude ponizna	3. deca nisu smela da protivreče svojim roditeljima - morala su da čute i slušaju
4. o lošim stvarima koje se dešavaju u porodici se ne priča	5. devojke nisu mogle da biraju mladiće –već im ih je birala porodica	6. momci su dolazili da proše devojku kod njenih roditelja
7. mlada je morala da sluša i trpi sve što je snađe u novom domu	8. sinovi su bili povlašćeni jer su „produžavali lozu“ svojih očeva	9. đaci su morali često dugo da pešače kako bi stigli do škole
10. čuti i trpi!	11. učitelj/ica je bila stroga i deca su se plašila svoga učitelja/ice	12. đaci su dobijali batine u školi, kada nisu bili dobri ili nisu učili
13. đaci nisu imali kome da se žale ako im nešto nije bilo po volji	14. roditelji su odobravali da u školi mogu da batinaju njihovu decu	15. učitelj/ica je bila jedna od najškolovanijih osoba u mestu gde je radila
16. deca su provodila vreme igrajući se napolju, u njihovo vreme nije bilo video-igrice	17. roditelji nisu slali ćerke da završe „visoke škole“ – one su ostajale kod kuće	18. roditelji su samo mušku decu školovali da bi mogli da rade i zarađuju

Prilog 2

Scenario

TEMA: ZAŠTITA OD SEKSUALNOG NASILJA

U julu, kad je M. imala 7 godina, njena mama je morala da bude u bolnici na nekoliko nedelja. Tokom tog perioda, M. su čuvali ujka i ujna. M. je volela svog ujaka, on je mogao da vozi bicikl „bez ruku“ i bio je najbolji pripovedač priča kojeg je ikad upoznala. Toalet iza dvorišta su koristili svi koji su živeli u stanu, a M. nije volela da ga koristi zbog smrada, miliona buva i visoke i velike daske na koju nije mogla da se popne i plašila se da će upasti unutra. Zbog toga je svaki put neko morao da ide s njom. Kad je ujna bila na poslu, to je činio ujka. Jednom takvom prilikom, njena ribica (kako je sama nazivala svoj intimni deo tela) je zavrnela. Ujka je povikao „Pomagajte, pa ti imaš buve! Ne brini, ja ću ih naći!“ Ujka je stavio M. na dasku i, „strah i trepet za buve“, kako je sebe nazivao, započeo je potragu po njenom stomaku, guzi, između nogu.

Prilog 3

„Štit“ sačinjen na času „Član 34. Konvencije o pravima deteta“

Prilog 1/a – za učitelja/icu da lakše grupiše opise odnosa u prošlosti:

OPIS KOJI SE ODNOSI NA RODNE ULOGE

OPIS KOJI SE ODNOSI NA NEPRIJATNOST/NASILJE

OPIS KOJI SE ODNOSI NA ONO ŠTO JE POZITIVNO

1. otac je bio glavni u kući i svi su morali da rade ono što on kaže	10. čuti i trpi!
2. majka je bila obavezna da obavlja sve kućne poslove i da bude ponizna	11. učitelj/ica je bila stroga i deca su se plašila svoga učitelja/ice
3. deca nisu smela da protivreče svojim roditeljima - morala su da čute i slušaju	12. đaci su dobijali batine u školi, kada nisu bili dobri ili nisu učili
4. o lošim stvarima koje se dešavaju u porodici se ne priča	13. đaci nisu imali kome da se žale ako im nešto nije bilo po volji
5. devojke nisu mogle da biraju mladiće – već im ih je birala porodica	14. roditelji su odobravali da u školi mogu da batinaju njihovu decu
6. momci su dolazili da prose devojku kod njenih roditelja	15. učitelj/ica je bila jedna od najškolovalanijih osoba u mestu gde je radila
7. mlada je morala da sluša i trpi sve što je snađe u novom domu	16. deca su provodila vreme igrajući se napolju, u njihovo vreme nije bilo video-igrice
8. sinovi su bili povlašćeni jer su „produžavali lozu“ svojih očeva	17. roditelji nisu slali ćerke da završe „visoke škole“ – one su ostajale kod kuće
9. đaci su morali često dugo da pešače kako bi stigli do škole	18. roditelji su samo mušku decu školovali da bi mogli da rade i zarađuju

Sve kartice osim 15 i 16 govore o ugrožavanju i navedene poruke daju podlogu za odvijanje nasilja nad ženama i decom. U tom smislu, učitelj/ica vodi diskusiju.

Strategija u oblasti obrazovanja za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji oslanja se na postojeće međunarodne i nacionalne dokumente. Seksualno nasilje je jedan vid rodno zasnovanog nasilja i definiše kao zločin iz mržnje.

Pravo na zaštitu od svih oblika nasilja predstavlja osnovno pravo svakog deteta utvrđeno Konvencijom o pravima deteta i drugim dokumentima Ujedinjenih nacija, Saveta Evrope i ostalih međunarodnih organizacija, koje je država Srbija ratifikovala kao članica ovih organizacija. Potvrđivanjem (ratifikovanjem) Konvencije o pravima deteta (u daljem tekstu: Konvencija) naša zemlja je, 1990. godine, preuzela obavezu da preduzima mere za sprečavanje zlostavljanja dece i da obezbedi zaštitu deteta od svih oblika nasilja u porodici, institucijama i široj društvenoj sredini. Srbija je preuzela obaveze koje proističu iz Konvencije u okviru koje su date posebne odredbe o pravima deteta koje se odnose na fizički, psihički i moralni integritet: zaštita deteta od fizičkog i mentalnog zlostavljanja, zloupotrebe i zanemarivanja (član 19), zaštita od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (član 34), otmice i trgovine decom (član 35), svih drugih oblika iskorišćavanja štetnih po bilo koji vid detetove dobrobiti (član 36), nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja (član 37).

• Rodne uloge – šta je ROD a šta POL

Pol – biološke, anatomske i fiziološke osobine po kojima se razlikuju žene i muškarci

Rod – skup društveno uslovljenih osobina pripadnika/ca jednog pola, nastao verovatno s prvobitnom podelom rada, opstao i kada je izgubio originalnu funkciju i to kao instrument politike polova pri čemu se, zahvaljujući prividnoj prirodnosti, obnavlja u svakoj jedinki u procesu odrastanja i vaspitanja.

ROD	POL
*žena koja vodi decu u šetnju	*žena koja je u drugom stanju
*žena koja sprema ručak	*žena koja doji bebu
*muškarac koji vozi auto/bavi se politikom	*muškarac koji mutira / ima bradu
RODNE uloge: -se uče - su nametnute od okoline: *roditelja, *vršnjaka, *ŠKOLSKOG SISTEMA, *medija, *zakona tržišta, *religije, *umetnosti	Polne uloge: -se donose rođenjem - su biološki date: *hromozomi, *hormoni, *spoljašnje i unutrašnje genitalije

• Seksualno nasilje je vid rodno zasnovanog nasilja

Baza podataka Incest Trauma Centra – Beograd pokazuje da su od petoro dece koja su seksualno zlostavljana četvoro ženskog pola i jedno muškog pola. Dečaci su preživeli seksualno nasilje u 16.78%. Polna struktura počinitelaca seksualnog zlostavljanja dece: u 90.19% u pitanju su osobe muškog pola i 9.81% ženskog pola. U 42.15% počinitelac seksualnog nasilja nad detetom je biološki otac (najčešći vid incesta je otac-kćerka), dok je u 50.64% počinitelac figura oca (zbirno, redosledom učestalosti: otac, očuh, hranitelj, usvojitelj). U 21.61% počinitelac je osoba van porodice poznata detetu (porodični prijatelj, komšija, „privatni“ profesor), dok su 10.02% činili maloletni počinioci seksualnog nasilja (prevashodno vršili zlostavljanje unutar vršnjačke grupe, zatim unutar porodice i unutar ustanova socijalne zaštite gde su deca na trajnom smeštaju). U periodu 2009-2014, 100% počinitelaca su bile osobe poznate detetu.

META nasilja su RANJIVE OSOBE po nekom svojstvu, kao što je:

Različitost	Dominantna grupa	Ranjiva grupa
IZGLED	„Lepi“	„Ružni“
POL	Muški (48%)	Ženski (52%)
RASA	Bela	Romi, Kinezi, emigranti
RELIGIJA	Pravoslavna	Islamska, katolička, ateisti
SEKSUALNA ORIJENTACIJA	Heteroseksualna	LGBTIQ...
NACIONALNOST	Srpska	Ostali
FIZIČKA/		
INTELEKT.SPOSOB.	Uobičajene	Fizičke i intelektualne teškoće
IMOVINSKO STANJE	Imućni /moćni	Siromašni
GODINE STAROSTI	Od 18 – 65 god.	Ispod 18 / preko 65 godina

MOTIV nasilja je: MOĆ i KONTROLA!!!
***SEKSUALNO NASILJE JE RODNO ZASNOVANO NASILJE**
 NASILJE nad ŽENAMA i DECOM su uzrok
 NEJEDNAKE RASPODELE MOĆI

MUŠKA DOMINACIJA je prisutna u većini sfera života:

PORODICA, PRAVNI SISTEM, RELIGIJA...
 ta dominacija je OSNOVA NASILJA

Postoje odrasli koji koriste poznanstvo i bliskost sa decom, kao i svoju moć autoriteta da se približe deci preko granica pristojnosti... Da nešto govore, pokazuju ili dodiruju decu – tako da se ona osećaju neprijatno i da su zbunjena!!!
 -Takvi postupci se definišu kao **seksualno zlostavljanje dece** i to je KAŽNJIVO jer je to KRIVIČNO DELO!!!

Žrtva i Počinilac – može biti BILO KO i BILO KADA!
Seksualno nasilje se može desiti BILO KOME od BILO KOGA!!!

LISTA MOGUĆIH NAČINA REAGOVANJA NA SEKSUALNO NASILJE

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko nepristojno dodiruje
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo

Vidovi seksualnog nasilja nad decom ili seksualno nasilje je kada:

Odrasla osoba ili osoba koja je dve godine ili više starija od deteta, tražila da dete učini, jednu ili više nabrojanih radnji ili ga primoravala na to:

- Da je gleda razgolićenu odnosno njene polne organe
- Da se dete skine i pokaže svoje polne organe
- Zahtevala da dete dodiruje njene polne organe
- Da je dete posmatra kako masturbira
- Da je dete miluje po telu ili da ona miluje dete
- Da dete stane golo pred kameru, fotografski aparat ili mobilni telefon te osobe
- Da zajedno sa njom gleda slike, filmove, časopise sa pornografskim sadržajem

- Slala pisma, cedulje, poruke sa seksualnim sadržajem putem SMS-a, internetom
- Zahtevala ili prisilila dete da stavi prste ili predmet u polni organ deteta
- Primenjivala pretnje, ucene i slično i primoravala dete na seksualni odnos tako što je došlo do kontakta dva polna organa
- Primenom sile izvršila seksualni odnos nad detetom
- Dala detetu alkohol i – ili drogu i podsticala ih na seksualni odnos sa detetom
- Nudila detetu novac za seksualni odnos
- Kupovala i davala detetu poklone za seksualni odnos sa njom ili nekim drugim osobama

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Smiljana Grujić, psihološkinja

Gordana Medenica

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije,

Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije

PREDMET:	PRIRODA I DRUŠTVO
RAZRED:	ČETVRTI
TEMA:	Moja domovina - deo sveta
NASTAVNA JEDINICA:	Mi smo deca jednog sveta
NASLOV ČASA:	Lični stavovi – univerzalna prepreka u zaštiti deteta od seksualnog nasilja
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Razvijanje odgovornog odnosa prema svojoj domovini, sebi i okruženju u kome učenici/e žive.- Korišćenje različitih socijalnih veština, znanja i umenja u neposrednom okruženju.- Razvijanje sposobnosti učenika/ca da menjaju sopstvene stavove prema okruženju i prilagođavaju ih potrebama grupa kojima pripadaju.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju seksualno nasilje kao društveni problem.2. Učenici/e razlikuju ponašanja koji pripadaju pojmu seksualnog nasilja.3. Učenici/e znaju da prepoznaju i zaštite se od seksualnog nasilja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>Ovaj čas, kao i svaki drugi u okviru Obrazovnog paketa, je primenljiv svuda na planeti. Na svakom kontinentu bi mogao da se održi čas sa ovim sadržajem. Lični stavovi koji su duboko internalizovani u nama, najčešće ometaju razumevanje i usvajanje teme seksualnog nasilja. Tokom odrastanja, na žalost, učimo da poričemo ili minimiziramo da seksualno zlostavljanje dece postoji, kao i da ne pružimo savezništvo detetu u procesu oporavka. Poruke koje učimo u ranom uzrastu, ali i kasnije, najčešće nas uvode u ulogu posmatrača/ica seksualnog nasilja. Sprečavaju nas da učimo o traumama da bismo bili korisni drugu ili drugarici kad su pod rizikom da im se nasilje dogodi ili im se već dogodilo. Tako je svuda na planeti o rodno zasnovanom nasilju, a ovo je naša dobra prilika da o ovoj temi naučimo i svoje stavove koji ne pomažu detetu koje je zlostavljano – promenimo! Učimo da stavovi nisu kompromis na štetu deteta, da je neophodno da imamo jasne stavove koji će nam otvoriti vrata prepoznavanju seksualnog nasilja i savezničkom reaganju.</p> <p>A/1 Stavovi o seksualnom nasilju</p> <ul style="list-style-type: none">- Učenici/e su upoznati sa tipičnim stereotipima i predrasudama vezanim za temu seksualnog nasilja odraslih nad decom <p>A/2 Stavovi koji podstiču seksualno nasilje</p> <ul style="list-style-type: none">- Učenici/e razumeju da stereotipi i predrasude podstiču seksualno nasilje ili da lako vode seksualnom nasilju. <p>A/3 Kako se zaštititi od seksualnog nasilja</p> <ul style="list-style-type: none">- Učenici/e znaju kako da se zaštite od seksualnog nasilja.
METOD	<p>A/1 Stavovi o seksualnom nasilju</p> <ul style="list-style-type: none">- Nastavnik/ca izgovara deci da ga/je zanimaju njihovi stavovi o nekim važnim pitanjima. Najavljuje deci da će im pročitati nekoliko izjava i da će njihov zadatak biti da razmisle da li su saglasni sa pročitanim izjavom. Ukoliko su saglasni, staće u jedan kraj učionice, a ukoliko nisu saglasni sa pročitanim izjavom, staće u drugi/suprotni kraj učionice. Suština je da se deca grupišu u dve grupe u zavisnosti od toga da li su saglasni ili ne sa pročitanim izjavom.

- Izjave se čitaju jedna po jedna i nakon svake pročitane izjave, nastavnik/ca traži od učenika/ca da navedu argumente zašto su saglasni, ili ako nisu, zašto nisu, i diskutuje ono što su učenici/e izneli. Važno je da nastavnik/ca jasno naglasi zašto se sa nekom izjavom treba saglasiti, a sa nekom ne. (npr. ponašanje iz izjave „U redu je da nam odrasla osoba pušta filmove sa seksualnim sadržajem i da traži od nas da o tome ne govorimo nikom drugom“, spada u kategoriju seksualnog nasilja bez seksualnog kontakta. Nastavnik/ca naglašava: Odrasli ne smeju da izlažu decu neprimerenim sadržajima koji ugrožavaju psihički/fizički integritet deteta niti imaju pravo od deteta da zahtevaju, ili ucenjuju dete, da o nasilju ćuti).

Primeri izjava koje se mogu čitati učenicima/cama:

1. Opasno je za dete ako odrasloj osobi od poverenja kaže da ga je komšija dodirivao po telu i da mu je to bilo neprijatno.
2. Deca treba da znaju kome mogu da se obrate u slučaju da imaju neku poteškoću.
3. Devojčice koje nose kratke suknje same daju povoda da ih pipkaju i nazivaju različitim imenima.
4. Nema ništa loše u tome kada se pripremaš za čas fizičkog i presvlačiš u svlačionici a domar viri i posmatra te.
5. U redu je da nam odrasla osoba pušta filmove sa seksualnim sadržajem i da traži od nas da o tome ne govorimo nikom drugom.
6. U redu je da ti tata kupi poklon za kraj godine, jer si bio odličan.
7. Kada odrasla osoba dodiruje devojčicu za grudi ili zadnjicu, to je samo šala.
8. Nema ništa loše u tome da očuh ćerki pokazuje slike ili filmove nepristojnog / pornografskog sadržaja.
9. U redu je da privatni nastavnik kaže svojoj učenici tinejdžerki da je zaljubljen u nju i da želi da je poljubi.
10. U redu je da odrasla osoba ponekad traži od deteta da ga miluje po telu ili da odrasla osoba miluje dete.
11. Nema ništa loše u tome ukoliko sportski trener traži od deteta da se skine i pokaže intimne delove svog tela.
12. U redu je da ponekad odrasli deci kupuju poklone i zauzvrat traže od deteta da ga slikaju ili snime golo.
13. Deca treba da budu uvek uz druga i drugaricu koji su diskriminirani.

Važna napomena: U predloženim rečenicama su, pored jednog koji već stoji, uneta još dva primera koji opisuju situaciju bez nasilja kako bi sva deca u nekim od ponuđenih slučajeva imala mogućnost da se grupišu na jednoj strani i slože oko nečeg isključivo pozitivnog.

A/2 Stavovi koji podstiču seksualno nasilje

- Nakon što se ova aktivnost završi, nastavnik/ca podeli učenike/ce u manje grupe i daje im zadatak da sve izjave preformulišu tako da svi mogu da se slože sa njima.

(Npr. ukoliko izjava glasi: „U redu je da privatni nastavnik kaže svojoj učenici tinejdžerki da se zaljubio u nju i da želi da je poljubi“. Ona se može preformulisati da glasi: „Nije u redu da privatni nastavnik kaže svojoj učenici tinejdžerki da se zaljubio u nju i da želi da je poljubi“).

- U nastavku su za nastavnicu/ka navedena „rešenja“ zadatka, odnosno preformulisane rečenice:

1. Nije opasno za dete da odrasloj osobi od poverenja kaže da ga je komšija dodirivao po telu i da mu je to bilo neprijatno.
2. Ostaje isto - nije promenljivo.
3. Devojčice koje nose kratke suknje nikada nikome ne daju povoda da ih pipkaju i nazivaju različitim imenima.
4. Ne sme i loše je kada se pripremaš za čas fizičkog i presvlačiš u svlačionici, a domar viri i posmatra te.
5. Ne sme i nije u redu je da nam odrasla osoba pušta filmove sa seksualnim sadržajem i da traži od nas da o tome ne govorimo nikom drugom.
6. Ostaje isto – nije promenljivo.
7. Nikada to nije šala kada odrasla osoba dodiruje devojčicu za grudi ili zadnjicu.
8. Ne sme i loše je da očuh ćerki pokazuje slike ili filmove nepristojnog/pornografskog sadržaja.

9. Ne sme i nije u redu da privatni nastavnik kaže svojoj učenici tinejdžerki da je zaljubljen u nju i da želi da je poljubi.
10. Ne sme i nikada nije u redu da odrasla osoba traži od deteta da ga miluje po telu ili da odrasla osoba miluje dete.
11. Ne sme i loše je ukoliko sportski trener traži od deteta da se skine i pokaže intimne delove svog tela.
12. Ne sme i nikada nije u redu da odrasli deci kupuju poklone i zauzvrat traže od deteta da ga slikaju ili snime golo
13. Ostaje isto – nije promenljivo.

Nastavnik/ca poziva učenike/ce da zalepe preformulisane izjave na tablu i poziva predstavnike/ce grupe da ih pročitaju.

- Nakon toga, integriše ključne tačke učenja ističući da **sve spomenute neprimerene izjave opisuju vidove seksualnog nasilja**.

A/3 Kako se zaštititi od seksualnog nasilja

Čas se završava [Slajdom 1](#).

NAUČENE LEKCIJE

Deci se dopada aktivnost u kojoj mogu da izraze svoje mišljenje: šta je za njih opasno ili ne, da li je nešto u redu ili ne. Kad se jave dileme, važno je da učitelj/ica jasno imenuje šta je nasilje i iskaže jasan lični stav protiv nasilja.

RADNI MATERIJAL

- [Slajd 1](#)

Dete nikada nije krivo za nasilje.

Veruj svom unutrašnjem glasiću kad ti nešto ne prija. Tvoj unutrašnji glasić ti uvek najbolje kaže kad nešto nije u redu. Slušaj ga i veruj mu!

Uvek kaži lošu tajnu!

Pronađi svoju odraslu osobu od poverenja i ispričaj joj šta ti se događa.

Ako je reagovala tako da se ne osećaš baš dobro, pronadi sledeću!

PREPORUČENI RESURSI:

1. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET: FIZIČKO VASPITANJE

30. Fizičko vaspitanje u funkciji zaštite dece od seksualnog nasilja
– Biljana Lajović i Mr Goran Petrović

Preporuka: Safe sport events, activities and competitions (National Society for the Prevention of Cruelty to Children, United Kingdom; NSPCC Child Protection in Sport Unit, UK; 2013)

Autori:

Biljana Lajović, specijalista školske psihologije

Mr Goran Petrović, profesor fizičkog vaspitanja

FIZIČKO VASPITANJE U FUNKCIJI ZAŠTITE DECE OD SEKSUALNOG NASILJA

Karakteristike fizičkog vaspitanja i školskog sporta

Fizičko vaspitanje je u grupi nastavnih predmeta koji su zastupljeni u obrazovnom sistemu kontinuirano od početka osnovnog obrazovanja - od prvog razreda osnovne škole do završetka srednje škole. Potencijalni obuhvat dece i mladih fizičkim vaspitanjem i školskim sportom sagledavamo kroz podatak da u Srbiji živi oko milion i po dece i mladih do 19 godina starosti koji su uključeni u obrazovni sistem od predškolsstva preko osnovne, zaključno sa srednjom školom. Oni čine oko 22% ukupnog stanovništva što je značajan procenat i velika odgovornost da se osigura pravilan razvoj.

Cilj fizičkog vaspitanja je da raznovrsnim i sistematskim motoričkim aktivnostima, u povezanosti sa ostalim vaspitno-obrazovnim područjima, doprinese integralnom razvoju ličnosti učenika/ca (kognitivnom, afektivnom, motoričkom), razvoju motoričkih sposobnosti; sticanju, usavršavanju i primeni motoričkih umenja, navika i neophodnih teorijskih znanja u svakodnevnom i specifičnim uslovima života i rada.

Fizičko vaspitanje je strukturisano kroz različite organizacione oblike rada: čas fizičkog vaspitanja, korektivno-pedagoški rad, slobodne aktivnosti, krosemi, logorovanja, zimovanja, sportske aktivnosti od značaja za društvenu sredinu, školska i druga sportska takmičenja.

U nastavnom planu osnovnih i srednjih škola nastava fizičkog vaspitanja realizuje se sa dva časa nedeljno.

Izabrani sport, kao obavezan izborni predmet od školske 2007/08.g. realizuje se sa po jednim časom nedeljno u drugom ciklusu obaveznog obrazovanja.

Osim škola i predškolske ustanove u okviru redovnih aktivnosti realizuju svakodnevno fizičko vežbanje.

Najopštije rečeno, ovaj nastavni predmet utiče na ukupan fizički, ali i mentalni razvoj i kroz specifičnu, veoma značajnu ulogu treba da kod učenika/ca razvija pozitivan odnos prema sopstvenom telu i zdravom životu.

Zbog čega je važno fizičko vaspitanje i bavljenje sportom?

Svetska zdravstvena organizacija određuje zdravlje kao sveobuhvatno fizičko, psihičko i socijalno blagostanje, a ne samo odsustvo bolesti. Stoga je harmoničan razvoj sve ove tri komponente bitan za postizanje zdravlja, a disbalans dovodi do poremećaja zdravlja. Za postizanje fizičkog blagostanja od najranijeg uzrasta posebno je značajno:

- obezbeđivanje uslova za pravilan rast i razvoj
- razvoj zdravih stilova života
- razvijanje svesti i pozitivnog odnosa prema sopstvenom, ali i tuđem telu, kao i prema telesnim granicama
- nezanemarivanje sopstvenog tela
- prihvatanje karakteristika sopstvenog tela, mogućnosti i razvoja
- pravo na negovanje, čuvanje i razvijanje tela
- razumevanje povezanosti tela /fizičke komponente sa psihičkom i socijalnom komponentom ljudskog bića.

Sve ovo je suštinski, sastavni deo ciljeva i zadataka nastave fizičkog vaspitanja i bavljenja sportom.

Osim navedenog, nastava fizičkog vaspitanja ima zadatak da razvija :

- samopouzdanje kod učenika/ca
- socijalne veštine i osećanje timske pripadnosti
- humane vrednosti, što je važna komponenta za prevenciju nasilnog ponašanja
- upoznavanje sebe i drugih u potencijalno rizičnim situacijama i ispoljavanje inicijative i kreativnosti
- prihvatanje odgovornosti isključivo za sopstvene postupke
- upornost
- vrednosti i pravila fer plej-a
- uvažavanje kapaciteta svih učesnika/ca u sportu, razvijanje vrednosti “sport za svakoga”
- poštovanje vršnjak(inj)a, saigrač(ic)a, sudija, nastavnika/ca i publike, čime se stiču pozitivni modeli ponašanja u uspostavljanju pozitivne relacije.

Nastavu fizičkog vaspitanja i sportske aktivnosti u ustanovama karakterišu neke specifičnosti koje ih razlikuju od ostalih nastavnih predmeta:

Osim propisa i dokumenata koji regulišu oblast zaštite dece/mladih od svih oblika nasilja koji se primenjuju u obrazovnom sistemu ističemo da oblast rekreativnih i sportskih aktivnosti ima i dva dokumenta / preporuke koji se posebno odnose na zaštitu od nasilja u sportu sa posebnim osvrtom na zaštitu od seksualnog nasilja. To su:

1. **Kodeks sportske etike** - to je preporuka koju je usvojio Komitet ministara Saveta Evrope, a svojim članicama uputilo Ugovorno telo koje vrši nadzor odnosno stalnu proveru napretka sprovođenja Konvencije o pravima deteta i njenih fakultativnih protokola.

Kodeks sportske etike je veoma značajan dokument u ovoj oblasti, jer navodi ciljeve i posebne zadatke svih aktera u sportu, čime se obezbeđuje fer plej i zaštita od nepoželjnih pojava u sportu. Posebnu pažnju posvećuje mladima i deci u sportu. Fer-plej „obuhvata koncepte prijateljstva, poštovanja za druge i stalno igranje u dobrom duhu... obuhvata pitanja vezana za ukidanje varanja, nekorektnosti, dopinga, nasilja (fizičkog i verbalnog), seksualnog zlostavljanja i zloupotrebe dece, mladih ljudi i žena, iskorišćavanja nejednakih šansi, preterane komercijalizacije i korupcije”.

2. **Model protokola za zaštitu dece i mladih od nasilja u rekreativnim i sportskim aktivnostima** / Centar za prava deteta, Beograd, 2014. god.

Važno je što se u ovom dokumentu određuje nasilje kao svako ponašanje **izvan pravila konkretnog sporta kojim se povređuje dete ili grupe dece / mladih sportista i koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja detetovog zdravlja, razvoja ili dostojanstva, odnosno svaki oblik zanemarivanja, zlostavljanja, zloupotrebe, i eksploatacije deteta / mladog sportiste.**

Nasiljem se naročito smatra seksualno uznemiravanje. Pod tim se smatra: „lascivno komentarisanje, etiketiranje, širenje priča, dodirivanje (osim pomaganja i čuvanja u obučavanju i/ili izvođenju bilo kojeg sportskog elementa tehnike i taktike u bilo kojoj sportskoj grani), upućivanje poruka, fotografisanje, telefonski pozivi i sl.; navođenje ili primoravanje deteta-sportiste na učešće u seksualnim aktivnostima, bilo da se radi o kontaktnim (seksualni odnos, seksualno dodirivanje i sl.) ili nekotaktnim aktivnostima (izlaganje pogledu, egzibicionizam i sl.); zahtevanje seksualnih odnosa kao preduslova za odabir u tim ili davanje druge privilegije; degradirajući seksualni rituali inicijacije i druge radnje uključivanja deteta-sportiste u seksualnu aktivnost koju ona ne shvataju u potpunosti, ne prihvataju i/ili nisu u stanju da se sa njom saglase, a i koja ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe.“

PREVENTIVNE AKTIVNOSTI VEZANE ZA ZAŠTITU OD SEKSUALNOG NASILJA NAD UČENICIMA/AMA KOJE NASTAVNIK/CA MOŽE DA PRIMENJUJE U SVOM RADU

Neki predlozi:

- razvijanje bezbednosne kulture: upoznavanje dece sa postojećim pravilima ponašanja, utvrđivanje određenih procedura, objašnjavanje značaja poštovanja pravila i procedura za bezbednost, što kod učenika/ca stvara osećanje lične bezbednosti, ali i odgovornosti za sopstveno ponašanje;
- pozitivna, konstruktivna lična komunikacija sa decom: prati razvoj učenika, autentično je zainteresovan za njih, obraća se učenicima/ama sa uvažavanjem, ne komentariše fizičke karakteristike učenika/ka, podstiče ih na učestvovanje u aktivnostima, ističe pozitivne kapaciteta učenika/ca, polazi od onoga što dete može da učini, a ne insistira na onome što ne može, pohvaljuje uloženi trud i postignuća/napredak učenika, i drugo;
- praćenje metodičkih uputstava struke: dobro osmišljena, stručno, pravilno organizovana i realizovana nastava;
- korišćenje odgovarajućeg rečnika, kontrola sopstvenih negativnih emocija bez uvredljivih reči, pretnji, bez etiketiranja “nesposoban, trapav, imaš „dve leve ruke“, bez korišćenja nestručnih termina (naročito za pojedine delove tela; na primer: ne govoriti „raširi noge“ već „stani u raskoračni stav“), bez vike...;
- razvijanje kapaciteta učenika/ca da budu svesni svog prava da kažu **NE** svakom dodiru koji ne prija, koji uznemirava, da prekinu situaciju i da to pravo koriste: upoznavanje učenika/ca sa pravima, slobodom i pravom na reagovanje, sopstvenu zaštitu, važnost obraćanja osobi od poverenja;
- primena borilačkih veština i samoodbrane u okviru časova redovne nastave ili sekcije;
- edukacija o osnovnim zdravstveno-higijenskim principima i anatomiji čoveka.

INTERVENCIJA

Ovo je jedna od posebno delikatnih situacija koja zahteva reagovanje uz poseban oprez da se ne naruši integritet deteta, da se dete dodatno ne traumatizuje.

U slučaju da postoji sumnja / saznanje da je dete žrtva seksualnog nasilja, nastavnik/ca treba da se obrati Timu za zaštitu od nasilja / odnosno psihološkinji/psihologu, pedagoškinji/pedagogu, direktoru/direktorki, da ih informiše o sumnji / saznanju koje ima, a oni dalje preduzimaju propisane korake.

POTENCIJALNO RIZIČNE SITUACIJE

Posebno osetljiva i delikatna oblast je postupanje nastavnika/ca u nekim specifičnim situacijama karakterističnim za nastavu fizičkog vaspitanja i bavljenje sportom.

Pitanje koje može da se postavi je: kako biti siguran da pomažemo učenici / učeniku prilikom vežbanja, demonstracije elemenata igre, bez opasnosti da dodir nastavnika/ce ima neželjenu (seksualnu) konotaciju?

U nastavi fizičkog vaspitanja fizički kontakt / dodir jedino je potreban u realizaciji nastavnih sadržaja koji su zastupljeni u ciklusu vežbe na tlu i spravama.

Čuvanje i pomaganje se izvode jasno određenim i preciziranim metodskim postupkom kojim se prvenstveno vrši obezbeđivanje vežbača/vežbačice i koji nema nikakvu seksualnu konotaciju.

Čuvanje podrazumeva postupak kojim se nastavnik/ca u svakom trenutku tokom izvođenja vežbe, nalazi u neposrednoj blizini učenice/učenika i čuva je/ga od moguće povrede.

Pomaganje, odnosno asistencija podrazumeva obavezu i kompetencije nastavnika/ce da pravovremeno pomogne učenici/učeniku prilikom izvođenja vežbi.

Pomaganje se sastoji od laganog, kratkog dodira u kritičnom trenutku izvođenja vežbe, kada treba nadoknaditi nedostatak snage, zamaha vežbača/vežbačice i usmeriti kretanje u pravom smeru, a obavezno u skladu sa metodikom (načinom, tačkom / mestom na telu koje se dodiruje).

Realizacija svih ostalih nastavnih sadržaja se vrši demonstracijom što može da čini sam nastavnik/ca ili učenik/ca koji je određenu vežbu, element najbolje savladao i verbalnim metodom (detaljnim objašnjenjem).

Nastavnik/ca treba da se ponaša isključivo u skladu sa metodikom svoje struke koja jasno određuje način na koji se vrši čuvanje i pomaganje učenici/učeniku prilikom izvođenja vežbi.

PRIMERI

• Asistencija prilikom vežbanja/vežbe na tlu

Kolut napred – nastavnik/ca se nalazi u niskom položaju na strunjači, pored vežbača/vežbačice. U trenutku uspostavljanja početnog položaja za izvođenje koluta napred jedna ruka nastavnika/ce se nalazi na potiljku / vratu vežbača/vežbačice da bi se pomogla rotacija tela deteta. U trenutku kada je vežbač/ica na strunjači (glavom prema strunjači) vrši se kratak dodir natkolenice kako bi se saopštilo dodatno kretanje – inercija u pravom smeru izvođenja vežbe.

• Asistencija prilikom vežbanja/vežbe na spravi

Preskok preko kozlića (zgrčka) – nastavnik/ca se nalazi bočno u odnosu na kozlič, prilikom dolaska vežbača na spravu i postavljanja šaka na kozlič, nastavnik/ca jednom rukom pridržava podlakticu vežbača/vežbačice, a drugom rukom nadlakticu vežbača/vežbačice i pomaže mu prilikom preskoka.

Dakle, nema potrebe za drugim dodirima osim ovih koje predviđa metodika, koje pomažu izvođenje vežbe.

Nastavnik/ca može da ukazuje deci na tehniku i da im objasni da nije prioritet snaga nego tehnika i da ih ne dodiruje.

• Demonstracija elemenata sportske igre / odbojka

Način odbijanja lopte podlakticama - „čekić“. Nastavnik/ca objasni osnovni stav u odbojci i položaj celog tela, a posebno ruku. Učeniku/ci se skrene pažnja da ruke moraju biti ispružene u laktovima.

Greške koje se javljaju u savladavanju ovog elementa kod učenika/ca ne moraju da se ispravljaju dodikom vežbača/vežbačice po rukama, već upornim objašnjavanjem i ispravljanjem (vizuelno se može pokazati na primeru sopstvenog pokreta – udarac levom rukom po laktu kako bi istakli neophodnost ispravljene ruke).

Nepotreban je bilo kakav fizički kontakt između nastavnika/ce i učenice/ka, dovoljna je samo demonstracija i objašnjenje („prsti jedne ruke su spojeni i postave se pod uglom od devedeset stepeni preko isto tako postavljenih prstiju druge ruke, šake se zatvore, a palčevi su jedan pored drugog; odbijanje lopte se izvodi opruženim rukama napred i pokretom iz zgloba ramena (princip poluge), s praćenjem pokreta celog tela“).

Ukoliko dete nije u mogućnosti da uradi neku vežbu nastavnik/ca **ne treba da prelazi granice propisane asistencije / podiže, dodiruje za delove tela koji nisu u direktnoj vezi sa realizacijom vežbe da bi omogućio da se vežba izvede.**

Celu vežbu može da podeli na elemente tako da dete može postepeno da ovlada jednim po jednim elementom. Može da koristi pomoćna sredstva čime se smanjuje potreba za direktnim uključivanjem nastavnika/ce (na primer: kod stava o šakama da deca rade uz zid ili uz ripstol).

Ukoliko dete nije u mogućnosti da uradi vežbu ni na taj način, to treba da prihvati i da omogući da dete radi ono za šta ima kapacitet. Važno da ga motiviše da pokuša, da se trudi, da ne odustaje.

Ovaj princip se primenjuje i prilikom ocenjivanja što jasno određuje Pravilnik o ocenjivanju učenika/ce u osnovnom obrazovanju i vaspitanju (Član 5. „Ocenjivanje iz predmeta (muzička kultura, likovna kultura, fizičko vaspitanje i fizičko vaspitanje–izabrani sport) obavlja se polazeći od učenikovih sposobnosti, stepena spretnosti i umešnosti. Ukoliko učenik nema razvijene posebne sposobnosti, prilikom ocenjivanja uzima se u obzir individualno napredovanje u odnosu na sopstvena prethodna postignuća, mogućnosti i angažovanje učenika u nastavnom procesu.“).

POSEBNO OSETLJIVO MESTO su svlačionice u kojima se učenici/e pripremaju za čas/presvlače.

Važno je da postoje jasna i svima poznata pravila o korišćenju i boravku u svlačionici (svlačionicu koriste samo učenici/e odeljenja koji imaju čas, jedna je isključivo za dečake, druga za devojčice; vrata su tokom presvlačenja zatvaraju, tokom časa niko ne ostaje u svlačionici, vrata se tada zaključavaju i drugo).

Ukoliko postoji potreba da nastavnik/ca uđe u svlačionicu prvo treba da kuca i najavi da ulazi.

U nekim posebnim situacijama (incidentna situacija, nasilje unutar vršnjačke grupe, povreda učenika/ce i drugo) nastavnik/ca može da uđe u svlačionicu zajedno sa drugom decom ili ako proceni da je potrebno sa kolegicom/kolegom – drugom nastavnicom/kom fizičkog, odeljenskim starešinom, stručnom saradnicom.

Bezbednost učenika/ce je na prvom mestu.

Svaki dodir/kontakt/ponašanje mora da bude usmereno isključivo u svrhu obezbeđivanja propisanih i sigurnih uslova za vežbanje i sprečavanje eventualnih povreda.

Nema mesta dodirivanju mimo navedenih uslova.

PREDMET: Muzičko vaspitanje

31. Muzikom do emocionalne slobode – Aleksandra Kovač

Preporuka je da se u okviru ovog predmeta na časovima organizuje izrada posebnih „projekata“ / „studija slučajeva“ tokom kojih će učenici/e na istraživački način obraditi Kampanje protiv seksualnog nasilja u svetu koje su doprinele podizanju svesti o ovom društvenom problemu i podstakle i doprinele da se postignu konkretni i značajni rezultati u oblasti zakonodavstva i drugim oblastima.

Jedna od značajnih studija slučajeva na drugi način je svakako međunarodno poznat „slučaj Michael Jackson“ koja može biti organizovana kao jedan od istraživačkih projekata, obrađujući slučaj kroz niz aspekata.

MUZIKOM DO EMOCIONALNE SLOBODE

Glas odaje sve emocionalne potrebe, strahove, nesigurnosti, probleme i blokade jedne osobe.

Kao jedan od najdragocenijih plodova čovečanstva, muzika je oduvek bila neodvojivi deo naših života, a danas u 21. veku, predstavlja masovni globalni fenomen koji ima snagu i uticaj kao nijedna druga umetnost. Čovek pokušava da muziku definiše i dokuči tokom svoje celokupne istorije razvoja, a upravo činjenica da je muzika subjektivno percipirani fenomen koji s jedne strane doživljavamo kao umetnost, koja nas oplemenjuje, edukuje i uzdiže, a s druge strane kao svakodnevni nezamenljivi vid zabave koja nam pruža zadovoljstvo i služi za razbibrigu, dovoljno govori o važnosti muzike u razvoju čoveka i njegovog duha. Muzika nas opušta, uz nju se smejemo i plačemo, a slušajući i izvodeći muziku osećamo i oslobađamo najdublje emocije. O tome da muzika predstavlja i mentalno oslobađanje govori estonijski muzikolog Karl Lejhter. On smatra da poreklo muzike i muzičke ekspresije potiče od unutrašnjih psihičkih tenzija, koje teže svojoj relaksaciji kroz muziku. Prema Lejhteru, osnovni cilj izražavanja, izvođenja ili razumevanja muzike leži u psihičkoj relaksaciji.¹ Ova tvrdnja bi mogla da objasni zašto muzika i izvođenje muzike donose takvo emocionalno prajljenje onome koji je izvodi, ali i onome koji je sluša.

Jedno od najboljih objašnjenja fenomena muzike podario nam je francuski pesnik, dramski pisac i predvodnik romantičarskog pokreta u književnosti, Viktor Igo. „Muzika izražava sve ono što se ne može izraziti rečima a ne sme ostati neizrečeno“. Upravo zbog ove svoje vrednosti i uticaja na čoveka i njegov emocionalni i psiho-fizički sastav, muzika je nezamenljiva u učionici, gde kao pedagoško sredstvo može premostiti sve jezičke barijere, pogotovo kada je reč o temama koje zahtevaju potpunu slobodu u verbalnom izražavanju, a nisu jednostavne niti prijatne, one koje u našoj sredini i dalje važe za tabu, a od izuzetne su važnosti za bezbednost i zdravlje naše dece i mladih. Jedna od ovih tema je i tema seksualnog nasilja. Muzika može postati medijator između pedagoškinje i učenika/ca, i lakše, brže i sveobuhvatnije preneti i izraziti najvažnije činjenice i poruke u vezi sa ovom temom, i pomoći učenicima/ama da izraze ono što osećaju.

Ovaj rad će se baviti muzikom, pre svega pesmom i pevanjem, kao pedagoškim sredstvima koje muzički pedagog/pedagoškinja može koristiti kako bi upoznao mlade sa temom seksualnog nasilja. Muzika danas, kroz muzikoterapiju, pomaže deci koja su preživela traumu, da razumeju svoje emocije na bezbedan način, osvrnuću se i na način na koji je tema nasilja tretirana u muzici i muzičkim delima, i kako muzika može da pomogne da se javnost što bolje upozna sa ovim problemom.

MUZIKA JE TERAPIJA

Muzika se danas koristi u terapeutske svrhe kroz muzikoterapiju, koja je definisana kao „sistematski proces intervencije pri kojem terapeut/kinja pomaže osobi da ostvari zdravlje, koristeći muzička iskustva i odnose koji se razvijaju iz tih iskustava u dinamičke snage promene“. ² Moderna muzikoterapija se zasniva na premisi da svi ljudi poseduju urođenu muzikalnost, i da je ta muzikalnost snažno ukorenjena u našem mozgu, i preživljava čak i značajne neurološke traume. ³ Američka muzikoterapeutska asocijacija definiše muzikoterapiju kao „prepisanu upotrebu muzike od strane kvalifikovane osobe da bi se postigle pozitivne promene u psihičkom, fizičkom, kognitivnom ili sociološkom funkcionisanju pojedinca sa zdravstvenim ili obrazovnim problemima“ ⁴.

Muzikoterapija i art terapija mogu da pomognu deci koja su preživela traumu, da iskuse i razumeju svoje emocije na bezbedan način. „Kao deo multidisciplinarnog programa, muzikoterapija sa decom koja su pretrpela seksualno nasilje pomaže detetu da izgradi nove obrasce postojanja sa sobom i drugima, kao i da raskrči put razaranja koji ostavlja rana trauma“. ⁵ Art terapija je redovna praksa u svetu u radu sa žrtvama nasilja, ali i otkrivanju seksualnog nasilja. Prema navodima art terapeutkinja i terapeuta, pedagoga, i specijalista mentalnog zdravlja, art terapija je najprikladnija i najmanje stresna tehnika za dijagnostikovanje i rad na oporavku dece koja su žrtve seksualnog nasilja. ⁶ Deca se osećaju

1 Leichter, C. (1984). Musiikki taidemuotona. Synteesi 3, 1-2, 42-43.

2 Bruscia, K.E. (1998). Defining music therapy. Gilsum, NH: Barcelona Publishers.

3 Darnley-Smith, R., & Patey, H. (2003). Music therapy. London: SAGE Publications.
www.musictherapy.org

5 Roberts, J. (2006). Music Therapy with Sexually Abused Children, in UK Clinical Child Psychology and Psychiatry, Vol 11(2): 249–269.

6 Powell, L. (1990). Treating sexually abused latency age girls, in The Arts in Psychotherapy, vol.17 (1), 35-47.

udobnije kada crtaju crteže koji su povezani za traumatsko iskustvo nego kada verbalizuju ta iskustva.⁷ Problemi povezani za rad sa decom koja su preživela seksualno nasilje se odnose na njihovu nemogućnost verbalizovanja emocija i misli koje nastaju zbog zlostavljanja.⁸ Deca imaju tendenciju da se osećaju preplavljena i zastrašena verbalnom ekspresijom svog iskustva.⁹ Upravo iz ovih razloga umetnost pruža deci bezbedan način da potraže pomoć, iskažu emocije i opišu traumu, a od svih umetnosti muzika je jedan od najbitnijih vidova ekspresije i oslobađanja. Prema rečima filozofkinje Suzan Langer, „muzika izražava forme osećanja koje pojedinaka ne može da izrazi drugačije, iskustva koja nisu jezička i opisna, kao ritam tela i druga iskustva vezana za rano detinjstvo pojedinke, ali i nesvesna i traumatska iskustva”.¹⁰¹¹ Dodaje da je „muzika tonalna analogija emotivnog života”.¹² To je jedan od razloga zašto je muzika toliko bitna u pedagogiji, i zbog čega treba neumorno raditi sa decom na muzičkom obrazovanju, razvoju kreativnosti i muzikalnosti, i slušanja i interpretiranja muzike koja podstiče psiho-fizički i najvažnije, emocionalni razvoj dece.

ULOGA MUZIČKE PEDAGOŠKINJE

Dužnost svake pedagoškinje koja je na sebe preuzela odgovornost rada sa decom i mladima, jeste da im pomogne da što bolje razumeju sebe i svet u kome žive, osigura emocionalnu podršku i kreira odnos poverenja i razumevanja. Pedagoškinja muzičkog vaspitanja ima na raspolaganju mnogobrojna sredstva i rešenja, kreativna i maštovita, kojima može da pomogne deci u razumevanju stvarnosti i dobrih i loših pojava koje čine sastavni deo života, od kojih su najkorisnija pesma i pevanje. Kada je u pitanju tema seksualnog nasilja, potrebno je da pedagoškinja poseduje osnovno znanje o ovoj temi, kako bi mogla da razgovara sa svojim učenicima/ama o prevenciji, ali i o pomoći koja je dostupna žrtvama seksualnog nasilja. Možda najbitnije, potrebno je da pedagoškinja zna kako da primeti moguće znake upozorenja kod svojih učenika/ka, ali i bilo kakve emocionalne probleme, kako bi na vreme reagovala i pomogla detetu. Pedagoškinja koja predaje muzičko vaspitanje, može koristiti pesmu i pevanje kao pedagoška sredstva na času, bilo da se radi o osnovnoj ili srednjoj školi, pomoću kojih će temu seksualnog nasilja predstaviti učenicima/ama. Takođe, kroz pevanje i vokalni izraz svojih đaka pedagoškinja može saznati mnogo o njihovom emocionalnom stanju.

„Naša tela su karte našeg emocionalnog i psihičkog zdravlja, ili nedostatka istog.“¹³ Vokalna pedagoškinja Dženifer Hamadi napominje da se u samom glasu, kao i u telu, uočavaju i izražavaju somatske ekspresije emocionalnih i psihičkih težnji i potreba, koje su uslovljene našim svesnim i nesvesnim ubeđenjima i percepcijama. Naša trenutna, prošla i očekivana iskustva grade naše emocionalno i psihičko biće. Postoje različite vokalne manifestacije specifičnih emotivnih stanja, a ta emotivna stanja mogu da budu prouzrokovana različitim faktorima. Neke od najčešćih vokalnih manifestacija različitih emocionalnih stanja, sa kojima se vokalne pedagoškinje i pedagozi susreću pri radu sa decom i mladima su sledeće:

- Deca i mladi koji su nesigurni u sebe, koji se osećaju neprihvaćeno i neadekvatno, najčešće će imati potrebu za samodokazivanjem i perfekcionizmom, kako bi se dopala drugima i stekla utisak pripadnosti zajednici. Ova deca će često koristiti previše energije za proizvodnju glasa. Naprezanje i stezanje mišića grla, tenzija glasnica, neadekvatno i neefikasno disanje i upotreba daha, i podizanje larinksa će biti samo neke od posledica ovakvih emocionalnih namera, a glas će zvučati napeto, stegnuto, ograničenog opsega i grubo. Vrlo često se kod dece koja ulažu preveliki napor za produkciju glasa, to manifestuje i vidljivim zatezanjem vratnih mišića i žila, bolova u predelu vrata i glasnica, i čestih laringitisa.

- Deca koja se bore sa osećanjima griže savesti, sramote, krivice, straha, ljutnje i besa, mogu na različite načine da ove emocije transformišu u fizičke manifestacije, a samim tim i u vokalne. Ljutnja i bes se često maskiraju nesigurnim, tihim, bojažljivim glasom i vokalnom stidljivošću, koje dete nesvesno koristi kako bi držalo takve emocije pod kontrolom ili iz nesvesnog straha od posledica izražavanja takvih emocija. Često se može primetiti i emocionalno distanciranje deteta za vreme pevanja, koje mu opet pomaže da drži svoje emocije pod kontrolom¹⁴.

7 Dufrene, Phoebe (1994). Art Therapy and the Sexually Abused Child, in Art Education, Vol. 47, No. 6, 6-11

8 Zinni, V.R. (1997). Differential aspects of sand play with 10- and 11-year-old children. Child Abuse and Neglect, 21, 657-668.

9 Killian, B., & Brakarsh, J. (2004). Therapeutic approaches to sexually abused children. In L. Richter, A. Dawes, & C. Higson-Smith (Eds), Sexual abuse of young children in Southern Africa Cape Town. HSRC Press, 367-394.

10 Langer, S. (1953). Feeling and Form. New York: Charles Scribner's Sons.

11 Langer, S. (1967). Mind, An Essay on Human Feeling. Baltimore: John Hopkins Press.

12 ibid.

13 Hamady, Jennifer (2012). Learning to sing. Jennifer Hamady copyright.

14 ibid.

RAZGOVOR SA DECOM JE NEPROCENJIVO VAŽAN

Razumevanje problema i strahova je odličan način da pedagoškinja omogući povezivanje emocionalnog iskustva kroz koje dete prolazi i željenog rešenja. Izuzetno je važno da kao pedagoškinje i pedagozi, pomognemo deci da razumeju svoje emocije, odakle dolaze i zašto postoje i naglasimo važnost izražavanja istih. Pomoć muzičke pedagoškinje detetu koje ne ume da izrazi ono što oseća, i bori se sa emocijama koje ne razume, može da počne oslobađanjem deteta pesmom i muzikom. Kada razgovaramo sa decom o temi kao što je seksualno nasilje, pesma koja govori o tome može da premosti nelagodnost koju bi deca osetila u verbalnom izražavanju.

PEVANJE, SLUŠANJE I PISANJE PESAMA

Muzika, u formi pevanja, može da omogući deci da izraze svoje emocije. Kao terapijsko sredstvo, u oporavku dece koje su preživela seksualno nasilje, pevanje je značajno, jer predstavlja izražavanje emocija glasom i pomaže deci da izraze do tada neistražene i nepoznate emocije, kao što su bes, ljutnja, stid, krivica ili strah¹⁵. Obzirom da u našoj zemlji još uvek nedostaje ovaj stepen obučenosti u muzičkim školama, neophodno je da muzička pedagoškinja ostvari saradnju sa stručnim licem koje detetu može da pruži psihološku pomoć i da se dete / mlada osoba oseti podržano sa obe strane.

Međutim, pevanje može da pomogne i učenicima/ama i muzičkoj pedagoškinji u razumevanju teme seksualnog nasilja, kroz časove u školama. Sabina Hadžibulić, magistarka solo pevanja i doktorka sociologije, smatra da je „pevanje dubinski psihološki proces u kome koristimo svesno, racionalno (vokalna tehnika) i nesvesno, iracionalno (umetnička nadogradnja i lični pečat) i da svesnim metodama oslobađamo podsvest.“¹⁶ Pevanje je vid lične introspekcije, ali i vid emocionalnog „otvaranja“ pred drugom osobom. Pevač/ica koristi svoj glas, apstraktnu formaciju koja dolazi iznutra, iz utrobe bića, da prenese i izrazi najdublje emocije, stavove, odluke, i ideju i sliku o sopstvenom identitetu. Ovim pevanje postaje jedno od najbitnijih pedagoških sredstava u radu sa decom i oslobađanjem njihovih emocija.

Emocionalna povezanost deteta sa pesmom koju interpretira, zavisi od toga koliko snažno može da se poistoveti sa emocijom ili ličnošću iz pesme. Potrebno je da deca izvode pesme koje će razvijati osećanja empatije i koje će ih emocionalno angažovati. U radu sa učenicima/ama na času muzičkog vaspitanja, u osnovnoj i srednjoj školi, pored pevanja i interpretiranja, ali i slušanja i analiziranja pesama koje obrađuju temu seksualnog nasilja, pedagoškinja može učenicima/ama predložiti pisanje pesama na ovu temu. Ova vrsta izražavanja podrazumeva kombinovanu ekspresiju - verbalnu i muzičku. Uz pomoć pedagoškinje, učenici/e mogu da započnu ovaj kreativni proces pisanjem fraza i rečenica koje kasnije mogu melodijski da uobliče, a govore o temi nasilja. Kroz razgovor sa učenicima/ama, treba odrediti glavne poruke i emocionalni kontekst tekstova i pesama. One mogu da osude nasilje, pošalju poruku podrške i saosećanja sa žrtvama nasilja, istraže emocije koje osobe koje su preživele nasilje (ne) pokazuju i dr. Slušanje pesama koje obrađuju ovu temu, može da bude vrlo korisno, jer se time analizira način na koji muzika može da skrene pažnju na ovako bitnu temu, pogotovo kada je komponuju i izvode umetnice i umetnici koji su i sami preživeli seksualno nasilje i javno govorili o svom iskustvu.¹⁷

POPULARNA MUZIKA JE SNAŽAN METOD PODIZANJA DRUŠTVENE SVESTI O SEKSUALNOM NASILJU

Muzičari, kompozitori i izvođači su oduvek imali ključnu ulogu u širenju poruke o socijalnim pitanjima kroz tekstove pesama, koristeći pevljive i zarazne muzičke fraze koje bi osoba koja sluša odmah zapamtela, a time postepeno prihvatila i razumela namenjenu poruku. Muzika je izuzetno pogodno sredstvo za podizanje svesti javnosti o različitim društvenim problemima. Ona je univerzalni jezik, svi je razumeju i dostupna je svakome. Ona može da postavi pitanja i pruži odgovore, da demistifikuje i destigmatizira, i omogući osobi koja je sluša da se identifikuje sa emocijom koju generiše. Kada danas govorimo o upotrebi muzike u upoznavanju široke publike sa socijalnim pitanjima i problemima društva, pa samim tim i temom seksualnog nasilja, najpre mislimo na popularnu muziku, kao najdostupniju muziku današnjice. Ovo je muzika kreirana za potrebe masovne konzumacije i eksploatacije, i distribuirana putem masovnih medija - oblik zabave kreiran po ukusu masovne publike.

15 Gil, E. (1991). *Healing power of play: Working with abused children*. New York, NY: The Guilford Press.

16 Hadžibulić, Sabina (2013). *Pedagoški forum*. Radionica „Upotreba vokalne tehnike u različitim muzičkim žanrovima“.

17 Umetnici kao što su Lady Gaga, Fionna Apple, Mary J. Blige, Axl Rose, Rufus Wainwright, Madonna, Ozzy Osbourne, Quen Latifah preživeli su seksualno nasilje i javno su govorili o svojim iskustvima. Time su pružili podršku žrtvama i skrenuli pažnju javnosti na temu seksualnog nasilja.

Ričard Midlton u svojoj knjizi „Proučavanje popularne muzike“ tvrdi da „popularna muzika jedino može da se posmatra unutar konteksta celokupnog muzičkog polja... i to polje, zajedno sa svojim unutrašnjim odnosima, nikada ne miruje - uvek je u pokretu.“¹⁸ Popularna muzika se razvijala i menjala tokom vremena, sa razvojem tehnologije, prelazeći dug evolutivni put.

Istorijat popularne muzike počinje sa pojavom pesama komponovanih za buržoasko tržište, pod nazivom „popularne pesme“ u prvoj polovini devetnaestog veka, a nakon toga i Mjuzik hol¹⁹ proizvoda u Velikoj Britaniji i pesama kreiranih u Tin Pan Alley²⁰ u Njujorku. Upravo je polovina devetnaestog veka bila izuzetno bitna za povezivanje popularne muzike i društvenih problema. Jedan od zanimljivih primera je bila i poznata Hačinson porodica, američka porodična pevačka grupa koja je sredinom devetnaestog veka koristila muziku da se pozabavi bitnim društvenim pojavama, od pacifizma do prava žena. Popularna muzika je u toj eri brzo odgovorila na probleme u društvu i pokazala svoju sposobnost da izrazi ono što ljudi osećaju i o čemu razmišljaju.

Danas pod popularnom muzikom podrazumevamo komercijalno eksploatisane hitove svetskih muzičkih zvezda koji samo potvrđuju činjenicu da je popularna muzika postala masovna sila, koja snažno utiče na naše živote, način razmišljanja i življenja.

Kroz svoju istoriju, popularna muzika, kao sve forme muzike je služila ne samo kao ogledalo vremena u kom je nastala, već i kao katalizator društvenih promena. Svako vreme i društvo se bavilo određenim pitanjima, bilo društvenim, emocionalnim, kulturološkim ili političkim, a samim tim je proizvodilo i muziku koja se bavila istim pitanjima. Muzički antiratni protest koji je okupio najveća muzička imena pop i rok muzike šezdesetih i sedamdesetih godina dvadesetog veka (Bob Dilan, Džon Lenon, Džimi Hendriks i drugi), a koji se borio protiv rata u Vijetnamu, odličan je primer muzike koja se koristi u društvene svrhe.

Veliki broj muzičkih stilova i individualnih umetnika/ca nude primere pesama koje sadrže društveni komentar ili kritiku nekog problema, takođe vrše i uticaj na društvenu vidljivost seksualnog nasilja. Jedna od najpoznatijih i najuspešnijih je sigurno kompozicija „Luka“ kantautorke Suzan Vega²¹. Pesa govori o devetogodišnjem dečaku po imenu Luka, koji je žrtva zlostavljanja. Na prvo slušanje, ovo je pesma bržeg tempa, američkog folk-rok stila, pamtljivog refrena, ali kada bolje poslušate tekst, nailazite na stihove koji suptilno, a opet bez sumnje upućuju slušaoca na temu zlostavljanja.

Jedna od novijih pesama popularne muzike koja se bavi seksualnim nasiljem je pesma proslavljene kantautorke i pop zvezde Lejdi Gaga, „Till it happens to you“, čija je poruka univerzalna i odnosi se na bilo koju vrstu gubitka i nasilja. Ovu emotivnu odu žrtvama seksualnog nasilja je Lejdi Gaga napisala sa kompozitorkom Dajen Voren, za potrebe dokumentarnog filma „Hunting Ground“ (2015) koji se bavi temom seksualnih napada i silovanja žena na američkim koledžima. Lejdi Gaga, koja je javno govorila o svom ličnom iskustvu silovanja, oheručke je prihvatila ponudu, i time pomogla da se o ovoj temi javno govori, i na kraju, donese nova zakonska odredba u SAD, koja je stupila na snagu u julu 2015. godine, a koja pomaže iskorenjivanju „kulture silovanja“ na američkim univerzitetima.

Mnoge pesme savremene popularne kulture se bave temom nasilja u porodici, seksualnog zlostavljanja i nasilja nad ženama, čime muzika ostvaruje svoju pedagošku, sociološku i upotrebnu vrednost i prenosi poruke masovnoj publici. Kristina Agilera, koja je i sama preživela nasilje u porodici, već godinama na svakom svom albumu ima po jednu pesmu koja govori o ovoj temi. Pesa „Fighter“²² predstavlja himnu žrtava nasilja koje su se oduprle svojim zlostavljačima i koje su pronašle snagu u suočavanju sa traumom. Od folk-rok umetnice Tori Amos, rok sastava Aerosmit, hevi metal benda Motley Crue, preko indi-rok kantautora Morisej, do današnjih pop ikona kao što su Pink, Madona, Eminem i drugi, muzičari su svoj glas dali protiv nasilja snažnim pesmama i tekstovima i ličnim angažmanom u borbi protiv nasilja.²³

Muzika danas, kao sredstvo masovne edukacije i uticaja, može direktnim putem, nesmetano i u kratkom vremenskom periodu, da edukuje i utiče na masovnu publiku. Kao auditivni stimulans uspeva da ustoliči vrednosti i konvencije, i nauči nas kako da razmišljamo, osećamo, funkcionišemo i postojimo. Ona danas uspeva tamo gde građanska edukacija i društvena odgovornost podbacuju, i postaje snažno i uticajno sredstvo kontrole i obrazovanja, pogotovo mladih ljudi.

18 Middleton, R. 1990. Studying Popular Music (Milton Keynes)

19 Mjuzik hol je vrsta britanske pozorišne zabave koja je bila popularna od ranog viktorskog doba (otprilike 1850) pa sve do 1960. godine, i obuhvatala je popularne pesme, komediju, specijalizovane tačke i raznovrsnu zabavu.

20 Tin Pan Alley je naziv grupe njujorških muzičkih izdavača i kompozitora pesama koji su dominirali američkom popularnom muzikom krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka.

21 Pesa „Luka“ je objavljena 1987. godine na drugom albumu kantautorke Suzzane Vega, pod nazivom „Solitude standing“.

22 Pesa „Fighter“ je objavljena 2002. godine na četvrtom albumu pevačice Christina Aguilera, pod nazivom „Stripped“, a komponovali su je Christina Aguilera i Scott Storch.

23 Lista pesama popularne muzike koje obrađuju temu nasilja se nalazi u Prilogu br. 1.

PREKINIMO ĆUTANJE!

Kada sam 2010. godine dobila poziv od Incest Trauma Centra - Beograd^{24 25} koji je bio nosilac Nacionalne kampanje protiv seksualnog zlostavljanja dece „Ja koju / kojeg niko ne poznaje“ da u Kampanji uzmem učešće, nisam ni slutila koliko muzikom koja govori o društvenim problemima možemo da utičemo na javnost, pogotovo mlade ljude. Nakon što sam komponovala i snimila pesmu koja se bori protiv seksualnog nasilja na decom, pod nazivom „Prekinimo ćutanje!“, ona je postala zvanična pesma Nacionalne kampanje i pratio ju je televizijski spot i radio džingl. Dve godine kasnije, u svojstvu nosioca Kampanje Saveta Evrope „ONE IN FIVE/1 OD 5“²⁶ za Republiku Srbiju, Incest Trauma Centar – Beograd me je pozvao da snimim „Prekinimo ćutanje!“ na engleskom jeziku i predložio Savetu Evrope u Strazburu da pesma na engleskom „Stop the Silence!“ postane zvanična pesma Kampanje „1 OD 5“ na evropskom nivou. U septembru 2012. godine, zajedničkim zalaganjem smo to postigle i pesmu „Stop the Silence!“ izvela sam u Savetu Evrope u Strazburu. Moja saradnja sa Incest Trauma Centrom - Beograd traje svih ovih godina.

Pesma „Prekinimo ćutanje!“ zahteva da nikada „ne skrećemo pogled“ od seksualnog nasilja nad detetom, za koje znamo da se dešava, već da ga prijavimo, i da je vreme da „prekinemo ćutanje“ o temi o kojoj se u našim medijima, porodicama, školama i javnosti vrlo malo govori. Pesma je svojom pozitivnom porukom pružila utehu i dala snagu osobama koje su preživele seksualno nasilje, i pomogla da se muzičkim sredstvima prenese emocije koje osećaju – strah, bes, ljutnja, krivica, tuga, stid.

Međutim, napisati pesmu koja ima za temu seksualno nasilje, nije nimalo lak zadatak. Zahteva da se postavite u poziciju zlostavljanog deteta i osetite bar deo emocija koje dete oseća. Želela sam da slušateljke i slušaocce na samom početku pesme uvedem u priču slikama koje će dočarati emocionalni život deteta koje trpi seksualno nasilje i ukažem na one osobe koje znaju da se zlostavljanje dešava, a ništa ne preduzimaju da pomognu. Bilo mi je bitno da se slušateljka/slušalac poistoveti sa detetom, oseti emocionalnu patnju, ali dobije snagu i volju da nešto učini i pomogne. Pesmu sam snimila uz vokalnu pratnju dečijeg hora moje škole pevanja „Beogradski Glas“, muzikalnom i talentovanom decom, koja su svojim glasovima i emotivnim vokalnim izvođenjem doprinela celokupnom utisku koji ova pesma ostavlja na svaku osobu koja je čuje. Imala sam čast da pesmu izvedem na mnogim manifestacijama koje imaju za cilj edukaciju mladih i prevenciju nasilja, ali najbitnije, da se obratim javnosti i skrenem pažnju na problem.

Tema seksualnog nasilja je tema sa kojom većina ljudi, kultura i zajednica ne može lako da se suoči i otvoreno govori. Često je ova tema obavijena velom ćutanja i sramote, i najčešće predstavlja tabu temu. Samim tim, seksualno nasilje se prećutkuje. Neznanje i ćutanje doprinose činjenici da je teško iskoreniti i zaustaviti nasilje. Zato aktivistkinje i aktivisti i organizacije koje se bave borbom protiv seksualnog nasilja često moraju da budu izuzetno kreativni kako bi naglasili ozbiljnost seksualnog nasilja i njegov uticaj na razvoj društva i zajednica.

ZAKLJUČAK

Kada sagledamo različite mogućnosti koje nam jedan čas muzičkog vaspitanja pruža u prenošenju kvalitetnih, moralno ispravnih i pozitivnih poruka deci i mladima, koristeći jezik koji svi razumeju - muziku, uz kreativnost, maštu i inteligenciju, onda možemo da pomognemo deci da upoznaju svet onakav kakav jeste i da taj isti svet menjaju na bolje.

• Prilog br.1

Neki primeri pesama popularne muzike koje obrađuju temu fizičkog, psihičkog i seksualnog nasilja nad decom i ženama:

“Luka” - Suzzane Vega

“Till it happens to you” - Lady Gaga

“Fighter” - Christina Aguilera

“Janie’s got a gun” - Aerosmith

“Cherry wine” - Hozier

“Dirty laundry” - Kelly Rowland

“Millie put a pistol on Santa” - De La Soul

“No son of mine” - Genesis

“Sleep like a baby tonight” - U2

“Fire on Babylon” - Sinéad O’Connor

“The story of beauty” - Destiny’s Child

24 <http://www.incestrauamacentar.org.rs/> i <http://www.ijasamuztebe.org.rs/>

25 Incest Trauma Centar-Beograd je ženska nevladina organizacija i specijalizovana služba za društveni problem seksualnog nasilja, koja pruža psihološku asistenciju deci i odraslima koji su preživeli seksualno nasilje i osobama koje su im od podrške.

26 <http://www.incestrauamacentar.org.rs/> i <http://www.ijasamuztebe.org.rs/>

“Me and a gun” - Tori Amos
“Long way to happy” - Pink
“Girl” - Destiny’s child
“Behind the wall” - Tracy Chapman
“Love the way you lie” - Eminem
“Kiss with a fist” - Florence and the machine

Bibliografija

1. Brooke, L.S. (2007). The use of the creative therapies with sexual abuse survivors. Springfield, Ill:Charles C. Thomas, Publisher, Ltd.
2. Bruscia, K.E. (1998). Defining music therapy. Gilsum, NH: Barcelona Publishers.
3. Darnley-Smith, R., & Patey, H. (2003). Music therapy. London: SAGE Publications.
4. Dufrene, Phoebe (1994). Art Therapy and the Sexually Abused Child, in Art Education, Vol. 47, No. 6, 6-11
5. Gil, E. (1991). Healing power of play: Working with abused children. New York, NY: The Guilford Press.
6. Hadžibulić, Sabina (2013) Pedagoški forum. Radionica „Upotreba vokalne tehnike u različitim muzičkim žanrovima“.
7. Hamady, Jennifer (2012). Learning to sing. Jeniffer Hamady copyright.
8. Killian, B., & Brakarsh, J. (2004). Therapeutic approaches to sexually abused children. In L. Richter, A. Dawes, & C. Higson-Smith (Eds), Sexual abuse of young children in Southern Africa Cape Town. HSRC Press, 367-394.
9. Langer, S. (1953). Feeling and Form. New York: Charles Scribner’s Sons.
10. Langer, S. (1967). Mind, An Essay on Human Feeling. Baltimore: John Hopkins Press.
11. Leichter, C. (1984). Musiikki taidemuotona. Synteesi 3, 1-2, 42-43.
12. Powell, L. (1990). Treating sexually abused latency age girls, in The Arts in Psychotherapy, vol.17 (1), 35-47.
13. Robarts, J. (2006). Music Therapy with Sexually Abused Children, in UK Clinical Child Psychology and Psychiatry, Vol 11(2): 249–269.
14. Sarnacki Porter, F., Canfield Blick, L. and Sgroi, S. (1982) Treatment of the sexually abused child in Handbook of clinical intervention in child sexual abuse. Cambridge, Mass: Lexington books.
15. Zinni, V.R. (1997). Differential aspects of sand play with 10- and 11-year-old children. Child Abuse and Neglect, 21, 657-668.

PREDMET: Građansko vaspitanje

- 32. Da pobedim tugu – reagujem u situaciji seksualnog nasilja! – Dragan Kuveljić
- 33. Sramota je nasilnikova – ON TREBA DA SE STIDI – Neca Jović
- 34. Kad roditelji krše dečija prava – Neca Jović
- 35-36. Ako si ćutala/o da ti se dogodilo seksualno nasilje, znači da si se uplašila/o – Smiljana Grujić i Gordana Medenica
- 37-38. Zaštita od nasilja – Smiljana Grujić i Gordana Medenica
- 39-40. Konvencija o pravima deteta – univerzalni zakon u korist deteta – Ljiljana Jović
- 41-42. Stavovi i vrednosni sistem i Izveštavanje – ŠTA SAM NAUČILA/O – Snežana Rakić
- 43-44. Odgovoran i aktivan građanin/ka – „Nesalomivi“ – Ljiljana Jović i Snežana Rakić
- 45-46. Najbolji interes deteta – Snežana Rakić i Ljiljana Jović
- 47-48. Istina o seksualnom zlostavljanju dece – I JA SAM UZ TEBE! – Dušica Đorđević
- 49. Odgovornost akterki i aktera školskog života za reagovanje na seksualno zlostavljanje dece – Melita Ranđelović
- 50. Odgovornost akterki i aktera u lokalnoj zajednici za reagovanje na seksualno zlostavljanje dece – Melita Ranđelović
- 51. Pre nego što novine odu u štampu! – Nada Banjanin Đuričić
- 52. Mediji – edukatori u interesu deteta koje je preživelo seksualno nasilje – Melita Ranđelović

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	PRVI
TEMA:	RAZUMEVANJE SOPSTVENIH OSEĆANJA I POTREBA
NASTAVNA JEDINICA:	Tuga (čas 24. u Priručniku za GV / 1. razred)
NASLOV ČASA:	Da pobedim tugu – reagujem u situaciji seksualnog nasilja!
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Osposobljavanje učenika/ca da prepoznaju i razumeju sopstvena osećanja i potrebe.- Unapređivanje sposobnosti učenika/ca i razvijanje strategije za prevazilaženje tuge.- Unapređivanje sposobnosti učenika/ca i razvijanje umenja zaštite i zadovoljavanja potreba.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju da je u situaciji seksualnog nasilja važno da se dete oslobodi osećanja krivice.2. Učenici/e znaju kako da reaguju kada se radi o seksualnom nasilju – razumeju da je važno da je važno da dete odrasloj osobi od poverenja kaže da mu se dogodilo seksualno nasilje i ko je nasilnik.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>1. korak: Šta nas čini tužnim (5')</p> <ul style="list-style-type: none">- Prepoznavanje i definisanje osećanja tuge. <p>2. korak: Dete nikad nije krivo za seksualno nasilje (20')</p> <ul style="list-style-type: none">- Učenje da dete nikad nije krivo za seksualno nasilje i prepoznavanje veze da loše tajne uzrokuju osećanja tuge i krivice. <p>3. korak: Da pobedim tugu - reagujem u situaciji seksualnog nasilja! (20')</p> <ul style="list-style-type: none">- Upoznavanje mogućih načina reagovanja u situaciji seksualnog nasilja.
METOD	<p>Sadržaj scenarija Tuga, koji postoji u Priručniku za GV - 1. razred, je prerađen i dopunjen temom o seksualnom nasilju odraslih nad decom.</p> <p>Sva deca sede na kružno postavljenim stolicama zajedno sa učiteljem/icom, zatim sedaju za sto kada rešavaju zadatke.</p> <p>1. korak: Šta nas čini tužnim (5')</p> <ul style="list-style-type: none">- Učitelj/ica započinje temu postavljajući deci sledeća pitanja:<ul style="list-style-type: none">- Gde u telu osećate tugu?- Ako bi tuga bila u boji, koja bi to bila boja?- Učitelj/ica ističe: „Sasvim je u redu da se dete oseća tužno. Velika je hrabrost da kažeš da si tužna/tužan.“- Odgovaraju deca koja žele.

- Onda, svako dete dobija Telo osećanja (Prilog 1), odlazi za sto i obeležava, izabranom bojom, gde u telu najviše oseća tugu.

- Učitelj/ica nastavlja, kako bi olakšala rad na zadatku: „*Kad osećaš tugu, šta ti ona radi u telu? Da li te bocka, da li ti deo tela trne ili kao da si uključen/a u struju, pa ti prolaze žmarci, da li osećaš kao da je neki balon unutra koji će da pukne, da li te boli ili osećaš da ti je nešto prazno i ne znaš šta je to?*“

- Učitelj/ica nastavlja razgovor sa decom, koja se sada vraćaju u krug, kroz pitanja:

- Šta obično radite kad ste tužni?

- Da li volite da ste sami ili tražite osobu od poverenja da bude sa vama?

- Koga obično birate i zašto?

- Posle svakog pitanja sledi razmena u krugu.

- Sada učitelj/ica postavlja pitanje: Šta? ili Ko vas čini tužnim?

- Ko želi, odgovara u grupi. Učitelj/ica prati reakcije učenika/ca i daje im mogućnost da to mogu da kažu ako žele na odmoru, u bilo kom trenutku, ovaj ili neki drugi dan i na bilo kom mestu i da biraju odraslu osobu od poverenja (npr. učitelja/icu)

- Na pitanje „Šta? ili Ko vas čini tužnim?“, učenici/e mogu, ako žele, da odgovore crtežom ili da ispišu ime na stikeru (tada sedaju za stolove), a onda da to, ako žele, predaju učitelju/ici.

- Učitelj/ica, sve vreme, svojim komentarima i postupcima, podstiče učenike/ce na saradnju i izgrađuje poverenje.

2. korak: Dete nikad nije krivo za seksualno nasilje (20')

U ovom koraku je važno da učitelj/ica poveže naglas deci da je osećanje tuge u redu za dete kad ima lošu tajnu i da – već kao pripremu za korak 3 - navede da je važno da lošu tajnu ne čuva u sebi, već je ispriča, i time će osećanje tuge umanjiti ili će ono nestati.

- Učitelj/ica sada objašnjava deci, oslanjajući se i na u prethodnom koraku ispunjen materijal Priloga 1:

„Loše tajne su često uzrok da osećamo tugu. Loše tajne čine da nam se celo telo ili delovi tela slede od tuge. Osećanje krivice je često razlog zašto čuvamo loše tajne i zašto ne želimo da drugi saznaju šta se dogodilo, i tako zadržavamo tugu u sebi!!!

Kad dete oseća i tugu i krivicu, to je jako zbunjujuće i pita se „kako mogu da budem i kriv i tužan“. Deca najčešće krivicu osećaju u stomaku.

Loša tajna može biti da je dete izloženo seksualnom nasilju koje najčešće vrši njemu poznata osoba. To može biti odrasla osoba kojoj veruješ i koju voliš, a ipak te njeno ponašanje povređuje i zbog toga imaš puno tuge u sebi.

Da bismo preavazili tugu zbog loše tajne o seksualnom nasilju, potrebno je da naučimo da dete nikada nije krivo za seksualno nasilje.“

- Učitelj/ica čita sledeće događaje i naglašava da u nekim situacijama dete može slučajno da doprinese nekom nemilom događaju (situacije 1, 4 i 6), a da u situacijama u kojima se događa seksualno nasilje dete nikada nije krivo (2, 3, 5 i 7):

1. Luster se slomio kada se dečak igrao loptom u dnevnoj sobi.
2. Porodični prijatelj je zahtevao od devojčice da je slika golu.
3. Rođak je predložio dečaku da se maze po privatnim delovima tela, a privatni delovi tela su oni koji su pokriveni donjim vešom ili kupaćim kostimom.
4. Marku se polomio zub kada je devojčica, jureći hodnikom, naletela na njega.
5. Deka je nudio unuci novac da ga pusti da je nepristojno dodiruje.
6. Petarda je pukla dečaku u ruci i povredila mu prste.
7. Otac je tražio od ćerke da sa njim gleda porno filmove, slike i časopise.

3. korak: Da pobedim tugu - reagujem u situaciji seksualnog nasilja! (20')

- Učitelj/ica poziva decu da formiraju male grupe (ukupno 4). Na stolu ih čeka opis jedne od situacija seksualnog nasilja pod br. 2, 3, 5 i 7. Dobijaju listu mogućih načina reagovanja u situaciji seksualnog nasilja. Njihov zadatak je da se dogovore i izaberu, od ponuđenih, tri najprikladnija rešenja - šta bi dete trebalo da uradi, kako da reaguje, šta da preduzme – kada se nađe u opasnosti da bude izloženo opisanom seksualnom nasilju.

LISTA MOGUĆIH NAČINA REAGOVANJA NA SEKSUALNO NASILJE

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko nepristojno dodiruje
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo
- i da ne prestanu da govore dok se nešto ne promeni i osećaju se dobro!

- Svaka grupa će pročitati koja tri najprikladnija načina reagovanja su izabrali.

Napomena: u procesu biranja tri rešenja, deca su u prilici da razmišljaju o svakom postupku i tako ih dobro upoznaju – što je prvenstveni cilj ove vežbe, a zatim i da izdvoje tri koja su najprikladnija u datoj situaciji nasilja.

Ako smo pravilno uradili prethodni korak, očekuje se da će deca izabrati: **da ne osećaju krivicu**. Takođe, ako niko ne izabere mogućnost **da pozovu u pomoć / kažu odraslom**, potrebno je da učitelj/ica podvuče važnost da se loše tajne, koje izazivaju tugu, ne čuvaju, već kažu osobi od poverenja, jer je to uslov da se nasilje prekine! Učitelj/ica naglašava značaj, važnost i neophodnost prijavljivanja seksualnog nasilja i nasilnika. Da je to jedini način da se nasilje zaustavi, da se osobi koja trpi nasilje pomogne, a da počinitelj bude kažnjen!!!

- Učitelj/ica još jednom naročito naglašava koliko je važno da prevaziđu tugu i da ne osećaju krivicu, već da odbiju pristup nasilniku, prekinu interakciju, napuste situaciju i pozovu u pomoć odraslu osobu od poverenja koja će ih zaštititi!!!

- Ako se detetu ne umanja tuga nakon što je reklo prvoj odrasloj osobi od poverenja, to je znak da što pre potraži i pronađe novu odraslu osobu od poverenja (drugu, treću, sledeću...).

Zakruženje časa:

- Učitelj/ica pročita sledeću rečenicu i kaže deci da razmisle u sebi, koliko sada znaju, kako bi posavetovali dete koje kaže sledeće:

Ne smem nikome da kažem šta se desilo, zato što mislim da sam i sama kriva za to što mi se dogodilo seksualno nasilje! Tužna sam, jer čuvam ovu lošu tajnu...

- Dati deci malo vremena da razmisle, a onda ih pozvati da procene koliko im se sada čini da mogu na pravi način da pomognu drugome ili sebi, da prevaziđu tugu zbog loše tajne i da se oslobode osećanja krivice, kao i da na pravi način reaguju u situacijama seksualnog nasilja:
- Ako misle da ih ništa ne sprečava da primene ono što su do sada naučili – ustaće i pljesnuti rukama iznad glave;
- Ako su samo delimično spremni da koriste ponuđene načine reagovanja – staće u raskoračnom stavu, sa rukama na bokovima;
- Ako misle da će im trebati još puno snage i podrške da bi umeli da na pravi način reaguju u situacijama seksualnog nasilja – ustaće i pružiti ruke ispred sebe, kao da traže da ih neko prihvati.

- Učitelj/ica nenametljivo posmatra kako deca procenjuju ono što su naučila i kome je i dalje potrebna podrška (pritom ne komentariše objektivnost samoprocene dece).

- **Pohvaliti svu decu** što su iskreno i otvoreno učestvovala, a naročito se zahvaliti deci koja su „u drugoj i trećoj po redu grupi“. Svima ponoviti da je u redu osećati se tužno i podsetiti ih da je potrebno mnogo snage da se o tuzi priča i da se ona pobeđi. Poziva ih još jednom da počev odmah od sada, kad su tužni, da pronađu odraslu osobu kojoj će ispričati svoju tugu.

NAUČENE LEKCIJE

U razmeni sa decom treba da prevladava demokratski tip nastavnika/ce. Potrebno je stvoriti atmosferu punu poverenja, otvorenosti, prihvatanja i uvažavanja. Imati na umu da ovde nema tačnih i netačnih odgovora. Učešće dece u diskusiji / razmeni i najbolji interes deteta, su osnovni principi kojima se rukovodimo u ovakvom načinu rada.

U razmeni sa decom učestvuje i učitelj/ica, jasno iznoseći svoj stav protiv nasilja.

Ukoliko učitelj/ica primeti nelagodu, neprijatnost, crvenjenje, bilo koje znake uznemirenja kod deteta, ne insistira na odgovoru, već ide dalje.

Za ovu i druge slične teme od učitelja/ce se očekuje da bude osoba koja je pouzdana i dosledna: voditelj/ica, saradnik/ca, motivator/ka, usmerivač/ica, podstrekač/ica.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** Telo osećanja, za svako dete po jedno i olovke u raznim bojama.
- List A4 - za svako dete i pribor za crtanje - ako se opredele da crtaju rešenja u okviru koraka 1
- Opis po jedne od situacija seksualnog nasilja iz koraka 2 (situacije 2, 3, 5 i 7)
- 4 liste mogućih načina reagovanja u situaciji seksualnog nasilja iz koraka 3

PREPORUČENI RESURSI:

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Osećanja su nešto što ti osećaš u svom telu

Oboj ona mesta gde ih ti osećaš, kada si

tužna / tužan

uplašena / uplašen

kriva / kriv

ljuta / ljut

besna / besan

ljubomorna / ljubomoran

vesela / veselo

srećna / srećan

nervozna / nervozan

tužno - **plavo**

strah - **crvo**

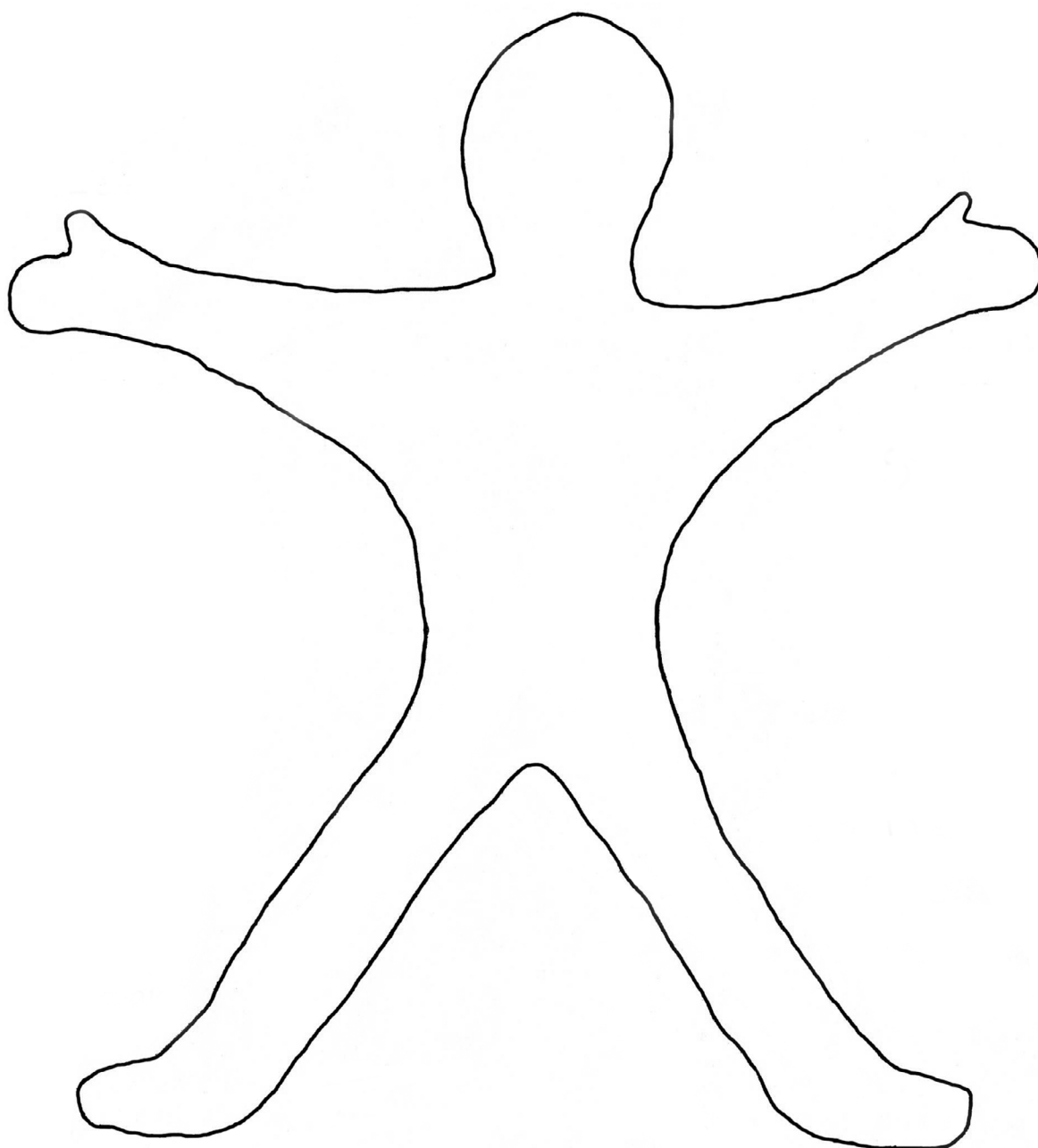
krivo - **smeđe**

ljuto / besno - **crveno**

ljubomorno - **zeleno**

veselo / srećno - **žuto**

nervozno - **narandžasto**

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	DRUGI
TEMA:	RAZUMEVANJE SOPSTVENIH OSEĆANJA I POTREBA
NASTAVNA JEDINICA:	O stidu i sramoti (čas 8. u Priručniku za GV / 2. razred)
NASLOV ČASA:	Sramota je nasilnikova – ON TREBA DA SE STIDI
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Osposobljavanje učenika/ca da prepoznaju i razumeju sopstvena osećanja i potrebe.- Razvijanje umeća zaštite i zadovoljavanja potreba.- Razumevanje zaštitne uloge stida.
SPECIFIČNI CILJEVI:	1. Učenici/e znaju kako se može prevazići osećanje stida kada su u opasnosti od seksualnog nasilja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>1. korak: Razgovor o stidu i sramoti</p> <ul style="list-style-type: none">- Prepoznavanje osećanja stida i sramote i njihovih posledica u situacijama kada ne možemo da kažemo ono što nam je važno. <p>2. korak: Šta bi bilo kad bi bilo</p> <ul style="list-style-type: none">- Predviđanje daljeg toka događaja u situacijama kada bismo pronašli snage da se ne stidimo, već da kažemo ono što nam je važno – kako bi to izgledalo u negativnom, a kako u najboljem slučaju i prepoznavanje osećanja koja prate date situacije. <p>3. korak: Iz ličnog ugla</p> <ul style="list-style-type: none">- Deca koja žele navode primere kada su se stidela. Na kraju vrše samoprocenu naučenog
METOD	<p>Napomena: Pogledati sadržaj scenarija O stidu i sramoti, koji postoji u Priručniku za GV - 2. razred.</p> <p>Deca sede u velikom krugu i sede u grupama za stolom - dok rade na zadacima.</p> <p>1. korak: Razgovor o stidu i sramoti</p> <p>A/1 – čitanje pesme Dušana Radovića „O stidu i sramoti“ – iz Priručnika za GV / 2.r. uz ovaj dodatak koji govori o seksualnom nasilju:</p> <p><i>Jedna se stidela da kaže „Ne“ kada je odrasli nepriстойno dodiruje. I šta je bilo? Ništa. Živela je u strahu!</i></p> <p><i>Jedna se stidela da kaže osobi od poverenja šta se dogodilo. I šta je bilo? Ništa. Trpela je seksualno nasilje godinama!</i></p> <p>A/2 – razgovor o pročitanim:</p> <ul style="list-style-type: none">- Šta je bilo? Kako su se na kraju osećali likovi koji su se stideli? (odgovara ko želi)

2. korak: Šta bi bilo kad bi bilo

A/1 – deca sedaju za pet stolova – na kojima je deo teksta i zadatak u vezi sa datom situacijom – koju će, kroz crtež, rešavati svako dete za sebe, odnosno individualno.

Zadatak:

Pročitajte još jednom pažljivo vašu strofu. Zatim list, koji ste dobili, presavijte na pola i na svakoj polovini nacrtajte mogući završetak situacije i to u DVA pravca:

1. Šta je negativno moglo da se desi devojčici koja se stidi?

A) Šta je negativno moglo da se desi devojčici koja se stidi da pita gde je toalet?

B) Šta je negativno moglo da se desi devojčici koja se stidi da kaže „ne“ odrasloj osobi koja je nepristojno dodiruje?

V) Šta je negativno moglo da se desi devojčici koja se stidi kad joj ta ista osoba kaže da je voli i da ga gleda kad se on skine?

G) Šta je negativno moglo da se desi devojčici koja se stidi da kaže svojoj osobi od poverenja da joj se dogodilo nasilje?

2. Šta je moglo da bude „srećno“ rešenje da se nije stideo/la da...

A) Šta je moglo da bude „srećno“ rešenje da se nije stidela da pita gde je toalet?

B) Šta je moglo da bude „srećno“ rešenje da se nije stidela da kaže „ne“ odrasloj osobi koja je nepristojno dodiruje?

V) Šta je moglo da bude „srećno“ rešenje da se nije stidela kad joj ta ista osoba kaže da je voli i da ga gleda kad se on skine?

G) Šta je moglo da bude „srećno“ rešenje da se nije stidela da kaže svojoj osobi od poverenja da joj se dogodilo nasilje?

Na crtežu treba da, iznad lika, u obe situacije, nacrtaju oblačić i bojom označe kako se lik oseća u datoj negativnoj, odnosno srećnoj situaciji.

A/2 - Jedna po jedna grupa predstavlja, prvo **negativne posledice**, a zatim odmah i **„srećna“ rešenja**.

- Nakon izveštavanja svake grupe za negativne posledice, učitelj/ica komentariše: *Sada uviđamo šta sve mogu da urade i kažu odrasli da se osećamo neprijatno i tada se pojavi jedno osećanje koje se zove stid. Njime se branimo od toga što nam je neprijatno, što nas muči i tišti. Zbog stida onda ne ispričamo svoju muku. Stid pomogne da se odbranimo, ali nas najviše spreči da potražimo pomoć.*

- Zatim daje komentar na srećno rešenje, neposredno posle izveštavanja svake grupe: *Ovo što smo čuli nas hrabri da prevaziđemo stid, jer se osećamo prijatno kada prestanemo da se stidimo i kažemo ono što želimo.*

Učitelj/ica naročito ističe primere koje se odnose na seksualno nasilje (pogledati zadatak pod b, v i g) – koliko je važno tada da prevaziđu stid i da ne osećaju krivicu, već da odbiju pristup nasilniku, prekinu interakciju, napuste situaciju i pozovu u pomoć odraslu osobu od poverenja koja će ih zaštititi!!!

A/3 - Učitelj/ica zaokružuje ovaj korak time što ukazuje kako društvo najčešće gleda na odgovornost nasilnika i da osuda njegovog ponašanja može da izostane. Umesto toga, pripisuje se sramota detetu zato što mu se nasilje dogodilo, a sramota je zapravo nasilnikova. „Nekada ljudi ne razumeju da je ovakvo ponašanje sramota i da je protiv zakona“ i pokazuje **Slajd 1**:

NIJE TVOJA SRAMOTA:

- AKO TE DODIRUJE PO PRIVATNIM DELOVIMA TELA
- AKO TRAŽI DA TI NJEGA DODIRUJEŠ PO POLNOM ORGANU
- AKO TRAŽI DA ČUVAŠ LOŠU TAJNU
- AKO TRAŽI DA SA NJIM GLEDAŠ PORNO FILMOVE, SLIKE I ČASOPISE
- AKO TRAŽI DA SE SKINEŠ GO/GOLA I FOTOGRAFIŠE TE
- AKO TI NUDI NOVAC ZA TO DA GA PUSTIŠ DA TE NEPRISTOJNO DODIRUJE

SRAMOTA JE UVEK NA STRANI NASILNIKA!

3. korak: Iz ličnog ugla

A/1 - deca koja žele, navode svoj primer kada su se stidela da nešto: kažu, traže, urade, pitaju, pa im je posle bilo žao.

A/2 - deca procenjuju koliko im se sada čini da su saznali nešto što će im pomoći da pronađu svoje srećno rešenje u situacijama u kojima treba da prevaziđu stid kako bi zadovoljili svoje osnovne potrebe. Procenu nivoa upisuju na tabli na liniji od 1 do 10

NAUČENE LEKCIJE

Izbegnite zamku: kad se govori o nasilniku, najvažnije je da on ne postane „naš prioritet“. Dete koje je zlostavljano je centar naše pažnje i kako se ono oseća.

RADNI MATERIJAL

- Tekst pesme Duška Radovića „O stidu i sramoti“ uz dopunu dva stiha, isečen na pet delova za pet grupa
- Slajd 1: Nije tvoja sramota.
- List A4 - po jedan za svako dete i pribor za crtanje / tabla i kreda za liniju procene

PREPORUČENI RESURSI:

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	DRUGI
TEMA:	PRAVA DETETA
NASTAVNA JEDINICA:	Kad roditelji krše dečija prava (čas 28. u Priručniku za GV)
NASLOV ČASA:	Kad roditelji krše dečija prava
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">- Osposobljavanje učenika/ca da upoznaju i uvažavaju svoja prava- Razvijanje sposobnosti za aktivno učešće u ostvarivanju prava deteta
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e uviđaju da postoje situacije kada roditelji/odrasli krše prava deteta.2. Učenici/e umeju da se zaštite od seksualnog nasilja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>1. korak: Ponašanje roditelja koje me plaši i kako da reagujem</p> <ul style="list-style-type: none">- Deca iskustveno prolaze kroz situaciju straha i načine reagovanja (Igra „bauka“).- Evociraju različite situacije u kojima se roditelji ponašaju na način koji ih plaši ili uznemirava.- Pronalaze / osmišljavaju svoje strategije – kako da se zaštite u situacijama straha. <p>2. korak: Ponašanje odraslih koje uznemirava i kako reagovati</p> <ul style="list-style-type: none">- Osmišljavanje strategija zaštite / načina reagovanja, u situacijama seksualnog nasilja odraslih nad decom.
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>Deca su u velikom krugu, sede za stolom dok pišu, ili se grupišu u malim krugovima.</p> <p>1. korak: Ponašanje roditelja koje me plaši i kako da reagujem – izbor deteta</p> <p>1.korak je sličan scenariju koji postoji u Priručniku za GV - 2. razred</p> <p>A/1 – Kada se plašim roditelja:</p> <ul style="list-style-type: none">- Svako dete dobija list na kome je prikazana silueta odraslog – koji ima prazan oblačić iznad glave i deteta - koje je u strahu. Prisećaju se situacija u kojima se roditelji ponašaju tako da ih to jako plaši i uznemirava. Individualno, svako za sebe, u oblačić piše šta govori ili radi njegov roditelj, pa ga tako plaši ili uznemirava. <p>A/2 – Razmena u krug o situacijama koje ih plaše: Deca, koja žele, čitaju tekst koji su napisali u oblačiću, i objašnjavaju koje je to ponašanje roditelja koje ih plaši i uznemirava.</p> <p>A/3 – Razmena u krug o strategijama zaštite: Učiteljica postavlja deci pitanje: <i>Šta možete da uradite da se zaštitite u toj situaciji?</i> Deca razmenjuju svoje strategije.</p> <ul style="list-style-type: none">- Učitelj/ica napominje da mogu da kažu: „<i>Stani, mama (ili tata), mene to jako plaši, ja želim da se razumemo...</i>“ <p>Očekivano je da se u navedenim situacijama neće pojaviti ponašanje roditelja koje ukazuje na seksualno zlostavljanje dece – prelazi se na 2.korak!</p>

2. korak: Ponašanje odraslih koje uznemirava i kako reagovati – izbor učitelja/ice

A/1 – Učitelj/ica najavljuje sledeću aktivnost kroz priču o tome da postoje odrasli koji *koriste poznanstvo i bliskost sa decom, kao i svoju moć i autoritet da se približe deci preko granica pristojnosti. Oni pokazuju svoje polne organe ili dodiruju decu po privatnim delovima tela, upućuju im predloge i komplimente koji imaju veze sa seksom, a koji se nikako ne smeju upućivati deci – tako da se ona osećaju neprijatno i da su zbunjena!!! Takvi postupci se definišu kao seksualno zlostavljanje dece i to je KAŽNJIVO, jer je to KRIVIČNO DELO!!!*

Seksualno nasilje može počiniti BILO KO i BILO KADA!

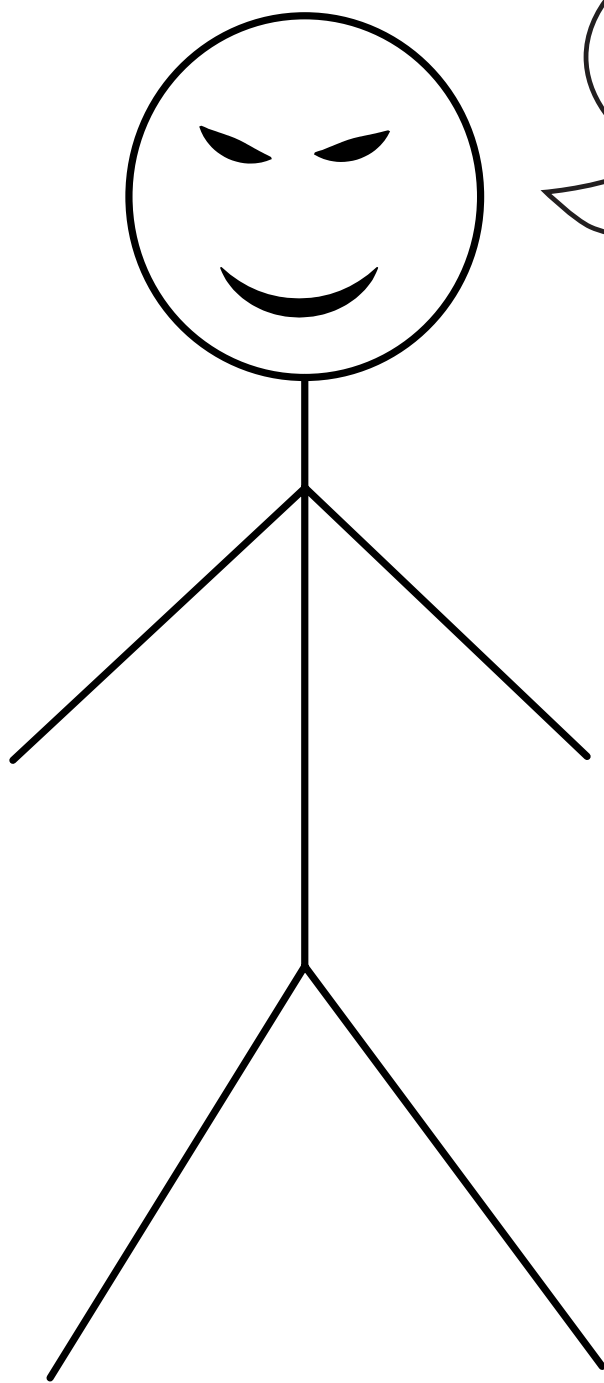
Seksualno nasilje se može desiti BILO KOME od BILO KOGA!!!

Učitelj/ica navodi da to može biti, osim roditelja (najčešće oca/očuha), i neko drugi blizak detetu – rođak, porodični prijatelj, nastavnik, neko koga dete poznaje i ko je autoritet za dete...

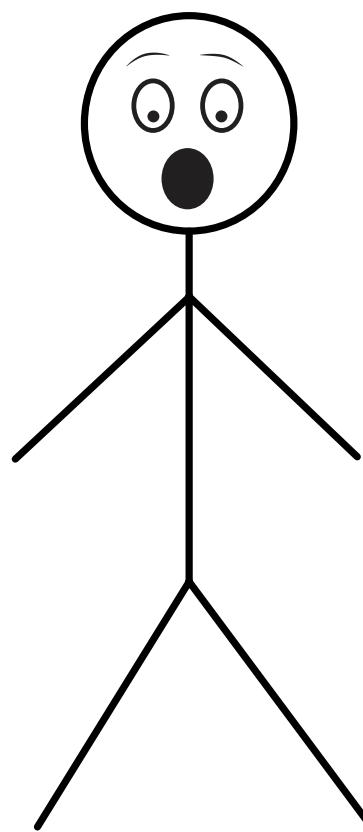
- Naglasiti da Konvencija o pravima deteta, **po članu 34**, navodi: *Pravo deteta da bude zaštićeno od svih oblika seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja.*

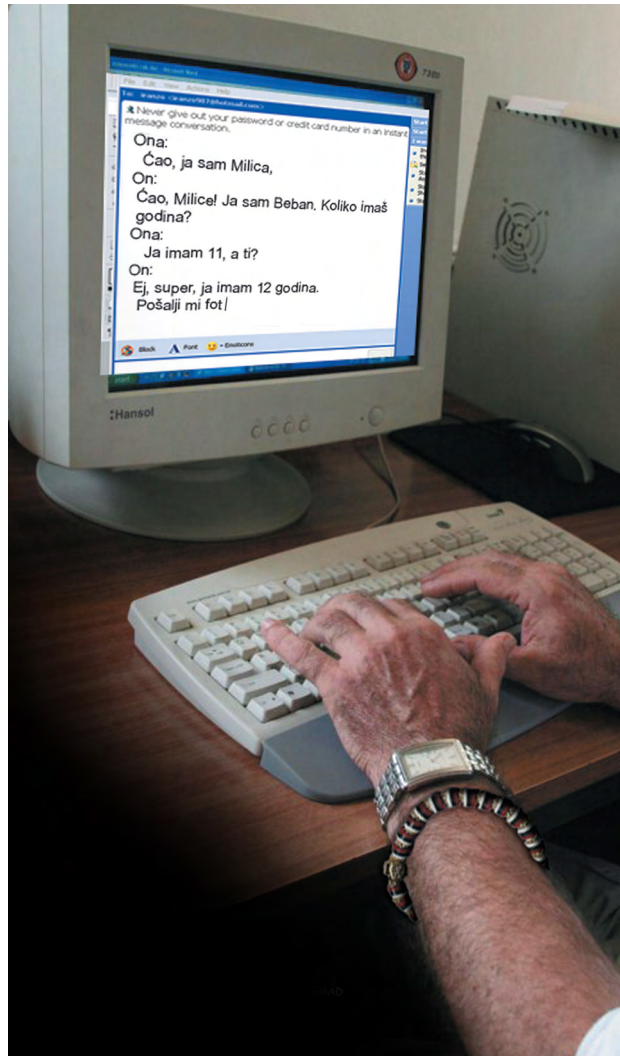
A/2 – Učitelj/ica sada grupiše decu u male krugove i svakoj grupi daje po jedan crtež na kome je silueta odrasle osobe koja se obraća uplašenom detetu (tekst napisati u oblačiću – za svaku malu grupu različit sadržaj).

"Danas ćemo da se igramo
Ti diraš moju pišu,
a posle ja tvoju.
Onda dobiješ džeparac."

A/3 – Zadatak za decu u malim grupama je da pročitaju, sa listića koji su dobili, šta piše u oblačiću i da se dogovore šta bi uradili, preduzeli u takvoj situaciji...

A/4 – Sada svaka grupa predstavlja svoj način reagovanja na situaciju – koja se odnosi na seksualno zlostavljanje odraslih nad decom.

- Učitelj/ica na pano zapisuje preformulisane i pojašnjene ideje dece, a onda predstavlja listing mogućih reakcija i komentariše šta se od toga već pojavilo u njihovim idejama. Listing može biti u vidu [Slajda 1](#).

LISTA MOGUĆIH NAČINA REAGOVANJA NA SEKSUALNO NASILJE

- da prepoznaju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko nepristojno dodiruje
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom od poverenja šta se dogodilo

- **Na kraju naglasiti** važnost da se o tome otvoreno govori, jer se sumnja na seksualno nasilje ili saznanje da se to nekome dešava, **MOŽE PREKINUTI**, ako se kaže **ODRASLOJ OSOBI OD POVERENJA**, koja će reagovati kako bi zaštitila dete.

NAUČENE LEKCIJE

Moje iskustvo pokazuje da su deca vrlo zainteresovana i aktivno učestvuju, međusobno živo razmenjuju o tome čime i kako ih roditelji plaše. Kada treba da osmisle šta bi uradili da se zaštite (ako se nađu u situacijama koje se razmatraju na ovom času), veoma su glasni i puni ideja: prijavili bi policiji, pobjegli iz rizične situacije. Većina dece kaže da bi odmah pronašli odraslu osobu kojoj bi se poverili.

RADNI MATERIJAL

- Papir, za svako dete, na kome je prikazana silueta odraslog sa praznim oblačićem iznad glave i silueta deteta - koje je u strahu
- Onoliko crteža, koliko ima grupa, na kojima je nacrtana silueta odrasle osobe koja se obraća uplašenom detetu (tekst napisan u oblačiću, za svaku grupu različit sadržaj)
- PANO za pisanje ideja, kako reagovati i PANO sa Listom mogućih načina reagovanja (Slajd 1).

PREPORUČENI RESURSI:

1. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara. Beograd: Kreativni centar

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Smiljana Grujić, psihološkinja

Gordana Medenica

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije,

Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	Treći razred osnovne škole
TEMA:	Zaštita od nasilja
NASTAVNA JEDINICA:	Seksualno nasilje i uznemiravanje
NASLOV ČASA:	Ako si ćutala/o da ti se dogodilo seksualno nasilje, znači da si se uplašila/o (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca da stećena znanja o vidovima nasilja i njihovom manifestovanju u ponašanju koriste u svakodnevnom životu.• Unapređivanje sposobnosti učenika/ca za prikupljanje, analizu, organizaciju, kritičku procenu, primenu i prenošenje relevantnih informacija.• Učenici/e razvijaju realistićne slike o sebi i svetu oko sebe, odgovornosti prema sebi i drugim ljudima.
SPECIFIĆNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati šta se podrazumeva pod pojmom seksualnog nasilja.2. Učenici/e prepoznaju različite vidove seksualnog nasilja.3. Učenici/e znaju kako da reaguju kada se radi o seksualnom nasilju.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Uvod – Šta je seksualno nasilje</p> <p>- Učenici/e su se upoznali sa pojmom seksualnog nasilja.</p> <p>A/2 Razumevanje razlićitih situacija seksualnog nasilja – vežba</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa 3 situacije seksualnog nasilja nad devojćicama i, kroz rad u malim grupama i potom plenarnu diskusiju, sa nastavnicom razgovaraju:</p> <p><i>Šta treba da se uradi u toj situaciji, Kako se dete oseća, Kome bi mogla da kaŹe šta se dešava, Ko je odgovoran za seksualno nasilje i zašto, Šta će da se desi ako dete nikom ne kaŹe šta mu se dešava, Šta treba da uradi ako joj odrasla osoba kojoj se poverilo ne veruje.</i></p> <p>A/3 Ključne poruke u oblasti seksualnog nasilja – završna aktivnost</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa ključnim porukama u oblasti seksualnog nasilja.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>A/1 Uvod – Šta je seksualno nasilje (5')</p> <p>- Nastavnik/ca uvodi ućenike/ce u temu naglašavajući da će se u naredna dva ćasa baviti upoznavanjem sa društvenim problemom seksualnog nasilja, kao i naćinima zaštite od ovog vida nasilja.</p> <p>A/2 Razumevanje razlićitih situacija seksualnog nasilja – vežba (60')</p> <p>- Nastavnik/ca podeli ućenike/ce u grupe (broj grupa zavisi od broja ućenika/ca; ukoliko ih podeli u više od 3 grupe, različite grupe mogu da rade iste situacije).</p>

- Svaka grupa dobije ceduljicu na kojoj je opisana po jedna situacija i pitanja na koja treba da daju odgovore u okviru svoje grupe.

3 cedulje sa opisom situacije i pitanjima za učenike/ce (kao i odgovorima za nastavnike/ce):

Napomena: Odgovori navedeni za priču broj 1 se odnose i mogu se koristiti i za priče broj 2 i 3.

Situacija 1 - Marijana

Marijana se bavi sportom. Prija joj druženje sa drugarima koji vežbaju sa njom, dopada joj se što uči da se koncentriše, to je opušta. Njen trener je malo čudan. Često je zove u svoju prostoriju, gde su samo njih dvoje, i dodiruje je po telu, po mestima na kojima ona misli da ne treba i govori joj da to ne treba nikome da priča. Marijana je rekla roditeljima da ne želi više da ide na treninge, ali je sramota da kaže šta se dešava na treningu. Pronašla je izgovor da je često boli stomak kada ide na trening i da želi da prekine sa treniranjem. Pronašla se u tom sportu i žao joj je što će morati da donese takvu odluku.

Kako se zove to što trener radi Marijani?

Odgovori na ovo pitanje treba da obuhvate da se ovde radi o seksualnom nasilju, da je namera trenera da seksualno zlostavlja Marijanu (dodirivanje po intimnim delovima tela, zahtev da se čuva tajna koja je u ovom slučaju loša) i koristi svoju poziciju i Marijanino poverenje da svoju nameru sprovede u delo. Odrasli koji na ovaj način zlostavlja decu, treba da bude kažnjen.

Šta Marijana treba da uradi u ovoj situaciji?

Neki od odgovora treba da obuhvate da Marijana treba da odbije da uradi ono što trener traži od nje, kao i da obavezno kaže nekome u koga ima poverenja šta se dešava na treningu, ne treba da drži u tajnosti niti da čuva tu vrstu tajne. Ovakvu vrstu tajne nikada ne treba čuvati čak i ako je Marijana obećala da je neće odati.

Kako se Marijana oseća u ovoj situaciji?

Odgovori na ovo pitanje: Marijana u ovoj situaciji može da ima sledeća osećanja: straha, stida, zbunjenosti i zato je važno da deca nauče da o seksualnom zlostavljanju ne treba ćutati. Odgovori na ovo pitanje treba da obuhvate poruku da deca nikada nisu kriva za zlostavljanje. Oni koji vrše nasilje, znaju da rade nešto ružno i često zahtevaju od dece da nikome ne govore šta se dešava. Odrasla osoba može da kaže „Ovo će biti naša mala tajna“ . Ali čak i ako to detetu kaže neko koga dete odlično poznaje, dete treba da kaže nekome od odraslih u koga ima poverenja šta se dešava.

Kome bi Marijana mogla da kaže šta se dešava?

Odgovori na ovo pitanje treba da obuhvate da Marijana u svom okruženju sigurno ima neku od osoba koja je voljna i spremna da pomogne. Dete samo treba da odabere kome će reći i to treba da bude neko koga dete procenjuje kao osobu od poverenja (odrasla osoba poput roditelja, staratelja, neko od rođaka, nastavnik/ca, neko iz stručne službe škole, sestra/brat). Za decu nikada nije lako da govore o seksualnom nasilju, a naročito onom koje se dešava u porodici, zato je nužno podržati decu da napišu poruku za mamu ili tatu ili drugu osobu s kojom žive i o njima se svakog dana brine, a u kojoj bi objasnili kako se osećaju i šta preživljavaju. Ukoliko su zlostavljani od strane roditelja ili bliskih rođaka, nužno je podržati dete da nađe odraslu osobu kojoj će ispričati šta se dešava.

Ko je odgovoran za seksualno nasilje koje se dešava i zašto?

Odgovori na ovo pitanje treba da obuhvate da je odgovornost isključivo na treneru koji je svestan da je ono što radi loše po dete. Oni koji vrše nasilje su uvek isključivo jedini krivci za nasilje i nikakvo opravdanje za njih ne postoji. Svaka osoba koja primorava dete na seksualni čin ili radnju

vrši krivično delo i za to treba da odgovara pred zakonom. Svako dete ima pravo na život bez nasilja.

Šta će da se desi ako Marijana nikom ne kaže šta joj se dešava?

Odgovori na ovo pitanje treba da sadrže da će trener u ovom slučaju nastaviti da radi ono što je do sada radio a Marijana će se, time što nastavlja da čuva lošu tajnu, sve više osećati uplašeno, krivo, nebezbedno i da je loše dete. Kako vreme prolazi, ova osećanja će joj otežavati da ispriča nekome šta joj se događa.

Napomena za učiteljicu / učitelja: Može imati efekte / tragove po psihičko i fizičko zdravlje. Neke od posledica sa kojima se suočavaju osobe koje su preživele seksualno nasilje mogu biti osećaj krivice, odbačenosti, osude, neprihvatanja, zbunjenosti, narušeno samopoštovanje.

Ako Marijana kaže nekoj odrasloj osobi šta joj se dešava, a ta osoba joj ne poveruje da je to tačno, šta treba da uradi u toj situaciji?

Odgovori na ovo pitanje treba da obuhvate da je detetu uvek teško da govori o svom iskustvu naročito ukoliko je neka detetu bliska osoba seksualno zlostavljala dete, U tim situacijama, treba podržati dete u tome da nađe neku drugu osobu koja može biti podrška detetu da kaže i spremna da pomogne da se preduzmu mere da osoba koja vrši seksualno nasilje odgovara pred zakonom.

Situacija 2 - Ana

Ana živi sa roditeljima i ima stariju sestru. Voli da se druži. Kada joj roditelji nisu kod kuće, u njihovu kuću dolazi jedan rođak da je čuva. Tom prilikom oni se igraju i rođak je poziva da mu sedne u krilo. Govori joj da je izrasla u pravu devojkicu, da joj divno stoje kratke suknje, da ima lepe noge. Ani je tom prilikom jako neprijatno, oseća strah, uznemiri se i hoće u zemlju da propadne. Mama i tata puno rade, umorni su i puno se žrtvuju za nju i njenu sestru, ispunjavaju im sve želje. Anu je strah da roditeljima ispriča šta se dešava jer ne želi dodatno da ih opterećuje.

Šta Anin rođak želi u ovoj situaciji? Kako se zove to što rođak radi Ani?

Šta Ana treba da uradi u ovoj situaciji?

Kako se Ana oseća u ovoj situaciji?

Kome bi Ana mogla da kaže šta se dešava?

Ko je odgovoran za seksualno nasilje koje se dešava i zašto?

Šta će da se desi ako Ana nikom ne kaže šta joj se dešava?

Ako Ana kaže nekoj odrasloj osobi šta joj se dešava, a ta osoba joj ne poveruje da je to tačno, šta treba da uradi u toj situaciji?

Situacija 3 - Tereza

Tereza voli da igra igrice na kompjuteru u igraonici koja je blizu njenog stana. Roditelji je puštaju da ide sama u tu igraonicu, blizu je stana, smatraju da ne može ništa loše da se desi, znaju koliko ona voli da igra igrice. Planiraju da joj kupe kompjuter, ali nikako da i to dođe na red. Čovek koji radi u igraonici je zove je da pođe sa njim u susednu prostoriju i da joj pokaže još neke igrice. Tom prilikom, traži joj da sedne u njegovo krilo i tvrdi kako liči na njegovu sestričinu. Dodiruje je po celom telu i govori da to ne sme da kaže nikome. Ona je zbunjena, svi pričaju da je prodavac mnogo fin čovek, da voli decu i da je ljubazan. Često deci daje male poklone.

Šta prodavac želi u ovoj situaciji? Kako se zove to što prodavac radi Terezi?

Šta Tereza treba da uradi u ovoj situaciji?

Kako se Tereza oseća u ovoj situaciji?

Kome bi Tereza mogla da kaže šta se dešava?

Ko je odgovoran za seksualno nasilje koje se dešava i zašto?

Šta će da se desi ako Tereza nikom ne kaže šta joj se dešava?

Ako Tereza kaže nekoj odrasloj osobi šta joj se dešava, a ta osoba joj ne poveruje da je to tačno, šta treba da uradi u toj situaciji?

- Posle rada u grupama predstavnik/ca grupe pročitava situaciju, a učitelj/ica vodi grupnu diskusiju koristeći pitanja na koja su grupe odgovarale.

A/3 Ključne poruke o seksualnom nasilju – završna aktivnost (25')

- Učitelj/ica deci deli papir sa zadatkom da popune prazna mesta u rečenicama koje su pred njima.

Na kraju svake rečenice, nalaze se izmešana slova i zadatak učenika/ca je da naprave reči kojima će upotpuniti rečenicu.

Primer: Nisi ti _____ ako te neko seksualno zlostavlja. (V K I R A) ili (V K I R). Odgovor bi dakle bio: Nisi ti kriva/kriv ako te neko seksualno zlostavlja.

Papir sa zadatkom

1. Imam pravo da budem _____ (Z B D A E B N E)
2. _____ nije kasno da kažeš odrasloj osobi od poverenja. (K D N A I A)
3. Reci nekome kome _____ (J E Š U V R E)
4. Tvoje _____ pripada _____ (O T L E) (B T E I)
5. Imaš _____ da kažeš ____ (R V O A P) (E N)
6. Ako ti odrasla osoba kojoj si se poverio/la _____, pronađi drugu. (E N) (E R U V J E)
7. Postoje loše i dobre tajne. Nikada niko ne sme da te primora da čuvaš _____ tajnu (Š O L U)

Napomena za učiteljicu / učitelja - Rešenja testa su: bezbedan, nikada, veruješ, telo-tebi, pravo-ne, ne-veruje, lošu.

Šta je važno da deca razumeju i usvoje na ovom času:

- Jedna od bazičnih ljudskih potreba je **potreba za ljubavlju**. Različiti ljudi iskazuju svoju ljubav tako što se drže za ruke, razmenjuju zagrljaje poljupce. Većini ljudi dodir je važan u svakodnevnom životu. Treba razlikovati takvu vrstu dodira, od neprimerenih dodira drugih ljudi koji prepoznajemo po tome što nam ne prija i stvara neprijatnost, koji nas plaši i od koga nam se povraća.
- **Nisu svi odrasli ljudi opasni**, većina ih je dobronamerna, uvažava decu, voli da se igra sa njima na način koji je primeren i u skladu je sa potrebama dece.
- Bez obzira na godine i srodstvo sa određenom osobom, **niko** bilo da je mlad ili da je star, **nema pravo da decu vređa, ponižava, plaši i da traži od dece da nikome ne govore to što se dešava između njih i dece**.
- **Odrasla osoba koja voli dete** neće povesti dete ni na jedno mesto dok ne obavesti njegove/e roditelje. **Nikada neće** pretiti detetu, niti će tražiti da dete ne govori to što se dešava među njima. Kada se odrasla osoba tako ponaša, dete treba da zna, da ta odrasla osoba želi da iskoristi dete, da ona ima potrebu da povredi dete, i ostvari sopstveno zadovoljstvo i interes. U takvim situacijama odrasla osoba može lepo govoriti, može biti ljubazna, može vam kupovati nešto što vi jako volite i želite da imate, a nemate, ali takva odrasla osoba **NEMA DOBRE NAMERE**. U toj situaciji jako je važno da naučimo decu da kažu nekoj drugoj osobi u koju imaju poverenja šta se dešava. Ako im ta osoba ne veruje, ne treba da odustanu već da nađu drugu osobu kojoj veruju i koja će nešto preuzeti.
- Niko od odraslih osoba **ne sme da odvlači dete na tajna mesta**, traži od njega da skine odeću, pokušava da dodirne deo tela, naročito delove tela koje pokriva kupaći kostim, zatraži od deteta da dodiruje njegove/e delove tela, fotografiše dete bez odeće, daje neprimerene komplimente na račun detetovog izgleda, odeće, tela...
- Odrasla osoba koja na ovaj način zadovoljava svoje seksualne potrebe izvodi nedozvoljene radnje i **ovakvo ponašanje se kažnjava zakonom**. Opisane situacije na kojima su grupe radile predstavljaju kršenje zakona i počinocima tih dela preči stroga kazna. Zato je važno da se takve osobe prijave.

- Deci treba naglasiti da, i ako se nađu u ovakvoj situaciji, **deca nikad nisu kriva za to što se dešava**. Odrasle osobe imaju obavezu da zaštite decu, a osnovno dečije pravo je zaštita od seksualnog iskorišćavanja bilo koje vrste.
- **Na kom mestu i ko može biti nasilnik:** Seksualno nasilje se može dogoditi na bilo kom mestu (školi, kod kuće, na treningu, ulici...). Seksualno nasilje mogu vršiti roditelji / staratelji, rođaci, nastavnice ili nastavnici, starija sestra/brat, drug / drugarica. Nasilnik može biti svako i može se dogoditi u svakoj porodici. Srećom, ne događa se u svakoj i ima puno odraslih osoba kojima dete može da veruje.

NAUČENE LEKCIJE

Slojevitost ovog časa je bogatstvo. Posvetite se svakom segmentu.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** 3 cedulje sa opisom situacije i pitanjima za učenike/ce

Situacija 1 - Marijana

Marijana se bavi sportom. Prija joj druženje sa drugarima koji vežbaju sa njom, dopada joj se što uči da se koncentriše, to je opušta. Njen trener je malo čudan. Često je zove u svoju prostoriju, gde su samo njih dvoje, i dodiruje je po telu, po mestima na kojima ona misli da ne treba i govori joj da to ne treba nikome da priča. Marijana je rekla roditeljima da ne želi više da ide na treninge, ali je sramota da kaže šta se dešava na treningu. Pronašla je izgovor da je često boli stomak kada ide na trening i da želi da prekine sa treniranjem. Pronašla se u tom sportu i žao joj je što će morati da donese takvu odluku.

Kako se zove to što trener radi Marijani?

Šta Marijana treba da uradi u ovoj situaciji?

Kako se Marijana oseća u ovoj situaciji?

Kome bi Marijana mogla da kaže šta se dešava?

Ko je odgovoran za seksualno nasilje koje se dešava i zašto?

Šta će da se desi ako Marijana nikom ne kaže šta joj se dešava?

Ako Marijana kaže nekoj odrasloj osobi šta joj se dešava, a ta osoba joj ne poveruje da je to tačno, šta treba da uradi u toj situaciji?

Situacija 2 - Ana

Ana živi sa roditeljima i ima stariju sestru. Voli da se druži. Kada joj roditelji nisu kod kuće, u njihovu kuću dolazi jedan rođak da je čuva. Tom prilikom oni se igraju i rođak je poziva da mu sedne u krilo. Govori joj da je izrasla u pravu devojkicu, da joj divno stoje kratke suknje, da ima lepe noge. Ani je tom prilikom jako neprijatno, oseća strah, uznemiri se i hoće u zemlju da propadne. Mama i tata puno rade, umorni su i puno se žrtvuju za nju i njenu sestru, ispunjavaju im sve želje. Anu je strah da roditeljima ispriča šta se dešava jer ne želi dodatno da ih opterećuje.

Šta Anin rođak želi u ovoj situaciji? Kako se zove to što rođak radi Ani?

Šta Ana treba da uradi u ovoj situaciji?

Kako se Ana oseća u ovoj situaciji?

Kome bi Ana mogla da kaže šta se dešava?

Ko je odgovoran za seksualno nasilje koje se dešava i zašto?

Šta će da se desi ako Ana nikom ne kaže šta joj se dešava?

Ako Ana kaže nekoj odrasloj osobi šta joj se dešava, a ta osoba joj ne poveruje da je to tačno, šta treba da uradi u toj situaciji?

Situacija 3 - Tereza

Tereza voli da igra igrice na kompjuteru u igraonici koja je blizu njenog stana. Roditelji je puštaju da ide sama u tu igraonicu, blizu je stana, smatraju da ne može ništa loše da se desi, znaju koliko ona voli da igra igrice. Planiraju da joj kupe kompjuter, ali nikako da i to dođe na red. Čovek koji radi u igraonici je zove je da pođe sa njim u susednu prostoriju i da joj pokaže još neke igrice. Tom prilikom, traži joj da sedne u njegovo krilo i tvrdi kako liči na njegovu sestričinu. Dodiruje je po celom telu i govori da to ne sme da kaže nikome. Ona je zbunjema, svi pričaju da je prodavac mnogo fin čovek, da voli decu i da je ljubazan. Često deci daje male poklone.

Šta prodavac želi u ovoj situaciji? Kako se zove to što prodavac radi Terezi?

Šta Tereza treba da uradi u ovoj situaciji?

Kako se Tereza oseća u ovoj situaciji?

Kome bi Tereza mogla da kaže šta se dešava?

Ko je odgovoran za seksualno nasilje koje se dešava i zašto?

Šta će da se desi ako Tereza nikom ne kaže šta joj se dešava?

Ako Tereza kaže nekoj odrasloj osobi šta joj se dešava, a ta osoba joj ne poveruje da je to tačno, šta treba u toj situaciji da uradi?

• Prilog 2: Papir sa zadatkom

1. Imam pravo da budem _____ (Z B D A E B N E)
2. _____ nije kasno da kažeš odrasloj osobi od poverenja. (K D N A I A)
3. Reci nekome kome _____ (J E Š U V R E)
4. Tvoje _____ pripada _____ (O T L E) (B T E I)
5. Imaš _____ da kažeš ____ (R V O A P) (E N)
6. Ako ti odrasla osoba kojoj si se poverio/la _____, pronađi drugu. (E N) (E R U V J E)
7. Postoje loše i dobre tajne. Nikada niko ne sme da te primora da čuvaš _____ tajnu (Š O L U)

PREPORUČENI RESURSI:

1. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). „Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja“; Priredila: Smiljana Grujić.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Smiljana Grujić, psihološkinja

Gordana Medenica

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije,

Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	ČETVRTI
TEMA:	Dečija prava su univerzalna, jednaka za sve
NASTAVNA JEDINICA:	Uvođenje dečijih prava u razred
NASLOV ČASA:	Zaštita od nasilja (DVOČAS)

CILJEVI:

- Učenici/e prepoznaju stereotipne rodne uloge, kao i da se upoznaju sa pojmom rodnih uloga i uvide postojanje različitih rodnih uloga i faktora od kojih one zavise.
- Učenici/e poznaju pojam sajber nasilja i sekstinga i prepoznaju potencijalne rizike i načine zaštite od sajber nasilja i uznemiravanja.

SPECIFIČNI CILJEVI:

1. Učenici/e znaju da prepoznaju osećanja deteta koje je izloženo nasilju.
2. Učenici/e prepoznaju da i dečaci mogu biti žrtve nasilja.
3. Učenici/e prepoznaju rizične situacije koje se tiču seksualnog nasilja i sajber nasilja i osnove zaštite deteta.

SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)

PRVI ČAS: PEPELJUG

A/1 Rod i pol u priči „Pepeljug“

- Učenici/e su upoznati sa pojmovima roda i pola kroz priču „Pepeljug“

A/2 Nasilje u porodici

- Učenici/e razumeju da su „kroz istoriju, deca oduvek trpela nasilje u porodici, i devojčice i dečaci“.

DRUGI ČAS: PRIČA KOJA ČEKA SVOJ KRAJ

A/1 - Kako se zaštititi od seksualnog nasilja

- Učenici/e su kroz „Priču koja čeka svoj kraj“ upoznati sa različitim načinima reagovanja kako bi se izbegle situacije seksualnog nasilja

METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)

PRVI ČAS

A/1 - Rod i pol u priči „Pepeljug“ - Učitelj/ica pročita priču „Pepeljug“ i nakon toga podeli je svoj deci da imaju ispred sebe na papiru. Zamoli ih da je svako za sebe još jednom pročita i upozna se sa njenim sadržajem. Zatim, učitelj/ica započinje diskusiju postavljanjem sledećih pitanja:

- Da li vas ova priča podseća na neku bajku?
- Koja je razlika između ove priče ovako napisane i one koju ste znali od pre?

- Sa učenicama i učenicima treba da se dođe do zaključka da su u priči promenjene uloge likovima po polu.

A/2 - Nasilje u porodici - Sadržaj priče na zanimljiv način predstavlja pomoć za otvaranje teme nasilja u porodici i pruža uvid da i dečaci, kao i devojčice, mogu biti izloženi nasilju.

- Zatim, učitelj/ica otvara diskusiju o situaciji opisanoj u priči: „Kroz istoriju, deca su oduvek trpela nasilje, i devojčice i dečaci.“

- *Kako se dečak u ovoj priči oseća?* (pozvati decu da podvuku u priči neka od osećanja koja uočavaju i da dodaju svoje izjave šta oni misle kako se dečak oseća; učitelj/ica zapisuje na tabli)

- *Šta radi očuh? Kako se zove njegovo ponašanje?* (učitelj/ica imenuje i zapisuje na tabli: nasilje u porodici, emocionalno zlostavljanje)

- *S kim dečak razgovara o svojim osećanjima? Kome se požalio?* (maca)

- *Ko u stvarnom životu može da bude vilenjak za decu?* (odrasla osoba od poverenja; učitelj/ica zapisuje na tabli koje sve odrasle osobe deca prepoznaju da mogu da im veruju da bi bila uz njih kad im je potrebna pomoć; važno je napraviti razliku da maca ili drugi kućni ljubimac ili drug / drugarica mogu da saslušaju dete i „uteše“ na različite načine, međutim, pomoć i zaštitu može da pruži odrasla osoba i zato je važno obratiti joj se;)

- Učitelj/ica zaokružuje ovaj čas time što najavljuje sledeći: „*Ova priča je imala srećan kraj. Na sledećem času ćemo da razgovaramo o tome kada se dete oseća usamljeno – da li priča može da ima i drugačiji kraj?*“

DRUGI ČAS

A/1 - Kako se zaštititi od seksualnog nasilja - Učitelj/ica pročita „*Priču koja čeka svoj kraj*“ i nakon toga podeli je svojim deci da imaju ispred sebe na papiru.

- Nakon što su učenici/e pročitali i svako za sebe priču, učitelj/ica zamoli svako dete ponaosob da priču završi onako kako želi o tome šta je Marija uradila. Pišu 10 minuta.

- Zatim, učitelj/ica svako dete ponaosob pita: „*Šta je Marija uradila?*“ Odgovore grupiše tako što na tabli otvara bar dve kategorije: srećan i nesrećan kraj. Nazive kategorija će ispisati tek na kraju, kad i poslednje dete kaže kako je završilo priču.

Mogući završeci koji pripadaju srećnom kraju su: „*Marija je rekla roditeljima i potražila pomoć*“, „*Predomislila se da krene na susret s Jovanom*“, „*Izašla je iz kuće, pošla da se nađe sa Jovanom, uplašila se i ipak se vratila*“, „*Kad je Marija videla koliko je Jovan stariji od nje, otrčala je i pobjegla*“, i dr.

Mogući završeci koji pripadaju nesrećnom kraju su: „*Otišla je da se sretne sa Jovanom i ušla u njegov auto*“, „*Jovan je odveo Mariju svojoj kući*“, „*Iznenadila se koliko je stariji i htela da ode, a on joj je rekao da će onda poslati njene slike svima, posebno njenim roditeljima*“, „*Pokušala je pita stariju sestru za savet, ali ona joj je rekla da je dosadna i nema vremena da je sluša*“.

- Kad su se sva deca izjasnila, učitelj/ica ispisuje nazive kategorija „srećan kraj“ i „nesrećan kraj“ i imenuje da je u jednoj kategoriji pravilno, a u drugoj nepravilno postupanje. Druga kategorija označava da se radi o opasnoj situaciji koja nosi rizik za život i bezbednost deteta i ona se može izbeći postupanjem koje je navedeno u prvoj kategoriji.

- Ovim metodom je očekivano da će deca čuti veliki broj načina kako da se izbegne opasna situacija. Učitelj/ica će se zahvaliti svakome od njih za predloženi završetak (jer su u ovakvoj realnoj situaciji mogući i srećan i nesrećan kraj) i pohvaliti sva rešenja koja vode srećnom kraju.

- Učitelj/ica završava čas **Slajdom 1**. Tekst sa **Slajda 1** će učitelj/ica unapred pripremiti, tako da svako dete istampanu kopiju ponese kući.

NAUČENE LEKCIJE

Ovaj dvočas daje široke mogućnosti za plenarnu diskusiju i važno je brižljivo čuvati fokus, iskazati svoje veštine facilitacije i struktuiranja razmene.

PRIČA 1: PEPELJUG

Nekada davno živeo jedan nesrećni mladić. Otac mu je umro, a majka je kući dovela novog muža, udovca sa dvojicom sinova. Očuh nimalo nije voleo mladića. Sve dobre stvari, lepe reči i slatkiši bili su namenjeni samo njegovim sinovima. Oni su dobijali modernu odeću, izvrsnu hranu i sve što su poželeli. A za jadnog mladića nije bilo baš ničega. Nije bilo odeće, već stare odbačene garderobe njegove polubračće. Nije bilo posebnih jela, samo ostataka hrane. Nije bilo povlastica, pa čak ni odmora, jer je on morao naporno da radi čitav dan, snabdeva ih namirnicama, kuva, pere odeću i čisti celu kuću.

Tek mu je predveče bilo dopušteno da sedne malo usred pepela kraj kuhinjske peći. Tokom tih dugih usamljenih večeri često bi zaplakako i razgovarao sa mačkom. Mačka bi mu rekla: „Mjau“, što je zapravo značilo „Glavu gore! Imaš nešto što nijedan od tvoje polubračće nema, a to je lepota.“ I zaista je bilo tako. Čak i odeven u dronjke i s licem prljavim od pepela, on je bio privlačan mladić, dok su njegova polubračća, uprkos elegantnoj odeći, bila vrlo neuglednija i nespretna.

Jednog dana, u njihovu kuću počela je da pristiže divna nova odeća, cipele i nakit. Kraljica je priređivala bal, i polubračća su se spremala da prisustvuju svečanosti. Sve vreme su stajali pred ogledalom. Mladić im je pomogao da se obuku. Nije se ni usudio da pita: „A šta je sa mnom?“, jer je vrlo dobro znao odgovor: „Ti? Dragi moj dečače, ti ostaješ kod kuće da opereš posuđe, izribaš podove i pospremiš krevete za svoju polubračću. Doći će kući vrlo umorni i pospani.“ Nakon što su braća i njihov otac otišli na bal, mladić obrisa suze i reče mački: „O bože, tako sam nesrećan!“, a mačka promrlja: „Mjau“.

Tada blesak svetla preplavi kuhinju i pojavi se vilenjak. „Ne boj se, mladiću!“, reče vilenjak. „Vetar mi je doneo tvoje uzdahe. Znam da želiš da ideš na bal. I otići ćeš!“

„Ali kako mogu ovako odeven u dronjke?“, odgovori tužno dečak. „Sluge će me oterati!“. Vilenjak se nasmehi. Jednim pokretom njegovog čarobnog štapića, jadni mladić se našao u prekrasnoj odeći, najlepšoj koju je carstvo ikada videlo. „Sada kada smo rešili pitanje odeće“, reče vilenjak, „moramo da ti nabavimo lepu kočiju. Pravi gospodin nikada ne ide pešice na bal! Brzo! Donesi mi bundevu!“, naredi on mladiću. „Oh, naravno!“, reče on vilenjaku, žureći po bundevu. Vilenjak se zatim obrati mački: „Ti, donesi mi sedam miševa!“. Siroti mladić se ubrzo vrati sa bundevom, a mačka sa sedam miševa koje je ulovila u podrumu. „Dobro!“ uzviknu vilenjak. Jedan zamah njegovog čarobnog štapića i – gle, čuda nad čudima! – bundeva se pretvori u svetlucavu kočiju, šest miševa u šest belih konja, dok sedmi miš postade kočijašica u prekrasnoj haljini. Mladić nije mogao da veruje svojim očima. „Ja ću te predstaviti na dvoru. Uskoro ćeš videti da će princeza, u čiju čast se priređuje bal, biti očarana tvojim dobrim izgledom. Ali, ne zaboravi! Moraš da napustiš ples u ponoć i da se vratiš kući. To je vreme kada čarolija prestaje. Kočija će se pretvoriti u bundevu, konji u miševе, a kočijašica će se takođe ponovo pretvoriti u miša. I ti ćeš opet biti odevenu dronjke i nosićeš kloppe umesto ovih sjajnih plesnih cipela! Razumeš?“. Mladić se nameši i reče: „Da, razumem!“. Kada je mladić ušao u plesnu dvoranu u palati, nastala je tišina. Svi su se zaustavili u pola rečenice kako bi se divili njegovoj eleganciji, njegovoj lepoti i gracioznosti. „Ko bi to mogao da bude?“, ljudi su pitali jedni druge. Dva polubrata su se takođe pitali ko je bio novajlija, jer im nikada ne bi palo na pamet da je taj lepi mladić njihov polubrat koji razgovara s mačkama!

Tada princeza primeti njegovu lepotu. Prišla mu je i ljubazno ga zamolila za ples. I na veliko razočarenje sve ostale mlade gospode, plesala je sa njim čitave večeri. „Ko ste vi, prekrasni mladiću?“, neprestano ga je zapitkivala princeza. Ali, mladić je samo govorio: „Zar je važno ko sam ja?! Vi me ionako više nikada nećete videti.“ „Oh, ali hoću. Prilično sam u to sigurna!“, odgovorila mu je. Siroti mladić odlično se zabavljao na balu, no, odjednom je začuo zvuk sata kako otkucava ponoć. Setio se vilenjaka i bez reči pozdrava istrgao se iz ruke princeze i potrčao niz stepenice. Dok je trčao, izgubio je jednu od svojih plesnih cipela, ali ni na trenutak nije pomislio da se zaustavi i pokupi je. Pobegao je i nestao u noći. Princeza, koja se ludo zaljubila u njega, podigla je njegovu cipelu i izjavila da će se udati za čoveka kome ta plesna cipela bude odgovarala. Rekla je svojim stražarkama: „Idite i tražite svuda mladića kome bi ova cipela odgovarala. Neću biti zadovoljna dok ga ne pronađete!“ Tako su stražarke pokušale da obuju cipelu svim mladićima koji žive u kraljevstvu. Kada je jedna od stražarki došla do kuće u kojoj je mladić živeo sa očuhom i polubračćom, zatražila je da cipelu probaju svi mladići u kući.

Dva polubrata nisu uspela da uguraju ni nožni prst u cipelu. Kada je stražarka upitala da li ima nekih drugih mladića u kući, očuh je odgovorio da nema. Međutim, baš joj je tada mačka privukla pažnju, povlačeći joj nogavicu do kuhinje. Tu je sedeo jedan mladić na pepelu. Stražarka je pokušala da mu navuče cipelu i, na njeno iznenađenje, savršeno mu je pristajala. „Taj užasno neuredan mladić jednostavno nije mogao da bude na balu“, besno odbrusi očuh. „Recite princezi da bi trebalo da se uda za jednog od mojih sinova!. Zar ne vidite koliko je ružan ovaj mladić?!“ Odjednom je ućutao, jer se pojavio vilenjak. „Dosta je!“, uzviknuo je on podigavši čarobni štapić. I za tren, mladić se pojavio u predivnom odelu, blistajući od mladosti i lepote. Njegov očuh i polubraća su se zagledali u njega, svi u čudu. A stražarka je rekla: „Pođi sa mnom, zgodni mladiću! Princeza čeka da vas zaprosi svojim vereničkim prstenom!“ Tako je mladić radosno otišao sa njom. Princeza se udala za njega nekoliko dana kasnije i živeli su srećno i zadovoljno do kraja života. A, što se tiče mačke, ona je samo rekla: „Mjau!“

Izvor: *Cinderella stories:www.ucalgary.ca/-dkbrown/Cinderella.html*

PRIČA 2: PRIČA KOJA ČEKA SVOJ KRAJ

Marija živi u zgradi na trećem spratu, ide u peti razred, bavi se glumom. Svi koji je znaju, dive se njenoj lepoti i svi joj govore da izgleda starije za svoj uzrast. Ima dosta drugarica i drugova, stidljiva je i sa njima ne deli šta se dešava u njenom životu. Ne bi mogla da se pohvali time da ima najbolju drugaricu. Slobodno vreme koristi surfujući po netu. Živi sa roditeljima koji dosta rade kako bi joj omogućili sve što želi da ima. Nedavno je na Instagramu videla da je „zapratio“ zgodan dečko, po njenoj proceni malo stariji od nje, koji joj se odmah dopao. Otvoren je, razume je i sa njim može da podeli sve ono što joj se dešava u životu, a što niko drugi, prema njenom mišljenju, ne bi razumeo. Sa Instagrama, brzo su prešli na Fejs i tamo razmenjivali bezbroj poruka dnevno. Posebno joj se dopalo što je pokazao interesovanja za njena osećanja, hobije, porodicu, prijatelje. Polako je postao deo njenog života i shvatila je da je jedan dan bez njega čini praznom i tužnom. Sa osmehom na licu, mogla je da konstatuje da se po prvi put u životu zaljubila. On je bio njena prva misao ujutru i poslednja uveče.

Jovan je bio neko sa kim je želela da podeli sve. Pre par dana, Jovan joj je rekao da je i on zaljubljen u nju i zamolio je da razmene nešto slobodnije fotografije nego inače. Činilo joj se uzbudljivo i vodila se mislju da želi da uradi ono što je on tražio od nje. Prvo je poslala fotografiju bez majice koja je Jovana oduševila, a onda je zamolio i za jednu na kojoj će biti potpuno naga. Mislila je da je to jako neobično i stidela se i bio je strah, ali je ipak poslala i takvu fotografiju, jer je to puno značilo Jovanu. Redovno mu je slala fotografije i njihovo dopisivanje se nastavilo intenzivnijim tokom. Vrlo brzo nakon toga, Jovan je tražio od nje da se čuju preko Vibera i da počnu da komuniciraju i tako što će se videti. To joj se dopalo. Jedva je dočekala taj trenutak i rešila da ne deli utiske ni sa roditeljima ni sa drugaricama jer nije htela da joj bilo šta pokvari osećanje sreće.

Jovan ima 27 godina i živi u svom velikom stanu. Otac mu radi u inostranstvu kao kapetan broda i Jovan ima i više nego što mu treba, jer mu otac ispunjava sve želje i donosi stvari iz svih krajeva sveta, a majka radi ceo po ceo dan. Jovan je moderan, ima najnoviji model telefona, motor i auto. Društvo ga voli, jer je sve što ima nesebično deli. Ima psa Loli, rase dobermana. Jovan je programer, jako rano je počeo da se zanima za kompjutere i nema toga što na njima ne ume da uradi. Voli ekstremne sportove, brze motore, skakanje padobranom, letenje i paraglajding. Uvek je u društvu, često pravi žurke u svom velikom stanu i te žurke su uvek vrlo posećene. Od malena, kompjuteri su mu velika ljubav, igrice uz koje je razvio ljubav prema kompjuterima, a posle toga i programiranje i bezbroj mogućnosti koje mu internet daje. Posebno uživa u ostvarivanju kontakta sa mladim devojkama preko interneta. Kada upozna devojkicu koja zadovolji njegove kriterijume lepote, mladosti i spremnosti za otvorenu komunikaciju, vrlo je ljubazan, srdačan i govori devojkama ono što žele da čuju. Kontakt uspostavlja tako što se interesuje za njihove živote, detalje o njihovim porodicama, prijateljima, interesovanjima i strahovima. Vrlo je pažljiv na početku komunikacije i bira kako će se predstaviti. Važno mu je da devojkama sa njim bude prijatno i da ostavi utisak da je osoba kojoj se može verovati i koja ume da čuva tajnu i da će biti prisutan uvek kada je to potrebno.

Kako izbeći rizike?

- Kaži „NE“- imaš pravo da kažeš NE bilo kome ko pokušava da te dodirne na način koji će kod tebe izazvati osećanje straha, nelagode, zabrinutosti, neprijatnosti
- Ne deli lične informacije o sebi, porodici ili prijateljima čak i kada procenjuješ da neko ima pozitivne namere- podesi mere zaštite na najviši mogući nivo
- Nikada se ne sastaj sa nekim koga si upoznao samo u onlajn svetu, bez pratnje odrasle osobe
- Prilikom logovanja na neku društvenu mrežu pročitaj uputstva za bezbedno korišćenje te mreže i zaštititi računar anti virus programima
- Neke tajne nikada ne treba čuvati-niko nema pravo da traži od tebe da čuvaš tajnu o nasilničkom ponašanju i uznemiravanju. Ljudi koji deci rade ružne stvari često kažu deci da ne smeju nikome da ispričaju o onome što se dogodilo
- Ako se dešava nešto što te brine, kaži odrasloj osobi u koju imaš poverenja. U tvom okruženju postoji bar jedna odrasla osoba u koju možeš da imaš poverenja i koja može da ti pomogne (roditelj/staratelj, član porodice, pedagog/škinja, nastavnik/ca, psiholog/škinja)

PREPORUČENI RESURSI:

Više o rizicima onlajn komunikacije, sekstingu i onlajn seksualnom uznemiravanju, može se pročitati u priručnicima:

1. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i UNICEF (2016). „Digitalno nasilje - Prevencija i reagovanje“;
2. Incest Trauma Centar – Beograd (2013). „Tagged“ Obrazovni paket: Filmski paket (osnovni film i 4 prateća) i Priručnik za zaštitu dece i mladih od sajber nasilja i primenu u redovnom nastavnom programu osnovnih i srednjih škola;

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	PETI
TEMA:	Upoznavanje osnovnih elemenata programa
NASTAVNA JEDINICA:	Prava i odgovornosti
NASLOV ČASA:	Konvencija o pravima deteta – univerzalni zakon u korist deteta (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e znaju šta je Konvencija o pravima deteta UN i prepoznaju državu kao vrhovnog garanta prava.• Učenici/e razumeju ključne karakteristike prava deteta.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju seksualno nasilje nad decom kao primer kršenja prava deteta na zaštitu od nasilja i zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i zlostrebe.2. Učenici/e su upoznati sa statističkim podacima o seksualnom zlostavljanju dece (ko su žrtve, ko su nasilnici, kolika je učestalost u opštoj populaciji).3. Učenici/e znaju da je u slučaju seksualnog nasilja odgovornost uvek na strani nasilnika i da prepoznaju značaj prijavljivanja nasilnika.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS	
A/1 Koncept ljudskih i dečijih prava	
- Učenici/e su upoznati sa pojmovima ljudskih i dečijih prava	
- Jedna od ključnih tekovina savremenog sveta je koncept ljudskih prava. Svest i saglasnost u svetu da je neophodno definisati nužni minimum prava koji će bezuslovno biti garantovan svima u svetu je suštinski napredak sveta posle 2. svetskog rata. A korak dalje je prepoznavanje da za decu to nije dovoljno dobro, već da je neophodno formirati novi spisak koji prepoznaje i uvažava specifičnosti dece, odnosno specifičnosti njihovih potreba.	
To prepoznavanje dovelo je do usvajanja Konvencije o pravima deteta 20. novembra 1989. godine u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija.	
A/2 Ključne karakteristike prava deteta	
- Učenici/e razumeju da su urođenost, univerzalnost, nedeljivost, neotuđivost karakteristike prava deteta i da sva prava iz Konvencije pripadaju svakom detetu (univerzalnost) od momenta kad se rodi (urođenost) – ne mora nikako da ih "zasluži". Niko ne može da mu oduzme bilo koje pravo iz bilo kog razloga (neotuđivost), niti da mu neka prava da, a neka ne (nedeljivost).	
A/3 Sadržaj Konvencije o pravima deteta	
- Učenici/e razumeju da je Konvencija univerzalni zakon koji na jednom mestu i celovito definiše sva prava deteta. Sadrži 54 člana - sve vrste prava deteta koja su isprepletana. Ne postoje više ili manje važna prava, jer sva zajedno čine celinu.	
DRUGI ČAS	
A/1 Koncept zaštitnog prava i seksualno zlostavljanje dece	
- Učenici/e razumeju da pojam zaštitnog prava podrazumeva da deca budu zaštićena od svih oblika zlostrebe, zanemarivanja i zlostavljanja (dečji rad, seksualna i ekonomska zlostreba dece, upotreba droge, učešće dece u oružanim sukobima, briga o deci izbeglicama, maloletnička delinkvencija, nasilje i fizičko zlostavljanje).	

- U **“Priči o Jani”** učenici/e prepoznaju više oblika zanemarivanja i zlostavljanja, sa posebnom pažnjom na seksualnom nasilju.

- Učenici/e razumeju da **seksualno zlostavljanje dece** predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 16 ili 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečju prostituciju. **Incest** je seksualno zlostavljanje deteta od strane odrasle osobe od poverenja koja je u poziciji moći i predstavlja autoritet za dete.

A/2 Rodno zasnovano nasilje i seksualno zlostavljanje

- Učenici/e razumeju pojam rodno zasnovanog nasilja.

- Učenici/e razumeju da je **seksualno nasilje rodno zasnovano nasilje** – vrše ga najčešće muškarci, a izložene su mu najčešće devojčice. Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji 2015. god. pokazala je da je u svakom odeljenju - gde su deca uzrasta od 10 do 18 godina - 4 dece koja su tokom života preživela neki vid seksualnog nasilja. Uz to, još 4 dece u svakom odeljenju poznaje druga ili drugaricu koji imaju ovo iskustvo. Tokom proteklih 12 meseci, 2 dece u svakom školskom odeljenju je izloženo seksualnom nasilju. Ali postoji pritisak da se o tome ne priča. Pritisak se sastoji i u tome što većina u društvu održava sliku da seksualnog zlostavljanja dece nema ili da se događa sporadično, pa onda dete koje je izloženo seksualnom nasilju misli da je jedino i da je ono odgovorno za nasilje. To nikad nije tačno! Uvek je jedino nasilnik odgovoran za nasilje koje vrši! Ne može dete da uradi ništa zbog čega bi zlostavljanje bilo opravdano.

A/3 Zaštita od seksualnog zlostavljanja

- Učenici/e razumeju kako se mogu zaštititi od seksualnog nasilja.

- Učenici/e razumeju da **dete ne laže o seksualnom nasilju!** Treba ga pohvaliti za hrabrost da govori o tome, ohrabriti ga da sa odraslom osobom kojoj veruje razgovara o tome. Treba mu reći da je samo nasilnik kriv za to što se desilo i da on mora da bude prijavljen policiji. Detetu treba reći da ima ljudi koji se bave ovim problemom i koji umeju da pomognu, da je to Incest Trauma Centar – Beograd i da se svakako treba i njima obratiti.

METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)

PRVI ČAS

A/1 Koncept ljudskih i dečjih prava

- Na instrukciju nastavnice/nastavnika, **učenici/e asociraju na pojam dete**. Tehnikom asocijacija mentalno ćemo ih uvesti u temu: dete, karakteristike deteta, položaj deteta u društvu.

- Ukoliko niko od dece nije pomenuo, nastavnik/ca pita da li asocijacija može da bude i “dečija prava”.

A/2 Ključne karakteristike dečjih prava

- Koristeći njihove odgovore, nastavnik/ca oblikuje **osnovne informacije o Konvenciji o dečjim pravima UN** (spisak dečjih prava koja moraju biti garantovana svakom detetu na svetu od momenta kad se rodi dok ne napuni 18 godina; spisak usvojen u UN 1989. godine i potpisnica je i naša država).

A/3 Sadržaj Konvencije o pravima deteta

- Nastavnik/ca najavljuje da će sada da se bave pravima, igrajući se. Razbrojavanjem učenike/ce podeli u tročlane timove i kaže im da će jedan član/ica tima iz kesice izvući jedan član Konvencije i imati 2 minuta da članicama i članovima svog tima objasni pantomimom koji je član izvukao. Svaki tim dobija po jedan primerak Konvencije i kaže im se da imaju 5 minuta da se podsete Konvencije i probaju da dogovore neke znake u pantomimi. Potom počinje igranje.

- Timskim igranjem pantomime (objašnjavanjem nasumično izvučenog prava pantomimom) deca će detaljnije razmotriti prava, uočiti sličnosti među njima (tražeći znake za pojmove koji se ponavljaju), ali i njihovu raznovrsnost. Istovremeno će unapređivati veštine timskog rada, saradnje, neverbalne komunikacije.

- Nakon svakog otkrivanja člana, nastavnik/ca osmišljava pitanje o situaciji u kojoj porodica ne obezbeđuje detetu ostvarenje tog konkretnog prava – šta se tada dešava?

- Koristeći odgovore učenika/ca, nastavnik/ca apostrofira ulogu države u kontrolisanju i obezbeđivanju ostvarenosti prava svakog deteta (npr. pravo na obrazovanje – šta ako roditelji ne šalju svoje dete u školu, jer ni oni sami ne razumeju da je škola važna: škola obaveštava Centar za socijalni rad o nepohađanju, Centar za socijalni rad odlazi u porodicu, savetuje, objašnjava, prati; ako i dalje dete ne ide u školu roditelji mogu biti kažnjeni, čak i zatvorom, dete im može i oduzeto...). Ovom vođenom diskusijom pokušavamo da učenike/ce vodimo ka novim, naprednijim uvidima, npr.: porodica ne postupa uvek u interesu deteta i to treba prepoznati i na to reagovati; država uvek mora da zaštiti detetova prava, da obezbedi njihovo ostvarenje - štiti dete, ako je potrebno, i od njegove porodice; do reakcije države dolazimo obraćanjem njenim organima – najefikasnije je obraćanje policiji na 192.

- U poslednjih pet minuta prvog časa nastavnik/ca traži da svako smisli i kaže završetak rečenice koju ona započne. Rečenica koju treba završiti: „**Pravo deteta da bude bezbedno znači...**”

DRUGI ČAS

A/1 Koncept zaštitnog prava i seksualno zlostavljanje dece

- Nastavnik/ca započinje tražeći da oni koji žele završe rečenicu: “Svako dete ima pravo da...”. Ovim postizemo da za vrlo kratko vreme (minut, dva) bude spomenut značajan broj prava iz Konvencije i da svako dete mentalno bude vraćeno u priču o dečijim pravima.

- Nastavnik/ca najavljuje da će pročitati priču o kojoj će posle razgovarati. Čitanje i komentarisanje **“Priče o Jani”** podstaći će decu da povežu prava iz Konvencije sa životnim situacijama u kojima se konkretno dete može naći. Takođe će pomoći da uvide šta se misli pod neophodnošću da država bude garant dečjih prava i da interveniše ako porodica ne radi svoj posao kako treba. I naravno, otvoriće priču o seksualnom nasilju nad decom i otpočeti rušenje tabua.

- Kad pročita priču, nastavnik/ca će podeliti ištampan primerak svakom detetu. Kad se završi čas, svako dete nosi priču kući.

- Nastavnik/ca pita za utiske o priči. Učenici/e koji žele, komentarišu. Pita koje smo vrste nasilja prepoznali, deca navode. Usmerava ih da prepoznaju i svedočenje nasilju (i kako ne podleći ulozi pukih posmatrača/ica) i ignorisanje nasilja kao posebne probleme. Pita ih da navedu koja prava iz Konvencije su Jani prekršena. Po potrebi dopunjava (pun odgovor glasi: Čl. 19., Čl. 18., Čl. 12., Čl. 6.)

A/2 Rodno zasnovano nasilje i seksualno zlostavljanje

- Nastavnik/ca pita kako se devojčica osećala, šta su čuli u priči o njenim osećanjima. Po čemu je psihološkinja videla da se nešto događa sa Janom? Poziva ih da to podvuku u priči. Kada deca završe, pročitaju šta su podvukli, a nastavnik/ca imenuje: „**To su znaci upozorenja**“. Neka deca ne pokažu nijedan znak, jer su naučila da sve kriju duboko u sebi i svoja osećanja ne pokazuju. **To što ne vidimo znake upozorenja, ne znači da seksualnog nasilja nema i da se nije dogodilo.**

- Nastavnik/ca definiše seksualno zlostavljanje dece, navodi osnovne statističke podatke (rasprostranjenost, ko je žrtva, ko je nasilnik...)

A/3 Zaštita od seksualnog zlostavljanja

- Nastavnik/ca naglašava pravo deteta da bude zaštićeno od seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe (Član 34.) i da svakom detetu bude obezbeđeno poštovanje svakog, pa i ovog prava. Pita ih da se sete šta kada porodica to ne obezbeđuje i traži od njih da prepoznaju na koji način je država obavezna da interveniše.

- Iz ovog primera vidimo da porodica nije zaštitila dete. Tada u zaštitu stupa država koja se na to obavezala UN Konvencijom. Uz to, važno je znati da je Republika Srbija 2010. godine ratifikovala i Lanzarot Konvenciju. Ova Konvencija posebno govori o sprečavanju i zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja. Obe konvencije kažu da su sledeće službe u obavezi da štite decu: škola, policija, centar za socijalni rad, dom zdravlja, organizacije civilnog društva koje rade na temi nasilja, tužilaštvo i sud.

- Zadatak je nastavnika/ce da unapred pripremi listu kontakata službi u gradu (ili na opštini gde se nalazi škola) i da ima odštampan primerak za svako dete. Važno je obratiti pažnju da su navedeni trenutno važeći brojevi telefona i da su sve ukupne informacije važeće. Svako dete nosi svoj primerak kući (zajedno sa „Pričom o Jani“), sa naznakom da kontakte koristi u slučaju potrebe, za sebe ili za nekoga kome zatreba.

Napomene:

Deci će biti obezbeđeno da na ovom času učestvuju u razgovoru slobodno i da iznose svoja razmišljanja o temi, te da iznesu i nedoumice i postavbe pitanja, ali će nastavnik/ca voditi računa o vremenu da bi stigla da sa decom svakako izlista:

- Osnovne definišuće i statističke činjenice o ovoj pojavi (pogledati niže: Lekcije za nastavnike/ce)
- Neophodnu reakciju u slučaju saznanja o zlostavljanju.

Nikako ne smemo realizovati čas tako da na kraju deci ostane zamagljeno da li se to uopšte dešava u njihovom okruženju, da li ima veze sa rodnim karakteristikama, kako reagovati i da li prijaviti počinioca ako saznamo za ovu vrstu nasilja.

NAUČENE LEKCIJE

- Primena pantomime u učenju Konvencije pokazala se odlično. Deci je to veoma interesantno, zaista uživaju igrajući se, a uče na mnogo kvalitetniji način uočavajući finese i prepoznajući sve aspekte prava koji se javljaju. Ipak, preporučujem da im se ponudi mogućnost da se kroz sekciju dalje bave Konvencijom na ovaj način, jer je jedan čas realno nedovoljan. Postoji mogućnost da se čak organizuje takmičenje u poznavanju Konvencije ovom metodologijom. Naša iskustva su odlična.

- Kad je reagovanje na “Priču o Jani” u pitanju, možete očekivati da deca budu iznenađena, zatečena, ali i da mnogo otvorenije i spremnije nego što ste pretpostavili prihvate činjenice o seksualnom zlostavljanju dece i da lako (mnogo lakše od odraslih) formiraju adekvatan stav prema ovoj pojavi. Imala sam prilike da čujem da deca iskazuju zadovoljstvo što se o temi razgovara. Ukoliko se javi neverica, ona se najčešće odnosi – ne na činjenice koje čuju o samoj temi, već na to što im ovo može biti prvi čas ikada na kojem se o ovoj temi otvoreno razgovara.

- Moja iskustva pokazuju da nema razloga da očekujete ikakve teškoće u realizaciji ovako planiranog časa. Nekad se desi da deca kažu da je tema grozna i da im nije jasno zašto pričamo o nečemu tako strašnom. Složimo se da nije prijatno, ali objasnimo da je potrebno govoriti o seksualnom zlostavljanju dece zato što ono postoji i nije retko, a kad čutimo o tome pomažemo zlostavljačima da ostanu neotkriveni i otežavamo žrtvi da izađe iz situacije zlostavljanja. Deca razumeju i prihvataju to objašnjenje.

- Nekad se desi da neko od dece zatraži da izađe i ovo je čas na kome to treba dopustiti bez pitanja i komentara, bez obzira kakva nam je praksa inače.

- Nekad se desi da neko krene da se šali ili smeje kao reakcija na temu (ovo je baš retko). To zaustavljamo, kažemo da pretpostavljamo da nije bilo loše namere, ali da nas statistika o kojoj smo govorili obavezuje da temu seksualnog zlostavljanja dece uvek komentarišemo sa svešću da nas verovatno upravo sluša i dete koje je žrtva. Deca ovakvo objašnjenje prihvataju i poštuju bez izuzetka.

- Prilog 1 - KARTICE DEČJIH PRAVA (Iz Priručnika za GV za 5. razred)

Prilog 1. Kartice prava

Član 1. Ti si dete i za tebe važe sva prava iz ove Konvencije dok na tvojoj rođendanskoj torti ne zasvetli 18 svećica

Član 3. Svi postupci koji se tebe tiču preduzimaće se u tvojim najboljim interesima i država će voditi brigu o tebi ukoliko roditelji ili staratelji to ne čine

Član 5. Država mora da poštuje prava i odgovornosti roditelja da ti obezbede brigu i vaspitanje u skladu sa tvojim razvojnim mogućnostima.

Član 7. Imaš pravo na ime i državljanstvo, pravo da znaš ko su ti roditelji i pravo na njihovo staranje.

Član 9. Imaš pravo da živiš sa svojim roditeljima, osim ako je odvajanje od njih bolje za tebe, a i tada imaš pravo da budeš u kontaktu sa njima.

Član 11. Država mora da te štiti od otmice i mora da pomogne ako želiš da se vratiš u domovinu

Član 13. Imaš pravo da tražiš, primaš i daješ informacije i ideje svih vrsta, bez obzira na granice

Član 15. Imaš pravo na slobodno udruživanje i mirno okupljanje

Član 17. Imaš pravo da tražiš informacije koje te interesuju, a država mora da te zaštiti od štetnih materijala i informacija

Član 19. Imaš pravo da budeš zaštićen/a od svih oblika zanemarivanja i zlostavljanja, a država treba da ti to obezbedi.

Član 2. Sva prava iz Konvencije primenjuju se na svu decu i sva deca će biti zaštićena od svih oblika diskriminacije

Član 4. Država je dužna da obezbedi ispunjenje tvojih prava predviđenih ovom Konvencijom

Član 6. Imaš pravo na život i pravo da ti bude obezbeđen razvoj i opstanak

Član 8. Država ima obavezu da štiti tvoje ime, državljanstvo i porodične veze

Član 10. Ako si odvojen/a od roditelja a želiš da budeš s njima, državne granice za tebe ne postoje

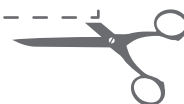
Član 12. Imaš pravo da slobodno izraziš svoje mišljenje i da se njemu posveti dužna pažnja u svim pitanjima koja te se tiču

Član 14. Imaš pravo na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti, uz odgovarajuće usmeravanje od strane roditelja

Član 16. Imaš pravo na zaštitu od mešanja u tvoju privatnost, porodicu, dom ili ličnu prepisku i pravo na zaštitu od napada na tvoju čast i ugled

Član 18. Roditelji treba zajednički da brinu o tebi, a država da im u tome pomogne

Član 20. Ukoliko se desi da ostaneš bez porodice, imaš pravo na posebnu zaštitu i odgovarajuću brigu

Član 21. Ako dođeš u situaciju da treba da te usvoje, imaš pravo da to bude izvedeno onako kako je najbolje za tebe

Član 23. Ako si fizički i/ili mentalno ometen/a u razvoju, imaš ista prava kao i ostali, a takođe imaš i pravo na posebnu negu, obrazovanje i osposobljavanje za rad

Član 25. Ako država neposredno vodi računa o tebi, ona mora i da proverava kako ti je

Član 27. Imaš pravo na odgovarajući životni standard koji roditelji treba da ti obezbede, a država da im u tome pomogne

Član 29. Obrazovanje treba da razvija tvoju ličnost i sposobnosti, treba da te pripremi za aktivan društveni život i nauči da poštuješ svoju kulturu i kulture drugih naroda i grupa

Član 31. Imaš pravo na slobodno vreme, igru i odmor, kao i da učestvuješ u kulturnim i umetničkim aktivnostima

Član 33. Imaš pravo na zaštitu od upotrebe droga i korišćenja u njihovoj proizvodnji i prodaji

Član 35. Država mora da te zaštiti od otmice, prodaje ili trgovine decom

Član 37. Niko ne sme da te muči, okrutno postupa prema tebi ili kažnjava, nezakonito hapsi ili lišava slobode. Zaštićen/a si od smrtne kazne i doživotne robije. Ako dospeš u zatvor imaš pravo na kontakt sa porodicom i pravnu pomoć.

Član 39. Ako si bio/la izložen/a oružanim sukobima, mučenjima, zanemarivanju, zloupotrebi ili iskorišćavanju, imaš pravo na pomoć u fizičkom i psihičkom oporavku

Član 22. Ukoliko dođeš u situaciju da budeš izbeglica, imaš pravo na posebnu zaštitu

Član 24. Imaš pravo na najbolju zdravstvenu zaštitu

Član 26. Imaš pravo na socijalnu zaštitu i osiguranje

Član 28. Imaš pravo da ti država obezbedi besplatno osnovno obrazovanje, a ukoliko želiš i više, na osnovu tvojih sposobnosti. Disciplina u školi se sprovodi u skladu sa dečjim pravima i ljudskim dostojanstvom

Član 30. Ukoliko si pripadnik neke manjine, imaš pravo na svoju kulturu, veru i jezik

Član 32. Imaš pravo na zaštitu od rada koji je štetan za tvoje zdravlje ili ometa tvoj razvoj i obrazovanje

Član 34. Imaš pravo na zaštitu od seksualnog iskorišćavanja i zloupotrebe, uključujući i pornografiju i prostituciju

Član 36. Država mora da te zaštiti od bilo kog vida iskorišćavanja koje je štetno za tebe

Član 38. Ako imaš manje od 15 godina imaš pravo da ne učestvuješ u ratu, a u oružanim sukobima imaš pravo na posebnu brigu i zaštitu

Član 40. Ukoliko dođeš u sukob sa zakonom imaš pravo da se s tobom postupa dostojanstveno i uz uvažavanje

PRIČA O JANI

Priča o Jani ne odražava stvarne likove, već je autorka sastavila na osnovu svog dugogodišnjeg rada na mestu školske psihološkinje.

Jana ima 11 godina, živi u Beogradu i ide u 4. razred. Majka ju je dovela kod psihološkinje i ispričala da postoji nasilje u porodici. Jani se dešavaju ružne stvari, kako kaže «od kad zna za sebe». Janin tata dovodi do toga da se ona oseća vrlo loše. Stalno joj preti, plaši je, ucenjuje, više, a i kada nije ljut na nju nikada joj ne govori lepe stvari, nije nežan prema njoj. Kad nije ljut, on se pravi da Jana ne postoji. Posebnu zabrinutost i strah kod Jane i njene mame izaziva to što je tata ulazio u kupatilo dok se tuširala, tražio da je posmatra nagu, komentarisao njen izgled na način koji je zbunjuje i plaši. Pokušao je da je dodirne po intimnim delovima tela, ali je ona uspela da to izbegne.

Osećanja koja je psihološkinja primetila kod Jane su strah, stid, uznemirenost, tuga, bespomoćnost i nada koja se gubi da će ikada biti bolje, ali i nada da bi odlazak negde gde će ih otac teško naći mogao biti jedini izlaz.

Ponašanja koja kod Jane mogu da se primete su povlačenje u sebe, poremećaji u spavanju, nedostatak koncentracije i volje (ne može da uči i ide u školu, preterano brine za majku i brata, oseća krivicu zbog laži i tajni na koje je prinuđena). Jana se nalazi u «stanju potpune predaje» - ne buni se, pristaje na sve, što je za nju jedini način preživljavanja, kao i u «stanju stalne pobuđenosti» - štreca se, sve je uznemiri i uplaši, deca u školi kažu da je mnogo plašljiva.

- [Lekcije za nastavnike/ce:](#)

O Konvenciji: (Iz Priručnika za GV za 5. razred)

Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila je 1948. godine Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima. Ovaj dokument podrazumevao je i prava deteta. Posebne potrebe deteta iziskuju i posebnu pažnju te su Ujedinjene nacije 1959. godine usvojile Deklaraciju o pravima deteta. Deklaracija (izjava) nema zakonsko, pravno dejstvo, već predstavlja moralnu obavezu. Konvencija je jedna vrsta zakona, ugovor koji pravno obavezuje zemlje koje ga potpišu ili «ratifikuju». Stoga je 20. novembra 1989. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila Konvenciju o pravima deteta. Ona je stupila na snagu 1990. godine.

Konvencija o pravima deteta je ugovor Ujedinjenih nacija koji precizira koja sve prava pripadaju deci. Ona postavlja osnovne standarde za dobrobit dece na različitim stadijumima njihovog razvoja. Konvencija je univerzalni zakon koji na jednom mestu i celovito definiše sva prava deteta, umesto da se prava deteta rešavaju nizom međunarodnih zakona i dogovora. Ona počiva na četiri temeljna principa: 1

1. pravo na život, opstanak i razvoj koje država mora da obezbedi svakom detetu u maksimalno mogućoj meri (član 6),
2. nediskriminacija - svoj deci pripadaju jednaka prava, bez obzira na rasu, boju, pol, jezik, veroispovest, političko ili drugo uverenje, nacionalno, etničko ili socijalno poreklo, imovinsko stanje, onesposobljenost, rođenje, ili drugi status deteta, njegovog roditelja ili zakonskog staratelja (član 2),
3. najbolji interes deteta - u svim postupcima koji se tiču deteta njegov najbolji interes imaće prioritet (član 3),
4. uvažavanje mišljenja deteta - pravo deteta da izrazi svoje mišljenje u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču i da se to njegovo mišljenje uzme u obzir (član 12).

Konvencija sadrži 54 člana, koji određuju pojedine vrste prava. Možemo razlikovati četiri grupe prava:

Pravo na opstanak — obuhvata pravo na život i pravo na zadovoljavanje osnovnih egzistencijalnih potreba (ishrana, krov nad glavom, adekvatan životni standard, medicinsku negu);

Pravo na razvoj - uključuje sve ono što je važno za normalan i potpun razvoj svih potencijala deteta (pravo na obrazovanje, na igru, slobodno vreme i rekreaciju, na kulturne aktivnosti, na pristup informacijama i slobodu mišljenja, izražavanja i veroispovesti);

Zaštitno pravo — traže da deca budu zaštićena od svih oblika zlopotrebe, zanemarivanja i zlostavljanja (dečji rad, seksualna i ekonomska zlopotreba dece, upotreba droge, učešće dece u oružanim sukobima, briga o deci izbeglicama, maloletnička delinkvencija, nasilje i fizičko zlostavljanje);

Participativno pravo — daje deci mogućnost da budu aktivni učesnici u životu svoje zajednice (pravo na slobodno izražavanje svog mišljenja i na učešće u odlučivanju o stvarima koje ih se neposredno tiču, pravo na udruživanje i mirno okupljanje).

Konvencija ima za cilj unapređivanje položaja dece u društvu, pri čemu se naglašava da je svako dete pre svega pojedinac kojem pripadaju ljudska prava od rođenja. Ona sadrži sve vrste dečjih prava koja su isprepletana. Ne postoje više ili manje važna prava, jer sva zajedno čine celinu.

ISTINE I ZABLUDE O PRAVIMA DETETA

(Iz Priručnika za GV za 5. razred)

Deca imaju prava da rade šta hoće!

NETAČNO. Prava deteta ne znače apsolutnu slobodu činjenja. Učeci da ima prava dete uči da prava imaju svoja ograničenja, da ista ta prava pripadaju i drugima i da ostvarivanjem sopstvenih prava ne sme ugroziti druge u ostvarivanju njihovih prava.

Najveće obaveze u ostvarivanju Konvencije o pravima deteta pripadaju roditeljima! **NETAČNO.** Najveća odgovornost i obaveza je na državi. Uloga roditelja jeste najznačajnija i država mora da poštuje pravo i odgovornost roditelja da usmeravaju svoje dete shodno njegovim mogućnostima. Istovremeno, država mora da pomogne roditeljima u ostvarivanju njihove odgovornosti tako što će obezbediti razvoj ustanova, kapaciteta i službi za zaštitu dece, i ostvariti materijalnu pomoć kada je to neophodno.

Više prava za decu - manje prava za odrasle!

NETAČNO. Smisao prava deteta nije zamena autoriteta ili anarhija, već stvaranje preduslova za ostvarivanje ljudskih prava svakog pojedinca bez obzira na uzrast. Poštovati prava deteta znači obezbediti život i razvoj u sigurnosti i zdravom okruženju koje podstiče ostvarivanje detetovih potencijala da bi dalo doprinos društvu i kao dete i kad odraste.

Neka prava su važnija od drugih!

NETAČNO. Nema više, odnosno manje važnih prava, ne postoji hijerarhija prava. Reč je samo o tome da svako pravo u određenoj situaciji za pojedino dete može postati najznačajnije i da njegovo ostvarivanje/zaštita postaje prioritet.

Dajemo deci prava, a šta je s njihovom odgovornošću!? Neka pokažu da zaslužuju svoja prava!

NETAČNO. Kao prvo, ne dajemo mi deci prava i prava se ne zaslužuju, već im ona pripadaju samim rođenjem. Kao drugo, zalažući se za ostvarivanje sopstvenih prava, deca razvijaju osećaj odgovornosti i poštovanja prava drugih pojedinaca i grupa. Okruženje koje uvažava dete kao ličnost i partnera istovremeno znači i podsticaj za odgovorno delanje.

Deca nisu dovoljno zrela da učestvuju u donošenju važnih odluka!

NETAČNO. Da li je neka odluka važna za samo dete, znaćemo tek onda kada ga to pitamo. U životu svakog deteta i na svim uzrastima postoje stvari koje ga se direktno tiču i koje su za njega/nju važne. Mnogo je tema i sadržaja u porodici, školi, zajednici o kojima dete može i treba da bude saslušano, a njegovo/njeno mišljenje uvaženo. Ako se na pravilan način uzmu u obzir dečji stavovi, i mišljenja i odluke koje se na njima zasnivaju biće vrednije i smislenije.

Nametanjem odgovornosti deci se narušava pravo na mirno i srećno detinjstvo! **NETAČNO.** Stvaranje okolnosti u kojima deca imaju mogućnost da kažu, da deluju i da budu vrednovana ne nosi samo po sebi negiranje detinjstva. Time što će imati veću kontrolu nad vlastitim životom, ne znači da će imati manje vremena za igru i više briga, već da će njegov razvoj biti potpuniji i bogatiji.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Priručnik za Građansko vaspitanje za 5. razred OŠ

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	ŠESTI
TEMA:	Prvi korak – uočavanje problema u zajednici
NASTAVNA JEDINICA:	Uočavanje problema u društvenoj zajednici i Izveštavanje i diskusija o problemima
NASLOV ČASA:	Stavovi i vrednosni sistem i Izveštavanje – ŠTA SAM NAUČILA/O? (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e uočavaju više problema koji postoje u društvenoj zajednici u kojoj žive (država, grad – mesto, naselje, škola, porodica...).• Učenici/e prikupljanjem podataka i istraživanjem dostupnog materijala uče da razdvajaju bitno od nebitnog, uče se kritičkom mišljenju i formiranju sopstvenog stava o nečemu.• Učenici/e koji prezentuju vežbaju javni nastup, govorništvo, argumentaciju stavova, a učenici/e koji slušaju, vežbaju aktivno slušanje, postavljanje pitanja, kritičko mišljenje.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju da je seksualno nasilje jedan od problema koji postoji u svakoj društvenoj zajednici.2. Učenici/e, kroz analizu dostupnog materijala, uče o nasilju, vrstama nasilja, postupanju u situacijama nasilja, postupanju u situacijama kada im se dete koje je izloženo nasilju poveri, kao i o načinima reagovanja određenih ustanova u društvu koje treba da se bave ovim problemom.3. Učenici/e uočavaju odgovornost društva, države, vlasti, škole, roditelja i drugih odraslih, kao i mogućnost deteta da obelodani nasilje i potraži pomoć.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS: STAVOVI I VREDNOSNI SISTEM	
A/1 Mapiranje problema u društvenoj zajednici	
- Učenici/e su upoznati sa problema koji postoje u društvenoj zajednici u kojoj žive.	
A/2 Istraživanje problema nasilja nad decom	
- Učenici/e timski istražuju odabrana 4 problema u društvenoj zajednici: 1. Rodna ravnopravnost; 2. Elektronsko nasilje; 3. Trgovina ljudima; 4. Seksualno zlostavljanje dece – kroz A) Posetu organizaciji koja se bavi odabranom temom i detaljno proučavanje njene oficijelne internet stranice i B) Anketiranje najmanje pet osoba iz svog okruženja (porodica, škola, sportski klub i dr.)	
A/3 Priprema prezentacija problema koji su istražili	
- Učenici/e timski pripremaju prezentaciju problema koji su istražili i sami biraju način prikupljanja podataka o problemu, predstavljanja rezultata i prezentacije istraživanja problema kao problema u društvenoj zajednici.	
DRUGI ČAS: IZVEŠTAVANJE I ŠTA SAM NAUČILA/O	
A/1 Prezentacije istraživanja učenika –ca na 4 zadate teme	
- Učenici/e prezentuju svoja istraživanja problema u društvenoj zajednici i rezultate do kojih su došli istraživanjem.	
A/2 Diskusija o zadatim problemima u društvenoj zajednici	
- Učenici/e diskutuju o zadatim temama i prezentacijama.	

PRVI ČAS

A/1 Mapiranje problema u društvenoj zajednici

- Na početku časa nastavnik/ca učenicima/ama kaže da će danas da se bave istraživanjem određenih pojava u društvenoj zajednici u kojoj živimo i društvu, uopšte, a to je postojanje određenih problema u društvu.
- U svojoj pripremi za čas, nastavnik/ca će pogledati unapred svaki od predloženih filmova, izabraće jedan od njih:
“Ulice”, dostupno na: Festival Slobodna zona
“Deca sa stanice Lenjingradski”, dostupno na: Festival Slobodna zona
“Hajde da pričamo o seksualnom nasilju” produkcija Incest Trauma Centra –Beograd (2015)
- Nastavnik/ca prikazuje film, a posle projekcije filma sledi kratka diskusija o utiscima koje je na njih ostavio sadržaj filma. -
- Nastavnik/ca predlaže da učenici/e nabroje sve probleme koje su uočili da postoje u društvenoj zajednici, a prikazana u filmu. Kada učenici/e spomenu problem nasilja, nastavnik/ca traži da odrede koje sve vidove nasilja su videli u filmu, koji sve vidovi postoje i daje definiciju seksualnog nasilja nad decom. (5 minuta)
- Potom ih pita da li ti problemi postoje i u našoj društvenoj zajednici, državi, gradu, mestu gde žive, školi, porodici... tražeći da učenici/e navedu primere za koje su čuli na bilo koji način (mediji, u razgovoru, u školi...).
- Uz pomoć učenika/ca i kroz vođenu diskusiju, nastavnik/ca određuje najvažnije probleme koji postoje u društvenoj zajednici i zapisuje ih na tabli, tako da problem seksualnog nasilja nad decom bude izdvojen kao poseban problem.

A/2 Istraživanje problema nasilja nad decom

- Sledeća aktivnost se odnosi na podelu učenika/ca u grupe. Zatim, nastavnik/ca kratko objasni da će deca u grupama raditi na istraživanju problema u društvenoj zajednici i šta će im biti domaći zadatak. *Teme su: 1. Rodna ravnopravnost 2. Elektronsko nasilje 3. Trgovina ljudima 4. Seksualno zlostavljanje dece.*
- U zavisnosti od broja učenika/ca u grupi, formiramo 4 – 5 grupa sa 4 do 5 učenika/ca po grupi. Ako imamo 5 grupa, 2 grupe mogu da se bave problemom seksualnog zlostavljanja dece, a ostale 3 drugim predloženim problemima.
- Teme zapisane na ceduljama izvlače iz šešira i nastavnik/ca određuje za svaku temu po jednog učenika/cu koji će se na njoj angažovati. Potom se grupe formiraju tako što se ostali učenici/e okupljaju oko izabrane teme za koju se opredeljuju sami ili uz podsticaj nastavnika/ce i prilaze već izabranom vršnjaku/vršnjakinji određenom od strane nastavnika/ce. (5 minuta).
- Učenici/e dobijaju zadatke i preporuke za rad u grupi. Sami ili uz pomoć nastavnika/ce dele zaduženja u grupi i dogovaraju sledeće korake u istraživanju i izradi prikaza problema za naredni čas.
- **Domaći zadatak** ima dve faze tokom koje su deca u potrazi za odgovorima definisanim u unapred pripremljenom Upitniku:
 - A) Poseta organizaciji koja radi na temi i detaljno proučavanje oficijelne internet stranice odabrane organizacije
 - B) Anketiranje najmanje pet (5) osoba iz svog okruženja (porodica, škola, sportski klub, vannastavna aktivnost, i dr.)

- Da bi odgovorili zadatku, do sledećeg časa učenici/ce treba da posete jednu ustanovu/organizaciju koja radi na zadatoj temi i da detaljno prouče oficijelnu internet stranicu:

1. **Rodna ravnopravnost** – Centar E8
2. **Elektronsko nasilje** – Net patrola
3. **Trgovina ljudima** – ASTRA
4. **Seksualno zlostavljanje dece** – Incest Trauma Centar – Beograd

- Kontakt i sačinjavanje dogovora sa predstavnicima ustanove/organizacije preuzima nastavnik/ca. Neophodno je da im to najavi na početku školske godine, proveri njihovu spremnost za učešće i precizno ugovori način saradnje i očekivanja koje ima da bi deca dobila sve neophodne informacije na licu mesta.

Ako neka od navedenih organizacija nije u vašem gradu, koristite alternative sledećim redosledom:

- a) Kontaktirajte navedenu organizaciju i raspitajte se da li ima ogranak ili saradničku organizaciju koja je aktivna u vašem gradu. U slučaju pozitivnog odgovora, to je vaše odredište.
- b) Zadatak je da deca detaljno prouče oficijelnu internet stranicu navedene organizacije i na taj način potraže odgovore.

- Pomoć u istraživanju im predstavlja Upitnik sa pitanjima na koja u toku istraživanja treba da odgovore različiti akteri. Pitanja su sledeća:

1. Ko su najčešće žrtve, a ko nasilnici? Zašto je to tako?
2. Zašto nikada ne smemo da okrivljavamo žrtvu?
3. Zašto je „biti pravi saveznik/saveznica“ žrtvi važno?

A/3 Priprema prezentacija problema koji su istražili

- Zadatak svake grupe je da za sledeći čas pripreme prezentaciju problema koji su istraživali. Način predavljanja rezultata prikupljanja podataka o problemu i prezentacije istraživanja datog problema kao problema u društvenoj zajednici učenici biraju sami. Predloženi su im neki od mogućih načina predavljanja problema, kao što su: pano, power point prezentacija, strip, predavanje uz crteže, fotografije, kratak film....

- Podsećanje na pravila prezentacije (vreme, način, podela zadataka u grupi...)

Pravila prikaza problema:

- vreme prikaza problema (5 -7 minuta po grupi),
- pitanja učenicima/ama „predavačima/predavačicama“ se postavljaju posle završenog prikaza, a opšta diskusija sledi posle prikaza svih problema,
- ne prekidati prezenterku/prezentera – pitanja, komentari mogući su posle prikaza problema (osim ako sam/a nije drugačije isplanirao/la svoj prikaz)
- slušanje svih prikaza pažljivo, aktivno uz potpuno međusobno uvažavanje
- govornika/ca i ostalih koji slušaju, kao i teme koju zastupaju bez obzira na naše lično slaganje ili neslaganje s iznesenim stavovima.

- Aktivnost davanja uputstva o radu, izvorima podataka i zadataka za grupe - ukupno 10 minuta

- Na kraju časa kratka evaluacija časa. „Na ovom času najviše mi se dopalo.... zato što i danas se osećam...“ (3-5 minuta)

DRUGI ČAS

A/1 Prezentacije istraživanja učenika/ca na 4 zadate teme

- Učenici/e prezentuju istraživanja problema u društvenoj zajednici: **1. Rodna ravnopravnost;** **2. Elektronsko nasilje;** **3. Trgovina ljudima;** **4. Seksualno zlostavljanje dece.**

- Nastavnik/ca proverava da li su sve grupe spremne za prikaz problema. Pita ih kako se osećaju pred nastup i pohvali da su uradili zadatak koji je jako važan i da će od njih sigurno dalje učiti neko ko o toj temi nije puno znao ili se zatekao pod rizikom.

- Podsećanje na kratka pravila prezentovanja (koja mogu biti napisana i stavljena na vidno mesto u učionici). Nastavnik/ca obaveštava učenike/ce kojim redosledom će izlagati podatke koje su prikupili i koji je glavni cilj časa (detaljnije upoznavanje problema u društvenoj zajednici).

Pravila prikaza problema (isto kao gore).

- Prezentacija radova učenika/ca po temama (30 - 35 minuta). Posle svakog izlaganja dozvoljena su kratka pitanja prisutnih i objašnjenja učenika/ca uz asistenciju nastavnice/ka

A/2 Diskusija o 4 zadata problema u društvenoj zajednici

- Posle svih prezentacija nastavnik/ca počinje kratku vođenu diskusiju o podacima koje smo dobili na ovom času, usmerava učenike/ce da misle o važnosti bavljenja ovim problemima, a naročitu pažnju posvećuje problemu seksualnog zlostavljanja dece. Podseća ih da će na narednom času birati problem kojim će se baviti u toku ove školske godine i zamoli ih da dobro razmisle o svemu što su danas čuli, istraže sami problem koji ih zanima i iduće nedelje dođu spremni za izbor problema. (7 - 10 minuta).

- Pitanja koja su deca postavljala jedni drugima posle grupne diskusije mogu biti smernica nastavniku/ci u kom pravcu treba da ide. Važno je da veću pažnju posveti problemu seksualnog zlostavljanja dece, koristeći učeničku prezentaciju, ali i podatke koje ima o tome, kao i pitanja koja su se kod učenika/ca pojavila na tu temu.

- Čas završiti rečenicom “Najvažnije što sam danas sam naučio/la...” ili staviti četvrtinu tabaka hamera na vrata / tablu sa ovim naslovom gde će učenici/e na kraju časa zapisivati šta su najvažnije naučili tog dana.

NAUČENE LEKCIJE

Scenario i priprema za ovaj čas su potpuno u skladu sa planom i programom GV za šesti razred i imaju sve aktivnosti koje su inače Priručnikom za nastavnike/ce planirani za ovu nastavnu temu i nastavnu jedinicu. Novina je to što se seksualno zlostavljanje dece izdvaja kao poseban problem.

Metodom korišćenja filma i video materijala na očigledan i učenicima/ama prijemčiv način predstavljamo probleme u zajednici. Učenici/e mogu da budu iznenađeni filmom i temom koja će biti otvorena, ali to je uobičajeno, jer se u našoj sredini o tome veoma malo govori. Potrebno je učenicima/ama objasniti da je to postojeći problem, tražiti od njih da se sete da li su nekada čuli da neko priča o tome, čitali negde (u novinama, na internetu..) o tome i učenici/e će veoma lako prihvatiti da pričaju o ovom problemu, kao i drugima. Ponudite im i pokažite rezultate Incest Trauma Centra - Beograd, statističke podatke i internet adrese koje mogu da posete.

Moguće je da učenici/e emocionalno reaguju na scene iz filma. I to je normalno. Pustite ih par minuta da saberu svoje emocije, pa krenite u diskusiju.

Ako nastavnik/ca nema mogućnosti da prikaže film, može koristiti ovde ponuđen repertoar iz Uvoda ili sadržaj koji odgovara, a predložen je u okviru drugih predmeta, kao i Priručnik Incest Trauma Centra – Beograd „Zdravi izbori za decu“ koji je adekvatan i za čas odeljenjskog starešine.

Kod izbora problema koje će učenici/e istraživati, nastavnik/ca treba da bude pažljiv/a i da poznavajući svoje učenike/ce, predloži probleme za koje smatra da će im biti interesantni za istraživanje. Na primer, predložite im kao bitan i veoma prisutan problem u društvu – problem nasilja, a u okviru njega izdvojite kao poseban i važan – problem seksualnog zlostavljanja dece, a potom pitati učenike/ce šta misle o tome koji je još problem prisutan i važan za rešavanje u našem društvu, gradu, naselju gde živimo i tako podstaći učenike/ce da iznesu svoja zapažanja i interesovanja za određene probleme i njih uvrstiti kao 3. ili 4. problem koji će istraživati i čiji će prikaz predstaviti na idućem času.

Pružite učenicima/ama mogućnost da vas konsultuju do idućeg časa, pokažu vam dokle su stigli, pitaju, kažu nedoumice kako bi došli što spremniji na čas. U zavisnosti od vas i samih učenika/ca komunikacija se može uspešno obavljati i elektronskim putem, a možete im dati i termin neke pauze kada ste u školi.

Metodom vođene diskusije otvaramo različita pitanja i teme koje se odnose na probleme u društvu, usmeravamo način procene, analize, izražavanja stavova, mišljenja, ideja o datoj temi, s naročitom pažnjom kada govorimo o seksualnom zlostavljanju dece.

Upućivanjem učenika/ca na istraživanje problema, prikupljanje podataka o problemu i pripremom prezentacije za naredni čas učenici/e prolaze kroz prvu fazu izrade projekta (prikupljanje podataka, korišćenje različitih izvora informacija..), formiraju sopstveni stav o problemu, uče o problemima u društvu, dolaze do novih podataka o seksualnom zlostavljanju dece i počinju da razmišljaju o ovom problemu kao nečemu što se dešava sada i ovde, a ne tamo negde daleko. Tako dolaze do razmišljanja šta i ko može uraditi da se taj problem spreči, umanjí, reši i ko sve i na koji način u društvenoj zajednici u kojoj žive treba da se bavi ovim problemom.

Prezentacija samostalnih radova učenika/ca daje im mogućnost da prikažu svoje viđenje problema u društvenoj zajednici i problema seksualnog zlostavljanja dece. U svojim prezentacijama obuhvatiće sva važna pitanja, statističke podatke iz istraživanja i određenu inicijativu i predlog šta dalje, šta se može uraditi na tom polju.

Učenici/e-predavači/ce imaju mogućnost da iskažu svoj stav i mišljenje o važnosti bavljenja ovim problemom, da ukažu na postojanje problema i odgovornost društvene zajednice.

Prezentacijom i drugih problema koji su izabrani za analizu na prethodnom času učenici/e će steći sliku društvene zajednice u kojoj žive i problema koji su u toj zajednici zastupljeni, bitni i čekaju na rešavanje. Moći će da uporede podatke, da dovedu u vezu probleme jedan s drugim, kao i međusobnu uslovljenost u nastajanju i rešavanju istih.

Panoi, slajdovi, predavanja... ili neki drugi produkt učeničkih grupa je proizvod istraživanja problema i timskog rada učenika/ca i treba da sadrži sve bitne informacije o problemu.

Učenici/e veoma vole ove načine rada i rado prihvataju da rezultate svog učenja ili istraživanja ovako prikažu.

Potrebno je obezbediti da se poštuju pravila prezentacije i predviđeno vreme. Nastavnik/ca treba da bude spreman da reaguje u svakoj situaciji koja je nejasna ili učenike/ce dovodi u nedoumicu, a kod diskusije postavljanjem pitanja na koje presenterke i prezenteri nemaju sasvim jasan i pripremljen odgovor.

Produkti rada učeničkih grupa treba u dogovoru s učenicima/ama da ostanu izloženi u učionici ili nekom drugom zgodnom mestu u školi, kako bi zaposleni, roditelji i drugi učenici/e mogli da ih vide i uče iz njih.

Nastavnik/ca treba da ima spremne flajere / tekstove sa kratkim uputstvom šta uraditi ako... i internet adresama i telefonima institucija kojima mogu da se obrate.

Moje iskustvo pokazuje da deca imaju veliko interesovanje i vrlo su motivisani da nastave da rade na temi seksualnog nasilja nad decom.

RADNI MATERIJAL

- U svojoj pripremi za čas, nastavnik/ca će pogledati unapred svaki od predloženih filmova, izabraće jedan od njih:
“Ulice”, dostupno na: Festival Slobodna zona
“Deca sa stanice Lenjingradski”, dostupno na: Festival Slobodna zona
“Hajde da pričamo o seksualnom nasilju” produkcija Incest Trauma Centra – Beograd (2015)
- oficijelne internet stranice organizacija koju učenici/e treba da posete
- www.ijasamuztebe.org.rs i www.incesttraumacentar.org.rs

PREPORUČENI RESURSI:

1. Priručnik za građansko vaspitanje za 6. razred OŠ (za nastavnike/ce i za učenike/ce)

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Ljiljana Jović, psihološkinja, nastavnica građanskog vaspitanja

Snežana Rakić, diplomirana pedagoškinja

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	SEDMI
TEMA:	Građanin/ka
NASTAVNA JEDINICA:	Odgovoran i aktivan građanin/ka i Aktivizam građana/ki
NASLOV ČASA:	Odgovoran i aktivan građanin/ka - „Nesalomivi“ (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e prepoznaju znanja, veštine, stavove i postupke kojima se odlikuju odgovoran i aktivan građanin i građanka.• Učenici/e razumeju značaj aktivizma građanki i građana i preuzimanja odgovornosti za razvoj i unapređenje društva, s posebnim naglaskom na aktivizam građana/ki u različitim situacijama kršenja osnovnih ljudskih i dečjih prava.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju da je seksualno nasilje jedan od problema koji postoji u svakoj društvenoj zajednici.2. Učenici/e, kroz analizu dostupnog materijala, uče i o seksualnom nasilju.3. Učenici/e uočavaju mogućnost deteta da obelodani nasilje i potraži pomoć.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS: ODGOVORAN I AKTIVAN GRAĐANIN / GRAĐANKA	
A/1 Izrada profila odgovornog i aktivnog građanina/ke	<p>- Učenici/e prepoznaju znanja, veštine, stavove i postupke kojima se odlikuju odgovoran i aktivan građanin i građanka.</p> <p>- Ova aktivnost ima za cilj da kod učenika/ca izazove aktivno razmišljanje i razmenu ideja o odgovornom i aktivnom građaninu/ki koji će imati znanje, biće obavešten o svojim pravima i odgovornostima, posedovaće veštinu (kako, gde, na koji način...) i imaće svoj stav i ljudske vrednosti koje će mu pomoći da prihvati građansku odgovornost da pravilno reaguje u situaciji kršenja ljudskih / dečjih prava, a takođe i da se uključi u aktivnosti (samostalne ili aktivnosti društvene zajednice) koje imaju za cilj prevenciju i smanjenje nasilja, promociju nenasilja i poštovanja prava.</p>
A/2 Prezentacije profila odgovornog i aktivnog građanina/ke i diskusija	<p>- Učenici/ce treba diskusijom da dođu do nespornog stava da je svako nasilje ZABRANJENO i da ima težinu koja ne može i ne treba da se meri i upoređuje i baš zato svi građani/ke treba da iskazuju otvoren stav protiv nasilja. Razmenom, izveštavanjem i diskusijom učenici/e će na kraju časa imati jasnu sliku o ovim pitanjima i biće spremni da se na sledećem času detaljnije i dublje bave problemom seksualnog zlostavljanja dece.</p>
DRUGI ČAS: „NESALOMIVI“	
A/1 Prikaz Kampanje „Nesalomivi“	<p>- Učenici/e razumeju da se aktivizam može pokazati i kampanjom čiji je cilj podizanje svesti o određenom društvenom problemu u zajednici.</p>
A/2 Analiza fotografije – istina o seksualnom zlostavljanju dece	<p>- Vođenom diskusijom o karakteristikama seksualnog nasilja nad decom na primeru žene sa fotografije nastavnik/ca kod učenika/ca podstiče pravljenje veze između gradiva i stvarnog života, podstiče empatiju, vodi učenike/ce ka ispravnim zaključcima rušeći stereotipe i hrabreći da se preduzme akcija.</p>

PRVI ČAS

A/1 Izrada profila odgovornog i aktivnog građanina/ke

- Uvodni frontalni deo časa u kojem će učenici/e nabrojati veštine, znanja i vrednosti uspešnog košarkaša koji igra u prvom timu.

Koje veštine znanja vrednosti treba da ima košarkaš koji igra u prvom timu? - zapisuje na tabli / hameru / flip čartu. (3 -5 minuta)

- Podela u 4 male grupe koje će se baviti radom po „stanicama“.

Četiri stanice sa četiri zahteva:

1. **Znanja** odgovornog i aktivnog građanina/ke (šta sve treba da zna, o čemu sve treba da bude obavešten/a odgovoran i aktivan građanin/ka - situacija nasilja nad decom, na primer)
2. **Veštine** odgovornog i aktivnog građanina/ke (koje sve veštine – umeća treba da poseduje)
3. **Stavovi i vrednosti** odgovornog i aktivnog građanina/ke (koje stavove i vrednosti treba da ima i kod sebe razvija odgovoran i aktivan građanin/ka - situacija nasilja nad decom, na primer)
4. **Postupci građanina/ke** - Da li i kako treba da reaguje odgovoran i aktivan građanin/ka:
 - u situaciji sumnje ili saznanja da je dete seksualno zlostavljano
 - u situacijama kršenja zakona i ljudskih / dečijih prava?

- Grupe idu od stanice do stanice i upisuju svoja mišljenja koja treba da se razlikuju od prethodnog (nema ponavljanja, već se samo dodaju novi komentari, ideje, zapažanja..). Na papirima većeg formata će na 4 klupe / flip čarta / table / postera na zidu biti ispisani zahtevi od 1-4, a grupe će se smenjivati jedna za drugom i dopisivati svoje ideje.

A/2 Prezentacije profila odgovornog i aktivnog građanina/ke i diskusija

- Kada sve grupe obiđu sve stanice, ostaju pored stanice koja im je bila poslednja u nizu i počinje izveštavanje redosledom od prve do četvrte stanice.

- Nastavnik/ca vodi izveštavanje i diskusiju koristeći podatke, činjenice, argumente, ideje koje su učenici/e napisali na stanicama, ono što su rekli u diskusijama navodeći ih na razmišljanje o tome šta je to odgovoran građanin/ka i šta sve treba aktivan/a građanin/ka da uradi u situacijama kršenja ljudskih/dečijih prava, naročito u situacijama seksualnog zlostavljanja dece.

- Učenici/ce treba diskusijom da dođu do nespornog stava da je svako nasilje ZABRANJENO i ima težinu koja ne može i ne treba da se meri i upoređuje i baš zato svi građani/ke treba da iskazuju otvoren stav protiv nasilja. Razmenom, izveštavanjem i diskusijom učenici će na kraju časa imati jasnu sliku o ovim pitanjima.

- Po završetku izveštavanja i diskusije, nastavnik/ca daje opšti zaključak o temi i **upućuje učenike/ce na zakonski okvir.**

Zakonodavac u vezi sa obavezom prijavljivanja i sankcionisanja neispunjenja ove obaveze, nalaže sledeće:

- *Odredbom člana 263. stav 3 Porodičnog zakona („Službeni glasnik Republike Srbije, broj 18/059“) propisano je pravo i dužnost svih dečijih, zdravstvenih i obrazovnih ustanova ili ustanova socijalne zaštite, pravosudnih i drugih državnih organa, udruženja i građana da obaveste javnog tužioca ili organ starateljstva o razlozima za zaštitu prava deteta. Zakonik o krivičnom postupku („Službeni glasnik Republike Srbije“, broj 46/06, 49/07) u članu 253 govori da su svi državni organi, organi teritorijalne autonomije ili organi lokalne samouprave, javna preduzeća i ustanove dužni da prijave krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti, o kojima su obavešteni ili za njih saznaju na drugi način. Dužnost iz stava 1. ovog člana imaju sva fizička i pravna lica, koja na osnovu zakona poseduju određena javna ovlašćenja ili se profesionalno bave zaštitom i obezbeđenjem ljudi imovine, lečenjem i zdravstvenom zaštitom ljudi, odnosno poslovima čuvanja, vaspitanja ili obrazovanja maloletnih lica, ako su za krivično delo saznala u vezi sa svojom delatnošću.*

- **Neprijavljanje krivičnog dela i učinioca (Član 332.)**

(1) Ko zna da je neko lice učinilo krivično dela za koje se po zakonu može izreći zatvor od trideset do četrdeset godina ili zna samo da je takvo delo učinjeno pa to ne prijavi pre nego što su delo, odnosno učinilac otkriveni, kazniće se zatvorom do dve godine. (2) Kaznom iz stava 1. ovog člana kazniće se i službeno ili odgovorno lice koje svesno propusti da prijavi krivično delo za koje je saznalo u vršenju svoje dužnosti, ako se za to delo po zakonu može izreći pet godina zatvora ili teža kazna. (3) Službeno ili odgovorno lice koje svesno propusti da prijavi krivično delo svog podređenog koje je on učinio pri vršenju svoje službene, vojne ili radne obaveze, ako se za to delo po zakonu može izreći zatvor od trideset do četrdeset godina, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. (4) Za neprijavljanje krivičnog dela ili učinioca iz st. 1. i 2. ovog člana neće se kazniti lice kojem je učinilac bračni drug ili sa kojim živi u trajnoj vanbračnoj zajednici, srodnik po krvi u pravoj liniji, brat ili sestra, usvojlac ili usvojenik, kao i bračni drug nekog od navedenih lica, odnosno lice koje sa nekim od njih živi u trajno vanbračnoj zajednici, kao i branilac, lekar ili verski ispovednik učinioca.

DRUGI ČAS: „Nesalomivi“

Napomena: U pripremi za ovaj čas, nastavnik/ca treba detaljno da prouči stručni članak autorke Vesne Brzev Ćurčić o počiniocima (u O. paketu za predmet Psihologija).

A/1 Prikaz Kampanje „Nesalomivi“

- Jedan od načina da pokažeš svoj aktivizam u zajednici jesu i kampanje podizanja svesti o određenom društvenom problemu. Ovo je jedna od njih.

- Nastavnik/ca objašnjava Kampanju “Nesalomivi” koju je 2011. godine pokrenula aktivistkinja Grejs Braun, pozivajući žene i muškarce da pošalju svoje fotografije sa porukom koju im je upućivao onaj koji ih je seksualno zlostavljao. Sama Grejs je bila iznenađena brojem ljudi koji su odgovorili na poziv - Čak 2.000 devojaka iz celog sveta skupile su hrabrost da se uključe u Projekat “Nesalomivi”! Neki su odabrali da budu anonimni, ali mnogi su poslali i fotografije na kojima im se vidi lice i uz koje je i citat zlostavljača.

A/2 Analiza fotografije – istina o seksualnom zlostavljanju dece

- Jedna od fotografija iz Kampanje je sledeća:

„Ako kažeš nekom, ubiću tvog malog brata. On je imao 52, ja četiri“.

- Ukoliko ima tehničkih mogućnosti, nastavnik/ca otvara na projektoru fotografiju i ostavlja je izloženu. Ukoliko ne, prikazuje odštampanu varijantu. Izlaganje fotografije i analiza njenih aspekata treba da razvije empatiju sa žrtvom i podstakne na akciju.

- Nastavnik/ca pita šta nesumnjivo znamo sa ove fotografije. Dalje vodi razgovor naglašavajući aspekte prikazanog na fotografiji - istine o seksualnom zlostavljanju dece. Razgovor teče tako da se svaki segment započne pitanjem, ohrabre se deca da odgovore ukoliko znaju, sećaju se iz prethodnog procesa učenja, a ukoliko ne, kažu šta misle i konačnu istinu podvlači nastavnica.

- Nastavnik/ca vodi računa da posle svakog pitanja bude potpuno jasno šta je odgovor, da ništa ne ostane zamagljeno. Vođenom diskusijom o karakteristikama seksualnog nasilja nad decom na primeru žene sa fotografije nastavnica kod učenika/ca podstiče pravljenje veze između gradiva i stvarnog života, podstiče empatiju, vodi učenike/ce ka ispravnim zaključcima rušeći stereotipe i hrabreći da se preduzme akcija.

1. *Žrtva je ženska osoba. Da li je to slučajno?* Ne. Od 4 žrtve seksualnog zlostavljanja dece, 3 su devojčice.
2. *Zlostavljač je muškarac. Da li je to slučajno?* Ne. Od 10 zlostavljača dece, 9 su muškarci.
3. *Zašto su zlostavljači najčešće muškarci, a žrtve najčešće devojčice?* Zato što nam društvo dodeljuje uloge, postavlja stereotipna očekivanja u vezi sa ponašanjem muškaraca i žena i time uspostavlja podlogu da se žene nađu u ulozi žrtve, a muškarci preuzimaju ulogu nasilnika. Naime, ono što se smatra uobičajenim i „prirodnim“ ponašanjem muškarca, odnosno žene, često otežava da se na vreme prepozna nasilje, imenuje i zaustavi. Na primer, ako smatramo da je u redu da muž ženi „dopusti“ da negde prošeta ili da žena „treba da trpi“ nešto što joj ne odgovara radi mira u kući, time ne prepoznamo zloupotrebu moći koju društvo predaje muškarcu i kontrolisanje odnosa na štetu žene. Tako nastaje i odvija se nasilje koje „ne vidimo“. Kad je situacija obrnuta, odmah „bode oči“ i tada se nasilje sprečava i prekida.
4. *Devojčica je imala 4 godine kad je bila izložena seksualnom zlostavljanju. Je li to jedinstven slučaj?* Apsolutno ne. Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji je pokazalo da na uzrastu od 10 do 18 godina u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su tokom života preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U svakom školskom odeljenju postoje 2 deteta koja su u poslednjih 12 meseci izložena seksualnom zlostavljanju.
5. *Žrtva govori engleski. Da li je ovo nasilje specifično za strane, naročito zapadne zemlje?* Ne. Istraživanja pokazuju da je rasprostranjenost vrlo ujednačena u svetu i da su se svetske i evropske statistike potvrdile kod nas.
6. *Zlostavljač je pretnjom i zastrašivanjem držao dete u ćutanju. Da li je to uobičajeno?* Da.
- 7.

Sa fotografije ne vidimo, ali da pokušamo da pretpostavimo:

- Šta je zlostavljač detetu? Najmanja šansa da pogrešimo je ako pretpostavimo da je u pitanju detetu bliska osoba u stalnom kontaktu sa detetom, a ne neki „pedofil iz parka koji je jednom napao dete i nikad se više nije pojavio“. Na žalost, mnogo je verovatnije da je dete od ove osobe nasilje trpelo više meseci ili više godina. Statistike kažu da je to najčešće bio otac deteta ili onaj ko je figura oca (očuh, staratelj, usvojitelj), ili neki drugi muški srodnik (deda, stric, ujak, teča...). Sledeći po učestalosti je neko ko je van porodice, ali je poznat i blizak detetu (porodični prijatelj, trener, privatni nastavnik).
- Na kraju nastavnik/ca zaključuje: autorka Kampanje nastoji da ukaže na efekte / tragove koje nose žrtve napada i želi da ih ohrabri da nastave život. Jedna od tri žene i jedan od pet muškarca su makar jednom u životu bili žrtve nekog vida seksualnog nasilja - podaci su još više zabrinjavajući, obzirom da statistika beleži samo zvanične podatke. Zastrašujuće zvuči podatak da 15 od 16 silovatelja nije provelo niti dan u zatvoru.

A/3 Nastavnik/ca prikazuje dalje fotografije iz Kampanje i daje prevod poruka (pogledati na kraju teksta). Ako tehničke mogućnosti ne dopuštaju to, učenici/e dobijaju ištampane fotografije sa prevodom, po ličnu kopiju svako da ponese kući. Mogućnost je i da izvestan period celokupan materijal stoji na panou / posteru u učionici i drugom vidnom mestu u školi gde se najčešće prolazi.

NAUČENE LEKCIJE

Očekuje se da će se kod nekih stanica učenici/e duže zadržavati, pa nastavnik/ca treba da ima spremnost da pritekne u pomoć dodatnim objašnjenjima šta je zahtev određene stanice. Ako je potrebno, a u zavisnosti od interesovanja učenika/ca, vreme za neke aktivnosti se može produžiti ili skratiti. Važno je da učenici/e izađu sa časa sa jasnošću o tome šta znači biti odgovoran i aktivan građanin/ka, koja prava, odgovornosti ima, šta im je obaveza i šta treba da znaju i kako treba da reaguju u situacijama kršenja ljudskih / dečijih prava, naročito, situacijama nasilja nad decom.

RADNI MATERIJAL

Kampanja „Nesalomivi“

Žene i muškarci šalju fotografije sa citatom zlostavljača. Globalnu akciju pokrenula je pre dve godine aktivistkinja Grejs Braun (21).

„Prestani da se boriš, samo ćeš sebi nauditi“.

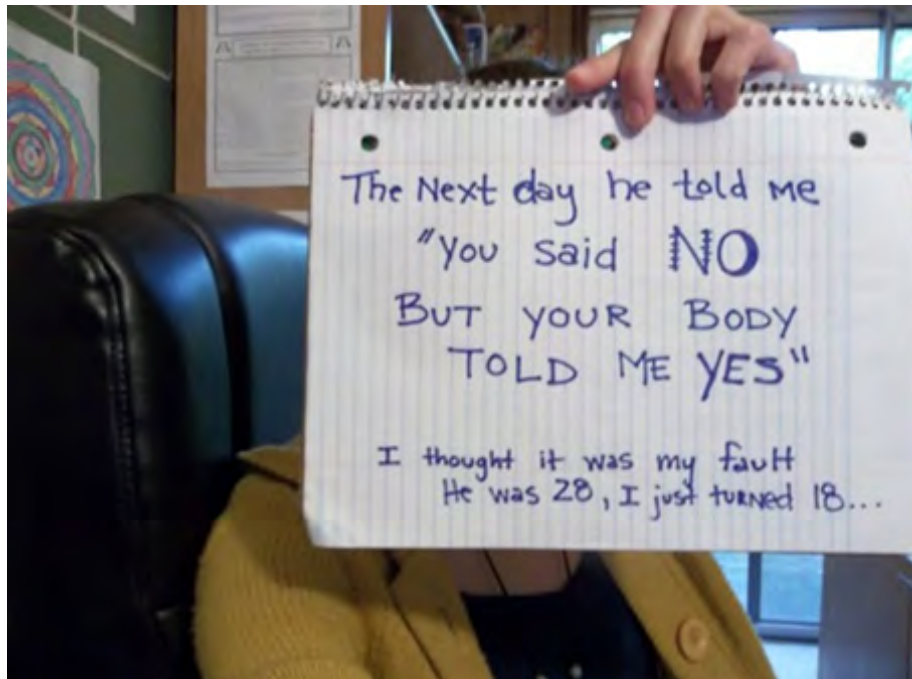
„Trebalo bi da mi zahvališ što sad imaš više iskustva nego druge devojke tvojih godina“

„Napisaću ti ček da ćutiš“

“Ne brini, neću reći nikome. A onda je rekao svima da sam ga molila da ima seks sa mnom. Bio je moj prvi dečko...”

Sledećeg dana mi je rekao: "Rekla si NE, ali tvoje telo mi je reklo DA". Mislila sam da sam ja kriva. On je imao 28, a ja sam tek napunila 18...

„Ako kažeš nekom, ubiću tvog malog brata. On je imao 52, ja četiri“.

„Ako kažeš svojim roditeljima, oni te više neće voleti“.

„Ja sam odrastao, ti si dete. Odakle ti ideja da ja nisam u pravu“.

„Prestani da se boriš, samo ćeš sebi nauditi“.

„Napisaću ti ček da čutiš“.

„Neće ti verovati“...

Ovo su samo neke od poruka koje su zlostavljači izgovarali pre i posle silovanja! Čak 2.000 devojaka iz celog sveta skupile su hrabrost da se uključe u Projekat „[Nesalomivi](#)“! Globalnu akciju pokrenula je pre dve godine aktivistkinja Grejs Braun (21), u cilju pomaganja žrtvama seksualnih napada. Nije očekivala ni približno ovakav odziv, ali svaki dan joj desetine zlostavljenih devojaka šalje fotografije. Neke od njih su anonimne, ali su mnoge skupile hrabrost da pokažu svoje lice.

„Radila si ovo i ranije, nema šanse da si devica. On je imao 48 godina, bio je trener tenisa. Devojka je u vreme silovanja imala 15 i bila je devica. Njene suze monstrumu ništa nisu značile.“ - kaže Grejs.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Priručnik za Građansko vaspitanje za 7. razred OŠ (za nastavnike/ce i učenike/ce)

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

Autorke:

Snežana Rakić, diplomirana pedagoškinja

Ljiljana Jović, psihološkinja, nastavnica građanskog vaspitanja

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	OSMI
TEMA:	Deca u savremenom svetu
NASTAVNA JEDINICA:	Najbolji interes deteta
NASLOV ČASA:	Najbolji interes deteta (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e prepoznaju nasilje i ispravno ga imenuju, razumeju dinamiku moći i kontrole u porodici i drugim odnosima.• Učenici/e razumeju da deca nisu odgovorna za nasilje - podsetiće se značaja prijavljivanja i procesuiranja svake vrste nasilja.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e znaju osnovne informacije o seksualnom zlostavljanju dece.2. Učenici/e empatično razmatraju specifičnosti položaja deteta koje je izloženo seksualnom zlostavljanju i prepoznaju njegov najbolji interes, kao i kako se on određuje i ostvaruje.3. Učenici/e znaju svoju odgovornost u trenutku obelodanjivanja seksualnog nasilja i u procesu traženja pomoći.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS	
A/1 Činioci i faktori ostvarenosti dečjih prava – Film	
- Učenici/e se upoznaju sa činiocima i faktorima ostvarenosti dečjih prava kroz gledanje filma (Punam ili Deca i novac – filmovi ‘Slobodne zone’).	
- Ovi filmovi pružaju odličnu osnovu za razmatranje uloge porodice, društva, države u položaju deteta i prepoznavanje značaja ključnih faktora za ostvarivanje dečjih prava: tradicije, kulture, ekonomske situacije, vlasti i sl.	
A/2 Najbolji interes deteta	
- Učenici/e se upoznaju sa pojmom najbolji interes deteta kroz diskusiju.	
- Izlistavaju se kratki odgovori o najboljem interesu deteta uz korišćenje radnog materijala iz Priručnika za GV.	
DRUGI ČAS	
A/1 Reagovanje u najboljem interesu deteta - igre uloga	
- Učenici/e treba da se stave u četiri različite realne situacije (igranje uloga) i da osmisle i odigraju reakcije koje su u najboljem interesu deteta.	
A/2 Reagovanje u najboljem interesu deteta – diskusija	
- Učenici/e razumeju kakvo treba da bude reagovanje u najboljem interesu deteta kroz vođenu diskusiju nakon igre uloga.	

PRVI ČAS

A/1 Činioci i faktori ostvarenosti dečijih prava – Film

- Učenici/e se bave činiocima i faktorima koji utiču na ostvarenost dečijih prava gledajući neke od odličnih filmova "Slobodne zone" – preporuka je da gledaju "Punam" ili "Deca i novac".

A/2 Najbolji interes deteta

- Učenici/e se upoznaju sa pojmom najbolji interes deteta kroz otvaranje diskusije na pitanje: *Da li postoji opšti najbolji interes deteta, ko to i kako definiše?*

- Nastavnica zapisuje na tabli naslov: **Najbolji interes deteta** - i poziva decu da razmisle i odluče šta će oni zapisati kao ključno na ovu temu. Dakle, šta znači najbolji interes deteta, šta je ključno za dete da bi sve bilo najbolje po njega, u njegovom najboljem interesu? Svako treba da na tabli zabeleži šta je odabrao kao kratak, suštinski odgovor. Zahtevom da produkuju ključna određenja najboljeg interesa deteta učenici/e će razmatrati interes deteta i vrednovati njegove različite segmente. Naslov i produkti dece ostaju zapisani na tabli.

- Princip najboljeg interesa deteta nije određen u Konvenciji o pravima deteta, nije prost ni jednoznačan. On nalaže da se prilikom donošenja svake odluke moraju sagledati sve okolnosti svakog pojedinačnog slučaja i odluka mora biti doneta u najboljem interesu deteta o čijim se pravima odlučuje. Procenjuje se prema okolnostima svakog konkretnog slučaja, a neki elementi za procenu najboljeg interesa deteta su: uzrast i pol deteta, želje i osećanja deteta s obzirom na uzrast i zrelost deteta, potrebe deteta i drugo.

- Snažan primer toga da ne postoji „formula za prosečno dete“ koju bismo primenjivali za utvrđivanje najboljeg interesa svakog deteta je **seksualno nasilje nad decom**. Ovo nasilje je rodno zasnovano nasilje. To je zloupotreba moći i autoriteta od strane detetu vrlo bliske osobe, najčešće oca. Prisutno je u toj meri da uvek mora da bude na umu kad se govori o položaju dece – prvo veliko istraživanje obavljeno kad nas pokazalo je da na uzrastu od 10 do 18 godina u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo (iz Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji Incest Trauma Centra - Beograd). Društveni pritisak da se čuti o seksualnom nasilju i da se ono negira je ogroman. Ako se podlegne tom pritisku, olakšava se zlostavljačima, a otežava deci koja su preživela seksualno nasilje.

DRUGI ČAS

A/1 Reagovanje u najboljem interesu deteta - igranje uloga

- Učenici/e se dele u 4 grupe i metodom igranja uloga prikazuju šta bi uradili u zadatim situacijama. U situacijama 1. i 2. (nasilje u porodici i nasilje unutar vršnjačke grupe) učenici/e mogu da odigraju i situaciju nasilja i predlog rešenja situacije u najboljem interesu deteta. U situacijama 3. i 4. (gde se radi o seksualnom zlostavljanju dece), samo će se pročitati situacija, a odigrati reagovanje osoba uključenih u situaciju od trenutka obelodanjivanja seksualnog zlostavljanja.

- Podelu u grupe nastavnik/ca može organizovati tako što će poznavajući učenike/ce i njihova interesovanja odrediti ko će biti u kojoj grupi, a može i pitati ko bi želeo da odigra datu situaciju, pa će tako postići bolju motivaciju učenika/ca za rad.

- Učenike/ce koji ne žele da glume, ne treba insistirati da to učine. Odredite im grupu i dajte im zadatak da učestvuju na način na koji oni žele (čitaju tekst, predlažu, pružaju tehničku podršku ili na neki drugi način pomažu „glumcima i glumcima“).

- **Same situacije seksualnog zlostavljanja se nikad ne simuliraju, već isključivo načini postupanja, reagovanja odraslih i dece po saznavanju da se zlostavljanje desilo!**

- Predviđeno vreme za pripremu igre uloga je 3-5 minuta, a za odigravanje je 3 minuta po grupi.

- Svaka grupa na kartici dobija poseban zadatak, odnosno posebnu situaciju.

SITUACIJE:

Situacija 1: (nasilje u porodici)

- U tvom komšiluku, u stanu na spratu iznad tvog, živi porodica koju čine otac, majka, ćerka (9 god.) i sin (5 god.). Iz njihovog stana se često čuju svađe, buka, vika, plač i vrištanje, kao i zvuk udaranja vratima, bacanje predmeta i sl. Otac često dolazi kući pod dejstvom alkohola i zlostavlja sve u porodici, viče na njih, tuče ih, a pre nekoliko večeri ih je usred noći izbacio na ulicu.

Šta će komšije, odrasli, odgovorni ljudi uraditi? Šta bi ti uradio/la?

- **Zadatak za grupu:** pročitajte pažljivo tekst, razmislite o situaciji, dogovorite postupke odgovornih komšija, podelite uloge i odigrajte situaciju i postupak odgovornih komšija, prolaznika/ca, vas – kao najbližih suseda.

Situacija 2: (nasilje unutar vršnjačke grupe)

- Tri devojčice posle časa fizičkog ulaze u svlačionicu i komentarišu:

Devojčica 1: Nikad više u životu neću da joj dodam loptu.

Devojčica 2: Da, najgori potez.

Devojčica 3: Idem da pijem vodu.

- Dva dečaka prolazeći hodnikom:

Dečak 1: Jao, što sam se danas smorio u školi....

Dečak 2: Što, šta je bilo?

Dečak 1: Dobio sam keca na onom glupom likovnom. Nisam predao rad, nisam ništa ni radio.

Dečak 2: Vidi, ima nekog u svlačionici. Haj'mo da snimamo!

Dečak 1: Požuri, pa da postavimo na YouTube!

- **Zadatak za grupu:** Pročitajte pažljivo tekst, podelite uloge i dogovorite ishod – šta je posle bilo? Kakav je bio redosled događaja, izlaz iz situacije? Šta treba uraditi u ovakvim situacijama?

Simulacijom, glumom situacije i izlaza iz nje, pokušajte da prikažete osećanja učesnika/ca u situaciji nasilja, da pokažete da je to nedozvoljeno i nepoželjno ponašanje!, da prikažete načine i mogućnosti razvoja ove situacije i koje su osobe od poverenja u školi kojima se učenici/e mogu obratiti za pomoć.

Situacija 3: (seksualno zlostavljanje dece)

- Učenica koja pokazuje znake stresa i bolesti u školi, često joj nije dobro, onesvesti se, ukoči i ne može da hoda. Zaposleni često zovu hitnu pomoć, roditelje, lekarski pregledi pokazuju da je fiziološki sve u redu, kažu stres, pubertet... Ide u razvojno savetovalište...

Jednog dana devojčica se poverava nastavnici biologije da je seksualno zlostavljana u porodici ...

- **Zadatak za grupu:** Razmislite o situaciji, dogovorite na nivou grupe šta treba da uradi nastavnica biologije, koja se ponaša u skladu sa najboljim interesom deteta. Podelite uloge u grupi i odigrajte situaciju od trenutka kada se devojčica već poverila nastavnici, sa prikazivanjem postupaka nastavnice biologije.

Situacija 4: (seksualno zlostavljanje dece)

- Stefana ima 8 godina i trenira karate. Njen trener je počeo čudno da se ponaša, dođe u svlačionicu dok se ona presvlači, kao usput nešto da pita, na treningu je „slučajno“ dodiruje po intimnim delovima tela, gleda je uporno i nekako čudno, čini joj se opasno.

Danas, kada je došlo vreme da je odvede kući posle treninga, trener je ušao u svlačionicu i počeo da je ljubi i dodiruje. U tom trenutku je naišao noćni čuvar kluba i video šta se dešava. Stefana je uplakana istrčala iz svlačionice...

Šta je dalje bilo? Šta će uraditi noćni čuvar, roditelji / staratelji, Stefana, uprava kluba?

- **Zadatak za grupu:** Pročitajte pažljivo tekst, razmislite o situaciji, dogovorite na nivou grupe šta sve treba da urade noćni čuvar, roditelji / staratelji, uprava kluba, koji se ponašaju u skladu sa najboljim interesom deteta. Podelite uloge u grupi i odigrajte situaciju od trenutka kada je već Stefana istrčala iz svlačionice, prikazivanjem reagovanja noćnog čuvara, roditelji / staratelji, uprave kluba.

- Nakon pripreme sledi odigravanje situacija po grupama - predviđeno vreme je 3 minuta po grupi.

A/2 Reagovanje u najboljem interesu deteta - diskusija

- Nakon svakog izvođenja komentarišu se ponuđena rešenja, eventualno koriguju, dopunjavaju. Nastavnik/ca ističe bezuslovno verovanje žrtvi, pohvaljuje što je rešila da se poveri, ističe nedvosmislenu odgovornost zlostavljača.

- Potencira se nalaženje odrasle osobe od poverenja kojoj bi se obratili ili obraćanje policiji (može i anonimno, na broj 192) radi prijavljivanja zlostavljača. Preporučuje se i obraćanje Incest Trauma Centru - Beograd (organizacija u kojoj su stručnjaci za pomaganje deci – žrtvama seksualnog nasilja; možemo ih kontaktirati putem mejla, telefonom i lično; poverljivost je zagarantovana i sve usluge su besplatne; www.incesttraumacentar.org.rs, itcentar@eunet.rs).

- Zaključak nastavnika/ce o tome šta je neophodno da svako uradi u situaciji sumnje ili saznanja da je dete izloženo seksualnom zlostavljanju i situaciji kada ti se neko ko je zlostavljan/a poveri: zajedno se svi upoznaju sa porukama iz Brošure Vršnjačkog tima Incest Trauma Centra - Beograd „I ja sam uz tebe!“ (predviđeno vreme: 3-5 minuta)

- Nastavnik/ca sada traži od dece da se vrate na početak časa i još jednom pogledaju šta je na tabli napisano kao ključno za određivanje najboljeg interesa deteta.

NAUČENE LEKCIJE

Pažljiv pristup načinu podele u male grupe za izvođenje role-play-a je naučen kroz iskustvo autorki i svedoči o značaju brige o granicama dece.

Igranjem uloga tinejdžerke i tinejdžeri koji traže rešenje za slučaj seksualno zlostavljane drugarice/druga, učenici/e će jačati svoju spremnost da u realnoj situaciji reaguju adekvatno. Naučiće i provežbati ono što je ključno u situaciji saznavanja za seksualno nasilje nad detetom, a imaće i priliku da u dramatizaciji izraze emocije koje su im se probudile tokom časa.

Uzrast 8. razreda, čini nam se, najviše voli verbalne metode. Oni se osećaju već dovoljno velikim i pametnim da diskutuju na mnoge ozbiljne teme, a i uzrastno su u fazi preispitivanja „istina“, redefinisavanja stavova, formiranja novih zaključaka i učenja i razumevanja šta znači najbolji interes deteta. Rado iznose svoje mišljenje i sukobljavaju argumente. Zato mislimo da je vođena diskusija prava metoda za rad sa njima. Vrlo je zahvalno i efikasno baviti se na ovaj način njihovim stereotipima i predrasudama.

U temi koja sa sobom nosi ozbiljno emocionalno opterećenje, igranje uloga je vrlo korisno. Deci dajemo priliku da „odigraju“ i emocionalni deo svog stava. Ako dete u role-plau-u kaže da će ubiti zlostavljača, da mu treba raditi ovo ili ono, ne napadamo to, nego izrazimo razumevanje za emocije ljutnje i besa koje se javljaju zato što je dete povređeno i proživljava bol, te emocije oslikavaju saosećanje sa detetom - i vraćamo na to šta je zakonski obavezno učiniti u najboljem interesu deteta – prijaviti zlostavljača i potruditi se da završi u zatvoru.

Naše iskustvo u realizaciji ovog dvočasa pokazuje da deca izražavaju veliko interesovanje, ozbiljnost i motivaciju za nastavak učenja u ovoj oblasti.

RADNI MATERIJAL

- Kartice sa situacijama nasilja i zadacima za grupe (Situacije 1-4)
- Brošura Vršnjačkog tima ITC-a „I ja sam uz tebe“ dostupna na www.incesttraumacentar.org.rs i www.ijasamuztebe.org.rs.

www.ijasamuztebe.org.rs

EVROPSKA UNIJA

Република Србија
ВЛАДА
КАНЦЕЛАРИЈА ЗА САРАДЊУ СА ЦИВИЛНИМ ДРУШТВОМ

Hemofarm
Fondacija

- **Princip najboljeg interesa deteta**
(Iz Priručnika za GV za 8. razred)

Suština principa najboljeg interesa deteta sastoji se u obavezi države i svih relevantnih institucija da u svim postupcima koji se tiču prava deteta vode računa o njegovim najboljim interesima. To znači da se prilikom donošenja svake odluke moraju sagledati sve okolnosti svakog pojedinačnog slučaja i odluka mora biti doneta u najboljem interesu deteta o čijim se pravima odlučuje.

Sadržaj najboljeg interesa deteta nije određen u Konvenciji o pravima deteta niti u drugim dokumentima, već je on pravni standard koji se ceni prema okolnostima svakog konkretnog slučaja, a neki elementi za procenu najboljeg interesa deteta su: uzrast i pol deteta, želje i osećanja deteta s obzirom na uzrast i zrelost deteta, potrebe deteta i dr.

Najvažniji aspekt utvrđivanja najboljeg interesa deteta jeste da se detetu omogući da utvrdi svoj najbolji interes. U tom smislu najbolji interes deteta je usko vezan sa pravom deteta na participaciju, tj. s pravom deteta da izrazi mišljenje o pitanjima koja ga se tiču i da to mišljenje bude uzeto u obzir prilikom donošenja odluka.

Radi ostvarivanja najboljeg interesa deteta takođe je važno da se utvrđivanje mišljenja deteta i donošenje odluke donosi na nepristrasan način u odnosu na svu decu, bez obzira na pol, uzrast, rasu, boju kože, veroispovest, porodični status, etničko, nacionalno ili socijalno poreklo, imovinski status i bilo koje druge individualne i socijalne karakteristike deteta ili njegovog roditelja ili zakonskog staratelja.

U nekim situacijama dešava se i da je najbolji interes jednog deteta suprotan interesu nekog drugog deteta ili grupe dece, pa je u tim situacijama naročito važno utvrditi mišljenje svakog pojedinačnog deteta na nepristrasan način i bez diskriminacije kako bi se donela ispravna odluka (na primer, u slučajevima vršnjačkog nasilja u školama, kada je škola obavezna da vodi računa o najboljem interesu svakog deteta, tj. i deteta koje je učinilo nasilje i deteta koje je trpelo nasilje).

PREPORUČENI RESURSI:

1. Priručnik za Građansko vaspitanje za 8. razred OŠ (za nastavnike/ce i učenike/ce)

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	PRVI - srednja škola
TEMA:	Nasilje i mir
NASTAVNA JEDINICA:	Nasilje u našoj okolini
NASLOV ČASA:	Istina o seksualnom zlostavljanju dece - I JA SAM UZ TEBE! (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca da stečena znanja o vidovima nasilja i njihovom manifestovanju u ponašanju koriste u svakodnevnom životu.• Unapređivanje sposobnosti učenika/ca za prikupljanje, analizu, organizaciju, kritičku procenu, primenu i prenošenje relevantnih informacija.• Učenici/e razvijaju realistične slike o sebi i svetu oko sebe, odgovornosti prema sebi i drugim ljudima.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja2. Učenici/e su upoznati sa prisutnošću i učestalošću seksualnog nasilja, te efektima / tragovima koje nasilje ostavlja na osobu koja mu je izložena3. Učenici/e razumeju situaciju osobe koja je preživela seksualno zlostavljanje4. Učenici/e znaju kako da reaguju kada se radi o seksualnom nasilju.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS - ISTINA O SEKSUALNOM ZLOSTAVLJANJU DECE	
A/1 Uvod – Šta je seksualno nasilje	<p>- Učenici/e su se podsetili definicije i odrednica teme seksualnog nasilja.</p>
A/2 Istine i predrasude o seksualnom nasilju – vežba	<p>- Učenici/e su upoznati sa tačnim i tipičnim netačnim stavovima (predrasudama) o seksualnom nasilju.</p>
A/3 Ključne poruke o seksualnom nasilju – sumiranje	<p>- Učenici/e su upoznati sa ključnim porukama Vršnjačkog tima Incest Trauma Centra – Beograd o seksualnom nasilju i da uvek postoji neko ko će umeti i moći da pomogne.</p>
DRUGI ČAS: I JA SAM UZ TEBE!	
A/4 Uvod	<p>- Učenici/e su se podsetili činjenica o temi seksualnog nasilja.</p>
A/5 Reagovanje na seksualno zlostavljanje – vežba	<p>- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se nasilju i nasilniku – i da uvek postoji neko ko će umeti i moći da pomogne.</p>
A/6 Moja poruka – sumiranje	<p>- Učenici/e razumeju da mogu da pronađu način na koji će pomoći osobi koja je izložena seksualnom nasilju.</p>

PRVI ČAS

A/1 Uvod – Šta je seksualno nasilje (10')

Šta je to seksualno nasilje?

- Kada kažemo seksualno nasilje ,najčešće pomislimo na silovanje. Međutim, seksualno nasilje nije samo silovanje. Ono se može zasnivati na raznim oblicima manipulacije: obmani, uceni, pretnji, zloupotrebi položaja ili autoriteta... Ono što je zajedničko svim oblicima seksualnog nasilja je da se uvek zasnivaju na neravnoteži moći. Seksualni nasilnici zloupotrebljavaju razliku u godinama, iskustvu, autoritetu...
- Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečiju prostituciju.
- Seksualno nasilje je često za većinu u društvu nevidljivo, a zvanični podaci o seksualnom nasilju su daleko od realne situacije, jer nisu svi slučajevi i prijavljeni. To je delom i zahvaljujući svim kulturama koje često osuđuju žrtve, a žrtva oseća stid.
- Uvreženi stavovi u društvu o seksualnom zlostavljanju dece otežavaju život deteta. Najčešće zamagljuje činjenice: o rasprostranjenosti, ko je najčešće žrtva, ko je najčešće počinitelj, gde se najčešće nasilje događa i koliko traje, o višestrukome riziku za niz grupa dece koja su dodatno ranjiva i o oporavku.
- **Učenjem istine** šta sve čini život deteta koje je preživelo seksualno zlostavljanje, razvijamo empatiju i svoju aktivnu ulogu saveznika/ca u procesu prijavljivanja ovog krivičnog dela i u procesu oporavka, umesto posmatrač(ica) koji ovom ulogom potpomažu odvijanje seksualnog nasilja i direktno pomažu počiniocu.

A/2 Istine i predrasude o seksualnom nasilju – vežba (25')

Nastavnik/ca u sledećem koraku koristi **Prilog 1**.

(Unapred istampa za svakog učenika/cu po ličnu kopiju ovog radnog materijala koji se koristi na času, a kasnije mogu da ponesu kući.)

- Na času, učenici/e pročitaju, svako za sebe, tvrdnje iz **Priloga 1** i – razmišljajući o sebi bliskoj drugarici i drugu - zaokružuju odgovor koji smatraju tačnim.

- Zatim se svaka tvrdnja kratko diskutuje plenarno i posle svake tvrdnje nastavnik/ca zaokružuje time što naglas kaže tačan odgovor.

Napomene za nastavnika/cu: Niže u nastavku je, u okviru Radnog materijala, za nastavnike/ce označen tačan odgovor, dok učenici/e dobijaju **Prilog 1** kao blanko materijal u kojem tek treba da zaokružuju odgovore. Za nastavnika/cu je neophodno da se detaljno upozna sa rezultatima Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2015©Incest Trauma Centar – Beograd) kako bi efektivno olakšao/la diskusiju učenika/ca.

DRUGI ČAS

A/4 Uvod (5')

Kratko ponoviti zaključke sa prethodnog časa:

- Šta je seksualno nasilje?
- Kome se obratiti? Odrasloj osobi od poverenja, PPS, razrednom starešini, Timu za zaštitu dece od nasilja Škole, policiji, tužilaštvu, centru za socijalni rad, Incest Trauma Centru – Beograd.

A/5 Reagovanje na seksualno zlostavljanje - vežba (30')

- Učenike/učenice zamoliti da zamisle situaciju u kojoj im se drug/dругarica poverava da je bila (ili to još uvek jeste) žrtva seksualnog nasilja.

- Svaki učenik/učenica dobija Upitnik (Prilog 2), sa zadatkom da pored navedenog ponašanja napiše DA (ako je stav primeren), odnosno NE (ako stav nije primeren).

Ukoliko postoji dilema, ili da bi rešenje moglo biti i DA i NE, neka tako i obeleže: DA/NE, i pokušaju da obrazlože takvo rešenje.

Nastavnik/ca unapred istampa za svakog učenika/cu Upitnik: Ispravno/neispravno ponašanje kada nam drug / drugarica poverava da je preživela/preživeo seksualno nasilje.

- Nakon što svako za sebe završi, učenici/e plenarno čitaju stavku po stavku i komentarišu zašto DA odnosno NE.

- Zatim, nastavnik/ca koristi Ključ za upitnik (Prilog 2a) na taj način što čita po redu:

Primer:

E, baš si baksuz! Šta tebe sve neće snaći!

Ključ: NE - zato što time krivicu prebacuješ sa nasilnika na žrtvu.

A/6 Moja poruka – sumiranje (10')

- Nastavnik/ca zaokružuje čas time što prikazuje Slajd 1.

- Reći učenicima/ama da će oni nekada biti prva stanica na putu žrtve seksualnog nasilja i da je jako važno kako će u toj situaciji reagovati.

Domaći zadatak: Dajte im domaći zadatak da smisle svoju poruku koju bi uputili drugu / drugarici kaja je u situaciji seksualnog nasilja.

- Na kraju časa, nastavnik/ca daje svakom učeniku/ci ličnu kopiju Ključa za upitnik koji mogu da ponesu kući (Prilog 2a).

NAUČENE LEKCIJE

Zanimljiv metod, koji nailazi na odličan prijem kod učenika/ca, može da Vam zamagli prioritet časa da jasno postignete zacrtane ciljeve, te je preporuka da više puta tokom rada proverite da li ciljeve postepeno ispunjavate.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1**

1. Dete koje je seksualno zlostavljano, samo je krivo za to DA NE
2. Mladi koji rano stupaju u seksualne odnose najčešće su žrtve seksualnog nasilja DA NE
3. Devojčice koje se oblače izazovno najčešće su žrtve seksualnog nasilja DA NE
4. Seks između odrasle osobe i deteta nema posledica po dete DA NE
5. Najčešće seksualno zlostavljana deca su ona koja žive u domu ili na ulici DA NE
6. Osobe koje seksualno zlostavljaju decu treba da idu u zatvor DA NE
7. Seksualno zlostavljanje dece je češće nego što ljudi misle ili znaju DA NE
8. Kad dete govori da je seksualno zlostavljano, treba mu verovati DA NE
9. Osobe koje seksualno zlostavljaju decu su najčešće muškog pola DA NE
10. Nikada neko blizak detetu ili član porodice ne bi seksualno zlostavljao dete DA NE
11. Dete sa smetnjama u razvoju / dete sa invaliditetom niko ne bi zlostavljao DA NE
12. Oporavak deteta koje je seksualno zlostavljano je moguć DA NE
13. Osobu koja seksualno zlostavlja decu teško je prepoznati u svojoj okolini DA NE
14. Kad sumnjate ili znate da je dete seksualno zlostavljano, uvek treba prijaviti policiji DA NE

Izvor: Incest Trauma Centar – Beograd (2015). Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji.

Odgovori za nastavnika/cu: 1-NE; 2-NE; 3-NE; 4-NE; 5-NE; 6-DA; 7-DA; 8-DA; 9-DA; 10-NE; 11-NE; 12-DA; 13-DA; 14-DA.

- **Edukativni film** (8 min.) - 2015©Incest Trauma Centar – Beograd; „Hajde da pričamo o seksualnom nasilju“ www.incestraucentar.org.rs/Produkcija/Videoteka i www.ijasamuztebe.org.rs .

• **Prilog 2 - Upitnik:**

Ispravno / neispravno ponašanje kada nam drug/drugarica poverava da je preživela/o seksualno nasilje.

1	E baš si baksuz! Šta tebe sve neće snaći!
2	UŽAS! Fuj!
3	Ne mogu da verujem!
4	Razumem kako se osećaš
5	Meni to nikad ne bi mogao da uradi!
6	Na šta te je prisilio?
7	Možeš mi verovati, naravno da neću nikom reći
8	Ja ću reći razrednoj!
9	Što nisi pobjegla!?
10	Angažovaću ekipu da ga premlati, zažaliće zbog toga što je uradio
11	Znam kome možeš da se obratiš
12	Jadna/jadan ti
13	Kaži mi sve, biće ti lakše
14	Biću uz tebe
15	Što se nisi branila?! Što ga nisi šutnula?!
16	Pa što si išla tamo
17	Ti si naivna/naivan
18	Dođi da te zagrlim
19	Normalno kad izazivaš tim dekolteom!? Prava si namiguša!
20	Da li želiš da prijaviš to što ti se desilo?
21	Ma dobro nije to toliko strašno...
22	Rekla sam ti da ga se kloniš!
23	Šta si očekivala kad se tako oblačiš?!

• **SLAJD 1**

Poželjno je da:

- Saslušаш
- Prihvataš
- Veruješ
- Trudiš se da razumeš
- Daješ podršku
- Daješ praktične informacije

Nepoželjno (Izbegavaj):

- Ne nudi ono što ne traži!
- Ne odlučuješ umesto nje/njega
- Nipošto i nikad ne okrivljuješ (NE KRIVI JE/GA)
- Ne užasavaš se (izbegavaj reći strašno, užas, grozno, odvratno, neverovatno)
- Ne pokazuješ jeftino sažaljenje (jadna ti...)
- Ne požuruješ je da ti kaže...
- Ne raspituješ se za detalje
- Ne širi dalje ono što ti kaže u poverenju
- Bez pametovanja „unazad“ (a što nisi...)
- ZLOSTAVLJANA OSOBA NIKADA NIJE KRIVA ZA NASILJE!

• Prilog 2a - Ključ za upitnik:

1	Ne, zato što time krivicu prebacuješ sa nasilnika na žrtvu
2	Ne, zato što time samo pojačavaš negativno osećanje koje žrtva već ima
3	Ne, jer bi žrtva mogla da zažali što ti je išta rekla
4	Da jer je žrtvi potrebna empatija
5	Ne, jer time krivicu prebacuješ na žrtvu
6	Ne, jer ne treba da se raspituješ za detalje
7	Da, jer su žrtvi potrebni poverenje i podrška
8	Ne, jer ne treba da odlučuješ umesto žrtve
9	Ne, jer time pokazuješ naknadnu pamet, a ona ništa ne znači
10	Ne, jer ne treba da odlučuješ umesto žrtve, osim toga time samo možeš pogoršati situaciju
11	Da, na taj način daješ praktične savete
12	Ne, jer ne treba da pokazuješ „jeftino“ sažaljenje
13	Ne, jer ne treba da je požuruješ
14	Da, jer je žrtvi potrebna podrška
15	Ne, jer time pokazuješ naknadnu pamet, a ona ništa ne znači
16	Ne, jer time pokazuješ naknadnu pamet a krivicu prebacuješ na žrtvu
17	Ne, jer krivicu prebacuješ na žrtvu
18	DA/NE, Imaj na umu da je žrtva seksualnog nasilja posebno osetljiva. Možda ne želiš da je dodiruješ. Normalno je zagrliti nekog kad hoćemo da mu/joj pružimo podršku, ali proceni i ispoštuj potrebe žrtve. Ako je pažljivo slušaš i osećaš ono što ti govori, znaćeš i da li želi dodir (zagrljaj) ili ne
19	Ne, jer time krivicu prebacuješ na žrtvu
20	Da, jer time pokazuješ ozbiljnost problema i poštuje potrebe žrtve
21	Ne, jer time relativizuješ osećanja i problem žrtve
22	Ne, jer time krivicu prebacuješ na žrtvu i ističeš naknadnu pamet
23	Ne, jer time krivicu prebacuješ na žrtvu

PREPORUČENI RESURSI:

1. Incest Trauma Centar – Beograd (2015). „I ja sam uz tebe!“ Brošura Vršnjačkog tima protiv seksualnog nasilja.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	TREĆI - srednja škola
TEMA:	Građanska i politička prava, i pravo na građansku inicijativu
NASTAVNA JEDINICA:	Ljudska prava 2
NASLOV ČASA:	Odgovornost akterki i aktera školskog života za reagovanje na seksualno zlostavljanje dece
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e su unapredili znanje o ljudskim pravima i seksualnom nasilju kao jednom od najtežih oblika kršenja ljudskih prava i prava deteta.• Učenici/e uočavaju obaveznost države i ostalih institucija da štite ljudska prava.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su unapredili znanja o seksualnom zlostavljanju dece.2. Učenici/e prepoznaju institucije, organizacije koje su u obavezi da aktivno doprinose sistemu prevencije seksualnog nasilja i intervišu u situacijama kada se nasilje dogodi.3. Učenici/e prepoznaju značaj škole i lične uloge učenika/ca u sistemu prevencije seksualnog nasilja i intervencije kada se nasilje dogodi.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Uvod – O seksualnom zlostavljanju dece</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa definicijom i rasprostranjenošću seksualnog nasilja nad decom.</p> <p>A/2 Činioci sistema zaštite dece od seksualnog zlostavljanja – vežba</p> <p>- Učenici/e znaju ko je sve u društvu odgovoran da zaštiti dete od seksualnog zlostavljanja i razumeju na koji način su odgovorni roditelji, a na koji način mogu da reaguju učenici/e da bi sprečili ili zaštitili dete / vršnjak(in)je od seksualnog zlostavljanja.</p> <p>A/3 Odgovornost i obaveze škole – sumiranje</p> <p>- Učenici/e razumeju da je odgovornost zaposlenih u školi najveća, pa zatim odgovornost roditelja, i na kraju učenika/ca.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>Napomena: Ovaj čas se nadovezuje na prethodni čas „Ljudska prava 1“. Informacije i usvojena znanja sa tog časa polazna su osnova za realizaciju ovog časa.</p> <p>A/1 Uvod – O seksualnom zlostavljanju dece (10')</p> <p>- Očekivano je da većina učenika/ca ne zna sve oblike seksualnog nasilja. Iz tog razloga je pripremljen tekst „Seksualno zlostavljanje dece – definicija i rasprostranjenost“ (Prilog 1).</p> <p>- Kroz ovaj tekst učenici/e treba da steknu uvid u kompleksnost ovog vida nasilja. Čitanjem teksta svaki učenik/ca na ličnom planu prolazi kroz proces preispitivanja koliko o ovom vidu nasilja zna.</p> <p>A/2 Činioci sistema zaštite dece od seksualnog zlostavljanja – vežba (30')</p> <p>- Nastavnik/ca zapisuje na tabli sledeće kategorije i imenuje da su to činioci sistema zaštite deteta od seksualnog nasilja:</p>

Država/Vlada	Policija i sudstvo	Sistem socijalne zaštite / institucije NVO	Obrazovni sistem	Mediji	Lokalna zajednica i pojedinci
--------------	--------------------	--	------------------	--------	-------------------------------

- Koristi **Prilog 2**: Uloga činitelja sistema zaštite deteta od seksualnog nasilja. (Prilog 2 nastavnik/ca unapred ima istampan i svaki učenik/ca dobija ličnu kopiju da ponese kući.)

- Zatim, nastavnik/ca najavljuje da će dalje biti fokus na odgovornostima i obavezama različitih aktera školskog života prema detetu za koje postoji sumnja ili saznanje da je preživelo seksualno nasilje. Razmatraće se šta u ovim situacijama treba da učine nastavnici/e, roditelji i učenici/e.

- Učenici/e formiraju 4 male grupe. Dve male grupe rade na pravilnom reagovanju roditelja, a dve na pravilnom reagovanju učenika/ca. Zadatak glasi:

- Grupe 1 i 2: *Kad postoji sumnja ili saznanje da je dete seksualno zlostavljano, na koji način su odgovorni roditelji da ga zaštite? Šta treba da učine?*
- Grupe 3 i 4: *Kad postoji sumnja ili saznanje da je drugarica ili drug seksualno zlostavljan/a, na koji način ćeš ti reagovati da mu/joj budeš saveznik/ca? Šta ćeš učiniti?*

- Nakon završenog rada u malim grupama, svaka grupa izlaže svoje rezultate rada. Diskusija je na plenarnom nivou.

A/3 Odgovornost i obaveze škole – sumiranje (5')

- Po završetku diskusije, nastavnik/ca sumira tako što prikazuje

Slajd 1: Odgovornosti i obaveze nastavnika/ce.

- **Naglašava da su svi akteri školskog života važni, ali da je odgovornost zaposlenih u školi najveća, pa zatim odgovornost roditelja, i na kraju učenika/ca.**

NAUČENE LEKCIJE

- Tokom realizacije časa očekuje se da učenici/e primene znanja koja su stekli na prethodnim časovima.
- Iako se od učenika/ca očekuje maksimalno angažovanje u radu u malim grupama i na plenarnom nivou, nastavnik/ca tokom rada u malim grupama, osim što treba da prati rad, treba da pojašnjava i pomaže učenicima/ama kako bi realizovali aktivnosti. Takođe, na plenarnom nivou nastavnik/ca usmerava diskusiju sa ciljem realizovanja postavljenih zahteva.
- Očekivano je da će neke informacije iz **Priloga 1: Seksualno zlostavljanje dece – definicija i rasprostranjenost** za neke učenike/ce biti novina, i da za podatke prvi put čuju. Tražiće objašnjenje. Nastavnik/ca treba da se pripremi da kompetentno odgovori.
- **Neophodno je objasniti hijerarhiju odgovornosti za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad decom koja polazi od zaposlenih u vaspitno-obrazovnoj ustanovi kao najodgovornijih koji su u obavezi uzora i edukatora za roditelje i decu. Nastavnik/ca ličnim primerom demonstrira koliko i na koji način nosi ovu odgovornost.**

RADNI MATERIJAL

- Prilog 1:

Seksualno zlostavljanje dece – definicija i rasprostranjenost

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečiju prostituciju.

Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preuzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama.

Izvor: Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2015©Incest Trauma Centar – Beograd). Nacionalnu studiju je Incest Trauma Centar – Beograd realizovao u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena.

- Prilog 2:

Uloga činilaca sistema zaštite deteta od seksualnog nasilja

Uloga države / Vlade jedne države je u usvajanju međunarodnih dokumenata značajnih za prevenciju i borbu protiv seksualnog nasilja, unapređenje i sprovođenje zakona, usvajanje strategija i akcionih planova za prevenciju i borbu protiv seksualnog nasilja, saradnji sa međunarodnim institucijama i drugim državama, spremnosti da se sistemski bavi faktorima koji doprinose riziku od seksualnog nasilja.

Uloga policije je u unapređenju postupaka otkrivanja i identifikacije žrtava seksualnog nasilja, organizovanje efikasne istrage protiv počinilaca seksualnog nasilja koja će omogućiti pravosuđu da izrekne adekvatne kazne.

Uloga sudstva je u procesuiranju slučajeva seksualnog nasilja.

Uloga sistema socijalne zaštite je u prevenciji, osnivanju SOS linija, edukaciji profesionalaca da prepoznaju osobe u riziku i žrtve seksualnog nasilja i pruže joj potrebnu podršku.

Uloga obrazovnog sistema je u prevenciji kroz edukaciju o seksualnom nasilju, u pružanju podrške deci koja su trenutno ili su bila žrtve seksualnog nasilja.

Uloga lokalne zajednice i pojedinca je u prevenciji, podršci osobama u riziku, podršci žrtvi u procesu oporavka.

Uloga građana/ki je da budu informisani o problemu seksualnog nasilja u cilju prevencije, da prijavljuju sve situacije za koje postoji sumnja da su povezane sa seksualnim nasiljem. **Svojim udruživanjem na neformalnom i formalnom nivou (organizacije civilnog društva) mogu doprineti sprečavanju seksualnog nasilja i suzbijanju, odnosno zaštiti od seksualnog nasilja.**

- SLAJD 1

Odgovornosti i obaveze nastavnika/ca

- ZAKONSKA OBAVEZA NASTAVNIKA/CE JE PRIJAVLJIVANJE SEKSUALNOG NASILJA NAD DETETOM – RADI SE O KRIVIČNOM DELU!

- SEKSUALNO NASILJE SE NAJPRE PRIJAVLJUJE POLICIJI.

- Da se o ovom problemu javno govori u školi i da se aktivno utiče na predrasude vezane za seksualno nasilje.
- O ovom problemu treba govoriti tako da učenici/e mogu da prepoznaju realne životne situacije u kojima mogu da se nađu i koje ih mogu dovesti u rizik od seksualnog nasilja.
- Da škola, stručni saradnici/e i nastavnici/e grade odnos poverenja sa učenicima/ama, aktivno prate i prepoznaju kada se učenicima/ama dešavaju promene koje mogu da ukažu da imaju neki problem, ukoliko naslute da je dete u rizičnoj situaciji koja može da dovede do seksualnog nasilja, da znaju kome treba i mogu da se obrate.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). Zdravi izbori za decu; Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za nastavnike/ce, roditelje/staratelje i decu (Priručnik i Specijalistički trening naprednog nivoa). Drugo, dopunjeno izdanje. Autorke: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić.

**Prvo poglavlje obrađuje odgovornost zaposlenih u vaspitno-obrazovnoj ustanovi za sprovođenje Posebnog protokola za zaštitu dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (kao i Priručnika i Pravilnika).*

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	TREĆI - srednja škola
TEMA:	Građanska i politička prava, i pravo na građansku inicijativu
NASTAVNA JEDINICA:	Građani moje opštine 2
NASLOV ČASA:	Odgovornost akterki i aktera u lokalnoj zajednici za reagovanje na seksualno zlostavljanje dece
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e su unapredili znanje o ljudskim pravima i seksualnom nasilju kao jednom od najtežih oblika kršenja ljudskih prava i prava deteta.• Učenici/e uočavaju obaveznost države i ostalih institucija da štite ljudska prava.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su unapredili znanja o seksualnom zlostavljanju dece.2. Učenici/e prepoznaju institucije, organizacije koje su u obavezi da aktivno doprinesu sistemu prevencije seksualnog nasilja i intervenišu u situacijama kada se nasilje dogodi.3. Učenici/e prepoznaju značaj saradnje lokalne zajednice sa školom i mogućnosti saradnje i ličnog uključivanja u mrežu prevencije seksualnog nasilja i intervencije kada se nasilje dogodi
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/0 Priprema za čas – Presentacije o zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa radom ključnih institucija/organizacija i pripremili su prezentacije o njihovim obavezama i ulogama u zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja.</p> <p>A/1 Činioci zaštite dece od seksualnog zlostavljanja u lokalnoj zajednici - prezentacije</p> <p>- Učenici/e razumeju na koji način su odgovorne ključne institucije i organizacije (SOS telefon MPNTR, organizacije civilnog društva, lokalne institucije - policija, centri za socijalni rad i dr., školski tim...) u lokalnoj zajednici u zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja.</p> <p>A/2 Saradnja sa lokalnom zajednicom – sumiranje</p> <p>- Učenici/e prepoznaju značaj saradnje sa lokalnom zajednicom i mogućnost ličnog uključivanja u mrežu saradnje.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>Napomena: Čas se nadovezuje na časove Ljudska prava 2 i Građani moje opštine 1 . Tokom pripreme i realizacije ovog časa nastavnik/ca se oslanja na znanja i veštine koje su učenici/e stekli i tokom svih prethodnih časova.</p> <p>A/0 Priprema za čas – prezentacije o zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja</p> <p>- Za uspešnu realizaciju ovog časa neophodno je da nastavnik/ca u dogovoru sa učenicima/ama pripremi aktivnosti na prethodnom času i realizuju aktivnosti tokom nedelje između časova.</p> <ul style="list-style-type: none">• Na času <i>Građani moje opštine 1</i> nastavnik/ca treba da najavi plan aktivnosti na narednom času i istakne da uspešnost narednog časa zavisi od realizovanja aktivnosti učenika/ca tokom nedelje do narednog časa. Uz pomoć nastavnika/ca učenici/e će izlistati institucije, organizacije, pojedince u lokalnoj zajednici koji aktivno učestvuju i preduzimaju mere u cilju prevencije od seksualnog nasilja i intervenišu u situacijama kada se nasilje dogodi.

- Učenici/e će se podeliti u nekoliko manjih timova i izabrati organizaciju, instituciju koju će kontaktirati, posetiti ili istražiti njihov sajt. Kako bi zadatak bio uspešno realizovan svaki tim dobija Upitnik (**Prilozi 1, 2, 3 i 4**) sa pitanjima. Upitnik će biti smernica i pomoć za razgovor, pretraživanje sajta i prikupljanje podataka.
- Pripremljena su 4 upitnika zavisno sa kim će učenici/e obavljati razgovor: predstavnicima/ama institucija: policije, centara za socijalni rad, SOS telefon Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije, škole; organizacijama civilnog društva. Preporuka je da se iskoriste resursi u vidu kontakata sa pojedinkama i pojedincima, institucijama i organizacijama sa kojima je škola saradivala kroz različite programe i aktivnosti, ali i da nastavnik/ca sprovede mini-istraživanje među koleginicama i kolegama iz drugih škola sa kojom ustanovom / organizacijom beleže pozitivnu saradnju. Naime, odlazak malih timova u odabrane institucije i organizacije treba da bude isplaniran tako što će nastavnik/ca dogovoriti posetu i zakazati termin vođenja intervjua.
- U slučaju da se radi o maloj sredini, učenike/ce treba uputiti na organizacije koje se bave ovom temom tako što će pretražiti sajt organizacija i prikupiti podatke i naći odgovore na pitanja iz Upitnika. **Preporuka je da istraže sajt organizacija: Grupa za zaštitu od nasilja i diskriminacije Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Incest Trauma Centar - Beograd, ASTRA i Centar E8.**
- Radi dobijanja slike mreže mogućnosti koja postoji unutar škola i van nje, dobro je da mali timovi kontaktiraju / razgovaraju sa koordinatorom/kom Tima za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja učenika svoje škole, sa pedagoškom savetnicom SOS linije za prijavljivanje nasilja pri Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja 0800 200 201.
- Ideja je da mali timovi na čas „*Građani moje opštine 2*“ donesu popunjene upitnike i materijale (promotivni materijal koji su dobili prilikom poseta ili istraživanja sajtova: flajere, poster, nalepnice, brošure, video snimci kampanja, filmovi...). Ovi materijali služe da svaki mali tim izradi svoj pano i predstavi ga plenarno drugima.

A/1 Činioci zaštite dece od seksualnog zlostavljanja u LZ – prezentacije (40')

- Učenici/e (mali timovi) plenarno prezentuju svoje prikaze obaveza i uloga institucija / organizacija u zaštiti dece od seksualnog zlostavljanja.

- Svaka prezentacija traje 10 minuta i prati je mogućnost postavljanja pitanja od strane drugih učenika/ca i nastavnika/ce.

- Mali tim koji treba da razgovara sa koordinatorom/kom **školskog Tima za zaštitu dece od nasilja** svoj zadatak realizuje tokom časa. Koordinator/ka je od strane učenika/ca pozvana da prisustvuje času i aktivno učestvuje. Potrebno je da sasluša informacije koje su prikupili mali timovi tokom poseta službama van škole. Nakon toga, mali tim koji se odlučio za razgovor sa koordinatorom/kom, postavlja mu/joj pitanja iz Upitnika, on/a daje odgovore nastojeći da što praktičnije opiše reagovanje škole na seksualno nasilje.
- Po završetku časa, i ovaj tim izrađuje svoj pano i pridružuje ga ostalima koji ostaju u holu škole da mogu da ga pogledaju svi nastavnici/e, roditelji i učenici/e.

A/2 Saradnja sa lokalnom zajednicom – sumiranje (5')

- **Nastavnik/ca naglašava značaj saradnje sa lokalnom zajednicom i mogućnost ličnog uključivanja učenika/ca u mrežu saradnje.**

- Tokom realizacije časa očekuje se da učenici/e primene znanja koja su stekli na prethodnim časovima.
- Za uspešnu realizaciju časa od presudnog značaja je priprema nastavnika/ce i organizacija učenika/ca. Neophodno je da se učenici/e grupišu u nekoliko malih timova (broj timova zavisi od broja organizacija, institucija koje će intervjuisati i posetiti). Preporuka je da timove naprave sami učenici/e. Takođe, preporuka je da učenici/e odaberu koga će intervjuisati i posetiti. Na ovaj način se postiže najviši nivo motivacije učenika/ca i samim tim uspešnost realizovanja preuzetog zadatka.
- Pomoć nastavnika/ce je neophodna u delu dogovaranja sastanka i posete instituciji, organizaciji. Preporuka je da se zakazivanje susreta realizuje tako što će nastavnik/ca kontaktirati organizaciju, instituciju u prisustvu članova tima i dogovoriti susret.
- Čest slučaj je da nije jednostavno organizovati sastanak sa predstavnicima MUP-a. Zadatak je nastavnice/ka da blagovremeno pisanim putem kontaktira nadležnu Policijsku upravu, Odeljenje za krvne i seksualne delikte i Odeljenje za maloletničku delinkvenciju, i zatraži dolazak u Školu od strane policijskog inspektora/ke sa dugim iskustvom direktnog rada sa žrtvama nasilja u navedenim odeljenjima.
- Nakon ovog časa sledi tema sa ciljem pokretanja inicijative u školi i/ili lokalnoj zajednici. Nastavnik/ca ohrabruje učenike/ce da oni koji žele da nastave da se bave prevencijom i zaštitom dece i žena od seksualnog nasilja, da to mogu učiniti kroz osmišljavanje građanske inicijative / lokalne akcije u svojoj lokalnoj zajednici, a zasnovano na rezultatima rada sa ovog časa.

RADNI MATERIJAL

- Radni materijal čine Upitnici (Prilozi 1, 2, 3 i 4) i prikupljen promotivni materijal.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Oficijelne internet stranice preporučenih organizacija civilnog društva
2. Oficijelna internet stranica Nacionalne dečije linije (NADEL) 116 111 (besplatan poziv)
3. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). Zdravi izbori za decu; Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za nastavnike/ce, roditelje/staratelje i decu (Priručnik i Specijalistički trening naprednog nivoa). Drugo, dopunjeno izdanje. Autorke: Dr LJiljana Bogavac i Dušica Popadić.

*Prvo i drugo poglavlje pružaju sugestije za povezivanje zaposlenih u vaspitno-obrazovnoj ustanovi i roditelja / staratelja sa drugim akterkama i akterima u lokalnoj zajednici, kao i organizaciju lokalnih akcija.

UPITNIK

*Za razgovor sa savetnicom/kom na SOS liniji
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije*

Broj telefona SOS linije : _____

Datum kada je razgovor obavljen _____

- Kada je SOS linija pokrenuta?
- Koji je cilj postojanja SOS linije?
- Kome je namenjena SOS linija?
- Kako funkcioniše SOS linija? (Da li postoji vreme kada može da se zove ili je linija non-stop dostupna? Da li su pozivi besplatni?)
- Ko je sa druge strane telefonske linije kada pozovemo / zanimanje osoba koje odgovaraju na pozive?
- Šta savetnik/ca radi kada dobije prijavu seksualnog zlostavljanja dece?
- Broj prijavljenih slučajeva seksualnog zlostavljanja dece vašoj službi tokom prethodne godine, kao i od formiranja SOS linije?
- (Ako se sagovornik/ca izjasni da nisu nailazili na ove slučajeve, potrebno je podsetiti da statistički podaci u Republici Srbiji pokazuju da u svakoj sredini postoji ovaj društveni problem, te s tim u vezi sledi pitanje: Kako objašnjavate da do sada vaša služba nije zabeležila nijedan slučaj?)
- Broj slučajeva seksualnog zlostavljanja dece koji je prijavljen vašoj službi i procesuiran kroz krivični postupak?
- Da li ste u kontaktu sa osobama koje su prijavile seksualno zlostavljanje deteta i nakon što se vaš deo posla u sistemu zaštite završio?
- Kako ste Vi lično pomogli jednom detetu koje je preživelo seksualno nasilje? Molimo Vas, kažite nam jedan primer.
- Na koji način vaša služba kontinuirano neguje odnose sa medijima u cilju povećanja vidljivosti društvenog problema seksualnog nasilja i pravilnog izveštavanja medija?
- Kako čuvate poverljivost podataka: Da li sam u obavezi da se predstavim prilikom zvanja SOS linije? Kada Vam osoba koja je preživela seksualno nasilje ispriča svoje iskustvo, ko će to još saznati? Da li se taj razgovor snima? Da li se iskustvo koje je osoba obelodanila negde beleži i gde se čuvaju ti podaci?

UPITNIK

Za razgovor sa predstavnicama/ima organizacijama civilnog društva

Naziv organizacije koju ste posetili : _____

Datum posete : _____

Ime i prezime osobe/a sa kojom ste razgovarali : _____

Funkcija/pozicija sagovornika/ce na kojoj radi : _____

- Kada je organizacija osnovana?
- Šta znači naziv organizacije?
- Koji su ciljevi /misija rada organizacije ?
- Na koji način realizujete svoje aktivnosti?
- Kome su aktivnosti namenjene ?
- Broj prijavljenih slučajeva seksualnog zlostavljanja dece vašoj službi tokom prethodne godine?
- (Ako se sagovornik/ca izjasni da nisu nailazili na ove slučajeve, potrebno je podsetiti da statistički podaci u Republici Srbiji pokazuju da u svakoj sredini postoji ovaj društveni problem, te s tim u vezi sledi pitanje: Kako objašnjavate da do sada vaša služba nije zabeležila nijedan slučaj?)
- Broj slučajeva seksualnog zlostavljanja dece koji je prijavljen vašoj službi i procesuiran kroz krivični postupak?
- Da li ste u kontaktu sa osobama koje su prijavile seksualno zlostavljanje deteta i nakon što se vaš deo posla u sistemu zaštite završio?
- Kako ste Vi lično pomogli jednom detetu koje je preživelo seksualno nasilje? Molimo Vas, kažite nam jedan primer.
- Na koji način vaša služba kontinuirano neguje odnose sa medijima u cilju povećanja vidljivosti društvenog problema seksualnog nasilja i pravilnog izveštavanja medija?
- Da li ste realizovali kampanju/e u cilju prevencije od seksualnog nasilja? Koje?
- Da li i na koji način sarađujete sa državnim institucijama (policijom, tužilaštvom, centrom za socijalni rad, zdravstvom)?
- Da li ostvarujete saradnju sa školama? Na koji način?
- Kako pojedinac/pojedinka može da stupi u kontakt sa organizacijom u slučaju da joj je potrebna pomoć, podrška, trpi zlostavljanje, seksualno nasilje? (telefonom, SOS linija, meilom, lični dolazak, savetovalište...)
- Koji su vaši koraci u slučajevima da imate saznanja da dete trpi seksualno nasilje?
- Ako organizacija ima SOS liniju, kako ona funkcioniše?
- Da li i na koji način učenici/e mogu da se uključe u rad vaše organizacije?

UPITNIK

*Za razgovor sa predstavnicama/ima državnih institucija
koji direktno rade na zaštiti dece od seksualnog nasilja*

Naziv institucije koju ste posetili : _____

Datum posete : _____

Ime i prezime osobe/a sa kojom ste razgovarali : _____

Funkcija/pozicija sagovornika/ce na kojoj radi : _____

- Koji dokumenti (zakoni, pravilnici, protokoli...) su obavezujući u oblasti zaštite dece od seksualnog nasilja?
- Da li u vašoj instituciji postoji posebna služba/tim koji se bavi problemom seksualnog nasilja nad decom?
- Na koji način realizujete svoje aktivnosti?
- Kome su aktivnosti namenjene?
- Broj prijavljenih slučajeva seksualnog zlostavljanja dece vašoj službi tokom prethodne godine?
- (Ako se sagovornik/ca izjasni da nisu nailazili na ove slučajeve, potrebno je podsetiti da statistički podaci u Republici Srbiji pokazuju da u svakoj sredini postoji ovaj društveni problem, te s tim u vezi sledi pitanje: Kako objašnjavate da do sada vaša služba nije zabeležila nijedan slučaj?)
- Broj slučajeva seksualnog zlostavljanja dece koji je prijavljen vašoj službi i procesuiran kroz krivični postupak?
- Da li ste u kontaktu sa osobama koje su prijavile seksualno zlostavljanje deteta i nakon što se vaš deo posla u sistemu zaštite završio?
- Kako ste Vi lično pomogli jednom detetu koje je preživelo seksualno nasilje? Molimo Vas, kažite nam jedan primer.
- Na koji način vaša služba kontinuirano neguje odnose sa medijima u cilju povećanja vidljivosti društvenog problema seksualnog nasilja i pravilnog izveštavanja medija?
- Da li ste realizovali kampanju/e u cilju prevencije seksualnog nasilja? Koje?
- Da li i na koji način saradujete sa državnim institucijama (policijom, tužilaštvom, centrom za socijalni rad, zdravstvom), nevladinim organizacijama i pojedincima/kama u oblasti zaštite dece od seksualnog nasilja?
- Da li ostvarujete saradnju sa školama? Na koji način?
- Kako pojedinac/pojedinka može da stupi u kontakt sa vašom institucijom u slučaju da joj je potrebna pomoć, podrška, trpi zlostavljanje, seksualno nasilje (telefonom, SOS linija, meilom, lični dolazak, savetovanište...)?
- Koji su vaši koraci u slučajevima da imate saznanja da dete trpi seksualno nasilje ?
- Ako postoji SOS liniju kako ona funkcioniše?
- Da li i na koji način vidite saradnju učenika/ca sa vašom institucijom?

UPITNIK

Za razgovor sa koordinatorom/kom Tima za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja učenika/ca (svoje) Škole koji se realizuje na času

Naziv škole: _____

Datum razgovora : _____

Ime i prezime osobe/a sa kojom ste razgovarali : _____

Zanimanje sagovornika/ce : _____

- Kada je formiran Tim za zaštitu od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja učenika/ca u našoj školi? Ko čini Tim?
- Koji dokumenti (zakoni, pravilnici, protokoli...) su obavezujući za Tim u oblasti zaštite dece od seksualnog nasilja?
- Na koji način Tim organizuje svoj rad tokom školske godine?
- Kome su aktivnosti namenjene ?
- Broj prijavljenih slučajeva seksualnog zlostavljanja dece Timu tokom prethodne godine, kao i od formiranja Tima?
- (Ako se sagovornik/ca izjasni da nisu nailazili na ove slučajeve, potrebno je podsetiti da statistički podaci u Republici Srbiji pokazuju da u svakoj sredini postoji ovaj društveni problem, te s tim u vezi sledi pitanje: Kako objašnjavate da do sada Tim nije zabeležio nijedan slučaj?)
- Broj slučajeva seksualnog zlostavljanja dece koji je prijavljen Timu i procesuiran kroz krivični postupak?
- Da li ste u kontaktu sa osobama koje su prijavile seksualno zlostavljanje deteta i nakon što se vaš deo posla u sistemu zaštite završio?
- Kako ste Vi lično pomogli jednom detetu koje je preživelo seksualno nasilje? Molimo Vas, kažite nam jedan primer.
- Na koji način Tim kontinuirano neguje odnose sa medijima u cilju povećanja vidljivosti društvenog problema seksualnog nasilja i pravilnog izveštavanja medija?
- Da li je Tim realizovao aktivnosti u cilju prevencije seksualnog nasilja? Koje?
- Koje korake članovi/ice Tima preduzimaju u slučajevima da imaju saznanja da neko trpi seksualno nasilje?
- Na koji način saradujete sa državnim institucijama (policijom, tužilaštvom, centrom za socijalni rad, zdravstvom), nevladinim organizacijama i pojedincima/kama u oblasti zaštite dece od seksualnog nasilja?
- Da li i na koji na koji način u rad Tima mogu da se uključe učenici/e škole ?

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	ČETVRTI – srednja škola
TEMA:	Mediji/dekonstrukcija medijskih poruka
NASTAVNA JEDINICA:	Mediji i rodno zasnovano nasilje
NASLOV ČASA:	Pre nego što novine odu u štampu!
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e su unapredili medijsku pismenost.• Učenici/e uočavaju i razumeju da mediji prenose sliku života, ali da, isto tako i doprinose stvaranju te slike.• Učenici/e prepoznaju vezu između diskriminacije u realnom životu i diskriminacije u medijima.• Učenici/e su unapredili znanja o diskriminaciji i rodno zasnovanom nasilju.• Učenici/e prepoznaju seksualno nasilje i diskriminaciju u medijima.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su unapredili znanja o diskriminaciji i rodno zasnovanom nasilju.2. Učenici/e razumeju pojam seksualnog zlostavljanja.3. Učenici/e prepoznaju postojeći način izveštavanja o seksualnom nasilju i diskriminaciju u medijima.4. Učenici/e uviđaju značaj etičkog izveštavanja medija o temi seksualnog zlostavljanja dece.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Uvod – Etičko izveštavanje medija</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa pravilima etičkog izveštavanja medija o temi seksualnog zlostavljanja dece.</p> <p>A/2 Mediji i seksualno zlostavljanje dece – grupna diskusija</p> <p>- Učenici/e razumeju pojmove rodno zasnovano nasilje, diskriminacija, javno mnjenje, mizoginija, predrasude, stereotipi, kao i njihovu povezanost sa društvenim problemom seksualnog nasilja.</p> <p>A/3 Reakcija na neetičko izveštavanje medija – završni deo časa</p> <p>- Učenici/e razumeju da se treba suprostaviti neetičkom izveštavanju medija.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>A/1 Uvod – Etičko izveštavanje medija o seksualnom nasilju (10')</p> <p>- Nastavnik/ca otvara čas prikazivanjem Slajda 1 čiji sadržaj ima i unapred odštampan po ličnu kopiju za svakog učenika/cu koju može da ponese kući. Uz Slajd 1, svaki učenik/ca treba da ima i odštampan Prilog 1.</p> <p>- Slajd 1 ukazuje na pravila etičkog izveštavanja medija o temi seksualnog zlostavljanja dece.</p> <p>- Nastavnik/ca pita učenike/ce da li se, po njihovom mišljenju, ova pravila poštuju od strane medija u našoj zemlji. (Očekivano je da će učenici/e odgovoriti da to najčešće nije slučaj.)</p> <p>A/2 Mediji i seksualno zlostavljanje dece – grupna diskusija (25')</p> <p>- Potom, nastavnik/ca podstiče diskusiju koristeći sledeća pitanja:</p>

1. Šta ste vi uočili, kako se najčešće krše pravila etičkog izveštavanja?
2. Izaberite reči i sintagme koje su uvredljive i ponižavajuće za dete koje je preživelo seksualno nasilje?
3. Najčešće žrtve seksualnog nasilja su devojčice. Izveštavanje o seksualnom nasilju je prožeto mizoginijom. Koji su najčešći stereotipi o ženama, koje su najčešće predrasude o ženama?
4. U kakvoj su vezi stereotipi, predrasude - diskriminacija i nasilje?
5. Koliko mediji doprinose održavanju i stvaranju stereotipa, zatim predrasuda, pa time i diskriminacije i nasilja?
6. Pod višestrukim rizikom od seksualnog nasilja su deca ulice, deca sa smetnjama u razvoju, deca romske nacionalnosti i druga deca koja su društveno marginalizovana. Zato što su posebno ranjiva, manje im se veruje kad su seksualno zlostavljana. Da li neko vrši diskriminaciju pripadnika neke grupe, ili nasilje nad njima, a da prethodno nema predrasude prema toj grupi?
7. Da li ste čuli za Kodeks novinara i šta je to? Potražite na internetu, proučite.
8. Kad pročitate ili čujete medijsku vest u suprotnosti sa pravilima etičkog izveštavanja, da li smatrate da je autor/ka svojim tekstom narušio/la nečija prava?
9. Može li nasilje biti verbalno (psovke, uvrede, ponižavanje žrtve u medijskim objavama)?
10. Da li takvi tekstovi čine nasilje?
11. Da li takvi tekstovi podstiču rodno zasnovano nasilje?
12. Šta je implicitno sadržano u stavu autora/autorki takvih tekstova?
13. Da li možete da zamislite, da se sutra u novinama objavi takav tekst, da li biste reagovali?

A/3 Reakcija na neetičko izveštavanje medija – završni deo časa (10')

- Razgovarajte u dvema malim grupama:

1. Formulшите prigovor koji biste poslali redakciji, uredništvu i autoru/autorki.
2. Formulшите predstavku koju biste uputili Zaštitniku građana.

SUMACIJA:

Nakon analize Slajda 1 i ključnih reči, uočili smo vezu između diskriminacije u realnom životu i diskriminacije u medijima. Analizirali smo pojmove: seksualno zlostavljanje dece, stereotipi, predrasude, diskriminacija, mizoginija, rodno zasnovano nasilje, marginalne grupe i javno mnjenje. Zapitali smo se, ko najčešće trpi diskriminaciju - marginalizovane grupe, na primer, žene (kao najveća marginalizovana grupa na svetu), seksualne manjine, narkomani, psihijatrijski pacijenti, oboleli od side, nacionalne manjine, verske manjine; često pojedinke i pojedinci koji predstavljaju te grupe, ili preuzimaju njihovu simboličku ulogu, ili grupe, profesije koje ih štite, brane, i time se stavljaju „na njihovu stranu“. Ispitivali smo kakva je uloga medija - mediji oslikavaju stanje u našoj svakodnevici – ako u njoj ima diskriminacije, mediji je prenose. Ali, mediji mogu i doprinostiti javljanju novih diskriminatorских postupaka, tako što utiču na formiranje stavova, stereotipa, širenje mizoginije i oblikovanje javnog mnjenja.

NAUČENE LEKCIJE

Učenici/e vrlo aktivno daju doprinos ovom času. Uvek je važno voditi računa da se o etičkom izveštavanju medija ne uči (isključivo) iz negativnih primera medijskih štampanih i video klipinga. To je rizik koji ceo proces učenja može da pretvori u svoju suprotnost.

RADNI MATERIJAL

**PRE NEGO ŠTO NOVINE
ODU U ŠTAMPU...**

Proverite!

- Slike žena i dece nisu degradirajuće ili ponižavajuće
- Zadržana je poverljivost svih žrtava
- Priče su objektivne i zasnovane na činjenicama
- Priče nisu napisane na senzacionalistički način
- Nasilje nije pretvoreno u zabavu

Zadržite profesionalnu etiku!

Kingdom of the Netherlands

www.incestrauamacentar.org.rs

• **PRILOG 1**

DISKRIMINACIJA (delo, čin) – je najviši stepen, čin omalovažavanja, vređanja ili uskraćivanja prava – prethode joj predrasude

↑

PREDRASUDE (stav, mišljenje) – su izrazito negativni stavovi, obojeni mržnjom, mišljenja o pojedinim grupama; one uvek prethode činu diskriminacije

↑

STEREOTIPI (stav, mišljenje) – su, takođe, pojednostavljena preterano uopštena gledišta, koja su uvek sadržana u predrasudi.

Ključni pojmovi za obradu na času:

POJAM	OPIS POJMA
mizoginija	Mržnja prema ženi i omalovažavanje svega što je žensko, negiranje žene i njenih vrednosti. Ona je sveprisutna, kulturološki prožimajuća i uslovljena. Služi kao opravdanje isključivanja, hijerarhizovanja i eksploatacije žena. Primenjuje se na „sve žene“. Ima dugu istoriju i tradiciju u svim narodima i na svim meridijanima, što dokazuje i činjenica da su muškarci činili masovne zločine nad ženama tokom istorije. Prenosi se kroz kulturnu tradiciju; ljudi se uče da umanjuju vrednost ženskog, da ismevaju prisustvo i doprinos žena. U periodima kriza i ratova mizoginija postaje jedno od oruđa manipulisanja javnim mnjenjem.
rodno zasnovano nasilje	Različiti oblici nasilja ili pretnje nasiljem koje bitno obeležavaju pojam roda. Oblici nasilja koji pogađaju gotovo isključivo žene: silovanje, genitalno sakaćenje, prostitucija, trgovina ženama, prinudni brak, prinudna trudnoća, prinudni abortus, prinudna sterilizacija, muško nasilje nad ženama. Različite nasilne prakse, diskriminišuće prema ženama, a koje se skrivaju i pravdaju običajima i tradicijom: prinudno nošenje čadora, zara i feredže, uskraćivanje obrazovanja, zdravstvene zaštite, profesionalnog rada, onemogućavanje delovanja u javnosti.
diskriminacija	Lat. <i>diskriminare</i> = praviti razliku, razlikovanje. označava i ponašanje koje prati predrasude (oblik praktičnog delovanja pod uticajem ili na osnovu predrasuda). To je javno ispoljavanje negativnih osećanja prema pripadnicima grupa ili postupanje prema ljudima na nepravedan ili omalovažavajući način, samo zato što pripadaju nekoj grupi (polna, rasna, etnička, verska diskriminacija ili diskriminacija na osnovu političkih uverenja) To je uskraćivanje prava pojedincima i grupama zbog nečega po čemu se oni razlikuju od dominantne većine. Ipak, i pored pravnog regulisanja, tj. zabrane otvorene diskriminacije često se javljaju najrazličitiji oblici prikrivene, neinstitucionalizovane diskriminacije. Diskriminacija može biti podstaknuta predrasudama.
javno mnjenje	Važan činilac društvenih i političkih odnosa u savremenom društvu; ima protivrečan i složen karakter... po pravilu, formira se kao reakcija na određeni događaj ili pojavu. Pasivna pozicija javnog mnjenja pojačana je delovanjem masovne propagande i agitacije, pomoću kojih se ono modelira, pri čemu se koriste sva sredstva i mehanizmi psihološkog pritiska i manipulacije. A u tome odlučujuću ulogu imaju sredstva masovnih komunikacija.
marginalizovane grupe	Društvene grupe koje su iz središta društvenog života gurnute na njegove margine i kojima je uskraćen pristup značajnim društvenim položajima i raznim oblicima moći (ekonomskoj, političkoj, simboličkoj). Najčešće su u pitanju manjinske grupe, ali brojnost nije presudna. Žene su najbrojnija marginalizovana grupa. Mogu biti konstruisane na ekonomskim, rasno-etničkim, kulturnim ili nekim drugim osnovama, a često dolazi i do kumulacije različitih obeležja (npr. Romi). Često su meta stigmatizacije.
predrasude	Neopravdano negativni stavovi prema nekome ili nečemu. Predrasude su obično teško promenljive i zasnovane na pogrešnim uverenjima. Praćene su jakim negativnim osećanjima (odbojnost, neprijateljstvo, mržnja, prezir...)
stereotipi	Preterano uprošćena, često netačna i teško promenljiva slika koju imamo o pripadnicima neke grupe. Oni su sastavni deo predrasuda, jer su uverenja o nekoj grupi uvek usklađena sa osećanjima koja imamo prema toj grupi.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Detaljno proučiti „O različitostima“ u Uvodu.
2. Čas pod nazivom „Novinski tekst kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u ustanovi/organizaciji“ u poglavlju Maternji jezik / srpski jezik i književnost, 3. razred srednje škole.
3. Čas pod nazivom: „Mediji – edukatori u interesu deteta koje je preživelo seksualnu traumu“ u poglavlju Obrazovnog paketa za predmet Građansko vaspitanje, 4. razred srednje škole..
4. www.incesttraumacentar.org.rs (posebna pažnja za rubriku “Najčešće postavljana pitanja” – FAQ)
5. www.ijasamuztebe.org.rs

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	GRAĐANSKO VASPITANJE
RAZRED:	ČETVRTI – srednja škola
TEMA:	Svet informacija
NASTAVNA JEDINICA:	Selekcija informacija: objektivnost kao odgovornost
NASLOV ČASA:	Mediji – edukatori u interesu deteta koje je preživelo seksualnu traumu
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e su unapredili medijsku pismenost.• Učenici/e uočavaju i razumeju da mediji prenose sliku života, ali da, isto tako i doprinose stvaranju te slike.• Učenici/e prepoznaju vezu između diskriminacije u realnom životu i diskriminacije u medijima.• Učenici/e su unapredili znanja o diskriminaciji i rodno zasnovanom nasilju.• Učenici/e prepoznaju seksualno nasilje i diskriminaciju u medijima.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su unapredili svoju medijsku pismenost.2. Učenici/e uočavaju i razumeju da mediji prenose sliku života, ali da isto tako i doprinose stvaranju te slike.3. Učenici/e su unapredili znanja o temama diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Uvod – O etičkom izveštavanju novinarki i novinara</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa pravilima etičkog izveštavanja medija o temi seksualnog zlostavljanja dece.</p> <p>A/2 Izveštavanje o seksualnom nasilju skladu sa kodeksom – vežba</p> <p>- Učenici/e razumeju i primenjuju smernice i pravila etičkog izveštavanja prilikom samostalne izrade vesti o seksualnom zlostavljanju dece.</p> <p>A/3 Poruka javnosti u interesu deteta – završni deo časa</p> <p>- Učenici/e razumeju kakva treba da bude poruka javnosti koja je u interesu deteta koje je preživelo seksualno zlostavljanje.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>Ovaj čas je na samom kraju teme koja se bavi medijima tako da će sva prethodna saznanja, veštine u analizi i razumevanju medija i medijskih poruka učenici/e imati priliku da primene na ovom času tokom realizovanja predviđenih aktivnosti. Očekuje se da će učenici/e samostalno uspeti da izrade vest u skladu sa novinarskim kodeksom.</p> <p>A/1 Uvod – O etičkom izveštavanju novinara (5')</p> <p>- Učenici/e kao vodilju za izradu vesti dobijaju primerak izvoda iz Kodeksa novinara Srbije (Prilog 1) i preporuke Incest Trauma Centra – Beograd u okviru prve Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece (Prilog 2).</p>

A/2 Izveštavanje o seksualnom nasilju skladu sa kodeksom – vežba (30')

- Nastavnik/ca predstavlja učenicima/ama slučaj seksualnog zlostavljanja dece napisan u najkraćoj, osnovnoj, formi iz koje proističu dva posebna zadatka. I jedan i drugi zadatak se rade u parovima.

- Ukupan broj dece je potrebno podeliti na pola i u okviru svake polovine se formiraju parovi.

- Jednu polovinu čine „odgovorne novinarkе i novinari“, a drugu polovinu „odgovorne urednice“. (Za svaki par, nastavnik/ca ima unapred ištampane **Priloge 1 i 2**, a za parove u okviru „odgovornih novinarki i novinara“ i **Prilog 3**.)

- **Zadatak za „odgovorne novinarkе i novinare“**: Imaju ispred sebe i za realizaciju zadatka koriste **Prilog 1 i Prilog 2**. Dobijaju **Prilog 3** na osnovu kojeg imaju zadatak da **napišu vest koja će biti objavljena u medijima**.

- **Zadatak za „odgovorne urednice“**: Imaju ispred sebe i za realizaciju zadatka koriste **Prilog 1 i Prilog 2**. **Njihov zadatak je da napišu 5 pravila: o čemu je obavezno voditi računa kada se piše vest o seksualnom nasilju nad decom**.

- U narednom koraku, jedan po jedan par „odgovornih novinarki i novinara“ čita svoju vest. „Odgovorne urednice“ reaguju time što izdvajaju sa svoje liste ona pravila koja su prilikom sastavljanja svake vesti ispunjena. Dopunjuju ako je neko pravilo izostalo ili prekršeno.

- Pored olakšavanja diskusije, nastavnik/ca prati da li na rezultate parova u okviru „odgovornih novinarki i novinara“ utiče i rodna komponenta, odnosno koje su specifičnosti procesa unutar mešovityh i istopolnih parova. Kad uoči specifičnosti, pita pojedini par kako je tekao njihov proces i iznosi svoje zapažanje da nekad moć unutar para može biti ravnopravno raspoređena, a nekad ne.

A/3 Poruka javnosti u interesu deteta – završni deo časa (10')

- Nastavnik/ca pita sve učenike/ce da odgovore:

1. **Kako se osećate kada čujete da je neko dete seksualno zlostavljano?**
2. **Koju gromoglasnu poruku javnosti u interesu deteta koje je preživelo seksualno nasilje treba da pošalje medijska vest?**

- **Na prvo pitanje, nastavnik/ca pažljivo sluša sve odgovore i sve vreme naglašava poštovanje dostojanstva i integriteta deteta.**

- **Na drugo pitanje, svakako poentira vrednosni okvir da nijedno dete nikada nije krivo za seksualno nasilje, da je oporavak moguć, da mediji kao edukatori imaju odgovornost da najpre nauče građanke i građane kako da prepoznaju i spreče seksualno zlostavljanje dece i da ih kontinuirano podsećaju da imaju zakonsku obavezu prijavljivanja seksualnog zlostavljanja dece, i dr.**

- Nastavnik/ca zaokružuje čas time što naglas čita **Slajd 1**. Za svakog učenika/cu ima pripremljenu cedulju sa istim tekstom koji nose kući.

NAUČENE LEKCIJE

Tokom realizacije časa očekuje se da učenici/e primene znanja i veštine analize medijskih sadržaja koja su stekli na prethodnim časovima.

• Prilog 1

Isečak iz „Kodeks novinara Srbije“

KODEKS NOVINARA SRBIJE**PREAMBULA**

UNS i NUNS ovaj kodeks donose kao etički standard profesionalnog postupanja novinara. Dužnost je novinara da slede profesionalne i etičke principe sadržane u Kodeksu, i da se suprotstave pritiscima da te principe prekrše. Kodeks preporučuje solidarnost sa kolegama kada su ugroženi standardi profesionalnog postupanja novinara.

I ISTINITOST IZVEŠTAVANJA

1. Obaveza je novinara da tačno, objektivno, potpuno i blagovremeno izvesti o događajima od interesa za javnost, poštujući pravo javnosti da sazna istinu i držeći se osnovnih standarda novinarske profesije.
2. Pravo je medija da imaju različite uređivačke koncepte, ali je obaveza novinara i urednika da prave jasnu razliku između činjenica koje prenose, komentara, pretpostavki i nagađanja.
3. Novinar je dužan da naznači izvor informacije koju prenosi. Ukoliko izvor ne želi da bude otkriven, novinari i urednici postupaju sa dužnom profesionalnom pažnjom i svojim profesionalnim autoritetom staju iza informacije i odgovaraju za njenu tačnost.
4. Novinar je dužan, kada je to neophodno, da konsultuje što više izvora i da im omogući da iznesu svoj stav.
5. Sa novinarstvom nespojivi su objavljivanje neosnovanih optužbi, kleveta, glasina, kao i izmišljenih pisama ili pisama čiji autor nije poznat ili njegov identitet nije proverljiv.

IV ODGOVORNOST NOVINARA

1. Novinar je, pre svega, odgovoran svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. Tu odgovornost ne sme da podredi interesima drugih, a posebno interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa. Novinar se mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja.
2. Novinaru je zabranjeno da koristi neprimerene, uznemiravajuće, pornografske i sve druge sadržaje koji mogu imati štetan uticaj na decu.
3. Novinar je dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa.
4. Novinar neguje kulturu i etiku javne reči, poštuje pravo na odgovor, izvinjenje i ispravku i dužan je da blagovremeno objavi odgovarajuću ispravku.

VII POŠTOVANJE PRIVATNOSTI

1. Novinar poštuje privatnost, dostojanstvo i integritet ljudi o kojima piše. Pravo na privatnost je suženo kada je reč o javnim ličnostima, a posebno nosiocima javnih funkcija.
Smernice:
 - Prilikom izveštavanja o nesrećama i krivičnim delima, nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava i počilaca koje ih jasno identifikuju. Takođe, nije dozvoljeno ni objavljivanje bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitet bilo žrtve, bilo počinioca, pre nego što nadležni organ to zvanično saopšti.
 - Novinar mora da ima svest o moći medija, odnosno o mogućim posledicama po žrtvu ili počinioca ukoliko se otkrije njihov identitet. Posebno mora da ima u vidu težinu mogućih posledica u slučaju eventualne greške/pogrešne pretpostavke u izveštavanju.
2. Novinari i urednici naročito treba da izbegavaju spekulacije i prenošenje nedovoljno proverljivih stavova u izveštavanju o nesrećama i tragedijama u kojima ima stradalih ili su teško pogođeni materijalni i drugi interesi građana.

3. U izveštavanju o događajima koji uključuju lični bol i šok, novinar je dužan da svoja pitanja prilagodi tako da odražavaju duh saosećanja i diskrecije.

Smernice:

- Fotografi i snimatelji dužni su da se, prilikom fotografisanja žrtava nesreća i zločina, ophode sa obzirom i saosećanjem.

4. Novinar je obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom.

Smernice:

- Predstavnici državnih i javnih institucija koje se bave zaštitom dece ponekad nisu svesni uticaja medija i načina njihovog rada. Podaci koje zbog toga pružaju novinarima često podrazumevaju otkrivanje identiteta maloletnika. Novinar ne sme da zloupotrebi njihovu dobronamernost ili neznanje. Informacije dobijene od lekara, socijalnih radnika, vaspitača, i tako dalje, a koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika, ne smeju da budu objavljene.

- **Prilog 2**

Prilog preuzet iz „Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji“, str 143.

MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE

Zajedno sa zaposlenima u pravosuđu, novinarke i novinari su profil koji je u najmanjoj meri pohađao edukativne programe Incest Trauma Centra-Beograd. Iz 21-godišnjeg iskustva naše službe u oblasti odnosa sa javnošću, a u vezi sa temom seksualnog nasilja, neophodno je ubuduće na strani medija:

- DA RAZUMEJU DA SU GLAVNI EDUKATORI U DRUŠTVU O TEMI SEKSUALNOG NASILJA ZAJEDNO SA OBRAZOVNIM USTANOVAMA
- DA UČE o etičkom izveštavanju-što je moguće SAMO AKO UČITE O TRAUMI
- Etički izveštavati znači DA MEDIJ ZAŠTITI DETE/ODRASLU OSOBU KOJA JE PREŽIVELA SEKSUALNO NASILJE
- Etički izveštavati znači UČITI JAVNOST O TRAUMI, znacima upozorenja, rizicima, pravilnoj prvoj reakciji na obelodanjivanje deteta, izvorima pomoći I OPORAVKU
- DA IZVEŠTAVAJU U KONTINUITETU o temi seksualnog nasilja- STALNO (a NE kad se već dogodilo zlostavljanje)
- DA OBAVESTE JAVNOST O ISHODU krivičnih postupaka (presudi i eventualnoj kazni čije saopštenje ima i preventivni karakter) – do sada je informisanje javnosti ograničeno na otkrivanje slučajeva.
- DA NAUČE JAVNOST DA JE OPORAVAK MOGUĆ (a NE SUPROTNO)
- Izveštavati:
 - BEZ otkrivanja identiteta žrtve i njenih najbližih
 - BEZ otkrivanja i detaljnog navođenja koje nasilne seksualne radnje je počinilac koristio (TO JE POSEBNO SUROVO I PONIŽAVAJUĆE PO ŽRTVU I NJENE NAJBLIŽE OSOBE OD PODRŠKE)
 - NE eksploatisati u javnosti pojedinačne slučajeve
 - BEZ SENZACIONALIZMA, JER TO ODVRAĆA GRAĐAN(K)E OD RAZMIŠLJANJA O TEMI SEKSUALNOG NASILJA I ANGAŽOVANJA PROTIV SEKSUALNOG NASILJA

- **Prilog 3**

Dečak ima 8 godina. Seksualno je zlostavljan 1.5 god od strane nastavnika koji mu je davao privatne časove matematike. Učiteljica je uočila znake upozorenja i obavestila roditelje, policiji je stigla prijava Tima Škole za zaštitu dece od nasilja i posle 2 godine je nastavnik osuđen na 6 meseci zatvora.

- Slajd 1

JEDAN MOGUĆI PRIMER VESTI UZ POŠTOVANJE ETIČKIH STANDARDA IZVEŠTAVANJA

Osmogodišnji dečak je posle godinu i po dana spašen od seksualnog zlostavljanja koje je vršio nastavnik koji mu je davao privatne časove matematike. Učiteljica je uočila znake upozorenja i obavestila Tim Škole zadužen za zaštitu dece od nasilja. Ubrzo je usledila prijava policiji, sudski proces je trajao 2 godine i nastavnik je osuđen na 6 meseci zatvora. Roditelji nisu zadovoljni što je suđenje dugo trajalo, a dosuđena kazna niska.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Čas pod nazivom „Novinski tekst kao jedan ponuđeni okvir za sagledavanje teme seksualnog nasilja u ustanovi/organizaciji“ u poglavlju Maternji jezik / srpski jezik i književnost, 3. razred srednje škole.
2. Čas pod nazivom „Pre nego što novine odu u štampu!“ u poglavlju Obrazovnog paketa za predmet Građansko vaspitanje, 4. razred srednje škole.
3. www.incesttraumacentar.org.rs (posebna pažnja za rubriku “Najčešće postavljena pitanja” – FAQ)
4. www.ijasamuztebe.org.rs

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET: BIOLOGIJA

Resursi su nastali na preporuku tima nastavnica okupljenih oko predmeta Biologija za potrebe Obrazovnog paketa.

Odgovaraju sledećim nastavnim jedinicama:

- **Zdravlje, pubertet, adolescencija i problemi odrastanja**
- **Naglasak na rodnoj komponenti:**
 - A) Nasleđivanje pola
 - B) Nasledne bolesti vezane za pol
 - C) Oboljenja i nega organa za razmnožavanje
 - D) Oplođenje i trudnoća
- **Savremen način života i stres.**

53. **Sve što ste uvek želeli da saznate o seksualnosti**, a niste imali prilike da pitate - Nevenka Kraguljac, Dragana Spasojević, Dr Ljiljana Bogavac, Dr Stanislava Otašević
54. Savremeni stil života - Doc. Dr Milica Pejović Milovančević
55. O seksualnom zlostavljanju dece – Vesna Brzev-Ćurčić
56. Nasleđivanje pola – Dr Stanislava Otašević
57. Nasledne bolesti vezane za pol – Dr Stanislava Otašević
58. Nega organa za razmnožavanje – Dr Stanislava Otašević
59. Oboljenje i nega reproduktivnih organa – Dr Stanislava Otašević
60. Oplođenje i trudnoća – Dr Stanislava Otašević

Autorke:

Nevenka Kraguljac, samostalna pedagoška savetnica, stručna saradnica

Dragana Spasojević, pedagoškinja, pedagoška savetnica

Dr Ljiljana Bogavac, Incest Trauma Centar – Beograd

Dr Stanislava Otašević, Centar za promociju zdravlja žena

SVE ŠTO STE ODUVEK ŽELELI DA SAZNATE O SEKSUALNOSTI, A NISTE IMALI PRILIKE DA PITATE

- Za učenice/ke i nastavnice/ke -

Tekst je nastao na preporuku tima nastavnica okupljenih oko predmeta Biologija za potrebe Obrazovnog paketa, a najčešće postavljena pitanja koja su dobila svoje odgovore u narednom sadržaju su prikupljena od učenika/ca sedmog i osmog razreda.

Ulazak u adolescenciju možemo da opišemo kao simultano osećanje radosti, uzbuđenja, očekivanja, nesigurnosti, impulsivnosti, preterane osetljivosti, tajnovitosti, razdražljivosti, ćudljivosti. U stvari, to je razdoblje intenzivnih telesnih, kognitivnih, emocionalnih i socijalnih promena.

Svetska zdravstvena organizacija (SZO) određuje adolescenciju kao period od desete do dvadesete godine, a različite zemlje je određuju kao period od dvanaeste do osamnaeste ili desete do osamnaeste godine. A.B. Hollingshead definiše adolescenciju kao „razdoblje u životu osobe kada društvo u kojem ona živi prestaje da je gleda kao dete, a ne pruža potpun status, uloge i funkcije odraslih“.

Adolescenciju karakteriše kriza identiteta, uticaj vršnjačke grupe, suprotstavljanje autoritetu odraslih, pitanja vezana za seksualnost, rizično ponašanje (upotreba alkohola, droge, rizično seksualno ponašanje). Odrasli pripisuju adolescentkinjama i adolescentima određene karakteristike, uglavnom na osnovu njihove pripadnosti toj grupi. Tu dolaze do izražaja dva uvrežena stereotipa. Jedan je „oni su problematični i neodgovorni“ i drugi je „konformistički i poslušni“. Stvarnost je da, osim uzrasta, bilo koja grupa mladih ljudi ima malo toga zajedničkog. Takođe, odrasli šalju zbunjujuće poruke o seksualnosti: uskraćuje im se zadovoljenje njihove seksualnosti, a sa druge strane se podstiče snažno seksualno stimulisanje – naročito kroz medije.

Zaboravljamo da su za adolescentkinje i adolescente dva najvažnija razvojna zadatka: 1. prihvatanje svog izmenjenog tela i 2. razvoj seksualnog identiteta i ostvarivanje odgovornog seksualnog ponašanja.

Seksualnost, iako u osnovi biološki fenomen, ne može da se posmatra odvojeno od društva, kulture i normi. „Seksualnost je i javna i privatna, i intimna i regulisana zakonom, i biološka i kulturološka, istovremeno i društveno konstruisana, organizovana i institucionalizovana, i produkt fantazije i individualnog delovanja i otpora“, nastavlja A.B. Hollingshead.

Seksualnost adolescentkinja i adolescenata podrazumeva dva različita sveta. Svet maskuliniteta i svet feminiteta, tj. dva različita rodna identiteta. Konvencionalni ženski identitet (feminitet) znači: biti privlačna, seksualno neiskusna, težiti ka muškarcu i želiti vezu sa njim, verovati u ljubav, prepustiti muškarcu inicijativu u seksu, pustiti da se seks „jednostavno dogodi“. S druge strane, maskulinitet podrazumeva da muškarci znaju sve o seksu, kontrolišu seksualne odnose, oni su „pravi primeri“ seksualnosti u potrazi za užitkom.

Najčešće postavljena pitanja

Kada jača seksualni nagon i telo se menja, javljaju se nove, često nerazumljive misli, i osećanja koje ove promene prate. Stvarnost je da adolescentkinje i adolescenti ne znaju sve što treba da znaju o seksualnosti, iako se mnogi ponašaju kao da znaju. Nažalost, prepušteni su najčešće sami sebi da se snalaze kako umeju i pronalaze sami odgovore na sledeća pitanja:

- Šta je to u stvari seksualnost?

Seksualnost je oblast koja uključuje osećanja, potrebe, komunikaciju, seks i ... Nisu slučajno „tri tačke“, jer je seksualnost svake osobe složena sfera. Često se misli da je to samo seks, ali nije o tome reč. Nekada se o seksualnosti misli ogoljeno, kao da isključujemo da ide ruku pod ruku sa mogućnošću osobe da ostvari i

intimnost. Zbog toga, ne žuri sa pojednostavljivanjem, jer te tvoja seksualnost čeka s puno radoznalih pitanja!

- Kada je vreme za prvo seksualno iskustvo?

Vreme za prvo seksualno iskustvo se ne definiše navođenjem broja godina devojčice/dečaka. Ne može se reći da je to 14, 15, 16 ili godina. Spremnost za prvo seksualno iskustvo zavisi od fizičke i emocionalne zrelosti, tako da ne postoji pravilo kada je najbolje vreme za ovaj korak, jer jedinstven i tačan odgovor ne postoji. Ipak, treba reći da bez obzira na individualne različitosti, smatra se da je dobro imati prvi seksualni odnos sa devojčicom/dečkom, osobom koju voliš, koja tebe voli i u koju imaš poverenja. Često, to nije dovoljno da se učini ovaj korak. U svakom slučaju, treba proceniti sve argumente za i protiv pre nego što se odlučiš da ga napraviš. Važno je da ne donosiš užurbano odluku.

Zato, proceni dobro da li si spreman/spremna na ovaj korak ili ne. To treba da bude samo tvoja odluka, a ne da se udovolji očekivanjima okoline, tj. drugova/dругarica ili društva u kojem se krećeš. Takođe, treba se dobro informisati i upoznati sa svim mogućim aspektima, pa i posledicama seksualne aktivnosti.

- Kako izvesti francuski poljubac?

Francuski poljubac je najčešće poznat iz filmova. On je najčešće romantične prirode, tajnovit i zagonetan, dugo traje, strastven je i snažan. Osoba koja ljubi dotiče jezik druge osobe, one koja je poljubljena. Nadražuje usne, usta i jezik, tri oblasti koje su vrlo osetljive na dodir i pruža osećanje prijatnosti i uzbuđenja. Da li će druga osoba odgovoriti na isti način – to se nikad ne zna. „Pravi francuski poljubac“ može da bude samo ako ga obe osobe žele. Na neki način, on može otići i u istoriju, jer su danas poljupci oslobođeni „pravila“, zaljubljene osobe se ljube po svojoj želji i kako im je prijatno.

- Kada se dobija menstruacija i da li ima rok do kada mora da se pojavi?

Prva menstruacija se javlja između 12. i 16. godine. Neke devojčice je dobiju ranije, a neke kasnije, jer ne postoji jedna, strogo određena godina kada menstruacija treba da se dobije. Prva menstruacija se najčešće javlja između 12. i 14. godine. Napomena: prva menstruacija se može javiti i od 9. godine. Ukoliko se ne javi do 16. godine treba se obratiti lekarki/u, ginekološkinji/gu.

- Šta je to belo pranje?

Pojačano izlučivanje iz vagine, tj. belo pranje, je znak raznih oboljenja ženskih polnih organa. Često ne postoje nikakve druge teškoće, nego samo beli iscedak, što je znak i razlog da se treba obratiti lekaru/ki. Za lečenje belog pranja prvo treba pronaći pravi uzrok, jer je pojačano izlučivanje iz vagine samo vidljivi znak nekog drugog oboljenja. Žena može da ima belo pranje u svakom razdoblju života — od rođenja pa do duboke starosti. Belo pranje sreće se i kod malih devojčica, kao i kod devojčica u pubertetu. Usled prljavog rublja, zapiranja u prljavoj vodi, diranja polnih organa prljavim rukama, može i kod devojčica koje još nisu imale seksualne odnose da nastane zapaljenje u sluzokoži vagine, što pojačava izlučivanje, tj. belo pranje. U ranom uzrastu, belo pranje kod devojčice može biti samo znak opšte slabosti i malokrvnosti.

- Šta se konkretno radi kod oralnog seksa?

Biti zaljubljena osoba, biti voljen/a i voditi ljubav je predivna stvar. Na koji način će se ostvariti seksualni odnos i doživeti zadovoljstvo, stvar je želja, potreba i dogovora osoba koje vode ljubav. Oralni seks je vrsta seksa u kojoj je polni organ žene ili muškarca stimulisan oralnim putem, odnosno usnama, jezikom, zubima.

- Šta je to analni seks?

Biti zaljubljena osoba, biti voljen/a i voditi ljubav je predivna stvar. Na koji način će se ostvariti seksualni odnos i doživeti zadovoljstvo, stvar je želja, potreba i dogovora osoba koje vode ljubav. Analni seks je jedan vid seksualnog odnosa. Nemoj se opterećivati „tehnikom“. Osobe koje se vole će istraživati šta im prija.

- Da li je tačno da postoji muški i ženski kondom? Čemu služi ženski kondom?

Da, postoje i muški i ženski kondom (prezervativ). Oba kondoma su mehanička kontraceptivna sredstva, koja

sprečavaju prodiranje sperme do jajašca, tj. štite od neželjene trudnoće u 95% - 98% slučajeva. Pored toga, i muški i ženski kondom su najdelotvorniji način sprečavanja bolesti koje se prenose polnim putem. Oba kondoma se izrađuju od vrlo tankog lateksa ili silikona. Žene koriste ženski kondom kako ne bi morale da se oslanjaju na muškarca u zaštiti od neželjene trudnoće. Nažalost, za sada, ženski kondom se ne može kupiti u Srbiji.

I devojke koje vole devojke koriste zaštitu kad vode ljubav. Nekada je važno imati u vidu da se žene lezbejske orijentacije možda nisu uvek identifikovale kao lezbejke, te imaju i svoju seksualnu predistoriju kao „strejt“ osobe. U okviru lezbejskog ljubavnog odnosa, sredstvo zaštite su folije od lateksa ili poliuretanske (vrlo tanke, od meke plastike), kvadratnog oblika, koje se koriste da se pokriju ženske genitalije ili anus tokom oralnog seksa. Pomažu kao barijera da se spreče polno prenosive bolesti.

Osobe svih seksualnih orijentacija uvek treba da vode računa da izbegavaju oralni seks ako imaju bilo kakve posekotine ili ranice u ustima ili na usnama.

- Kakav je osećaj pri orgazmu?

Vrlo je važno da ne smatraš da je cilj seksualnog odnosa orgazam. Društvo često nameće vrednovanje celokupno ostvarene intimnosti i seksualnosti sa voljenom osobom kroz to da li se dogodio i orgazam. Svaka osoba ima svoje, jedinstveno, osećanje orgazma. Osnova fizičkih događanja u toku orgazma je pojava ritmičkih kontrakcija u predelu polnih organa. Međutim, ono što se ukupno oseća je niz različitih telesnih i psihičkih manifestacija. Primarno osećanje je osećanje zadovoljstva i opuštenosti. Ipak, neka osećanja su slična kod svih i manifestuju se promenama u disanju, osećaju toplote, znojenju, drtanjem tela, suženjem svesti i potrebom da se ispusti jecaj ili da se viče. Hormon sreće, koji se oslobađa tokom orgazma, omogućava osećanje sreće, vrtoglavice, oduševljenja, topline i/ili pospanosti. Ako izostane orgazam, može biti puno razloga koji su povezani sa partnerkom/partnerom ili uopšte nisu povezani. Seksualnost bez orgazma je jednako vredna. Oduvek se seksualnost ostvarivala na bezbroj lepih načina, svako ima svoj. Ne postoji propisano koliko uzbuđenja i koja osećanja treba da se ima da bude srećan/srećna u seksualnosti koju ostvaruje sa drugom osobom. Nekada se oseti potreba da postoji samo intimnost između dve osobe koje se vole i to je u redu.

- Da li je masturbacija štetna?

Ne. Masturbacija je normalna pojava i nema nikakve veze sa postojanjem bilo kakvog fizičkog ili mentalnog poremećaja ili bolesti. Samozadovoljavanje ili masturbacija je seksualna stimulacija, najčešće sopstvenih genitalija, sve do postizanja orgazma. Najčešće se izvodi ručno, no i drugi tipovi telesnog dodira nisu isključeni, kao ni upotreba predmeta. Načini istraživanja sebe, svog tela i svoje seksualnosti su neiscrpni. Devojčice i dečaci prvi put masturbiraju kao tinejdžerke i tinejdžeri.

- Koliko dugo sme da se masturbira?

Ne postoje vremenska / dobna ograničenja za masturbiranje. Masturbiraju osobe oba pola, devojčice i dečaci, kao i žene i muškarci svih životnih uzrasta. Važno je da im to donosi priyatnost i zadovoljstvo, a nikako bol, povređivanje ili eventualno krvarenje.

- Da li je u redu da masturbiraju i devojke?

Jeste. Masturbacija je normalna pojava i kod devojčica i kod dečaka.

- Kada treba da počne da raste muški polni organ i koliki treba da bude?

Muški polni organ počinje da raste u pubertetu. U većini slučajeva pubertet kod dečaka počinje između 10. i 14. godine i traje 3 do 5 godina. Muški polni hormon, testosteron, je glavni „krivac“ za promene koje se dešavaju u tom periodu, a koje se ogledaju u pojačanom rastu tela i povećanju polnog organa, što podrazumeva rast testisa i penisa. Prvo počinju da se uvećavaju testisi, a ubrzo nakon toga počinje da raste i muški polni organ. Period kada će se to desiti varira od dečaka do dečaka. Prve promene u veličini penisa odnose se na njegov rast u dužinu, a kasnije i u debljinu. Prosečna dužina penisa, kod odraslog muškarca, iznosi od 12 do 14 centimetara.

- Sa kim da razgovaram o seksu, a da ne viču i da ne pomisle da sam opsednut seksom?

Uvek možeš da pronađeš osobu u koju imaš poverenje i koja tebe poštuje i dozvoliš sebi da na samo svoj način postaviš pitanja koja te interesuju. Roditelji vrlo često ne znaju odgovore. Verujemo da postoji osoba u tvojoj bliskoj okolini sa kojom možeš da razgovaraš. Ako ne, uvek postoje stručna lica koja o ovoj temi znaju. To može da bude psihološkinja ili psiholog u koje imaš poverenja, tvoja lekarka ili lekar, ginekološkinja ili ginekolog.

- Poljubila sam se sa drugaricom nekoliko puta, to me jako uzbudi, da li sam lezbejka?

Prati svoja osećanja i potrebe, nemoj da ih se plašiš ili stidiš, zaljubljenost i ljubav su dragocena osećanja. A što se tiče poljupca, seksualni identitet svakog od nas je složeniji od poljupca. (Pogledaj u nastavku šta sve čini tvoju seksualnost, od čega ćeš videti da je seksualni identitet jedan deo.) Ne žuri, ne mora sve brzo da ima ime.

- Mladić sam, sviđa mi se drug iz odeljenja.

Prati svoja osećanja i potrebe, nemoj da ih se plašiš ili stidiš, zaljubljenost i ljubav su dragocena osećanja. Šta bi ti na ovo isto pitanje odgovorio tvom „strejt“ drugu koji ti se poveri da mu se sviđa drugarica iz odeljenja? To su ista osećanja.

Ako si različit / različita od većine

Posebnu teškoću predstavlja činjenica kada mlada osoba shvati da njen seksualni identitet nije heteroseksualni („strejt“), već „drugačiji“, odnosno homoseksualni, biseksualni ili transrodni. Iako u Srbiji postoji Zakon o zabrani diskriminacije i kažnjivo je ugrožavati drugu osobu zato što je po nekom svom ličnom svojstvu različita, i dalje živimo u homofobičnom društvu gde se homoseksualnost osuđuje i mladim osobama nedostaje uvažavanje okoline. Mlade osobe tada najčešće odlučuju da o svojoj homoseksualnosti ćute, jer time izbegavaju zlostavljanje i diskriminaciju od strane okoline ili se bore protiv svoje homoseksualnosti nastojeći da se silom uklope u heteroseksualni, patrijarhalni obrazac.

O heteroseksualnosti kao dominantnoj egzistenciji se stalno govori i informacije o tome su preplavljujuće kroz obrazovanje, medije i dr. (kompulzivna ili prisilna heteroseksualnost). Ključna odgovornost odraslih, kao i adolescentkinja i adolescenata između sebe, jeste poštovanje drugačijeg seksualnog identiteta od dominantnog. Ako je neko meta napada zbog svog seksualnog ili drugog identiteta koji je različit od većine, jako je važno prijaviti napad policiji i biti javno saveznik/ca osobi koja je napadnuta. Ako si (nemi) posmatrač ili posmatrač, to je saučesništvo sa nasilnikom.

Od strane svih uključenih strana u društvu, u govoru se potencira „da LGBT osobe treba da budu prihvaćene i da ih razumemo“. Međutim, upravo jezik umnogome može da podstiče marginalizaciju. Jer, da li biste uopšte isto tražili za osobe koje su iz dominantne društvene grupe, heteroseksualne „da budu prihvaćene i da zaslužuju razumevanje“? Ne biste. Zbog toga je važno vratiti se na početak - ovde se radi o ljudskom pravu, biti jednaka i jednak kao svako drugi.

Seksualnost je...

O seksualnosti, telu, seksualnom uživanju se najčešće ne govori. Kada se govori, to je za adolescentkinje uglavnom „kroz opasnosti od trudnoće“ i epitet „loše devojke“ („Lolita“ i promiskuitetna). Za adolescente, „kako biti mačo muškarac“.

Seksualnost se uglavnom ispituje kroz: znanje o kontracepciji, prvo ljubavno iskustvo i ko je osoba sa kojom imaju prvo ljubavno iskustvo. Kada se govori o prvom ljubavnom iskustvu, ono se dešava najčešće iz radoznalosti, ljubavi ili **zbog** pritiska partnera. Najčešće s kim se dogodi, navodi se da je to dečko ili devojka, ali i starija osoba i rođak. Dakle, među ovim informacijama naći će se i alarmi.

Seksualnost je kompleksna i nije samo seksualni odnos. Bitne dimenzije adolescentne seksualnosti su:

- **Potrebe i osećanja** (emocionalna dimenzija seksualnosti); u vezi sa ovom dimenzijom, najvažnije je prepoznati, imenovati i jasno izraziti potrebe i osećanja, odnosno očuvati sopstvene granice.
- **Vrednosti i stavovi**; Uče se i oblikuju najpre u okviru porodičnih i vršnjačkih odnosa, a uz to i religijskih uverenja. Bliske, važne osobe (koje su i van porodice) takođe imaju uticaja. Najvažnije je kako uklopiti seksualnost u sopstveni opšti sistem vrednosti.
- **Znanje o građi i funkciji reproduktivnih organa**; Devojčice često pitaju „Koliko rupica imam „dole“? Da li se kroz istu rupicu piški i rađa dete?“ Važno je naučiti i znati građu spoljašnjih i unutrašnjih polnih organa, njihovu ulogu i time se gube strahovi i nedoumice kada nastupaju promene. „Postoje tri rupice. Kroz jednu se piški, druga je vagina kroz koju se rađa dete i treća se zove anus (guza).“
- **Komunikacija**;
- **Pregovaranje o seksu** (izbeći nagovaranje i pritisak partnera);
- Seksualni identitet;
- **Siguran seks**; Uvek je važno korišćenje kontraceptivnih sredstava i kondoma. Nikada se ne pozajmljuju od druga ili drugarice, već se odabiraju konsultujući ginekološkinju ili ginekologa u koju/eg imaš poverenja. Ako ulaziš u seksualne odnose iz znatiželje ili **radi** eksperimentisanja, obrati pažnju da se sam/a pobrineš da koristiš zaštitu od neželjene trudnoće i polno prenosivih bolesti. Time ćeš izbeći rizike i blagovremeno reći **NE** ma čemu što ti se ne sviđa ili potencijalno vodi seksualnom zlostavljanju.
- **Telo, seksualno uživanje, masturbiranje, orgazam**; istraživanje sopstvenog tela je veoma važno. Upoznavanje svog tela, šta ti prija, a šta ne. Često se dešava da ni odrasli to o sebi ne znaju sa sigurnošću. Da istražuješ možeš samostalno ili sa voljenom osobom. Istraživanje sa voljenom osobom je lepo i značajno uvek i samo kad i kako i ti i tvoja voljena osoba želite.
- Jedan od nesumnjivo najvažnijih aspekata, posebno za adolescentkinje, je **UČENJE KOMUNIKACIJSKIH VEŠTINA U CILJU ZAŠTITE SVOJE SEKSUALNOSTI**. To znači:
 - Postaviti lične granice
 - Naučiti da kažeš šta želiš, kada i kako želiš da imaš seks, ako neko vrši pritisak na tebe
 - Naučiti da kažeš NE
 - Naučiti da tražiš uvek siguran seks

Sve ovo znači naučiti **PREGOVARANJE O SEKSUALNOSTI** da bi se izbegli pritisci i nerazumevanje, da bi razumeli druge, poštovali druge, donosili odgovorno odluke i uspostavili uzajamno zadovoljavajući i konstruktivan odnos i veze sa osobama drugog ili istog pola.

Nerazumevanje i neprihvatanje adolescentkinja i adolescenata u porodici i okruženju čine prihvatanje izmenjenog tela i razvoja seksualnog identiteta i ostvarivanje odgovornog seksualnog ponašanja još težim. Neki primeri kada zbog niskog samopoštovanja i samopouzdanja ulaze u rizične seksualne odnose i postaje laka meta za seksualno zlostavljanje:

- Ako telo počinje da se menja, zbog same promene ili ako se odvija ranije ili kasnije u odnosu na vršnjakinje i vršnjake, adolescentkinje i adolescenti mogu da misle da nešto nije u redu sa njima, nisu normalni, drugačiji su. A biti drugačiji, to nije dobro, tu poruku najčešće šalju društvo i porodica.
- Ako ne može da prihvati svoj fizički razvoj i seksualnost, može da započne da se izgladnjuje ili prekomerno jede.
- Ako mladu osobu privlači osoba istog pola, može da oseti prezir, mržnju prema sebi, da postane suicidalna, promiskuitetna da bi „dokazala“ da je heteroseksualna. Ako je biseksualna ili transrodna/transdžender, najčešće je izložena diskriminaciji ne samo od strane dominantne heteroseksualne zajednice, već i u okviru LGBT zajednice (lezbejske, gej, biseksualne, transrodne/transdžender). **U ovom trenutku, različita američka istraživanja pokazuju da na uzrastu od 2 do 12 godina jedno od troje transrodne dece pokuša suicid.**
- Mladi koji rastu u porodici u kojoj postoji nasilje, svedoci su ili su i sami žrtve istog
- Uticaj roditelja koji su hladni, distancirani nosi poruku „nisi dovoljno vredna“, „nisi dovoljno važan“
- Neuspeh u školi
- Mladi koji se osećaju odbačenim u vršnjačkoj grupi ili od drugog okruženja
- Devojke koje se ponašaju „zavodnički“ i vole da flertuju – „to je poziv na seks i same su krive kada im se dogodi seksualno zlostavljanje“

ZAKLJUČAK

Odgovornost i zadatak svih odraslih jeste da razumeju da negativna ponašanja ili izbori nisu ogledalo „zdravog izbora“ od strane adolescentkinja i adolescenata, njihov hir, manipulacija, „problematičnost“, već najčešće odgovor koji predstavlja alarm i signalizira teškoće u razvoju, posebno seksualnosti. Odgovornost odraslih je da pomognu mladima i ojačaju ih, budu pouzdani saveznici/e, naročito ukoliko mlada osoba poseduje lično svojstvo zbog kojeg se oseća različito od većine. Odgovornost odraslih je tada još veća.

- **Prilog 1:** Brošura za adolescent(kinj)e – Pravo na izbor pomagačice / pomagača.
- **Prilog 2:** Priča o Tini i Boži.

- Brošura za adolescent(kinj)e – Pravo na izbor pomagačice / pomagača.

DA LI JE NEKO OD MOJIH DRUGARICA I DRUGOVA PREŽIVEO SEKSUALNO NASILJE, A JA NISAM PREPOZNALA/O?

«Da, preživela/o sam seksualno nasilje i imam pravo da biram pomagačicu/pomagača, jer zaslužujem jednako razumevanje kao i svaka druga osoba.» (Iz kampanje INCEST TRAUMA CENTRA – BEOGRAD «JA KOJU / KOJEG NIKO NE POZNAJE», 2006. godine)

DRAGE ŽENE,

MI SMO

Incest Trauma Centar- Beograd, ženska nevladina specijalizovana služba, postojimo od 1994. godine i najstarija smo organizacija u SCG koja pruža psihološku podršku osobama sa iskustvom incesta, seksualno zlostavljanoj deci i odraslim osobama koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu.

Teško je, ali pokušajmo da se otvoreno pitamo i razgovaramo o seksualnom nasilju!

Koliko dugo se sećamo i na koji način pričamo o gruboj šali koja nam je upućena, ponižavajućem komentaru, telefonskom pozivu u kojem nam neko upućuje predloge ili komplimente seksualne sadržine?

Ako se usudimo da same šetamo noću, nikada nismo mirne, okrećemo se za sobom i ne znamo da li bismo, u parališućem strahu, uspele da vrištimo ili pobegnemo ispred nepoznatog posmatrača, ili onog ko pokazuje inače pokriveno delove tela.

VAŽNO JE ZNATI DA

Nikada nismo krive i ne postoji ponašanje kojim mi izazivamo NEŽELJENE DODIRE, POKUŠAJE SILOVANJA, SILOVANJE OD NEPOZNATOG ILI OD STRANE PARTNERA ILI SUPRUGA!

KRIVICA I SRAMOTA UVEK JE I SAMO NASILNIKOVA!

MOŽEMO BITI UPLAŠENE, MOŽEMO IZGUBITI POVERENJE, MOŽEMO PLAKATI, DRHTATI, MOŽEMO SE POVUĆI U SEBE!

MOŽEMO BITI BESNE I LJUTE, DA!

ZATO, PREPOZNAJMO SVOJA OSEĆANJA I POKUŠAJMO DA PRIČAMO O OSEĆANJIMA!

INCEST- "daleko bilo", kažu...ALI ISTINA JE DA NIJE DALEKO, I DA NAM SE DOGAĐA!

Metodi zlostavljača su uvek manipulativni, on zloupotrebljava dečiju ljubav i poverenje, zloupotrebljava svoju moć nad detetom! zlostavljač posmatra ili prati dete, svlači se pred detetom, pravi pornografske snimke, dodiruje dete na način na koji dete ne želi, pokušava da obavi seksualni odnos, siluje.

MISLIMO O OSEĆANJIMA DETETA , O BOLU, O USAMLIJENOSTI, O STRAHU, O LJUTNJI, NEMOĆI, O OSEĆANJU KRIVICE.

SLUŠAJMO OSEĆANJA DETETA, PRIČAJMO O NJIMA! Setimo se sopstvenog detinjstva, šta smo želele, koga smo najviše volele, šta nam je bilo potrebno?

Istina je i da je rasprostranjena dečija prostitucija i da postoje pornografske fotografije i video snimci dece! KO ŽELI TO DA ČUJE I KOGA SE TO TIČE, ko će verovati? Kako će reagovati policija ili sudstvo? STRAH, ZABRINUTOST, STID... Zar nisu to ponovo naša osećanja?

ŽELIMO DA ZNAŠ DA NISI SAMA!

Mi u Incest Trauma Centru

UVEK VERUJEMO U REČI ŽENE!

UVEK VERUJEMO U REČI DEVOJČICE U TEBI!

UVEK VERUJEMO U REČI DETETA KOJE VOLIŠ!

AKO DUGO ČUVAŠ BOLNU TAJNU ILI SUMNJAŠ DA JE JOŠ NEKO IMA, nije lako govoriti!

NE ODUSTAJ!

POKUŠAJ DA NEŠTO URADIŠ! VAŽNO JE!

MOŽEŠ POZVATI NAS!

RADIMO 24 ČASA!

KAD ODLUČITE DA RAZGOVARATE O SVOM ISKUSTVU SEKSUALNOG NASILJA SA PROFESIONALKAMA/CIMA KOJE/I PRUŽAJU USLUGE SAVETOVANJA/TERAPIJE U MA KOJOJ SLUŽBI

VI BIRATE SVOJU POMAGAČICU /POMAGAČA

Lista pitanja koja su važna da kao klijent(kinja) postavite pri prvom susretu sa terapeutkinjom/terapeutom kao i sve vreme tokom terapije:

*(*Preuzeto iz knjige «Hrabro ka oporavku» autorki Ellen Bass i Laura Davis, prevedene u izdanju Incest Trauma Centra –Beograd povodom desetogodišnjice rada, 2004.)*

- Da li ste ikada radili sa osobama koje su preživele nasilje? Koju vrstu obučnosti imate u ovoj oblasti?
- Kako radite sa preživelimima? Koje tehnike koristite?
- Ukoliko do sada niste radili sa preživelimima, na koji način biste se pripremili za rad na ovom pitanju?
- Da li biste podržali moje učestvovanje u grupi samopomoći/grupi podrške (npr. u okviru ženske nevladine organizacije specijalizovane za problem nasilja)?
- Da li mislite da su seksualni odnosi sa odraslima uvek štetni za decu?
- Da li mislite da deca ikada voljno učestvuju u seksu sa odraslima ?
- Da li mislite da žene ikada fantaziraju ili preuveličavaju zlostavljanje?
- Da li mislite da je pomirenje u porodici cilj kome treba težiti? Zašto(ili zašto ne)?
- Šta mislite, koju ulogu ima oprostaj u procesu oporavka?
- Da li smatrate da je suočavanje klijentkinje/klijenta sa počiniocem/počiniteljkom cilj ? Zašto/Zašto ne ?
- Ako bih zaplakala, kako biste reagovali ?
- (Za devojke i žene lezbejske orijentacije) Da li ste već radili sa lezbejkama? Da li lezbejstvo vidite kao jedno od terapijskih pitanja?
- Da li mislite da je seksualna orijentacija povezana sa predistorijom seksualnog nasilja ?
- Da li mislite da je u redu da se terapeuti i klijentkinje druže i postanu prijatelji tokom terapije ili pošto se ona završi ? Da li postoje ikakve okolnosti u kojima bi seks bio prikladan?
- Koliko naplaćujete ? (Ukoliko cena sesije prevazilazi Vaše mogućnosti, pitajte da li postoji klizna skala ili mogućnost ma kog dogovora.)
- Imate li broj na koji u svakom trenutku mogu ostaviti poruku za Vas kako bismo hitno stupile/i u kontakt? Da zakažem hitnu terapijsku sesiju?

Postavite ona pitanja koja su za Vas od najveće važnosti. Dodajte i druga da biste odredili da li je Vaš budući terapeuta/terapeutkinja osetljiv(a) na posebna pitanja koja su za Vas važna. Možda ćete, na primer želeti nekoga kome su bliski problemi vezani za alkoholizam ili poremećaje u ishrani.

UKOLIKO NISTE ZADOVOLJNI ODGOVORIMA KOJE STE DOBILI, POSLUŠAJTE GLASIĆ U SEBI I VERUJTE MU, POTRAŽITE DRUGU OSOBU OD POVERENJA KOJA ĆE BITI VAŠA POMAGAČICA / POMAGAČ! BUDITE SUGURNI DA JE POMOĆ DOSTUPNA!

POSTOJE IZVESNE OSNOVNE STVARI KOJE JE NEOPHODNO DA POSEDUJE VAŠA POMAGAČICA/POMAGAČ

- Veruje da ste bili zlostavljani
- Nikada ne minimizira Vaše iskustvo ili bol koji Vam je nanet
- Ima informacije (ili je spremna/an da ih pribavi) o procesu oporavka za odrasle osobe koje su preživele seksualno zlostavljanje (u detinjstvu)
- Ima spremnost da čuje i veruje najtežim iskustvima o kojima ste govorili
- Usredsređuje se na Vas, a ne na počinioca
- Ne inistira na pomirenju / suočavanju sa počiniocem / oprostaju
- Ne želi da se druži s Vama van savetovanja / terapije
- Ne priča o svojim ličnim problemima
- Ne želi da ima seksualni odnos s Vama
- U potpunosti poštuje Vaša osećanja (žaljenje, ljutnju, bes, tugu, očajanje, radost...)
- Ne primorava Vas ni na šta što ne želite
- Ohrabruje Vas da gradite sistem podrške van savetovanja / terapije
- Ohrabruje Vaš kontakt sa drugim osobama koje su preživele seksualno zlostavljanje (u detinjstvu)
- Uči Vas kako da brinete o sebi
- Ima spremnost da razgovara o problemima koji se javljaju u samom pomagačkom odnosu, na relaciji pomagač(ica) – klijent(kinja)

OVO SU SAMO NEKI OD KVALITETA KOJE STRUČNJAK(INJA) MORA DA POSEDUJE U RADU SA OSOBAMA KOJE SU PREŽIVELE SEKSUALNO NASILJE (U DETINJSTVU) I NE PRISTAJTE NI NA ŠTA MANJE, JER ZASLUŽUJETE JEDNAKO RAZUMEVANJE ZA VAŠA ŽIVOTNA PITANJA KAO I SVAKA DRUGA OSOBA.

PRIČA O TINI I BOŽI

Priča o Tini i Boži je deo redovnog edukativnog ciklusa osnovnog nivoa za Vršnjački tim Incest Trauma Centra – Beograd.

Tina i Boža su petnaestogodišnjaci. Znaju se iz kraja u kojem oboje stanuju i imaju zajedničke drugarice i drugove. Tako su se i upoznali, preko njih. Od nedavno su u vezi, nekih 4 meseca. Boža kaže „već“, Tina kaže „tek“. Još uvek nisu „spavali“, iako im je par puta malo falilo. Tina je to odbijala, jer nije bila spremna. Tog jutra, Boža je presrećan pustio poruku Tini da mu roditelji idu na dva dana kod sestre i da će on biti potpuno sam kod kuće. Prazan stan nije nešto što se dešava svakog dana i on je odmah isplanirao kako će Tina doći do njega i kako će zajedno provesti vreme. Kupio je čak i kondome, ne zna gde ih je stavio, ali ni to nema veze, nije to ni baš tako važno kad se dvoje vole. „Samo neka Tina provede ova dva dana sa mnom.“

Došla je i subota, negde oko 8 uveče je stigla Tina. Boža je skinuo sa interneta jednu ljubavnu romantičnu komediju, jer zna „da se sve devojke primaju na takve limunade“. Gledali su film, grickali čips, pili sok i nekako su se iz sedećeg položaja lagano ispružili na kauču, počelida se ljube i maze. Boža je zavukao ruku ispod Tinine bluze, počeo da otkopčava i skida brushalter. Njoj su bili prijatni dodiri, maženje i ljubljenje. Uživala je u toj strasti i toplini. Tek kad je počeo da zavlaci ruku u njene gaćice, osetila je neprijatnost, htela je da ga prekine.

Otvorila je oči i videla iznad sebe Božu, svog uzbuđenog i van sebe od strasti. Njegov dodir je postao i grub. Rekla mu je da stane, da to ne radi, da nije spremna, da ne želi. Pokušala je da se izvuče, ali njegovo telo je bilo teško, pritiskalo je i kao da je zarobilo. Boža se nije obazirao na nju. Znao je da su u vezi i da ima pravo na seks. Uostalom, „zašto mi je dala da joj skinem brushalter, ako to ne želi?“

Šta smo saznali o Tini?

Šta smo saznali o Boži?

Kako biste nazvali Božino ponašanje? (nasilno ponašanje: ne poštuje Tinine želje, misli samo na sebe i ne odustaje od toga, krivi Tinu)

Završite priču ... Tina se suprotstavila i odbranila. Šta je posle bilo sa njihovom vezom?

Šta bi onda bio naš zaključak, kad devojka ima pravo da se predomisli?

Devojka ima pravo da kaže „NE“ uvek i u svakom trenutku kad joj dodiri više ne prijaju ili je plaše. To je pravo koje važi za obe osobe koje ostvaruju seksualni kontakt, međutim u stvarnosti je ovo ohrabrenje najčešće potrebno devojka.

Literatura:

1. CESI, Zagreb (2003); Spol i rod pod povećalom; Drugo prošireno izdanje;
2. Incest Trauma Centar – Beograd (2014). Kako da sprečite nasilje u adolescentnoj ljubavnoj vezi – Vodič za tinejdžerke i tinejdžere i odrasle koji o njima brinu. Priručnik za primenu u redovnom nastavnom programu osnovnih i srednjih škola. Autorke: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić.
3. www.ijasamuztebe.org.rs
4. www.incestrauamacentar.org.rs/Produkcija/Autorski_clanci

Autorka: Dušica Popadić, Incest Trauma Centar – Beograd

Članci su proizvod dugogodišnjeg rada autorke kroz: 1. pružanje psihološke asistencije devojkama i ženama lezbejske orijentacije (savetovalište: web, razgovori "1 na 1" i grupe podrške), 2. edukativne programe iz oblasti različitosti za brojne ženske i mešovite nevladine organizacije, zaposlene u zdravstvenim i vaspitno-obrazovnim ustanovama i medijskim kućama. U periodu 2003-2008. je ustanovila i vodila psihološko savetovalište organizacije za lezbejska ljudska prava „Labris“ iz Beograda.

1. Susret sa domaćom lezbejskom scenom – „Da li sam to ja?“ (2004);
2. Internalizovana homofobija u svakoj od nas (2004);
3. „Ne, meni se to ne dešava“ (ili: Nasilje u lezbejskim partnerskim odnosima) (2004);
4. Koliko nedostatak pozitivnih role modela utiče na coming out lezbejki? (2005);
5. Lezbejski partnerski odnosi (ili: Koliko je važno potražiti psihološku asistenciju za građenje lezbejskog partnerskog odnosa (a ne samo u krizi) (2005);
6. Pismo roditeljima (2005);
7. Lezbejke koje su preživele seksualno nasilje u detinjstvu (2006);
8. Kako politika LGBT organizacija utiče na stvarni život lezbejki i biseksualnih žena u Srbiji (Pogled iz „Labrisovog“ psihološkog savetovališta) (2007);
9. Vrednosti u radu i preporuke za pružanje psihološke asistencije lezbejkama i biseksualnim ženama (2012);

SAVREMENI STIL ŽIVOTA

Na globalnom nivou, savremeno društvo prolazi kroz promene tako neočekivane i velike da su drastično promenile egzistencijalni milje savremenih ljudi. Promene same po sebi nisu pozitivne ni negativne već su spontana posledica novih tehnologija, digitalne revolucije i doba informacija, kao najnovijeg kvalitativnog skoka u evoluciji znanja i kapaciteta ljudi.

Vrlo često se dešava da tehnologija ide ispred naših znanja i veština i da diktira odnose i relacije na takav način da se osećamo nedovoljno doraslim da se s istom nosimo. Čini se da čovečanstvo unazad nekoliko decenija prolazi kroz intenzivnu tehnološku evoluciju u kojoj oni mlađi imaju više znanja i veština nego stariji, što stvara dublje jazove među generacijama. Menjaju se odnosi, jezik, komunikacija. U naredenim redovima će biti prikazano ono što čini osnovu savremenog života, a nešto kasnije biće govora o stresu, trauma i efektima.

Informatika i tehnologija

Internet, globalni mediji, pametni telefoni stavljaju „svet na dlan“ i eksponencijalno povećavaju brzinu komunikacije i razmene informacija. Današnji ljudi su suočeni sa potrebom razvijanja nove osetljivosti za niz novih izazova (npr. sortiranje poplave informacija), koncepata (npr. virtuelna realnost) i pretnji (npr. invazija privatnosti, sajber kriminal). Sajber prostor ne samo da predstavlja stvarnost, nego je takođe i stvar. Ovo izaziva dodatnu nesigurnost definicije „realnosti“ i „istine“ npr. razlikovanje manipulacije od autentične akcije za opšte dobro („nesigurna planeta“). Kao rezultat, stoji strah od javne stigmatizacije ako se pojedinac/ka nađe na pogrešnoj strani očekivanog „korektnog“ stava.

Kroz rad na računaru, deca i mladi uče na zabavan i zanimljiv način o tome kako koristiti tehnologiju, što može biti korisno u školskom učenju, ali i u slobodnim aktivnostima. Na taj način mogu razvijati pamćenje, metode učenja i veštine rešavanja problema kao i osećaj sopstvene sposobnosti i samopouzdanja. Deci i mladima koji imaju teškoće u komunikaciji, kompjuterske igrice mogu biti i podsticaj na druženje s vršnjacima/kinjama sličnih interesa. Osim toga, mogu vežbati koordinaciju oko-ruka, prostorne odnose i predstavljanje. Bez obzira na roditeljske preferencije, deca i mladi će doći u susret s računarem, odnosno informacionom tehnologijom („pametni“ telefoni, i sl). Neka deca više znaju od svojih profesora/ki o ovoj tehnologiji. Podsticanje informacione pismenosti deo je školskog programa. Važno je da roditelji/staratelji znaju da će neminovno koristiti informacionu tehnologiju, što znači da je teško, a i nepotrebno zabraniti im da se koriste kompjuterom.

Iako internet pruža brzu dostupnost različitim i zanimljivim informacijama, kao i komunikaciju s velikim brojem ljudi, potrebno je biti svestan i opasnosti kojima odrasli i deca mogu biti izloženi. Internet omogućuje anonimnost, koju je nemoguće postići u bilo kojoj drugoj vrsti komunikacije. Ova anonimnost oslobađa i podstiče ljude da komuniciraju intimnije nego što bi to činili u ličnim kontaktima, omogućuje i tzv. lažno predstavljanje. Stoga je neophodno edukovati decu i mlade kako da koriste internet na za njih siguran način, podučiti ih načinima (samo)zaštite, kao i osigurati nadzor roditelja/staratelja u trenucima kad se koriste internetom. Ako deca i mladi kažu da su upoznali dobrog prijatelja/icu preko interneta, svakako je važno podsetiti ih da je sve ono što znaju o tom „prijatelju“ samo ono što mu je ta osoba rekla, tj. napisala te da ništa od toga ne mora biti istina.

Najčešći rizici upotrebe interneta za decu i mlade su:

- izlaganje seksualnim ili nasilnim sadržajima, kao i dostupnost neprimerenim informacijama, koje uključuju pornografiju, materijale i stranice koje podstiču mržnju, diskriminaciju, krvave i nasilne prizore, dezinformacije i preuveličavanje vesti
- direktna komunikacija s odraslom osobom koja traži neprimerene odnose, gde deca i mladi mogu postati žrtve pedofila ili odraslih osoba sa seksualnim namerama koji će pokušati da ih nagovore na susret ili koji će na neki drugi način izigrati njihovo poverenje (npr. objavljivanjem slika maloletnih osoba)
- izloženost uznemirujućim, neprijateljskim ili neprirodnim i-mejl porukama
- preterana izolovanost dece i mladih koja proizlazi iz prečestog i/ili dugotrajnog korišćenja kompjutera/interneta.

Osim toga, deca i mladi mogu doći do informacija, kupovati proizvode ili učestvovati u aktivnostima koje su za njih

opasne. Postoji rizik da kupovinom putem interneta, popunjavanjem obrazaca ili učestvovanjem u raznim online takmičenjima daju važne, lične ili finansijske podatke te mogu postati mete različitih prevara.

Ekonomija

Globalni korporativni kapitalizam, velika preraspodela ekonomske moći, migracije stanovništva epskih razmera, novi geopolitički i privredni entiteti, ekološki izazovi i eskalacije prirodnih katastrofa i sl. su tek vid svermenog življenja. Finansijske institucije društva i multinacionalne korporacije preuzimaju na sebe ulogu autoritativnog vođe koji određuje pravila, norme i trendove; zahtvi su sve veći, sve duže se ostaje na poslu, život postaje jedna velika trka za novcem, radi tzv. nekog udobnijeg i sigurnijeg života. Mediji, kao produžena ruka korporacija, proizvode vladajuće trendove, a ovi stvaraju potrebe oko kojih se organizuje društvena komunikacija. U ovakvom okruženju pojedinac/ka gubi osećaj kontrole nad svojom budućnošću, nevoljno prihvata promenu svog društvenog značenja (pojedinac/ka kao broj), a njegov finansijski i fizički opstanak postaju nesigurni na mnogo načina.

Politika

Politička globalizacija, „preventivni” ratovi koji izazivaju migracije stanovništva, stalna pretnja terorizma su glavni proizvod industrije straha. Poslednja izbeglička kriza dovodi do pokretnog, promenljivog, „lutajućeg” identiteta miliona ljudi koji postaju „drugi” i ulaze u polje identiteta u prelazu i prolazu („identiteta u nastajanju”).

Susreti novih kultura, promene kojima smo svedoci/kinje, dovode po pojave brojnih novih izazova koji pre izazivaju nesigurnost nego što obogaćuju naša iskustva novim susretima. Mediji bombarduju slikama nasilja (jer loša vest je uvek prodavanija od dobre), čime zapravo produbljuju jaz između društvenih grupa.

U haosu i bezumlju rata, terorizma i izbegličkih kriza, najveće žrtve su upravo oni koji su i najranjiviji – deca, mladi bez staranja odraslih i sl. Oni vrlo često ostaju u rukama ili se susreću s ljudima koji ne da ne vode računa o njihovim pravima već grubo narušavaju njihov lični integritet, rast i razvoj – deca i mladi postaju roblje bezumnicima, bivaju zloupotrebljena (deca koriste odraslima za udovoljenje bazičnih potreba – npr. seksualno zlostavljanje), ali se i manipulišu u fundamentalnim okršajima koristeći svoja mlada tela za masovna ubistva i uništavanja.

Vrednosti

„Brzo” i „instant” su postali sinonimi za uspeh, na osnovu zablude da naša potreba za informacijama, avanturom i iskustvom mora da bude ispunjena bez odlaganja ili je u protivnom zastarela. Instant društvo znači instant vesti, instant izlečenje (manje vremena za razgovor sa pacijentima/kinjama, više lekova), instant emocije (sapunske serije i realiti programi), instant kontakt (email, FB, Skajp). Pseudonaučnost medija pretvara znanje u digitalne mrvice informacija prilagođenih grupama korisnika/ca (pratioci blogova), a veliki broj pojedinaca/ki postaju (pseudo)kreativci na svom blogu.

Komunikacija

Moderni ljudi su bitno smanjili potrebu da pamte informacije jer su podaci svih vrsta brzo i lako dostupni na internetu. Umesto upamćivanja, pojavljuje se problem da se prepozna i što brže pronađe relevantna informacija, odnosno da se „veruje” informaciji. Brzina i efikasnost komunikacije se maksimizuje „kompresovanim” jezikom interneta i SMS poruka (manje opisa, bez prideva, akronimi...).

Emoji (japanska reč, kombinacija slike i karaktera) u porukama: u pitanju su grafički simboli, npr. stilizovane ekspresije lica, upotrebnih predmeta, životinja, simbola za ljubav ili zabrinutost koji predstavljaju ideju ili koncept nezavisno od specifičnog govornog jezika.

Emotikoni su stilizovane reprezentacije izraza lica koje u odsustvu govora tela ili intonacije glasa skreću pažnju na neverbalnu komponentu poruke kao oblik metakomunikacije tj. sekundarne komunikacije o tome kako informacija treba da se interpretira. Emotikoni i emoji skraćuju vreme potrebno za komunikaciju i pokušavaju da kompenzuju, a tako maskiraju fizičku razdvojenost učesnika/ca.

Činjenica je da nove generacije uprkos zabrinutosti tradicionalista spontano prihvataju ove promene kao legitimne aspekte svog sistema vrednosti (drugim rečima, tradicija je dinamička kategorija koja se stalno rekreira).

U rezimeu, preovlađujući kognitivni trendovi modernog čoveka su pretraživački pristup podacima, komprimovani jezik, dedukcija, superbrzo preusmeravanje pažnje, bavljenje većim brojem informacija istovremeno.

STRES

Reč stres je sastavni deo našeg svakodnevnog rečnika i upotrebljava se u najrazličitijim značenjima. Reč je engleskog porekla (stress) a znači napregnutost, napor, pritisak. Sam pojam je uveo Hans Selye, lekar mađarskog porekla, 30-tih godina 20. veka. Vršeći eksperimente na miševima utvrdio je da ubrizgavajući različite štetne agense dolazi do gotovo identičnih odgovora organizma. Rezultate ovog eksperimenta je uporedio sa opservacijom ljudi koji boluju od različitih oboljenja, a ispoljavaju slične simptome. Ova ispitivanja su dovela do nastanka teorije o stresu odnosno opštem adaptacionom sindromu, a sama reč stres je danas prihvaćena u leksikonu većine jezika sveta.

Prema njegovoj definiciji stres je opšta reakcija, odnosno skup nespecifičnih reakcija organizma na bilo koji zahtev za prilagođavanjem nastao usled izmenjenih uslova spoljašnje ili unutrašnje sredine. Rezultat tih opštih, nespecifičnih reakcija je prilagođavanje-adaptacija organizma na novonastale uslove, a cilj je održavanje homeostaze ili dinamičke ravnoteže.

Kasnija razmatranja o stresu definišu stres izazvan psihosocijalnim faktorima kao poseban odnos osobe sa okolinom (Lazarus i Folkman). Jedna od osobina je i da osoba procenjuje da situacija prevazilazi njene kapacitete. To znači da u pitanju nije samo opšte i za sve ljude identično reagovanje, već je to visoko individualizovan proces. Ovi naučnici su smatrali da je emocija psihička dimenzija stresa.

Stres je dakle celovit psihosociobiološki odgovor organizma na delovanje bilo kojih stresora koji ugrožavaju i remete njegovu homeostazu. U pitanju je interakcija između psihe, nervnog, endokrinog i imunološkog sistema, što je kasnije dovelo do razvoja psihoimunologije kao posebne oblasti proučavanja u medicini.

U posmatranju stresa neophodan koristi se holistički pristup. Postoji stres (i njegove karakteristike), ličnost (i njene karakteristike), posledice - u vidu poremećaja koji postaju stresori za sebe, mogućnost upotrebe socijalne podrške, farmakoterapije itd.

Stresori

Svaki štetni agens koji može da izazove pojavu opšteg adaptacionog sindroma Selye je nazvao stresor ili stresogeni faktor.

Podela stresora:

- prema svom poreklu mogu se podeliti na

- spoljašnje (egzogene) - to bi bili npr. štetni činioci okoline kao što su hladnoća, toplota, buka, radijacija, hemijski zagađivači i
- unutrašnje (endogene) - psihološki.

- po svojoj prirodi mogu biti:

- biološki (mikroorganizmi, infekcije);
- fizički (termički; radijacija);
- hemijski (otrovi);
- organski (organske promene ili lezije - hirurški zahvati, traume, ekstremni fizički napori) i
- psihički odnosno psihosocijalni (jake emocije, konflikti, zlostavljanje)

- prema dužini delovanja: na akutne i hronične

Selye je podelio stres, prema svom uticaju na organizam na negativan koji je nazvao „distres” i pozitivan koji je nazvao „eustres”.

Eustres nastaje delovanjem kratkih i blagih poremećaja homeostaze koji podstiču emocionalni i intelektualni rast i razvoj. Distres se odnosi na teške i dugotrajne situacije koje vode slomu adaptivnih mehanizama.

„Dobar” stres predstavlja pozitivan odgovor našeg organizma na nekakav izazov, odgovor koji nam omogućava da preživimo ili da živimo što je bolje moguće. „Loš” stres predstavlja negativnu reakciju našeg organizma na nekakav izazov, odgovor koji se očituje u psihičkoj i fizičkoj patnji. Danas kada neko kaže „nalazim se u stresnoj situaciji” to obično znači da je reč o „lošem” stresu jer je sama reč postala sinonim za deprimiranost, iznerviranost, preopterećenost ili zebnju.

Možda bi se pre mogla napraviti razlika između adaptivne reakcije (koja bi predstavljala eustres) i reakcije koja nije adaptirajuća, koja je previše jaka i dugo traje, koja prouzrokuje štetu i izaziva psihički i fizički bol - kada su naše sposobnosti za adaptaciju prevaziđene i naš organizam nema strategiju da odgovori (distres). Ako se pređe samo još jedan stepenik ulazi se u stresnu situaciju koja odgovara fazi iscrpljenosti. Stresori mogu delovati pojedinačno i udruženo, mogu se akumulirati. Akumulacija stresora može voditi padu, ali i porastu tolerancije na stresore.

Psihosocijalni stresori u teorijama stresa posebno zauzimaju pažnju poslednjih decenija. Oni su česti, ali su malo istraživani i teško ih je objektivizirati. Vrste psihosocijalnih stresora: brak, roditeljstvo, međuljudski odnosi, posao, životne prilike, finansijske prilike, zakonski, razvojni, somatske bolesti, drugi (katastrofe).

Karakteristike stresora koje favorizuju pojavu stresne reakcije: ono što ranije nije doživljeno, neočekivano, visokog intenziteta delovanja, dugog trajanja, ono što se ne može predvideti (i samim tim kontrolisati);

Odgovor na stres

Jačina stresnog odgovora zavisi od osobina samog stresora i od adaptivnih kapaciteta organizma koji su determinisani unutrašnjim i spoljašnjim faktorima. Stres započinje percepcijom informacije, odnosno njenim opažanjem. Kako će se informacija proceniti zavisi od bioloških predispozicija, ali pre svega od prethodnog iskustva, kao i od prethodno naučenih obrazaca. Stoga je reakcija individualna. Pri tome, osoba procenjuje ne samo informaciju i njenu opasnost, već i sopstvenu sposobnost da je prevaziđe. Celokupna ta procena dovodi do emocionalne reakcije, a ona pokreće psihičke i somatske procese.

Karakteristike ličnosti i stres

Danas se sve više govori o značenju tipova ličnosti u odgovoru organizma na stres. U karakteristike ličnosti spadaju: starost – mlađe i starije osobe su manje otporne; pol; socijalno, porodično i ekonomsko funkcionisanje; inteligencija i karakteristike ličnosti: organizacija ličnosti, afektivne i kognitivne karakteristike.

Ko je otporna ličnost? Prema Suzanne Kobasa, to je ličnost koja ima sposobnost vladanja sobom i stresnim događajima, koja je kontinuirano angažovana u aktivnostima i koja pokazuje veliku prilagodljivost i prihvatanje promena. Pored ovoga smatra se da su to osobe sa samokontrolom, fizički aktivni, koji vode računa o zdravoj ishrani i umeju da koriste socijalnu podršku. Korisni ili pozitivni stilovi reagovanja na stres su – sposobnost osobe da brzo shvati i realno proceni situaciju; da prihvati konfrontaciju sa situacijom; da ovlada sobom; sa napravi dobru analizu i plan, kao i da promeni plan ukoliko za to postoji potreba; sposobnost da traži i prihvati socijalnu podršku;

Za procenu težine stresa koriste se skale koje uzimaju u obzir kako bi određeni stresor delovao na prosečnu osobu iz određene sociokulturalne sredine, istog pola, uzrasta, obrazovanja i socioekonomskog statusa. Postoje stresori koji se mogu objektivizirati, ali ipak, većina će zavisiti od lične reakcije koja je svojstvena na poseban način svakoj osobi.

U jedan od najtežih stresora ubraja se zanemarivanje i zlostavljanje dece, a posebno seksualna zloupotreba koja predstavlja jedan od najtežih oblika narušavanja telesnog i duševnog integriteta deteta. Osim toga, ona se retko dešava izolovano, a najčešće je udružena sa emocionalnim zlostavljanjem i/ili zanemarivanjem deteta, nekada i sa fizičkim zlostavljanjem, čime se pojačava kumulativno dejstvo traumatskog iskustva.

Opšta definicija zloupotrebe ili zlostavljanja deteta

Zloupotreba ili zlostavljanje deteta obuhvata sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju, što dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja detetovog zdravlja, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, poverenje ili moć.

Definicija seksualne zloupotrebe deteta

Seksualna zloupotreba deteta je uključivanje deteta u seksualnu aktivnost koju ono ne shvata u potpunosti, sa kojom nije saglasno ili za koju nije razvojno doraslo i nije u stanju da se sa njom saglasi, ili onu kojom se krše zakoni ili socijalni tabui društva. Seksualna zloupotreba deteta ispoljava se kao aktivnost između deteta i odrasle osobe ili drugog deteta koje se, zbog svog uzrasta ili razvoja, nalazi u položaju koji mu daje odgovornost, poverenje ili moć, gde aktivnost ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe. Seksualnom zloupotrebom deteta smatra se i: navođenje ili

primoravanje deteta na učešće u seksualnim aktivnostima, bilo da se radi o kontaktnim (npr. seksualni odnos, seksualno dodirivanje i sl.) ili nekotaktnim (npr. izlaganje pogledu, egzibicionizam i sl.); eksploatatorsko korišćenje deteta za prostituciju ili druge nezakonite seksualne radnje.

Počinioci zlopotrebe su najčešće, u 70 do 90% slučajeva, osobe iz porodičnog kruga deteta (roditelj, očuh ili maćeha, partner majke, deda, baba, stric, ujak itd.) ili osobe bliske detetu (učitelji, vaspitači) od kojih dete zavisi, a prema kojima dete normalno gaji pozitivna osećanja i od kojih očekuje zaštitu, što povredu čini psihološki još težom.

Iako se seksualna zlopotreba dece dešava na svim uzrastima, utvrđeno je da je najčešći početak između četvrte i osme godine života ili u adolescenciji. Prema statistikama, znatno je više slučajeva seksualnog zlostavljanja devojčica nego dečaka, ali to može biti artefakt. Naime, izgleda da dečaci više kriju zlostavljanje usled naglašenog straha od stigme i osude, i dugo i tiho pate pre nego što potraže pomoć.

Seksualnu zlopotrebu je teško otkriti, a još teže dokazati. Neki slučajevi se otkrivaju tek kada se dete poveri nekoj odrasloj osobi od poverenja. Međutim, taj proces je često otežan usled stida i osećanja krivice deteta, straha od kazne ili osvete. Ovakva osećanja deteta zlostavljač često pojačava preteći ili ucenjujući dete, npr. raspadom porodice za koji će dete, navodno, biti krivo ili gubitkom ljubavi jednog ili oba roditelja. Cilj zlostavljača je da na taj način iznudi ćutanje deteta i izbegne kaznu. Mala deca ne pričaju o seksualnom zlostavljanju iz dva razloga: u ranom stadijumu ona prosto nisu svesna toga da dodirivanje intimnih delova tela nije dopušteno, a starija deca se podmićuju i/ili prinuđuju da čuvaju tajnu pomoću pretnji o zastrašujućim posledicama po njih ili njihove porodice.

Sledeće promene ponašanja deteta ili adolescenta/kinje ukazuju na mogućnost da je dete doživelo seksualnu zlopotrebu: strah od dodirivanja, naročito u predelu genitalija, strah od zatvorenih vrata, od kupanja, od mraka, od određenih osoba, strah od odlaska kući ili bežanje od kuće, seksualizovano ponašanje neprimereno za uzrast, a kod mlađe dece: neuobičajen interes za svoje i tuđe genitalije, česta masturbacija, crteži sa naglašenim seksualnim detaljima i slično, a kod starije dece: promiskuitet, prostitucija, samodestruktivno ponašanje (samopovređivanje, uzimanje alkohola, droge, pokušaji samoubistva, bežanje od kuće), depresivnost, povlačenje, izolovanost, česte promene raspoloženja, prisilno ponašanje (preterano često kupanje, menjanje veša), teškoće koncentracije, pad uspeha u školi, smanjeno interesovanje za aktivnosti u kojima je dete uživalo, loši odnosi sa vršnjacima/kinjama, izjava deteta da je zlopotrebljeno. Treba imati na umu da gore navedeni pokazatelji ponašanja ne moraju uvek da znače i da je dete bilo seksualno zlopotrebljeno.

Jedna od najozbiljnijih posledica seksualnog zlostavljanja je razvijanje simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja, uključujući ponovno doživljavanje, izbegavanje, utrnulost i hipervigilnost, i češće se razvija kod seksualno zlopotrebljene dece nego u drugim situacijama lošeg postupanja prema deci odnosno prisustvu katastrofama. Navodi se da jedna trećina seksualno zlopotrebljene dece zadovoljava dijagnostičke kriterijume posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), a većina ispoljava neke od simptoma.

Svi oblici nasilja, zlostavljanja, zlopotreba ili zanemarivanja dece, kojima se ugrožavaju ili narušavaju fizički, psihički i moralni integritet ličnosti deteta, predstavljaju povredu jednog od osnovnih prava deteta sadržanih u Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima deteta, a to je pravo na život, opstanak i razvoj.

Trauma

Negativni stres je trauma; trauma je emotivna, psihološka i fiziološka posledica snažnog stresa usled nasilja, pretnji odnosno drugih događaja koji za posledicu imaju promenu života. Do osamdesetih godina prošlog veka naučnici se nisu bavili trajnim štetama koje trauma može da ima po pojedinca; još manje se proučavalo kakav efekat trauma može da ima po dete. Gotovo je vladalo uverenje da je dete prirodno otporno, malo da bi razumelo, još manje da bi zapamtilo; za decu se verovalo da imaju prirodnu otpornost na traumu i da se brže „oporavljaju“ od odraslih.

Trauma je značajno snažniji događaj od onog koji osoba očekuje i s kojim je u stanju da se nosi. Prva istraživanja u oblasti posledica traume na mlad mozak bila su usmerena na dokazivanje da čak i minimalni stres u ranom detinjstvu dovodi do trajnog uticaja na fiziologiju i hemijsku strukturu mozga malog deteta, a samim tim i na njegovo ponašanje.

Traumatski događaj je onaj koji prevazilazi kapacitete osobe da izađe na kraj s istim. Procene govore da preko 40% dece do osamnaeste godine doživi bar jedno potencijalno traumatično iskustvo; smrt roditelja, brata, sestre, deke/bake; fizičko zlostavljanje ili zanemarivanje u dužem vremenskom periodu, seksualno zlostavljanje, učestvovanje u saobraćajnoj nesreći, prirodnoj katastrofi, prisustvu nasilju u porodici i sl. (Krug i sar, 2002; WHO, 2014). I pored pokušaja da se precizno izmeri kolika je incidenta lošeg postupanja prema deci, veruje se da je pravi broj daleko veći,

jer većina slučajeva ili nije prijavljena ili iako se prijavi procesuiranje takvih slučajeva bude vrlo komplikovano.

Trećina zlostavljane dece iskusiće očigledne psihološke probleme kao posledicu zlostavljanja; istraživanja pokazuju da posledice ostaju tokom čitavog života i da se mogu sagledati kroz svekoliko funkcionisanje i tela i duše (Anda i sar, 2010).

Deca su podložnija traumi od odraslih i svako dete reaguje različito. Reakcije zavise od: uzrasta, prethodnog funkcionisanja, ranijih životnih iskustava, stepena izloženosti traumi, roditeljske reakcije, promena životnih okolnosti po traumatskom događaju. Većina dece je rezilijentna (otporna na stres), međutim otporna deca se stvaraju, ona se ne rađaju takva.

Posledice traume na decu

Jedna od osnovnih posledica se ogleda na fizičko zdravlje i preživljavanje. Najteža posledica traumatizma je svakako smrtni ishod: 34.000 homicidalnih smrti među decom uzrasta ispod 15 godina (Krug i sar. 2002; WHO, 2014) nastaje kao posledica direktnog nasilja. Trajna invalidnost, povrede različitih sistema organa, psihosomatske bolesti, hronične bolesti, polno prenosive bolesti, problemi reproduktivnog zdravlja ili zapostavljanje lečenja postojećih bolesti u detinjstvu samo su neke od opisanih posledica po fizičko zdravlje dece. (Afifi i sar, 2013; Flaherty i sar, 2013; Lamela i Figueiredo, 2013; Pejović-Milovančević i sar, 2012; WHO, 2014)

Posledice po mentalno zdravlje podrazumevaju pojavu mentalnih problema u detinjstvu, adolescenciji, kasnije i u odraslom dobu. Tipični simptomi posledice traumatizma ogledaju se u pojavi somatizacije, anksioznosti, depresije, hostilnosti, agresivnosti, posttraumatskih simptoma, disocijativnih poremećaja ali i ozbiljnijih problema mentalnog zdravlja kao što su paranoidna ideacija, pojava psihoza, samopovređivanja, suicida, poremećaji ličnosti, interpersonalne disfunkcije, zloupotreba i zavisnost od PAS (Bernstein i sar, 1998; Kendler i sar, 2000; Silverman i sar, 1996; Zanarini i sar, 1997).

Ono što određuje kako će se deca izobriti s traumom bilo na fizičkom, emocionalnom ili psihološkom planu jeste pre svega to da li će odrasli iz njihovog okruženja, pre svega oni koji bi trebalo da im veruju i na koje bi trebalo da se oslanjaju biti tu za njih da im pruže podršku, pomoć i razumevanje. Trauma i naš odgovor na traumu ne mogu se razumeti van konteksta međuljudskih odnosa. Najtraumatičniji aspekti jesu oni koji se tiču remećenja veza među ljudima – prekid odnosa s drugim ljudima. Zbog toga i ključ oporavka takođe leži u odnosima - ponovna izgradnja poverenja, sticanje samopouzdanja su ključni za pomoć (Peri 2013).

Traumatizovanoj deci je najpotrebnija zdrava zajednica – sve što povećava broj i kvalitet dečjih odnosa služi svrsi njihovog oporavka. Izgradnja zdravijeg društva, ponovo osnaživanje proširene porodice (istorijski posmatrano 1500. godine broj članova porodice je bio oko 20, danas 26% ljudi živi samo!) kao najprirodnijeg okruženja deteta onda kada se primarna porodica raspadne. Tehnologija nas udaljava od evolutivnih temelja, ali je svakako moramo koristiti za svoje ciljeve. Fenomeni emocionalnog osiromašenja su prisutni u svakodnevnici; za razvoj empatije i relacionih veština nužno je dobijanje kritičnog unosa iz okruženja.

Efikasna zaštita dece zahteva dobru saradnju među svim stručnjacima/kinjama koji rade sa decom i porodicama, bilo unutar istog ili različitih sektora. Pristup mora biti dosledan i prihvaćen od strane svih aktera koji bi mogli biti uključeni (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, pravosuđe, policija, organizacije civilnog društva, mediji). Da bi se postigla efikasna zaštita i unapređenje dobrobiti deteta, potrebno je postojati dobra saradnja i jasno definisane uloge. Ulogu koordinatora u procesu zaštite dece trebalo bi da ima centar za socijalni rad koji je, u našem društvu, osnovna služba za zaštitu dece i koji, istovremeno, vrši poslove organa starateljstva.

Prvi korak u zaštiti jeste otkrivanje zlostavljanja i zanemarivanja deteta, što je, ujedno, i najosetljiviji deo tog procesa. Zlostavljanje i zanemarivanje se najčešće otkriva na sledeće načine: prepoznavanjem znakova povrede na detetu ili ponašanja deteta i porodice; poveravanjem koje može biti direktno - od strana samog deteta ili indirektno - od strane drugih osoba. Zdravstveni radnici/e, kao i učitelji/ce, nastavnici/e i svi drugi koji ostvaruju blizak kontakt sa detetom i porodicom i dobro ih poznaju, mogu biti osoba od poverenja.

Intervencije za zaštitu deteta od zlostavljanja i zanemarivanja: Ciljevi intervencija su da se postigne prekid zlostavljanja, osiguranje bezbednosti, i stvaranje uslova za nesmetano funkcionisanje i razvoj deteta u porodici, smanjenje rizika od ponavljanja zlostavljanja, saniranje posledica zlostavljanja – integracija traumatskog iskustva, uvažavanje deteta i njegovog mišljenja, želja i gledišta, promena porodičnih odnosa (poželjno očuvanje porodice uz poboljšanje njenog funkcionisanja), odgovornost počinilaca za zlostavljanje, praćenje i evaluacija toka i ishoda intervencija.

Reference:

1. *Granična ličnost i njena različita lica, Mirjana Divac Jovanović i Dragan Švrakić*
2. *Uvod u psihologiju, Ljubomir Žiropađa*
3. *Medicinska fiziologija, Arthur C. Guyton, John E. Hall*
4. *Opšta patološka fiziologija, Bogdan B. Beleslin*
5. *Živeo stres, Soli Bensaba*
6. *Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Vlada Republike Srbije 2005.*
7. *Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja, Primena opšteg protokola, Prof. dr Veronika Išpanović*
8. *Strategija u oblasti obrazovanja za sprečavanje seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2016-2020)*

O SEKSUALNOM ZLOSTAVLJANJU DECE I MLADIH

Uprkos uvreženim predrasudama i stavovima da je naša kultura lišena seksualnog zlostavljanja dece i mladih, podaci koji su više od brojki, govore upravo suprotno. Zatvaranje očiju pred ovim društvenim problemom nije karakteristika samo našeg društva. Mnoga društva i kulture su bile neosetljive za temu, pa je tako i nauka do pre tridesetak godina seksualno zlostavljanje tretirala kao proizvod dečijih seksualnih fantazija, koje su razvojno normalne. Dete ne fantazira o seksualnom nasilju. Tek kasnijim podizanjem svesti i budnosti celokupnog društva, pa i nauke, o seksualnom nasilju nad decom i mladima je počelo da se razmišlja i otvoreno govori na sasvim drugačiji način. Stoga je i nauka, ma kako to paradoksalno zvučalo, delom odgovorna za viševjekovno stradanje nezaštićene dečije populacije.

Statistički podaci, kao i podaci dobijeni istraživanjem koje su vršile relevantne ustanove koje se bave prevencijom i pružanjem pomoći deci i odraslim osobama koje su preživle seksualno nasilje, pokazuju zabrinjavajući i poražavajući podatak o frekvenciji pojavljivanja seksualnog zlostavljanja dece. U Evropi, jedno od petoro dece je do svoje osamnaeste godine bilo žrtva nekog vida seksualnog nasilja. Pri tome su devojčice mnogo češće žrtve seksualnog nasilja od dečaka, a muškarcu statistički značajno brojniji među nasilnicima od žena. Kada se govori o vidovima seksualnog nasilja, izuzetno je važno znati da bez obzira na kvalifikaciju težine dela, čak i ona koja se iz nedovoljnog znanja društveno tretiraju kao „lakša“ mogu da imaju dugotrajne posledice po dete / mladu osobu. Drugim rečima, vid seksualnog nasilja ne određuje presudno ozbiljnost traume. Na to utiču brojni psihološki faktori koje je nemoguće unapred predvideti. Stepem psihološkog i emocionalnog razvoja, razvojni period u kome se zlostavljanje dogodilo, dužina trajanja zlostavljanja, počinitelj, umnogome utiču na težinu prisutne traume, posledice, prognozu za nastavak razvoja i efekat pružanja adekvatne psihološke pomoći.

Jedna od predrasuda je da su sasvim mala deca pošteđena seksualnog nasilja. Pošto se govor razvija kasnije, bebe i mala deca nemaju sposobnost da verbalizuju ono što im se dogodilo. Na seksualno zlostavljanje ukazuju drugi pokazatelji, od karakterističnih telesnih povreda koje se u praksi vrlo retko mogu videti (počinitelj se planski tako štiti), do promenjenog ponašanja deteta koje može biti znak upozorenja da se radi o traumama, u okviru koje može biti baš seksualna trauma; ili je dete već tokom seksualnog zlostavljanja naučilo da ne pokazuje svoja osećanja i promene u ponašanju se ne vide. To uslovljava da se na ovom uzrastu seksualno zlostavljanje teško otkriva. Podaci o zlostavljanju se često dobiju tek kasnije, od osoba koje su u okruženju deteta i prijavljuju nakon sumnje ili saznanja da je dete zlostavljano ili mnogo kasnije od same osobe najčešće kroz psihoterapiju, kada se prepoznaju neke od reakcija koje su karakteristične i kada žrtva može da pretoči u reči nešto što su zapravo ekranske uspomene ili doživljaji za koje nisu postojale reči.

Na kasnijem uzrastu, 3-4 godine, dakle u vreme prve Edipalne faze, pojavu seksualnog nasilja deca u početku ne shvataju kao nasilje. Za njih to predstavlja neželjenu igru na koju pristaju zbog apsolutne moći zlostavljača. Izdvajanje deteta i favorizovanje u odnosu na drugu decu služi kao taktika, podmićivanje koje može da bude emocionalno i materijalno, stvaraju iskrivljenu sliku o zlostavljaču. To se sve dodatno komplikuje činjenicom da su zlostavljači najčešće osobe iz najužeg okruženja. Zlostavljanje je često praćeno i ucenjivanjem.

Seksualno zlostavljanje koje se dešava na kasnijem uzrastu je dodatno komplikovano i povećanim osećanjem krivice koje mlada osoba uvek ima, smatrajući sebe donekle, ili nekada isključivo, odgovornom za ono što se dogodilo ili se ponovljeno događa. Zlostavljanje u svakoj kulturi predstavlja čin koji daleko premašuje ono što se podrazumeva pod terminom agresivnost. Taj čin uvek i nepogrešivo mladoj osobi urušava i oštećuje osećanje dostojanstva, samopoštovanja, bazičnog poverenja, poverenja u druge; uzrokuje, takođe nepogrešivo, osećanje tuge, bespomoćnosti, gađenja prema samoj sebi i drugima. Zlostavljanje uvek prati i tuga. Tuga je osećanje sa kojim se gotovo svi lako identifikuju, pre svega empatijom. Osećanje krivice kod mlade osobe, međutim, zbunjuje. Poznavanje ove problematike kao i svih posledica zlostavljanja, može da objasni koren ovog osećanja. Krivica se javlja kao posledica nečega što osoba zabranjuje samoj sebi ili je zabrana došla spolja. Međutim, krivicu prati i osećanje stida zbog osećanja sopstvene slabosti i nesposobnosti da se nešto kontroliše, odnosno neuspeha da se nešto što je zabranjeno ne dogodi ili sakrije od drugih. U slučajevima osoba koje su preživle seksualno nasilje, krivica ima nebrojeno mnogo lica: zašto baš ja?; kriva sam što se to meni dogodilo; kriva sam što mrzim zlostavljača; kriva sam što ga ponekad razumem; kriva sam što sam ljuta, kriva sam što ne mogu da oprostim svima onima koji mi nisu pomogli, kriva sam što sam zlostavljača prijavila, kriva sam što ga nisam prijavila... Može biti da ni za jedno od nebrojenih modaliteta osećanja krivice ne prepoznaje mogućnosti razrešenja. Krivica je osećanje koje u slučajevima zlostavljanja menja svoje oblike i može da traje u nekoj od formi do kraja života. To je jedan od razloga zbog koga je žrtvama potrebna adekvatna psihološka pomoć i podrška.

Mlade osobe koje su preživele seksualno zlostavljanje se često osećaju izolovano i odbačeno. Na ova osećanja utiče činjenica da mladoj osobi niko nije pomagao, retko joj je ko verovao, a dokazi zlostavljanja, sem retko vidljivih fizičkih, često su nevidljivi za okolinu ili ih pak osoba manje ili više vešto krije. Deca koja su bila preživela seksualno zlostavljanje često doživljavaju svoje roditelje kao osobe koje nisu uspele da ih zaštite, što je uništilo i njihovu esencijalnu fantaziju o neograničenim moćima roditelja da prepoznaju i zadovolje potrebe svog deteta. Obzirom da je najčešće zlostavljač otac ili figura oca (očuh, hranitelj, usvojitelj), to se najpre odnosi na majku kao nenasilnog roditelja koji nije uspeo da zaštiti dete. Ovaj gubitak poverenja dete teško kontroliše i često u njemu izaziva bes, gnev što kao posledicu ima osećanje krivice. Međutim, roditelj se uvek voli; kada neguje ali i kada izdaje, zlostavlja. Nesposobnost roditelja, njihova nemoć da zaštite dete ili ga čak ugrožavaju, često vodi negativnim identifikacijama deteta. Pri svemu je važan podatak da upravo majke najčešće prijavljuju seksualno zlostavljanje svoje dece i zlostavljača.

Mlada osoba ima potrebu i pritisak da zlostavljanje prećuti i sakrije. Potreba da se zlostavljanje sakrije leži pre svega u osećanju stida što je takvom činu osoba uopšte bila izložena. Izloženost se u psihološkom smislu shvata pre svega kao telesna izloženost. Sve ono što se smatra telom, spoljašnjom granicom sa okolinom ili unutrašnjim psihološkim sadržajima, može da bude izloženo, vidljivo. Mlade osoba je uvek u poziciji gubitka granice, kako prema spoljašnjem svetu tako i prema unutrašnjim sadržajima. Nema više intime, nema skloništa za osećanja, telo i ličnost postaju zajednička imovina zlostavljača i žrtve, najčešće dugogodišnjim zlostavljanjem zlostavljač postaje jedini „gospodar imovine“. Mlada osoba je najčešće izložena kombinaciji vidova zlostavljanja, tj. retko ili gotovo nikada se zlostavljanje ne dešava samo na telesnom ili samo na psihičkom planu. Ugrožavanje tela je uvek i psihičko, a i osoba je neretko i fizički napadnuta, fizički joj je ugroženo telo putem seksualnog napada. Stid koji se pri tome javlja je bolan i vrlo moćan afekat koji može da oboji sveukupno njeno dalje funkcionisanje. Iskustva stida se vrlo teško zaboravljaju, a kada se javi bilo kakva asocijativna veza sa tim osećanjem onda se ono ponovo vrlo intenzivno proživljava. Ovo je gotovo uvek praćeno osećanjem krivice.

Kako je mlada osoba sa izmenjenim poimanjem sebe, tako oseća i krivicu zbog onoga u čemu deluje kao da učestvuje, a zapravo bez svoje volje i pod prinudom. Odsustvo aktivnog participiranja u zlostavljanju kome je izložena je ne opravdava pred samom sobom. Prepoznaje kao jedino merodavno to da je u činu „učestvovala“ i to predstavlja izvor krivice. Ovo može u nekim situacijama, npr. na sudu, gotovo da abolira počinioca jer događa se da deca brane svoje zlostavljače, čak i kada nisu u bliskom odnosu sa njima.

Sam čin seksualnog zlostavljanja počiva na nasilju kojim se zloupotrebljava autoritet kao i fizička i emocionalna zavisnost deteta od odraslih. Kako se ovaj akt aktivno upliće i u kognitivno funkcionisanje mlade osobe, dolazi do interferencije sa procesom učenja, radošću življenja, a kao reakcija se javljaju anksioznost, nezadovoljstvo, krivica, bes, tuga. Naneta je povreda, ili bolje rečeno «uvređeni su, povređeni su, poniženi su» i telo i duša budući da je ovo atak na mišljenje, distorzija realnosti, konfuzija u razumevanju onoga što se podrazumeva pod bliskim ljudskim bićem.

Izdajstvo poverenja u odraslog, u ovom slučaju najbližeg, je jedan od korena tuge. Kao što je poznato, mladi tugu i depresivnost ne manifestuju kao odrasli. Nepodnošljivost ovog osećanja uzrokuje da se od njega često brane destruktivnim i autodestruktivnim ponašanjima koje može da ima različite forme.

ZAKLJUČAK

Svi vidovi zlostavljanja su traumatični za dete / mladu osobu. Činjenica da ne postoji izolovan jedan vid zlostavljanja, nego su vidovi kombinovani, posebno kada se radi o seksualnom zlostavljanju dece i mladih, govori o traumi koja ima dugotrajne posledice i potrebi angažovanja ne samo pojedinki i pojedinaca nego i celokupne zajednice sa svim sistemima zaštite koje je zajednica obavezna da omogući.

Prevenција je vrlo važna, jer podiže svest društva o tome da seksualno zlostavljanje postoji, o učestalosti pojave i, što je od posebne važnosti, podiže svest društva da se veruje u iskaz deteta da mu se seksualno zlostavljanje dogodilo.

Uloga medija je u ovom procesu vrlo važna, posebno kada se radi o izveštavanju koje najčešće predstavlja retraumatizaciju za žrtvu, ali i porodicu. Dete / mlada osoba nema „rezervnog oca“ i sutra će ga braniti dodatno upravo zbog ovakvog izveštavanja. Etiketiranje jednog člana porodice vodi u etiketiranje cele porodice. Uloga medija su informisanje i prevencija, a ne dijagnostika i suđenje. Dijagnostika je u domenu zdravstva, na nju u ovom kontekstu imaju pravo psihološkinje/psiholozi i psihijatarke/psihijatri, a svi koji se bave dijagnostikom, a nisu iz domena zdravstva, podležu Krivičnom zakonu, jer ulaze u domen koji im nije struka.

Učestalost društvenog problema seksualnog nasilja kao i njegovih kompleksnih posledica, obavezuje svaku pojedinicu i pojedinca da ga prijavi kada uoči znake koji na to ukazuju. Vrlo je važno, posebno za mlade ljude, da prihvate da prijaviti ne znači tužiti ili izdati, da to nije čin nelojalnosti, nego sprečavanja nastavka višegodišnje patnje nekog deteta, vršnjakinje ili vršnjaka. U tom smislu je edukacija mladih za prepoznavanje znakova zlostavljanja, kao i mogućnosti zaštite od seksualnog nasilja, izuzetno važan zadatak.

NASLEĐIVANJE POLA

Pitanje nasleđivanja pola usko je vezano za procese koji se dešavaju na nivou hromozoma u okviru ćelije. Hromozom je tvorevina u obliku štapića, smeštena u jedru svake žive ćelije. Hromozomi prenose genetske karakteristike pojedinačnih ćelija živih organizama. Oni su nasledni materijal svih živih bića. To su prenosioci nasledne poruke roditeljske ćelije na ćelije potomstva. Broj hromozoma je nepromenljiv za svaku vrstu. U toku deobe ćelije svaki hromozom je predstavljen kao dvostruko vlakno s jednim suženjem. Ovo suženje - centromer deli hromozom na dva dela, jednake ili nejednake veličine. Kod čoveka postoji 46 hromozoma. Imaju ih sve ćelije, izuzev ćelija polnih žlezda, gonada (jajna ćelija, spermatozoidi). Parovi hromozoma obezbeđuju prenošenje mnogih telesnih naslednih osobina, ali direktno ne obezbeđuju nasleđivanje pola. Promene na autozomima uslovljavaju mnogobrojne nasledne osobine u oba pola. Ćelije polnih žlezda imaju 44 hromozoma. Dvadesettreći par hromozoma - seksualni hromozom sastoji se od hromozoma koji se razlikuju kod muškaraca (X i Y) i žena (X i X). U hromozomskoj garnituri čoveka postoji 44 autozoma tj. 22 para homolognih hromozoma i samo 2 hromozoma od kojih zavisi nasleđivanje pola - heterohromozomi. Deoba ćelija koja se odigrava u jajnicima i testisima ima za cilj da smanji na polovinu broj hromozoma da bi prešla od diploidnog na haploidni broj. Hromozomi se dele samo jednom, dok se ćelije dele dvaput. Tako dobijene jajne ćelije i spermatozoidi su haploidne (jednostruke), a oplodjenjem ponovo postaju diploidne (dvostruke).

Pol jedne osobe zavisi od prisustva određenih gena u polnim hromozomima. Zapravo pol određene osobe zavisi od Y hromozoma, odnosno njegovog prisustva ili odsustva u seksualnom paru hromozoma. Poseban gen za muški pol nalazi se u Y-hromozomu. Muški pol određen je Y-hromozomom, a ženski odsustvom ovog hromozoma. Y- hromozom ima presudnu ulogu u određivanju muškog pola i funkciju da prenese informaciju na gonade u embrionalnoj diferencijaciji u pravcu razvoja testisa. U prvim nedeljama intrauterinog života embriona, njegov pol ne može se odrediti pošto ne postoje ni morfološke ni funkcionalne razlike u gonadama. Te razlike se javljaju između 42. i 45. dana života embriona kada na osnovu informacije Y- hromozoma dolazi do razvoja testisa iz dotle nediferenciranih gonada.

Ženski pol je određen ako se iz jajne ćelije i spermatozoida spoje dve haploidne ćelije dva X + X hromozoma, dok muški pol nastaje kada se spoje dve haploidne ćelije X + Y hromozoma iz jajne ćelije i spermatozoida.

Šematski prikaz nasleđivanja pola

Jajna ćelija: 22 hromozoma + XX hromozom

Spermatozoid: 22 hromozoma + XY hromozom

Ženski pol: X hromozom iz jajne ćelije + X hromozom iz spermatozoida

Muški pol: X hromozom iz jajne ćelije + Y hromozom iz spermatozoida

Nasleđivanje pola i rod

Pol podrazumeva biološke i fiziološke karakteristike koje definišu ženu i muškarca, dok rod podrazumeva društveno konstruisane uloge, i koristi se da opiše karakteristike, uloge i odgovornosti žena i muškaraca, dečaka i devojčica, koje su društveno konstruisane.

Pol, pre i na rođenju, u mnogome određuje položaj devojčica i dečaka, žena i muškaraca u društvu.

Pre rođenja – selekcija pola, savremene tehnologije omogućavaju da se pol deteta sazna u relativno ranoj fazi. Neretko se dešava da se donosi odluka o prekidu trudnoće ukoliko se radi o ženskom fetusu.

Detinjstvo – čedomorstvo, seksualno zlostavljanje dece.

Adolescencija – silovanje, zlostavljanje, prostitucija, nasilni seksualni odnosi, seksualno uznemiravanje.

NASLEDNE BOLESTI VEZANE ZA POL

Nasledne bolesti nastaju kao posledica promene na naslednom materijalu, hromozomima i njihovim sastojcima, genima. Veliki broj naslednih bolesti posledica je **promena broja ili građe hromozoma**. Mnogo manji broj naslednih bolesti za uzrok imaju promene u hemijskom sastavu nekog od gena. Nasledne bolesti su česte.

Promena broja ili građe hromozoma najčešći je uzrok pojave naslednih bolesti. Promena broja hromozoma može biti u njihovom smanjenju (manje od 46), ili povećanju (više od 46). Promena građe hromozoma odigrava se lomljenjem nekog hromozoma i prenošenjem jednog dela hromozoma na drugi. Sve ove promene mnogo su ozbiljnije od promena koje nastaju mutacijom gena, jer one vode smanjenju ili povećanju broja gena, dok mutacija skoro uvek promeni samo jedan gen, tako da se one mnogo više i češće prenose s generacije na generaciju. **Promena u hemijskom sastavu gena** nastaje kada se jedna od baza (purinska ili pirimidinska) zameni drugom nespecifičnom za taj gen. Taj fenomen, poznat je kao **promena - mutacija gena**. Bolesti, izazvane mutacijom gena, prema načinu nasleđivanja mogu se podeliti na nekoliko tipova nasleđivanja: 1. dominantno nasleđivanje, 2. recesivno nasleđivanje, 3. nasleđivanje vezano za hromosome pola i 4. kodominantno nasleđivanje. Ako se promene ne dešavaju u polnim ćelijama, one se ne mogu preneti na potomke.

Nasleđivanje na dominantan način je najčešće kod ljudi, a do sada je opisano više od 1000 bolesti koje se dominantno nasleđuju.

Nenormalnosti hromozoma su u 90% slučajeva uzroci nepravilnog razvoja ploda, koji se u 90% slučajeva završava spontanim pobačajem već u ranoj fazi trudnoće, a u 10% rađanjem deteta s vidljivim nenormalnostima.

Lečenje naslednih bolesti: prema postojećim dostignućima medicine, nasledne bolesti ne mogu se izlečiti. Međutim, postoje određene terapijske mere koje mogu u priličnom broju ovih bolesti da ublaže u velikoj meri posledice naslednog poremećaja. Poznavanje suštine naslednih bolesti i zakona njihovog nasleđivanja omogućile su u velikoj meri njihovu prevenciju.

Nasledne bolesti nastale promenama u broju hromozoma

Najčešće nasledne bolesti izazvane promenama u broju hromozoma opisane su u daljem tekstu:

Turnerov sindrom je nasledna bolest uzrokovana nedostatkom jednog X hromozoma u nekim ili svim ćelijama kod osoba ženskog pola koja sprečava seksualni razvoj i može da uzrokuje neplodnost. Uzrok je nedostatak X hromozoma žene (monozomija), koju ćelija može da preživi.

Klinefelterov sindrom je genetski poremećaj koji se javlja kod muškaraca. Muškarci sa ovim sindromom imaju umesto XY hromozoma, najmanje dva XX hromozoma. Simptomi: nedostatak potpuno razvijenih muških seksualnih karakteristika – testisa i penisa; piskavost glasa; odsustvo muškog tipa maljavosti; neplodnost; odložen razvoj govora; smanjena inteligencija; emocionalni problemi i problemi u ponašanju.

Patoov sindrom naziva se još trizomija 13. Kod Patoovog sindroma javljaju se višestruke anomalije u razvoju, tako da samo 10% novorođenčadi preživi prvu godinu života. Simptomi: rascep usne, vilice i nepca; mentalna zaostalost; mala glava; teška oštećenja mozga; poremećen razvoj očiju – veoma male oči ili njihov nedostatak; anomalije srca, bubrega, sistema za varenje; pupčana ili kila u preponama.

Daunov sindrom se javlja kao posledica promene na hromozomu 21 (trizomija). Simptomi: karakterističan izgled lica; nedovoljna mentalna razvijenost; anomalije srca i različit stepen anomalija drugih organa; smanjen imunitet na infekcije; povećan rizik od leukemije; prevremeno starenje.

Edvardsov sindrom je posledica promena na hromozomu 18 (trizomija). 95% trudnoća gde fetus ima ovaj hromozomski poremećaj završava se spontanom pobačajem. Simptomi: u toku trudnoće – mala posteljica, zaostao razvoj ploda (mala težina bebe na porođaju); zaostao razvoj glave i lica - loše formirane ušne školjke, mala donja vilica, uzak nos, visoko nepce; anomalije srca, bubrega i sistema za varenje.

Nasledne bolesti nastale promenama u građi hromozoma

Ove bolesti nastaju kao posledica promene u građi hromozoma. Promene hromozoma se javljaju četiri tipa promena: gubljenje dela hromozoma, udvostručavanje delova hromozoma, promene redosleda gena na hromozomu i razmene delova između homolognih i nehomolognih hromozoma.

Delecija (mačji plač). Karakteristika ovog sindroma je da novorođenčad imaju piskav glas koji podseća na mjaukanje mačića. Simptomi: nedovoljna mentalna razvijenost; usporen fizički i kognitivni razvoj; veliki razmak između očiju; nemogućnost potpunog zatvaranja usta; smanjen tonus mišića lica - otežana ishrana i govor; nepravilnosti u položaju ušnih školjki.

Albinizam je nasledni genetski poremećaj kod koga postoji delimično ili potpuno odsustvo pigmenta kože – melanina u koži, kosi i očima. Ovaj poremećaj nije karakterističan samo za čoveka, već se javlja kod ostalih kičmenjaka. Podjednako se javlja i kod muškaraca i kod žena. Recessivno se nasleđuje tj. oba roditelja moraju da imaju isti poremećaj. Simptomi: svetao, beo ten; svetla ili bela kosa; blede plave oči i crvenkaste zenice.

Anemija srpastih ćelija je vrsta genetske mutacije i spada u grupu hemoglobinemija. Dolazi do taloženja hemoglobina u vidu kristala kada padne koncentracija kiseonika u krvi, što utiče da eritrociti dobiju srpasti oblik. Simptomi: anemija, tromboza i infarkti u različitim organima; poremećaji u cirkulaciji; poremećaji u nervnom sistemu; uvećanje jetre; kardiogeni šok; u krajnjem slučaju, smrtni ishod.

Sindaktilija i polidaktilija uzrokovane su genskom mutacijom. Nasleđuje se dominantno. Sindaktilija se manifestuje sraslim prstima. Simptomi: srasli prsti (različiti broj) na šakama i stopalima. Polidaktilija je pojava većeg broja prstiju šaka ili stopala od pet.

Hemofilija spada u grupu koagulopatija – poremećaja u okviru koagulacije krvi. Nasleđuje se recessivno vezano za X hromozom – nasleđuje se preko majke, a ispoljava na muškom potomstvu. Uglavnom se javlja kod muškaraca. Kod muškaraca koji imaju hemofiliju krvarenje nije obilnije, već je produženo, jer je produženo vreme koagulacije. Simptomi: unutrašnje krvarenje u tkivima; teška oštećenja unutrašnjih organa; može biti i smrtonosno.

NEGA ORGANA ZA RAZMNOŽAVANJE

NEGA ZA DEVOJČICE

Nega spoljašnjih polnih organa kod devojčica treba da bude kontinuirana i svakodnevna. Na spoljašnjim polnim organima skuplja se sekret kao rezultat lučenja žlezda i sluznice vagine. Ukoliko se ne vodi računa o higijeni tih delova tela otvara se put iritaciji i infekciji okolne kože i samih spoljašnjih polnih organa, koje mogu dovesti do prenošenja i na unutrašnje polne organe. Pored svakodnevne nege posebnu pažnju je potrebno posvetiti nezi polnih organa u toku menstruacije. Zapaljenske reakcije mogu biti izazvane i kao posledica nehigijenskih polnih odnosa.

Pravilna nega i higijena polnih organa osigurava bezbedan svakodnevni i polni život, jer u značajnoj meri otklanja opasnost od banalnih ili polno prenosivih infekcija.

Osnovni simptomi nedovoljne higijene dovode do zapaljenja kože, svraba i neprijatnog mirisa.

Dnevna nega polnih organa zahteva tuširanje svakog dana, koje podrazumeva i pranje vaginalne regije. Za pranje se koristi topla voda i blagi sapun ili neko drugo sredstvo za higijenu (gel, tečnost za tuširanje) niske pH vrednosti, da se ne bi narušila pH vrednost kože i sluznice ženskih polnih organa. Sapunom ili nekim drugim sredstvom za higijenu treba oprati samo kožu oko vaginalnog otvora. Mlaz vode i pokreti ruke prilikom pranja uvek treba da budu usmereni odozgo naniže kako se mikroorganizmi oko analnog otvora ne bi preneli na sluznicu vagine. Jak mlaz vode ne treba usmeravati direktno u vaginu da se ne naruši zaštitni sloj koji štiti vaginu od prodora bakterija iz okoline. Sundler ili rukavicu za pranje intimnih delova tela ne treba koristiti, jer njima mogu da se nanese mikroskopske povrede na nežnoj i osetljivoj sluznici polnih organa čime se može otvoriti put širenju infekcije od spolja prema unutra. Svaka devojčica treba da ima svoj peškir za intimnu higijenu.

Za vreme menstruacije, potrebno je redovno pranje, dva puta dnevno, ujutro i uveče. Pranje se izvodi na način, kao što je prethodno opisano. Zamena uložaka koji se koriste mora biti redovna i to najmanje pet puta dnevno. Treba voditi računa da ulošci koji se koriste budu sasvim čisti, neposredno izvađeni iz originalnog pakovanja. Ukoliko se koriste tamponi, moraju da se menjaju i ne treba da budu duže od 4 sata u telu. Tamponi se ne koriste noću. Preporuka svetskih ginekologa je da se tamponi koriste samo povremeno. U slučaju infekcije bilo kog dela reproduktivnog sistema, uloške je potrebno menjati češće nego uobičajeno, a tampone potpuno izbaciti iz upotrebe. U vreme menstrualnog ciklusa ne treba se kupati u bazenu zbog mogućnosti infekcije. Takođe, za vreme menstruacije treba izbegavati seksualne odnose s obzirom da se tada povećava rizik od infekcije.

U okviru očuvanja reproduktivnog zdravlja devojčica i dečaka potrebno je voditi računa o higijeni seksualnog odnosa. Osnovno pravilo je voditi računa o održavanju higijene tela i polnih organa. Važno je, takođe, da se u dogovoru sa partnerkom / partnerom koristi kondom prilikom svakog seksualnog odnosa.

Da bi se obezbedila pravilna nega reproduktivnih organa potrebno je da devojčice nose pamučni donji veš i da iz upotrebe izbace sintetički. Takođe, ne treba nositi veoma uske pantalone, posebno farmerke, jer se time stvara topla i vlažna sredina koja je povoljna za razvoj mikroorganizama iz spoljašnje sredine. Upotreba dnevnih uložaka takođe može stvoriti povoljne uslove za pojavu infekcije.

Ukoliko se uoče bilo kakve promene na spoljnim polnim organima ili se primeti iscedak neophodno je obratiti se lekarki / lekaru. U spoljašnjem pregledu genitalija treba se pomoći i ogledalom.

NEGA ZA DEČAKE

Opšte mere nege, što se tiče kupanja, odnose se i na dečake. Posebnosti nege, odnose se na održavanje higijene penisa. Nabori penisa su veoma pogodna sredina, topla i vlažna, za razvoj mikroorganizama, a samim tim i za pojavu infekcije.

Pranje penisa treba obavljati svakog dana, u okviru tuširanja ili, ako to nije moguće, pranje obaviti nad lavabo. Veoma je bitno da se svakodnevno pere celokupna regija uključujući i testise, jer znoj, otpali epitel i dlačice mogu da proizvedu jak i neprijatan miris. Za pranje treba upotrebiti mlaku vodu i neutralan sapun ili neko drugo, blago, higijensko sredstvo. Posle pranja, važno je da se, ovo područje dobro osuši blagim tapkanjem. Posle pranja savetuje

se da se polni organ pregleda sa svih strana, bar jedanput mesečno. U tu svrhu se koristi ogledalo kako bi se proverila i donja strana penisa. Pažnju treba obratiti na sve promene, npr. postojanje ranica, modrica, izraslina, promene boje. Redovno treba proveravati i stanje testisa. Oba testisa se pažljivo uzmu u ruke da bi se pregledala njihova veličina ili uočile ranice i/ili izrasline. Ukoliko postoji, bilo šta od ovih promena, treba se obratiti lekarki / lekaru.

Nega i higijena reproduktivnih organa dečaka podrazumeva i zaštićeni seksualni odnos koji se postiže upotrebom kondoma, koji je neophodna zaštita i dečaka i devojčica od polno prenosivih infekcija, i onda kada su u monogamnoj vezi.

Preporučuje se nošenje širokih pamučnih bokserica kako bi se sprečilo znojenje i iritacija i pojava infekcije.

OBOLJENJA I NEGA REPRODUKTIVNIH ORGANA

Polno prenosive bolesti (PPB) su infekcije koje se prenose seksualnim, polnim, kontaktom. One čine veliku grupu, od preko 30 oboljenja, koja su izazvana različitim mikroorganizmima: bakterijama, virusima, parazitima, gljivicama, protozoama i parazitima. Najčešće polno prenosive infekcije su: hlamidija, gonoreja, genitalni herpes, sifilis, trihomonas, genitalni kondilomi / bradavice, HIV i hepatitis B. Među ovim bolestima na prvom mestu su hlamidija i genitalne bradavice.

Rasprostranjenost

Polno prenosive bolesti veoma su rasprostranjene. PPB se pojavljuju najčešće kod seksualno aktivnih tinejdžera i mladih osoba (15 – 24 godine), naročito onih sa više seksualnih partnera / partnerki. Procenjuje se da je od 200 do 400 miliona ljudi širom sveta zaraženo ovim bolestima – uključujući muškarce i žene iz svih društvenih slojeva. U Srbiji ne postoje zvanične statistike o broju stanovnika zaraženih polnim bolestima. Pretpostavlja se da je oko 21% stanovništva, u Srbiji, zaraženo ovim infekcijama.

Rizici od infekcije polno prenosivim bolestima

Rizici su brojni, ali kao najčešći se navode: odnos sa osobom koja već ima neku seksualno prenosivu bolest (70 – 80% visoko rizičan!); menjanje većeg broja partnera / partnerki, ne samo istovremeno već i tokom vremena; biti žensko, jer žene, češće bivaju inficirane, infekcija je često bez simptoma i teže se dijagnostikuje, pa su mnogo češće i komplikacije; postojanje jedne seksualno prenosive bolesti nosi rizik od lakšeg dobijanja druge.

Mikroorganizmi koji izazivaju većinu polno prenosivih bolesti najviše „vole“ toplo, vlažno okruženje kao što je sluznica polnih organa, anusa ili usta. Uzročnici PPB su osetljivi u spoljnoj sredini i većina njih umire za manje od nekoliko minuta van tela. Infekcija preko WC daske, kvake ili drugih predmeta nije moguća, izuzev u retkim i posebnim okolnostima.

Polno prenosive bolesti prema uzročniku (navedene su samo najčešće)

Bakterijske infekcije: hlamidija, gonoreja i sifilis

Virusne: genitalne bradavice (HPV virus), genitalni herpes (tip HSV 1 i tip HSV 2), hepatitis B, HIV/AIDS (HIV - virus imuno deficijenije).

Gljivice: kandidijaza (Candida spp.)

Protozoe: trihomonijaza (Trichomonas vaginalis)

Paraziti: stidne vaši i šuga (Phthirus pubis i Scabies)

Simptomi PPB mogu biti: pojačani ili promenjen iscedak iz vagine, penisa ili anusa; osetljivost, peckanje ili svrab genitalnog ili analnog područja; peckanje i bol tokom ili posle mokrenja; osetljivost i bol tokom seksualnog odnosa; bolovi i otok u preponama; bolovi i osetljivost u donjem delu stomaka; ranice, bradavice, plikovi, izraslina na polnim organima, genitalnom ili analnom području i u ustima.

Komplikacije: Brzo i pravovremeno lečenje može sprečiti mnoge komplikacije. Na žalost, simptomi kod pojedinih oboljenja mogu biti primećeni tek posle dužeg vremena. Najčešće komplikacije su: zapaljenje zglobova, oka, male karlice i njenih organa; neplodnost; karcinom grlića materice i drugi maligni tumori; bolesti srca; poremećaji pamćenja i oštećenja ploda. Komplikacije mogu dovesti i do smrtnog ishoda.

Lečenje polno prenosivih bolesti

Lečenje polno prenosivih infekcija sprovodi odgovarajući lekar/ka - ginekolog, urolog, dermatolog. Gonoreja, hlamidija i sifilis se leče odgovarajućim antibioticima (cefalosporini, tetraciklini, penicilin). U lečenju herpesa primenjuje se **antivirusna terapija** (Acyclovir), a **za HIV antiretroviralni lekovi**. Važno je da se istovremeno leče obe osobe koje su imale seksualni kontakt da bi se sprečilo ponavljanje infekcije. Za vreme lečenja treba prekinuti seksualne aktivnosti do izlečenja obe osobe. Kondom treba koristiti još tri nedelje posle izlečenja. Postoje i **vakcine**, koje uspešno mogu zaštititi od PPB u slučaju da je u pitanju infekcija virusom hepatitisa B i HPV virusom. Vakcinacija protiv hepatitisa B

pruža zaštitu od infekcije istoimenim virusom. Novost je **HPV-vakcina**. Vakcina je namenjena, prvenstveno, devojčicama u dobu od 11-12 godina, koje nisu imale seksualne kontakte pre vakcinacije. Tim devojčicama, vakcina može pružiti stopostotnu zaštitu od bolesti. Na žalost, kod već zaraženih žena i devojaka, vakcina ne sprečava dalji razvoj bolesti.

Prevenција polno prenosivih bolesti

Poznavanje prevencije PPB važno je da bi se omogućila efikasna zaštita pre infekcije, obezbedilo blagovremeno i ciljano lečenje, kao i da bi se doprinelo sprečavanju širenja infekcije, bez odricanja od sopstvenog seksualnog života. Ovo se može postići kvalitetnom edukacijom mladih. Postoje brojni načini zaštite od polnih bolesti. **Osnovna pravila kojih se treba pridržavati su:** praktikovati zaštićen polni odnos (kondom/neko drugo sredstvo za zaštitu); izbor partnera/ke smanjuje rizik od infekcije na najmanju moguću meru; izbegavati odnos sa više partnera/ki; redovno ići na preglede kod ginekologa, urologa i dermatologa bez obzira da li postoje ili ne postoje znaci infekcije i ohrabriti partnera/ku, da to isto čini kao sastavni deo brige o sopstvenom zdravlju; razgovor i dogovor o seksualnom odnosu i PPB sa partnerom/kom; izbegavati rizična ponašanja (alkohol, droga) pre seksualnog odnosa; preuzeti odgovornost za sopstvenu zaštitu i reći NE ukoliko ne postoje uslovi za siguran seksualni odnos.

Zaštita, koja pruža zadovoljavajuću sigurnost tj. štiti od najvećeg broja bakterijskih i virusnih infekcija pa i HIV-a je kondom. **Postoje muški i ženski kondomi. Treba se držati pravila da kondom treba staviti pre nego što se ostvari kontakt sa vulvom, vaginom, anusom, penisom i/ili usnom dupljom.** Kondomi su do sada najbolji metod zaštite prilikom vaginalnog, oralnog ili analnog odnosa. Za viruse koji se prenose direktnim kontaktom kože sa kožom (HSV ili HPV-a), zaštita s kondomom nije dovoljna/sigurna. Spermicidi mogu da inaktiviraju pojedine uzročnike infekcije, ali je njihov učinak u prevenciji od manjeg značaja. **Nijedna metoda nije 100% efikasna**, ali ih treba poznavati i koristiti s obzirom da mogu značajno da smanje rizik od infekcije.

Polno prenosive bolesti i rod

Rodne uloge imaju značajan kontekst i u ovoj oblasti. Žene su osetljivije na polno prenosive infekcije od muškaraca. Ubeđenje da samo „promiskuitetne devojke“ obolevaju od PPB bolesti, predrasuda je koja odgovornost za njihovo prenošenje prebacuje na ženu. Muškarac lakše prenosi infekciju na ženu nego što je to obrnut slučaj. Simptomi bolesti se razlikuju kod žena i muškaraca, tako da je pravovremeno otkrivanje teže kod žena, što je razlog da su žene više pogođene čestim i ozbiljnim posledicama. Žene su u nepovoljnijoj situaciji, kada se radi o zaštiti / prevenciji, jer je muškarac taj koji određuje sigurnost seksualnog odnosa. **Deca koja su seksualno zlostavljana izloženija su polnoj infekciji (hlamidija i gonoreja).**

POLNO PRENOSIVE BOLESTI – simptomi, lečenje i prevencija

1. **Hlamidiju** izaziva bakterija *Chlamydia trachomatis* i danas je to jedna od najrasprostranjenijih polnih bolesti. Simptomi kod devojčica / žena.

Četiri petine žena koje su zaražene hlamidijom nemaju simptome. Najčešći simptom je pojačani vaginalni sekret. Ostali znaci su bolno mokrenje, neuobičajena vaginalna krvarenja, krvarenja posle seksualnog odnosa i bol u donjem delu stomaka. Kod žena hlamidija može izazvati izuzetno teške zdravstvene probleme, uključujući i infekciju uretre, grlića materice, zapaljenje unutrašnjih polnih organa i sterilitet, kao i opasne komplikacije tokom trudnoće i porođaja. Simptomi kod dečaka / muškaraca. Muškarci obično imaju osećaj pečenja pri mokrenju, a uretralni sekret se pojavljuje jednu do tri nedelje posle zaraze. 10% muškaraca nema simptome. Često, samo jedan od partnera ima simptome, a drugi nosi infekciju. Ova bakterija izaziva i zapaljenje rektuma. Može se preneti i na oči, preko vlažnih ruku inficiranih sekretom, kao i sa majke na novorođenče tokom porođaja. **Hlamidija se često dijagnostikuje kod seksualno zlostavljane dece.**

2. **Gonoreju** izaziva bakterija – gonokok. Gonokok, postepeno prodire toplim i vlažnim putem urinarnog i genitalnog trakta i napada grlić materice kod devojčica/žena, uretru i anus kod dečaka/devojčica. Ovo oboljenje se može preneti na drugu osobu putem genitalnog, genitalno-oralnog i genitalno-analnog seksa. Infekcija gonorejom se može preneti i na oči rukama koje su bile u kontaktu sa sekretom genitalija, a izuzetno retko preko predmeta, peškira i sl. **Simptomi kod devojčica / žena.** Gonoreja je najčešće asimptomatska (80%) i/ili su simptomi blagi ili neznatni. Najčešći simptom je pojačan, nekarakterističan sekret, bol i peckanje prilikom mokrenja, a ako se infekcija proširi i na matericu i jajovode, javljaju se bolovi u donjem delu trbuha, povraćanje, temperatura i/ili neredovan ciklus, generalizovana infekcija (osip, groznica, temperatura, bolovi u zglobovima).

Simptomi kod dečaka / muškaraca. Muškarci obično imaju gust, beli sekret iz penisa i osećaju bol ili pečenje prilikom mokrenja. Posledice gonoreje: ozbiljne infekcije karličnog predela, sterilitet, zapaljenje završnog dela debelog creva, slepilo (kod infekcije očiju); infekcija srčanih zalistaka, zglobova ili meningitis, ako se infekcija krvotokom proširi na ceo organizam.

Bolest je mnogo podmuklija i upornija kod žena nego kod muškaraca. **Seksualno zlostavljana deca često su zaražena gonorejom.**

3. **Herpes** izaziva virus Herpes simplex. Virus prodire u organizam kroz sluznicu usta i polnih organa, putujući duž nervnih završetaka do kičme gde se trajno smešta. Postoje dve vrste Herpes simplex virusa. Tip 1 (HSV 1) se karakteriše ranicom ili plikom na usnama, licu ili u ustima, dok je tip 2 (HSV 2) najčešći u vidu ranica u genitalnom području. Infekcija se širi direktnim kontaktom sa zaraženom sluznicom ili tokom vaginalnog, analnog ili oralnog seksualnog odnosa. Moguće je preneti infekciju sa usta na polne organe ili oči. Kod jedanput zaražene osobe Herpes se najčešće ponavlja.

Simptomi kod devojčica / žena: obično počinje peckanjem i svrabom na koži genitalne regije, razvijaju se mali vodeni plikovi, a zatim se javljaju bolne ranice iz kojih se cedi sukrvica ili limfa. Može se pojaviti i osećaj žarenja, bolovi u nogama, zadnjici, ili genitalijama i/ili osećaj pritiska u tom predelu. Mokrenje može biti bolno, a može postojati i dosadni, tupi bol ili oštri žareći bol u celoj genitalnoj regiji, stalni nagon za mokrenjem i/ili prisustvo vaginalnog sekreta. Na početku bolesti može se javiti povišena temperatura, glavobolja i otok limfnih žlezda u preponama. Plikovi se najčešće javljaju na vulvi, klitoris, otvoru vagine i povremeno na njenim zidovima, zadnjici, butinama, anusu, pupku i na grliću materice.

Simptomi kod dečaka / muškaraca. Muškarci mogu osetiti bol u testisima u početnoj fazi bolesti, kada se i pojavljuje herpes, najčešće na glaviću penisa, na telu penisa, ali i na skrotumu, međici, zadnjici, anusu i butinama. Moguća je pojava vodnjikavog sekreta iz uretre.

4. **Sifilis** izaziva bakterija spiroheta. Sifilis se može dobiti seksualnim putem ili putem dodira sa nekim ko je inficiran. Trudna žena može preneti sifilis na svoje još nerođeno dete. Sifilis se širi preko otvorenih rana ili osipa koji sadrže bakterije koje mogu proći kroz mukozne membrane genitalija, usta ili anusa kao i kroz povređenu kožu na drugim delovima tela. Bolest prolazi kroz četiri stadijuma: primarni, sekundarni, latentni i kasni.

Simptomi kod devojčica / žena. Bezbolan čir koji se naziva tvrdi šankr koji može izgledati kao bubuljica, plikčić ili otvorena ranica, najčešće na genitalijama ili blizu mesta prodora bakterije, ali se može pojaviti i na jagodicama prstiju, usnama, grudima, anusu ili u ustima. Ponekad ostaje sakriven u vagini ili naborima velikih i malih usana vulve, ne dajući nikakve znake bolesti. U primarnom stadijumu šankr je jako zarazan. Ranica zarasta, obično za 1 – 5 nedelja, ali se bakterija u organizmu i dalje širi i razmnožava. U sledećem stadijumu javlja se osip po celom telu ili samo na dlanovima, rukama i tabanima; ranice u ustima; natečeni i bolni zglobovi ili tetive mišića; bolovi u grlu; povišena temperatura ili glavobolja (podseća na simptome gripa). Može doći do gubitka kose ili otoka oko genitalija ili analnog otvora. U latentnom stadijumu (10-20 godina) bakterija napada unutrašnje organe uključujući srce i mozak. U kasnom stadijumu ozbiljne posledice latentne faze se pojavljuju u zavisnosti od toga koji je organ zahvaćen: ozbiljno srčano oboljenje, slepilo ili mentalni poremećaji. Sa današnjim mogućnostima dijagnoze i lečenja sifilisa retko ko dospe do ovog stadijuma. U ovom stadijumu sifilis nije zarazan.

Simptomi kod dečaka / muškaraca. Simptomi kod muškaraca su slični onima kod žena. Mesto na kome se šankr najčešće pojavljuje su penis i skrotum. Može biti sakriven u glaviću penisa ispod kože, ispod skrotuma ili u korenu penisa. U primarnom stadijumu kod muškaraca se češće nego kod žena uvećavaju limfne žlezde u preponama. Ostali simptomi su jednaki kao i kod žena. Broj inficiranih u svetu raste poslednjih godina.

5. **Genitalni kondilomi / bradavice** izaziva humani papiloma virus (HPV). Preko 20 vrsta humanog papiloma virusa izaziva nemanifestne infekcije, bradavice ili promene u ravni kože genitalne regije. Ovaj virus se obično prenosi seksualnim odnosom sa inficiranim partnerom.

Simptomi kod devojčica / žena: Vidljive genitalne bradavice izgledaju isto kao i obične bradavice, na početku su male, bezbolne, tvrde grudvice koje se često javljaju na dnu vaginalnog otvora. Bradavice se javljaju i na usminama, vulvi, unutar vagine, na grliću materice i oko anusa. Toplota i vlažnost podstiču rast bradavica koje često mogu izrasti u veliku tvorevinu oblika karfiola. Oštećenja grlića materice, iako su češća od vidljivih bradavica, ne mogu se videti golim okom i nemaju simptome.

Simptomi kod dečaka / muškaraca. Bradavice se pojavljuju na glaviću penisa (često i ispod kože), telu penisa i na skrotumu.

6. **HIV/AIDS** izaziva humani virus imunodeficijencije – HIV virus. Infekcija protiče u dve faze i to latentnoj i manifestnoj. Napredovanje bolesti dovodi do bolesti koja se naziva AIDS. Bolest razara imuni sistem i uništava ga, tako da organizam ne može da se bori protiv prouzrokovala bolesti. U latentnoj fazi infekcije simptomi uključuju groznicu, glavobolju, bolove u mišićima i zglobovima, gušobolju, crvenilo na koži i otok limfnih žlezda na vratu. Prosečno latentna faza traje oko 10 godina, ali pod izvesnim okolnostima može trajati i kraće i duže. Simptomi rane simptomatske faze su: groznica,

zamor, otečene limfne žlezde, proliv, gubitak težine, gljivične infekcije usne duplje i Herpes zoster. Simptomi su isti i u toku napredovanja bolesti samo što se vremenom pogoršavaju. Simptomi se ne razlikuju u odnosu na pol. Pored seksualnog kontakta HIV se širi kontaktom sa krvi inficirane osobe. Lečenje: HIV/ AIDS je praktično neizlečiva bolest iako postoje lekovi koji mogu snažno zaustaviti napredovanje bolesti i produžiti život. Ovi lekovi su u dosta visokom procentu smanjili smrtnost tamo gde postoje uslovi da se koriste.

OPLOĐENJE I TRUDNOĆA

OPLOĐENJE

Oplođenje nastaje spajanjem zrele jajne ćelije žene i spermatozoida muškarca. Zrela jajna ćelija oslobađa se u procesu ovulacije, što je deo ženskog mesečnog ciklusa u kojem može doći do začeća. Do ovulacije dolazi kada se jajna ćelija koja je sazrevala u jajniku u toku ciklusa odvoji i započne svoj put jajovodom u matericu. To je vreme kada je žena plodna i kada nezaštićeni polni odnosi mogu dovesti do trudnoće.

U ovulaciji učestvuju hormoni hipofize (FSH i LH) koji pomažu pripremu ovulacije, plodnosti i začeća. Najvažniji su progesteron i estrogen. Estrogen se luči pre ovulacije i pomaže da se materica obnovi posle menstruacije. Progesteron se luči posle ovulacije i pomaže u pripremanju materice za primanje oplođene jajne ćelije. Ovulacijom iz folikula jajnika, de Grafovog folikula, zrela jajna ćelija dospeva u šupljinu jajovoda, gde se susreće sa spermatozoidima koji nastoje da prodru u nju. Jajna ćelija je sposobna za oplođenje 24 – 48 sati posle ovulacije, a zatim propada. U jednom aktu izbaci se, u vaginu, između 300 i 500 miliona spermatozoida, dok do jajovoda stiže samo nekoliko hiljada. Spermatozoidi su sposobni za oplođenje 3 do 5 dana, a zatim propadaju. Od svih spermatozoida samo jedan prodire u jajnu ćeliju, a taj proces se naziva oplođenje. Ukoliko u vreme ovulacije dođe do polnog odnosa, izlučeni spermatozoidi vaginom putuju kroz grlić i telo materice u jajovod i tako dolaze do jajne ćelije. Kada spermatozoid probije spoljašnju opnu jajne ćelije i uđe u nju, opna se zgušnjava i na taj način sprečava ostale spermatozoide da prodru u nju. Ulaskom spermatozoida u jajnu ćeliju dolazi do mešanja sadržaja jedra spermatozoida sa jedrom jajne ćelije. Jedra spermatozoida i jajne ćelije nazivaju se **pronukleusi i sadrže upola manji broj hromozoma** (23) u odnosu na broj hromozoma u telesnim ćelijama (46). U oba pronukleusa dolazi do replikacije DNK. Dva pronukleusa se približavaju jedan drugom i pri tome gube svoje omotače. Hromozomi im se međusobno pomešaju, nastaje diploidno jedro zigota i odmah počinje prva deoba. Oplođena jajna ćelija naziva se zigot i ima 46 hromozoma koji nose genetske podatke. Oplođena jajna ćelija nošena talasastim pokretima jajovoda i struje koja nastaje kretanjem treplji epitela u jajovodima dospeva u šupljinu materice gde dolazi do usađivanja oplođenog jajašceta. U uslovima normalne trudnoće oplođena jajna ćelija dolazi u matericu, tokom tri dana pliva u njoj, pa se oko 6. - 7. dana od oplođenja „ugnezdi“ u sluznicu materice, koja je pod uticajem hormona progesterona iz žutog tela, zadebljana i dobro prokrvljena tj. spremna za primanje jajne ćelije i njen dalji razvoj. Usađena jajna ćelija naziva se začetak ili embrion.

Kod ženskog novorođenčeta ima 300.000 do 400.000 prvobitnih jajnih ćelija, od kojih oko 90 % nestaje, tako da ih u vreme puberteta ima oko 30.000.

TRUDNOĆA

Trudnoća nastaje usađivanjem oplođene jajne ćelije u sluznicu (endometrijum) materice. Normalna trudnoća traje deset lunarnih meseci ili devet kalendarskih meseci, odnosno 40 nedelja ili 280 dana. Prekid trudnoće pre 28. nedelje naziva se pobačajem, jer plod nije sposoban za vanmaterični život, dok se porođajem naziva svaki prekid trudnoće posle 28. nedelje.

Trudnoća protiče u tri faze u trajanju od tri meseca – **prvi, drugi i treći trimestar**. **Prvi trimestar** je period koji obuhvata prvih dvanaest nedelja trudnoće, **drugi trimestar** obuhvata četvrti, peti i šesti mesec trudnoće, a **treći trimestar** obuhvata period koji počinje od 27. nedelje trudnoće.

U trudnoći telo žene prolazi kroz niz promena čije manifestacije zavise od starosti trudnoće. Promene u organizmu žene izazvane trudnoćom nazivaju se znacima trudnoće i dele se u tri grupe: **nesigurni, verovatni i sigurni znaci trudnoće**. **Pod nesigurnim znacima** podrazumevaju se oni znaci koji su karakteristični za trudnoću, ali se mogu javiti i kod žena koje nisu trudne, a i kod muškaraca. To su mučnina, gađenje i povraćanje, pigmentacija na pojedinim delovima kože, povećanje trbuha i bokova, promene u raspoloženju i sl. **Verovatni znaci** su promene koje se manifestuju na polnim organima i grudima žene. To su izostanak menstruacije, uvećanje i razmekšavanje materice i grlića materice, uvećanje dojki i pojava prvog mleka kolostruma, promena boje sluznice vagine i grlića materice. **Sigurni znaci** trudnoće su postojanje fetusa vidljivog ultrazvučnim nalazom, prisutni srčani tonovi, opipavanje delova tela ploda i prisustvo hormona trudnoće u mokraći.

Posteljica (placenta) ima veoma važnu i višestruku funkciju u trudnoći. Formira se krajem trećeg meseca trudnoće. Posteljica učestvuje u razmeni materija između majke i ploda putem difuzije i osmoze, ima zaštitnu ulogu jer štiti plod od infekcija, a takođe luči i hormone - progesteron - koji služi za održavanje trudnoće i estrogen čija je uloga da poveća prokrvljenost materice.

U isto vreme razvija se i plod čiji razvitak započinje neposredno posle oplođenja i odvija se u četiri faze: brazdanje, formiranje zametnih listića, osnivanje organa i histološka diferencijacija organa. Po završenoj organogenezi, posle trećeg meseca trudnoće embrion postaje plod odnosno fetus.

Termin porođaja se računa 266 dana od datuma začeća ili datum zadnje menstruacije + 7 dana – 3 meseca.

Trudnoća i rod

Maloletnička trudnoća. Maloletničke trudnoće su sve češće u celom svetu. U veoma malom procentu ove trudnoće su željene i planirane, dok većina devojaka između 15 i 19 godina ne želi trudnoću. Razlozi maloletničke trudnoće najčešće leže u nedovoljno razvijenom sistemu zaštite reproduktivnog zdravlja devojaka i odsustvu pravovremene edukacije. Najčešći razlozi su nedovoljna informisanost i edukacija iz ove oblasti, nepoznavanje i neprimenjivanje kontracepcije, nemogućnost da odbiju neželjene seksualne odnose svom partneru i seksualno zlostavljanje devojčica.

Maloletničke trudnoće imaju značajne zdravstvene, društvene i ekonomske posledice. Trudnoća i komplikacije u toku porođaja na drugom su mestu uzroka smrtnosti kod devojaka između 15 i 19 godina starosti. Oko 3.000.000 prekida maloletničkih trudnoća, u svetu, umnogome doprinosi trajnim zdravstvenim posledicama i smrtnosti maloletnica. Novorođenčad maloletnih majki, izložena su riziku da budu rođena sa malom težinom, trajnim telesnim oštećenjima, a češće i umiru. Što su devojke mlađe, navedeni rizici su veći. Prevencija maloletničkih trudnoća podrazumeva smanjenje broja brakova pre 18. godine života i trudnoće pre 20. godine života, edukaciju mladih o primeni kontracepcije i zaštiti od neželjene trudnoće, smanjenje nasilnih seksualnih odnosa među vršnjacima, zaštitu dece od seksualnog zlostavljanja, uspostavljanje i razvoj sistema zdravstvene zaštite reproduktivnog zdravlja adolescentkinja/adolescentata.

Seksualno nasilje nad devojčicama. Češće preživljavaju seksualno nasilje, češće je ponovljeno seksualno nasilje, imaju 1.3 puta veći rizik od dečaka da prežive seksualno nasilje. Devojke su izložene zdravstvenim rizicima koje prouzrokuje trudnoća.

Društvene posledice trudnoće. Trudnoća devojčice nije društveno prihvatljiva. U zajednici i društvu devojke koje su trudne smatraju se promiskuitetnim ili se lično okrivljavaju za svoje stanje, dok za dečake društvena osuda ili potpuno izostaje ili je minimalna. Često se žena / devojka posmatra isključivo i jedino kroz reproduktivnu rodnu ulogu izraslu na kapacitetu žene da rađa.

PREDMET: SOCIOLOGIJA

61-62. Nasilje nad decom kroz istoriju – prošlost i sadašnjost; Nasilje nad decom kroz istoriju – sadašnjost i budućnost – Nada Banjanin Đuričić

63-64. SVE ŠTO STE UVEK HTELI DA PITATE O SEKSUALNOM NASILJU NAD DECOM – Nada Banjanin Đuričić

PREDMET:	SOCIOLOGIJA
RAZRED:	TREĆI I ČETVRTI
TEMA:	Ljudska prava (Zaštita psihičkog i fizičkog integriteta)
NASTAVNA JEDINICA:	Nasilje nad decom u istorijskoj perspektivi i zaštita dece od nasilja
NASLOV ČASA:	Nasilje nad decom kroz istoriju – prošlost i sadašnjost Nasilje nad decom kroz istoriju – sadašnjost i budućnost (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e su informisani o položaju dece u porodici i društvu kroz istoriju.• Učenici/e uviđaju važnost i neophodnost zaštite dečijih prava.• Učenici/e razumeju da odrasli, institucije i države imaju posebnu odgovornost da zaštite decu od nasilja i zlostavljanja.• Učenici/e razumeju da savremene države, pa i Srbija, nizom zakona i uredbi štite različita dečija prava.• Učenici/e uviđaju da je zaštita od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja jedno od osnovnih dečijih prava, kao i da ovo pravo još uvek nije regulisano i zaštićeno na najbolji način.• Učenici/e prepoznaju neophodnost promene društvene svesti i reakcije javnosti u odgovoru na domaće nasilje.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju različite oblike nasilja nad decom.2. Učenici/e razumeju pojam seksualnog zlostavljanja.3. Učenici/e razumeju da je seksualno zlostavljanje dece jedan vid nasilja nad decom i da se javlja daleko češće nego što se pretpostavlja.4. Učenici/e uviđaju značaj prevencije, prepoznavanje znakova upozorenja, kao i značaj pravovremenog i adekvatnog reagovanja u situaciji seksualnog nasilja nad decom
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS	
A/1 Uvodni film – „Nasilje nad decom kroz istoriju – Prošlost”	
- Učenici/e su upoznati sa kratkom istorijom nasilja nad decom.	
A/2 Istorija nasilja nad decom i zaštite dece i mladih - predavanje	
- Učenici/e su upoznati sa istorijskim oblicima reagovanja društva na fenomen nasilja nad decom.	
DRUGI ČAS	
A/4 Uvodni film – „Nasilje nad decom kroz istoriju – Sadašnjost”	
- Učenici/e su upoznati sa sadašnjim stanjem nasilja nad decom.	
A/5 Prevencija, otkrivanje pojave i zaštita dece od nasilja – predavanje	
- Učenici/e razumeju značaj pravovremenog i adekvatnog reagovanja na društveni problem nasilja i posebno seksualnog nasilja nad decom.	
A/6 Nasilje nad decom: Budućnost – domaći zadatak	
- Učenici/e razvijaju viziju društva bez nasilja nad decom.	

METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)

PRVI ČAS

A/1 Uvodni film – „Nasilje nad decom kroz istoriju – Prošlost” (15')

- Nastavnik/ca počinje čas time što kao uvod u temu prikazuje [prvi deo video triptiha](#) u produkciji Incest Trauma Centra – Beograd „Nasilje nad decom kroz istoriju – Prošlost” (4 min.)

- Sledi kratak razgovor sa učenicima/ama o ključnom utisku, poruci filma.

A/2 Istorija nasilja nad decom i zaštite dece i mladih - predavanje (30')

A/2.1 SLUČAJ MERI HELEN

- Zabeležena kao „**slučaj Meri Helen**“ iz **1875**, ostala je priča devojčice bez roditelja koju je surovo tukao bračni par kome je bila poverena na čuvanje. U nedostatku propisa kojim bi se dete zaštitilo, pokrenuta je tužba zbog zlostavljanja „životinje koja govori“. Jer, propisi o zaštiti životinja već su postojali. Slobodno tumačeći tužbu, sud je bračni par proglasio krivim i osudio na zatvor. (Na jednom drugom mestu piše da je „poznato da je prvi zakon o zaštiti dece donet u državi Njujork 1875, da je služio kao model za druge države koje su razvile svoje zakonodavstvo i u kojima je postepeno nasilje nad decom definisano kao kriminalni akt i kao takvo sankcionisano.“ Da li se ovde potkrala greška, radi li se o „prvom slučaju pokretanja tužbe“ ili o „prvom zakonu“? No, svejedno. Podstaknuto je naše čuđenje, zar tek tada; zabrinutost - a šta je onda bilo ranije?)

- Neposredna posledica ovog slučaja bilo je **osnivanje „Društva za sprečavanje svireposti prema deci“**, dok je do donošenja posebnog propisa o zaštiti dece od zlostavljanja trebalo da prođe još 99 godina. To je bio jedan od najranijih zakona o zaštiti dece od nasilja, usvojen u Velikoj Britaniji 1884, kada je osnovano i prvo **Nacionalno udruženje za prevenciju nasilja nad decom**.

A/2.2 ZAŠTITA DECE I MLADIH

- Sva istorijski poznata društva kojima je stalo do sopstvenog opstanka i reprodukcije posvećivala su posebnu pažnju deci i omladini. Suštinsku poziciju dece i mladih određuje njihova nesamostalnost, ograničena moć i zavisnost od odraslih. Međutim, upravo tu leži opasnost da ona postanu predmet kako brige i zaštite, tako i nemara, zloupotrebe i drugih vidova loših odnosa na štetu njihovih potreba i interesa. Sve do druge polovine dvadesetog veka odnos prema deci karakteriše neravnopravnost i ograničen subjektivitet deteta. Emancipacija žena, i posebno, dece, nije pratila opšte tokove razvoja modernih društava. Zbog ovog raskola, zaštitu dece prate - nebriga, zanemarivanje, zloupotreba, zlostavljanje i nasilni i neprimereni odnosi onih koji bi o deci trebalo da brinu, bilo da su u pitanju pojedinci, društvene institucije ili ljudske zajednice i globalna društva.

- Nasilje nad decom je istorijski uslovljena i promenljiva kategorija. Ono je tokom istorije ljudskog društva bivalo manje ili više masovno, sadržinski raznovrsno, manje ili više surovo, ali uvek praćeno složenim i mnogobrojnim nepovoljnim posledicama po decu – žrtve takvog odnosa. Pogledajmo kako je bilo i kako je sada.

DRUGI ČAS

A/1 Uvodni film – „Nasilje nad decom kroz istoriju – Sadašnjost” (15')

- Nastavnik/ca počinje čas time što kao uvod u temu prikazuje [drugi deo video triptiha](#) u produkciji Incest Trauma Centra – Beograd „Nasilje nad decom kroz istoriju – Sadašnjost” (4 min.)

- Sledi kratak razgovor sa učenicima/cama o ključnom utisku, poruci filma.

A/5 Prevencija, otkrivanje pojave i zaštita dece od nasilja – predavanje (25')

Koliko je shvaćen problem nasilja nad decom u pojedinim državama svedoči činjenica da se ubrzano šire različiti programi, institucionalnih i neinstitucionalnih oblika, da se formiraju javne, državne i nevladine organizacije, agencije i raznovrsne institucije – a sve sa ciljem prevencije, otkrivanja pojava i zaštite dece od nasilja. (1974. godine Kongrad SAD-a je, na primer, formirao Nacionalni centar protiv zlostavljanja i zanemarivanja dece.) U zemljama koje u ozbiljno shvatile težinu posledica nasilja nad decom već se javljaju brojni sadržaji i različiti oblici specijalizovanog bavljenja pojedinim segmentima i vrstama nasilja.

Najznačajniji međunarodni pravni akt kojim je ostvaren inovativni pristup dečijim pravima je Konvencija o pravima deteta, usvojena u okviru Ujedinjenih nacija 1989. godine. Konvenciju je ratifikovala i Jugoslavija decembra 1990. a stupila je na snagu januara 1991. (Prema Ustavu Srbije svi potpisani i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni su deo unutrašnjeg pravnog poretka i neposredno se primenjuju.) Na taj način, naša zemlja se obavezala na poštovanje i punu primenu ovog međunarodnog ugovora kojim je zaokružen dugogodišnji rad na pravnom regulisanju prava deteta. U oblasti seksualnog nasilja nad decom, poseban značaj imaju: 1. Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji i 2. Lanzarot konvencija.

Domaće zakonodavstvo je manje-više u skladu sa preuzetim obavezama iz međunarodnog prava. Ipak, dečija prava, uključujući i pravo socijalno-ekonomske zaštite su, u praksi, znatno smanjena u svim zemljama koje su prošle kroz tranziciju, pa tako i u našoj. Konvencija o pravima deteta, nizom svojih odredbi, obavezuje sve relevantne faktore u zemlji na to da deci, između ostalog, pruži zaštitu od fizičkog, psihičkog, i seksualnog maltretiranja. Države su, takođe, dužne da, svakih pet godina, dostavljaju izveštaje o praktičnom sprovođenju Konvencije, pa tako i o ovim pitanjima. Međutim, kod nas nema ni globalnih podataka, niti procena, jer nema ni obaveznih prijava, a ni zakonskih obaveza da se takva statistika vodi.

U svetu je danas aktuelno sprovođenje programa koji obazbeđuju oporavak deteta. U našem društvu aktuelno bi bilo: sveukupno zbrinjavanje dece i zaštita od sekundarne traumatizacije, detabuizacija fenomena zlostavljanja dece, sankcionisanje neprimenjivanja zakonske obaveze prijavljivanja, rano otkrivanje slučajeva, efikasnije i strože kažnjavanje počilaca.

A/6 Nasilje nad decom: Budućnost – domaći zadatak (5')

- Nastavnik/ca zaokružuje čas time što sumira ključne tačke učenja

SUMACIJA: Savremene države, pa i Srbija, nizom zakona i uredbi štite različita dečija prava. Zaštita od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja jedno od osnovnih dečijih prava. Ovo pravo još uvek nije regulisano i zaštićeno na najbolji način. Neophodna je promena društvene svesti i reakcije javnosti u odgovoru na nasilje nad decom.

- Potom učenicima/ama daje **domaći zadatak** da pogledaju **treći deo video triptiha** u produkciji Incest Trauma Centra – Beograd „Nasilje nad decom kroz istoriju – Budućnost” (4 min.)

- Učenicima/ama predložite da na neobičan način (video ili slajd projekcije, poezija, poster, muzičke numere i sl.) prikažu svoje vizije društva koje efikasno SPREČAVA nasilje nad decom.

NAUČENE LEKCIJE

Film / video materijal je snažan instrument rada u podizanju svesti o društvenim problemima. Koristite ga na časovima, u okviru lokalnih akcija, za kolegice i kolege, roditelje / staratelje, decu.

RADNI MATERIJAL

PRVI ČAS

2011©Incest Trauma Centar – Beograd; Video triptih „Nasilje nad decom kroz istoriju”, prvi deo „Prošlost” (11 min.) www.incesttraumacentar.org.rs/Produkcija/Videoteka .

- Prilozi 1, 2, 3, 4 i 5

Prilog 1

Jedan od najtežih postupaka prema deci za koje se zna, svakako je ubijanje dece, koje se održalo do danas (usled određenih društvenih stavova u nekim slučajevima, kao ubijanje vanbračne dece, na primer). Poreklo ove pojave objašnjava se religijom i kulturnim obredima. To potvrđuju brojni nalazi dečijih skeleta u Jerihonu iz 7000. godine pre naše ere. U nekim slučajevima sa sigurnošću se moglo utvrditi da se radi o prvorođenim sinovima plemićkih porodica, koji su podnošeni na žrtvu božanstvu. Slična praksa je postojala i mnogo vekova kasnije, na sasvim drugom kraju sveta – kod Acteka u Južnoj Americi. Verovatno je da u ovom običaju treba tražiti korene kasnijeg roditeljskog, odnosno očinskog prava (*patria potestas*) koje je uključivalo i pravo na ubistvo deteta (*ius vitae ac necis*) kod starih Grka i Rimljana. Ovakvo „očinsko pravo“ uključivalo je i pravo na prodaju deteta u roblje (npr. u Hamurabijevom zakoniku, 17-18. vek p.n.e.)

Iz tog vremena poznat je jedan poseban oblik ubistva deteta „izlaganjem“, odnosno ostavljanjem da umre od gladi. U starom veku odluku o tome da li će dete ostati živo i biti odgajano, ili će biti „izloženo“, donosio je otac odmah po rođenju deteta, pre nego što bi dobilo ime (u Rimu, dete je dobijalo ime devetog dana po rođenju). Ženska deca su tom prilikom bila ugroženija. Sačuvana su pisma kojima očevi, dok su na putu, javljaju svojim suprugama da, kad rode, ako bude sin zadrže dete, a ako bude devojčica, da je „izlože.“ Isto tako, novorođena deca sa određenim telesnim nedostacima bila su u smrtnoj opasnosti, naročito u Sparti i Rimu. Čak je lekar Soranus iz Efesa u 2. veku p.n.e. sumirajući dotadašnja znanja, napisao priručnik „Kako prepoznati dete koje vredi odgajati.“

Prilog 2

U srednjem veku feudalni produkcionni odnosi pogoduju održavanju očinske vlasti. Sa još izrazitijim patrijarhalnim moralom, porodica je predstavljala smrtnu opasnost za vanbračno rođenu decu. Navodi se da je Papa Inokentije III krajem 12.veka, pri izgradnji bolnice „Svetog Duha“ u Rimu bio svestan broja vanbračne dece koju su majke bacale u Tibar. Sačuvan je zapis jednog sveštenika iz 1527. u kome stoji da su „klozeti odjekivali od vriske dece, bačene u njih.“ U Engleskoj je, čak, postojala zakonska pretpostavka da se kod svake smrti deteta radi o ubistvu, ukoliko se ne dokaže suprotno.

Povremeni pokušaji eliminisanja šibanja kao disciplinske kazne, spominju se u zapadnim zemljama između 1690. i 1750. U Nemačkoj se pravo na disciplinsko batinanje najduže zadržalo i bilo je zakonom dozvoljeno „do krvi“, jer „dete takve batine pamti“, a kazna se izricala samo u slučajevima kad bi dete usled batinanja umrlo.

Tokom industrijske revolucije deca su, takođe, bila batinana i prisiljavana na težak i po zdravlje opasan rad. A kroz čitavu ljudsku istoriju, dečaci i devojčice su bili prodavani ili držani u zatočeništvu zbog seksualnih svrha. Literatura, pa i đaćka lektira, obiluje karakterizacijama dece koja su bila podvrgnuta zlostavljanju (Dikens, O. Hardi, braća Grim...)

Prilog 3

Tokom istorije, u svim društvima, deca su iskorištavana i zloupotrebljavana na najrazličitije moguće načine. Naše vreme, kao i naše društvo, nisu u tom pogledu izuzetak. Eksploatacija dečijeg rada je verovatno najtradicionalniji vid zloupotrebe dece. U skladu sa civilizacijskim napretkom, dečiji rad je pretrpeo brojne izmene, ali se zadržao do danas (npr. u Aziji kao savremeno ropstvo u fabrikama tepiha). Razni oblici neformalne ekonomije u kojima je u velikoj meri prisutan rad dece, čine čak do 40% ukupnog nacionalnog dohotka u pojedinim zemljama. To je jedna od društvenih pojava koja je, budući nelegitimna, potpuno ignorisana od strane statistike. **Ipak, jedan vid ove pojave je stalno prisutan i vidljiv: eksploatacija romske dece, kao i „iznajmljivanje“ dece za prošnjju, gde telesno defektna deca imaju veću upotrebnu vrednost.**

Prilog 4

Zloupotrebom se smatra svako prisiljavanje dece na prošnjju, krađu, ili teže kriminalne radnje, uključujući ubistvo. Ne treba izostaviti otmice dece, njihovo slanje preko granice, pa i prodaju, neretko radi transplatacije organa. (U Kini su npr. otkrivene „vampirske grupe“ koje su iskorištavale nezbrinutu decu prodajom njihove krvi.) Ne treba izostaviti dečiju prostituciju, vekovima prisutnu u celom svetu.

Prema izveštajima, istočna Evropa je, posle azijskih zemalja, postala novi svetski centar pedofilne prostitucije i pornografije. Snimanje porno filmova sa decom jedan je od „novijih uspešnih biznisa” u svetu podzemlja. (Otkrivena mreža homoseksualne maloletničke prostitucije u Španiji i belgijska afera o zločinačkoj mreži pedofila i trgovini decom izazvale su, svojevremeno, šok javnog mnjenja.) Štaviše, posle trgovine drogama i oružjem, trgovina ženama i decom u cilju komercijalne seksualne eksploatacije treća je, po profitabilnosti i rasprostranjenosti, svetska ilegalna trgovina. Seksualna zlostavljanja dece neretko počinje seksualnim zlostavljanjem u porodici, da bi se, uz društveno obezvređivanje ženskog života, pretvorila u ropstvo modernog doba. Prodavci dece zarađuju milione dolara profita na onome što znači nasilje, bol, sramotu, nedostojanstvo, bolest i smrt za decu.

Prilog 5

U veku najvećeg tehničkog napretka previše dece umire od gladi, ona obolevaju od teških bolesti (preko milion dece umrlo je od side), i, ako ih prežive, ostaju invalidi. Ujedinjene Nacije iznose podatke o stradanju dece u lokalnim ratovima, o najvećem broju pogibija od nagaznih mina, o postojanju čitave industrije eksplozivnih naprava u obliku igračaka, olovaka i kutijica koje eksplodiraju pri dodiru. (Lako je zaključiti da su one namenjene deci, što pokazuje svu beskrupuloznost i dvoličnost naše civilizacije.)

Česta je zlostavljanja dece u dnevno-političke svrhe. Manipulacija decom, iako prilično nedefinisani i neuhvatljiv pojam, često se prepoznaje u korišćenju dece i prezentaciji detinjstva u masovnim medijima. Pored upotrebe dece za ostvarenje političkih ciljeva, koja je prisutna iako su se mnoge političke stranke potpisivanjem „Kodeksa o zaštiti dece od političkih zlostavljanja” obavezale da to ne čine, postoji i korišćenje dece u komercijalne svrhe. U pitanju je, u globalnim razmerama, raširena pojava, gde naša zemlja ne čini nikakav izuzetak.

DRUGI ČAS

2011©Incest Trauma Centar – Beograd; Video triptih „Nasilje nad decom kroz istoriju”, drugi deo „Sadašnjost”(4 min.) www.incesttraumacentar.org.rs/Produkcija/Videoteka .

- **Prilog 1:** Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta (član 19, član 18, član 12, član 6)
- **Prilog 2:** Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zlostavljanja (Lanzarot Konvencija); Izvor: 2015©Incest Trauma Centar – Beograd; Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji; Nacionalnu studiju je Incest Trauma Centar – Beograd realizovao u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena.

2011©Incest Trauma Centar – Beograd; Video triptih „Nasilje nad decom kroz istoriju”, treći deo „Budućnost” (4 min.)

www.incesttraumacentar.org.rs/Produkcija/Videoteka .

PREPORUČENI RESURSI:

Korišćena literatura za oba časa:

1. Banjanin Đuričić Nada, Udarac po duši – sociološka studija zlostavljanja dece u porodici, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1998.
2. Milosavljević Milosav (red.), Nasilje nad decom, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.
3. Nikolić Ristanović Vesna (ur.), Porodično nasilje u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd, 2002.
4. Milić Anđelka, Klase i porodica, Radnička štampa, Beograd, 1978.
5. Tomanović Smiljka (red.), Sociologija – udžbenik za 3. razred srednjih stručnih škola i 4. razred gimnazije, Zavod za udžbenike, Beograd, 2011.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	SOCIOLOGIJA
RAZRED:	TREĆI I ČETVRTI
TEMA:	Porodica i brak
NASTAVNA JEDINICA:	Nasilje nad decom kao socijalno-patološka pojava
NASLOV ČASA:	SVE ŠTO STE UVEK HTELI DA PITATE O SEKSUALNOM NASILJU NAD DECOM (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e razumeju koncept i funkciju porodice.• Učenici/e su senzibilisani za uočavanje stereotipa o porodici i porodičnim vrednostima.• Učenici/e prepoznaju različite oblike kršenja dečijih prava i prevencije.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e prepoznaju različite oblike nasilja nad decom2. Učenici/e razumeju pojam seksualnog zlostavljanja.3. Učenici/e razumeju da je seksualno zlostavljanje dece jedan vid nasilja nad decom i da se javlja daleko češće nego što se pretpostavlja.4. Učenici/e uviđaju značaj prevencije, prepoznavanje znakova upozorenja, kao i značaj pravovremenog i adekvatnog reagovanja u situaciji seksualnog nasilja nad decom.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>Časovi se prevashodno izvode predavački, kako bi učenici/e dobili neophodna znanja, odnosno „naučili gradivo“.</p> <p>PRVI ČAS</p> <p>A/1 Uvod - O porodici</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa konceptom i funkcijom porodice.</p> <p>A/2 Nasilje u porodici – predavanje</p> <p>A/3 Nasilje u porodici – vežba</p> <p>- Učenici/e razumeju da nasilje u porodici nije privatni već društveni problem!</p> <p>DRUGI ČAS</p> <p>A/4 Seksualno zlostavljanje i njegove posledice – predavanje</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa pojmovima seksualnog zlostavljanja dece i incesta i znaju ko su najčešći počinioci i kakve efekte / tragove ostavljaju na decu.</p> <p>A/5 Kako prekinuti „društvenu zaveru čutanja“ o seksualnom nasilju – predavanje</p> <p>- Učenici/e razumeju značaj pravovremenog i adekvatnog reagovanja u situaciji seksualnog nasilja nad decom.</p>

PRVI ČAS

A/1 Uvod - O porodici (5')

1. Šta je porodica? Kakve porodice postoje?

Porodica je mala društvena grupa, i to primarna društvena grupa (za razliku od sekundarnih, kao što su organizacije i institucije). Istorijski, porodica se izdvojila iz šireg sklopa srodničkih zajednica (klan, rod, pleme, bratstvo).

Mnogi sociolozi i sociološkinje veruju da se više ne može govoriti o porodici kao o jednom modelu koji je manje-više univerzalan. Svakako, razlikuju se tradicionalna proširena porodica i moderna nuklearna porodica. Ali danas u svetu postoje i drugi brojni oblici – neka domaćinstva imaju više od jedne porodice sa decom, u nekima nema dece; s druge strane, sve je veći broj porodica sa jednim roditeljem. Zato je možda ispravnije govoriti o porodicama, jer se time naglašava raznolikost porodičnih oblika.

2. Koje su osnovne funkcije porodice?

Funkcije porodice se menjaju kroz istoriju, a savremena porodica gubi neke stare funkcije, pre svih proizvodnu. Zadržava splet bio-psiho-socijalnih funkcija, od kojih je najznačajnija socijalizacija dece. To je uvođenje deteta u društvenu kulturu (kultivacija), u sistem očekivanih društvenih uloga i položaja, i formiranje ličnog integriteta i identiteta, tj. svoga JA (personalizacija). Porodica je odgovorna za formiranje karaktera ličnosti, omogućavanje neposrednog kontakta, lične povezanosti i razvijanje emotivnih veza među članicama i članovima.

A/2 Nasilje u porodici – predavanje (20')

3. Šta je to dezintegrirana porodica?

To je porodica koja (manje ili više srećno, opravdano ili uspešno) nije uspela da ispuni svoje osnovne funkcije. Kad god govorimo o zlostavljanju, znamo da se desilo izneveravanje tih funkcija.

4. Da li je porodica sigurno mesto?

Porodični dom je, u stvari, najopasnije mesto u modernom društvu. Statistički posmatrano, mnogo je veća verovatnoća da će neka osoba (bilo kog uzrasta i najčešće ženskog pola) biti izložena fizičkom napadu u kući, nego noću na ulici. U Velikoj Britaniji, na primer, svako četvrto ubistvo počinji jedan član porodice nad drugim. Kada je reč o nasilju nad ženama, može se reći da je žena izložena daleko većem riziku napada muža, partnera ili bliskih poznanika, nego od nepoznatih osoba. Jednako je u svetu i u našoj zemlji.

5. Zašto je nasilje u porodici posebno, zašto se ono razlikuje od drugih oblika nasilja?

Činjenica da su u porodici najprisniji ljudski odnosi, daje joj izuzetan značaj. Dete se ne vezuje za onoga ko ga hrani, već za onoga ko mu pruža emotivnu toplinu. Roditelj je prva osoba koju dete sreće i ono nema predrasuda. Dete ne bira roditelje; ono ih voli – i baš zato, baš zbog tih bliskih odnosa, dete u porodici doživljava najintenzivniju ugroženost. **Dete može da bude ugroženo u školi, ili u susedstvu, ili ne nekom drugom mestu, ali nikad onoliko koliko u porodici – jer je tu ono pogođeno u svoju bazu, u svoj fundament.**

6. Šta je to, u stvari, nasilje nad decom?

Nasilje nad decom (ili svirepost prema deci) je namerno i neopravdano nanošenje bola i patnje deci. Pojam može označavati upotrebu fizičkog nasilja; verbalnu zloupotrebu; propuštanje pružanja odgovarajućeg smeštaja, ishrane, zdravstvene zaštite ili emocionalne podrške; incest; slučajevne seksualnog zlostavljanja ili silovanje; dečiju pornografiju.

7. Zašto nasilje nad decom nazivamo socijalno-patološkom pojavom (ili društvenom devijacijom)?

Nasilje nad decom je socijalno-patološka pojava (bolest društva) ili društvena devijacija (kršenje društvene norme) zato što predstavlja izvitopereni oblik društvenih odnosa, zato što je njime ugrožena jedna od najznačajnijih humanih vrednosti (mali čovek), zato što su njegovi uzroci prevashodno društveni i zato što ima brojne nepovoljne društvene posledice.

8. Od kad, istorijski, postoji nasilje u porodici?

“Što dalje idemo u istoriju, sve je niži bio nivo staranja o detetu, a sve više su deca bila ubijana, tučena, napušтана i seksualno zlopotrebljavana”, piše Ly de Mose u svojoj “Istoriji detinjstva” (1976). Tokom istorije, u svim društvima, deca su iskorištavana i zlopotrebljavana na najrazličitije moguće načine, i to često u skladu sa zakonom ili običajnim pravom. Naše vreme, kao ni naše društvo, nisu u tom pogledu izuzetak, samo što danas postoje sigurne kuće, SOS telefoni, zakoni i institucije koji uvode obavezu zaštite žena i dece.

9. Koji su oblici nasilja nad decom?

Oblici nasilja su brojni. Neki oblici mogu da se jave kao posebni entiteti, ali do njih često dolazi u kombinaciji (npr. teško da ima fizičkog zlostavljanja bez elemenata psihičkog). Različite autorke i autori, različite države i njihova zakonodavstva različito nazivaju ili definišu različite oblike. To su: **1. Fizičko zanemarivanje i zapuštanje dece; 2. Fizičko zlostavljanje i mučenje dece; 3. Seksualna zlopotreba dece; 4. Mentalno ili emocionalno zlostavljanje dece; 5. Emocionalno odbacivanje dece.**

SUMACIJA LEKCIJE

Zlostavljanje i iskorištavanje dece staro je koliko i samo čovečanstvo, ali položaj deteta u porodici i društvu ostao je vrlo dugo van interesa naučnika/ca. Jedan od razloga dugog zanemarivanja, čak ignorisanja ovog problema, je svakako nepoznavanje njegovih razmera o kojima se, uglavnom, samo nagađa. Do statistički pouzdanih podataka o stvarnom obimu zlostavljanja i zapuštanja dece i maloletnika/ca teško je doći, jer samo neznatan broj slučajeva biva otkriven, samo oko 5%. Neki autori i autorke smatraju da u gradovima zapuštene i zlostavljene dece ima petnaestak puta više nego što je prijavljeno, dok ih je u ruralnim područjima 100 do 200 puta više.

Saznanja društvenih nauka su nepopularna, jer se vrlo često sukobljavaju sa onim „što društvo o sebi misli”. U savremenom sociološkom pristupu, roditeljstvu i detinjstvu se prilazi kao društvenim odnosima: roditeljstvo u svakidašnjem životu pojedinca / pojedinke postaje „ključ” za objašnjenje mnogih pojava, pa tako i fenomena zlostavljanja dece, utoliko više ukoliko je ono više društveno uslovljeno.

Pod nasiljem nad decom podrazumevaju se takvi odnosi i ponašanja pojedinaca, društvenih grupa ili institucija, globalnih društava i drugih kojima se - uz primenu sile - nanosi bol, fizička i/ili psihička oštećenja, ugrožava zdravlje i fizički i psihički integritet ličnosti, vređa dostojanstvo ličnosti i osujećuje razvoj deteta.

Sociolozi i sociološkinje često navode MOĆ kao jedan od najznačajnijih socijalnih faktora koji doprinose pojavi i održavanju nasilja u porodici – bilo da se radi o razlikama u moći pojedinih članica i članova porodice ili o zlopotrebi moći. Autoritet, koji leži u osnovi patrijarhalnih odnosa, osnovni je izvor moći. Feministička kritika društva ističe da su odnosi između polova još uvek karakterisani nasiljem, i to strukturalno kontekstualizovanim nasiljem; nasiljem koje uzima mnoge oblike, ali je uvek upereno protiv onih koji su fizički, emocionalno, psihički, finansijski ili ekonomski slabiji. Ono što je potrebno je – društvena klima u kojoj prećutna tolerancija i apatija u odnosu na nasilje više neće biti prihvatljiva.” Društvo koje želi da prođe na testu rodne demokratije „neće više želeti da vidi domaće nasilje kao privatni problem”.

A/3 Nasilje u porodici – vežba (20')

- Nastavnik/ca nastavlja rad koristeći **Prilog 1**.

- Unapred odštampa kratke tekstove i podeli ih učenicima/ama, tako da svako ima svoj primerak. Čita ih naglas. Ne žuri, daje vremena da se oseti snaga autentičnih reči.

- Razgovaraju o svakom primeru koji je pročitani.

DRUGI ČAS

A/4 Seksualno zlostavljanje i njegove posledice – predavanje (20')

1. Zašto se kaže da seksualno zlostavljanje ostavlja ozbiljne tragove kod deteta?

Zato što bi odnos između odraslog i deteta u porodici trebalo da karakteriše bliskost, sigurnost, zaštita, poverenje. Upravo zbog toga, SEKSUALNU ZLOUPOTREBU DETE DOŽIVLJAVA KAO BRUTALNO NASILJE KOMBINOVANO SA IZDAJOM. Zato ona predstavlja ŠOK I UVREDU, RAZORNI PRITISAK I PONIŽENJE, DUGOTRAJNU TRAUMU.

2. Da li se seksualno zlostavljanje retko dešava?

Na žalost, ne. Po proceni stručnjak(in)ja u svetu, svaka treća devojčica i svaki sedmi dečak, do navršene 18. godine, dožive određeni vid seksualne zlopotrebe. To je podatak kojim se ova pojava „meri“ u svetu, ali podatak koji važi i za naše podneblje. Savet Evrope saopštava da je osamdesetih godina prošlog veka značajno poraslo prijavljivanje seksualnog zlostavljanja (u nekim zemljama Evrope čak za 125 odsto), ali se i dalje smatra da se prijave podnose za samo DESETI DEO SLUČAJEVA. **Aktuelni podatak Saveta Evrope za svoje zemlje-članice glasi da je 1 od 5 dece preživelo određeni vid seksualnog zlostavljanja do navršene 18. godine.**

Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji pokazuje: Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preduzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama. Izvor: 2015©Incest Trauma Centar – Beograd; Nacionalnu studiju je Incest Trauma Centar – Beograd realizovao u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena.

3. Da li je seksualno zlostavljanje u stvari – silovanje?

NE. Pod seksualnim zlostavljanjem se podrazumeva bilo koja seksualna aktivnost između odraslog lica i deteta. Bilo da se radi o zlopotrebi položaja, o primeni sile, o nemoći deteta da se brani, ili čak, o prvobitnom pristanku, seksualna zlopotreba je uvek zločin, a dete je uvek žrtva.

4. Šta sve čini seksualno zlostavljanje dece?

Seksualno zlostavljanje može da uključi: opscene telefonske pozive, snimanje ili fotografisanje, pokazivanje intimnih delova tela, posmatranje nagog deteta, milovanje, pipkanje, pokušaj da se obavi seksualni odnos (pokušaj silovanja) i silovanje, incest, dečija prostitucija, dečija pornografija. Dakle, radi se o širokoj oblasti.

5. Šta je to incest?

Po staroj definiciji, INCEST se odnosi na rodoskrnavljenje / rodoskrvnjenje, odnosno na seksualni odnos između bliskih srodnika/ca. **Danas ovaj termin ima šire značenje koji su uspostavile same osobe koje su preživele incest.**

Pod INCESTOM, ČIJE SU ŽRTVE DECA, PODRAZUMEVA SE – SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE KOJE ČINI ODRASLA OSOBA OD POVERENJA, KOJA JE U POZICIJI MOĆI I PREDSTAVLJA AUTORITET ZA DETE.

6. Zašto se kaže da je incest - tabu?

TABU znači ZABRANA. Incest je, istorijski gledano, uvek bio tabu (zabranjen), ali uvek je postojao i još uvek se dešava! **Danas je tabu – govoriti o incestu.** Zato se mi trudimo, na našim časovima, da srušimo taj tabu i da govorimo o problemu seksualnog zlostavljanja dece. To je važno, jer tek ako o nečemu govorimo i učimo, možemo razumeti problem i naučiti kako da ga prepoznamo i kako da ga suzbijamo.

7. Ko su počinioci seksualnog zlostavljanja dece?

Počinioci su najčešće muškarci, i to je u najvećem broju slučajeva biološki otac ili očuh ili majčin partner, zatim brat, deda, baba, polubrat, majka ili drugi odrasli članovi proširene porodice... **Seksualno zlostavljanje se NIKAD ne dešava SAMO JEDNOM, ono se ponavlja više meseci, ili VIŠE GODINA!** Organizacija patrijarhalne porodice omogućava da seksualno nasilje traje dugo, štiteći počinioce **PORODIČNOM I DRUŠTVENOM ZAVEROM ČUTANJA**, od intervencije koja bi došla spolja.

8. Kakve su posledice po decu?

Stručnjaci i stručnjakinje kažu, za osobe koje su seksualno zlostavljanje u detinjstvu preživele, ovo iskustvo postaje ozbiljan, životni problem – to je mešavina straha, konfuzije, besa, stida, depresije, osećaja nesigurnosti i krivice. Osoba koja je preživela gubi poverenje u ljude i kontrolu nad sopstvenim životom (oseća se kao da ne upravlja sopstvenim životom), gubi osećanje samopoštovanja, razmišlja o samoubistvu, ima problema u sferi seksualnosti, a može se dogoditi da u kasnijem životu bez pogovora trpi nasilje u braku ili silovanje – jer su joj ozbiljno narušene lične granice. **Svako od nas, sa sličnim iskustvom, bi se tako osećao i ponašao. Najvažnije je znati da je oporavak, uz nas koji činimo okolinu deteta, kao saveznike/ce – moguć!**

A/5 Kako prekinuti „društvenu zaveru čutanja“ o seksualnom nasilju – predavanje (20')

9. Zašto se slučajevi seksualnog zlostavljanja retko prijavljuju i kasno otkrivaju?

Može se otkriti ako neko progovori o tome ili ako smo dovoljno osetljivi i edukovani da prepoznamo znake upozorenja da seksualno nasilje nad detetom postoji. Za decu najmlađeg uzrasta (do 12 godina), najčešće, zločin prijavljuju majke dece koja su seksualno zlostavljana, zatim sama žrtva, član porodice, ili osoba van porodice... Ko će prijaviti slučaj, uglavnom zavisi od uzrasta deteta. Što je dete mlađe, verovatnije je da će prijavu dati neko drugi, u njegovo ime. Ovaj trenutak obelodanjivanja se gotovo nikad ne poklapa sa prvim stvarnim incidentom, već nastupa znatno kasnije.

10. Šta je to “društvena zavera čutanja”? Da li se veruje deci?

Na žalost, **deci se najčešće ne veruje.** Nakon upućivanja prijave, do sada se retko nailazilo na reakciju poverenja i podrške, a mnogo češće na sumnjičavost, nevericu ili podozrivost. Ovo predstavlja potvrdu ideje o seksualnom zlostavljanju kao o **DOBRO ČUVANOJ TAJNI UNUTAR PORODICE** i potvrdu stava koji podrazumeva „ne mešati se u privatne porodične stvari, pa ma šta one u sebe uključivale“. **To je deo „društvene zaveru čutanja“ koju treba prekinuti.**

11. Šta se može učiniti?

Treba prekinuti ćutanje. Treba se poveriti drugarici ili drugu, psihologu, psihološkinji, nastavniku, nastavnici, pozvati SOS telefon. Treba potražiti pomoć, što pre. U svim društvenim institucijama postoji Protokol za zaštitu dece od nasilja i zlostavljanja. Policijska, medicinske službe, škole, vrtići, socijalne službe i terapijski centri - treba da sarađuju. Organizacije civilnog društva, alternativne institucije i **ženski pokreti u celom svetu, pa i kod nas, igraju važnu ulogu u organizovanju pomoći i iznošenju ovog problema na svetlo dana.** Naravno, važno je i da tema seksualnog nasilja nad decom uđe u škole i u učionice, da se o njoj uči na redovnim časovima iz različitih predmeta. **Važno je podsticati dete da se poveri, jer DEJE KOJE SE POVERILO NIJE VIŠE ŽRTVA, VEĆ DEJE KOJE JE PREŽIVELO SEKSUALNO NASILJE. NAŠA JE ODGOVORNOST DA BUDEMO BEZREZERVNO UZ NJEGA, JER JE POVERAVANJEM PROCES OPORAVKA ZAPOČEO.**

SUMARIJA:

Seksualno zlostavljanje dece je najmanje prijavljivani oblik zlostavljanja.

Po proceni stručnjaka i stručnjakinja u svetu, svaka treća devojčica i svaki sedmi dečak, do navršene 18. godine, dožive određeni vid seksualne zlopotrebe. To je podatak kojim se ova pojava „meri“ u svetu, ali podatak koji važi i za naše podneblje.

Savet Evrope saopštava da je osamdesetih godina prošlog veka značajno poraslo prijavljivanje seksualnog nasilja nad decom (u nekim zemljama Evrope čak za 125 odsto), ali se i dalje smatra da se prijave podnose za samo DESETI DEO SLUČAJEVA. Aktuelni podatak Saveta Evrope za njegovih 47 zemalja-članica glasi da je 1 od 5 dece preživelo određeni vid seksualnog zlostavljanja do navršene 18. godine.

Podaci u Republici Srbiji – Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji pokazuje: Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 dece iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili ne preduzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama.

Izvor: 2015©Incest Trauma Centar – Beograd; Nacionalnu studiju je Incest Trauma Centar – Beograd realizovao u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena.

Pod seksualnim zlostavljanjem se podrazumeva bilo koja seksualna aktivnost između odraslog lica i deteta i ona može da uključi: opscene telefonske pozive, snimanje ili fotografisanje, pokazivanje intimnih delova tela, posmatranje nagog deteta, milovanje, pipkanje, pokušaj da se obavi seksualni odnos (pokušaj silovanja), silovanje, incest, dečiju prostituciju i dečiju pornografiju.

Iako se INCEST odnosi na rodoskrnavljenje/rodoskrvnjenje, odnosno na seksualni odnos između bliskih srodnika/ca, danas ovaj termin ima šire značenje koje su ustanovile same osobe koje su preživele incest. Pod INCESTOM, ČIJE SU ŽRTVE DECA, PODRAZUMEVA SE – SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE KOJE ČINI ODRASLA OSOBA OD POVERENJA, KOJA JE U POZICIJI MOĆI I PREDSTAVLJA AUTORITET ZA DEJE. Počinioci su najčešće muškarci, i to je u najvećem broju slučajeva biološki otac ili očuh ili majčin partner, zatim brat, deda, baba, polubrat, majka ili drugi odrasli članovi proširene porodice... Upravo zbog toga, SEKSUALNU ZLOUPOTREBU DEJE DOŽIVLJAVA KAO BRUTALNO NASILJE KOMBINOVANO SA IZDAJOM!

Bilo da se radi o zlopotrebi položaja, o primeni sile, o nemoći deteta da se brani, ili čak, o prvobitnom pristanku, seksualna zlopotreba je uvek zločin, a dete je uvek žrtva! Ona se po pravilu odvija u zatvorenoj sferi porodice, u „tmini privatnosti“ uz prisustvo samo dve osobe: deteta i odrasle osobe. To je najjača brana raskrinkavanju ovog krivičnog dela. Pošto je zlostavljač upravo roditelj (najčešće otac), od članova porodice se ne može sa sigurnošću očekivati da će prijaviti slučaj. Jedno od obeležja seksualnog zlostavljanja je VRLO KASNO OTKRIVANJE, ako do toga uopšte i dođe. Može se pretpostaviti da najveći broj slučajeva nikada nije ni prijavljen. Tradicionalna porodica skriva problem nejednakosti moći između muškaraca i žena, kao i široko rasprostranjeno nasilje nad ženama i decom.

Seksualno zlostavljanje se NIKAD ne dešava SAMO JEDNOM, ono se ponavlja više meseci, ili čak, VIŠE GODINA! Organizacija patrijarhalne porodice omogućava da seksualno nasilje nad detetom unutar porodice traje dugo, štiteći počinioca PORODIČNOM I DRUŠTVENOM ZAVEROM ČUTANJA, od intervencije koja bi došla spolja. Efekti / tragovi ovog zločina traju neuporedivo duže. Stručnjaci i stručnjakinje kažu, za osobe koje su ga preživjele, on je postao ozbiljan životni problem i predstavlja mešavinu straha, konfuzije, besa, stida, depresije, osećanja nesigurnosti i krivice. Žrtva gubi osećanje samopoštovanja, razmišlja o samoubistvu, ima problema u sferi seksualnosti, a može se dogoditi da u kasnijem životu bez pogovora trpi nasilje u braku ili silovanje.

Seksualno zlostavljanje je u petini slučajeva kombinovano sa fizičkim nasiljem. Seksualno nasilje je daleko teže prepoznati. Posebno je teško otkrivanje slučajeva kada fizičke povrede izostaju, a dete je suviše malo da bi to saopštilo. Ono se može otkriti samo ako neko progovori o tome. Najčešće zločin prijavljuju majke dece koja su seksualno zlostavljana, zatim sama žrtva, član porodice, ili osoba van porodice... Ko će prijaviti slučaj, uglavnom zavisi od uzrasta deteta. Što je dete mlađe, verovatnije je da će prijavu dati neko drugi, u njegovo ime. Ovaj trenutak obelodanjivanja se gotovo nikad ne poklapa sa prvim stvarnim incidentom, već nastupa znatno kasnije. Ali, nakon upućivanja prijave, do sada se retko nailazilo na reakciju podrške, a mnogo češće na sumnjičavost, nevericu ili podozrivost. Ovo predstavlja potvdu ideje o seksualnom zlostavljanju kao o DOBRO ČUVANOJ TAJNI UNUTAR PORODICE i potvrdu stava društva koji podrazumeva „ne mešati se u ‘privatne’ porodične stvari,“ pa ma šta one u sebe uključivale.

Najviši pravni akt kojim je ostvaren inovativni pristup dečijim pravima je Konvencija o pravima deteta, usvojena u okviru Ujedinjenih nacija 1989. godine. Konvenciju je ratifikovala i Jugoslavija (što je preneto na Srbiju) decembra 1990. (stupila na snagu januara 1999.) i obavezala se na poštovanje ovog međunarodnog ugovora. 2010. godine, Republika Srbija je ratifikovala Konvenciju Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualne zlopotrebe (Lanzarot Konvencija), čime je na međunarodnom nivou zaokružen dugogodišnji rad na pravnom regulisanju prava deteta. U Srbiji je u aprilu 2013. godine doneto zakonsko rešenje po kome seksualni delikti nad decom više ne zastarevaju! To znači da - čim se dete ili adolescent(kinja) oseće psihički sposobnim da prijave policiji da su preživeli seksualno nasilje – to odmah i učine! Nekada to znači da će proći izvesno vreme i po prestanku nasilja dok se osoba ne oseće spremnom da učestvuje u krivičnom postupku. Važno je prijaviti što je pre moguće kako bi bilo olakšano dokazivanje ovog krivičnog dela na sudu. Pozitivan sudski ishod je važan faktor oporavka.

Dakle, pravni okvir za zaštitu dece postoji. Šta društvo može da učini? U svim društvenim institucijama postoje Protokoli za zaštitu dece od nasilja i zlostavljanja. One treba i da ih primenjuju. Policija, medicinske službe, škole, vrtići, socijalne službe i terapijski centri - treba da sarađuju. Organizacije civilnog društva, alternativne institucije i ženski pokreti u celom svetu, pa i kod nas, igraju važnu ulogu u organizovanju pomoći i iznošenju ovog problema na svetlo dana.

TABU znači ZABRANA. Incest je uvek bio tabu (zabranjen), ali uvek je postojao i još uvek se dešava! Izgleda da je još uvek samo tabu – govoriti o seksualnom nasilju. Zato je u našem društvu aktuelno: detabuizacija fenomena seksualnog zlostavljanja dece, razvijanje poverenja u iskaz deteta, češće (ili obavezno) prijavljivanje slučajeva, rano otkrivanje slučajeva, strože kažnjavanje počinitelaca ovog krivičnog dela, i svakako, bavljenje temom seksualnog nasilja nad decom u okviru različitih školskih predmeta.

NAUČENE LEKCIJE

O temi seksualnog nasilja nad decom je uvek poželjan radionički, interaktivan rad, ali je neophodno temu proučavati čitanjem najnovije literature, „učenjem gradiva“. Pročitano gradivo i informisanost o temi su osnova za razgovor.

RADNI MATERIJAL

Prilog 1

Pošli mi kod neke žene, a on mi usput kaže: „Kad odemo tamo, nemoj da kažeš da sam ti ja otac, nego stric.“ I ja budala, pristao. Kad smo došli, on predstavio toj ženi da ima jednog sina, ali ne mene, nego onog sa maćehom. I ja budala, ćutao.

Dečak, 15 godina

„Insistirao je da ga vodim u dom. Prvo smo otišli po stvari koje mu je poslao otac. Sve je stalo u jednu mrežu.“

(Beleška socijalnog radnika)

Majka me je poslala u Dom jer imamo puno pčela pa ne može mene da čuva jer nema vremena.
(Iz dnevnika vaspitača)

Moj otac je kovač. Na štakama sam išao u školu, pitajte učiteljicu. Tukao me vrelin mašicama po tabanima zato što sam u crtanki prekopirao pevca i kokošku, a rekao da sam ja crtao. Posle sam ga pitao: „Dobro, što si me stvorio kad me mučiš...“
(Dečak, 14 godina)

Parkovi su najbolji na svetu zato što nemaju čoškove kao sobe.
Devojčica, 8 godina

...Vi verovatno niste čuli da roditelji ne vole svoju decu, ali ko zna, možda ja nisam njegovo dete. Čuo sam kako je jednom govorio ružne reči mami: „Ko zna čije je to kopile.“ Plašio sam se da će ona priznati i stavio sam jastuk na glavu...
(Dečak, 15 godina. Počeo kao tapkaroš, sada je poznati džeparoš)

Očuh ima svoga sina
Mama ima ovog najmlađeg
A mene nema niko

Kad sam bio mali, moj život je bedan bio. A kad sam poras'o i bednoća je porasla.
Dečak, 16 godina
Višestruki recidivista.
„O ocu ne želi da razgovara. Kaže: ostavio me je kad sam imao 3 meseca, jebem mu dušu njegovu.“
(Beleška psihologa)

Prilog 2

Išao sam u opštinu kod jedne tetke da se žalim a ona mi kaže: „Kaži majci i očuhu da sam ja rekla da ne smeju više da te tuku.“ Posle me još više prebili.

Dečak, 14 godina
„Prošle nedelje dolazila majka da ga poseti. Pita me: Kako je moj sin, koliko je star?“
(Iz razgovora sa vaspitačem)

Kad mi je najteže, ja se smejem. I to bezobrazno.

Ne valja mu što voli da se tuče i što pije mnogo.
Ali kad se lepo obuče, kad veže mašnu i kad se obrije – da vidite vi kakav je to čovek.

Imala sam 16 godina kada je sve počelo. Otac je stalno insistirao da mu pričam šta radim sa dečkom... Jednom me je naterao da se skinem da bi on proverio da li sam nevina. Požalila sam se mami, a ona mi je odgovorila da tata samo vodi računa o meni i mom zdravlju... Rekao mi je da ne plačem, jer ću dobiti batine ako ne budem dobra. Skinuo me je i ljubio svuda, pokušavala sam da se branim. Udario mi je dva šamara i još više nasrnuo... Desilo se to još četiri puta. Jednom me je napao u kolima, a ja sam se opirala... Isprebijao me je, polomio mi ruku, bila sam u podlivima i modricama. Istrčala sam iz kola i zatražila pomoć. Milicija je odmah došla. Njima sam morala sve da kažem. Pronašli su ga i odmah uhapsili. Ubio se posle devet dana u istražnom zatvoru.
(Verica P. se još uvek oporavlja)

PREPORUČENI RESURSI:

Korišćena literatura za oba časa:

1. Banjanin Đuričić Nada, Udarac po duši – sociološka studija zlostavljanja dece u porodici, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 1998.
2. Ognjenović Vesna, Nešić Budimir, Pozdravi nekog, Mostart, Zemun, 2008.
3. Milosavljević Milosav (red.), Nasilje nad decom, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1998.
4. Nikolić Ristanović Vesna (ur.), Porodično nasilje u Srbiji, Viktimološko društvo Srbije, Prometej, Beograd, 2002.
5. Milić Anđelka, Klase i porodica, Radnička štampa, Beograd, 1978.
6. Tomanović Smiljka (red.), Sociologija – udžbenik za 3. razred srednjih stručnih škola i 4. razred gimnazije, Zavod za udžbenike, Beograd, 2011.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET: USTAV I PRAVA GRAĐANA

65. Društveni problem seksualnog zlostavljanja dece – Izvor: Zaštitnik građana Republike Srbije

DRUŠTVENI PROBLEM SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DECE

Izvor: 2015©Zaštitnik građana Republike Srbije. Prevencija i zaštita dece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja (Izabrane preporuke, mišljenja i inicijative Zaštitnika građana sa Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja);

2015©Zaštitnik građana Republike Srbije. Zaštita dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (Izabrane preporuke i mišljenja Zaštitnika građana).

Seksualno zlostavljanje deteta je traumatsko iskustvo deteta koje po pravilu ostavlja dugotrajne tragove po razvoj deteta. Podaci na evropskom nivou pokazuju da je svako peto dete bilo žrtva nekog oblika seksualnog zlostavljanja ili seksualnog iskorišćavanja, a odgovarajuća istraživanja pokazuju da sličan procenat dece u Srbiji trpi ili je trpelo neki oblik seksualnog nasilja. Za razliku od ostalih oblika nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja deteta, seksualno zlostavljanje najčešće ostaje dugo sakriveno, naročito kada se događa u ranom uzrastu. Seksualno zlostavljana deca izložena su manipulacijama zlostavljača, zbog kojih svoje iskustvo ne mogu da iznesu i potraže zaštitu i pomoć, a kada se i obrate za pomoć, često su suočena sa nepoverenjem i negiranjem, kritičizmom i upozoravanjem da o tome ne govore.

Potvrđivanjem Konvencije o pravima deteta i Fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečjoj prostituciji i dečjoj pornografiji, Republika Srbija je preuzela obavezu da sprečava i suzbija seksualno nasilje nad decom i da svakom detetu obezbedi zaštitu od svih oblika seksualnog nasilja, zlostavljanja, odnosno iskorišćavanja, a deci žrtvama obezbedi mere podrške za fizički i psihički oporavak.

Republika Srbija je bila među prvim evropskim državama koje su potvrdile Konvenciju Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarot Konvenciju), čime je preuzela obavezu da preduzima sve potrebne zakonodavne i druge mere radi sprečavanja i zaštite dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, u skladu sa pravilima i standardima koje je postavio ovaj međunarodni dokument.

Republika Srbija je svojim normativnim okvirom zabranila nasilje nad decom i ustanovila obaveze organa vlasti – uključujući i ustanove obrazovanja i vaspitanja - da preduzimaju sve potrebne mere za prevenciju nasilja nad decom i zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja, od svake vrste eksploatacije i bilo kog drugog oblika nasilja.

Konvencija o pravima deteta sa fakultativnim protokolima i Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja se, kao i svi drugi potvrđeni međunarodni ugovori, neposredno primenjuju ¹, deo su pravnog poretka Republike Srbije i imaju obavezujuću snagu ², a zakoni i drugi propisi moraju biti u skladu sa ovim i drugim međunarodnim ugovorima koje je Republika Srbija potvrdila i sa opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava ³.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ⁴, posebni zakoni u ovoj oblasti, podzakonski akti – naročito Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje⁵ - i standardi u zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja uvedeni Opštim ⁶ i Posebnim protokolima ⁷ za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, predstavljaju pravni okvir postupanja ustanova obrazovanja i vaspitanja u slučajevima saznanja ili sumnje da je dete žrtva ili može postati žrtva seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja.

Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja je definisao seksualno nasilje kao oblik nasilja nad decom, opisao njegove najčešće oblike i korake koje organi i službe u slučaju nasilja nad decom preduzimaju. Ova pravila i standarde preuzeli su i Posebni protokol koji je donelo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, a potom i Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje.

Obaveze ustanova obrazovanja i njenih zaposlenih nastaju ne samo u slučaju saznanja o seksualnom nasilju nad detetom, već i u sumnji da je dete izloženo ili će biti izloženo nekom obliku seksualnog zlostavljanja ili iskorišćavanja.

Ova obaveza nastaje bez obzira da li se saznanje ili sumnja odnose na događanja unutar ustanova ili van nje; ustanova

1 Čl. 16 Ustava Republike Srbije

2 Čl. 194 Ustava Republike Srbije

3 Čl. 194 Ustava Republike Srbije

4 „Sl. glasnik RS“ br. 72/09, 52/11, 55/13, 35/, 68/15 i 62/16

5 „Sl. glasnik RS“ br. 30/2010

6 Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja donela je Vlada Republike Srbije 2005. godine

7 posebne protokole za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja doneli su Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo pravde, u periodu od 2006. do 2011. godine

je dužna da interveniše uvek kada postoji sumnja ili saznanje da dete ili učenik trpi nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje, bez obzira na to gde se ono dogodilo, gde se događa ili gde se priprema ⁸.

Seksualno zlostavljanje se prijavljuje uvek kada postoji saznanje ili se „u dobroj veri sumnja“ da postoji seksualno iskorišćavanje ili seksualno zlostavljanje deteta i takva obaveza stoji na svakom pojedincu, organu, organizaciji ili službi. Saznanje ili sumnja nastavnika, vaspitača, stručnih saradnika u ustanovama obrazovanja i vaspitanja i drugih zaposlenih u obrazovno vaspitnoj ustanovi, zahteva neodložno obaveštavanje Tima za zaštitu učenika od nasilja i postupanje u skladu sa odredbama Pravilnika o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje. Ovi postupci, međutim, moraju biti sprovedeni na način koji ne nose rizik od neadekvatnog, nestručnog ili štetnog postupanja prema detetu, a obezbeđuju zaštitu od sekundarne viktimizacije deteta. Od ključnog je značaja da ustanova bez odlaganja o sumnji/saznanju o seksualnom nasilju obavesti organ starateljstva – koji u sistemu zaštite dece od nasilja ima koordinativnu ulogu - u cilju daljih zajedničkih procena i planiranja. Dalja redovna saradnja, obaveštavanje i razmena informacija sa organom starateljstva su preduslov odgovarajuće zaštite deteta ne samo od seksualnog nasilja, već i od sekundarne viktimizacije deteta.

Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje za ustanove obrazovanja i vaspitanja stvara obavezu i u odnosu na dete izvršioca nasilja, koje podrazumevaju planske i detetu izvršiocu prilagođene aktivnosti usmerene na korekciju ponašanja i otklanjanju uzroka nedozvoljenog ponašanja, uz obavezno obaveštavanje organa starateljstva, dalju razmenu informacija i zajedničko planiranje i sprovođenje aktivnosti usmerenih na otklanjanje uzroka i faktora rizika kod deteta koje je nasilje izvršilo.

Zbog posebno osetljivog položaja deteta žrtve seksualnog nasilja, blagovremena i delotvorna reakcija stručnjaka koji rade sa decom i za decu od kritičnog je značaja za pravovremenost i kvalitet zaštite deteta. Izjavama dece o seksualnom nasilju (bez obzira da li dete govori o sopstvenom iskustvu ili saznanjima u vezi sa drugim detetom) mora se pokloniti posebna pažnja, a detetu omogućiti da slobodno iznese svoja saznanja, mišljenja i osećanja, što podrazumeva i pristup slobodan od predrasuda i inicijalnog nepoverenja prema onome što deca saopštavaju. Od posebnog je značaja da se obezbedi zaštitnički pristup (mogućim) žrtvama i da mere koje se prema detetu preduzimaju ne otežaju traumu koju je dete već pretrpelo ⁹, kao i da zaposleni u ustanovama obrazovanja i vaspitanja ne preduzimaju aktivnosti za koje ne raspolažu odgovarajućim znanjima i veštinama. Razgovor sa detetom za koje postoji sumnja da je izloženo seksualnom zlostavljanju i seksualnom iskorišćavanju moraju voditi stručna lica obučena za te svrhe, bez neopravdanog odlaganja i na način koji u najvećoj meri smanjuje rizike od ponovne traumatizacije i sekundarne viktimizacije deteta, i uz prevenciju višestrukih intervju sa detetom ¹⁰. Iz tog razloga je od vitalnog značaja da ustanova obrazovanja i vaspitanja bez odlaganja pruži informaciju o sumnji ili saznanju o seksualnom zlostavljanju ili seksualnom iskorišćavanju deteta nadležnom organu starateljstva, čija je dužnost da na adekvatan i na struci zasnovan način pristupi detetu žrtvi.

Ustanove obrazovanja i vaspitanja su dužne da preuzmu sve mere zaštite deteta od retraumatizacije i sekundarne viktimizacije, a naročito da obezbede da informacije o (mogućem) seksualnom zlostavljanju ili seksualnom iskorišćavanju deteta ne budu stavljane na raspolaganje učenicima, zaposlenima, roditeljima i trećim licima. Izuzetno, davanje informacija uskom krugu zaposlenih je moguće u ograničenom obimu i uz poštovanje najboljih interesa deteta, onda kada je određene zaposlene u ustanovi neophodno uključiti u dalji rad sa žrtvom ili izvršiocem nasilja. Neopravdano, neselektivno i neodmereno davanje i činjenje dostupnim informacijama o seksualnom zlostavljanju ili seksualnom iskorišćavanju deteta može dovesti, i po pravilu dovodi do nove traumatizacije deteta, njegove ili njene stigmatizacije i isključivanja iz vršnjačke grupe, i onemogućava ili značajno umanjuje šanse za oporavak deteta od preživljene traume.

8 Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje - poglavlje „Interventne aktivnosti“

9 čl. 30. Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja

10 čl. 35. Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja

PREDMET: PSIHOLOGIJA

Resursi odgovaraju sledećim nastavnim jedinicama:

- **Psihički procesi: opažanje i pažnja, opažanje osobe i sistematske greške u opažanju osoba, uticaj kulture na opažanje, značaj prve impresije**
- **Emocije: psihička trauma, opasnost po emocionalno zdravlje, stres, trauma**
- **Interesovanje, stavovi i vrednosti: predrasude i stereotipi**
- **Ličnost, razvoj ličnosti: identitet i integritet, položaj i uloge**
- **Osoba u socijalnoj interakciji: porodica kao grupa, položaj i uloge u grupama**

66. Emocije: psihička trauma, opasnost po emocionalno zdravlje, stres, trauma – Doc. Dr Milica Pejović Milovančević
67. O počiniocima seksualnog zlostavljanja dece - Vesna Brzev Ćurčić
68. Moć SA detetom i moć ZA dete – Danica Rakočević
69. I JA SAM UZ TEBE! – Danica Rakočević
- 70-71. Uvod u odnos stresa i traume i Geretova priča – Ljiljana Jović
- 72-73. Socijalizacija i Položaji i uloge – Ljiljana Jović
- 74-75. Šta se krije iza maske – ne postoji profil počinioca seksualnog zlostavljanja dece – Branka Oreščanin

EMOCIJE: PSIHIČKA TRAUMA, OPASNOST PO EMOCIONALNO ZDRAVLJE, STRES, TRAUMA

Vrlo često koristimo reč trauma u svakodnevnom životu misleći da naglasimo vrlo stresan događaj. Međutim, glavna karakteristika traumatskog događaja je ta da se odnosi na ekstremni i uvek negativni stres koji prevazilazi sposobnosti čoveka da izađe na kraj s istim.

Ne postoji jasna podela između stresa (negativnog) i traume. Kao i psihološka trauma i stres je fiziološka reakcija tela. Različiti autori/ke na različite načine definišu traumu. Ovde želimo da naglasimo da je subjektivni doživljaj taj koji determiniše da li je neki događaj traumatski ili nije.

Psihološka trauma je jedinstveno individualno iskustvo ili događaj u kojem:

- Individualna sposobnost da se integriše lično iskustvo je preplavljeno/onemogućeno
- Doživljava se lično (subjektivno) iskustvo kao pretnja životu, telesnom integritetu ili zdravlju (Pearlman & Saakvitne, 1995)

Prema tome, traumatski doživljaj ili traumatska situacija kreiraju psihološku traumu kada su prevaziđene lične sposobnosti za izlazak na kraj s istim, odnosno onda kada osoba doživljava ekstremni strah i ugroženost. Osoba se može osećati emocionalno, kognitivno ili fizički nesposobnom da izađe na kraj s traumom kojoj je izložena. Obično takva situacija podrazumeva da je zloupotrebljena sila, iznevereno poverenje, osoba se oseća bespomoćno, bolno, u konfuziji je, i doživljava najčešće neku vrstu gubitka.

Ovakva definicija traume je prilično široka. Obično podrazumeva odgovor na veoma snažne stimulse – kao što su udesi, prirodne katastrofe, kriminal, smrti bliskih ljudi, ili druge nasilne događaje. Ona takođe podrazumeva i reakcije na hronična ili repetitivna izlaganja iskustvima kao što su zlostavljanje, zanemarivanje, nasilje, deprivacija i sl. Ovakvo definisanje traume nam ne dozvoljava da determinišemo da li određeni događaj traumatičan; to je na svakoj pojedinačnoj osobi odnosno njenom iskustvu. Ovakvo postavljanje definicije omogućava nama da razumemo iskustvo traumatizovane osobe kao stanje koje podrazumeva njegov/njen lični odgovor na traumatski događaj.

Na taj način trauma se definiše kao iskustvo preživele osobe. Dve osobe mogu isti događaj da dožive na potpuno različite načine – za jednu takav događaj podrazumeva traumu, za drugu samo neprijatno iskustvo bez ozbiljnih posledica. Nemoguće je napraviti generalizaciju koja bi podrazumevala „X je trauma za sve koji je prođu“, ili „Y nije trauma jer niko nije fizički povređen“. Osim toga, specifični aspekti traumatskog događaja će se razlikovati od osobe do osobe. Ne možemo pretpostaviti da će detalji ili značenje jednog događaja, kao što su nasilni napad ili silovanje, koji su za jednu osobu najstresniji biti isto toliko stresni i za drugu osobu.

Trauma se javlja u mnogo različitih oblika, kao što su i reakcije svakog čoveka na traumu različite. Ali sličnosti i oblici reakcije s kojima se susrećemo kada analiziramo efekte trauma na ljude mogu pomoći u širem sagledavanju konteksta traume.

Jedno od najbolje dokumentovanih rezultata kada je u pitanju trauma je odnos težine (doze) traume i odgovora na traumu: što je težina veća, potencijalni štetni efekat iste je viši; snažniji stresor – veća verovatnoća od razvijanja dugotrajnijih posledica. Tako, ukoliko su deca žrtve zlostavljanja roditelja – izdaja i trauma je naneta od strane osobe koja se voli ili koja govori da to šta radi, radi eventualno za dobrobit deteta, čime se zasejava zrno doživotnog nepoverenja i straha. Tako dete koje je bilo izloženo ponavljanim traumama očekuje da će biti povređivano, teško uspostavlja relacije poverenja, i za neke je moguće da samo postane jednog dana zlostavljač.

Psihološka trauma

Psihološka trauma može naneti trajne posledice osobi koja je doživljava. I naizgled najmanji intenzitet stresa pretrpljen

u ranom periodu života može izazvati trajan uticaj na fiziološku i hemijsku strukturu mozga, a samim tim i na ponašanje žrtve. Prva istraživanja u oblasti efekata traume na mlad mozak bila su usmerena na dokazivanje da čak i minimalni stres u ranom detinjstvu dovodi do trajnog uticaja na fiziologiju i hemijsku strukturu mozga malog deteta, a samim tim i na njegovo ponašanje. Ukoliko se iskustvo odigrava po određenom obrascu, neuron je posebno sklon promenama po šablonizovanom odnosno repetitivnom obrascu – dar pamćenja neurona je nešto čime se opisuje kako rana trauma ostavlja trag gotovo za ceo život (Peri, 2013).

Ono što određuje na koji način će deca izaći na kraj s traumom na fizičkom, emocionalnom ili psihološkom planu jeste način na koji se ljudi iz njihove najbliže okoline pružiti ljubav, podršku i ohrabrenje.

Kada se trauma desi na vrlo ranom uzrastu, dok je mozak deteta još uvek u razvoju, aktivacija delova mozga koji su odgovorni za reakciju na stres trpi trajne promene i determiniše buduće reakcije na stres. Ovakav fenomen se naziva **razvojna trauma**, jer zapravo trauma dovodi do funkcionalnih promena mozga - iskustva u ranom uzrastu će imati daleko veći uticaj od iskustava u kasnijem životu. S tim je potpuno jasno da rana iskustva s ljudima iz neposrednog okruženja oblikuju kasnije sve naše životne relacije; posebno je to važno kada se radi o snažnim traumama kao što je seksualno zlostavljanje.

Trauma i naš odgovor na traumu ne mogu se razumeti van konteksta međuljudskih odnosa. Najtraumatičniji aspekti jesu oni koji se tiču remećenja veza između ljudi – prekid odnosa s drugim ljudima. Zbog toga i ključ oporavka takođe leži u odnosima - ponovna izgradnja poverenja, sticanje samopouzdanja su ključni za pomoć (Peri, 2013).

U narednim redovima biće definisani neki od oblika trauma s posebnim osvrtom na seksualno zlostavljanje kao vrstu traume, odnosno s posebnim osvrtom na decu žrtve seksualnog zlostavljanja.

Izolovana trauma vs. ponavljana trauma

Iznenadni traumatski događaji definitivno kod nekih ljudi izazivaju traumatske reakcije:

- Prirodne katastrofe kao što su zemljotresi, poplave, vulkanske erupcije, i sl.
- Tehnološke katastrofe kao što su avionske nesreće, zagađenja, nuklearne katastrofe; u ovim oblicima traume poseban akcenat se baca na pronalaženje odgovornih i okrivljivanja za katastrofu što dovodi i do nekih društvenih podela.
- Nasilje u vidu kriminalnih radnji (provale, razbojništva, silovanje, homicid) nema ogroman uticaj samo na pojedinca/ku koji je direktno traumatizovan već i na svedoke, najbliže srodnike žrtve i sl.

Na žalost, iako izolovana, traumatska iskustva imaju kumulativan efekat na pojedinca/ku.

Prolongirana i ponavljana traumatska iskustva, baš kao i izolovana traumatska iskustva mogu da dovedu do ozbiljnih problema mentalnog zdravlja i da traju čitavog života. Osobe koje su više puta bile izložene nasilju, koje su godinama zlostavljane, terorisane i sl. su žrtve prolongirane traume.

Prirodne vs. ljudske katastrofe

Prolongirani stresori, namerno izazvani od strane ljudi, su mnogo teži za podneti nego oni koje su slučajno nastali, npr. prirodne katastrofe. Mnogi ljudi koji zahtevaju tretman usled pretrpljenih trauma su bili žrtve nasilno izazvanih povreda od strane drugih lica. Ukoliko je trauma izazvana namerno i to od strane osoba s kojim postoji neka vrsta relacije, problem se usložnjava. Najveći traumatski efekat ima ona trauma koja je nastala kao posledica uticaja vrlo bliske osobe na žrtvu - npr. traumatizma koji može roditelj da nanese svom detetu.

Varijeteći nasilja koje sprovode ljudi

- **Rat/ političko nasilje** – masivna, ozbiljna, ponavljana, prolongirana i neizvesna; takođe podrazumevaju prisustvo svedoka/kinja, vrlo često su izvana kroz ponižavanje drugih.
- **Zloupotreba ljudskih prava** – kidnapovanje, tortura, dr.
- **Kriminalno nasilje**

- **Silovanje** – jedan od najčešćih oblik nasilja; 1 od 8 žena su prijavile da su bile žrtve; polovina njih da su bile više od jedanput izložene silovanju, 1/3 je bila žrtva na uzrastu mlađem od 11 godina; preko 18 godina ih je bilo 60%. Istraživanje Diane H.E. Russell pokazuje da su žene koje su bile žrtve incesta bile u značajno višem riziku od silovanja u budućim godinama nego one koje nisu imale ova iskustva (68% sa incestom, 38% bez incesta).
- **Nasilje u porodici** – studije pokazuju da je 21% do 34% žena bilo izloženo nasilju od strane partnera s kojim je u relaciji. Nažalost, 20-30% odraslih osoba je saglasna s udaranjem partnera i smatra da je to ponekad opravdano.
- **Zlostavljanje dece** – deca su kontinuirano izložena zlostavljanju od strane onih za koje smatamo da bi trebalo da su im najbliži. Svakog dana deca su žrtve prebijanja, šibanja, šamaranja, davljenja, šutiranja, seksualnog uznemiravanja ili silovanja. Smatra se da takve dece u svetu ima na milione i da će većina njih razviti ozbiljne zdravstvene ili psihološke probleme Dr. Bruce Perry.
- **Seksualno zlostavljanje** - U prvoj Nacionalnoj studiji o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2015©Incest Trauma Centar – Beograd), korišćena je definicija Saveta Evrope, koja pod seksualnim nasiljem nad decom podrazumeva sledeće:
 - seksualni odnos sa detetom koje prema relevantnoj regulativi ili državnom zakonu nije dostiglo zakonsku dob za seksualnu aktivnost;
 - stupanje u seksualne odnose sa detetom je urađeno: pod prisilom, korišćenjem sile ili pretnje; ili je zloupotreba učinjena od strane lica kojem dete veruje, autoriteta ili koje ima uticaj nad detetom, uključujući i one unutar porodice; zloupotreba je izvršena nad detetom koje se nalazi u posebno osetljivoj situaciji, s posebnim naglaskom na mentalne i fizičke nesposobnosti ili zavisnu poziciju.
 - dečiju prostituciju i dečiju pornografiju kao npr: upošljavanje deteta u prostituciju ili uzrokovanje dečije prostitucije; prisiljavanje deteta na prostituciju ili sticanje dobiti ili na drugi način iskorištavanje deteta za takve svrhe; primanje naknade od dečije prostitucije; izradu dečije pornografije; nuđenje ili činjenje dostupnom dečije pornografije; distribucija ili prenošenje dečije pornografije; nabavljanje dečije pornografije za sebe ili za drugo lice; posedovanje dečije pornografije; svestan pristup putem informacijskih i komunikacijskih tehnologija dečijoj pornografiji.

Prema Putham i sar, najmanje 40% psihijatrijskih pacijenata/kinja ima u svojoj istoriji bolesti neki od oblika zlostavljanja (najčešće seksualno zlostavljanje). I najčešće, seksualno zlostavljanje se ne dešava u vakuumu: obično je udruženo s drugim oblicima stresa i traume, najčešće vezanih za samu porodicu.

Moramo biti vrlo oprezni kada je u pitanju seksualno zlostavljanje: istraživanja pokazuju da 1/3 seksualno zlostavljane dece zapravo nema nikakve simptome, a značajan deo onih koji pokazuju neke probleme funkcionisanja koji se direktno mogu dovesti u vezu s seksualnim zlostavljanjem po prestanku istog uspevaju da se oporave. Jedna petina odraslih koji su bili zlostavljani u detinjstvu razvija ozbiljne psihološke poremećaje – više faktora utiče da je ishod ozbiljniji – dužina trajanja zlostavljanja, nasilje, osećaj bespomoćnosti, strah od smrtnih povreda, traumatizam izazvan od strane bliskog rođaka/e ili roditelja, strah od prijavljivanja zbog postojanja pretnji i sl.

Psihološke posledice seksualnog zlostavljanja su proučavane u mnogim studijama, ali uprkos tome s istraživanjima se nastavlja jer je stopa nasilja nad decom i ženama i dalje veoma visoka. Takođe rezultati ukazuju da je prevalencija mentalnih poremećaja kao posledica nasilja visoka, kompleksna i jedinstvena za svaku osobu (Briere & Jordan, 2004). Neke osobe imaju doživotne teškoće funkcionisanja dok druge ne (npr, Kendall-Tackett, Williams, & Finkelhor, 1993). Različitost u ishodima može biti posledica kako samog oblika zlostavljanja, tako i faktora sredine, karakteristika žrtve i mogućnosti socijalne podrške. Iako neke osobe mogu pokazivati rezilijentnost na negativne efekte seksualne traume, to svakako ne minimizira opservaciju da su druge osobe žrtve seksualnog nasilja izložene za njih najgorem mogućem iskustvu, sa doživotnim posledicama.

Posebno su važni dokazi i rezultati koji ukazuju da su efekti po mentalno zdravlje osobe koja je bila izložena seksualnom zlostavljanju tokom detinjstva značajno teži nego ukoliko je žrtva već bila odrasla (npr, Coid et al., 2003).

Posledice seksualne traume

Žrtve seksualnog zlostavljanja su u vrlo velikom riziku da razviju postraumatski stresni poremećaj (PTSP). Kriterijumi

za postavljanje dijagnoze PTSP podrazumevaju da je izlaganje traumatskom događaju dovelo do pojave intenzivnog straha, besposmoćnosti, i serije drugih simptoma kao što su stalno sanjanje traumatskih događaja, uporno izbegavanje situacija koje su udružene s traumatskim događajem, emocionalna tupost ili nemogućnost odgovaranja, ili izražena uznemirenost pri samoj pomisli na ponovo izlaganje traumi. Brojna istraživanja pokazuju da će žene koje su bile izložene seksualnom nasilju tokom detinjstva pet puta češće imati PTSP u odnosu na one koje nisu bile žrtve (Coid et al., 2003) (Saunders et al., 1999).

Osim PTSP, žrtve vrlo često kasnije u životu razvijaju depresiju, češće pokušavaju samoubistvo i imaju druge probleme mentalnog zdravlja. Vrlo često kasnije u životu razvija se i alkoholizam ili poremećaji ishrane (Galaif, Stein, Newcomb, & Bernstein, 2001), (Wonderlich et al., 2001).

Seksualni napad je lični i destruktivni zločin. On utiče na psihološki, emocionalni i fizički način. Efekat može da bude kratkotrajan ali može biti i vrlo dug i ugrožavajući po ličnost i integritet osobe. Ne postoji „normalna“ reakcija na traumu seksualnog zlostavljanja i svaka zavisi od karakteristika same ličnosti.

Karakteristike odgovora variraju:

Depresija: Postoje mnoge emocionalne i psihološke reakcije koje žrtva silovanja ili zlostavljanja može da iskusi. Sam termin depresija se vrlo često koristi za opis uobičajnih simptoma koji podrazumevaju tugovanje ili žalovanje (npr. kod gubitka drage osobe). S tim u vezi vrlo je važno da se depresija prepozna, jer vrlo često se uzrok iste može tražiti u sasvim drugom pravcu. Depresija je drugačija od normalnog osećanja tuge i simptomi moraju da traju bar dve nedelje da bi se postavila dijagnoza depresije:

- Produženo osećanje tuge i neobjašnjiva potreba za plačem
- Značajna promena težine ili apetita
- Gubitak energije ili perzistentan umor
- Značajne promene u spavanju (preterano dugo ili prekratko spavanje)
- Gubitak interesa ili zadovoljstva u aktivnostima u kojima se ranije uživalo; socijalno povlačenje
- Osećaje bezvrednosti, besposmoćnosti ili krivice
- Pesimizam ili indiferentnost
- Neobjašnjivi bolovi i telesne tegobe
- Nesposobnost koncentracije, neodlučnost
- Iritabilnost, zabrinutost, anksioznost, bes
- Razmišljanje o smrti ili samoubistvu
- Ukoliko postoje bilo kada suicidalne ideje, ne treba čekati da same prođu, obavezno o tome treba razgovarati s psihološkinjom/gom, profesor(k)om, obratiti se svojoj lekarki/u.

Depresija ne bira uzrast, pol, rasu, religiju... Depresija nije znak slabosti, i nije nešto što osoba tek tako može sama da premosti.

Flashbacks (Flešbeskovi – ponovna pojava slika nasilja): kada se sećanja preživljene traume vraćaju u vidu slika doživljene traume tada kažemo da osoba ima flešbekove. Ovakva sećanja mogu biti u različitim oblicima: snovima, mirisima, zvucima, slikama, telesnim senzacijama, ili preplavljujućim emocijama. Ovakva ponovna proživljavanja traume dolaze odjednom, niotkuda, čime zapravo dovode do brisanja granice između prošlosti i sadašnjosti, nakon čega se osoba oseća kao da ponovo prolazi kroz traumu; strah i besposmoćnost nadvladaju sposobnost prevazilaženja traume. Time se zapravo samo ponovo proživljavaju emocije koje su bile prisutne tokom dešavanja traume.

Neki flešbekovi su blagi i kratki, samo prolazni momenti; međutim, neki mogu da budu izuzetno snažni i da dugo traju. Vrlo često traumatizovana osoba usled ovih stanja može ući i u jednu vrstu promene svesti koja se naziva disocijacija (kada su osećanja i misli odvojeni od aktuelne realnosti).

Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP): Svaka osoba ima različiti lični prag kada počinje da oseća/smatra da je određeni događaj traumatski. PTSP nije redak ni neobičan odgovor na postojanje intenzivne traume, i mnoge osobe koje su bile žrtve seksualnog zlostavljanja upravo doživljavaju i prolaze kroz isti. Da bi se postavila dijagnoza, PTS neophodno je prisustvo sledećih simptoma koji traju bar mesec dana:

- Simptomi intezivnog straha, bespomoćnosti
- Preživljavanje stresnih sećanja na događaj
- Stalno izbegavanje stvari ili situacija koji podsećaju na traumu
- Postojanje bar dva simptoma koji ukazuju na ličnu uznemirenost (problemi spavanja, problemi pažnje i koncentracije, iritabilnost, nagle reakcije, bes, anksioznost)

Trudnoća: Silovanje, kao i svaki drugi nezaštićeni seksualni odnos može da dovede do trudnoće.

Seksualno prenosive bolesti: Žrtve seksualnog nasilja su izložene riziku od dobijanja seksualno prenosivih infekcija. Zbog toga je neophodno svaku žrtvu pregledati i isključiti pojavu istih. Kada su u pitanju deca ovakva vrsta ispitivanja može biti deo traumatizma, zbog čega je neophodno vrlo pažljivo uraditi pregled i pomoći žrtvi da se oseća zaštićeno i shvaćeno.

Suicid: Neke osobe koje su bile žrtve seksualnog zlostavljanja to doživljavaju na način da ne vide smisla nastavku svog života. Ukoliko postoje i najmanje naznake ovakvih ideja, neophodno je učiniti sve što je u mogućnosti da se pomogne.

Telesna sećanja: Iako osoba nije povređena tokom seksualnog zlostavljanja, ili iako je psihološke posledice istih uspeła da savlada na prihvatljiv način, vrlo često samo telo pamti traumu i počinje da ispoljava simptome za koje se ne mogu pronaći objektivni uzorci; sva ispitivanja, sve laboratorijske vrednosti budu sasvim u redu; međutim, osoba i dalje ima neke od sledećih simptoma:

- Glavobolje, migrene
- Česte drhtavice
- Stomačne probleme
- Trnjenje zuba
- Probleme sa spavanjem

Trauma silovanja

Postoje tri faze traume silovanja, koje predstavljaju normalnu ljudsku reakciju na ekstremni događaj:

- **Akutna faza:** pojavljuje se odmah nakon događaja i obično traje nekoliko dana do nekoliko nedelja. U ovoj fazi postoje brojne reakcije koje se iz didaktičkih razloga mogu podeliti u tri grupe:

- Ekspresivne: kada se otvoreno ispoljavaju emocije
- Kontrolisane: kada osoba deluje bez emocija, odnosno ponaša se „kao da se ništa nije desilo“ ili „sve je OK“
- Šokantne: kada osoba reaguje s ekstremnim emocijama (gubi kontakt s realnošću)

- **Faza prividne normalizacije:** osoba počinje da živi „normalan“ život, ali u sebi i dalje pati zbog značajnog previranja. U ovoj fazi osoba obično koristi sledeće mehanizme:

- Minimizacija: pretvara se da je sve u redu i ubeđuje sebe „da je možda moglo da bude i gore“
- Dramatizacija: osoba ne može da prestane da priča o događaju i to dominira njenim životom i identitetom
- Supresija: odbijanje da se na bilo koji način priča o svemu
- Razjašnjavanje: analiza kako se dogodilo, šta je žrtva uradila, šta je mogla, šta je silovatelj mislio i sl.
- Bekstvo: pokušaj da se pobjegne od svega (preseljenje, promena posla, promena fizičkog izgleda, relacija i prijatelja, itd.)

- **Faza rezolucije:** napad više nije centralan u životu žrtve. Naravno, mada se zaborav na događaj ne može nikada dogoditi, bol i tuga polako slabe tokom vremena. Vrlo često osoba onda prihvati ovaj događaj kao deo sopstvenog života i odabere da krene napred.

Ovako prikazan model razrešenja ove traume je najpoželjniji, međutim vrlo retko postoji ovakav sled događaja, a mnogo češće se javljaju problemi o kojima je već bilo govora na drugim mestima. Ono što je najvažnije, odgovor na traumu je uvek individualan i jedinstven za svaku osobu.

Posledice seksualnog zlostavljanja u detinjstvu na život u odraslom dobu

Postoje mnoge reakcije koje odrasla osoba može da ima kao posledicu teškog traumatskog događaja u detinjstvu. One mogu biti u vidu:

- Problema u uspostavljanju granica – kako se većina seksualnog zlostavlja nad decom dešava od strane osobe od najvećeg poverenja detetu (roditelj/najbliži rođak, prijatelj) deca, a kasnije ni odrasli, ne uspostave dobre lične granice i ne shvataju da imaju prava da kontrolišu stvari koje se tiču njih samih
- Sećanja/flešbekova
- Besa: kao mala deca, njihov bes nije u stanju da promeni snagu reakcije odrasle osobe koja ih zlostavlja; međutim kako žrtve rastu, a fizička snaga se stiče, može se razviti destruktivni bes koji se usmerava ka drugima
- Tugovanja/žalovanja.
- Krivice/sramote: dok je dete malo, a i kasnije kroz život, može se osećati krivim jer nije bilo u stanju da zadrži nasilnika; zbog osećanja sramote ponekad prođu godine dok se o tome javno ne progovori
- Problema sa poverenjem u druge
- Oslabljenih mehanizama suočavanja s stresom
- Problema sa samopoštovanjem/sklonosti ka izolaciji

Trauma seksualnog zlostavlja u detinjstvu utiče i na razvojne procese, kao što su sposobnost uspostavljanja i održavanja stabilnih veza i odnosa u budućnosti. Tako na primer, osobe koje su bile žrtve seksualnog zlostavljanja u odraslom dobu imaju problem sa uspostavljanjem intimnih seksualnih relacija, pokazuju manje interesovanja za ovakve vrste aktivnosti i generalno uspostavljaju ređe bliske kontakte s drugima. S druge strane, postoje pokazatelji da neke od žrtvi razvijaju i sasvim suprotna ponašanja od opisanih: skloni su promiskuitetu, ulaze u rizične seksualne odnose (npr. seks bez zaštite), upravo ponašajući se kako se nasilnik prema njima ponašao.

Stres koji je vezan za ovakvu vrstu traumatizma može dovesti do razvoja specifičnih strategija za prevazilaženje istog (Fritsch & Warrier, 2004). Žrtve koriste specifične tehnike za prevladavanje postojećeg stresa štiteći sebe na taj način od negativnih emocija, misli i unutrašnjih konflikta, što u nekim slučajevima može dovesti do produblivanja već postojeće traume, jer izabrani mehanizmi odbrane zapravo samo još više produbljuju traumatski efekat. Tada se mogu javiti promene u prosecu pamćenja, i osoba može da iskusi nešto što je u nauci poznato kao stanje transa, odnosno osoba prijavljuje kao da živi u nekom snu ili filmu, otcepljena od stvarnosti (APA, 1994). Ukoliko su ova iskustva ozbiljna, sposobnost za rad, socijalizaciju ili uključivanje u druge aktivnosti postaje nemoguće.

Ekstremna iskustva viktimizacije su takođe udružena s pojavom simptoma graničnog poremećaja ličnosti. Poremećaji ličnosti su povezani sa razvojem crta ličnosti kod kojih nedostaje fleksibilnost, nemogućnost uspostavljanja stabilnih relacija, prisustvo nestabilnih ciljeva, vrednosti, osećanja, raspoloženja, sklonosti ka samopovređivanju i prisustva drugih oblika impulsivnog ponašanja koje mogu biti usmerene ka samopovredi (zloupotreba supstanci, uključivanje u nebezbedne seksualne aktivnosti i sl).

Osim ovog poremećaja ličnosti, i drugi poremećaji ličnosti su češći kod osoba koje su žrtve seksualnog zlostavljanja u detinjstvu - paranoidni poremećaj ličnosti kojeg odlikuje kontinuirano nepoverenje i sumnjičavost u sve i svakog; narcistični poremećaj ličnosti – kada osoba ima stalni osećaj sopstvene grandioznosti uz stalnu potrebu da mu se drugi dive i priznaju ga; izbegavajući poremećaj ličnosti kod kojeg osoba ima izražen osećaj socijalne inhibicije i sopstvene neadekvatnosti i dr. Međutim, granični poremećaj ličnosti je najčešće povezan sa seksualnom zloupotrebom u detinjstvu u odnosu na druge poremećaje ličnosti (Yen et al., 2002).

Upravo ova jako izražena veza između seksualnog zlostavljanja u detinjstvu i graničnog poremećaja ličnosti dovela je do toga da se razmišlja o uvođenju novog koncepta tzv. kompleksnog (složenog) PTSP. Ova dijagnoza u sebi inkorporira i simptome graničnog poremećaja ličnosti – česte i nagle promene raspoloženja, promene u stanju svesti, fizičke simptome bez prisustva medicinskih simptoma (Pelcovitz et al., 1997) (McLean & Gallop, 2003).

Uzimajući u obzir raznolikost mogućih posledica, istraživači/ce su pokušali da odgovore na pitanje šta ukazuje na težinu i dužinu trajanja simptoma kod osoba koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu. Odgovori na to pitanje variraju u različitim studijama. Dok jedni dokazuju da je nivo traumatizma direktno proporcionalan frekvenciji i trajanju

viktimizacije (Steel, Sanna, Hammond, Whipple, & Cross, 2004), drugi istraživači/ce ukazuju da je kvalitet porodičnog okruženja, i generalno stav sredine jako važan za ishod traume (Fassler et al., 2005).

Kao vrlo važan faktor uzima se i momenat razotkrivanja seksualnog zlostavljanja. Istraživanja pokazuju da osobe koje nisu prijavile da su žrtve seksualnog zlostavljanja mesec dana od traume, već kasnije, mnogo češće razvijaju PTSP i epizode depresije od onih koji su istu odmah prijavile (Ruggiero et al., 2004). Reakcije koje žrtva dobije od najbližeg okruženja je takođe nešto što jako utiče na efekat traumatizma – što je odgovor više podržavajući i što više sredina pokaže autentičnu potrebu da žrtvu zaštite, to je manja verovatnoća razvoja problema mentalnog zdravlja kod žrtava (Lovett, 2004),(Jonzon & Lindblad, 2005).

Ukupno gledajući, psihološke posledice seksualnog zlostavljanja u detinjstvu su vrlo individualne i različite. Ne postoji jedinstven model kojim bi se sve posledice opisale - od intenziteta, do momenta javljanja problema tokom života, trajanja simptoma i naravno tipova posledica. Iako većina žrtava ispunjava kriterijume za PTSP, ne treba zaboraviti i mogućnost razvoja depresije, suicidalnih misli i pokušaja, zloupotreba alkohola i drugih droga, probleme ishrane, seksualne disfunkcije i sl. Naravno, postoje brojni metodološki problemi u ispitivanju ove povezanosti, ali problem ostaje otvoren i zanimljiv za buduća ispitivanja.

Upravo istraživanja pomažu osmišljavanju strategija u cilju redukcije seksualnog zlostavljanja dece. Svakako je neophodna snažna povezanost između službi koje se bave decom, nasiljem – škole, zdravstvo, ustanove socijalne zaštite, pravosuđe, policija. Uspešna saradnja se zasniva na uspostavljanju zajedničkog jezika i zajedničkog načina sagledavanja problema – primarna prevencija podrazumeva podizanje svesti celokupnog stanovništva na prisustvo pojave u društvu, kao i edukaciju o posledicama iste; sekundarna prevencija podrazumeva minimiziranje psiholoških posledica, a tercijarna podrazumeva pravovremeno lečenje posledica.

Stokholmski sindrom

Stokholmski sindrom je primarno nastao kako bi se objasnio fenomen povezivanja žrtava s svojim zlostavljačima. Ime samog sindroma je nastalo nakon pljačke banke koja je bila organizovana 1973. godine u Stokholmu, u Švedskoj, kada su 2 pljačkaša držala šest dana 4 osobe kao taoce i kada je došlo do povezivanja te četiri žrtve s pljačkašima tako da su ih onda one branile od policije, a zabeleženo je da je jedna od žrtvi kasnije razvila i odnos s jednim od pljačkaša. Kasnije je pokazano da ovakva reakcija nije samo u izolovanom slučaju, već i šire – žrtve religioznih fundamentalizama, žene koje su godinama fizički zlostavljane, žrtve incesta i fizički ili emocionalno zlostavljana deca i pored proživljenog traumatizma ostaju u dobrim odnosima s svojim zlostavljačima. Istraživači su zaključili da se najverovatnije radi o univerzalnom fenomenu kao vidu preživljavanja traume. Tipični simptomi mogu biti:

1. Pozitivna osećenja prema zlostavljaču.
2. Negativna osećanja prema onima koji pokušavaju da im pomognu (policija, socijalni radnici, sl).
3. Pozitivna osećanja zlostavljača prema žrtvama.

Najčešće zlostavljač zastrašuje žrtvu, tako što joj preti da će, ukoliko razotkrije zlostavljanje, biti samo još gore po nju odnosno po porodicu žrtve. S obzirom da je žrtva preplašena, njoj je neophodna zaštita i podrška; s obzirom da je najčešće izolovana u takvim situacijama, odnosno da joj je zaprećeno da o tome nikome ne govori, i najmanji gest nežnosti koji dobija od zlostavljača počinje da doprinosi razvoju pozitivnih emocija prema nasilniku. Takav gest se vrlo često tumači kao pozitivan znak i nada da će se s traumatizacijom prestati. Kada je u pitanju seksualno zlostavljanje ovakva vrsta fenomena omogućava žrtvi da nađe opravdanje za sopstveno ćutanje, odnosno da opravda svoje osećanje krivice jer dozvoljava da bude žrtva („on ipak nije tako loš čovek... i dr.“)

Reference

Saakvitne, K. W. et al., *Risking Connection®: A Training Curriculum for Working with Survivors of Childhood Abuse*, Sidran Press, 2000.

Allen, Jon G. *Coping with Trauma: A Guide to Self-Understanding*. Washington, DC: American Psychiatric Press, 1995.

Pearlman, Laurie Anne, and Karen W. Saakvitne. *Trauma and the Therapist*. New York: Norton, 1995.

Browne A: *Violence against Women by Male Partners: prevention, outcomes and policy implications*. *Am Psychol* 48:1077-1087, 1993.

Browne A, Finkelhor D: *Impact of Child Sexual Abuse: a review of the research. Psychol Bull* 99:66-77, 1986.

Crime Victims Research and Treatment Center: *Rape in America: A Report to the Nation. Charleston, SC. Dept. of Psychiatry and Behavioral Sciences, Medical University of South Carolina, 1992.*

Eth S, Pynoos RS: *Children who witness the homicide of a parent. Psychiatry* 57:287-306, 1994.

Foa E, Rothbaum, B: *Treating the Trauma of Rape, New York, Guilford, 1998.*

Goldberg J, True WR, Eisen SA, et al: *A twin study of the effects of the Vietnam war on posttraumatic stress disorder. JAMA* 263:1227-1232, 1990.

Herman J: *Trauma and Recovery, New York, Basic Books, 1992.*

Kendall-Tackett KA, Williams LM, Finkelhor D: *Impact of sexual abuse on children: a review and synthesis. Psych Bull* 113:164-180, 1993.

Malinosky-Rummell R, Hansen DJ: *Long term consequences of childhood physical abuse. Psychol Bull* 144:68-79, 1993.

Perry BD: *Neurobiological sequelae of childhood trauma: PTSD in children, in Catecholamine Function in Posttraumatic Stress Disorder: Emerging Concepts. Edited by Marburg MM. Washington, D.C., American Psychiatric Press, 1994.*

Putnam FW: *Dissociation in Children and Adolescents, New York, Guilford, 1997.*

Rose DS: *Sexual assault, domestic violence, and incest, in Psychological Aspects of Women's Health Care: the interface between Psychiatry and Obstetrics and Gynecology, Edited by Stewart DE, Stotland NL. Washington, DC American Psychiatric Press, 1993.*

Russell, DEH: *The Secret Trauma: Incest in the Lives of Girls and Women. New York, Basic Books, 1986.*

Terr L: *Childhood traumas: an outline and overview. Am J Psychiatry* 148:10-20, 1991.

O POČINIOCIMA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DECE

NE POSTOJI PROFIL SEKSUALNIH ZLOSTAVLJAČA:

- Najčešće su muškog pola
- Bliski su žrtvi bilo po srodničkoj liniji, bilo po poverenju koje žrtva i/ili porodica žrtve imaju u njih
- Mogu da budu bilo kojih godina
- Obrazovni nivo nije odlučujući faktor
- Profesija nije odlučujući faktor
- Nivo inteligencije može da bude vrlo različit
- Postoji odsustvo empatije
- Odsutno je osećanje krivice
- Nemaju razumevanja za psihičke i fizičke potrebe deteta / mlade osobe
- Insistiraju na zataškavanju
- Vršu prinudu i ucenu na različite načine
- Imaju osećaj životne osujećenosti
- Imaju doživljaj imanja prava nad detetom / mladom osobom
- Imaju nerealna očekivanja od deteta / mlade osobe
- Postoji uživanje u celom procesu seksualnog zlostavljanja koje uključuje planiranje, „regrutovanje“ žrtve, proces zavođenja, započinjanje seksualne aktivnosti, čuvanje tajne, i dr.
- Skloni su ponavljanju zlostavljanja
- Odnos prema realnosti je krajnje subjektivan
- Okrivljavaju dete / mladu osobu za sopstvene životne probleme
- U suočavanju sa žrtvom su beskrupulozni
- Nemaju doživljaj sebe kao zlostavljača
- Višestruki su povratnici i pored toga što su nekada osuđivani
- Nekooperativni su
- Nemaju vidljive znake psihičkog oboljenja
- Najčešće imaju poremećaj na nivou organizacije ličnosti

Nemaju psihičko oboljenje – radi se o „grešci u tkanju“

Činjenica da nisu duševno bolesni često zbunjuje okruženje u kojem se zlostavljanje otkrilo. Zlostavljači su osobe koje najčešće nemaju verifikovanu psihijatrijsku bolest. Ono što imaju je poremećaj na nivou organizacije ličnosti, dakle nešto što je stvoreno tokom razvoja ličnosti kao „greška u tkanju“. Na ovo utiču brojni porodični faktori i faktori sredine. Ovakav poremećaj je stoga gotovo neprimetan za okolinu, ili ih okolina, vrlo retko, smatra malo neobičnim, što ne izaziva pozornost. Upravo u tome i jeste opasnost, jer su uklopljeni u sredinu i na taj način „nevidljivi“. Pojednostavljeno rečeno, to su osobe koje imaju neki deficit u samoj strukturi koji ne mora biti, i najčešće nije, jasno manifestan.

Retko se registruju znaci psihičkog oboljenja. Ta predrasuda da su oni duševno bolesni je zapravo velika nepravda za duševne bolesnike. Među seksualnim zlostavljačima je najmanji broj duševno obolelih osoba. One su, zbog prirode svoje bolesti i lekova koje uzimaju prilino sniženog libida. Usporeni su, uspravani u svom svetu.

Vrlo je teško shvatiti da seksualno zlostavljanje dece vrše takozvane normalne osobe. To nisu poremećene osobe, to su osobe koje imaju poremećaj na nivou organizacije ličnosti. Zvuči suvoparno, a šta zapravo znači? Na primer, vi kupite tepih koji je spolja divan. On ima grešku, ali vi to ne vidite i date puno novca za taj prelepi tepih sa divnom šarom. Greška je u potki. To je poremećaj na nivou organizacije ličnosti. Znači, seksualni zlostavljači su „kao normalni“, ali imaju negde grešku u tome kako su struktuirani. U temeljima nešto nije u redu. To nije psihičko oboljenje, već „greška u tkanju“. Zbog toga je jako opasno stigmatizovati i diskvalifikovati duševne bolesnike u kontekstu društvenog problema seksualnog zlostavljanja.

Uklonite svoje predrasude, ne gubite dragoceno vreme koje vam treba za dete

- Zlostavljač ima uživanje u samom činu. Ima svest o tome šta radi npr. detetu kumova ili devojčici koju su mu

roditelji poverili da je povede u sportski kamp – da to nije u redu. „Znam šta radim, ali to radim i prija mi.“ Nemaju nikakvo osećanje krivice.

- Misli se da sa inteligencijom zlostavljača „nešto nije u redu“. Međutim, oni su najčešće prosečnih intelektualnih sposobnosti, prosečnog obrazovanja, vrlo neupadljivog spoljašnjeg izgleda.
- Izgled: Ponekad deluju okrutno i sadistički. Nemojte da vas zavara spoljašnji izgled. Radije brinite oko onih koji su „mnogo dobri“, „divni“. Bilo bi olakšano prepoznavanje zlostavljača kad bi izgledao upadljivo. Međutim, oni izgledaju kao vi i ja, potpuno su neupadljivi za okolinu, većina ljudi će za njih reći kako su vrlo dobri očevi, sjajni stručnjaci, ljudi na koje se možete osloniti, „kako od njih imate šta da naučite kako da se ponaša jedan dobar roditelj“.
- Zlostavljači su najčešće iz rodbinskog kruga, ali i sve one osobe koje nad detetom imaju neku moć i uživaju poverenje deteta.
- Zlostavljač i starosna odrednica: On može da bude mlad, ali da ima i 70, 80 godina. Na primer, „one sjajne deke iz komšiluka čiji su džepovi duboki i puni bonbona i gde treba devojčica ili dečak da duboko zavuku ruku u džep da dođu do njih“. Znači, starost nije prevencije. Nije ni mladost prevencija. Nema starosne granice.
- Zlostavljač i njegova školska sprema: Nisko obrazovanje ili izostanak ma koje školske spreme nisu preduslov za zlostavljanje. Zlostavljača ima i među visoko obrazovanim ljudima, među ljudima koji imaju doktorate, i dr. To što neko ima doktorat ne znači da nije zlostavljač.
- Insistira na zataškavanju zlostavljanja: Ako dete / mlada osoba pokuša da da neki signal o tome šta se dešava, zlostavljač će naći brojne načine da to zataška. Na primer, „ulazio je u sobu deteta svake noći, jer je bilo uplašeno, vrištalo“ (pri tome, drugi ukućani to ne čuju). Razlozi deluju ubedljivo za okolinu, bilo zbog toga što okolina hoće to da čuje kao vrlo ubedljivo ili što ima „slepu mrlju“. Teško je prihvatiti da neko ko vam je blizak može da čini ovako nešto.
- Ucenjuje ako dete / mlada osoba želi da obelodani zlostavljanje. Znaju gde je Ahilova peta mlade osobe i tu ciljaju. Ako je mlada osoba, na primer, vezana za mlađeg brata ili sestru, prete „umreće ti brat/sestra, pobeći će od kuće, celo će društvo da ti se smeje...“ U svakom slučaju, govori da će mlada osoba biti neko ko će osramotiti svoju porodicu. Ili, još češće, preti time da će, na primer, majka dobiti infarkt, umreti, odnosno u svakom slučaju će ostati bez majke. Radi se o pretnji da će izgubiti bazični oslonac u životu koji predstavlja nenasilni roditelj i osoba koja bi mogla da pruži zaštitu.
- Neki zlostavljači zloupotrebljavaju psihoaktivne supstance: jako ćete pogrešiti ako mislite da neko zlostavlja dete zbog toga što je alkoholičar. Alkoholizam i narkomanija jesu bolesti zavisnosti, ali nisu uzrok nasilja i nisu opravdanje.
- Zlostavljači mogu imati osećanje životne osujećenosti. Na primer, „kako je život bio strašno nepravedan prema njima“ i sl. I da to postoji i u njihovoj anamnezi i biografiji, ima puno ljudi sa sličnim iskustvom - ali nikoga ne zlostavljaju. To nije ni objašnjenje ni opravdanje da neko (seksualno) zlostavlja dete / mladu osobu.
- Njihov odnos prema realnosti obojen je krajnje subjektivno: Zbog toga, to što seksualno zlostavljaju će braniti kao nešto što je apsolutno ispravno.
- Nekada ispoljavaju opšte iritabilno ponašanje: Može se događati da vrlo lako ulaze u konflikte, da su nervozni, napeti, najčešće se svađaju u kući.
- Njegov doživljaj da ima pravo nad detetom / mladom osobom: „dete pripada meni“, „ja sam te rodio, dok si pod mojim krovom...“ i sl. U smislu svog apsolutnog prava na dete, smatraju sebe nedodirljivima.
- Zlostavljač ima nerealna i rigidna očekivanja od svog deteta: visoka su očekivanja od deteta koje je „izabrano“, naročito ako je u pitanju seksualno nasilje u porodici. Može biti da očekuje da dete ne sme da bude inferiornije od druge dece, neuspešnije od druge dece. Na primer, kao kupovina markirane robe sa koje se kasnije ne skine markica da svi vide model koji ste izabrali – zlostavljaču dete služi kao dokaz njegove posebnosti. Dešava se da kada dete preraste određeni uzrast, da zlostavljač počinje da zlostavlja sledeće dete. U praksi se dešava da se javi mlada osoba koja je zlostavljana i kaže „ja nisam došla zbog sebe, zaboravite na mene, sad prijavljujem zbog...“

- Neuvažavanje ograničenja koje određuje uzrast deteta ili mlade osobe: Zlostavljač nema ograničenja! Žrtve mogu biti bebe, osobe koje u u periodu pune adolescencije ili post-adolescenti i adolescentkinje. U adolescenciji mogu već pružati otpor što nažalost ne znači da će se zlostavljanje prekinuti.
- U suočavanju sa žrtvom zlostavljač je beskrupulozan. Kada dođe do sudskog procesa, u stanju je da kaže „lažeš, nije bilo tako, šta hoćeš...“ U stanju je da, tu na sudu, od onoga ko je žrtva napravi nekoga ko je progonitelj. To se može videti i kada dođe u ordinaciju, kada se žali. Mlada osoba koja je žrtva trpi još veću konfuziju tako da više ne zna šta je tačno, a šta ne.
- Za svoje ponašanje okrivljuje dete / mladu osobu. To potiče iz nemanja osećanja krivice. „Ne bih ja, da nije uradila to...“, „Ponašala se tako.. nikad nije rekao „ne““, itd. Uvek će naći razlog i način da opravda svoje ponašanje, a da odgovornost za krivično delo koje je učinio prebaci na mladu osobu.
- Okrivljuju dete / mladu osobu za sopstvene probleme: na primer, gubitak posla, partnerke, itd. „Pošto si ti to sada uradila...“ ili „Zato što hoćeš da prijaviš... ja ću sada ostati bez posla, napustiće me mama, razorićeš nam kuću, kako ćemo onda da živimo...“. Najavljuje i upućuje pretnje u smislu „desiće se nešto strašno“ i označava žrtvu kao vinovnika „svih zala u životu“.
- Neće priznati zlostavljanje. To je jako, jako retko. Pronaći će nebrojeno razloga da objasni zašto se „to“ dogodilo, kako je do „toga“ došlo, ali ne i „ja sam to uradio“.
- Nekada vrši seksualno zlostavljanje, jer je to reakcija na sopstveno iskustvo zlostavljanja (ne mora biti u pitanju isključivo lično iskustvo seksualnog zlostavljanja, može se raditi i o emocionalnom, fizičkom zlostavljanju). Podaci kažu da to važi za 1/3 počinitelaca, naročito onih ispod 18 godina. Uzimajući anamnestičke podatke, može se otkriti da se aktuelna situacija događa u kući i da dolazi do identifikacije sa agresorom. Poistovećivanje sa agresorom je način preživljavanja ličnog iskustva nasilja. To je jedan vrlo moćan psihološki mehanizam. (Pogledati o Stokholmskom sindromu u resursu pod nazivom: Emocije: psihička trauma, opasnost po emocionalno zdravlje, stres, trauma).
- To što je 1/3 zlostavljača bilo žrtva zlostavljanja u detinjstvu ili mladosti, ne oslobađa ih odgovornosti. I drugi su imali ova iskustva, ali nikoga ne zlostavljaju.
- Nekooperativni su. Najčešće su višestruki povratnici (onda kada je došlo do prijavljivanja, krivičnog postupka i osude).
- Skloni su osveti.
- Proces psihoterapije ili psihološkog savetovanja počiva na dobrovoljnosti i na stepenu trpljenja. Zlostavljači se ne obraćaju za pomoć da prestanu sa vršenjem seksualnog zlostavljanja. Za pomoć se obraćaju adolescentkinje i adolescenti koji trpe. Zlostavljači ne trpe, nema patnje i trpljenja, te nemaju potrebu ni da se menjaju. Menja se ona osoba koja ima trpljenje. Zbog toga su nekooperativni.
- Skloni su ponavljanju zlostavljanja – to što se „jednom“ desilo, budite sigurni da je bilo i da će se ponoviti.

ZAKLJUČAK

Fokusirajte se na dete / mladu osobu. Ona je naš prioritet zbrinjavanja i svoj stav protiv seksualnog zlostavljanja dece je važno da usmerimo kao pomoć njenom oporavku. Jedino intervencija koja u svom centru ima dete / mladu osobu prati njen najbolji interes.

PREDMET:	PSIHOLOGIJA
RAZRED:	DRUGI
TEMA:	Osoba u socijalnoj interakciji
NASTAVNA JEDINICA:	Porodica kao grupa, položaj i uloge u grupi
NASLOV ČASA:	Moć SA detetom i moć ZA dete
CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e znaju značenje pojma porodice kao grupe, položaj i uloge članica i članova porodice.• Učenici/e znaju značaj porodice kao referentne grupe, kakvi su odnosi među članicama i članovima porodice i od čega zavise.• Učenici/e znaju tri funkcije porodice važne za društvo i kako se u porodici gradi osnova za srećnu i zdravu budućnost dece.• Učenici/e razumeju:<ul style="list-style-type: none">• Koncept moći unutar porodice.• Moć u skladu sa rodnim ulogama.• Pozitivno i negativno korišćenje moći u odnosu odrasla osoba – dete.• Odnos moći, rodnih uloga i dinamike porodice u kojoj postoji (seksualno) nasilje.	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa pojmom seksualnog nasilja2. Učenici/e prepoznaju osnovne oblike seksualnog nasilja i znake upozorenja i umeju da verbalizuju probleme ili situacije neposredne opasnosti3. Učenici/e upoznaju pojam rodnih uloga i njihov uticaj na mogućnost pojave nasilja.4. Učenici/e razumeju situacije neravnomerne raspodele moći kao ključnog faktora za mogućnost pojave nasilja i znaju kako reagovati kada se radi o seksualnom nasilju.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
A/1 Porodica – Uvodno predavanje	
<p>- Učenici/e su upoznati sa pojmovima: porodica, položaji i uloge u njoj, rodne uloge, moć, nasilje, najčešći počinioci nasilja i značaj javnog govora o seksualnom nasilju nad decom, te savezništva sa detetom koje ima iskustvo seksualnog nasilja.</p>	
A/2 Učenički prikazi srećnih i nesrećnih porodica - rad u malim grupama	
<p>- Učenici/e timski izrađuju i predstavljaju svoje prikaze srećnih i nesrećnih porodica.</p>	
A/3 Moć sa detetom, moć za dete -- završni deo časa	
<p>- Učenici/e razumeju tri načina na koje moć u porodici u odnosu na dete može da se koristi i da je važno suprotstaviti se svakom vidu nasilja u porodici.</p>	
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	
A/1 Porodica – Uvodno predavanje (20 minuta)	
<p>- Nastavnik/ca odeljenju predavački predstavlja sledeće pojmove (kao podlogu za praktičan rad učenika/ca koji sledi):</p> <ul style="list-style-type: none">• porodica, položaji i uloge u njoj	

- Objasniti učenicima/ama pojam porodice kao grupe. Upoznati ih sa tim da je uža porodica primarna grupa, da je čine osobe koje brinu o deci i deca. U njoj je intenzivna i raznovrsna interakcija, intenzivna emocionalna povezanost, slobodnija i potpunija manifestacija osobina i svojstava, dugotrajnost povezanosti i snažan uticaj na formiranje i socijalizaciju ličnosti. Odnosi među članicama i članovima porodice zavise od uloga **članova/ica karakterističnih za kulturu datog društva, kao i od ličnih osobina. Kod nas su još tragovi patrijarhalnog društva, tj. patrijarhalnog tipa porodice sa posebnim pravima i autoritetom oca i povlašćenim položajem sinova.**

- Reći im da porodica spada u referentnu grupu, grupu koja aktuelno, u sadašnjosti, znatno utiče na ponašanje, ona je za nas model ili uzor ponašanja i ona ima normativnu funkciju. U detinjstvu nam je referentna grupa porodica. Ona to može da bude i celog života. (U adolescenciji je referentna grupa prijateljska ili vršnjačka. U tom dobu može doći, kod devojaka i mladića, do sukoba normi dveju referentnih grupa.)

Objasniti učenicima/ama da porodične norme predstavljaju od članica i članova karakteristična i očekivana i prihvaćena ponašanja i da svaka porodica ima svoju grupnu strukturu.

POLOŽAJ u porodici je funkcija koja se predviđa za mesto koje pojedinac zauzima.

ULOGA u porodici podrazumeva konkretne zadatke koji se vezuju za određen položaj. Ukoliko se ove dve funkcije dobro obavljaju grupa, tj. porodica bolje funkcioniše.

- **rodne uloge**

Poseban akcenat staviti na položaj i uloge kako bi učenike/ce uveli u temu seksualnog nasilja nad decom i mladima. Otvoriti pitanje rodnih uloga -očekivanja koja društvo nameće određenom polu (skup očekivanja o izgledu, ponašanju, načinu života žena i muškaraca). **U stereotipnim rodnim ulogama je koren osnovne neravnopravnosti žena i nasilja nad ženama.**

Zato se smatra da je nasilje nad ženama i decom zasnovano na rodu i rodnoj neravnopravnosti, kaže se da je rodno zasnovano. Koristi se termini „rodno zasnovano nasilje“ ili „nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti“.

Žene su najveća marginalizovana društvena grupa. Imaju manje moći od muškaraca. Devojčice, samo zato što su ženskog pola i time imaju manje društvene moći, najčešće su meta nasilnika. **Faktor rizika da se dogodi nasilje je POL.**

Naglasiti da je seksualno nasilje jedan vid rodno zasnovanog nasilja.

- **moć, nasilje i najčešći počinioci nasilja**

Svaka grupa, pa i porodica ima svoju STRUKTURU i MOĆ - prema izvorima moći i spremnosti članova grupe da prihvate nečiji uticaj razlikujemo 5 tipova moći:

1. moć nagrađivanja, 2. moć prisile, 3. legitimna moć (npr. u patrijarhalnoj porodici otac ima moć) 4. referentna moć 5. stručnjačka moć.

Moć u porodici u odnosu na dete, može da se koristi na 3 načina: moć sa detetom i moć za dete (pozitivno korišćenje moći) i moć nad detetom (negativno korišćenje moći). Moć nad detetom se uspostavlja nasiljem.

Kad onaj koji ima moć u porodici koristi svoj položaj i ulogu u dobre svrhe i na odgovoran način, u njoj rastu srećna, zdrava i zadovoljna deca koja će sutra biti srećni i zdravi ljudi.

U stvarnosti se, svuda oko nas, često dešava da se MOĆ zloupotrebljava .

Neravnopravna raspodela moći između polova je UZROK nasilja nad ženama i decom.

Muška dominacija je prisutna u većini sfera života. Počinje u porodici, zatim u religiji, prostire se na pravni / institucionalni sistem, tržište, umetnost.

Cilj nasilnika je uspostavljanje i održavanje kontrole nad partnerkom.

Često smo svedoci da su deca zlostavljana i zanemarivana u porodici. Izložena su emocionalnom, fizičkom i seksualnom nasilje i ono je prikazano na Točku nasilja nad decom: Moć i kontrola (Prilog 1).

- **značaj javnog govora o seksualnom nasilju nad decom i savezništva sa detetom koje ima iskustvo seksualnog nasilja**

Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2015@Incest Trauma Centar – Beograd): Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 deteta iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju.

Da bi se razumelo šta znači „određeni vid seksualnog nasilja“, nastavnik/ca predstavlja definiciju učenicima/ca: Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji oblik eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju zadovoljenja i uživanja odrasle osobe obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela, voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečju prostituciju.

Upoznati ih sa tim da se seksualno nasilje dešava svuda oko nas, možda u susednoj zgradi, baš u ovom trenutku. Ono se najčešće dešava u kući deteta, školi, ustanovama za smeštaj dece, crkvi, bilo kom okruženju.

Često su roditelji počinioci seksualnog zlostavljanja nad svojom decom, kao i neki članovi i članice uže ili šire porodice.

Nasilje vrši osoba veoma bliska detetu. Ako su bliski detetu, nasilnici mogu da manipulišu, mogu da kontrolišu situaciju mnogo bolje nego neka osoba koju dete ne poznaje.

Naglasiti učenicima/ama da je važno da se govori o temi seksualnog nasilja nad decom, jer time razvijamo predostrožnost prema nasilnicima. Ukoliko ne pričamo o o seksualnom nasilju nad decom time štitimo nasilnike i oni će imati određene ruke za delovanje.

Upozoriti ih na to da nikad ne smemo kriviti žrtvu. Detetu koje je preživelo seksualno nasilje treba mreža podrške, jer mu je potrebna velika hrabrost da kaže na glas šta je preživelo. Samojoj osobi koja je trpela zlostavljanje i pretnje toliko dugo, i vrlo je iscrpljena, teško je da sama izađe iz situacije nasilja. Važno je da ne čuti, da se obrati odrasloj osobi kojoj veruje i u koju je sigurna da može da joj ispriča svoje iskustvo.

A/2 Učenički prikazi srećnih i nesrećnih porodica (20 minuta)

- Zadatak se radi u grupama. Podeliti učenike/ce na 4 grupe. Svakoj grupi dati veliki format papira (100 x 70cm), bojice i olovke. Uputiti ih na to da daju svoj likovni prikaz pojma porodice. Na njima je da se u okviru grupe dogovore ko će crtati i ko pisati na formatu papira.

- Dobiće zadatak da 2 grupe predstave srećnu porodicu, a 2 druge grupe nesrećnu porodicu, sa svim njenim članovima/icama, da uz svakog člana/icu napišu položaj i ulogu u porodici, da im navedu pol i moć koju poseduju u porodici. Naznačiti primere korišćenja moći na negativan način (emocionalno, fizičko, seksualno nasilje).

- Dati im instrukcije na koji način će pristupiti zadatku. Obavestiti ih da za realizaciju ovog zadatka imaju 20 minuta.

- Članovi/ice grupa obrazlažu svoje likovne prikaze koje su zalepili na vidnom mestu na zidu pored table. Članovi/ice grupa se obraćaju celom odeljenju i iznose do čega su došli u međusobnom razgovoru i likovnom prikazu porodice. Izvode zaključke o najvažnijim činjenicama usvojenim na ovom času.

A/3 Moć sa detetom, moć za dete - Završni deo časa (5 minuta)

- Nastavnik/ca zaokružuje čas tako što pokazuje **Slajd 1** iz Radnog materijala.

Slajd 1

Moć u porodici u odnosu na dete, može da se koristi na tri načina:

Pozitivne korišćenje moći:

1. Moć sa detetom
2. Moć za dete

Negativno korišćenje moći:

3. Moć nad detetom

Moć nad detetom se uspostavlja nasiljem.

- Ima unapred pripremljene da deca ponesu kući na papiru **Priloge 1, 2 i 3** i **Slajd 1** iz Radnog materijala.

NAUČENE LEKCIJE

- Veoma je važno razmotriti pojam porodice kao grupe i sve stereotipe vezane za seksualno zlostavljanje dece i mladih, jer se u našem tradicionalnom društvu često poriče da je seksualno zlostavljanje dece moguće, naročito u porodici i od strane oca ili nekog autoriteta iz porodice. Naglašava se pitanje „pristanka“ kod dece, prezentuje mit o uzajamnosti umesto razumevanja pitanja moć-kontrola i dinamike nasilja; mešaju se razvojna pitanja koja se tiču godina u kojima deca počinju da fantaziraju sa detetovim obelodanjivanjem nasilja ili potisnutim osećanjima koja se javljaju u periodu adolescencije.

- Veoma je važno da nastavnik/ca bude dobro obavešten o ovoj temi, da se zalaže za zaštitu od seksualnog zlostavljanja nad decom i mladima, da svojim ličnim stavovima i sistemom vrednosti uliva poverenje deci, da vodi vešto radi-oničarski rad učenika/ca tako da se drže strogo teme porodice i seksualnog zlostavljanja dece. Nastavnik/ca nikako ne sme dopustiti da se učenici/e neozbiljno ponašaju u vezi ove teme i neophodno je da bude vrlo dobro pripremljen/a ako učenici/e dovode u pitanje date činjenice.

- Učenici/e treba da se upoznaju sa problemima koji mogu nastati u porodici, u društvu i svom okruženju. Potrebno je da otvoreno da razgovaraju o temi seksualnog zlostavljanja dece, da znaju šta zakon kaže o tome i kome mogu da se obrate za pomoć.

RADNI MATERIJAL

- **Prilog 1:** Točak nasilja nad decom: Moć i kontrola
- **Prilog 2:** Seksualno nasilje je rodno zasnovano nasilje.
- **Prilog 3:** Pojam seksualnog zlostavljanja dece / incesta i Cilj nasilnika
- **Slajd 1:** Tri načina korišćenja moći od strane odraslih

TOČAK: MOĆ I KONTROLA

○ cilj

➤ taktike

○ služi da se sprovedu taktike i ostvari cilj

SEKSUALNO NASILJE JE RODNO ZASNOVANO NASILJE

POL - biološke, anatomske i fiziološke osobine po kojima se razlikuju žene i muškarci

ROD – skup društveno uslovljenih osobina pripadnika/ca jednog pola nastao verovatno s prvobitnom podelom rada, opstao i kada je izgubio originalnu funkciju i to kao instrument politike polova pri čemu se, zahvaljujući prividnoj „prirodnosti“, obnavlja u svakoj jedinki u procesu odrastanja i vaspitanja

ROD

Žena koja vodi decu u šetnju
Žena koja sprema ručak
Muškarac koji vozi auto
Muškarac koji se bavi politikom

POL

žena koja je u drugom stanju
žena koja doji bebu
muškarac koji mutira/ ima bradu

Rodne uloge

Se uče
Su nametnute od okoline
Roditelja
Vršnjaka
Školskog sistema
Medija
Zakona tržišta
Religije
Umetnosti

Polne uloge

postoje rođenjem
su biološki date
hromozomi
hormoni
spoljašnje i unutrašnje genitalije

Kad neko izađe iz rodne kutije – postaje meta osude i diskriminacije.

Npr. osobe jednog pola ne smeju da se oblače, izgledaju i ponašaju kao osobe suprotnog pola.

Prilog 3

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju seksualnog zlostavljanja i uđivanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela, voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokuđaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i deđiju prostituciju.

Incest je seksualno zlostavljanje od strane odrasle osobe od poverenja koja je u poziciji moći i predstavlja autoritet za dete.

Kuća i porodica nisu uvek bezbedno mesto za decu.

Nasilje u porodici je problem društva, a ne problem ųrtve.

Nasilje nije uzrokovano zdravstvenim stanjem, poreklom, obrazovanjem, imovinskim stanjem.

FAKTOR RIZIKA DA SE DOGODI NASILJE JE POL.

Šta je sve nasilje?

Grube ųale, ignorisanje, izbegavanje, preteći pogledi, ismejavanje, ekonomska eksploatacija, udaranje i ųutiranje, seksualno zlostavljanje, davljenje, sakaćenje, ubistvo.

Koja su uverenja nasilnika?

Da ima prava da kontroliše ųenu, da je moralan iako vrši nasilje u porodici, dobija nasiljem ono ųto ųeli, neće snositi posledice, ųrtva neće progovoriti.

CILJ NASILNIKA U PORODICI JE DA USPOSTAVI MOĆ I DEMONSTRIRA KONTROLU NAD DRUGIM ČLANOVIMA PORODICE.

ISTI JE CILJ ZA EMOCIONALNO, FIZIČKO I SEKSUALNO NASILJE – I NAD ųENOM I NAD DETETOM.

DA USPOSTAVI MOĆ I KONTROLU, TO ČINI TAKO ųTO POVREĐUJE DETE I/ILI ųENU EMOCIONALNO, FIZIČKI I/ILI SEKSUALNO.

EMOCIONALNO, FIZIČKO I SEKSUALNO NASILJE SU SAMO SREDSTVA KOJIMA SE NASILNIK SLUųI DA POSTIGNE CILJ (MOĆ I KONTROLU).

Slajd 1

Moć u porodici u odnosu na dete, mođe da se koristi na tri naćina:

Pozitivno korišćenje moći:

- 1. Moć SA detetom**
- 2. Moć ZA dete**

Negativno korišćenje moći:

- 3. Moć NAD detetom**

Moć nad detetom se uspostavlja nasiljem.

PREPORUČENI RESURSI:

1. Inicijativa Incest Trauma Centra - Beograd za uspostavljanje programa zaųtite dece od seksualnog nasilja u obrazovno vaspitnim ustanovama u Srbiji (2010)
2. Incest Trauma Centar – Beograd (2005). Praktićni priručnik za trenerice i trenere „ Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz perspektive preųivelih“ (2005)
3. Program stručnog usavrųavanja Incest Trauma Centar - Beograd – „ Priprema nastavnika/ca za rad u ućionici na temi seksualnog nasilja“ (akreditovan po reųenju Ministra od 2013. god.)
4. Filmski i video materijal Incest Trauma Centra – Beograd o ovoj temi.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	PSIHOLOGIJA
RAZRED:	DRUGI
TEMA:	Interesovanja, stavovi i vrednosti
NASTAVNA JEDINICA:	Predrasude i stereotipi – pojam, vrste i funkcija
NASLOV ČASA:	I JA SAM UZ TEBE!
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e znaju šta predstavljaju stavovi, koje su karakteristike stavova, kako se oni formiraju, kako se održavaju, kako se menjaju i kako deluju.• Učenici/e znaju značenje pojmova stereotipi i predrasude.• Učenici/e razumeju na koji način predrasude i stereotipi tretiraju seksualno nasilje.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e su upoznati sa stereotipima i predrasudama vezanim za seksualno nasilje nad decom i mladima.2. Učenici/e poznaju osnovne oblike i definicije seksualnog zlostavljanja dece i umeju da verbalizuju probleme ili situacije neposredne opasnosti3. Učenici/e su izvršili samoprocenu ličnih stavova i u kojoj meri oni prate najbolji interes deteta koje je preživelo seksualno nasilje.4. Učenici/e znaju kako reagovati kada se radi o seksualnom nasilju i koji su izvori pomoći.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	<p>A/1 Stavovi, stereotipi i predrasude – Uvodno predavanje</p> <p>- Učenici/e su upoznati sa pojmovima: stavovi, stereotipi i predrasude.</p> <p>A/2 Analiza predrasuda o seksualnom nasilju - rad u malim grupama</p> <p>- Učenici/e timski analiziraju dobijen iskaz i ustanovljavaju da li se radi o činjenici ili predrasudi.</p> <p>A/3 Moć i pomoć - završni deo časa</p> <p>- Učenici/e razgovaraju o tome šta treba uraditi kad nam dete kaže da je seksualno zlostavljano i kome se sve mogu obratiti za pomoć.</p>
METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)	<p>A/1 Stavovi, stereotipi i predrasude – Uvodno predavanje (15 minuta)</p> <p>- Nastavnik/ca odeljenju predavački predstavlja sledeće pojmove (kao podlogu za praktičan rad učenika/ca koji sledi):</p> <ul style="list-style-type: none">• stavovi <p>- Objasniti učenicima/ama šta predstavljaju stavovi, koje su karakteristike stavova, kako se oni formiraju, kako se održavaju, kako se menjaju i kako deluju.</p> <ul style="list-style-type: none">• stereotipi i predrasude <p>- Upoznati ih sa pojmovima predrasuda i stereotipa:</p> <p>Stereotipi su uprošćene i pogrešne slike o karakteristikama neke zajednice ili grupe ljudi. Njima se pojedine osobine koje mogu imati neki, neopravdano pripisuju svima, kao da su neka očigledna istina. Stereotipi su češće negativna mišljenja, koja su uprošćena, uopštena i kruta i koja mogu biti izvor predrasuda.</p>

Predrasude su stavovi koji nisu zasnovani na činjenicama, a praćeni su jakim emocijama i uporno se održavaju. Obično se odnose na određene grupe i nastaju na osnovu jedne njene karakteristike: rase, nacije, pola, bogatstva, stepena obrazovanja, zdravstvenog stanja, seksualne orijentacije. Takođe, objasniti da postoje pozitivne i negativne predrasude i na koji način se boriti protiv njih.

- I predrasude i stereotipi nastaju socijalnim učenjem, neopravdani su i neosnovani. Stereotipi predstavljaju kognitivnu komponentu predrasuda, odnose na mišljenje, dok je kod predrasuda izraženija emocionalna i akciona komponenta. Stereotipi se formiraju kad imamo iskustva sa pripadnicima određene grupe, a predrasude bez ikakvog iskustva sa drugim osobama.

- Ovu nastavnu jedinicu obraditi kroz primere predrasuda i stereotipa vezanih za nasilje nad decom i mladima jer seksualno zlostavljanje dece obiluje različitim stavovima i predrasudama o samom preživljenom činu seksualnog nasilja, detetu koje je preživelo seksualno nasilje, nasilniku/ci koje nasilje vrši i situacija u kojoj se odigrava.

- **seksualno zlostavljanje dece**

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju zadovoljenja i uživanja odrasle osobe obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela, voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečju prostituciju.

- Diskusiju na temu predrasuda i stereotipa vezanih za seksualno zlostavljanje dece i mladih nastavnik/ca vodi koristeći **Prilog 1**.

Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji je pokazala da srednjoškolkci/ke koji su preživeli seksualno nasilje najčešće svoje iskustvo obelodane, ispričaju, vršnjaku ili vršnjakinji. Drug/drugarica bili su osobe kojima se dete najčešće poveravalo (37.9%). To iziskuje da tinejdžerke i tinejdžeri znaju kako da postupe u tom trenutku, da veruju drugarici / drugu i saveznički, zajedno, potraže pomoć odrasle osobe od poverenja.

Zbog toga, navesti učenicima/ama šta treba uraditi kad im mlađe dete ili vršnjak/inja povere da su seksualno zlostavljani.

Koristiti iz Radnog materijala: Šta da uradim ako mi mlađe dete ili vršnjak/inja povere da su seksualno zlostavljani (**Prilog 2**)

Na kraju učenike/ce obavestiti o tome kome se sve mogu obratiti za pomoć. Podeliti adrese i telefone ustanova kojima se mogu obratiti za pomoć (**Prilog 3**).

A/2 Analiza predrasuda o seksualnom nasilju - rad u malim grupama (25 minuta)

- Zadatak se radi u grupama. Obavestiti ih da za ovaj zadatak imaju 15 minuta.

- Podeliti odeljenje na 7 grupa, **vodeći računa da u svakoj grupi ima (približno) jednako devojčica i dečaka**. Svakoj grupi dati papir na kojem je ispisan iskaz tj. tekst samo jedne predrasude.

- Zadatak je da razgovaraju da li je taj iskaz tačan ili nije i da o tome kao grupa postignu dogovor. Ako smatraju da nije tačan, da napišu na istom papiru šta je tačno. Ako neka grupa ne može da se dogovori i postigne jedinstven stav, ta grupa će ostati u tom koraku i svoj proces objasniti u kasnijem izveštavanju. Tokom izveštavanja, nastavnik/ca će reći da se radi o predrasudi i šta je činjenica.

- Posle petnaest minuta članovi/ice grupa izveštavaju o rezultatima svog rada. To čine na glas, obraćajući se celom odeljenju i iznose kako je tekao njihov proces i stavove do kojih su došli u međusobnom razgovoru. **Učenicima/ama ova aktivnost služi i za samoprocenu ličnih stavova i u kojoj meri oni prate najbolji interes deteta koje je preživelo seksualno nasilje**. Izvode zaključke o najvažnijim činjenicama usvojenim na ovom času.

A/3 Moć i pomoć - završni deo časa (5 minuta)

- Nastavnik/ca daje povratne informacije o postignućima učenika/ca na času.
- Svakom detetu obezbeđuje **Prilog 1** na papiru, tako da svoju kopiju ponese kući.
- Na kraju, nastavnik/ca daje instrukcije šta treba uraditi kad nam dete kaže da je seksualno zlostavljano. Obavestiti ih o tome kome se sve mogu obratiti za pomoć. Podeliti adrese i telefone ustanova kojima se mogu obratiti.

NAUČENE LEKCIJE

- Veoma je važno razmotriti pojam porodice kao grupe i sve stereotipe vezane za seksualno zlostavljanje dece i mladih, jer se u našem tradicionalnom društvu često poriče da je seksualno zlostavljanje dece moguće, naročito u porodici i od strane oca ili nekog autoriteta iz porodice. Naglašava se pitanje „pristanka“ kod dece, prezentuje mit o uzajamnosti umesto razumevanja pitanja moć-kontrola i dinamike nasilja; mešaju se razvojna pitanja koja se tiču godina u kojima deca počinju da fantaziraju sa detetovim obelodanjivanjem nasilja ili potisnutim osećanjima koja se javljaju u periodu adolescencije.
- Veoma je važno da nastavnik/ca bude dobro obavešten o ovoj temi, da se zalaže za zaštitu od seksualnog zlostavljanja nad decom i mladima, da svojim ličnim stavovima i sistemom vrednosti uliva poverenje dece, da vodi vešto radioničarski rad učenika/ca tako da se drže strogo teme porodice i seksualnog zlostavljanja dece.
- Nastavnik/ca nikako ne sme dopustiti da se učenici/e neozbiljno ponašaju u vezi ove teme i neophodno je da bude vrlo dobro pripremljen/a ako učenici/e dovode u pitanje date činjenice.
- Učenici/e treba da se upoznaju sa problemima koji mogu nastati u porodici, u društvu i svom okruženju. Potrebno je da otvoreno razgovaraju o temi seksualnog zlostavljanja dece, da znaju šta zakon kaže o tome i kome mogu da se obrate za pomoć.

RADNI MATERIJAL

- Prilog 1:

PREDRASUDA:	ČINJENICA:
Ne pričamo o seksualnom nasilju, jer time štitimo decu.	Ako ne pričamo o seksualnom nasilju nad decom time štitimo nasilnike. Ako ne pričamo o o nasilnicima i nasilju i ne razvijamo predostrožnost prema nasilnicima, oni će imati određene ruke za delovanje.
Nasilje se ne dešava kod nas, to se dešava tamo nekom drugom, u nekoj drugoj zemlji.	Seksualno nasilje se dešava svuda. Ono se najčešće dešava u kući deteta, školi, ustanovama za smeštaj dece, crkvi ili bilo kom okruženju. Ono se dešava tu oko nas, možda u susednoj zgradi, baš u ovom trenutku.
Nikad neko blizak detetu ili član porodice ne bi seksualno zlostavljao dete.	U stvarnosti je drugačije. Mnogi roditelji su počinitelji seksualnog zlostavljanja nad svojom decom, kao i neki od članova bliže ili dalje porodice. Nasilje vrši neko veoma blizak detetu. Ako su bliski detetu nasilnici mogu da manipulišu, mogu da kontrolišu situaciju mnogo bolje nego neka osoba koju dete ne poznaje.
Dečaci treba da budu jaki, ne treba da plaču i da se žale na seksualno zlostavljanje, treba da čute o tome.	Od 5 žrtava seksualnog zlostavljanja dece, 4 su devojčice i 1 dečak. Iako seksualni nasilnici najčešće za svoje mete biraju devojčice, i dečaci mogu postati žrtve. Predrasuda proizilazi iz rodne uloge, odnosno rodne kutije u koju su smešteni od strane društva i očekuje se da budu isključivo „pravi muškarci“ – u stvari im otežava da prijavljuju ovo krivično delo.

PREDRASUDA:	ČINJENICA:
Devojčice koje se oblače izazovno najčešće su žrtve seksualnog nasilja.	Onaj ko odluči da siluje dete neće gledati kako se ono obuklo, neće gledati da li se ono ozazovno obuklo ili ne. Ako neka devojka prođe ispred nas u kratkoj suknji, to nije poziv na seks, ona je u kratkoj suknji koja je samo odevni predmet. Na kratku suknju ne reaguju svi nasiljem.
Ako se nekom detetu dogodi seksualno nasilje samo je krivo za to. „Ma, sama je to tražila ... zašto se tako obukla..zašto se nije odbranila... zašto je o tome ćutala sve ove godine ...“	Dete nikada nije krivo za nasilje. Potrebna mu je mreža podrške, jer je potrebna velika hrabrost da se kaže na glas šta je sve proživljeno. Sama osoba koja je trpela zlostavljanje i pretnje toliko dugo, i toliko iscrpljena, teško može sama da izađe iz svega toga. Glavna poruka detetu koje je preživelo seksualno zlostavljanje je da ne ćuti, da se obrati nekome kome veruje i u koga je sigurno da može da mu ispriča svoje iskustvo.
Deca nikome ne govore da im se dogodilo seksualno nasilje	Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece koju je Incest Trauma Centar – Beograd realizovao 2015. god, u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena - pokazuje suprotno. U osnovnoj školi, deca obelodanjuju najpre porodici, koja im po pravilu ne poveruje. Mladi u srednjim školama najčešće kažu drugarici ili drugu, koji su skloniji da im poveruju. Od 2/3 dece koja ispričaju šta im se dogodilo, više od polovine osoba kojima su se poverili, ne preduzima ništa. Samo 7% njih prijavi slučaj nadležnim službama. Nacionalna studija je obuhvatila učenike/ce uzrasta od 10 do 18 godina na području Republike Srbije. Drug/drugarica bili su osobe kojima se dete najčešće poveravalo (37.9%). Iz toga vidimo koliko je npr. važna vršnjačka podrška. To iziskuje da tinejdžerke i tinejdžeri znaju kako da postupe u tom trenutku, da veruju drugarici/dругu i saveznički, zajedno, potraže pomoć odrasle osobe od poverenja.

- **Prilog 2**

ŠTA DA URADIM AKO MI MLAĐE DETE ILI VRŠNJAK/INJA POVERE DA SU SEKSUALNO ZLOSTAVLJANI?

- Veruj detetu. Deca ne lažu da su seksualno zlostavljana.
- Pokušaj da budeš smiren/a. Ovo je teško postići, ali tvoj šok i ljutnja mogu imati za posledicu da se dete povuče u sebe.
- Slušaj pažljivo. Pronađi mirno i sigurno mesto da može svojim rečima, polako, da ispriča šta se dogodilo.
- Pokloni mu punu pažnju.
- Nemoj ispitivati dete/vršnjaka/vršnjakinju. Jedino pitanje koje treba da postaviš je . „Šta ti je on (počinilac) rekao da će se desiti ako ovo ispričaš nekome?“ Najčešće je većina tih pretnji neosnovana, pažljivo saslušaj i kaži da pretnje služe da ga uplaše i drže u strahu da ne ispriča.
- Kaži detetu/vršnjaku/vršnjakinji jasno da nije krivo. Krivica je uvek na strani počinioaca.
- Pohvali dete/vršnjaka/vršnjakinju zbog toga što ti se poverilo. Ponovi više puta da je dobro što ti je ispričalo. Zahvali mu se na poverenju što je baš tebe izabralo da se poveri.
- Naglasi da je neophodno da o svemu što pre izabere kojoj odrasloj osobi najviše veruje i da joj ispriča. Ponudi se da budeš saveznik/ca i da idete zajedno kod nje.

SEKSUALNO NASILJE JE KRIVIČNO DELO.

PO ZAKONU, SVAKA GRAĐANKA I GRAĐANIN SU OBAVEZNI DA PRIJAVE SUMNJU I SAZNANJE DA SE SEKSUALNO NASILJE DOGAĐA.

PRIJAVLJUJE SE TAKO ŠTO SE NAPIŠU NA LISTU PAPIRA SVE INFORMACIJE KOJE GOVORE O SUMNJI ILI SAZNANJU DA POSTOJI SEKSUALNO ZLOSTAVLJANJE DETETA I ISTI DOPIS SE ISTOVREMENO PRED A POLICIJI, TUŽILAŠTVU I CENTRU ZA SOCIJALNI RAD.

- Prilog 3

Najbrži kontakt tel. i-mejl nastavnika/ce:

Adrese i telefoni:

Policija 192

Tužilaštvo u gradu u kojem dete živi ili je najbliže mestu stanovanja deteta

Centar za socijalni rad u gradu u kojem dete živi ili je najbliže mestu stanovanja deteta

Hitna pomoć 193

PREPORUČENI RESURSI:

1. Incest Trauma Centar – Beograd (2005). Praktični priručnik za trenerice i trenere „Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz perspektive preživelih“ (2005)

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	PSIHOLOGIJA
RAZRED:	DRUGI I TREĆI
TEMA:	Osnovne psihičke pojave
NASTAVNA JEDINICA:	Stres i trauma
NASLOV ČASA:	Uvod u odnos stresa i traume i Geretova priča (DVOČAS)
CILJEVI:	<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e znaju naučno značenje pojmova stres i trauma, razumeju njihove osnovne karakteristike i uticaj na zdravlje.• Učenici/e postaju svesni sopstvenih stresnih iskustava i adekvatnih načina prevazilaženja stresa.• Učenici/e potpunije razumeju ponašanja drugih ljudi.
SPECIFIČNI CILJEVI:	<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e umeju da razmotre seksualno nasilje nad detetom kao primer traume.2. Učenici/e formiraju adekvatne, na činjenicama zasnovane stavove o seksualnom nasilju.3. Učenici/e znaju kako reagovati u situaciji seksualnog nasilja nad detetom, kao i koji su izvori pomoći i koje su mogućnosti prevladavanja ovakvog traumatskog iskustva.
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS: UVOD U ODNOS STRESA I TRAUME	
A/1 Stres – Uvod	<p>- Učenici/e se detaljnije upoznaju sa značenjem pojma stres.</p> <p>- O stresu i traumi učenici/e uče u priči o emocijama, pa čas započinjemo podsećajući se na ključno što je o emocijama već naučeno. Ranija znanja daju logičan prostor za usvajanje novih – deca su učila o emocijama kao reakciji na realnost, sada na isti način najpre uče o stresu kao reakciji na stresor.</p> <p>- Povezujući naučeno sa sopstvenim iskustvima, učenici/e razmatraju osnove za različite stresne vrednosti različitih događaja, neke pravilnosti koje opstaju, ali i kulturološku uslovljenost, individualne razlike i slično.</p>
A/2 Prevladavanje stresa	<p>- Učenici/e se upoznaju sa delotvornim mehanizmima prevladavanja stresa.</p> <p>- I dalje baratajući sopstvenim iskustvima, učenici/e kritički razmatraju različite mehanizme prevladavanja stresa i uočavaju opasnost za zdravlje ako kontinuirano koristimo neadekvatne mehanizme.</p>
DRUGI ČAS: Geretova priča	
A/1 Trauma – Uvod	<p>- Učenici/e se detaljnije upoznaju sa značenjem pojma trauma.</p> <p>- Koristeći učeničke radove o traumi i njenom odnosu sa stresom, na času naglašavamo intenzitet i posledice kao ključne za distinkciju. Takođe ističemo tri osnovna elementa u određenju traume: neočekivanost situacije, nespremnost na nju i nemogućnost da se događaj koji ju je izazvao spreči.</p>

A/2 Geretova priča

- Učenici/e dobijaju objašnjenje pojmova: Granice, Emocionalne granice, Psihološke granice, Fizičke granice, Ambivalencija, Lojalnost i Konflikt lojalnosti - i povezuju ih sa Geretovom pričom. Cilj je da se postigne bolje razumevanje dugotrajnog čuvanja tajne od strane deteta i njegovog osećanja stida i krivice.

A/3 Seksualno nasilje i trauma – diskusija

- Učenici/e se upoznaju sa definicijom seksualnog zlostavljanja dece i osnovnim podacima iz Nacionalne studije o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji (2015©Incest Trauma Centar - Beograd).

- Učenici/e će se osnažiti da **ubuduće adekvatno reaguju na saznanje o seksualnom nasilju**. Razumeće važnost bezuslovnog poverenja u iskaz žrtve, jasno pozicioniranje odgovornosti na stranu zlostavljača, značaj prijavljivanja nadležnima.

METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)

PRVI ČAS

A/1 Stres - Uvod

- Nastavnik/ca pita učenike/ce da, u skladu sa onim što su već naučili, definišu emocije. Koristeći odgovore rezimiramo da su emocije naše reakcije na spoljašnju realnost i da se sastoje od tri komponente: fiziološka, ponašajna i subjektivni doživljaj.

- Nastavnik/ca sad pita kako zovemo situacije koje dovode do neophodnosti da nešto menjamo, do uznemirenosti, koje čine da se osećamo loše, da se ponašamo usplahirano ili da se blokiramo ili da reagujemo preterano. Kad neko od učenika/ca pomene stres, nastavnik/ca tu zaustavlja i objašnjava **značenje pojma i odnos pojmova stres i stresor**.

- Nastavnik/ca sad od učenika/ca traži da razmisle šta im je bio najveći stres do sada u životu i da to pribeležu. Ukoliko imaju više odgovora, kaže da navedu tri. Potom poziva da oni koji žele kažu šta su pribeležili i ona zapisuje odgovore na tabli formirajući kategorije.

- Kad se zapisivanje završi nastavnik/ca im pokazuje ranije pripremljeni prikaz rezultata istraživanja Jelene Vlajković i Milana Markovića iz druge polovine 20. veka u kome je 300 Beograđana procenjivalo stresnu, uznemirujuću vrednost 73 životna događaja ocenama od 1 do 10.

- Komentarišu poredeći njihovu i prikazanu listu. Razgovaraju o tome da **li se i kako kroz vreme menja stresna vrednost događaja**. Nastavnik/ca objašnjava **kulturološku uslovljenost** ovih procena i navodi da je kod nas uvek na prvom mestu smrt deteta, a u nekim drugim kulturama, recimo, smrt supružnika.

A/2 Prevladavanje stresa – igre uloga

- Nastavnik/ca sada od učenika/ca traži da rade u parovima. Deli odeljenje na dva dela i daje im različit zadatak: svaki **par treba da odglumi dijalog** u kome jedna osoba drugoj govori **o nekom velikom stresu** koji je preživela i 1) kako je to i zašto uticalo na njeno zdravlje; 2) kako je prevladala tu situaciju, uspela da se izbori sa tim. Daje im 5' za pripremu i 2' za izlaganje.

Nakon 5 minuta poziva nekoliko parova iz prvog dela odeljenja i, kad pogleda njihova izvođenja, govori o psihosomatskim oboljenjima kao mogućoj posledici kontinuiranog ili učestalog stresa i mehanizama prevladavanja koji nisu dobri (npr. "gutanje" stresa kao uzrok hronične hipertenzije).

Nekoliko parova iz drugog dela potom prikazuje pripremljeno i nastavnik/ca koristi njihove ideje da nabroji neke od strategija prevladavanja stresa:

- otklanjanje stresora ukoliko je moguće;
- traženje socijalne podrške druženjem ili razgovorom sa nekim stručnim licem;
- redefinisavanje situacije (gledanje na problem iz drugog ugla, npr. na duhovit način);
- iskazavanje emocija (vikanje, smejanje, plakanje, šetanje, bavljenje sportom);
- prihvatanje stresora - nekad se treba pomiriti sa nečim, odtugovati i ići dalje.

Dakle, kroz igranje uloga u parovima učenici/-ce prorađuju neka svoja stresna sećanja i stavove o stresu, a nastavnica, oslanjajući se na njihove prikaze, izdvaja negativne načine reagovanja na stres kao osnovu razvoja psihosomatskih bolesti i pozitivne kao osnovu za dalji razvoj.

- Za **domaći zadatak** učenicima/ama dati da **istraže i ilustruju na posteru odnos stresa i traume**. Na osnovu njihovih jednostavnih, preciznih postera (koji neće sadržati više od 7 verbalnih informacija, ali mogu sadržati skicu, shemu, crtež, fotografije) treba da u prvih 5 minuta časa pregledanjem jasno razumemo definiciju traume i njen odnos sa stresom.

Drugi čas: Geretova priča

A/1 Trauma - Uvod

- Nastavnik/ca kači sa učenicima/ama pripremljene postere po zidovima učionice (sve koji ne sadrže neku pogrešnu informaciju), potom par minuta svi šetaju, razgledaju.

- Učeničke ilustracije odnosa stresa i traume omogućavaju divergentan pristup temi, sagledavanje njenih različitih aspekata.

- Nakon razgledanja, traži kratak rezime **o traumama i njihovom odnosu sa stresom**, podvlači intenzitet i posledice kao distinkciju i, ako deca to nisu pomenula, ona navodi da se često u određenju traume navode tri osnovna elementa: neočekivanost situacije, nespremnost na nju i nemogućnost da se događaj koji ju je izazvao spreči. Beleži ta tri elementa na tabli i ostavlja izloženo (da bi to sve vreme mogli da povezujemo sa iskustvom dečaka iz priče koju će pročitati).

A/2 Geretova priča

- Nastavnik/ca najavljuje da će pročitati jednu istinitu priču kao ilustraciju traumatskog iskustva. **Čitanje (odnosno slušanje) istinite priče** obezbeđuje identifikaciju, empatiju i dublje razumevanje traumatskog iskustva i pomaže da se formira adekvatan stav o isključivoj odgovornosti počinioca za nasilje.

- Nastavnik/ca čita **„Geretovu priču“** i svakom detetu daje ištampan primerak koji na kraju časa može poneti kući.

Geretova priča

„Moji roditelji su se razveli kada sam bio dete i nakon toga moja mama je stalno ulazila u nove veze. Uvek je bilo njenih momaka po kući. Neki od njih su bili nasilni i stvarno gadni prema meni. Osećao sam da o meni niko ne brine.

Mnogo smo se seljali i kuće u kojima smo živeli su bile zaista prljave. Mama bi se uvek postarala da bude hrane na stolu, ali nikada nisam imao čistu odeću. Naučio sam veoma rano da se brinem sam o sebi. Čak i sada kad sam odrastao ne mogu da podnesem prljavštinu u svojoj kući ili da budem u neredu. Odrastanje koje sam imao ozbiljno je uticalo na moj život.

Nekoliko godina nakon što su se moji roditelji razveli, otac je počeo da me seksualno zlostavlja. Imao sam sedam godina kad se to prvi put desilo. Spavao sam u očevom krevetu i on je počeo da me dodiruje. Prestravio sam se i nisam znao šta da radim. Bio je to moj otac i verovao sam da je sve što on radi normalno, nisam znao za išta drugačije. Učinio je da se osećam zaista prljavo. Bio sam previše mali da razumem da je loša osoba bio on, a ne ja.

Zlostavljanje se odigravalo u njegovoj kući kad sam bio tamo u poseti. Razmišljao sam da kažem učitelju, ali bio sam zaista preplašen – moj otac je čovek gadne naravi i ozbiljna pretnja. Pokušao sam da ignorišem to što moj otac radi i da nastavim sa svojim životom. Internalizovao sam osećanja i brige o životu i zlostavljanju i zaključao svoje misli u jednu kutiju u glavi.

Seksualno zlostavljanje je trajalo do moje trinaeste godine i uticalo je na veze koje sam imao kad sam odrastao. Pomisao na seks me zaista plašila, a nisam baš osećao da mogu da kažem svojim devojkama zašto. Postao sam čudljiv i plahovit. Mislim da je zbog toga što sam sve držao u sebi, ponekad počelo da mi se dešava da prsnem i da ne mogu da se kontrolišem.

Pre nekoliko godina odlučio sam da odem u policiju i slučaj je stigao na sud. Moj otac se najpre izjasnio da nije kriv. Na kraju je priznao šta je uradio, osuđen je na više godine zatvora i doživotno je upisan u registar seksualnih nasilnika. Sudija mu je rekao da je zao čovek .

Kad je moj otac osuđen i kažnjen, osetio sam se slobodnim prvi put u životu. Kako sam sada i sam otac male dece, uvek sam se plašio da će on naći neki način da dođe i do njih. Nikako ne bih želeo da i oni propate kao ja. Samo želim da im pružim sve što ja nisam imao kao dete.

Ove godine ću trčati na Londonskom maratonu za NSPCC (National Society for the Prevention of Cruelty to Children, UK / Nacionalno udruženje za prevenciju surovosti nad decom, Velika Britanija). Odlučio sam da trčim za njih zato što želim da sprečim da druga deca prođu kroz grozno zlostavljanje poput onog koje sam ja prošao kao dete. Želim da promovišem njihov zadivljujući rad na zaštiti dece i prevenciji zlostavljanja. Trening na mene deluje zaista terapijski, sada zaista uživam u trčanju i izgubio sam oko 20 kilograma. Doživljavam to kao terapiju – mogu da izađem napolje, proradim sve misli i osećanja i vratim se osećajući se bolje, kao da je deo onog što mi se desilo, otišlo.

Želeo bih da kažem svima koji razmišljaju da trče za NSPCC da to jednostavno urade. Tako je mnogo dece kojima oni pomažu da se suoče sa tako užasnim zlostavljanjem. Time biste pomogli deci koja su imala detinjstvo poput mog da dobiju podršku i zbrinjavanje kad su im potrebni.“

- Nastavnik/ca traži da svako ko želi navede svoj najjači utisak iz priče. Oni koji žele navode.

- Nastavnik/ca pokazuje se **Slajd 2** na kojem stoji:

- **Slajd 2**

Granice:

Emocionalne granice: da li se osećaš sposobno da kažeš kako ti je, a da se posle toga osećaš prihvaćeno.

Psihološke granice: znaš li šta su tvoje potrebe i potrebe drugih.

Fizičke granice naznačuju tvoj lični prostor u kojem se osećaš sigurno.

Ambivalencija: dete voli počinioca, ali ne voli seksualno nasilje koje vrši počinilac.

Lojalnost je odanost deteta svom životu. Lojalnošću pokušava da sakrije seksualno nasilje. Lojalnost potiče iz ljubavi prema počiniocu, ali i zavisnosti, straha i zbunjenosti.

Konflikt lojalnosti: Dete se oseća obavezno da štiti sebi blisku osobu, čak i kada ga ta osoba seksualno zlostavlja. Štiti ga unutar porodice i van porodice, a istovremeno zna da seksualno nasilje nije u redu. Preplavljeno je osećanjem krivice ako obelodanjivanje seksualnog nasilja donese probleme počiniocu.

- Nastavnik/ca objašnjava pojmove i povezuje ih sa Geretovom pričom. Cilj je da se postigne bolje razumevanje dugotrajnog čuvanja tajne od strane deteta i njegovog osećanja stida i krivice.

A/3 Seksualno nasilje i trauma - diskusija

- Nastavnik/ca čita **definiciju seksualnog zlostavljanja dece**, pa osnovne statističke podatke koristeći **Nacionalnu studiju o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji** Incest Trauma Centra - Beograd. Takođe daje svakom učeniku/ci pripremljen štampani materijal na temu seksualnog zlostavljanja dece.

- Nastavnik/ca pita da li ih je neki od podataka iznenadio? Ukoliko žele, **komentarišu**.

- Nastavnik/ca postavlja pitanje da li su zapamtili kome se njihovi vršnjaci/kinje najčešće poveravaju da imaju ovu vrstu traumatskog iskusta. Nakon što konstatuje da su to vršnjaci/kinje, pita **da li se oni osećaju spremnim da odreaguju**.

- Oni koji odgovore potvrdno, navode šta bi uradili i nastavnik/ca prati, eventualno koriguje, a na tabli zapisuje ključno: potrudimo se da ne budemo šokirani, da pohvalimo hrabrost da se saopšti iskustvo i zahvalimo se što je nama povereno, ne ispitujemo detalje, preporučujemo da nađemo neku odraslu osobu kojoj veruje da se i njoj poveri i naglašavamo da je neophodno prijaviti policiji da bi zlostavljač završio u zatvoru.

- Preporučujemo obraćanje Incest Trauma Centru – Beograd radi dobijanja adekvatne psihološke podrške putem mejla, telefonom i lično; poverljivost je zagarantovana i sve usluge su besplatne; www.incesttraumacentar.org.rs, www.ijasamuztebe.org.rs, itcentar@eunet.rs.

- Sledi razgovor o tome šta uraditi kada saznamo za seksualno nasilje; pravi vezu između naučenog i stvarnog života i još jednom se naglašava da je ovaj vid nasilja prisutna i da je mogući aspekt života i nekih nama bliskih osoba.

- **Za kraj** učenici/e koji žele završavaju rečenice koju nastavnik/ca započne. **Tehnika završavanja rečenica** na ovom času obezbeđuje zaokruživanje teme, ali i na izvestan način evaluaciju.

Rečenice koje treba završiti su: „**Dete koje je preživelo seksualno zlostavljanje, oseća se..**“, „**Oporavku drugarice/druga koja je preživela/o seksualno nasilje mogu da doprinesem tako što ću...**“.

NAUČENE LEKCIJE

- Srednjoškolcima/kama na časovima psihologije uvek treba dati priliku da budu kreativni, da osmišljavaju različita moguća rešenja i rezultati će vas uvek prijatno iznenaditi. Na osnovu tih saznanja, biram pravljenje postera i igranje uloga kao zadatke za učenike/ce.

- Kad je reagovanje na „Geretovu priču“ u pitanju, možete očekivati da učenici/ce budu iznenađeni, zatečeni, ali i da mnogo otvorenije i spremnije nego što ste pretpostavili prihvate činjenice o seksualnom zlostavljanju dece i da lako (mnogo lakše od odraslih) formiraju adekvatan stav prema ovoj pojavi.

- Može da se desi da deca kažu da je tema ružna, teška, da ne žele da pričamo o nečemu tako strašnom. Složimo se da nije prijatno, ali objasnimo da je potrebno govoriti o seksualnom zlostavljanju dece zato što ono postoji i nije retko, a kad čutimo o tome, pomažemo zlostavljačima da ostanu neotkriveni i otežavamo žrtvi da izađe iz situacije zlostavljanja. Deca razumeju i prihvataju to objašnjenje.

- Nekad se desi da neko od dece zatraži da izađe i ovo je čas na kome to treba dopustiti bez pitanja i komentara, bez obzira kakva nam je praksa inače.

- Nekad se desi da neko krene da se šali ili smeje kao reakcija na temu (ovo je baš retko). To zaustavljamo, kažemo da pretpostavljamo da nije bilo loše namere, ali da nas statistika o kojoj smo govorili obavezuje da temu seksualnog zlostavljanja dece uvek komentarišemo sa svešću da nas verovatno upravo sluša i dete koje je žrtva. Deca ovakvo objašnjenje prihvataju i poštuju bez izuzetka.

- Rezultati istraživanja: stresna vrednost životnih događaja - Izvor: Vlajković J., Marković M

Ранг	Животни догађај	Просечна вредност
1.	смрт детета	9,82
2.	смрт брачног друга	9,54
3.	смрт блиског члана породице	9,39
4.	сопствена болест оласна по инвалидитет или живот	8,81
5.	превремени порођај или мртворођено дете	8,73
6.	блиски члан породице покушао самоубиство	8,70
7.	озбиљно нарушавање вида или слуха	8,50
8.	озбиљна болест члана породице	8,46
9.	губитак посла	8,42
10.	смрт блиског пријатеља	8,27
11.	рођење детета за мајку	8,24
12.	рођење детета за оца	8,14
13.	казна затвором	8,08
14.	пожар у кући	7,97
15.	развод брака	7,80
16.	саобраћајни удес	7,70
17.	добијање стана	7,60
18.	нерешено стамбено питање	7,56
		и тд.

Geretova priča

<https://www.nspcc.org.uk/fighting-for-childhood/childrens-stories-about-abuse/gareths-story/> :

This is a true story but names have been changed to protect identities and photographs have been posed by models.

O SEKSUALNOM ZLOSTAVLJANJU DECE

- Materijal za učenike/ce -

(Sa sajta Incest Trauma Centra - Beograd)

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečju prostituciju.

Incestom se smatra seksualno zlostavljanje deteta od strane odrasle osobe od poverenja koja je u poziciji moći i predstavlja autoritet za dete.

Ovakva definicija incesta se razlikuje od one u zakonu, gde ovaj pojam podrazumeva seksualne odnose samo između bližih srodnika. To je sužena definicija, «gradira» traumu kod deteta, ne prepoznaje je pravilno. Mnoga deca su zlostavljana od strane odraslih osoba koje uživaju njihovo poverenje a koje nisu srodnici (npr. sused, majčin partner, učitelj...). **Zbog toga koristimo definiciju iz kampanje koju su u svetu vodile same osobe koje su preživele incest.**

Nisu sve osobe koje seksualno zlostavljaju decu pedofili.

Osobe koje seksualno zlostavljaju decu u najvećem broju slučajeva imaju uobičajene partnerske odnose sa odraslim osobama.

Za razliku od njih, pedofili ne ostvaruju funkcionalnu vezu sa odraslim osobama. Njih privlače i seksualno uzbuđuju isključivo deca.

O njima uglavnom čujemo kroz informacije o pedofiliji na internetu i sl. **Čine do 10 % ukupnog broja počinitelaca. Ostali zasnivaju redovne partnerske odnose sa odraslim osobama, zasnivaju bračne zajednice u kojoj imaju decu i najčešće su to njihove lake mete. Sopstvena deca su najdostupnija, najviše vam kao roditelju veruju. Moć, autoritet i poverenje deteta – tri osnovne komponente (pored fizičkog pristupa detetu) koje su počiniocu potrebne da ih ostvari da bi seksualno zlostavljao dete – prisutne su na jednom mestu.**

Šta da uradim ako mi dete kaže da je seksualno zlostavljano?

- **Verujte detetu.** Deca ne lažu da su seksualno zlostavljana.
- Pokušajte da ostanete smireni. Znamo da je ovo teško postići, ali Vaš šok i ljutnja mogu imati za posledicu da se dete povuče u sebe.
- Slušajte pažljivo. Odvedite dete na sigurno mesto i dopustite da Vam svojim rečima ispriča šta se dogodilo.
- Poklonite mu punu pažnju.
- Nemojte ispitivati dete. Jedino pitanje koje treba da postavite je «Šta ti je on (počinilac) rekao da će se desiti ako ovo ispričaš nekome?» Najčešće je većina tih pretnji bez osnova, i potrebno je da objasnite detetu da se one neće ostvariti.
- Kažite jasno detetu da nije krivo. Najveći strah deteta ogleda se u tome što se oseća odgovorno za seksualno zlostavljanje i krivi sebe. Odgovornost je uvek na strani počinioca.
- Pohvalite dete zbog toga što Vam se poverilo. Ponovite detetu više puta da je dobro što Vam je ispričalo i da je sa Vama bezbedno. Zahvalite mu se na poverenju koje Vam je ukazalo.

ČAST JE DA VAM SE POVERI DETE KOJE JE PREŽIVELO SEKSUALNO NASILJE.

PREPORUČENI RESURSI:

1. <http://www.incesttraumacentar.org.rs/>, a na tom sajtu naročito:
 - <http://www.incesttraumacentar.org.rs/index.php/najcesce-postavljena-pitanja>
 - Incest Trauma Centar – Beograd (2015). „I ja sam uz tebe!“ Brošura Vršnjačkog tima protiv seksualnog nasilja.
 - www.ijasamuztebe.org.rs

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	PSIHOLOGIJA
RAZRED:	DRUGI I TREĆI
TEMA:	Ličnost
NASTAVNA JEDINICA:	Socijalizacija; Položaji i uloge - integracija u društvo
NASLOV ČASA:	Socijalizacija i Položaji i uloge (DVOČAS)
CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Učenici/e razumeju pojam socijalizacije i njen značaj za odrastanje i vladaju osnovnim znanjima o činiocima i izvorima socijalizacije.• Učenici/e proširuju svoja znanja o identitetu saznanjima o socijalnom i rodnom identitetu.• Učenici/e razumeju značenje pojmova položaja i uloga i vežbajući kritičko mišljenje formiraju kvalitetnija, u činjenicama utemeljena uverenja.	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e umeju da razmotre seksualno nasilje nad detetom u kontekstu priče o rodnom identitetu i ulogama.2. Učenici/e formiraju adekvatne, na činjenicama zasnovane stavove o seksualnom nasilju.3. Učenici/e znaju kako reagovati u situaciji seksualnog nasilja nad detetom.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS: Socijalizacija	
A/1 Uvod - Socijalizacija i njeni činoci i izvori	
<p>- Učenici/e se detaljnije upoznaju sa značenjem pojma socijalizacija i njenim najznačajnijim činiocima i izvorima: porodica, škola, vršnjačka grupa, društvene organizacije, masovni mediji, kultura, društveni sistem i sl.</p>	
A/2 Pozitivno delovanje činilaca i izvora socijalizacije	
<p>- Učenici/e se upoznaju sa pozitivnim načinima na koji razni činoci i izvori socijalizacije mogu uticati na pojedince/ke koji se socijalizuju.</p>	
A/3 Seksualno nasilje i negativno delovanje činilaca i izvora socijalizacije	
<p>- Učenici/e se detaljnije upoznaju sa značenjem pojma seksualnog nasilja i osvetljavaju ga u kontekstu negativnog uticaja činioca i izvora socijalizacije na pojedince/ke.</p> <p>- Poseban akcenat na času će biti stavljen na temu seksualnog nasilja nad decom. Preispitaćemo uvrežena uverenja da su u kontekstu seksualnog nasilja mnogi činoci socijalizacije (osim medija i vršnjak(inj)a) i svi njeni izvori čuvari dece. Definisaćemo seksualno nasilje nad decom, predočiti činjenice i postići da učenici/e jasno znaju šta je seksualno nasilje, prepoznaju ga i u onome gde do tada nisu (npr. postavljanje snimka seksualne aktivnosti u kojoj je osoba „dobrovoljno učestvovala“), imenuju ga na pravi način.</p>	
DRUGI ČAS: Društveni položaj i uloge	
A/1 Društveni položaj i uloge	
<p>- Učenici/e se detaljnije upoznaju sa značenjem pojmova društveni položaj i društvene uloge kao osnovama integracije u društvo.</p>	

A/2 Rodne uloge i rodni identitet

- Učenici/e dobijaju objašnjenje pojmova socijalni identitet, rodne uloge i rodni identitet - i povezuju ih sa nasiljem nad devojčicama i ženama. Cilj je da se postigne puno razumevanje rodne zasnovanosti seksualnog nasilja.

A/3 „Prekinimo ćutanje o seksualnom nasilju nad decom!“

- Sve naučeno o seksualnom nasilju nad decom, položajima i ulogama, rodnim ulogama učenici/e analiziraju, procenjuju rezimiraju i oblikuju u poruku koju će sa ovog časa preneti drugima. Naročito mesto u njihovim porukama treba da sadrži poziv na adekvatnu reakciju u slučaju saznanja za seksualno nasilje nad detetom.

METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)

Priprema za nastavnicu/nastavnika: Detaljno proučiti tekst Vesne Brzev – Ćurčić „O počiniocima seksualnog zlostavljanja dece“.

PRVI ĆAS

A/1 Uvod - Socijalizacija i njeni Ćinioci i izvori

- Učenici/e na ovom času treba da uče o socijalizaciji kao o segmentu razvoja ličnosti.

- Nastavnik/ca najpre zapisuje na vrhu table:

„Razvoj ličnosti zavisi od:..“;

pa na osnovu odgovora učenika/ca dopisuje:

„nasleđe“, „sredina“, „aktivnost jedinke“.

Potom zaokružuje „sredina“ i dodaje kao naslov ovog časa „SOCIJALIZACIJA“.

- Nastavnik/ca navodi definiciju **socijalizacije**, a potom vodi razgovor sa uĀenicima/ama o **izvorima i Āiniocima socijalizacije**, jasno izdvajajući ključne.

Kao najznaĀajniji Āinioci socijalizacije (Āinioci kojima se socijalizacija ostvaruje) izdvajaju se: Porodica, Škola, Vršnjaci, Društvene organizacije i Masovni mediji

NajznaĀajniji izvori socijalizacije (izvori sadrĀaja koji se socijalizacijom prenose na jedinke) su: Kultura i Društveni sistem.

- UĀenicima/ama će tokom časa biti ukazivano na meĀusobnu povezanost, meĀuzavisnost Āinilaca i faktora. NaroĀito je znaĀajno da prepoznaju i razumeju da je uticaj izvora socijalizacije i neposredan (direktno deluje na pojedince/ke koji se socijalizuju), ali i posredan – deluje na Āinioce socijalizacije, oblikuje njih.

A/2 Pozitivno delovanje Āinioca i izvora socijalizacije

- Nastavnik/ca **grupiše uĀenike/-ce u 7 grupa** po rasporedu sedenja (da bi podela bila vremenski ekonomična) i svakoj grupi daje po jedan Āinilac, odnosno **izvor socijalizacije**: porodica, škola, vršnjaĀka grupa, društvene organizacije, masovni mediji, kultura i društveni sistem.

- **Zadatak** im je da porazgovaraju u grupi i spremne se **da navedu primer za to kako taj izvor deluje pozitivno**, to jest kako dovodi do formiranja poĀeljnih osobina.

- Svaka grupa dobija 5 minuta za dogovor i po 1 minut za izveštavanje. UĀenici/-ce rade u grupama, a potom izveštavaju.

A/3 Seksualno nasilje i negativno delovanje činilaca i izvora socijalizacije

- Nastavnik/ca zatim najavljuje da će sada razgovarati o negativnim uticajima, ali da će primer dobiti na papiru da razmotre. Potom svakoj grupi daje adekvatan papir. Tekstovi na papirima su:

1. Porodica: Otac seksualno zlostavlja devojčicu već 3 godine. Devojčica sada ima 10 godina.
2. Škola: Nastavnik seksualno zlostavlja više učenica. Jedna je pokušala da prijavi, ali je uprava škole „dokazala“ da ona laže jer joj je nastavnik dao nižu ocenu.
3. Vršnjačka grupa: Dečko je okačio snimak intimnih trenutaka sa svojom devojkom na fejsbuk. U roku od par sati snimak je podeljen 8 puta, ima 230 lajkova, 48 komentara u kojima njega nazivaju carem, a nad njom se zgražavaju. Među onima koji lajkuju i komentarišu su i njene najbolje drugarice.
4. Društvene organizacije: Grupa navijača je ušla u romsko naselje i pretukla nekoliko muškaraca koji su se našli na ulici. Jednu devojku su silovali.
5. Masovni mediji: Naslovna strana najčitanijeg dnevnog lista u selu Papež: Skandalozno – maloletna M.M. (14) iz sela Papež kod Crne Trave mesecima bila seksualna igračka ujaka R.R. (47)!
6. Kultura: Ona je rođena u Indiji. Već 4 godine živi kod muža i njegove porodice. Muž ima 27 godina, ona 10. Brak ne podrazumeva seksualne odnose dok ona ne bude biološki zrela (početak ciklusa).
7. Društveni sistem: Porodice četvoro dece prijavile su istog sveštenika za seksualno zlostavljanje i prošle kroz mučno višegodišnje suđenje. Korupcija je obezbedila da slučaj zastari.

- **Zadatak grupa** je da porazgovaraju i spremne se objasne kako ovakvo delovanje konkretnog činioca, odnosno izvora dovodi do formiranja kod deteta iz primera.

- Svaka grupa sada ima 10 minuta za razgovor i dok rade nastavnik/ca ih obilazi, pomaže da prepoznaju kao moguće posledice ovakvog iskustva, recimo, nepoverenje u ljude, osećanje izdaje i njegove moguće posledice, osećanje krivice koji sredina produkuje, neuspeh u školi, agresivnost...

- Kada grupe završe, nastavnik/ca traži da predstavnici/e svake grupe pročitaju primere koje su dobili i tek sada **deca shvataju da su se svi bavili seksualnim nasiljem nad decom**. Nastavnik/ca ih pita da li su do sada imali neka saznanja o ovoj vrsti nasilja. Oni/e koji žele odgovaraju, a potom im nastavnik/ca daje pripremljeni štampani materijal o seksualnom zlostavljanju dece da pročitaju.

(Ukoliko su se ovom temom na časovima psihologije već bavili, npr. na času „Stres i trauma“, ovaj deo razgovora nastavnik/ca vodi kao obnavljanje.)

- **Naročita pažnja se posvećuje Članu 54a Krivičnog zakonika Republike Srbije kojim je 2012. god. uveden ZLOČIN IZ MRŽNJE kao posebna, otežavajuća okolnost u odmeravanju kazne za dela učinjena iz mržnje na osnovu rase, veroispovesti, nacionalne i etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Za silovanje se uvek smatra da je zločin iz mržnje.**

- Na kraju nastavnica poziva da oni koji žele navedu zaključke svojih grupa o negativnom delovanju činilaca, odnosno izvora socijalizacije. Razgovor o tome traje do kraja časa.

DRUGI ČAS

A/1 Društveni položaj i uloge

- Nastavnik/ca navodi da smo na prošlom času govorili o socijalizaciji, njenim izvorima i činiocima i pita da se podsetimo koje primere smo imali na papirima kao primere za negativni uticaj. Učenici/e koji se sećaju navode, a potom nastavnik/ca traži da prepoznamo neku pravilnost.

Deca pokušavaju, nastavnica zaustavlja kad pomenu da su u gotovo u svim primerima žrtve devojčice, a zlostavljači muškarci. Kaže da je ona namenski tako oblikovala primere i pita ih da pretpostave zašto. **Od ovoga počinje obnavanje naučenog o seksualnom nasilju nad decom** – ko su najčešće žrtve, ko počinioci, kolika je učestalost ovog nasilja.

- Nastavnik/ca sada postavlja pitanje za razmišljanje – zašto su žrtve seksualnog nasilja najčešće devojčice i žene, a nasilnici muškarci. U zavisnosti od kvaliteta razmišljanja učenika/ca, nastavnik/ca usmerava, pomaže, vodi ka tome da prepoznaju da su u pitanju društvene uloge.

- Nastavnik/ca drži kratko, jezgrovito **predavanje o društvenim položajima i društvenim ulogama kao osnovama integracije u društvo.**

A/2 Rodne uloge i rodni identitet

- Nastavnik/ca objašnjava potom socijalni identitet kao aspekt ličnog identiteta, a onda i **rodne uloge i rodni identitet.**

- **Zadatak:** Učenicima/ama daje pripremljen štampani materijal – odnos rod i pol i traži da pročitaju, pa **da dopune prazna polja table „ROD – POL“** u delu o rodu aspektima koji stvaraju osnovu za seksualno nasilje i nasilje nad devojčicama i ženama.

- Učenici/e rade, ako imaju teškoća, nastavnik/ca ih podstiče da zajedno sa parom iz klupe potraže rešenja.

- Kada završe, nastavnik/ca poziva da oni koji žele pročitaju svoje odgovore. Kratko komentarišu podsticanje nasilja nad devojčicama i ženama kroz navedene rodne uloge.

A/3 „Prekinimo ćutanje o seksualnom nasilju nad decom!“

- Nastavnik/ca deli učenike/ce u **grupe** tako da slučajnim izborom napravi grupe od 3-4 člana/članice.

- Kaže da im je **zadatak** da osmisle **sadržaj za sajt** škole ili plakat za hol škole na temu „**Prekinimo ćutanje o seksualnom nasilju nad decom!**“.

- Sadržaj treba da bude takav da prenese osnovne istine o ovom vidu nasilja onima koji o tome ne znaju ništa, da ohrabri žrtve i pošalje im poruku da krivica nije njihova. Treba voditi računa da sadržaj obavezno uključi:

- objašnjenje rodni uloga kao osnove nasilja;
- osećanja osobe koja je preživela seksualno nasilje;
- preporuku za reakciju kada saznamo za seksualno nasilje nad nekim detetom (šta treba uraditi, kome se obratiti...)
- formulisanje lične gromoglasne poruke javnosti protiv seksualnog nasilja.
-

- Deca do kraja časa rade u grupama, a nastavnik/ca ih obilazi, pomaže, usmerava, eventualno koriguje.

- Nastavnik/ca kaže da svoje radove treba da završe kao domaći zadatak u roku od dve nedelje i da će najbolji sadržaj za sajt i najbolji plakat zaista biti na sajtu, odnosno u holu.

**Kad budu odabrani najbolji radovi za prikazivanje, ostalima se sugeriše da svoje radove mogu da objave na svojim fejsbuk-profilima. Značajni datumi kao što su Evropski dan zaštite dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja (18. novembar) ili Svetski dan prevencije zlostavljanja i zanemarivanja dece (19. novembar) su odlična prilika da radovi budu prikazani u okviru zvanične školske izložbe ili lokalne akcije drugačijeg tipa okrenute zajednici. Radovi su uvek dobrodošli da budu izloženi na oficijelnoj internet stranici Incest Trauma Centra – Beograd.*

NAUČENE LEKCIJE

- Srednjoškolicima/kama na časovima psihologije uvek treba dati priliku da budu kreativni, da osmišljavaju različita moguća rešenja i rezultati će vas uvek prijatno iznenaditi. Na osnovu tih saznanja biram kreiranje plakata i sadržaja za sajt škole kao aktivnosti planirane za njih. Naravno, razlog je i u činjenici da najbolje naučimo ono što pokušamo da objasnimo drugima.

- Ukoliko učenici/e na ovim časovima prvi put rade na društvenom problemu seksualnog nasilja nad decom, možemo očekivati da budu iznenađeni, zatečeni, ali i da mnogo otvorenije i spremnije nego što se pretpostavlja prihvate činjenice o seksualnom zlostavljanju dece i da lako (mnogo lakše od odraslih) formiraju adekvatan stav prema ovoj pojavi.

- Može da se desi da učenici/e kažu da je tema ružna, teška, da ne žele da pričamo o nečemu tako strašnom. Složimo se da nije prijatno, ali objasnimo da je potrebno govoriti o seksualnom zlostavljanju dece zato što ono postoji i nije retko, a kad čutimo o tome pomažemo zlostavljačima da ostanu neotkriveni i otežavamo žrtvi da izađe iz situacije zlostavljanja. Deca razumeju i prihvataju to objašnjenje.

- Nekad se desi da neko od dece zatraži da izađe i ovo je čas na kojem to treba dopustiti bez pitanja i komentara, bez obzira kakva nam je praksa inače.

- Nekad se desi da neko krene da se šali ili smeje kao reakcija na temu (ovo je baš retko). To zaustavljamo, kažemo da pretpostavljamo da nije bilo loše namere, ali da nas statistika o kojoj smo govorili obavezuje da temu seksualnog zlostavljanja dece uvek komentarišemo sa svešću da nas verovatno upravo sluša i dete koje je žrtva. Deca ovakvo objašnjenje prihvataju i poštuju bez izuzetka.

- Važno je da se nastavnik/ca pažljivo uključuje u ovaj proces u svakoj od grupa dece kako bi se izbeglo zauzimanje stavova da je počinitelj „poremećen“, a žrtva „sama kriva“.

RADNI MATERIJAL

O SEKSUALNOM ZLOSTAVLJANJU DECE

- Materijal za učenike/ce -

(Sa sajta *Incest Trauma Centra - Beograd*)

Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uživanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečju prostituciju.

Incestom se smatra seksualno zlostavljanje deteta od strane odrasle osobe od poverenja koja je u poziciji moći i predstavlja autoritet za dete.

Ovakva definicija incesta se razlikuje od one u zakonu, gde ovaj pojam podrazumeva seksualne odnose samo između bližih srodnika. To je sužena definicija, «gradira» traumu kod deteta, ne prepoznaje je pravilno. Mnoga deca su zlostavljana od strane odraslih osoba koje uživaju njihovo poverenje a koje nisu srodnici (npr. sused, majčin partner, učitelj....). **Zbog toga koristimo definiciju iz kampanje koju su u svetu vodile same osobe koje su preživele incest.**

Nisu sve osobe koje seksualno zlostavljaju decu pedofili.

Osobe koje seksualno zlostavljaju decu u najvećem broju slučajeva imaju uobičajene partnerske odnose sa odraslim osobama.

Za razliku od njih, pedofili ne ostvaruju funkcionalnu vezu sa odraslim osobama. Njih privlače i seksualno uzbuđuju isključivo deca.

O njima uglavnom čujemo kroz informacije o pedofiliji na internetu i sl. Čine do 10 % ukupnog broja počinitelja. Ostali zasnivaju redovne partnerske odnose sa odraslim osobama, zasnivaju bračne zajednice u kojoj imaju decu i najčešće su to njihove lake mete. Sopstvena deca su najdostupnija, najviše vam kao roditelju veruju. Moć, autoritet i poverenje deteta – tri osnovne komponente (pored fizičkog pristupa detetu) koje su počiniocu potrebne da ih ostvari da bi seksualno zlostavljao dete – prisutne su na jednom mestu.

Šta da uradim ako mi dete kaže da je seksualno zlostavljano?

- **Verujte detetu.** Deca ne lažu da su seksualno zlostavljana.
- Pokušajte da ostanete smireni. Znamo da je ovo teško postići, ali Vaš šok i ljutnja mogu imati za posledicu da se dete povuče u sebe.
- Slušajte pažljivo. Odvedite dete na sigurno mesto i dopustite da Vam svojim rečima ispriča šta se dogodilo.
- Poklonite mu punu pažnju.
- Nemojte ispitivati dete. Jedino pitanje koje treba da postavite je «Šta ti je on (počinilac) rekao da će se desiti ako ovo ispričaš nekome?» Najčešće je većina tih pretnji bez osnova, i potrebno je da objasnite detetu da se one neće ostvariti.
- Kažite jasno detetu da nije krivo. Najveći strah deteta ogleda se u tome što se oseća odgovorno za seksualno zlostavljanje i krivi sebe. Odgovornost je uvek na strani počinioca.
- Pohvalite dete zbog toga što Vam se poverilo. Ponovite detetu više puta da je dobro što Vam je ispričalo i da je sa Vama bezbedno. Zahvalite mu se na poverenju koje Vam je ukazalo.

ČAST JE DA VAM SE POVERI DETE KOJE JE PREŽIVELO SEKSUALNO NASILJE.

ČINIOCI I IZVORI SOCIJALIZACIJE - Materijal za rad u grupama -

Porodica: Otac seksualno zlostavlja devojčicu već 3 godine. Devojčica sada ima 10 godina.

Škola: Nastavnik seksualno zlostavlja više učenika. Jedna je pokušala da prijavi, ali je uprava škole „dokazala“ da ona laže jer joj je nastavnik dao nižu ocenu.

Vršnjačka grupa: Dečko je okačio snimak intimnih trenutaka sa svojom devojkom na fejsbuk. U roku od par sati snimak je podeljen 8 puta, ima 230 lajkova, 48 komentara u kojima njega nazivaju carem, a nad njom se zgražavaju. Među onima koji lajkuju i komentarišu su i njene najbolje drugarice.

Društvene organizacije: Grupa navijača je ušla u romsko naselje i pretukla nekoliko muškaraca koji su se našli na ulici. Jednu devojku su silovali.

Masovni mediji: Naslovna strana najčitanijeg dnevnog lista u selu Papež: Skandalozno – maloletna M.M. (14) iz sela Papež kod Crne Trave mesecima bila seksualna igračka ujaka R.R. (47)!

Kultura: Ona je rođena u Indiji. Već 4 godine živi kod muža i njegove porodice. Muž ima 27 godina, ona 10. Brak ne podrazumeva seksualne odnose dok ona ne bude biološki zrela (početak ciklusa).

Društveni sistem: Porodice četvero dece prijavile su istog sveštenika za seksualno zlostavljanje i prošle kroz mučno višegodišnje suđenje. Korupcija je obezbedila da slučaj zastari.

POL I ROD

- Materijal za učenike/ce –

SEKSUALNO NASILJE JE RODNO ZASNOVANO NASILJE

Od čega strahuje ženska osoba / a od čega muška – kada prolaze sami mračnim i nepoznatim delom grada!!!???
(Ž - strahuje od silovanja / M - strahuje da će ga neko odžepariti i dobiti batine)

Pol – biološke, anatomske i fiziološke osobine po kojima se razlikuju žene i muškarci.

Rod – skup društveno uslovljenih osobina pripadnika/ca jednog pola, nastao verovatno s prvobitnom podelom rada, opstao i kada je izgubio originalnu funkciju i to kao instrument politike održanja neravnopravnosti polova pri čemu se, zahvaljujući prividnoj prirodosti, obnavlja u svakoj jedinki u procesu odrastanja i vaspitanja.

ROD	POL
RODNE uloge: - se uče - su nametnute od okoline: *roditelja, *vršnjaka, *ŠKOLSKOG SISTEMA, *medija, *zakona tržišta, *religije, *umetnosti	Polne uloge: - se donose rođenjem - su biološki date: *hromozomi, *hormoni, *spoljašnje i unutrašnje genitalije
*žena koja vodi decu u šetnju	*žena koja je u drugom stanju
*žena koja sprema ručak	*žena koja doji bebu
*muškarac koji vozi auto/bavi se politikom	*muškarac koji mutira / ima bradu

Kada neko IZAĐE IZ RODNE KUTIJE – postaje META OSUDE i diskriminacije - osobe jednog pola NE smeju da se OBLAČE, IZGLEDAJU i PONAŠAJU kao osobe suprotnog pola.

NASILJE nad ŽENAMA i DECOM je posledica NEJEDNAKE RASPODELE MOĆI MUŠKA DOMINACIJA je prisutna u većini sfera života: PORODICA, PRAVNI SISTEM, RELIGIJA... ta dominacija je OSNOVA MUŠKOG NASILJA NAD ŽENAMA
CILJ nasilnog muškarca je: **uspostavljanje i održavanje KONTROLE nad partnerkom!!!**

Slajd 1

Uveden 2012. god. u Srbiji

Član 54a Krivičnog zakonika Republike Srbije

Uvodi se ZLOČIN IZ MRŽNJE kao posebna, otežavajuća okolnost u odmeravanju kazne za dela učinjena iz mržnje na osnovu rase, veroispovesti, nacionalne i etničke pripadnosti, pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

www.yucom.org.rs/upload/zlocinizmrznje.pdf

YUCOM, „ZLOČIN IZ MRŽNJE“, BROŠURA ZA GRAĐANE (8 str.), Beograd 2013

PREPORUČENI RESURSI:

1. Zakon o zabrani diskriminacije Republike Srbije
2. www.yucom.org.rs/upload/zlocinizmrznje.pdf
YUCOM, „ZLOČIN IZ MRŽNJE“, BROŠURA ZA GRAĐANE (8 str.), Beograd 2013
3. <http://www.incesttraumacentar.org.rs/> , a na tom sajtu naročito:
 - <http://www.incesttraumacentar.org.rs/index.php/najcesce-postavljena-pitanja>
 - Incest Trauma Centar – Beograd (2015). „I ja sam uz tebe!“ Brošura Vršnjačkog tima protiv seksualnog nasilja.
 - www.ijasamuztebe.org.rs

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

PREDMET:	PSIHOLOGIJA
RAZRED:	DRUGI I ČETVRTI
TEMA:	OSEĆAJI I OPAŽAJI
NASTAVNA JEDINICA:	Greške u opažanju osoba
NASLOV ČASA:	Šta se krije iza maske – ne postoji profil počinioca seksualnog zlostavljanja dece (DVOČAS)
CILJEVI:	
<ul style="list-style-type: none">• Osposobljavanje učenika/ca da stečena znanja o psihičkim procesima, osobinama, stanjima i njihovom manifestovanju u ponašanju koriste u svakodnevnom životu.• Unapređivanje sposobnosti učenika/ca za prikupljanje, analizu, organizaciju, kritičku procenu, primenu i prenošenje relevantnih opaženih informacija.• Učenici/e shvataju opažanje osoba kao „osnovni vid socijalne interakcije“ i njenog značaja u socijalnom svetu.• Učenici/e razvijaju realistične slike o sebi, odgovornosti prema sebi i drugim ljudima, osveščivanje posledica pogrešne procene osoba.• Učenici/e preispituju opažene neusklađenosti sa tradicionalnim rodnim ulogama (rodnim normama).	
SPECIFIČNI CILJEVI:	
<ol style="list-style-type: none">1. Učenici/e razumeju kako predrasude i stereotipi pomažu taktikama i strategijama koje koristi seksualni nasilnik u procesu seksualnog zlostavljanja deteta.2. Učenici/e razumeju da ne postoji „profil“ seksualnog nasilnika.3. Učenici/e uviđaju značaj prevencije, prepoznavanje znakova upozorenja, kao i značaja pravovremenog i adekvatnog reagovanja u situaciji seksualnog nasilja nad decom.	
SADRŽAJ (kratak opis koraka/aktivnosti ŠTA ćemo raditi)	
PRVI ČAS	
A/1 Uvod o maskama i opažanju osoba	
- Učenici/e su upoznati sa konceptom maske.	
A/2.1 Prva tipična greška pri opažanju osoba - PRVA IMPRESIJA	
- Učenici/e su upoznati sa pojmom i fenomenom prve impresije.	
A/2.2 Ostale vrste grešaka u opažanju osoba	
- Učenici/e su upoznati sa pojmovima i fenomenima: „halo – efekat“, lična teorija, logički neosnovano zaključivanje, stereotipnost, uproščavanje, greška atribucije.	
DRUGI ČAS	
A/3 Činioci koji utiču na tačnost ocenjivanja drugih osoba	
- Učenici/e su upoznati sa tri činioca koja umanjuju ili uvećavaju mogućnost pogrešne procene.	
A/4 Reagovanje na seksualno zlostavljanje dece	
- Učenici/e razumeju da je uvek važno suprotstaviti se nasilju i nasilniku – i da uvek postoji neko ko će umeti i moći da pomogne.	

METOD (opis koraka/aktivnosti KAKO ćemo raditi)

A/1 Uvod o maskama i opažanju osoba

Citat napisan na tabli ili flip-čart papiru:

*„Kad sam bila mala, zastrašivali su me pričama o zlim vešticama, babarogama, čudovištima sa pet glava. Ja ću svom detetu pričati da se čuva ljudi - ljudi sa jednom glavom, a pedeset lica na njoj. Ima li većeg čudovišta?“
Jelena Citati o dvoličnosti. (<http://najlepsicitati.com>)*

- Izvesno je da svi mi ponekad nosimo maske. Podsetimo se situacija kada svojim ponašanjem, izgledom imamo nameru da ostavimo željeni utisak na osobe koje nas opažaju (pitanja iz **Priloga 1**).

One nas štite od osuđivanja ili procene, a ponekad i da bismo ostvarili ciljeve ili se osećali sigurno.

- Kako tumačimo **koncept maske?** (**Prilog 2**)

Kada kažemo da neko nosi masku odmah pomislimo da neko nešto skriva, uz nju se asociraju diskutabilne namere. Ipak, maska nije uvek sama po sebi pokazatelj lošeg karaktera, potajnih namera ili neiskrenosti.

Ali, kako da mi to prepoznamo ?

- Podsetiti se sadržaja usvojenih na prethodnom času (**Prilog 3**).

- Na ovom času treba da se upoznamo sa **tipičnim greškama pri opažanju osoba**, njihovih osećanja, namera, razloga njihovih reakcija. Mnogo su češće pogrešne ocene prilikom opažanja osoba nego prilikom opažanja fizičkih objekata.

Kao što je opažanje objekata važno za snalaženje u fizičkom svetu, opažanje i ocenjivanje stanja, svojstva i namera drugih osoba neophodno je za snalaženje u socijalnom svetu.

„Opažanje (percepcija) osoba je osnovni vid socijalne interakcije“

A/2.1 Prva tipična greška pri opažanju osoba - **PRVA IMPRESIJA**

- Jedna od zamki socijalne percepcije je PRVA IMPRESIJA

- Od učenika/ca tražiti da odrede unutrašnje karakteristike osobe na slici (**Prilog 4**). Nastavnik/ca pokazuje sliku bez objašnjenja o kome se radi. Sluša odgovore i obraća pažnju učenicima/ama da jedni druge aktivno slušaju. (U pitanju je jedan od najgusnijih serijskih ubica, a koji je od strane drugih ljudi opažen kao naočit, obrazovan i ugledan čovek)

- Prva impresija se obrazuje brzo, **TOKOM PRVIH 7 SEKUNDI**, i bez dovoljno podataka. Ona je od uticaja na naše kasnije ponašanje prema toj osobi. Ona usmerava dalji tok interakcije, selektivno deluje na kasnije opažanje osobe.

- Iako bi bilo mudro da ne žurimo sa svojim ocenama o ličnosti druge osobe, sa dosta uverenosti smo skloni da takve ocene ipak iznosimo.

- Pogrešna procena osoba često može dovesti do opasnosti tj. do rizika od izlaganja nasilnim situacijama.

- Podsetite se vidova nasilja: fizičko, psihičko, socijalno, seksualno, zloupotreba informacione tehnologije.

- Nasilnici mogu biti i osobe koje uživaju nečije poverenje, koje pomažu kad nešto treba, koje su voljene, a često i uzori.

- Nekada sebe dovedemo u situaciju da postanemo žrtva nasilnika, jer smo vođeni prvim utiskom zaključili da izvesna osoba zasluđuje naše poverenje.

- Slike koje pratimo i „kačimo“ na fejsbuku, olako prihvatanje „dejtinga“ nakon kratkih razmena ličnih podataka, mogu nas dovesti u situaciju da postanemo žrtva seksualnog nasilja (zloupotreba informacione tehnologije).

- Seksualno zlostavljanje dece predstavlja bilo koji vid eksploatacije deteta mlađeg od 18 godina u cilju seksualnog zadovoljenja i uđivanja odrasle osobe i obuhvata: opscene telefonske pozive, pokazivanje inače pokrivenih delova tela i voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokuđaj da se obavi seksualni odnos, silovanje, incest i dečiju prostituciju.

Seksualno nasilje je krivično delo !!!
Silovatelji su često neupadljive osobe, naizgled dobronamerne i prijatne.

NASILNIK MOĐE DA BUDE BILO KO!

Tome u prilog govore sledeći podaci:

Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji, sprovedena 2015. god, pokazuje: Na uzrastu od 10 do 18 godina, u svakom školskom odeljenju u Srbiji postoje 4 deteta koja su preživela određeni vid seksualnog nasilja i još 4 deteta koja poznaju nekoga kome se to dogodilo. U ovom trenutku, 2 deteta iz svakog školskog odeljenja izloženo je seksualnom nasilju. **Prema prijavljenim slućajevima Incest Trauma Centru – Beograd:** Od petoro dece koja su seksualno zlostavljana četvoro ženskog pola i jedno muškog pola. Dećaci su preživeli seksualno nasilje u 16.78%. Polna struktura poćinilaca seksualnog zlostavljanja dece: u 90.19% u pitanju su osobe muškog pola i 9.81% ženskog pola. U 42.15% poćinilac seksualnog nasilja nad detetom je biološki otac (najćešći vid incesta je otac-kćerka), dok je u 50.64% poćinilac figura oca (zbirno, redosledom ućestalosti: otac, oćuh, hranitelj, usvojitelj). U 21.61% poćinilac je osoba van porodice poznata detetu (porodićni prijatelj, komđija, „privatni“ profesor, trener), dok su 10.02% ćinili maloletni poćinioci seksualnog nasilja (prevashodno vrđili zlostavljanje unutar vrđnjaćke grupe, zatim unutar porodice i unutar ustanova socijalne zađtite gde su deca na trajnom smeđtaju). U periodu 2009-2014., 100% poćinilaca su bile osobe poznate detetu.

A/2.2 Ostale vrste gređaka u opađanju osoba

Gređke su sistematske prirode jer se deđavaju svima!

Razlozi: manje pouzdanih oslonaca za opađaj
pristrasnost ocenjivaća
ćinioci koji ometaju objektivnost opađanja

U kojoj meri se osobe ponađaju u skladu sa tradicionalnim rođnim ulogama, u kojoj meri su usklađeni sa opađenim rođnim ulogama.

Vrste:

- „Halo – efekat“

Već posle kratkog susreta sa nekom osobom često se donosi sud o mnogim njenim osobinama (posledica prve impresije). Iako bi bilo opravdano da se o nekome ne donese ocena bez dovoljno podataka za to, utisak ili impresija o ljudima obrazuje se brzo i bez dovoljno podataka. Zakljućuje se o nacionalnoj / etnićkoj pripadnosti, religiji, klasi, seksualnoj orijentaciji, intelektualnoj i fizićkoj sposobnosti, zanimanju, obrazovanju i o raznim crtama lićnosti – energićnosti, pouzdanosti, inteligenciji i drugim osobinama. Iako je formirana impresija trajna i uticajna, ne znaći da se nikad ne menja. Promeniće se ako su novi podaci, suprotni onima na kojima poćiva prva impresija, vađni. Po pravilu, pozitivna impresija o nekoj osobi će se izmeniti ako se kasnije dozna za njen negativni stav prema nama i obrnuto – negativna impresija o nekoj osobi izmeniće se ako saznamo za njenu pozitivnu ocenu o nama.

Primer: (utisak o jednoj osobi formiran u jednoj situaciji čini da na je isti način opažamo i u drugim situacijama, npr. kada nastavnik/ca o nekom učeniku/ci ima stav da je to slab učenik/ca, pa i ako dobro nauči gradivo, ocenjen je sa dovoljan 2).

Istraživanja pokazuju da je potrebno čak 7 suprotnih podataka da bi se prvi utisak promenio!

- **Lična teorija** tj. verovanje da se neke osobine uvek javljaju zajedno.

Primeri:

Jasna je energična, samopouzdana i _____ (inteligentna/glupa)

Nenad je vedar, pozitivan i _____ (dosadan/zanimljiv)

Marija je radoznala, otvorena i _____ (sklona rizičnom ponašanju/zabavna)

Đorđe je zgodan, obrazovan i _____ (bogat/siromašan)

Milan je ozbiljan, suzdržan _____ („hladan“/stabilan)

- **logički neosnovano zaključivanje** - neopravdane funkcionalne analogije – psihičke na osnovu fizičkih osobina tj. zaključivanje iz određenih fizičkih o određenim psihičkim osobinama.

Primer: nisko čelo govori o niskoj inteligenciji ili nošenje naočara o obrazovanosti i načitanosti.

- **Stereotipnost** se ogleda u tendenciji da se svim pripadnicima određene društvene grupe pridaju iste osobine. Na primer, sve nas nastavnike ocenjujete kao rasejane, vi mladi ste neozbiljni, a stariji su konzervativni, žene su slabe a muškarci su jaki.

Primer diskriminacije: Tretman osobe sa telesnim invaliditetom može biti unapred kao da ima i umanjene intelektualne sposobnosti.

Stereotipi predstavljaju strukturane predrasude kojima se pojačava polarizacija između dominantne društvene grupe i marginalizovane društvene grupe koja je uvek meta dominantne.

Dominantna društvena grupa ne mora da bude uvek brojnija, ali uvek ima veću društvenu moć od marginalizovane (primeri: Apartheid, zatim žene kao najveća marginalizovana grupa, i dr.).

Ovde konsultovati šematski prikaz: Kavez opresije iz Uvoda i obezbediti ištampanu kopiju za svakog učenika/cu koju će poneti kući (Prilog 5).

Rodne uloge takođe nameću kako dečaci a kako devojčice mogu da budu opaženi. Odnosno, rodne kutije u koju su smešteni od strane društva i očekuje se da budu isključivo „pravi muškarci“ – u stvari im otežava da prijavljuju slučajeve nasilja nad njima. **A podaci govore da „Od 5 žrtava seksualnog zlostavljanja dece, 4 su devojčice i 1 dečak. Iako seksualni nasilnici najčešće za svoje mete biraju devojčice, i dečaci mogu postati žrtve.“**

Stereotipno mišljenje je pojednostavljeno i pogrešno zato što svim pripadnicima neke grupe (nacije, vere, rase, seksualne orijentacije, profesije, čak i horoskopskog znaka) pripisuje iste osobine. Tako se zanemaruju individualne razlike i ne poštuje se ličnost pojedinca.

Npr: etničke stereotipije – neopravdano pridavanje određenih osobina svim pripadnicima određenog naroda. Shodno tome svi Englezi su „hladni“, Italijani „temperamentni“, dok su pripadnici vlastitog naroda „hrabri i nesebični“. Takve stereotipije mogu biti i izraz neprijateljstva i predrasuda, pa sve pripadnike naroda koje iz nekog razloga ne volimo ocenjujemo kao agresivne i primitivne. Takve neopravdane opšte ocene o pripadnicima nekog naroda nazivaju se negativnim etničkim stereotipijama.

- **Uproščavanje** - isticanje samo nekih osobina. Dolazi do izražaja u sklonosti ka ocenjivanju ljudi kao osoba koje poseduju samo nekoliko jasno izraženih i međusobno usklađenih osobina, a ne kao osoba složenih po svojim svojstvima, koje se i ne manifestuju dosledno.

Primer: kada osobu pored brojnih osobina koje ima ocenjujemo samo kao povučenu, zatvorenu.

Primer: nazivamo „divnim“ komšiju koji nam se uvek ljubazno javi kad se u zgradi zajedno vozimo liftom, smatramo ga „prijatnim čovekom“. Ovaj prijatni čovek u četiri zida može biti i nasilan prema detetu i/ili partnerki.

Atribucija uzroka ponašanja - Ocenjujući neku osobu nas redovno zanima šta su uzroci njenog ponašanja. Za nas je to važno da bismo mogli ne samo da razumemo ponašanje određene osobe, nego i da ga predvidimo i da bismo znali šta u odnosu sa njom možemo očekivati. Proces zaključivanja o uzrocima ponašanja osobe koja se opaža naziva se **atribucija**.

Stvarne uzroke nečijeg ponašanja nije lako otkriti iz dva razloga:

- prvo, zato što ljudi nastoje da se prikažu drugačijima i u što boljem svetlu i često prikrivaju svoje prave namere;
- drugo, što je teško utvrditi da li je neko ponašanje izazvano određenim svojstvima i namerama osobe ili situacijom u kojoj se ona nalazi. Na primer, teško je biti siguran da li se neko oprezno ponaša zbog toga što nije dovoljno hrabar ili što je situacija veoma opasna (pa bi se gotovo svi ljudi u takvoj situaciji slično ponašali). Da li je neko izuzetno ljubazan prema vama jer ima neki skriveni interes ili je jednostavno odraz njegovog vaspitanja.

Istraživanja pokazuju da se tuđe ponašanje često objašnjava unutrašnjim uzrocima, a vlastito ponašanje spoljnim.

Na primer, tražeći objašnjenje za izbor zanimanja svojih prijatelja ispitanici/e odgovaraju da je uzrok u njihovim sklonostima i sposobnostima. Za vlastiti izbor, međutim, često se kao uzrok navodi verovatnoća nalaženja zaposlenja, dakle spoljni uzroci.

Takođe, pitanje je u kojoj meri se osobe ponašaju u skladu sa tradicionalnim rodnim ulogama, **u kojoj meri su usklađeni sa opaženim rodnim ulogama.**

A/3 Činioci koji utiču na tačnost ocenjivanja drugih osoba

- **Otvorenost i doslednost osobe** koja je predmet opažanja doprinosi boljoj proceni

- **Ako osobu vidimo u mnogim situacijama,** samim tim količina raspoloživih informacija je veća.

- **Sličnost ocenjivača i ocenjivanog umanjuje mogućnost pogrešne procene** (npr.osobe istog uzrasta tačnije opažaju jedna drugu nego ako su starosne razlike velike; ljudi iz jedne kulture često greše u ocenjivanju ljudi koji pripadaju drugim kulturama).

U SITUACIJAMA SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA DECE, NAJVAŽNIJI JE UNUTRAŠNJI GLASIĆ DETETA KOJEM JE NEOPHODNO DA ONO VERUJE O TOME DA LI JE NEKA SITUACIJA BEZBEDNA ILI NE I DA LI JE NEKA OSOBA BEZBEDNA PO DETE ILI NE.

UNUTRAŠNJI GLASIĆ DETETU KAŽE KAKO SE ONO STVARNO OSEĆA BEZ OBZIRA NA PONAŠANJE POČINIOCA KOJE ON SAM PREDSTAVLJA KAO DOBRO ZA DETE.

POČINIOCE JE TEŠKO PREPOZNATI, JER ČINE SVE DA OBMANU DETE I ODRASLE OSOBE KOJE SU U OKRUŽENJU DETETA.

- Tekst i video zapis: „O počiniocima seksualnog zlostavljanja dece“ autorke Vesne Brzev Ćurčić (Prilozi 6 i 7)

- Video zapis je potrebno dati kao domaći zadatak da se pogleda između dva časa, a onda drugi čas otvoriti time što će se prikazati jedan deo video zapisa.

A/4 Reagovanje na seksualno zlostavljanje dece

- Spremnost na adekvatno reagovanje u situacijama koje nose rizik tj. uputstva u slučaju saznanja o nasilju, kao i u slučajevima kada postoji sumnja da je neko izložen nasilju.

- Učenike/ce treba ohrabriti i uputiti da se povere odrasloj osobi kojoj veruju, pedagoško-psihološkoj službi, školskom timu za zaštitu učenika/ca od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja; nastavniku/ci; SOS telefonskoj liniji... - **podeliti im tel. brojeve i adrese institucija kojima se mogu obratiti za pomoć.**

- Učenicima dati sledeće informacije/podatke i istaći značaj prijavljivanja slučajeva nasilja.

Od ukupnog broja, u Srbiji se prijavi samo 6-8% slučajeva silovanja. U 90% slučajeva žrtva ćuti. U suštini seksualnog delikta nije sam polni čin, već je to agresija, nasilje, demonstriranje moći, želja za poniženjem žrtve, čak i osveta.

Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji je pokazala da srednjoškolci/ke koji su preživeli seksualno nasilje najčešće svoje iskustvo obelodane, ispričaju, vršnjaku ili vršnjakinji.

Drug/drugarica bili su osobe kojima se dete najčešće poveravalo (37.9%). To iziskuje da tinejdžeri znaju kako da postupe u tom trenutku, da veruju drugarici/dругu i saveznički, zajedno, potraže pomoć odrasle osobe od poverenja.

TREBA !!!

- da identifikuju opasne situacije
- da odbiju pristup nasilniku
- da prekinu interakciju
- da pozovu u pomoć
- da ne osećaju krivicu
- da kažu NE, ako ih neko dodiruje nepristojno
- da napuste situaciju
- da kažu odraslom šta se dogodilo – mobilisati posmatrača.

NAUČENE LEKCIJE

Pogledati Radni materijal koji obiluje važnim „naučenim lekcijama“.

RADNI MATERIJAL

PRILOZI

• Prilog 1:

U nameri da nas neko drugi opazi onako kako mi želimo, mi stavljamo masku.

- Da li nosite masku dok se smejete šali najboljeg druga/ice čak i ako nije smešna? (u želji za podrškom).
- Da li se predstavljate samouvereno kada vas prozovu da odgovarate za ocenu, a niste učili? (blefirate iz koristi)
- Da li na društvenim mrežama postavljamo samo svoje najlepše slike? (namera da ostavite što bolji utisak)
- Da li oblačimo naj-garderobu kada pođemo na prvi sastanak sa nekim ko nam se dugo sviđa? (želja da se dopadnemo)
- Da li za skromni poklon od roditelja povodom rođendana, uz širok osmeh, kažemo „super je“ a očekivali smo nešto drugo, npr. tablet (da ih ne ražalostimo)
- Da li je maska kada ste tužni, a kada vas pitaju šta vam je vi kažete - ništa? Kada krijete ono što osećate? (plače vam se ali, zaboga, pa vi ste dečak, očekivanja na ovim prostorima su jasna - „dečaci ne plaču“ !!!).

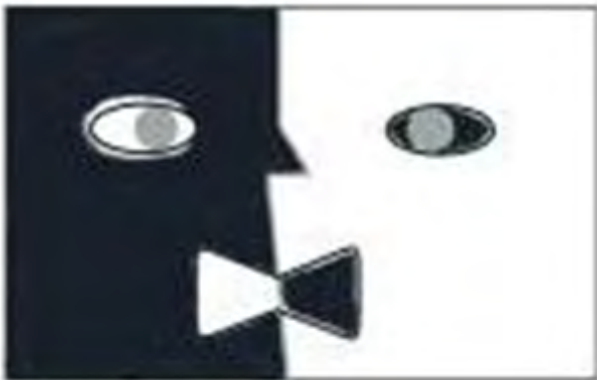
Da, to je maska.

Izvesno je da svi mi ponekad nosimo maske.

One nas štite od osuđivanja ili procene, a ponekad i da bi smo ostvarili ciljeve ili se osećali sigurno.

• Prilog 2: Maska

Nacrtaj svoju masku.

Većina nosi pet maski koje imaju nekih sličnosti, ali se razlikuju u zavisnosti od situacije.

Ova vežba dozvoljava ljudima da sa sigurnošću sagledaju svoje barijere prema sebi i drugima.

Barijere nam obezbeđuju sigurnost i nekada nije baš pametno skinuti masku, ali nekada je upravo to preduslov za poboljšanje odnosa ili sopstveni rast i razvoj. Pokušajte da nacrtate svoju masku ili maske i da razmislite o pojedinačnim simbolima koje ste prikazali. Vežbu možete raditi i s nekim ili u grupi, a potom porazgovarati o maskama koje nosite pojedinačno i u konkretnom odnosu, oslobađajući sliku o sebi i praveći korak ka istraživanju sebe, ali i međuljudskih odnosa.

Osoba koja je nacrtala ovu masku interpretirala je ovako: **“Ja sam kvadrat (eng. square, može značiti i kruta osoba). Posmatram sve crno ili belo. To me sprečava da imam prijatelje. Znam da ima puno sivog na ovom svetu. Želim da se promenim da postanem osoba koja je otvorena ka drugima...**

Nosimo maske i nosićemo ih. One su čak i neophodne za život kakav znamo ili priželjkujemo. Možda je Šekspir bio u pravu kada je rekao da je život pozornica. Ali vredno se zapitati da li se mrštimo kada smo tužni i zašto je to tako.

Milena Stošić, dipl. psihološkinja

- **Prilog 3: Podsetnik (naučeno na prethodnom času)**

Kako opažamo, vidimo druge? Od čega to zavisi? Podsetimo se šta sve opažamo na drugoj osobi.

Nivoi:

I – izgled (crte lica, izgled celokupne pojave) ponašanje

Pri opažanju osoba analiziramo verbalni materijal koji osoba produkuje (verbalna komponenta utiče na našu procenu): govor-stil govora, reči koje koristi, razni paralingvistički znaci (boja, jačina glasa, naglašavanje, pauze u govoru...)

Opažamo i preko kanala neverbalne komunikacije (mimika, odeća, gestovi, stav tela, kontakt očima (pogled), izraz lica, mimika, pokret glavom, pokret tela, držanje i stav, razdaljina i orijentacija, dodir... itd.

(Dobro je kada su verbalna i neverbalna komunikacija u saglasju, tada je opažanje relativno jednostavno. Nevolja je kada osoba verbalno daje jednu poruku, a neverbalno-drugu. Ocene na osnovu crta lica su nepouzdana i verovatno pogrešne ! Ocena na osnovu postupaka je pouzdanija.)

II - odmeravanje koliko će se otkriti pred drugima sa namerom da ostavi željeni utisak

III – osoba-opažač posmatra osobu-metu ne samo da bi je upoznala već da u njoj nađe jednu vrstu „ogledala“

(Drugim rečima, i osoba koju opažamo pripisuje nama, kao što mi pripisujemo njoj određene motive i stavove i njeno ponašanje zavisi od toga kako nas ocenjuje i zapaža. Kao kod svake vrste interakcije među ljudima, postoji uzajamno očekivanje određenih oblika ponašanja. Mi pripisujemo određene namere drugoj osobi, a ona ih pripisuje nama. Otuda uzajamna zavisnost ponašanja onoga koji opaža nas i onoga koga mi opažamo.)

- **Prilog 4: Određivanje unutrašnjih karakteristika osobe na slici**

Vežba: zaključiti o osobi na osnovu fotografije

„Slučaj Ted Bandi“

Opažanje drugih osoba je interesantna tema učenicima sama po sebi ali se uvek može začiniti sa nekoliko zanimljivih “klopki” jedna od njih može se zvati “Slučaj Ted Bandi”. Ideja je da učenicima/ama prikazete sliku Teda Bandija koji je jedan od najpoznatijih i najgnusnijih serijskih ubica a koji je od strane drugih ljudi opažan kao naočit, obrazovan i ugledan čovek. Njegov slučaj, a ni lik, obično im nije poznat pa, zamoljeni da procene unutrašnje karakteristike čoveka sa slike i njegovo zanimanje, pogledavši sliku učenici/e obično veruju da je u pitanju glumac, pisac, boem, poeta, nežan i zanesen. Dosta se iznenade kada im otkrijem da je to serijski ubica koji je ubio toliko žena da im se ne zna broj.

Naša prva impresija, naročito na ovu fotografiju govori nam sve sem istine. Ovo ide u prilog tezi da je prva impresija varljiva jer se stvara na osnovu malog broja podataka i veoma brzo, subjektivna je i veoma pogrešna.

Veruju pa treba popričati sa učenicima koliko su bili ubeđeni da su njihova opažanja tačna od 1 do 100%.

Uglavnom su u pitanju visoki procenti.

- **Prilog 5:** Kavez opresije.

- **Prilog 6:** Tekst: „O počiniocima seksualnog zlostavljanja dece“ autorke Vesne Brzev-Ćurčić

- **Prilog 7:** Video zapis: „O počiniocima seksualnog zlostavljanja dece“ autorke Vesne Brzev-Ćurčić (www.incesttraumacentar.org.rs/Produkcija/Videoteka
<http://incestraumacentar.org.rs/index.php/video/video/quot-specijalisticki-trening-za-medije-g-da-vesna-brzev-curcic-predavanje-o-seksualnim-nasilnicima-quot-27-maj-2010-trajanje-1h-52-min>)

PREPORUČENI RESURSI:

1. Detaljno proučiti Uvod.

Važno mi je za sledeći put kad realizujem ovaj čas...

LITERATURA – PREPORUČENI RESURSI:

1. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije: *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (ZOSOV; 2013. god.); Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2007. god.); Priručnik za primenu Posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama (2009. god.); Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje (2010. god.).*
2. Incest Trauma Centar – Beograd (2015). *Prva Nacionalna studija o društvenom problemu seksualnog zlostavljanja dece u Republici Srbiji*; realizovana u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Centrom za promociju zdravlja žena. Autorke: Dr Ljiljana Bogavac, Dr Stanislava Otašević, Prof. Dr Viktorija Cucić i Dušica Popadić.
3. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). *Obrazovni paket za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za predškolske ustanove u Srbiji, roditelje i staratelje*; izrađen u partnerstvu sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. Autorka: Dr Ljiljana Bogavac. Obrazovni paket je praćen specijalističkim akreditovanim treningom osnovnog nivoa po rešenju ministra pod nazivom: „Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz ugla dece i odraslih osoba koje su preživele traumau“ (2016- ; ranije akreditovanje u periodu 2010-2014. po rešenju ZUOV);
4. Incest Trauma Centar – Beograd (2016). *Zdravi izbori za decu; Program prevencije nasilja Incest Trauma Centra – Beograd za nastavnike/ce, roditelje/staratelje i decu Komplementaran resurs Obrazovnom paketu za učenje o temi seksualnog nasilja nad decom za osnovne i srednje škole u Srbiji – za primenu na času odeljenjskog starešine, za osmišljavanje i realizaciju školskih akcija i akcija u lokalnoj zajednici*; Drugo, prošireno izdanje. Autorke: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić. Program „Zdravi izbori za decu“ je praćen istoimenim specijalističkim akreditovanim treningom naprednog nivoa po rešenju ministra (2016-); ranije akreditovanje u periodu 2010-2014. po rešenju ZUOV);
5. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije i Pedagoško društvo Srbije (2016). *Digitalno nasilje - Prevencija i reagovanje*; Autorke: Dobrinka Kuzmanović, Biljana Lajović, Smiljana Grujić i Gordana Medenica.
6. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2015). *Priručnik za prevenciju rodno zasnovanog nasilja*; Priredila: Smiljana Grujić.
7. Incest Trauma Centar – Beograd (2014). *Kako da sprečite nasilje u adolescentnoj ljubavnoj vezi – Vodič za tinejdžerke i tinejdžere i odrasle koji o njima brinu*. Priručnik za primenu u redovnom nastavnom programu osnovnih i srednjih škola. Autorke: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić.
8. Incest Trauma Centar – Beograd (2013). „Tagged“ *Obrazovni paket: Filmski paket (osnovni film i 4 prateća kratka filma) i Priručnik za zaštitu dece i mladih od sajber nasilja i primenu u redovnom nastavnom programu osnovnih i srednjih škola*; Priredile: Dr Ljiljana Bogavac i Dušica Popadić.
9. „KIKO i Ruka“ *edukativni materijal Saveta Evrope (2012)*. Izdavač za Republiku Srbiju: Incest Trauma Centar – Beograd.
10. Zaštitnik građana Republike Srbije (2015). *Prevencija i zaštita dece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja (Izabrane preporuke, mišljenja i inicijative Zaštitnika građana sa Konvencijom Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja)*;
11. Zaštitnik građana Republike Srbije (2015). *Zaštita dece od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (Izabrane preporuke i mišljenja Zaštitnika građana)*.
12. *Zakon o sprečavanju i kažnjavanju emocionalnog zlostavljanja dece: „Pepeljugin zakon (“Cinderella’s Law”)*; Velika Britanija (2014);
13. „Pedagoške novine“ *stručni časopis Pedagoškog društva Srbije (2014)*. *Pepeljugin zakon*. Autorka: Dr Ljiljana Bogavac.
14. YUCOM, Komitet pravnik za ljudska prava (2013). „Zločin iz mržnje“, *Brošura za građane (8. str.)*, Beograd.
15. Incest Trauma Centar – Beograd (2015). „I ja sam uz tebe!“ *Brošura Vršnjačkog tima protiv seksualnog nasilja*.
16. Incest Trauma Centar – Beograd (2013). *Moj glas ZA oporavak deteta koje je preživelo seksualnu traumau*:

Inicijativa Incest Trauma Centra – Beograd za ukidanje zastarevanja seksualnih delikata nad decom (Parlamentarna dimenzija Kampanje Saveta Evrope „1 OD 5“ u Srbiji). Autorke: Dušica Popadić i Dr Ljiljana Bogavac.

17. Incest Trauma Centar – Beograd (2012-). *YES, I AM Prvi stručni časopis u Srbiji za prevenciju seksualnog nasilja.*
18. Incest Trauma Centar – Beograd (2005). *Praktični priručnik Incest Trauma Centra – Beograd za trenerice i trenere „Nasilje zasnovano na rodnoj pripadnosti iz perspektive preživelih“.* Autorke: Dušica Popadić i Dr Ljiljana Bogavac. Priručnik je praćen specijalističkim akreditovanim treningom naprednog nivoa po rešenju ministra pod nazivom: „Priprema nastavnika/ca za rad u učionici na temi seksualnog nasilja“ (2013-);
19. Incest Trauma Centar – Beograd (2004). Prevod s engleskog: *Hrabro ka oporavku. Vodič za žene koje su preživele seksualno zlostavljanje u detinjstvu. Naziv originala: The Courage to Heal ©1988 Harper & Row, USA;*
20. Incest Trauma Centar – Beograd (2002). Prevod s holandskog: *Slikovnica protiv seksualnog nasilja „Plašim se onog gospodina“.* ©1997 Virginie Dumont, tekst. ©1997 Madeleine Brunelet, ilustracije ©1998 Vam Buuren Uitgeverij BV.
21. Centar za promociju zdravlja žena (2011, 2013). *Izloženi ste nasilju u partnerskom odnosu i tražite zaštitu od lekara, socijalnog radnika, policajca, tužioca i sudije? Informišite se ovde.* Autorka: Dr Ljiljana Bogavac.
22. Centar za promociju zdravlja žena (2007, 2012). *Nasilje nad ženama – Prvo poglavlje Priručnika za praksu u zdravstvenim ustanovama: Nasilje nad ženama, moja profesionalna odgovornost.* www.centarzdavljezena.org.rs ; Autorka: Dušica Popadić.
23. Incest Trauma Centar - Beograd (2010). *Pojavljivanje u krivičnom postupku u ulozi svedoka-eksperta za slučajeve seksualnog zlostavljanja dece: Iskustvo Incest Trauma Centra – Beograd.* Autorka: Dr Ljiljana Bogavac.
24. Incest Trauma Centar – Beograd (2007). *Moja tajna kao strah, kao sramota, kao bol... Studije slučajeve Incest Trauma Centra – Beograd.* Autorka: Dr Ljiljana Bogavac.
25. *Monografija Simpozijuma “Destruktivnost i autodestruktivnost mladih” Bolnice za psihijatriju Kliničko-bolničkog centra „Dr Dragiša Mišović“, Beograd (2009). Seksualno nasilje u školskom kontekstu – prijavite!* Autorke: Dušica Popadić i Dr Ljiljana Bogavac.
26. NVO ASTRA (2009). *Priručnik za borbu protiv trgovine ljudima. 24-časovna krizna telefonska služba protiv seksualnog nasilja (Preporuke bazirane na praktičnom iskustvu Incest Trauma Centra – Beograd).* Autorke: Dušica Popadić i Dr Ljiljana Bogavac.
27. Incest Trauma Centar – Beograd (2003). *Tehnike intervjuisanja dece i žena koje su preživele seksualno nasilje (sa osvrtom na tehnike intervjuisanja izvršilaca seksualnog zlostavljanja): Praktičan priručnik za pripadnike/ce policije i pravosuđa.* Autorke: Dušica Popadić i Dr Ljiljana Bogavac.
28. www.incesttraumacentar.org.rs; www.ijasamuztebe.org.rs;
29. *National Society for the Prevention of Cruelty to Children, United Kingdom (NSPCC, UK) www.nspcc.org.uk*
30. Jović, N. i Kuveljić, D. (2015): *Kako stvarati prijatnu atmosferu za učenje – Riznica igara.* Beograd: Kreativni centar;
31. CESI, Zagreb (2003); *Spol i rod pod povećalom; Drugo, prošireno izdanje.*

LISTA PREPORUČENIH IGRANIH FILMOVA koji imaju za temu nasilje nad decom i ženama:

1. Šta ljubav ima s tim ? (autobiografski film o Tini Turner: What's Love Got To Do With It ?)
2. Paklena postelja (The Burning Bed)
3. Spavati s neprijateljem (Sleeping With the Enemy)
4. Optužena (The Accused)
5. Tajne rane (This Boy's Life)
6. Pariz Traut (Paris Trout)
7. Prokleta nasleđe (Thousand Acres)
8. Grbavica
9. Monsunska svadba (Monsoon Wedding)
10. Dečaci ne plaču (Boys Don't Cry)
11. Lolita (Lolita) verzija filma u kojoj igra Jeremy Irons
12. Osam žena (Les 8 Femmes)
13. Sveštenik (The Priest)
14. Sreća (Happyness)
15. Princ plime (The Princ of Tides)
16. Sumnja (Doubt)
17. Pod lupom (Spotlight)
18. Sestre Marije Magdalene (The Magdalene Sisters)
19. Dosta (Enough)

**Lista je mnogo duža, ovo su samo neki primeri gde je tema pravilno prikazana.*

Video i audio produkcija Incest Trauma Centra – Beograd

**Ukucavanjem naziva u pretraživač, otvoriće se navedeni materijal.*

1. Prvi spot u Srbiji o temi seksualnog zlostavljanja dece „Svaka treća devojčica i svaki sedmi dečak... NAS SE TIČE!“, 30 sek. (2007)
2. Drugi spot u Srbiji o temi seksualnog zlostavljanja dece „Ti si moja princeza...“, 30 sek. (2007)
3. Najnoviji tv spot „Prekinimo ćutanje!“ škole-pobednice na Godišnjem nagradnom takmičenju Incest Trauma Centra - Beograd, 30 sek.; OŠ „Filip Filipović“, Beograd (2009)
4. „Novo je da sam bila zlostavljana“ trejler, 6 min. (2009)
5. „Novo je da sam bila zlostavljana“ dokumentarno-igrani film, 93 min. (2009)
6. Pisma Kampanje Incest Trauma Centra – Beograd „Prekinimo ćutanje!“ (autorica: Aleksandra Kovač)
7. Video džingl „Prekinimo ćutanje!“ – dečak (2010)
8. Pobednička kompozicija Godišnjeg nagradnog takmičenja Incest Trauma Centra – Beograd; Šesta beogradska gimnazija (2011)
9. Najnoviji tv spot „Prijavi seksualno nasilje!“, 30 sek. (2011)
10. Nasilje nad decom kroz istoriju: Prošlost; 4 min. (2011)
11. Nasilje nad decom kroz istoriju: Sadašnjost; 4 min. (2011)
12. Nasilje nad decom kroz istoriju: Budućnost; 4 min. (2011)
13. “Stop the silence!” Pisma Kampanje u Srbiji postaje pjesma Kampanje Saveta Evrope „1 OD 5“ (2012)

14. „Prijavi seksualno nasilje!“ kratki edukativni film namenjen zagovaranju za ukidanje zastarevanja seksualnih delikata nad decom, 11 min. (2013)
15. „Pravo na izbor pomagačice / pomagača“ kratki edukativni film, 11 min. (2013)
16. „I ja sam uz tebe!“ kratki edukativni film o značaju vršnjačke podrške kad postoji sumnja ili saznanje da je dete preživelo seksualno zlostavljanje, 11 min. (2013)
17. „KIKO i Ruka“ kratki edukativni film koji je izradila predškolska grupa pri OŠ „Đura Daničić“, Beograd (2015)
18. „Hajde da pričamo o seksualnom nasilju“ kratki edukativni film Vršnjačkog tima Incest Trauma Centra – Beograd protiv seksualnog nasilja, 8 min. (2015)

Pored drugih sadržaja, na www.incestrauamacentar.org.rs u rubrici Videoteka je dostupno i: Wim Wenders, spotovi iz Kampanje podizanja svesti o seksualnom zlostavljanju dece koje su vodile same osobe koje su preživele seksualno nasilje (Nemačka) i spot iz britanske Kampanje o rodnoj ravnopravnosti sa učešćem glavnog glumca iz serije filmova o "agentu 007" (Daniel Craig kao James Bond).

**OD VRTIĆA DO FAKULTETA,
IZ UDŽBENIKA I RAZNIH PREDMETA,
UČIMO DA SE ODUPREMO
NASILJU NAD DECOM I ŽENAMA!**

www.incesttraumacentar.org.rs
www.ijasamuztebe.org.rs

Република Србија
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ,
НАУКЕ И ТЕХНОЛОШКОГ РАЗВОЈА